STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07480

VELT-GESHIKHTE

H. G. Wells

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

הערבערט וועלס

וועלט-געשיכטע

פון דער פינפטער ענגלישער אויסגאַבע מיט
הערות און דערקלערונגען ז. קלמנאָוויטש

מיט פיל אילוסטראַציעס

ווילנע — 1930
ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

הערבערט וועלס

וועלט־געשיכטע

באַנד V

ווילנע — 1930
ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

ווילנער פארלאג
ב. קלעצקין.

PRINTED IN POLAND

H. WELLS — „WELT - GESZICHTE“

Drukarnia „Wydawnictwo Wilenskie“ B. Kleckina, Wilno

בּוך VIII

די תקופה פון די גרויסע מלוכות

קאַפיטל 34

פירשטן, פאַרלאַמענטן און גרוים-מלוכות

1. פירשטן און אויסוויינקסטע פאָליטיק. 2. די האָלענדישע רעפובליק. 3. די ענגלישע רעפובליק. 4. אויפרייס און מהומות אין דייטשלאַנד. 5. דער גלאַנץ פון דער גרויסער מאָנאַרכיע אין אייראָפע. 6. מוזיק אין זיבעצנטן און אַכצנטן יאָרהונדערט. 7. מאָלעריי פון זיבעצנטן און אַכצנטן יאָרהונדערט. 8. דער וואוקס פון דער אידעע פון גרוים-מלוכות. 9. די געקרוינטע רעפובליק פון פוילן און איר גורל. 10. דער ערשטער געשלעג פאַר אַן אימפעריע איבער ימים. 11. בריטאַניע באַהערשט אינדיע. 12. דער מאַרש פון רוסלאַנד צום שטילן אָקעאַן. 13. וואָס האָט גיבאָן געקלערט וועגן דער וועלט אין יאָר 1780. 14. דער סאָציאַלער וואָפנשטילשטאַנד האַלט ביים סוף.

אין דעם פריערדיקן קאַפיטל האָבן מיר געצייכנט דעם אָנהייב פון אַ נייער ציוויליזאַציע, די ציוויליזאַציע פון אַ נייעם טיפ, וואָס פאַרשפרייט זיך איבער גאָר דער וועלט. זי איז נאָך ביי היינטיקן טאָג עפעס אַזוינס וואָס האָט נאָך ניט קיין באַשטימטע פאָרם, וואָס געפינט זיך נאָך אין די ערשטע סטאַדיעס פון וואוקס און אַנטוויקלונג. מיר האָבן געזען, ווי די מיטלעלטערלעכע אידעעס פון דער הייליקער רוימישער אימפעריע און פון דער רוימישער קירך ווי פאָרמען פון אוניווערסאַלן געזעץ און אָרדענונג זיינען אויסגעוועבט געוואָרן ביי איר באַגינען. זיי זיינען אויסגעוועבט געוואָרן, אַזוי ווי דאָס וואָלט געווען נייטיק, בכדי די דאָזיקע אידעעס פון איין געזעץ און איין אָרדענונג

פאַר אַלע מענטשן זאָלן ווידער ווערן אָנגעצייכנט אין וועלט-ברייטע ליניעס. און בעת כמעט אויף אַלע אַנדערע געביטן פון מענטשלעכן אינטערעס איז געווען אַ פּראָגרעס, האָט דער אונטערגאַנג פון די דאָזיקע אַלגעמיינע אידעעס פון דער קירך און פון דער אימפּעריע אויף אַ שטיק צייט אין פּאָליטישע ענינים אַ שטופּ געטאָן די מענטשהייט אויף צוריק צו אַ פּערזענלעכער מאָנאַרכיע און צו אַ מאָנאַרכיסטישן נאַציאָנאַליזם פון מאַקעדאָנישן טיפּ.

אין דער אַיינפעסטיקונג פון דער מענטשלעכער קולטור איז אָנגעשטאַנען ווי אַ מין אַנאַרכיע, אַ פּאַזע פון דעם טיפּ, וואָס די כינעזישע כראָניסטן וואָלטן אים אָנגערופן „תקופה פון מהומות“. אָט דער צושטאַנד האָט געדויערט אַזוי לאַנג, ווי צווישן דעם אונטערגאַנג פון דער מערבדיקער אימפּעריע און דער קרוינונג פון קאַרל דעם גרויסן אין רוים. מיר לעבן אין אים ביי היינטיקן טאָג. אפשר גייט ער שוין צו ענד, נאָר מיר קאָנען דאָס נאָך ניט זאָגן. די אַלטע פירנדיקע אידעעס זיינען געווען צעבראָכן, אַ געמיש פון נייע און ניט-אויסגעפּרווטע פּראָיעקטן און השערות האָבן צעטומלט דעם גייסט און די טועכצן פון די מענטשן, און דערווייל האָט די וועלט זיך געמוזט ווענדן נאָך פירערשאַפט אין גרויסן און גאַנצן צו דער אַלטער טראַדיציע פון אַן אינדיווידועלן מושל. נאָך האָט די מענטשהייט ניט געהאַט פאַר זיך קיין קלאָרן און אָפענעם וועג צו גיין, און דער פירשט איז שוין געווען אויפן אָרט.

איבער גאָר דער וועלט האָט צום סוף פון 16טן יאָרהונדערט דער מאָנאַרכיזם געהערשט און געשטרעבט צו אַבסאָלוטיזם. דייטשלאַנד און איטאַליע זיינען געווען אַ פּליקווערק פון אַווטאָקראַטישע פירשטנטימער, שפּאַניע איז פּאַקטיש געווען אַווטאָקראַטיש, אין ענגלאַנד איז די קרוין קיין מאָל ניט געווען אַזוי מעכטיק, און אַז עס האָט זיך אָנגעהויבן דער 17טער יאָרהונדערט, איז די פראַנצויזישע מאָנאַרכיע געוואָרן בהדרגה די גרעסטע און צום מיינסט אַיינגעפעסטיקטע מאַכט אין אייראָפּע. די פּאַזיסן און דעם אַרויף-און-אַראָפּ פון איר אויפשטייג קאָנען מיר דאָ ניט פאַרצייכענען.

ביי אַלע הויפן זיינען געווען מיניסטאָרן און סעקרעטאַרן, וואָס האָבן געשפּילט אַ מאַקיאַוועלישע שפּיל קעגן זייערע אויסלענדישע

קאָנקורענטן. אויסלענדישע פּאָליטיק איז די נאַטירלעכע באַשעפטיקונג פאַר הויפן און מאָנאַרכיעס. די אויסלאַנדס-מיניסטעריומס שפּילן די פירנדיקע ראָלע אין אַלע היסטאָריעס פון 17טן און 18טן יאָרהונדערט. זיי האָבן געהאַלטן איראָפּע אין אַ קדחת פון מלחמות. און מלחמות האָבן פאַרלאַנגט גרויסע הוצאות. אַרמייען זיינען שוין ניט געווען קיין אַיינזאַמלונג פון ניט-מושטירטע פויערים, און ניט קיין מחנה פעאָדאַלע ריטערס, וואָס פלעגן ברענגען מיט זיך זייערע אייגענע פערד און זייערע אייגענע געווער און זייערע אייגענע אָנהענגער. זיי האָבן געמוזט האָבן אַלץ מער און מער אַרטילעריע. זיי זיינען באַשטאַנען פון באַצאָלטע זעלנער, וואָס האָבן שטרענג געמאָנט זייער געצאָלט. זיי זיינען געווען אַרמייען פון פּראָפעסיאָנעלע זעלנער, מלחמה פירן איז געוואָרן אַ גאַנצע מלאכה, מען האָט באַדאַרפט מאַכן קונציקע באַפעסטיקונגען, באַלעגערן פעסטונגען חדשים לאַנג. אומעטום זיינען געוואַקסן די הוצאות אויף מלחמה, און דאָס האָט גורם געווען צו פאַרגרעסערן די שטייערן.

און אָט דערין זיינען די מאָנאַרכיעס פון 16טן און 17טן יאָרהונדערט געקומען אין קאָנפליקט מיט די נייע כּוחות, וואָס האָבן געשטרעבט צו פרייהייט אין דער געזעלשאַפט. פּאַקטיש האָבן די פירשטן געמוזט אַיינגעפינען, אַז זיי זיינען ניט די האַרן איבערן לעבן און אייגנס פון זייערע אונטערטאַנען. זיי האָבן שטענדיק געפונען אַ ווידערשטאַנד, וואָס האָט זיי גאָרנישט געפּאַסט, קעגן דער באַשטייערונג, וואָס איז נייטיק געווען צוליב זייער דיפּלאָמאַטישער אַגרעסיווקייט און צוליב זייערע פאַרבינדונגען. די פינאַנסן זיינען שטענדיק געשטאַנען ווי אַ בייזער שאָטן איבער איטלעכן מיניסטאָרן-ראַט. אין דער טעאָריע איז דער מאָנאַרך געווען דער אייגנטימער פון זיין לאַנד; דזשיימס I פון ענגלאַנד (1603) האָט דערקלערט, אַז „פּונקט ווי עס איז אַטעיזם און חילול השם צו דיסקוטירן וועגן דעם וואָס גאָט מעג טאָן, אַזוי איז דאָס פון אַן אונטערטאַן אַ חוצפּה און אַ סימן פון אומכּבוד, אויב ער דיסקוטירט מכּוח דעם, וואָס אַ קיניג מעג טאָן, אָדער ער זאָגט, אַז דער קיניג טאָר דאָס אָדער יענס ניט טאָן“.

פּאַקטיש אָבער האָט ער אַיינגעזען, און זיין זון קאַרל I (1625) האָט דאָס געמוזט אַיינזען נאָך מיט מער דייטלעכקייט, אַז אין

זיין מלוכה געפינען זיך אַ גרויסע צאָל באַלעבאַטים און סוחרים, מענטשן מיט אינטעליגענץ און ווערדע, וואָס האָבן אַוועקגעשטעלט אַ זייער באַ־שטימטן גרענעץ פאַר די פאָדערונגען פון דעם מאָנאַרך און זיינע

פראַנץ I, קיניג פון פראַנקרייך, לויט אַ פאָרטרעט פון טיציאַן, וואָס געפינט זיך אין לוווּר, פאַריז.

מיניסטאָרן. זיי זיינען געווען גרייט צו טראָגן זיין ממשלה מיט דעם תּנאי, אַז זיי גופא זאָלן אויך זיין מאָנאַרכן פון זייערע פעלדער, פון זייערע געשעפטן, פון זייער האַנדל און בכלל פון זייער האָב־און גוטס, אָבער ניט אַנדערש.

אומעטום אין אייראפע איז געגאנגען א פאראלעלע אנטוויקלונג. אונטער די מלכים און פירשטן זיינען געווען די קלענערע מאנארכן, די פריוואטע אייגנטימער, אדללייט, רייכע שטאטלייט און כדומה אזעלכע, וואס האבן איצט ארויסגעוויזן קעגן דעם שווערענעם פירשט דעם זעלביקן ווידערשטאנד, וואס די מלכים און פירשטן פון דייטשלאנד האבן ארויסגעוויזן קעגן קיסר. זיי האבן געוואלט באגרענעצן די באשטייערונג, ווי ווייט זי האט גערדיקט אויף זיי גופא, און זיין פריי אין זייערע אייגענע הייזער און נחלאות. און דער פארשפרייט פון ביכער און פון לייענען, דער אויסברייט פון דעם פארקער האט געמאכט מעגלעך פאר די דאזיקע קלענערע מאנארכן, די מאנארכן פון אייגנטום, צו אנטוויקלען אזא אלגעמיינהייט פון אידעען און אזא סאלידארישקייט פון ווידערשטאנד, ווי עס איז ניט געווען מעגלעך אין קיין איין פריערדיקער סטאדיע פון דער וועלט-געשיכטע. אומעטום זיינען זיי געווען גרייט זיך אנטקעגנצושטעלן קעגן דעם פירשט, נאר ניט אומעטום האבן זיי געפונען די גלייכע מעגלעכקייט פאר אן ארגאניזירטן ווידערשטאנד. די עקאנאמישע תנאים און די פאליטישע טראדיציעס פון נידערלאנד און ענגלאנד האבן גורם געווען דערצו, אז אין די דאזיקע לענדער איז דער אנטאגאניזם צווישן דער מאנארכיע און פריוואטן אייגנטום דערגאנגען צו אן אפענעם קאמף.

צוערשט האט דאס דאזיקע „פובליקום" פון 17טן יארהונדערט, דאס פובליקום פון אייגנטימער, גאר ווייניק געדאגהט וועגן אויסוויניקסטער פאליטיק. זיי האבן צוערשט ניט תופס געווען, ווי ווייט דאס רירט זיי אן. זיי האבן ניט געוואלט, מען זאל זיי דרייען דערמיט דעם קאפ. זיי האבן מודה געווען, אז דאס איז אן עסק פאר מלכים און פירשטן. זיי האבן דעריבער ניט געמאכט קיין פרווו צו קאנטראלירן די אויסלענדישע פלאנטערנישן. נאר גראד קעגן די דירעקטע פועל-יוצאס פון די דאזיקע פלאנטערנישן האבן זיי געהאט צו קעמפן: זיי זיינען געווען קעגן צו שווערע שטייערן, קעגן אריינמישונג אין האנדל, קעגן אייגנוויליקע ארעסטירונגען און קעגן דער אייבערהערשאפט פון דעם מאנארך איבערן געוויסן. איבער אט די דאזיקע פראגעס איז ביי זיי ארויסגעקומען א קאמף מיט דער קרוין.

---

2. די האָלענדישע רעפּובליק.

דער אָפּריים פון נידערלאַנד פון דער אַבסאָלוטיסטישער מאָנאַר־כיע איז געווען דער אָנהייב פון אַ ריי אַזעלכע קאָנפליקטן אין משך פון 16טן און 17טן יאָרהונדערט. זיי זיינען געווען שטאַרק פאַרשיידן אין די פּרטים וועדליק די אָרטיקע און פּאָליטישע אייגנ־טימלעכקייטן, נאָר אין עצם מהות זיינען זיי אַלע געווען אויפשטאַנדן קעגן דער אידעע פון אַ הערשנדיקן פּערזענלעכן „פירשט" און זיין רעליגיעזער און פּאָליטישער פירערשאַפט.

אין צוועלפטן יאָרהונדערט איז די געגנט פון אונטערשטן ריין געווען צעטיילט צווישן אַ צאָל קליינע רעגירערס, און די באַפעלקערונג איז געווען אַ נידערדייטשע אויף אַ קעלטישן באַזיס מיט אַ שפּע־טערדיקן צומיש פון דענישע באַשטאַנד־טיילן, וואָס איז שטאַרק ענלעך צו דעם צומיש אין ענגלאַנד. דער דרומית־מערבית־פּאַס פון איר האָט גערעדט פראַנצויזישע דיאַלעקטן; די הויפּט־מאַסע — פרי־זיש, האָלענדיש און אַנדערע נידער־דייטשע שפּראַכן. די נידערלענדער האָבן שטאַרק פיגורירט אין די קרייץ־צוגן. גאָטפריד פון בוליאָן, וואָס האָט איינגענומען ירושלים (אין ערשטן קרייץ־צוג), איז געווען אַ בעלגיער. און דער גרינדער פון דער אַזוי גערופענער לאַטיינישער קיסרים־דינאַסטיע אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל (פערטער קרייץ־צוג) איז געווען באַלד־ווין פון פלאַנדערן (זיי זיינען גערופן געוואָרן אָנגערופן לאַטיינישע קיסרים, וואָרעם זיי זיינען געווען אויפן צד פון דער לאַטיינישער קירך).

אין 13טן און 14טן יאָרהונדערט זיינען אין נידערלאַנד אויסגע־וואַקסן היפּשע שטעט: גענט, ברוגע, איפּר, אוטרעכט, לײדען, האַאר־לעם און אַזוי ווייטער. מיר ווילן דאָ ניט פאַרדרייען דעם לעזער דעם קאָפּ מיט די דינאַסטישע צופאַלן, וואָס האָבן געהאַט פאַרבונדן די ענינים פון נידערלאַנד מיט בורגונד (מזרח־פראַנקרייך) און וואָס האָבן סוף־כל־סוף געבראַכט דערצו, אַז די הערשאַפט איבער דעם לאַנד איז אַרי־בער בירושה צום קיסר קאַרל V.

אונטער קאַרל V האָבן די פּראָטעסטאַנטישע דאָקטרינעס, וואָס האָבן געהערשט אין דייטשלאַנד, זיך פאַרשפּרייט איבער נידערלאַנד. קאַרל האָט גערודפט די פּראָטעסטאַנטן מיט אַ געוויסער שטאַרקייט,

נאָר אין יאָר 1556 האָט ער, ווי מיר האָבן שוין דערציילט, איבערגעגעבן די דאָזיקע אויפגאַבע זיין זון פיליפ (פיליפ II). פיליפס ענערגישע אויסלענדישע פּאָליטיק — ער האָט געפירט מלחמה מיט פראַנקרייך — האָט באַלד געבראַכט צו אַ קאָנפליקט צווישן אים און צווישן די אַדללייט און שטאָטלייט פון נידערלאַנד, מחמת ער האָט געמוזט אָנקומען צו זיי נאָך הילף. די גרויסע אַדללייט, אונטערן אָנפיר פון ווילהעלם דעם שווייגער, פירשט פון אָראַניע, און די גראַפן עגמאָנט און האָרן, האָבן זיך געשטעלט בראש פון אַ פאָלקס-ווידערשטאַנד, וואָס אין אים איז איצט שווער פונאַנדערצופלאָנטערן צווישן דער קעגנערשאַפט קעגן באַשטייערונג און צווישן טענות קעגן רעליגיעזע רדיפות. די גרויסע אַדללייט זיינען צוערשט ניט געווען קיין פראָטעסטאַנטן — זיי זיינען געוואָרן פראָטעסטאַנטן, נאָכדעם ווי דער קאַמף האָט זיך פאַרשאַרפט. דאָס פאָלק איז שוין געווען פאַרביסן פראָטעסטאַנטיש.

פיליפ איז געווען פעסט ביי דער דעה צו באַהערשן סיי דאָס אייגנס פון זיינע נידערלענדער און סיי זייער געוויסן. ער האָט געשיקט שפּאַנישע חיילות אין לאַנד אַריין און האָט געמאַכט פאַר אַ גענעראַל-גובערנאַטאָר אַן אַדלמאַן מיטן נאָמען אַלבאַ, איינעם פון יענע אָנרחמנותדיקע „שטאַרקע" מענטשן, וואָס מאַכן חרוב רעגירונגען און מאָנאַרכיעס. אַ געוויסע צייט האָט ער רעגירט איבערן לאַנד מיט אַן אייזערנער האַנט, נאָר די אייזערנע האַנט האָט אויסגעמייסטערט אַן אייזערנע נשמה אין דעם קערפּער, וואָס זי האָט געשטיקט, און אין יאָר 1567 זיינען די נידערלענדער געווען אין אַן אָפענער מרידה. אַלבאַ האָט געשלאָגן, גערויבט, געשאָכטן, אָבער אַלץ אומזיסט. די גראַפן עגמאָנט און האָרן זיינען געוואָרן פאַרמשפּט צום טויט. ווילהעלם דער שווייגער איז געוואָרן דער גרויסער פירער פון די האָלענדער, דער פּאַקטישער קיניג.

דער קאַמף פאַר פרייהייט האָט געדויערט אַ לאַנגע צייט, מיט אַ סך פאַרוויקלונגען, און עס איז כדאי צו פאַרצייכענען, אַז די גאַנצע צייט האָבן די מורדים זיך נאָך אַלץ געהאַלטן פאַר דער טענה, אַז פיליפ דער צווייטער איז זייער קיניג — אויב ער וועט נאָר זיין אַ קיניג וואָס לאָזט מיט זיך ריידן און זיך באַגרענעצן. אָבער דער געדאַנק

פון אַ באַגרענעצטער מאָנאַרכיע האָט אין יענער צייט ניט געשמעקט די געקרוינטע קעפּ פון אייראָפּע, און סוף-כל-סוף האָט פיליפּ צוגעטריבן די פאַראייניקטע פראָווינצן, וואָס מיר רופן איצט האָלאַנד, צו דער רעפּובליקאַנישער רעגירונגס-פאָרם. האָלאַנד — דאָס דאַרף דאָ ווערן באַמערקט — איז ניט גאַנץ נידערלאַנד; דאָס דרומדיקע נידערלאַנד, אָדער בעלגיע, ווי מיר רופן איצט דאָס לאַנד, איז געבליבן ביזן סוף פון קאַמף אונטער דער שפּאַנישער ממשלה און קאַטויליש.

די באַלעגערונג פון אַלקמאַאַר, ווי מאָטלי באַשרייבט זי אין זיין ווערק „דער אויפקום פון דער האָלענדישער רעפּובליק“, קאָן ווערן גענומען ווי אַ ביישפּיל פון דעם לאַנגן און ביטערן קאַמף צווישן דעם קליינעם האָלענדישן פאָלק און צווישן דעם קאַטוילישן אימפּעריאַליזם, וואָס האָט נאָך דעמאָלט געהאַט גרויסע כּוחות.

„אַז איך וועל איינעמען אַלקמאַאַר, האָט אַלבאַ געשריבן צו פיליפּן, בין איך אַנטשלאָסן ניט צו לאָזן לעבן קיין איין באַשעפעניש, דאָס מעסער מוז ווערן צוגעשטעלט צו איטלעכן האַלז“...

„מיטן בילד פון דער אויסגערויבטער און חרובער האַרלעם פאַר זייערע אויגן, אַ בילד וואָס האָט פאָרגעשטעלט אפשר זייער אייגענעם סוף, האָט דאָס הייפל פאָלק וואָס איז געווען איינגעשלאָסן אין אַלקמאַאַר, זיך געגרייט צום ערגסטן. זייער גרעסטע האָפענונג איז געלעגן אין דעם פריינדלעכן ים. עטלעכע מיילן פון די זיינען געווען די גרויסע שלויזן מיטן נאָמען זיפּ, וואָס אויב מען וואָלט זיי געעפנט, וואָלט די גאַנצע צפונדיקע פראָווינץ געקאָנט ווערן פאַרפלייצט אין אַ קורצער ווייַלע. ווען מען עפנט די דאָזיקע טויערן און מען לעכערט דורך עטלעכע דאַמבעס, וואָלט שוין דער אָקעאַן געקעמפט פאַר זיי. נאָר בכדי דאָס צו דערלאַנגען, האָבן זיי באַדאַרפט האָבן דעם הסכּם פון די איינוואוינער, מחמת די פאַרפלייצונג האָט דאָך געמוזט צעניששטעווען זייער גאַנצע גערעטעניש. די שטאָט איז געווען אַזוי אַרומגערינגלט פעסט פון אַלע זייטן, אַז עס איז געווען אַן איינשטעלעניש אויף לעבן און טויט אַרויסצוקומען פון איר, און עס איז דעריבער געווען שווער צו געפינען אַ מענטשן, וואָס זאָל אויספירן די דאָזיקע געפערלעכע שליחות. צולעצט האָט זיך געפונען אין שטאָט אַ טשעסלער מיטן

נאמען פעטער ווען דער מאי, וואס האט אויף זיך גענומען צונויפצוריידן זיך מיט דער דארפישער באפעלקערונג...

„באלד איז געקומען צו א קריזיס אין דער באלאגערטער שטאט. אלע טאג זיינען צוגעגאנגען געשלעגן אויסערהאלב פון די מויערן אן א באשטימענדיקן רעזולטאט. צולעצט, דעם 18טן סעפטעמבער, נאך א קאנאנאדע פון כמעט צוועלף שעה נאכאנאנד, האט דאן פרעדעריק, דריי א זייגער נאכמיטאג, געגעבן דעם באפעל צו שטורעמען די שטאט. ניט געקוקט אויף זיין זיבן-חדשימדיקער דערפארונג ביי האארלעם, האט ער נאך אלץ געהאלטן פאר זיכער, אז ער וועט איינגעמען אלקמאאר אין שטורעם. די אטאקע איז פארגעקומען צוגלייך אויפן פריזישן טויער און אויפן רויטן טויער פון דער קעגנאיבערדיקער זייט. צוויי אויסגעקליבענע פאלקן, זאקארשט אנגעקומען פון לאמבארדיע, זיינען געגאנגען די ערשטע אין שטורעם, געמאכט ציטערן די לופט מיט זייערע געשרייען און זיכער אין א גרינגן ניצחון. זיי זיינען געווארן אונטערגעהאלטן דורכן איבעריקן דיסציפלינירטן חייל—א כוח וואס האט אין פלוג געמוזט אלץ באצווינגען. נאר קיין מאל, אפילו אין דער לעצטער געשיכטע פון האארלעם, איז אן אנפאל ניט באגעגנט געווארן מיט מער אומדערשראקענע הערצער. אלע איינוואוינער זיינען געווען אויף די מויערן. מען האט די שטורמענדיקע טיילן באשאסן פון הארמאטן, מושקעטן, פיסטוילן. זודיק וואסער, פעך און אייל, געשמאלצן בליי און אומגעלאשענע קאלך האט מען אויף זיי געגאסן איטלעכן מאמענט. הונדערטער רייפן איינגעטונקט אין סמאלע און אנגעצונדן זיינען קונציק ארויפגעווארפן געווארן אויף די העלזער פון די זעלנער, וואס האבן אומזיסט זיך געמאטערט ארויסצופלאנטערן זיך פון די דאזיקע פייערדיקע האלזבענדער. ווי נאר עמעצער פון די אנפאלער האט באוויזן אוועקצושטעלן א פוס אויפן מויער, האט ער געפונען אנגעשטעלט קעגן זיך די שווערדן און קינזשאלן פון די בירגער, וואס פלעגן אים אראפשליידערן אין גראבן אראפ.

„דריי מאל איז די אטאקע באנייט געווארן מיט כסדר וואקסנדיקער ווילדקייט — דריי מאל איז זי אפגעשטופט געווארן מיט ניט געבויגענעם מוט. דער שטורעם האט געדויערט פיר שעה. אין משך פון

דער צייט האָט קיין איין פּאַרטיידיקער ניט פאַרלאָזן זיין פּאָסטן, סיידן ער איז געפאַלן טויט אָדער פאַרוואונדעט... עס האָט געקלונגען דער טרומייט צום צוריקציִ, און די שפּאַניער, צעקלאַפּט ביז לעצט, האָבן זיך צוריקגעצויגן פון די מויערן, איבערגעלאָזט לכל־הפּחות טויזנט טויטע אין די גראָבנס, בעת פון די בירגער זיינען געפאַלן סך־הכל דרייצן און פון דעם גאַרניזאָן פיר־און־צוואַנציק... ענסין מאָליס, וואָס איז אַרויף אויפן מויער אויף אַ רגע און איז בדרך נס געראַטעוועט געוואָרן פון טויט, נאָכדעם ווי מען האָט אים אַראָפּגעשליידערט פון די באַפעסטיקונגען, האָט דערציילט, אַז ער האָט ניט געזען „ניט קיין קיווער ניט קיין פאַנצער", בעת ער האָט אַראָפּגעקוקט אין שטאָט אַראָפּ: נאָר טעלעכע פּשוטע מענטשן, אָנגעטאָן בדרך כלל ווי פישערס. נאָר אָט די פּשוטע פישערס האָבן צעקלאַפּט אַלבאַס וועטעראַנען...

„דערווייל האָט דער גובערנאַטאָר סאָנאָי אויפגעעפנט טעלעכע דאַמבעס, און דאָס לאַנד אַרום דעם לאַגער האָט גענומען ווערן זומפּיק, הגם עס איז נאָך ניט געווען קיין פאַרפליצונג. די זעלנער האָבן שוין גענומען זיך שפּירן אומבאַקוועם און האָבן אָנגעהויבן בונטעווען זיך. דער שליח דער טשעסלער איז ניט געשלאָפן"...

ער איז געקומען צוריק מיט דעפּעשעס פאַר דער שטאָט. דורך אַ צוטראַף אָדער מיט אַ כיוון האָט ער די דאָזיקע דעפּעשעס אָנגעוואָרן, בעת ער האָט זיך געגנבעט אין שטאָט אַריין, און זיי זיינען אַריינגעפאַלן צו אַלבאַן אין די הענט. אין די דעפּעשעס זיינען געשטאַנען אַ באַשטימטער צוזאָג פון הערצאָג פון אָראַניע צו לאָזן פאַרפליצן דאָס לאַנד, אַזוי אַז די גאַנצע שפּאַנישע אַרמיי זאָל דערטרונקען ווערן. דערביי וואָלט אויך דערטרונקען געוואָרן דער גרעסטער טייל פון דער האָלענדישער גערעטעניש און זייערע בהמות. נאָר אַז אַלבאַ האָט איבערגעלייענט די דאָזיקע דאָקומענטן, האָט ער שוין מער ניט געוואָלט וואַרטן עס זאָלן געעפנט ווערן נאָך שלויזן. באַלד האָבן די מוטיקע איינוואוינער פון אַלקמאַאַר געזען מיט שמחה, ווי אַזוי די שפּאַניער נעמען אַראָפּ זייער לאַגער...

די פאָרם, וואָס עס האָט אָנגענומען די רעגירונג פון דער באַפרייטער האָלאַנד, איז געווען אַ פּאַטריצישע רעפּובליק, אונטער דער

פירונג פון הויז אָראַניע. די גענעראַל-שטאַטן זיינען געווען אַסך ווינציקער אַ פאָרשטייערשאַפט פון דער גאַנצער מאַסע בירגער, ווי דער ענגלישער פּאַרלאַמענט אין יענער צייט, וואָס וועגן זיין קאַמף מיט דער קרוין וועלן מיר איצט דערציילן.

הגם דער ערגסטער טייל פון קאַמף איז נאָך אַלקמאַאר געווען פאַרביי, נאָר האָלאַנד איז פאַקטיש געווען זעלבשטענדיק ניט פריער פאַר 1609, און איר אומאָפּהענגיקייט איז געוואָרן פול אָנערקענט ערשט דורך דעם שלום-אָפּמאַך פון וועסטפאַלן אין יאָר 1648.

---

3. די ענגלישע רעפּובליק.

דער אָפענער קאַמף פון פּריוואַטן אייגנטימער קעגן די תּביעות פון „פירשט" הייבט זיך אָן אין ענגלאַנד מיט אַ צייט צוריק, נאָך אין 12טן יאָרהונדערט. דער פּאַזיס אין דעם קאַמף, וואָס מיר האָבן איצט צו שטודירן, אין דער פּאַזיס, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט די פּרוּוון פון הענריך VII און הענריך VIII און זייערע יורשים, עד-וואַרד VI, מאַריע און עליזאַבעט, צו מאַכן די רעגירונג פון ענגלאַנד פאַר אַ „פּערזענלעכער מאָנאַרכיע" פון קאָנטינענטאַלן טיפּ. דער קאַמף איז געוואָרן נאָך שאַרפער, ווען דורך דינאַסטישע צונויפטרעפענישן איז דזשיימס, דער קיניג פון שאָטלאַנד, געוואָרן דזשיימס I, קיניג פון שאָטלאַנד און ענגלאַנד (1603) און האָט גענומען ריידן אויף אַ שטייגער, וואָס מיר האָבן שוין ציטירט, וועגן זיין „געטלעכן רעכט" צו טאָן ווי אים איז וואוילגעפעלן.

נאָר דער וועג פון דער ענגלישער מאָנאַרכיע איז קיין מאָל ניט געווען קיין גלאַטער. אין אַלע מאָנאַרכיעס פון די נאָרדישע און גערמאַנישע אַריינדרינגערס אין דער אימפּעריע איז שטענדיק געווען אַ טראַדיציע וועגן אַ פאָלקס-פאַרזאַמלונג פון השפּעהדיקע און רע-פּרעזענטאַטיווע מענטשן, וואָס זאָל אָפּהיטן זייערע אַלגעמיינע פריי-הייטן, און אין ערגעץ איז די דאָזיקע טראַדיציע ניט געווען אַזוי לע-

בעדיק ווי אין ענגלאַנד. פראַנקרייך האָט געהאַט די טראַדיציע פון
דער פאַרזאַמלונג פון די דריי שטאַנדן, שפּאַניע אירע קאָרטעסן,

מאָליער (1622—1673).

נאָר די ענגלישע פאַרזאַמלונג איז געווען אייגנטימלעך אין צוויי
פּרטים: וואָס זי האָט געהאַט אַ דאָקומענטאַרישע דעקלאַראַציע פון

געוויסע עלעמענטארע און אַלגעמיינע רעכט, און וואָס זי האָט געהאַט אין זיך אויסגעקליבענע „ריטערס פון די גראַפשאַפטן“ און אויך אויסגעקליבעננע בירגער פון די שטעט. די פראַנצויזישע און שפּאַנישע פאַרזאַמלונגען האָבן געהאַט אויסגעקליבענע פון שטעט, אָבער ניט פון דעם לאַנדישן אַדל.

אָט די צוויי שטריכן האָבן געגעבן דעם ענגלישן פאַרלאַמענט אַ באַזונדער שטאַרקייט אין זיין קאַמף קעגן דער קרוין. דער דאָקומענט, וואָס מיר ריידן וועגן אים, איז די „מאַגנאַ כאַרטאַ“, די גרויסע כאַרטע, אַ דעקלאַראַציע וואָס איז אַרויסגעריסן געוואָרן איבער געוואַלד ביים קיניג יאָהאַן (1199 — 1216), דער ברודער און יורש פון ריטשאַרד לייבן-האַרץ (1189 — 1199), נאָך אַן אויפשטאַנד פון די באַראָנען אין יאָר 1215. זי האָט אין זיך כולל געווען אַ צאָל גרונט-רעכט, וואָס האָבן געמאַכט ענגלאַנד פאַר אַ רעכטלעכער מלוכה. זי האָט באַשטימט, אַז דער קיניג האָט קיין רעכט ניט אַריינצומישן זיך אין דעם פערזענלעכן אייגנטום און פרייהייט פון איטלעכן בירגער, אַלץ איינס פון וואָסער שטאַנד, סיידן מיטן הסכם פון בירגער זיינס-גלייכן.

דער אָנטייל פון אויסגעקליבענע פאָרשטייער פון די גראַפשאַפטן אין דעם ענגלישן פאַרלאַמענט — די צווייטע אייגנטימלעכקייט פון דעם בריטישן צושטאַנד — האָט זיך גענומען פון אַ זייער פשוטער און אין פלוג אומשולדיקער התחלה. ווי עס ווייזט אויס, פלעגט מען פאַרבעטן צו דעם קיניגלעכן ראָט ריטערס פון די גראַפשאַפטן, בכדי זיי זאָלן אַרויסזאָגן זייער מיינונג, ווי פיל שטייערן קאָן מען אַרויפלייגן אויף זייערע קרייזן. שוין 1254 פלעגט איטלעכע גראַפשאַפט שיקן צו צוויי ריטערס, אויסגעקליבן דורך די קלענערע אַדללייט, פרייע פויערים און דאָרף-עלטסטע. דאָס האָט איינגעגעבן דעם געדאַנק סימאָן דע מאָנפאָר, וואָס האָט זיך געבונטעוועט קעגן הענריך III, יאָהאַנס יורש, צו פאַרבעטן צום ראַט צוויי ריטערס פון איטלעכער גראַפשאַפט און צוויי שטאָטלייט פון איטלעכער שטאָט. עדוואַרד I, הענריך IIIנס יורש, האָט די דאָזיקע פראַקטיק ווייטער געפירט, מחמת זי האָט אויסגעוויזן צו זיין דער ריכטיקער וועג אויף צו קומען אין פינאַנסיעלן באַריר מיט די וואַקסנדיקע שטעט.

צוערשט האָבן די ריטערס און די שטאָטלייט גאָר קיין חשק ניט געהאַט צו קומען צום פּאַרלאַמענט. נאָר ביסלעכווייז האָבן זיי אָנגעהויבן צו פֿאַרשטיין, וואָס פֿאַר אַ כּוח זיי קריגן, ווײַבאַלד זיי קאָנען פֿאַרלאַנגען, מען זאָל פֿאַרריכטן געוויסע עוולות, אויב זיי גאַראַנטירן די אָפּצאָלונגען פֿאַר דער קרוין.

גאַנץ פֿרי, אויב ניט גאָר פֿון אָנהייב, זײַנען אָט די פֿאָרשטייער פֿון די אַלגעמיינע אייגנטימער אין שטאָט און דאָרף, די „קאָמאָנס", די געמיינע, געזעסן און האָבן געפֿירט זייערע וויכּוחים באַזונדער פֿון די גרויסע לאָרדן און בישופֿן. אַזוי אַרום איז אין ענגלאַנד אויסגעוואַקסן אַ רעפּרעזענטאַטיווע פֿאַרזאַמלונג, דאָס הויז פֿון די געמיינע, אָדער אונטערשטע פּאַלאַטע, לעבן דער פֿאַרזאַמלונג פֿון די בישופֿן און פּאַטריציער, די פּאַלאַטע פֿון די לאָרדן. צווישן דעם פּערסאָנאַל באַשטאַנד פֿון די צוויי פֿאַרזאַמלונגען, איז קיין טיפֿער און גרונטיקער אונטערשייד ניט געווען. אַ סך ריטערס פֿון דער גראַפֿשאַפֿט זײַנען געווען אײַנגעפֿונדעוועטע מענטשן, וואָס האָבן געקאָנט זײַן פּונקט אַזוי רײַך און השפּעהדיק ווי פּערן און זין און ברידער פֿון פּערן, אָבער אין גרויסן און גאַנצן זײַנען די „קאָמאָנס" געווען אַ מער פּלעבעיִשע פֿאַרזאַמלונג.

פֿון אָנהייב אָן האָבן די צוויי פֿאַרזאַמלונגען, באַזונדערס די אונטערשטע פּאַלאַטע, אַרויסגעוויזן אַ נטיה צוצונעמען פֿאַר זיך די גאַנצע שטייער־מאַכט אין לאַנד. בהדרגה האָבן זיי אויסגעברייטערט זייער רעכט צו באַקלאָגן זיך אויף עוולות ביז צו אַן אַלגעמיינעם רעכט צו קריטיקירן די ענינים אויף דעם געביט.

מיר וועלן ניט נאָכגיין די אַלע וואַקלונגען פֿון מאַכט און פּרעסטיזש פֿון דעם ענגלישן פּאַרלאַמענט אין דער צײַט פֿון דער דינאַסטיע פֿון די טיודאָרס (ד"ה הענריך VII און VIII, עדוואַרד VI, מאַריע און עליזאַבעט), נאָר עס איז קלאָר פֿון דעם וואָס איז געזאָגט, אַז ווען דזשיימס סטיואַרט האָט אַרויסגעשטעלט זײַן אָפֿענע תּביעה אויף אַווטאָקראַטיע, האָבן די ענגלישע סוחרים, פּערן און פּריוואַטע אַדללײַט געהאַלטן אין זייער רשות אַן אויסגעפּרוּווטן, בכּבודיקן טראַדיציאָנעלן מיטל זיך אַנטקעגנצושטעלן קעגן אים, וואָס קיין אַנדער פֿאָלק אין אייראָפּע האָט אַזעלכן ניט געהאַט.

אַ צווייטע אייגנטימלעכקייט פון דעם ענגלישן פּאָליטישן קאָנפליקט איז באַשטאַנען דערין, וואָס ענגלאַנד איז לפי־ערך געווען אָפּגעשיידט פון דעם גרויסן קאַמף צווישן די קאַטויליקן און פּראָטעסטאַנטן, וואָס האָט געשטורעמט איבער גאַנץ אייראָפּע. אמת, אויך אין דעם ענגלישן קאַמף זיינען געווען אַריינגעמישט דייטלעכע רעליגיעזע מאָטיוון, אָבער אין די הויפּט־שטריכן איז דאָס געווען אַ פּאָליטישער קאַמף פון קיניג קעגן דעם פּאַרלאַמענט, וואָס האָט פאַרקערפּערט דעם קלאַס בירגער פּריוואַטע אייגנטימער. סיי די קרוין און סיי דאָס פאָלק זיינען געווען פאָרמעל רעפאָרמירט און פּראָטעסטאַנטיש. עס איז אמת, אַז אַ סך מענטשן פון דעם פאָלקס־צד זיינען געווען פּראָטעסטאַנטן אין נאָמען פון דער ביבל און קעגן די כהונישע צערעמאָניעס, זיי האָבן רעפּרעזענטירט די רעפאָרמאַציע פון די פעלקערס וועגן, און אַז דער קיניג איז געווען דער פאָרמעלער ראש פון אַ באַזונדער קירך, דער איינגעשטעלטער קירך פון ענגלאַנד, וואָס רעפּרעזענטירט די רעפאָרמאַציע פון די פירשטנס וועגן. נאָר דער דאָזיקער אַנטאַגאָניזם האָט קיין מאָל ניט פאַרטונקלט אינגאַנצן דעם עצם מהות פון דעם קאָנפליקט.

דער קאַמף צווישן קיניג און פּאַרלאַמענט האָט שוין געהאַט דערגרייכט צו אַ שאַרפן פּאַזיס נאָך פאַר דזשיימס Iנס טויט (1625), נאָר ערשט אין דער רעגירונג פון זיין זון קאַרל I איז ער געוואָרן צוגעשפּיצט צו אַ בירגער־קריג. קאַרל האָט געטאָן דאָס, וואָס מען האָט זיך געמעגט ריכטן, אַז אַ קיניג וועט טאָן ביי אַזאַ לאַגע, בעת דער פּאַרלאַמענט האָט קיין דעה ניט געהאַט איבער דער אויסלענדישער פּאָליטיק. ער האָט אַריינגעפּלאָנטערט דאָס לאַנד אין אַ מלחמה סיי מיט פראַנקרייך און סיי מיט שפּאַניע, און דערנאָך איז ער געקומען צום לאַנד בעטן געלט אין דער האָפענונג, אַז דער פּאַטריאָטישער געפיל וועט גובר זיין דעם געווייינטלעכן אומווילן צו געבן אים געלט. אַז דער פּאַרלאַמענט האָט פּאָרט ניט געוואָלט געבן קיין געלט, האָט ער געבעטן הלוואות ביי פאַרשיידענע מענטשן און האָט בכלל געפּרווט צו קריגן מיטלען אויף אַ ניט געזעצלעכן וועג.

דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז דער פּאַרלאַמענט האָט אין יאָר 1628 אַרויסגעלאָזט אַ זייער מערקווערדיקן דאָקומענט, די „פּעטיציע

נפון רעכט“, וואָס האָט ציטירט די גרויסע כאַרטע און אָנגעוויזן די געזעצלעכע באַגרענעצונגען פון דער מאַכט פון ענגלישן קיניג און האָט דערוויזן, אַז דער קיניג טאָר נישט אויפמאָנען קיין שטייערן אָדער עמעצן אַריינצוזעצן אין תפיסה אָדער באַשטראָפן אָדער צע־שטעלן זעלנער צווישן פאָלק, אָן דער געהעריקער באַשטימונג פון געזעץ.

די „פעטיציע פון די רעכט“ האָט קאָנסטאַטירט דעם שטאַנד־פונקט פון ענגלישן פאַרלאַמענט. דער מנהג צו „קאָנסטאַטירן דעם שטאַנדפונקט“ איז שטענדיק געווען אַ כאַראַקטעריסטישער ענגלישער שטייגער. אַז פרעזידענט ווילסאָן פלעגט, בעת דעם גרויסן קריג פון 1914 — 1918, איטלעכן שריט אין זיין פאָליטיק אַריינפירן דורך אַ „נאָטע“, האָט ער געהאַנדלט לויט די בכבודיקסטע טראַדיציעס פון די ענגלענדער.

קאַרל איז זיך באַגאַנגען מיטן פאַרלאַמענט גאָר מעשה האַר: אין יאָר 1629 האָט ער אים פונאַנדערגעלאָזן, און אין משך פון עלף יאָר האָט ער קיין פאַרלאַמענט ניט צונויפגערופן. ער האָט גענומען געלט ניט לעגאַל, עס האָט אָבער ניט געקלעקט צוליב זיין צוועק. און אַז ער האָט זיך באַטראַכט, אַז מען קאָן אויסנוצן די קירך פאַר אַ געצייג צו מאַכן מענטשן פאָלגן, האָט ער געמאַכט לאַוד, אַן אַגרעסיוון הויכן קירכן־באַאַמטן, אַן עכטן כהן און אַ שטאַרקן גלויבער אין די „געטלעכע רעכט“, פאַרן אַרציבּיסקופ פון קענטער־בערי, דאָס הייסט פאַרן ראש פון דער קירך פון ענגלאַנד.

אין יאָר 1638 האָט קאַרל געפּרוווט אויסצושפּרייטן דעם האַלב־פּראָטעסטאַנטישן האַלב קאַטוילישן סדר פון דער קירך פון ענג־לאַנד אויך אויף זיין צווייטן קיניגרייך שאָטלאַנד, וואו די אָפּשיי־דונג פון קאַטוליציזם איז געווען פולער, און וואו עס האָט זיך איינגע־שטעלט ווי די מלוכה־קירך אַ ניט־כהונישע, ניט־סאַקראַמענטאַלע פאָרם פון קריסטנטום, דער פּרעסביטעריאַניזם. די שאָטלענדער האָבן מורד געווען, און די ענגלישע חיילות, וואָס קאַרל האָט געשיקט קעגן זיי, האָבן זיך געבּונטעוועט.

דער פינאַנסיעלער באַנקראָט, דער געווינטלעכער רעזולטאַט פון אַן „ענערגישער“ אויסווייניקסטער פּאָליטיק, איז געווען נאָענט. אָן

געלט און אָן אַ חייל, וואָס מען זאָל קאָנען זיך פאַרלאָזן אויף אים, איז קאַרל צולעצט אין יאָר 1640 געווען געצוואונגען צונויפצורופן דעם פאַרלאַמענט. דעם דאָזיקן פאַרלאַמענט, דעם „קורצן פאַרלאַמענט",

אָליווער קראָמוועל, לויט אַ געמעל פון סער פעטער לעלי, איצט אין פלאָרענץ.

האָט ער פונאַנדערגעלאָזט דאָס זעלביקע יאָר. ער האָט געפּרוּווט צו-נויפרופן אַ ראָט פון די פּערן אין יאָרק (1640), און דערנאָך, אין נאָוועמבער דעם זעלביקן יאָר, האָט ער צונויפגערופן זיין לעצטן פאַרלאַמענט.

די דאָזיקע קערפּערשאַפט, דער „לאַנגער פּאַרלאַמענט“, האָט זיך צונויפגעקליבן אין אַ שטימונג פון אַ קאָנפליקט. ער האָט געלאָזט כאַפּן לאַוּדן, דעם אַרציביסקופּ פון קענטערבערי, און האָט אים באַשולדיקט אין בגידה. ער האָט פאַרעפנטלעכט אַ „גרויסן מעמאָראַנדום“, וואו עס זיינען געווען אויסגעשטעלט אַלע זיינע טענות קעגן קאַרלען. ער האָט אָנגענומען אַ באַשלוס, אַז דער פּאַרלאַמענט קומט זיך צונויף לכל־הפּחות איין מאָל אין דריי יאָר, צי דער קיניג וויל דאָס צי ניט. ער האָט אָנגעקלאָגט דעם קיניגס הויפּט־מיניסטאָרן, וואָס האָבן אים געהאָלפן רעגירן אַזאַ לאַנגע צייט אָן אַ פּאַרלאַמענט, און בפרט דעם גראַף פון סטראַפאָרד.

בכדי צו ראַטעווען סטראַפאָרדן האָט דער קיניג בשתיקה געפּלאַנעוועט צו פאַרכאַפּן פלוצים לאָנדאָן דורך זיין אַרמיי. מען האָט דאָס אויפגעדעקט, און דער באַשלוס צו פאַרמשפּטן סטראַפאָרדן איז אָנגענומען געוואָרן ביי אַ גרויסער אויפרעגונג פון פאָלק. קאַרל I איז מסתמא געווען איינער פון די געמיינסטע און פאַלשסטע מלכים, וואָס האָבן פאַרנומען דעם ענגלישן טרוין. ער האָט זיך דערשראָקן פאַרן לאָנדאָנער המון. בכדי סטראַפאָרד זאָל קאָנען געטויט ווערן אויף אַ געזעצלעכן אופן, האָט דער קיניג געמוזט געבן דערויף זיין הסכמה. קאַרל האָט דאָס געגעבן, און סטראַפאָרד איז געוואָרן געקעפּט.

דערווייל האָט דער קיניג אַליין געפּלאַנעוועט פאַרשווערונגען און אויסגעקוקט אויף הילף פון דער פרעמד — פון די קאַטוילישע אירלענדער, פון די פאַלשע שאָטלענדער, צולעצט האָט ער געמאַכט אַ שוואַכן פרווו אָנצווענדן כוח. ער איז אַראָפּגעקומען אין פּאַרלאַמענט מיטן מיין צו אַרעסטירן פינף פון זיינע אַקטיווסטע קעגנער. ער איז אַריין אין דער אונטערשטער פּאַלאַטע און האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפן אָרט פון פאָרזיצער. ער האָט זיך געגרייט צו האַלטן אַ שטאַרקע רעדע מכוח בגידה, נאָר אַז ער האָט דערזען די ערטער פון זיינע קעגנער ליידיק, איז ער געוואָרן געפּלעפּט און צעטומלט און האָט גערעדט אָפּגעריסענע פראַזעס. ער איז געוואָר געוואָרן, אַז זיי זיינען אַוועק פון זיין קיניגלעכער שטאָט וועסטמינסטער און האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין דער שטאָט לאָנדאָן, וואָס האָט געהאַט מוניצי־

פאַלע אַווטאָנאָמיע. לאָנדאָן האָט אים מבטל געווען. אין אַ האָך אַרום זיינען די פינף דעפּוטאַטן אָפּגעפירט געוואָרן אין טריומף צוריק אין פּאַרלאַמענט אין וועסטמינסטער אין דער באַגלייטונג פון דער לאָנדאָנער מיליציע, און דער קיניג, כּדי אויסצומיידן דעם גאַנצן רעש און די פיינדלעכקייט, איז אַוועק פון זיין ווייטהאָל־פּאַלאַץ קיין ווינדזאָר.

ביידע צדדים האָבן זיך געגרייט אָפּן צו מלחמה.

דער קיניג איז געווען דער טראַדיציאָנעלער פירער פון דער אַרמיי, און די זעלנער זיינען געווען געוויינט צו פאָלגן דעם קיניג. דער פּאַרלאַמענט האָט געהאַט מער כּוחות. דער קיניג האָט אויפגעשטעלט זיין פאָן אין נאָטינגהעם פאַרנאַכט פון אַ שטורמישן און פינסטערן טאָג אין אַווגוסט 1642.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ לאַנגער און אַיינגעשפּאַרטער בירגער־קריג. דער קיניג איז געזעסן אין אָקספאָרד, דער פּאַרלאַמענט אין לאָנדאָן. די הצלחה האָט זיך געוויגט פון איין צד צום אַנדערן, נאָר דער קיניג האָט קיין מאָל ניט געקאָנט צוקומען צו לאָנדאָן, און דער פּאַרלאַמענט האָט ניט געקאָנט אַיינעמען אָקספאָרד.

דעמאָלט איז אַרויסגעשוואומען צווישן די קאָמאַנדירן פון פּאַר־לאַמענט אַ געוויסער אָליווער קראָמוועל, וואָס האָט צוגעפּגענומען אַ קליינעם רייטער־אָפּטייל און האָט שפּעטער אויפגעשטייגט צו דעם שטאַנד פון אַ גענעראַל. זיין בן־דור לאָרד וואָרוויק שילדערט אים ווי אַ פּראָסטן מענטשן, אָנגעטאָן אין אַ בגד „געניייט פון אַ דאָרפישן שניידער". ער איז געווען ניט פּשוט אַ קעמפנדיקער זעלנער, נייערט אַן אָרגאַניזאַטאָר פון דער אַרמיי. ער האָט אַיינגעזען, אַז אַ סך שעמפער פון דער מיליטערישער מאַכט פון פּאַרלאַמענט זיינען פון אַ נידעריקן מין, און ער האָט זיך פירגענומען דאָס אויסצובעסערן. דעם קיניגס זעלנער האָבן געהאַט די מעלה פון דער פיינער טראַדיציע פון ריטערלעכקייט און לאָיאַליטעט. דער פּאַרלאַמענט ווידער איז געווען אַ נייס, אָן טראַדיציע אין פאָלק און שווער צו פאַרשטיין. „דער גרעסטער רוב פון אַייערע זעלנער זיינען אַלטע געפאַלענע משרתים און שענקערס", האָט געזאָגט קראָמוועל. „מיינט איר, אַז אַזעלכע נידעריקע און געמיינע חברהלייט וועלן האָבן גענוג מוט זיך אַנטקעגנצושטעלן קעגן

אַדללייט, וואָס פאַרמאָגן כבוד-געפיל און דרייסטקייט און אַנט-שלאָסנקייט?"

נאָר עס איז פאַראַן אין דער וועלט עפּעס אַזוינס, וואָס איז בעסער און שטאַרקער פאַר געצאַצקעטער ריטערלעכקייט, דאָס איז רעליגיעזער ענטוזיאַזם. אַזוי אַרום האָט קראָמוועל זיך פֿירגענומען צונויפצו-קלייבן אַ „פרומען" פאָלק. זיי האָבן באַדאַרפט זיין ערנסטע, ניכ-טערע מענטשן. חוץ אַלעמען, האָבן זיי באַדאַרפט זיין מענטשן פון

אָליווער קראָמוועל צעטרייבט דעם „לאַנגן פּאַרלאַמענט". פון אַ האָלענדישן דרוק פון יענער צייט. איצט אין אַ ביבליאָטעק אין קיימברידזש.

פעסטע איבערצייגונגען. ער האָט ניט געקוקט אויף קיין שום סאָציאַ-לע טראַדיציעס און האָט גענומען זיינע אָפיצירן פון איטלעכן קלאַס: „איך וויל בעסער האָבן אַ פשוטן, דאָרפיש-געקליידטן קאַפּיטאַן, וואָס ווייס פאַרוואָס ער קעמפט און האָט ליב וואָס ער ווייס, איידער אַזעלכן, וואָס איר רופט דזשענטלמען און וואָס איז ניט מער ווי דאָס".

ענגלאַנד האָט ביי זיך אַנטדעקט אַ נייעם כוח, די „אייראָנסיידס („מיט אייזערנע זייטן"), וואָס ביי זיי האָבן לאָקייען, בעל-עגלות און

שיפס-קאַפּיטאַנען פאַרנומען הויכע קאָמאַנדע-ערטער באַגלייך מיט מענטשן פון מיוחסדיקע משפחות. זיי זיינען געוואָרן דער טיפּ, וואָס לויט אים האָט דער פּאַרלאַמענט געזוכט צו רעקאָנסטרויִרן די גאַנצע אַרמיי. די אייראָנסיידס זיינען געווען דער רוקנביין פון דעם „נייעם מאָדעל“. די דאָזיקע מענטשן האָבן געטריבן פאַר זיך דעם קיניגס „קאַוואַלערן“. דער קיניג איז סוף-כל-סוף געבליבן אַ געפאַנגענער אין די הענט פון פּאַרלאַמענט.

עס זיינען געווען פּרווון צו מאַכן אַ שטיקל פּשרה, אַזוי אַז דער קיניג זאָל נאָך בלייבן אַ מין קיניג, נאָר קאַרל איז געווען אַ מענטש פאַרמשפּט צו אַ טראַגישן סוף, ער האָט ניט אויפגעהערט צו מאַכן פּלענער, „אַזאַ פאַלשער מענטש, אַז מען האָט אים ניט געקאָרט געטרויען“. די ענגלענדער זיינען געשטופּט געוואָרן צו אַ לאַגע, וואָס אַזעלכע איז נאָך ניט געווען אין דער וועלט-געשיכטע: ווען אַ מאָנאַרך איז געוואָרן עפנטלעך געמשפּט פאַר בגידה קעגן זיין פאָלק און פאַרמשפּט צום טויט.

דער גרעסטער טייל רעוואָלוציעס זיינען, פּונקט ווי די ענגלישע, אַרויסגערופן געוואָרן דורך די איבערטרעטונגען פון די רעגירערס און דורך די פּרווון דורכצופירן איבער געוואַלד די ראַמען פון געזעץ. און דער גרעסטער טייל רעוואָלוציעס האָבן די טבע ווי דורך אַ מין נויטווענדיקייט צו פאַרנעמען זיך אַלץ ברייטער און טיפער צו אַזעלכע עקסטרעמע צילן, וואָס מען האָט לכתחילה גאָר ניט געהאַט אין זינען. די ענגלישע רעוואָלוציע איז קיין אויסנאַם ניט געווען. די ענגלענדער זיינען לויט זייער טבע אַ פאָלק פון פּשרה-מענטשן און אַפילו פון קווענקלערס, און מסתמא האָט דער גרעסטער רוב פון זיי געוואונטשן זיך, דער קיניג זאָל בלייבן קיניג און דאָס פאָלק זאָל זיין פריי, און אַז די לייבן און די שעפּעלעך זאָלן ליגן לעבן אַנאַנד אין שלום און פרייהייט. נאָר די אַרמיי האָט ניט געקאָנט גיין צוריק. אויב דער קיניג וואָלט געקומען צוריק צו זיין ממשלה, וואָלטן אַלע די בעל-עגלות און טרעגערס, וואָס האָבן צעקלאַפּט דעם קיניגס „קאַוואַלערן“, קיין האָניק ניט געלעקט. אַז דער פּאַרלאַמענט האָט גענומען פירן פאַרהאַנדלונגען מיט אָט דעם קיניגלעכן רמאי, האָט זיך די אַרמיי אַריינגעמישט: דער פאָלקאָווניק פּרייד האָט פּשוט

אַרויסגעטריבן פון דער אונטערשטער פּאַלאַטע אַכציק דעפּוטאַטן, וואָס זיינען געשטאַנען פאַרן קיניג, און די אומגעוועצלעכע רעשט פון דער פאַרזאַמלונג, דער „רומפּ=פּאַרלאַמענט“, האָט זיך גענומען משפּטן דעם קיניג.

בעצם איז דער קיניג שוין געווען פאַרמשפּט. די לאָרדן=פּאַלאַטע האָט אָפּגעוואָרפן דעם באַפעל וועגן דעם משפּט. דעמאָלט האָט דער רומפּ=פּאַרלאַמענט דערקלערט, „אַז דאָס פאָלק איז, נאָך גאָט, דער מקור פון גאָר דער גערעכטער מאַכט“, און „אַז די קאָמאָנס פון ענגלאַנד... האָבן די העכסטע מאַכט אין פאָלק“ און — אָנגענומען, אַז אָט דער רומפּ אַליין איז טאַקע די אונטערשטע פּאַלאַטע — האָט ער זיך גענומען משפּטן דעם קיניג. דער קיניג איז געוואָרן פאַרמשפּט ווי אַ „טיראַן, בוגד, רוצח און שונא פון זיין פאָלק“. אין אַ פרימאָרגן אין יאַנואַר 1649 האָט מען אים אַרויסגעפירט אויף אַן עשאַפאָט, וואָס איז געווען אויפגעשטעלט קעגנאיבער די פענסטער פון זיין אייגענעם שלאָס ווייטהאָל, און מען האָט אים אַראָפּגענומען דעם קאָפּ. ער איז געשטאָרבן אין פרומקייט און מיט אַ מין איידעלער חרטה — אַכט יאָר נאָך דער פאַרמשפּטונג פון סטראַפאָרד און נאָך זיבעטהאַלבן יאָר צעשטערישן בירגער=קריג, וואָס כמעט נאָר ער אַליין האָט אים גורם געווען דורך זיין אומגעזעצלעכקייט.

דאָס וואָס דער פּאַרלאַמענט האָט געטאָן איז טאַקע געווען אַ גרויסע און מוראדיקע זאַך. אַזאַ זאַך איז נאָך קיין מאָל ניט געהערט געוואָרן אין דער וועלט. מלכים האָבן דערהרגעט איינע די אַנדערע אַ סך מאָל. פּאָטער=מאָרד, ברודער=מאָרד, גלאַט מאָרד — דאָס זיינען כסדר באַליבטע טועכצן פון פירשטן. אָבער אַז אַ טייל פאָלק זאָל אויפשטיין, משפּטן דעם קיניג פייערלעך און מיט באַדאַכט פאַר זיין אומערלעכקייט, פאַרברעכן און בגידה, און זאָל אים פאַרמשפּטן און טויטן — אַזאַ זאַך האָט אַרויסגעיאָגט אַ שרעק אויף אַלע קיניגלעכע הויפן אין אייראָפּע. דער רומפּ=פּאַרלאַמענט האָט אַריבערגעשפּרייזט דעם קרייז אידעעס און באַוואוסטזיין פון זיין צייט. עס איז אויסגעקומען אַזוי ווי אַ קאָמיטעט פון גראָז=פרעסנדיקע וואַלד=חיות וואָלט מיט אַמאָל גענומען און אַוועקגעהרגעט אַ טיגער — אַ פאַרברעך קעגן דער נאַטור. דער צאַר פון רוסלאַנד האָט אַרויס-

געטריבן דעם ענגלישן אַמבאַסאַדאָר פון זיין הויף. פראַנקרייך און האָלאַנד האָבן אָפּגעטאָן אַקטן פון אָפענער פיינדלעכקייט. ענגלאַנד, צעטומלט אַן מיט אַ קלאַפּנדיקן האַרץ פאַר דעם חילול-הקודש, וואָס זי האָט דאָ אָפּגעטאָן, איז געשטאַנען איזאָלירט פון גאָר דער וועלט.

נאָר אַ שטיקל צייט האָבן די פערזענלעכע מעלות פון אָליווער קראָמוועל און די שטאַרקייט פון דער אַרמיי וואָס ער האָט אָרגאַניזירט אונטערגעהאַלטן ענגלאַנד אין דער רעפובליקאַנישער ריכטונג, וואָס זי האָט אָנגענומען. די אירלענדישע קאַטוילִיקן האָבן אָנגעמאַכט אַ שחיטה אויף די פּראָטעסטאַנטישע ענגלענדער אין אירלאַנד, און קראָמוועל האָט דערשטיקט דעם אירלענדישן אויפשטאַנד מיט גרויס קראַפט. ביים שטורעם פון דראָגהעדאַ האָבן זיינע זעלנער ניט דערהרגעט קיין איין מענטשן אָן געווער אין האַנט, חוץ עטלעכע מאָנאַכן. נאָר די אכזריותדיקע מעשים פון דער שחיטה זיינען נאָך געווען אַזוי לעבעדיק אין אָנדענק, אַז אין שלאַכט איז קיין שוינונג ניט געווען. מחמת דעם האָט ער נאָך אַ בייז גדעכעניש ביי די אירלענדער, וואָס האָבן אַ לאַנגן זכרון פאַר די עוולות, וואָס מען האָט זיי אָנגעטאָן.

נאָך אירלאַנד איז געקומען שאָטלאַנד, וואו קראָמוועל האָט צעקלאַפּט אַן אַרמיי פון ראָיאַליסטן אין דער שלאַכט פון דאָנבאַר (1650).

דערנאָך האָט ער געווענדט זיין אויפמערק צו האָלאַנד, וואָס האָט האַסטיק אויסגענוצט די קריגערייען צווישן די ענגלענדער, בכדי צו צעקוועטשן ענגלאַנד, ווי איר קאָנקורענטין אין האַנדל. די האָלענדער האָבן אין יענער צייט געוועלטיקט איבער די ימים, און דעם ענגלישן פלאָט איז געווען שווער זיך אויסצוגלייכן מיטן האָלענדישן. נאָר נאָך אַ ריי עקשנותדיקע שלאַכטן זיינען די האָלענדער געוואָרן אַרויסגעטריבן פון די ענגלישע ימים, און די ענגלענדער האָבן פאַרנומען זייער אָרט ווי די אויפשטייגנדיקע ים-מאַכט. האָלענדישע און פראַנצויזישע שיפן האָבן געמוזט בייגן זייערע פלאַגן פאַר זיי. אַן ענגלישער פלאָט איז אַריין אין מיטללענדישן ים -- די ערשטע ענגלישע שיף-מאַכט, וואָס איז אַריין אין די דאָזיקע וואַסערן. ער האָט פאַרריכט פאַרשיידענע עוולות, וואָס ענגלישע שיפערס האָבן געהאַט צוליידן מצד טאָסקאַנאַ און מאַלטאַ, און האָט באָמבאַרדירט די

פיראַטן־נעסט פון טוניס און צעשטערט דעם פלאָט פון די פּיראַטן — וואָס האָט אין די שוואַכע צייטן פון קאַרלען זיך דערוועגט צוצוגיין גלייך צו די ברעגעס פון קאָרנוואַל און דעוואָן, פאַרכאַפּן שיפן און אַוועקפירן שקלאַפן קיין אַפריקע.

די שטאַרקע האַנט פון ענגלאַנד האָט זיך אויך אַריינגעמישט צו באַשיצן די פּראָטעסטאַנטן אין דרום־פראַנקרייך, וואָס דער הערצאָג פון סאַוואָי האָט זיי גערודפט צו טויט. פראַנקרייך, שוועדן, דענעמאַרק, אַלע האָבן אַיינגעפונען פאַר קליגער גובר צו זיין אין זיך דעם ערשטן ווידערווילן קעגן די קיניג־מערדערס און האָבן זיך פאַרבונדן מיט ענגלאַנד. עס איז געקומען צו אַ מלחמה מיט שפּאַניע, און דער גרויסער ענגלישער אַדמיראַל בלייק האָט צעשטערט דעם שפּאַנישן פלאָט ביי טענעריף אין אַן אַקציע פון כמעט אומגלויבלעכער דרייסטקייט. ער איז אָנגעפאַלן אויף יבשה־באַטערייעס. ער איז געווען דער ערשטער מענטש, „וואָס האָט געבראַכט שיפן מבטל צו זיין שלעסער אויפן ברעג“ (ער איז געשטאָרבן אין יאָר 1657 און איז באַגראָבן געוואָרן אין דעם קלויסטער פון וועסטמינסטער, אָבער נאָכדעם ווי די מאָנאַרכיע איז געוואָרן רעסטאַווריט, זיינען זיינע ביינער אויסגעגראָבן געוואָרן לויט אַ באַפעל פון קאַרל II און איבערגעטראָגן אין אַן אַנדער צווינטער). אַזוי האָט ענגלאַנד אויסגעזען אין דער וועלט אין משך פון איר קורצער רעפּובליקאַנישער צייט.

דעם 3טן סעפּטעמבער 1658 איז קראָמוועל געשטאָרבן אינמיטן שטורעם־ווינט, וואָס האָט ניט פאַרפעלט צו מאַכן אַ רושם אויף די אָבערגלויבישע. וויבאַלד זיין שטאַרקע האַנט איז געלעגן שטיל, האָט ענגלאַנד חרטה געהאַט אויף איר פּריצייטיקן פרווו צו פאַרווירקלעכן אַ גערעכטע געזעלשאַפט פון פרייע מענטשן. אין יאָר 1660 איז קאַרל II, דער זון פון קאַרל דעם „מאַרטירער“, באַגריסט געוואָרן צו זיין צוריקקער אין ענגלאַנד מיט יענע גרויסווייזן פון פערזענלעכער לאָיאַלקייט, וואָס איז אַזוי טייער דעם ענגלישן האַרצן, און דאָס לאַנד האָט זיך אָפּגעכאַפּט נאָך איר מיליטערישער אָנשטרענגונג אויף דער יבשה און אויפן ים, ווי איינער וואָס האָט געשלאָפן כאַפּט זיך אויף נאָך אַ שווערן חלום, ציט אויס די גלידער און גענעצט זיך אויס. מיט די פּוריטאַנער איז געווען אויס. „די פריי-

לעכע ענגלאַנד" איז ווידער געווען די אַלטע, און אין יאָר 1667 זיינען די האָלענדער, וואָס זיינען איצט געווען די האַרן אויפן ים מער ווי ווען עס איז פריער, אַרויפגעשוואומען אַרויף די טעמזע ביז קיין גרייוועסענד און האָבן פאַרברענט אַן ענגלישן פלאָט אין מעדוויי.

„אין יענער נאַכט, ווען די האָלענדער האָבן פאַרברענט אונזערע שיפן, שרייבט פעפּיס אין זיין טאָגבוך, איז דער קיניג געווען אויף אַ מאָלצייט ביי מילעדי קאַסטלמיין, און זיי זיינען אַלע געווען משוגע און האָבן זיך געיאָגט נאָך אַן אָרעמער פלעדערמויז".

זינט ער האָט זיך אומגעקערט, אין יאָר 1660, האָט קאַרל גענומען פירן די אויסלענדישע ענינים פון דער מלוכה, און אין יאָר 1670 האָט ער געשלאָסן אַ געהיימען אָפּמאַך מיט לודוויג XIV פון פראַנקרייך, וואָס לויט אים האָט ער זיך אונטערגענומען איינצושטעלן די גאַנצע ענגלישע אויסערן-פּאָליטיק לויט דעם ווילן פון פראַנקרייך פאַר אַ יערלעכער פּענסיע פון 100.000 פונט סטערלינג. דינקירך וואָס קראָמוועל האָט געהאַט איינגענומען איז שוין געווען צוריק פאַרקויפט צו פראַנקרייך. דער קיניג איז געווען אַ גרויסער ספּאָרטסמען; ער האָט געהאַט די עכט ענגלישע ליבהאָבעריי צו קוקן אויף פערד-געיעגן, און דער געיעג-צענטער אין ניומאַרקעט איז אפשר זיין כאַראַקטעריסטישער מאָנומענט.

כל-זמן קאַרל האָט געלעבט, האָט זיין גרינגער כאַראַקטער אים געמאַכט מעגלעך איינצוהאַלטן די ענגלישע קרוין, נאָר ער האָט דאָס דערגרייכט דורך געהיטקייט און פשרות. אָבער אין יאָר 1685, אַז זיין אָרט האָט פאַרנומען זיין ברודער דזשיימס II, וואָס איז געווען אַן איבערגעגעבענער קאַטויליק און צו שטעפּ, ער זאָל באַמערקן די פאַרבאָרגענע באַגרענעצונג פון דער מאָנאַרכיע אין בריטאַניע, איז דער אַלטער קאַמף צווישן פאַרלאַמענט און דער קרוין ווידער געוואָרן שאַרף.

דזשיימס האָט זיך פירגענומען צו צווינגען זיין לאַנד זיך ווידער צו פאַראייניקן מיט רוים. אין יאָר 1688 איז ער שוין געווען אַנטלאָפן קיין פראַנקרייך. נאָר אין יענער צייט זיינען שוין די גרויסע לאָרדן און סוחרים און אדלליט געווען צו פּאָרזיכטיק, אַז זיי זאָלן דערלאָזן, אַז דער דאָזיקער אויפשטאַנד קעגן קיניג זאָל זיי אַריינטרייבן

אין די הענט פון אַ צווייטן פרײַד אָדער אַ צווייטן קראָמוועל. זיי
האָבן באַלד גערופן אַן אַנדער קיניג, ווילהעלם דעם פרינץ פון

וואָלטער (1694—1778).

אָראַניע, צו פאַרבייטן דזשיימסן. דער בייט איז געמאַכט געוואָרן האַסטיק. קיין בירגער-קריג איז ניט געווען — חוץ אין אירלאַנד — און קיין טיפערע רעוואָלוציאָנערע כּוחות אין לאַנד זיינען ניט אויפגערודערט געוואָרן.

וועגן ווילהעלמס תּביעות אויפן טרוין אָדער געגנויער וועגן די תּביעות פון זיין פרוי מערי, קאָנען מיר דאָ ניט דערציילן, דער אינטערעס דערפאַר איז נאָר אַ טעכנישער, אויך ווען מיר פאַרשווייגן, ווי אַזוי ווילהעלם III און מערי האָבן רעגירט, ווי אַזוי ער האָט רעגירט אַליין, און ווי אַזוי ס'עד טרוין איז אַריבער צו מערים שוועסטער אַנע (1702 — 1714). אַנע האָט, ווייזט אויס, געהאַלטן פאַר ריכטיק צו רעסטאַווירן די דינאַסטיע סטיואַרט, אָבער די לאָרדן און די קאָמאָנערן, וואָס האָבן איצט געהאַט די דעה אין ענגלאַנד, האָבן בעסער געוואָלט האָבן אַ ווינציקער חשובן קיניג. אַ מין פרעטענזיע אויף דער ענגלישער קרוין האָט געקאָנט האָבן דער קורפירשט פון האַנאָווער, וואָס איז טאַקע געוואָרן קיניג פון ענגלאַנד אונטערן נאָמען געאָרג I (1714 — 1727). ער איז געווען אינגאַנצן אַ דייטש, ער האָט ניט געקאָנט ריידן קיין ענגליש און האָט מיטגעבראַכט אַ גאַנצע מחנה דייטשע פרויען און דייטשע דינערס צום ענגלישן הויף. מיט זיין קומען איז אָנגעפאַלן אויפן אינטעלעקטועלן לעבן פון לאַנד אַ טעמפּקייט, אַ פאַרטונקעלונג, וואָס פאַר די גרויסע ערד-אייגנטימער און פאַר די גרויסע סוחרים, וואָס זייערע אינטערעסן האָבן דאָס אים אַריבערגעבראַכט, איז דאָס גראָד געווען אַ מעלה, וואָס דער הויף איז געווען אָפּגעזונדערט פון ענגלישן לעבן.

ענגלאַנד איז אַריינגעטראָטן אין אַ פּאַוזע, וואָס לאָרד ביקאָנספילד האָט אָנגערופן די סטאַדיע פון „וועניציאַנישער אָליגאַרכיע“, די העכסטע מאַכט האָט געהאַט דער פאַרלאַמענט, וואָס אין אים האָבן געוועלטיקט די לאָרדן, וואָרעם די קונסט אונטערצוקויפן און די קונסט צו מאַכן וואַלן, וואָס סער ראָבערט וואָלפּאָל האָט דערפירט צו זייער אַ הויכער מדרגה, האָבן צוגענומען ביי דער אונטערשטער פּאַלאַטע איר פריערדיקע פרייהייט און קראַפט. דורך פאַרשיידענע

קונצן האָט מען געבראַכט דערצו, אַז דאָס וואַל-רעכט צום פאַרלאַמענט איז געוואָרן באַגרענעצט אויף אַ קליינער צאָל ווילערס: אַלטע שטעט מיט ווינציק אָדער גאָר אָן באַפעלקערונג האָבן געשיקט איין דעפוטאַט אָדער מער (דער אַלטער ישוב סאַרום האָט געהאַט איין שטים-באַרעכטיקטן, וואָס האָט ניט געוואוינט דאָרט, גאָר קיין איינוואוינער ניט און צוויי דעפוטאַטן), בעת די נייע באַפעלקערטע צענטערס האָבן גאָר קיין פאַרטרעטער ניט געהאַט. און דורכדעם וואָס עס איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ הויכער פאַרמעגנס-צענז פאַר דעפוטאַטן, איז נאָך מער באַגרענעצט געוואָרן די מעגלעכקייט, אַז מען זאָל אין דער אונטערשטער פּאַלאַטע ריידן וועגן די נויטן פון פאָלק און די אינטערעסן פון פאָלק.

נאָך געאָרג I איז געקומען געאָרג II (1727 — 60), וואָס איז געווען ענלעך צו אים, און ערשט נאָך זיין טויט האָט ענגלאַנד געהאַט אַ קיניג, וואָס איז געווען געבאָרן אין ענגלאַנד און האָט געקאָנט ריידן גאַנץ גוט ענגליש — זיין אייניקל געאָרג III. וועגן דעם פּרוּוו פון דעם דאָזיקן מאָנאַרך ווידער אויפצוהייבן די מאָנאַרכיע צו אַ געוויסער מאַכט וועלן מיר ריידן אַ ביסל ווייטער אונטן.

דאָס איז בקיצור די געשיכטע דערפון, ווי אַזוי עס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין ענגלאַנד אין משך פון 17טן און 18טן יאָרהונדערט דער קאַמף צווישן די דריי הויפּט-פאַקטאָרן אין דער פּראָבלעם „מאָדערנע מלוכה“: צווישן דער קרוין, די פּריוואַטע אייגנטימער און יענעם אומבאַשטימטן כוח, נאָך בלינד און אומוויסנדיק, דעם כוח פון גאָר די געמיינע לייט. דער לעצטער פאַקטאָר באַווייזט זיך נאָר דעמאָלט, ווען דאָס לאַנד איז טיף אויפגערעגט; נאָכדעם זינקט ער ווידער אַראָפּ אין די טיפענישן. דער סוף פון דער געשיכטע איז, אַזוי אַרום, דער פולער ניצחון פון דעם בריטישן פּריוואַטן אייגנטום איבער די חלומות און פּלענער פון מאַקיאַוועלישן אַבסאָלוטיזם. מיט דער האַנאָווערשער דינאַסטיע איז ענגלאַנד געוואָרן — ווי די „טיימס“ האָט זי ניט לאַנג טיטולירט — אַ „געקרוינטע רעפּובליק“. זי האָט אויסגעאַרבעט אַ נייע רעגירונגס-מעטאָדע, די פּאַרלאַמענטאַרישע רעגירונג, וואָס האָט אין כמה פּרטים דערמאָנט אָן דעם סענאַט און אָן דער פאָלקספאַרזאַמלונג פון רוים, נאָר שטאַנדהאַפטיקער און וויר-

קעוודיקער, מחמת זי האָט אויסגענוצט, הגם אויף אַ באַגרענעצטן אופן די רעפּרעזענטאַטיווע מעטאָדע. די פּאַרזאַמלונג אין וועסטמינסטער האָט באַדאַרפט ווערן „די מוטער פון די פּאַרלאַמענטן" אין גאַר דער וועלט.

צווישן דער קרוין און דעם ענגלישן פּאַרלאַמענט איז געווען און איז נאָך איצט די זעלביקע שייכות, וואָס צווישן דעם פּאַלאַץ-מאַיאָר און צווישן די מעראָווינגישע מלכים. דער קיניג ווערט באַטראַכט נאָר ווי אַ צערעמאָניעלער און אָנאַחריותדיקער ראש פון דער מלוכה, ער איז ווי דער לעבעדיקער סימבאָל פון דער קיניגלעכער און קיסרלעכער סיסטעם.

נאָר עס בלייבט נאָך פאַרבאָרגן אַ סך מאַכט אין דער טראַדיציע און אין דעם פּרעסטיזש פון דער קרוין, און די ממשלה פון די פיר האַנאָווערשע געאָרגס, פון ווילהעלם IV (1830), וויקטאָריאַ (1837), עדוואַרד VII (1904) און פון דעם איצטיקן קיניג געאָרג V (1910) איז גאַר פאַרשיידן פון דער ממשלה פון די שוואַכע און קורצ-לעביקע מעראָווינגישע מאָנאַרכן. אין די ענינים פון דער קירך, אין דער אָרגאַניזאַציע פון מיליטער און פלאָט און אין אויסערן-מיניסטע-ריום האָבן אַלע די דאָזיקע מושלים אין אַ פאַרשיידענער מאָס גע-האָט אַ גאַנץ גרויסע השפּעה, און זי האָט נאָך אַ גרעסערן באַטייט דערמיט, וואָס זי לאָזט זיך ניט באַשטימען.

---

4. אויפרייס און מהומות אין דייטשלאַנד.

אין קיין איין טייל פון אייראָפּע האָט דער זורכפאַל פון דער אידעע פון אַ געאייניקטן קריסטנטום ניט אָנגעטאָן אַזעלכע חורבנות ווי אין דייטשלאַנד. מען וואָלט געקאָנט אין פלוג משער זיין, אַז דער קיסר, וואָס איז לויט זיין אָפּשטאַם געווען אַ דייטש, סיי אין די עלטערע דינאַסטיעס און סיי אין די האַבסבורגער, וועט זיך אַנטוויקלען צו דעם נאַציאָנאַלן מאָנאַרך פון דער דייטש-ריידנדיקער מלוכה. עס איז געווען דער שלימזל פון דייטשלאַנד, וואָס אירע קיסרים זיינען קיין מאָל ניט געבליבן קיין דייטשן. פרידריך II, דער לעצטער

האָהענשטאַופען, איז געווען, ווערדליך מיר האָבּען דאָס געזען, אַ האַלב אָריענטאַליזירטער סיציליאַנער. די האַבּסבּורגער זיינען, דורך שידוכים און דורך דער נטיה זייערע, געוואָרן אין דער פּערזאָן פון קאַרל V צוערשט בּורגונדער און דערנאָך שפּאַניער. נאָך קאַרל Vנס טויט האָט זיין בּרודער פערדינאַנד געקראָגן עסטרייך און דעם טיטל קיסר, און זיין זון פיליפּ האָט געקראָגן שפּאַניע, נידערלאַנד און דרום-איטאַליע. נאָר די עסטרייכישע דינאַסטיע, עקשנותדיק קאַטוליש, האָט זיך געהאַלטן מער פאַר די מזרחדיקע גרענעצן און איז געווען מער אַריינגעטאָן אין די אונגאַרישע ענינים. אַ געוויסע צייט, בּעת דער רעגירונג פון פערדינאַנד און די צוויי קיסרים וואָס נאָך אים, האָט זי נאָך געהאַט צו צאָלן צינז טערקיי. אויף די צפונדיקע דייטשן מיט זייער נטיה צום פּראָטעסטאַנטיזם, מיט זייערע פאַרבּינדונגען מיטן מערב און מיטן בּאַלטישן ים און מיט זייער ניט וויסן אָדער ניט וועלן וויסן פון דער טערקישער סכנה — האָט עסטרייך געהאַט גאָר אַ קנאַפּע ווירקונג.

די סוווערענע פירשטן, הערצאָגן, קורפירשטן, פירשט-בּיסקופּן און כּדומה, וואָס זייערע געביטן האָבּן צעשניטן די קאַרטע פון דייטשלאַנד אין מיטלעלטער צו אַ בּונטן פליקוועריק, זיינען פּאַקטיש ניט געווען גלייך צו די מלכים פון ענגלאַנד און פראַנקרייך. זיי זיינען געווען ניבער אויף איין מדרגה מיט די גרויסע שררות די ערד-אייגנטימער, די הערצאָגן און פערן פון פראַנקרייך און ענגלאַנד. בּיז 1701 האָט קיין איינער פון זיי ניט געהאַט דעם טיטל קיניג. אַ סך פון זייערע געביטן זיינען געווען הן אין גרייס הן אין בּאַטייט קלענער פאַר די גרעסערע מאַיאָנטקעס פון די בּריטישע שררות. די דייטשע רייכסטאַגן זיינען געווען גלייך צו די גענעראַל-שטאַטן אָדער צו אַ פּאַרלאַמענט, מער ניט וואָס קיין געקליבּענע פאָרשטייער זיינען אויף זיי ניט געווען. אַזוי אַז דער גרויסער בּירגער-קריג אין דייטשלאַנד, וואָס איז איצט אויסגעבּראָכן, דער דרייסיק-יאָריקער קריג (1618 — 1648) איז געווען אין זיין עצם מהות נעענטער צו דעם בּירגער-קריג אין ענגלאַנד (1643 — 1649) און צו דער פראָנדע (1648 — 1655), דער פּאַראייניקונג פון די פעאָדאַלע פּריצים קעגן דער קרוין אין פראַנקרייך, ווי דאָס קאָן אויסדוכטן פון אויבּנאויף.

אין אַלע די פֿאַלן איז די קרוין געווען קאַטויליש אָדער נוטה צו ווערן קאַטויליש, און די ווידערשפּעניקע אַדללייט האָבן אין זייער אינדיווידואַליסטישער נטיה געשטרעבט צו דער פּראָטעסטאַנטישער פֿאָרמולע. נאָר בעת אין ענגלאַנד און אין האָלאַנד האָבן די פּראָטעסטאַנטישע אַדללייט און רייכע סוחרים סוף-כּל-סוף געזיגט, און אין פֿראַנקרייך האָט די קרוין געהאַט די איבערהאַנט, איז אין דייטשלאַנד דער קיסר ניט געווען שטאַרק גענוג, ער זאָל געווינען, און ניט די פּראָטעסטאַנטישע פֿירשטן זיינען געווען צווישן זיך גענוג פֿאַראייניקט און אָרגאַניזירט, אַז זיי זאָלן סוף-כּל-סוף מנצח זיין. עס האָט זיך געענדיקט דערמיט, וואָס דייטשלאַנד איז צעריסן געוואָרן.

דער קאַמף אין דייטשלאַנד איז נאָך קאָמפּליצירט געוואָרן דערמיט, וואָס עס האָבן זיך אַריינגעמישט פֿאַרשיידנע ניט-דייטשע פֿעלקער, די בעמען און די שוועדן (וואָס בײַ זיי איז אויפֿגעקומען אַ נייע פּראָטעסטאַנטישע מאָנאַרכיע אונטער גוסטאַוו וואַזאַ, ווי אַ דירעקטער רעזולטאַט פֿון דער רעפֿאָרמאַציע). צולעצט האָט די פֿראַנצויזישע מאָנאַרכיע, וואָס האָט באַזיגט אירע אייגענע אַדללייט, הגם זי איז געווען קאַטויליש, זיך געשטעלט אויפֿן צד פֿון די פּראָטעסטאַנטן, באַשיימפּערלעך מיטן מיין צו פֿאַרנעמען דעם אָרט פֿון די האַבסבורגער ווי אַ קיסרלעכע דינאַסטיע.

דאָס וואָס דער קריג האָט זיך אַזוי פֿאַרצויגן און דאָס וואָס ער איז געפֿירט געוואָרן ניט פֿאַזע אַ באַשטימטן גרענעץ, נאָר איבער דער גאַנצער אימפּעריע, וואָס איז געווען צעפּליקט און צעריסן, אין איין אָרט פּראָטעסטאַנטיש, אין אַ צווייטן קאַטויליש, — האָט געבראַכט דערצו, אַז דער קריג איז געווען איינער פֿון די ווילדסטע און צעשטערישסטע מלחמות, וואָס אייראָפּע האָט געקענט זינט די אָנפֿאַלן פֿון די באַרבאַרן. איר באַזונדערע צרה איז באַשטאַנען ניט אַזוי אין די שלאַכטן גופֿא, ווי אין די באַגלייטנדיקע אומשטאַנדן אין יענער צייט האָט די מיליטערישע טאַקטיק זיך געהאַט אַנטוויקלט צו אַזאַ שטאַנד, אַז ניט געלערנטע חיילות האָבן ניט געהאַט קיין שום באַטרעף אַנטקעגן מושטירטער פּראָפֿעסיאָנעלער אינפֿאַנטעריע. זאַלפֿן פֿון מושקעטן אויף אַ מהלך פֿון עטלעכע צענדליק יאַרד האָבן אָפּגעשאַפֿט דעם אינדיווידועלן גע-

פאַנצערטן ריטער, נאָר אַן אַטאַקע פון דיסציפּלינירטע מאַסן קאַוואַלעריע האָט נאָך געקאָנט צעטרייבן אַן אינפאַנטעריע, וואָס איז ניט געווען אײַנמושטירט ביז צו אַ מעכאַנישער גענויקייט. די אינפאַנטעריע מיט אירע מושקעטן, וואָס האָבן געמוזט אָנגעלאָדן ווערן פון פאָרנט, האָט ניט געקאָנט אונטערהאַלטן אַזאַ שטענדיק פייער, וואָס זאָל אויסמאַטערן די קאַוואַלעריע, איידער זי באַווייזט אָנצופאַלן אויף איר. זי האָט געמוזט דעריבער אויסוואַרטן דעם קלאַפּ שטייענדיק גלייך אָדער אויף די קני הינטער אַן אויפגעהויבענער וואַנט פּיקעס אָדער באַגנעטן. צוליב דעם האָבן זיי באַדאַרפט זיין שטאַרק געניט און דיסציפּלינירט. אייזערנע האַרמאַטן זיינען נאָך דעמאָלט געווען קליין און ניט זייער קיין פולע, און זיי האָבן ניט געשפּילט קיין באַשטימענדיקע ראָלע אין מלחמה. זיי האָבן געקאָנט „דורכאַקערן גאַסן“ אין דער אינפאַנטעריע, אָבער זיי האָבן ניט געקאָנט זי גרינג צעוואַרפן און צעטרייבן, אויב זי איז געווען מוטיק און גוט אײַנמושטירט.

די מלחמה איז ביי אַזעלכע תנאים געווען אינגאַנצן אין די הענט פון געלערנטע פּראָפעסיאָנעלע זעלנער, און די פראַגע, ווי אַזוי באַצאָלט מען זיי, איז פאַר די גענעראַלן פון יענער צייט געווען פּונקט אַזוי וויכטיק, ווי די פראַגע פון פּראָוויזיע און אַמוניציע. אַז די מלחמה האָט זיך פאַרשלעפּט, און דער פינאַנסיעלער חורבן איז געוואַקסן, זיינען די קאָמאַנדירן פוןביידע צדדים געווען געצוואונגען צו פאַרנעמען זיך מיט באַרויבן שטעט און דערפער, סיי כדי צונויפצונעמען פּראָוויאַנט און סיי כדי צו דעקן וואָס זיי זיינען הינטערשטעליק אין די זעלנערס געצאָלט. די זעלנער זיינען, בכן, געוואָרן אַלץ מער און מער רויבערס וואָס לעבן אויפן חשבון פון לאַנד, און דער דרייסיקיאָריקער קריג האָט איינגעשטעלט אַ טראַדיציע פון ראַבעווען ווי אַ געזעצלעכע אָפּעראַציע בעתן קריג, און אַ טראַדיציע פון געוואַלד ווי די פּריווילעגיע פון דעם זעלנער, אַ טראַדיציע, וואָס האָט געפּטרט דעם גוטן נאָמען פון דייטשלאַנד אַזש ביז צו דער גרויסער מלחמה פון 1914.

די ערשטע קאַפּיטלען פון דעפאָס „מעמואַרן פון אַ קאַוואַלער“, מיט זייער לעבעדיקער שילדערונג פון דער שחיטה און פון דער שרפה אין מאַגדעבורג, וועט געבן דעם לעזער אַ בעסערע פאָרשטע-

לונג פון דער מלחמה פון יענער צייט, איידער וואָסער עס איז פאָרמעלע געשיכטע. אַזוי צעמאַטערט איז געווען דאָס לאַנד, אַז די פויערים האָבן אויפגעהערט צו באַאַרבעטן דאָס לאַנד, וויפיל מען האָט באַוויזן אַראָפּצונעמען פון די פעלדער פלעגט מען באַהאַלטן; נאָך די אַרמייען האָבן זיך נאָכגעשלעפּט גרויסע מחנות ווייבער

דער בעמישער גענעראַל אַלברעכט פאָן וואַלענשטיין, לויט אַ געמעל פון וואַן דייק אין מינכען.

און קינדער, וואָס זיינען אויסגעגאַנגען פון הונגער, און זיי האָבן גע-גנבעט, וואָס זיי האָבן נאָר געקאָנט, אויף צו דערהאַלטן די נשמה. צום סוף פון דער מלחמה איז דייטשלאַנד געווען חרוב ומוחרב. צענטראַל-אייראָפּע האָט ניט געקאָנט קומען צו זיך פון די רויבערייען און פאַרוויסטונגען נאָך אין משך פון אַ גאַנצן יאָרהונדערט.

דאָ קאָנען מיר אָנרופן די נעמען פון טילי און וואַלענשטיין; די גרויסע רויבער־הויפּטמאַנס אויף דער זייט פון דער האַבּסבור־גער, און גוסטאַוו אַדאָלף דער קיניג פון שוועדן, דעם לייב פון צפון, דעם העלד פון די פּראָטעסטאַנטן, וואָס האָט געחלומט צו מאַכן פון דעם באַלטישן ים אַ „שוועדישע אָזערע". גוסטאַוו אַדאָלף איז דער־הרגעט געוואָרן בעת זיין באַשטימענדיקן ניצחון איבער וואַלענשטיין ביי ליצען (1632), און וואַלענשטיין איז דערהרגעט געוואָרן אין יאָר 1634.

אין יאָר 1648 האָבן די פירשטן און דיפּלאָמאַטן זיך צונויפגע־קליבן אינמיטן די חורבות וואָס זיי האָבן אָנגעמאַכט, כּדי צו פאַר־לאַטען די ענינים פון צענטראַל־אייראָפּע דורך דעם שלום פון וועסט־פאַלן. דורך דעם דאָזיקן שלום איז פון דער מאַכט פון קיסר געבליבן נאָר אַ שאָטן, פראַנקרייך האָט געקראָגן עלזאַס און האָט זיך אַזוי אַרום צוגערוקט צום ריין. איינער פון די דייטשע פירשטן, דער האָהענ־צאָלערנער קורפירשט פון בראַנדענבורג, האָט צוגעקראָגן אַזוי פיל טעריטאָריע, אַז זיין מלוכה איז געוואָרן די גרעסטע אין דייטשלאַנד נאָך דעם קיסרס אייגענער מלוכה, און אינגיכן (1701) איז זי גע־וואָרן דאָס קיניגרייך פּרייסן.

דער שלום פון וועסטפאַלן האָט אויך אָנערקענט צוויי פאַקטן, וואָס זיינען שוין זינט לאַנג געווען געשען, די פולע זעלבשטענדיקייט פון האָלאַנד און פון שווייץ.

---

5. דער גלאַנץ פון דער גרויסער מאָנאַרכיע אין אייראָפּע.

מיר האָבן אָנגעהויבן דעם קאַפּיטל מיט דער געשיכטע פון צוויי לענדער, נידערלאַנד און בריטאַניע, וואו דער ווידערשטאַנד פון דעם פּריוואַטן בירגער קעגן דעם נייעם טיפּ מאָנאַרכיע, דער מאַ־קיאַוועלישער מאָנאַרכיע, וואָס איז אויפגעקומען נאָך דעם מאָראַלישן דורכפאַל פון קריסטנטום, האָט זיך געענדיקט מיט אַ ניצחון. נאָר אין פראַנקרייך, רוסלאַנד, אין אַ סך טיילן פון דייטשלאַנד און פון איטאַליע—

למשל, זאַקסן און טאָסקאַנע — איז די פּערזענלעכע מאָנאַרכיע ניט געוואָרן באַגרענעצט און באַזיגט. זי האָט זיך איינגעשטעלט ווי די הערשנדיקע אייראָפּעישע סיסטעם אין משך פון 17טן און 18טן יאָרהונדערט. און אַפילו אין האָלאַנד און בריטאַניע האָט די מאָנאַרכיע זיך געשטאַרקט אין משך פון 18טן יאָרהונדערט.

(אין פּוילן זיינען די תּנאים געווען באַזונדערע, און וועגן איר וועט ווערן דערציילט אין אַ שפּעטערדיקן פּאַראַגראַף).

אין פראַנקרייך איז קיין מאַגנאַ כאַרטאַ ניט געווען, און עס איז ניט געווען אַזאַ באַשטימטע און בפירושדיקע טראַדיציע פון פּאַרלאַמענטאַרישער רעגירונג. דאָ איז געווען דער זעלביקער ווי=דעראַנאַנד פון אינטערעסן צווישן דער קרוין פון איין זייט און די גרויסע פּריצים און סוחרים פון דער אַנדערער, נאָר די לעצטע האָבן ניט געהאַט קיין אָנערקענטן זאַמל=פּלאַץ און ניט קיין בכבודיקע מעטאָדע פון איינהייט. זיי האָבן געבילדעט אַן אָפּאָזיציע קעגן דער קרוין, זיי האָבן געשאַפן ליגעס פון ווידערשטאַנד—אַזעלכע איז געווען די פראָנדע, וואָס האָט געקעמפט קעגן יונגן קיניג לודוויג XIV און זיין גרויסן מיניסטער מאַזאַריני, אין דער זעלביקער צייט ווען קאַרל I האָט גע=קעמפט פאַר זיין לעבן אין ענגלאַנד — נאָר צולעצט (1652) זיינען זיי נאָך אַ בירגער=קריג געוואָרן ענדגילטיק צעקלאַפּט. און בעת אין ענגלאַנד האָבן נאָך דער איינפּעסטיקונג פון די האַנאָווערא=נער רעגירט אין לאַנד דאָס לאָרדן=הויז מיט זיין צוהעלפער, דער אונטערשטער פּאַלאַטע, האָט אין פראַנקרייך, פאַרקערט, נאָך 1652 דער הויף באַהערשט אינגאַנצן די אַריסטאָקראַטיע. קאַרדינאַל מאַזאַריני גופא האָט געבויט אויף אַ פונדאַמענט, וואָס דער קאַרדינאַל רישעליע, אַ בן דור פון קיניג דזשיימס I פון ענגלאַנד, האָט געהאַט פאַר אים צוגעגרייט.

נאָך מאַזאַרינים צייט הערן מיר ניט פון גרויסע פראַנצויזישע אַדללייט, סיידן זיי זיינען ביים הויף ווי הויף=דינער און באַאַמטע. מען האָט זיי געקויפט און איינגעצאַמט — אָבער דער פּרייז דערפאַר איז געווען, וואָס מען האָט די גאַנצע משא פון צאָלן שטייערן אַרויפ=געוואָרפן אויף דער שטומער מאַסע פון געמיינעם פאָלק. פון אַ סך שטייערן זיינען סיי די גייסטלעכקייט און סיי דער אַדל — דאָס הייסט

איטלעכער וואָס האָט געטראָגן אַ טיטל — געווען באַפרייט. סוף=כל=סוף איז שוין דער דאָזיקער אומרעכט ניט געווען צו דערטראָגן, נאָר אַ קורצע ווײַלע האָט די פראַנצויזישע מאָנאַרכיע געבליט, ווי אַ גרינער בוים בײַ וואַסער=בעך, ווי אין תהילים שטייט. בײַם אָנהייב פון 18טן יאָרהונדערט ווענדן שוין ענגלישע שרײַבערס דעם אויפמערק אויף דער שלעכטער לאַגע פון די אונטערשטע קלאַסן אין פראַנקרײַך און דעם לפי=ערך גוטן שטאַנד — אין דער זעלביקער צײַט — פון די ענגלישע אָרעמע לײַט.

בײַ אַזעלכע תנאים פון אומגערעכטיקייט האָט זיך אײַנגעשטעלט אין פראַנקרײַך דאָס וואָס מיר קאָנען אָנרופן „גרויסע מאָנאַרכיע“. לודוויג XIV, טיטולירט „דער גרויסער מאָנאַרך“, האָט געקיניגט גאַנצע צוויי און זיבעציק יאָר (1715 — 1643) און האָט אויפגעשטעלט אַ מוסטער פאַר אַלע מלכים פון אייראָפּע, וואָס האָבן געמיט זיך אים נאָכצוטאָן אין אַלצדינג. צוערשט איז ער געוואָרן געפירט דורך זײַן מאַקיאַוועלישן מיניסטער מאַזאַריני; נאָך דעם קאַרדינאַלס טויט איז ער אַליין, בכבודו ובעצמו, געוואָרן דער אידעאַלער „פירשט“. ער איז געווען, מיט אַלע זײַנע באַגרענעצונגען, אַן אויסנאַמלעך באַגאַבטער קיניג. זײַן אַמביציע איז געווען שטאַרקער פאַר זײַנע נידעריקערע תאוות, און ער האָט געפירט זײַן לאַנד צו באַנקראָט דורך דעם פּלאָנטער פון אַן אומרויִקער אויסוויניקסטער פּאָליטיק מיט אַ קונסטפולער ווערדע, וואָס דערוועקט נאָך איצט אונזער באַוואונדערונג. זײַן באַלדיקער פאַרלאַנג איז געווען צו פאַרפעסטיקן פראַנקרײַך און אויסצוברייטערן זי ביז צום רײַן און ביז צו די פירענעען און אײַנצושלינגען אויך די שפּאַנישע נידערלאַנד. זײַן ווײַטערדיקער קוק האָט געזען די פראַנצויזישע מלכים ווי די מעגלעכע יורשים פון קאַרל דעם גרויסן אין אַן אויפגעריכטער הייליקער רוימישער אימפּעריע.

ער האָט געמאַכט שוחד פאַר אַ כמעט נאָך וויכטיקערער מעטאָדע אין דער פּאָליטיק, ווי מלחמה. ער האָט געהאַלטן אונטערגעקויפט דעם קיניג קאַרל II פון ענגלאַנד, אונטערגעקויפט איז אויך געווען דער רוב פון פּוילישן אַדל, ווי מיר וועלן דאָס באַלד באַשרײַבן. זײַן געלט, אָדער גענויער דאָס געלט פון די שטייער=צאָלנדיקע קלאַסן פון פראַנקרײַך, איז אַרײַנגעדרונגען אומעטום. נאָר זײַן הויפּט=באַ=

שעפּטיקונג איז געווען צו גלענצן. זיין גרויסער פּאַלאַץ אין ווערסאַיל, מיט זיינע סאַלאָנען, מיט זיינע קאָרידאָרן, מיט זיינע שפּיגלען, מיט זיינע טעראַסעס און פאָנטאַנען און פּאַרקן און אויסקוקן, האָט געוועקט די די קנאה און דעם חידוש פון דער וועלט.

אַלע האָבן גענומען אים נאָכמאַכן. איטלעכער קיניג און פּיצל פּירשט האָט זיך געבויט זיין אייגענעם ווערסאַיל, אַריבער די אייגענע מיטלען זיינע, ווי וויט זיינע אונטערטאַנען און קרעדיטאָרן האָבן דערלאָזט. אומעטום האָבן די אַדללייט איבערגעבויט אָדער פאַרברייטערט זייערע שלעסער לויט די נייע מוסטערן. עס האָט זיך אַנטוויקלט אַ גרויסע אינדוסטריע פון שיינע און קונסטפולע כלים און מעבל. אומעטום האָט געבליט אַ לוקסוס=קונסט: סקולפּטור אין אַלאַבאַסטער, פאָרצעליי, באַגילט האָלץ=ווערק, מעטאַל=ווערק, געשטאַמפּעוועטע לעדער, אַ סך מוזיק, גרויסאַרטיקע מאָלעריי, שיינע דרוק=אַרבעט און אַיינבינדעריי, פיינע קאָך=קונסט, פיינע ווייבעריי. צווישן די שפּיגלען און דעם פיינעם מעבל זיינען זיך אַרומגעגאַנגען אַ פיינע ראַסע „דזשענטלמענס" אין גרויסע געפּודערטע פּאַרוקן, אין זיידנס און שפּיצן, אויף הויכע רויטע קנאַפּל, געשטיצט אויף אויסטערלישע שטעקנס. און נאָך מער חידושדיק זיינען געווען די „דאַמען" אונטער טורעמס געפּודערטע האָר, אין ברייטע קליידער פון זייד און אַטלעס, אונטערגעהאַלטן פון דראָט. אינמיטן דעם אַלעמען און איבער אַלעמען איז געשטאַנען דער גרויסער לודוויג, די זון פון דער וועלט, וואָס האָט ניט געקענט יענע מאָגערע און בייזע און ביטערע פּנימער, וואָס האָבן אויף אים אַרויסגעלוגט פון יענער פינסטערניש, וואָס אַהין איז זיין זון=שיין ניט אַריינגעדרונגען.

מיר קאָנען דאָ ניט מאריך זיין מכוח דער געשיכטע פון די מלחמות און מעשים פון דעם דאָזיקן מאָנאַרך. אין אַ סך פּרטים איז וואָלטערס „תקופה פון לודוויג XIV" נאָך ביז היינטיקן טאָג דער בעסטער און פולקומסטער באַריכט. לודוויג האָט געשאַפן אַ פראַנצויזישן פלאָט, וואָס האָט געקאָנט באַשטיין אַנטקעגן דעם ענגלישן מיטן האָלענדישן, — דאָס איז געווען זייער אַ גרויסער אויפטו. נאָר היות ווי זיין שכל האָט ניט אַריבערגעשפּאַנט איבער דעם רייך פון יענער אויסדוכטעניש, וואָס האָט פאַרטומלט די מוחות פון די פּאָ=

ליטיקער אין אייראָפּע, דעם חלום פון דער הייליקער רוימישער וועלט־אימפעריע, דעריבער האָט ער אין זיינע לעצטע יאָרן געזוכט זיך אי־בערצובעטן מיטן פויפסטום, וואָס איז ביז דעמאָלט געווען פיינדלעך צו אים. ער האָט אָנגעהויבן אַ קאַמף קעגן די פּראָטעסטאַנטישע פירשטן,

גוסטאַוו אַדאָלף, קעניג פון שוועדן, לויט אַ געמעל פון וואַן דייק אין מינכען.

די גייסטער פון אומאָפּהענגיקייט און שפּאַלטונג, און ער האָט גענומען רודפן דעם פּראָטעסטאַנטיזם אין פראַנקרייך. דורך זיינע רעליגיעזע רדיפות זיינען אַרויסגעטריבן געוואָרן קיין אויסלאַנד אַ סך פון זיינע ניכטערסטע און ווערטפולסטע אונטערטאַנען, וואָס האָבן מיטגענומען מיט זיך קונסט און אינדוסטריע. למשל, די ענגלישע זיידנס־אינדוסטריע

איז געוואָרן געגרינדעט דורך די פּראַנצויזישע פּראָטעסטאַנטן. אונטער זיין רעגירונג זיינען אויסגעפירט געוואָרן די „דראַגאָנאַדעס“, דאָס איז אַ באַזונדערס רישעותדיקער מין עקזעקוציע, וואָס מען קאָן דערמיט אויף אַן אמת דערגיין די יאָרן די געשטראָפטע. דאָס איז באַשטאַנען דערין, וואָס מען פלעגט אַריינזעצן גראָבע זעלנער אין די הייזער פון די פּראָטעסטאַנטן, און יענע האָבן געמעגט טאָן אין די שטיבער פון די באַלעבאַטים וואָס זייער האַרץ גלוסט: צונעמען אַלצדינג, צעברעכן, באַליידיקן פרויען. נאָך אַזאַ דרוק האָבן געמוזט נאָכגעבן מענטשן, וואָס האָבן ניט נאָכגעגעבן אונטער עינויים און פייער.

מען האָט צעשטערט די פּראָטעסטאַנטישע דערציִונג פון יונגן דור, און די עלטערן זיינען געווען געצוואונגען צו געבן זייערע קינדער אָדער אַ קאַטוילישע דערציִונג אָדער גאָרניט. האָבן זיי, פאַרשטייט זיך, געגעבן דאָס מיט אַ חוזק-שמייכל און אין אַזאַ טאָן, וואָס האָט מבטל געמאַכט דעם גאַנצן גלויבן. בעת מער טאָלעראַנטע לענדער זיינען געוואָרן אָדער אויפריכטיק קאַטויליש אָדער אויפריכטיק פּראָטעסטאַנטיש, האָבן די לענדער, וואו עס זיינען געווען רדיפות, ווי פראַנקרייך, שפּאַניע און איטאַליע, אַזוי צעשטערט די ערלעכע פּראָטעסטאַנטישע לערנונג, אַז די מענטשן זיינען געוואָרן לפנים קאַטויליש, אָבער אין דער אמתן אַטעיִסטן, גרייט ביי איטלעכער געלעגנהייט אַרויסצוווייזן אַן אָפענעם אַטעיִזם. די רעגירונג פון דעם שפּעטערדיקן קיניג, לודוויג XV, איז געווען די צייט פון דעם גרויסן אָפּשפּעטער וואָלטער (1694 — 1778), אַ תקופה, ווען כמעט איטלעכער אין דער פראַנצויזישער געזעלשאַפט האָט פאָרמעל געהערט צו דער רוימישער קירך, אָבער קוים איינער האָט אין איר געגלויבט.

איין טייל — און אַן אויסגעצייכנטער טייל — אין דער פּאָזע פון דער גרויס-מאָנאַרכיע איז געווען צו שטיצן ליטעראַטור און וויסנשאַפט. לודוויג XIV האָט געגרינדעט אַן אַקאַדעמיע פון וויסנשאַפטן אויך צו קאָנקורירן מיט דער ענגלישער קיניגלעכער געזעלשאַפט, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך קאַרל II, און אַן ענלעכער געזעלשאַפט אין פלאָרענץ. ער האָט באַפּוצט זיין הויף מיט פּאָעטן, דראַמאַטורגן, פילאָסאָפן און וויסנשאַפטלער. אויב באַגייסטערונג האָט דער וויסנשאַפטלעכער פּראָצעס געקראָגן ווייניק

פון דעם דאָזיקן שוץ, האָט ער לכל-הפחות געקראָגן מיטלען אויף עקספּערימענטן און פּובליקירונגען און אַ געוויסן פּרעסטיזש אין די אויגן פון המון.

די ליטעראַרישע טעטיקייט פון פראַנקרייך און ענגלאַנד איז געווען אַ מוסטער פאַר דער ליטעראַרישער טעטיקייט אין אייראָפּע אין משך פון דעם פּעריאָד פון גרויסע און קליינע מאָנאַרכן, פון גרויסע פּריצישע הויפן און פון אויפשטייגנדיקע קאָמערסאַנטן. דער מצב אין פראַנקרייך איז געווען מער מאָנאַרכיסטיש, איידער אין ענגלאַנד, מער צענטראַליזירט און איינפאָרמיק. די פראַנצויזישע שרייבערס האָט אויסגעפעלט די גרויסע טראַדיציע פון אַזאַ פרייען און ניט-דיסציפּלינירטן גייסט ווי שעקספּיר, דאָס פראַנצויזישע אינטעלעקטועלע לעבן האָט זיך קאָנצענטרירט אין הויף און האָט געוואוסט מער פון אַ קאָנטראָל ווי דאָס ענגלישע. עס האָט קיין מאָל ניט אַרויסגעבראַכט אַזאַ ליטעראַרישן „פּלעבעיער", ווי דער ענגלענדער בוניאַן, און אין 17טן יאָרהונדערט האָט עס ניט געהאַט אַזאַ פריי-הייט פאַר אַנדערש דענקענדיקע, ווי אין דער ענגלישער רעפּובליק, אַז עס זאָל קאָנען אַרויסגעבן אַ מילטאָנען. די פראַנצויזישע ליטעראַטור איז לויט איר טבע געווענדט צו קאָרעקטקייט און באַגרענעצונגען, זי איז געווען מער אונטער דער ממשלה פון דעם שול-מייסטער און פון דער שול-קריטיק. זי האָט געשטעלט דעם אינהאַלט נידעריקער פאַרן סטיל. די אָרגאַניזאַציע פון אַן אַקאַדעמיע האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט די באַגרענעצונגען וואָס זיינען שוין אַזוי געווען איבער-דימאָסיקע. מחמת אָט די אונטערשיידן איז די פראַנצויזישע ליטעראַטור פון פאַר דעם ניינצנטן יאָרהונדערט געווען אָנגעזעטיקט מיט ליטעראַרישן זעלבסטבאַוואוסטזיין, און עס האָט דעם אויסזען, ווי זי וואָלט זיין געשריבן מער אין גייסט פון אַ גוטן שילער, וואָס האָט מורא פאַר אַ שלעכטער מיינונג, ווי פון אַ מענטשן, וואָס זוכט אַ פרייען אייסדריק. עס איז אַ ליטעראַטור פון קאַלטע קאָרעקטע און פוסטע מייסטערשטיק, טראַגעדיעס, קאָמעדיעס, ראָמאַנען, קריטישע דיסערטאַציעס, וואָס עס פעלט אין זיי לעבעדיקייט. אויסגעצייכנט צווישן אָט די מייסטערס פון קאָרעקטקייט זיינען געווען קאָרנעיל (1606 — 1684) און ראַסין (1639 — 16999). מאָליער 1622 — 1673) רוקט זיך אַרויס אַנטקעגן

דער ליטעראַטור פון זיין דור, וואָס איז קוים מער אינטערעסאַנט ווי מאָנומענטאַלע מויערן, מיט זיינע עטוואָס אָרעמע, עטוואָס ליכטיקע שטייגער-קאָמעדיעס. כמעט דעם איינציקן מקור פון לעבעדיקן און אינטערעסאַנטן לייען-שטאָף, וואָס מען האָט געקאָנט געפינען צווישן דער עלעגאַנטער און גרויסאַרטיקער גייסט-ריכטונג פון דער פראַנצויזישער גרויסער מאָנאַרכיע, איז צו געפינען אין די רכילותדיקע און סקאַנדאַליעזע מעמואַרן פון יענער צייט.

די ליכטיקסטע און בעסטע שריפטן אין פראַנצויזיש אין יענער צייט האָבן געשאַפן פראַנצויזן, וואָס זיינען געווען פאַרטריבן פון דער היים און וואָס האָבן געבונטעוועט זיך קעגן רעזשים. דעקאַרט (1596 — 1650), דער גרעסטער פון די פראַנצויזישע פילאָסאָפן, האָט פאַרבראַכט דעם גרעסטן טייל פון זיין לעבן אין לפי-ערכדיקער זיכערקייט אין האָלאַנד. ער איז די צענטראַלע און הערשנדיקע פיגור אין אַ גרופּע ספּעקולאַטיווע גייסטער, וואָס האָבן מיטגעווירקט אונטערצוגראָבן, פאַרענדערן און צונישט מאַכן דאָס עלעגאַנטע קריסטנטום פון זייער צייט. איבער אַלע אַנדערע פאַרטריבענע און איבער אַלע אַנדערע אייראָפּעישע שרייבערס פון יענער צייט שטאַרצט אַרויס די גרויסע פיגור פון וואָלטער (1694 — 1778), וואָס וועגן זיין גייסטיקן מהות וועלן מיר ריידן שפּעטער. זשאַן זשאַק רוסאָ (1712 — 1778), אַ צווייטער פאַרשטויסענער גייסט, מיט זיין סענטימענטאַלן אָנפאַל אויף דער פאָרמעלער מאָראַל און מיט זיין סענטימענטאַלער אידעאַליזירונג פון דער נאַטור און פרייהייט, צייכנט זיך אויס ווי דער מייסטער פון דער נאָוועלע אין זיין צייט און לאַנד. אויך וועגן אים וועלן מיר נאָך האָבן עפּעס צו זאָגן.

די ענגלישע ליטעראַטור פון 17טן יאָרהונדערט האָט אָפּגעשפּיגלט דעם ווייניקער איינגעשטאַנענעם און ווייניקער צענטראַליזירטן כאַראַקטער פון דער ענגלישער מלוכה און פאַרמאָגט מער קראַפט און ווייניקער שליף, איידער די פראַנצויזישע. דער ענגלישער הויף און די ענגלישע הויפּטשטאָט האָט ניט אַזוי פאַרשלונגען דאָס נאַציאָנאַלע לעבן, ווי די פראַנצויזישע. קעגן דעקאַרט און זיין שול קאָן מען אַוועקשטעלן בעקאָנען, וואָס וועגן אים האָבן מיר שוין גערעדט אין אונזער באַריכט וועגן דער אויפלעבונג פון דער וויסנשאַפט, און

האָבּסן און לאָקן. מילטאָן (1608 — 1674) האָט געטראָגן אָ געמישטן בּגד פון גריכישער און לאַטיינישער געלערנטקייט, איטאַליענישער

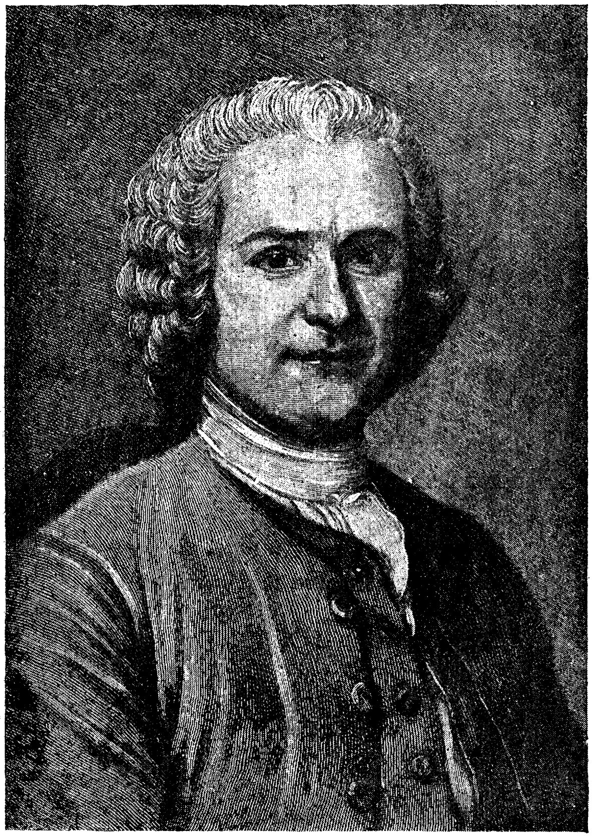

זשאַן זשאַק רוסאָ.

קולטור און פּוריטאַנישער טעאָלאָגיע, מיט אַן אייגענער גרויסקייט. עס איז געווען אַ היפּשע פרייע ליטעראַטור, אויסערהאַלב פון דער קלאַסישער

השפּעה, וואָס האָט אפשר געקראָגן איר כאַראַקטעריסטישסטן אויסדרוק אין בוניאַנס Pilgrim's Progress (1678). דאָס נאָך ניט דערשאַצטע שאַפֿונגס-ווערק פֿון דעפֿאָ (1659 — 1731) ווידער איז בפירוש געווענדט צו אַ פּובליקום, וואָס האָט באַשיימפּערלעך ניט געוואוסט פֿון די אויפֿטוען און פֿון דער געקינצלטקייט פֿון דער אַקאַדעמישער וועלט. זיין „ראָבינזאָן קרוזאָ" געהער צו די גרויסע פֿאַנטאַזיע-שאַפֿונגען פֿון דער ליטעראַטור. זיין Moll Flanders איז אַ העלדיקע שטודיע פֿון שטייגער, און סיי דאָס און סיי זיינע פֿאַנטאַסטישע אויסמאָלונגען פֿון געשיכטע זיינען טעכניש אַ סך פֿאָראויס לגבי די ליטעראַרישע אַרבעטן פֿון זיינע בני-דור. כמעט אויף איין מדרגה מיט אים איז געווען פֿילדינג, באַאַמטער פֿון לאָנדאָנער מאַגיסטראַט, דער מחבר פֿון „טאָם דזשאָנס". סעמיועל ריטשאַרדסאָן, דער טוך-הענדלער, וואָס האָט אָנגעשריבן „פּאַמעלאַ" און „קלאַריסאַ", איז געווען אַ דריטע גרויסע פֿיגור צווישן די לעבעדיקע רעאַליטעטן פֿון דער ענגלישער ליטעראַטור אין 18טן יאָרהונדערט, דער ליטעראַטור וואָס האָט ניט אַזוי שטאַרק געדאַגהט צו זיין ליטעראַריש. און עס איז אַ מנהג פֿון דער קריטיק צוצורעכענען צו די אויבנדערמאָנטע דריי נאָך דעם נאָמען פֿון דעם אַ סך נידעריקערן סמאָלעט. מיט די דאָזיקע נעמען און מיטן נאָמען פֿון זש. זש. רוסאָ איז ווידער וויכטיק געוואָרן די נאָוועלע, דער כלומרשט רעאַליסטישער באַריכט וועגן לעבנס-וועגן, וועגן אַרומרייזן איבער דער וועלט, וועגן דער צונויפֿטרעפֿעניש מיט מאָראַלישע פּראָבלעמעס. די נאָוועלע איז פֿאַרשוואונדן געוואָרן ביים אונטערגאַנג פֿון דער רוימישער אימפּעריע. איר צוריקקער צייכנט אָן דאָס פֿריי ווערן פֿון נייע אומבאַשטימטע מינים מענטשן, וואָס זיינען טשיקאַוו צו וויסן עפּעס מכוח לעבן און פֿיר, מענטשן מיט אַ געוויסער פֿרייער צייט, מענטשן, וואָס גאַרן ממלא צו זיין זייער אייגענע דערפֿאַרונג דורך די טרעפֿענישן פֿון אַנדערע מענטשן. דאָס לעבן איז פֿאַר זיי געוואָרן ניט אַזוי שווער און מער אינטערעסאַנט.

דאָ אפשר, איידער מיר פֿאַרענדיקן אָט דעם ליטעראַרישן מאמר המוסגר, איז דער אָרט צו פֿאַרצייכענען פֿאַר באַטייטפֿול אין דער

ענגלישער ליטעראַטור, די גראַציעזע פּאָעטקייט פון אַדיסאָן (1672—1719) און די האַמעטנע ליבלעכקייט פון ד"ר סעמיועל דזשאָנסאָן (1709 — 1784), דעם צונויפשטעלער פון ערשטן ענגלישן ווערטערבוך. פון זיינע שריפטן איז קוים מעגלעך איצט צו לייענען עפּעס, חוץ אייניקע קורצע לעבנס־באַשרייבונגען פון פּאָעטן, נאָר זיינע ווערטלעך און קוריאָזע אַנעקדאָטן פון אים זיינען אויפגעהיט געוואָרן אויף אַלע מאָל אין דער אומפאַרגלייכלעכער ביאָגראַפיע פון באָסוועל. אַלכסנדר פּאָפּ (1688 — 1744), קלאַסיש לויט דער ריכטונג און פראַנצויזיש לויטן גייסט, האָט איבערזעצט האָמער און האָט איבערגעמאַכט אַ ברייטלעך דעיסטישע פילאָסאָפיע אין זייער געשליפענע פערזן. די מערכטיקסטע שריפטן פון דער דאָזיקער תקופה פון גלאַטע און צווייטראַנגיקע שרייבערס סיי אין פראַנקרייך און סיי אין ענגלאַנד זיינען געקומען פון אַ גייסט, וואָס איז געווען צעקריגט מיט דער עקסיסטירנדיקער סאָציאַלער אָרדענונג, און אויך בכלל מיטן וועלט־סדר,—דאָס איז סוויפט (1667 — 1745), דער מחבר פון „גוליווערס נסיעות". לאָרענס סטערן (1713 — 1768), דער גייסטלעכער מיטן ניט גאָר פיינעם שם, וואָס האָט געשריבן Tristram Shandy און האָט אויסגעלערנט שפּעטערדיקע דערציילער הונדערטערליי קונצן און שפּיצלעך, האָט געצויגן זיין לעבנס־קראַפט פון דער גרויסקייט פון דעם פאַרקלאַסישן פראַנצויז ראַבלעי. גיבאָן, דעם היסטאָריקער, וועלן מיר ציטירן אין אַ ווייטערדיקן פּאַראַגראַף, און מיר וועלן דעמאָלט ווידער אָנווייזן אויף דער אייגנטימלעכער גייסטיקער באַגרענעצונג פון דעם דאָזיקן דזשענטלמענישן דור.

דער גרויסער מאָנאַרך איז געשטאָרבן 1715. לודוויג XV איז געווען זיין אוראייניקל און אַן אומפעיקער נאָכמאַכער פון זיין פאָרגייערס פּראַכט. ער האָט געהאַט די פּאָזע פון אַ קיניג, אָבער זיין הויפּט־תאווה איז געווען דער געוויינטלעכער גלוסט פון פּראָסטע מענטשן, דער גלוסט נאָך פרויען, וואָס איז געווען אַיינגעצאַמט דורך אַן אָבערגלויבישער שרעק פאַרן גיהנום. ווי אַזוי אַזעלכע פרויען ווי די הערצאָגינע שאַטאָרו, מאַדאַם דע פּאָמפּאַדור, מאַדאַם די באַרי האָבן געוועלטיקט איבער דעם קיניגס פאַרגעניגנס, ווי אַזוי עס זיינען געפירט געוואָרן מלחמות און געשלאָסן בונדן, ווי אַזוי לענדער זיינען גע־

וואָרן פאַרוויסט, טויזנטער מענטשן אויסגעהרגעט, צוליב די נישטיקע קאַפּריזן פון די דאָזיקע באַשעפענישן, ווי אַזוי דאָס גאַנצע עפנטלעכע

סעמיועל שאַרידסאָן.

לעבן אין פראַנקרייך און אייראָפּע איז געווען פּאַרפלעקט דורך אינטריגעס און פּראָסטיטוציע און אָפּנאַרעריי אַדאַנק זיי, דאָס מוז דער לייענער דערגיין פון די מעמואַרן פון יענער צייט. אונטער לודוויג XV איז כּסדר געפירט געוואָרן אַן אַקטיווע אויסוויינקסטע פּאָליטיק, ביז עס איז געקומען דער לעצטער קלאַפּ.

אין יאָר 1774 איז דער דאָזיקער לודוויג, לודוויג דער פיל געליבטער, ווי זיינע חונפים פלעגן אים רופן, געשטאָרבן פון פּאָקן, און עס האָט אים גערשנט זיין אייניקל לודוויג XVI (1774 — 1793), אַ טעמפּער מענטש, מיט גוטע כּוונות, אַן אויסגעצייכנטער שיסער און אַ שלאָסער אַ ליבהאָבער מיט אַ געוויסן טאַלענט. ווי אַזוי ער איז, פּונקט ווי קאַרל I, געקומען אויפן עשאַפאָט, וועלן מיר דערציילן אין אַ שפּעטערדיקן פּאַראַגראַף. איצט, זיינען מיר פאַרנומען מיט דער גרויסער מאָנאַרכיע אין די טעג פון איר גדולה.

צווישן די הויפּטפּאָרשטייער פון דער מאָנאַרכיע אויסערהאַלב פון פראַנקרייך קאָנען מיר קודם כּל פּאַרצייכענען די פּרייסישע מלכים, פרידריך ווילהעלם (1713 — 1740) און זיין זון און יורש פרידריך II, פרידריך דעם גרויסן (1740 — 1786). די געשיכטע פון דעם פּאַמעלעכדיקן אויפשטייג פון דער פאַמיליע האָהענצאָלערן, וואָס האָט רעגירט איבער דעם קיניגרייך פּרייסן, פון אירע נידעריקע התחלות איז צו נודנע און ניט וויכטיק, אַז מיר זאָלן זי דאָס דורכנעמען. דאָס איז אַ געשיכטע פון אָפּגליק און גוואַלד מעשים, פון דרייסטע פּרעטענזיעס און פלוצימדיקער אָפּנאַרעריי. דאָס איז דערציילט געוואָרן מיט גרויס אָנערקענונג אין קאַרלייל׳ס „פּרידריך דער גרויסער". צום אַכצנטן יאָרהונדערט איז דאָס פּרייסישע קיניגרייך געווען וויכטיק גענוג, אַז עס איז געווען אַ סכּנה פאַר דער אימפּעריע; עס האָט געהאַט אַ שטאַרקע, גוט אײַנגעמושטירטע אַרמיי, און זיין קיניג איז געווען אַ גוטער תּלמיד פון מאַקיאַוועלי. פרידריך דער גרויסער האָט זיין ווערסאַיל געמאַכט אין פּאָטסדאַם. דאָ האָט דער פּאַרק פון סאַן-סוסי, מיט זיינע פאָנטאַנען, אַלעעס, סטאַטועס נאָכגעקרימט יענעם מאָדעל; דאָ איז אויך געווען דער נייער פּאַלאַץ, אַ גרויסער ציגל-בנין, אויסגעבויט מיט גרויסע הוצאות, די אָראַנזשעריע אין איטאַליענישן סטיל, מיט אַ קאָלעקציע בילדער, אַ מירמלשטיין-

פּאַלאַץ און אַזוי ווייטער. פרידריך איז אַליין געווען אַ מחבר, ער האָט קאָרעספּאָנדירט מיט וואָלטערן און האָט אים אַ שטיקל צייט געהאַלטן ביי זיך צו זייער ביידנס ערגערניש.

די עסטרייכישע לענדער זיינען צופיל געהאַלטן געוואָרן צווישן דעם האַמער פון די פראַנצויזן און דער קאָוואַדלע פון די טערקן, אַז זיי זאָלן האָבן געקאָנט זיך אַנטוויקלען צום אמתן כּטיל פון דער גרויסער מאָנאַרכיע ביז דער רעגירונג פון מאַריע טערעזע (וואָס ווי אַ פרוי האָט זי ניט געטראָגן דעם טיטל קיסרינע) (1740 — 1780). יאָזעף II, וואָס איז געווען קיסר פון 1765 ביז 1790, האָט גע־ירשנט אירע פּאַלאַצן אין יאָר 1780.

מיט פּעטער דעם גרויסן (1682 — 1725) האָט די מאָסקווער אימפּעריע זיך אָפּגעריסן פון דער טאָטערשער טראַדיציע און איז אַריין אין דעם פראַנצויזישן צוצי־קרייז. פּעטער האָט אָפּגעגאָלט די אָריענטאַלישע בערד פון זיינע אַדלליים און האָט איינגעפירט דעם מערבדיקן קאָסטיום. דאָס זיינען געווען נאָר די אויסוויינִקסטע און אָנזיכטיקע סימנים פון זיין מערב־געווענדטער טענדענץ. בכדי זיך צו באַפרייען פון די אַזיאַטישע געפילן און טראַדיציעס פון מאָסקעווע, וואָס האָט, פּונקט ווי פּעקין, געהאַט אַן אינעווייניקסטע היילִיקע שטאָט, דעם קרעמל, האָט ער פאַר זיך אויסגעבויט אַ נייע הויפּטשטאָט, פּעטערבורג, אויף דעם זומפּ פון דער נעווא. און פאַרשטייט זיך, אַז ער האָט אויסגעבויט זיין ווערסאַיל, פּעטערהאָף, אַרום אַכצן ענגלישע מייל פון זיין נייער פּאַריז. ער האָט אָנגעשטעלט אַ פראַנצויזישן אַרכיטעקטאָר און געלאָזט מאַכן אַ טעראַסע, פאָנטאַנען, קאַסקאַדעס, אַ בילדער־גאַלעריע, אַ פּאַרק און אַלץ וואָס מען דאַרף האָבן. פון די שפּעטערדיקע קיסרים צייכענען זיך אויס פּעטערס טאָכטער עליזאַבעט (1741 — 1762) און קאַטערינע די גרויסע, אַ דייטשע פּרינצעסין, וואָס נאָכדעם ווי זי האָט געקראָגן די קרוין אויף אַ ריין אָריענטאַלישן שטייגער דורך דערהרגענען איר מאַן, דעם געזעצלעכן צאַר, האָט זי זיך צוגעווענדט צו פּראָגרעסיווע מערבדיקע אידעען און האָט רעגירט מיט גרויס מאַכט פון 1762 ביז 1796. זי האָט געגרינדעט אַן אַקאַדעמיע און האָט קאָרעספּאָנדירט מיט וואָלטערן. און זי האָט דערלעבט צו זען דעם סוף פון דער סיסטעם פון

דער גרויסער מאָנאַרכיע אין אייראָפּע און די טויטונג פון לודוויג XVI.

מיר קאָנען דאָ ניט אויסרעכענען די קלענערע מאָנאַרכן פון יענער צייט אין פלאָרענץ (טאָסקאַנע), סאַוואָי, זאַקסן, דענעמאַרק און שוועדן. ווערסאַיל קוקט אַרויס, אונטער עטלעכע צענדליק נעמען, פון איטלעכן באַנד בעדעקער, און טוריסטן גייען אַרום אין זייערע פּאַלאַצן מיט אָפענע מיילער. מיר קאָנען דאָ ניט באַהאַנדלען די מלחמה פאַר דער שפּאַנישער ירושה. שפּאַניע, אויסגעמאַטערט דורך די אימ־

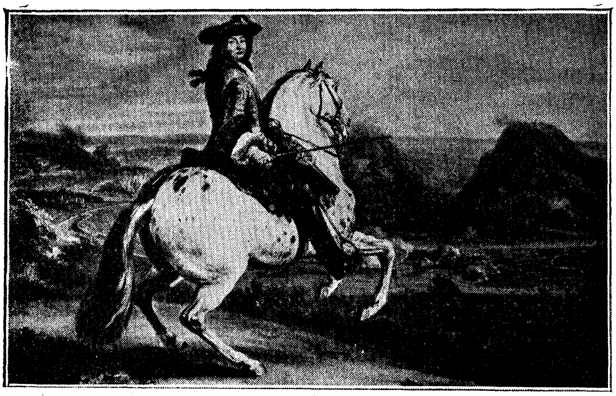

לודוויג XIV, קיניג פון פראנקרייך, ביי דער באלעגערונג פון א פלעמישער שטאָט. פון א געמעל פון אדאם פראנסוא וואן דער מיילן אין לענינגראד.

פּערישע אונטערנעמונגען פון קאַרל V און פיליפּ II און אָפּגעשוואַכט פון די צביעותדיקע רדיפות אויף פּראָטעסטאַנטן, מוסלימס און יידן, איז אין משך פון 17טן און 18טן יאָרהונדערט כּסדר געזונקען אַראָפּ פון איר צייטווייליקער וויכטיקייט אין אייראָפּע צוריק צו דער מדרגה פון אַ צווייטראַנגיקער מאַכט.

די דאָזיקע אייראָפּעישע מאָנאַרכן האָבן רעגירט זייערע מלוכות, אַזוי ווי זייערע פּריצים האָבן רעגירט זייערע מאַיאָנטקעס: זיי פּלעגן מאַכן פאַרשווערונגען איינער קעגן אַנדערן, זיי זיינען געווען פּאָליטיש

אין ווייטזעיק אויף אַ ניט=רעאַלן שטייגער, זיי האָבן געפירט מלחמות, זיי האָבן געפּטרט דעם פאַרמעגן פון איראָפּע אויף אַבסורדער „פּאָליטיק“ פון אָנפאַל און ווידערשטאַנד. צולעצט האָט אויף זיי אַרויסגעפלאַמט אַ גרויסער שטורעם פון דער טיפעניש. דער דאָזיקער שטורעם, די גרויסע פראַנצויזישע רעוואָלוציע, האָט פאַרכאַפּט זייער סיסטעם אומגעריכטערהייט. דאָס איז געווען נאָר דער ערשטער אויסבראָך פון אַ גרויסן ציקל פּאָליטישע און סאָציאַלע שטורעמס, וואָס געדויערן נאָך ביז איצט, וואָס וועלן אפשר געדויערן, ביז עס וועט אויסגעראָמט ווערן איטלעכער סימן פון דער נאַציאָנאַליסטישער מאָנאַרכיע אין דער וועלט, און די הימלען וועלן ווידער זיין קלאָר פאַרן גרויסן שלום פון דער פעדעראַציע פון דער מענטשהייט.

---

6. מוזיק אין זיבעצנטן און אַכצנטן יאָרהונדערט.

דער 17טער און 18טער יאָרהונדערט זיינען געווען אַ פּעריאָד פון מעכטיקער אַנטוויקלונג פון מוזיק. עס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן די סיסטעם צו פאַרשרייבן מוזיק: עס זיינען איינגעשטעלט געוואָרן די גאַמעס אין מאַזשאָר און מינאָר מיט דעם פעסטן סדר פון די נאָטן, זייער צוגעפּאַסטקייט צו דער מאָדולאַציע און זייערע מעגלעכקייטן פון האַרמאָנישער פאַרב. עס איז געוואָרן מעגלעך צו באַשטימען קלאָר אַ מוזיקאַלישע כוונה, צו רעגולירן מיט גרויס פּינקטלעכקייט די מיטאַרבעט פון פאַרשיידענע אינסטרומענטן. און די סאָציאַלע תנאים, די וואַקסנדיקע שטעט, די קיניגלעכע הויפן, די הויפן פון די פּריצים האָבן צוגעגעבן נייע פעלדער פאַר מוזיקאַלישער טעטיקייט צו דעם פריערדיקן קרייז פון די קירכן=כאָרן. מאַסקן=שפּילן און פּאַראַדן זיינען געווען פאַרשפּרייט אין 16טן יאָרהונדערט; זיי האָבן געגעבן מעגלעכקייט פאַר קונסטפולער מוזיק. מיטן 17טן יאָרהונדערט איז געקומען אַ גרויסע אַנטוויקלונג פון אָפּערעס און אָראַטאָריעס. אין איטאַליע האָבן זיך באַוויזן די Nuove Musiche. לולי (1635 — 1687), זאָגט סער וו. ה. העדאָוו, „איז דער היסטאָריש וויכטיקסטער ניט נאָר מחמת דער דראַמאַטישער קראַפט פון זיין מעלאָדיע, נייערט אויך

מחמת דער געניער פינקטלעכקייט פון זיין דעקלאַמאַציע". לעבן אים שטייט דער איטאַליענער מאָנטעווערדע. מוזיק האָט אָנגעהויבן צו ווירקן אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב אין דעם דאָזיקן פעריאָד.

„די מעסעס פון 16טן יאָרהונדערט זיינען געווען געשריבן פאַרן קירכן=כאָר; די מאַדריגאַלן פון 16טן יאָרהונדערט פאַר אַ געזעלשאַפט גוטע פריינד אַרום אַן עס=טיש. ערשט צום סוף פון דעם יאָרהונדערט האָבן די מוזיקער אין אויספירן גענומען אַריינטראָגן דעם באַגריף ווירטואָזיטעט... די גרויסע פאַרפולקומונג אין בויען דעם אָרגל האָט געבראַכט מיט זיך אַ גאַנצע ריי מייסטערס: די ענגלענדער בול און פיליפס, דער נידערלענדער סוועלינק, פרעסקאָבאַלדי אין רוים, פראָבערגער אין ווין, בוקסטעהודע אין ליבעק, וואָס באַך איז אַהין געגאַנגען צו פוס, כּדי אים צו הערן... צוגלייך איז געגאַנגען די אַנטוויקלונג פון דער מוזיק פון די סטרונעס=אינסטרומענטן... ניט ווינציקער וויכטיק איז דער אויפקום פון פידל מיט זיין פאַמיליע און זיין פאַוואָליעדיקער אויפנעם. אָנגעהויבן פון די טיפּענבריקער און די אַמאַטיס אין דער ערשטער העלפט פון 16טן יאָרהונדערט, האָט עס געדויערט כּמעט הונדערט יאָר, ביז דער עולם איז אַריין אין געשמאַק. איר ברייטערער פאַרנעם, איר גרעסערע באַוועגלעכקייט און איר שאַרפערע אויסדרוקס=קראַפט האָבן זיך געלאָזט פילן אין משך פון דער צייט, און זי האָט אַזוי אַרום גובר געווען די פריערדיקע טיפּן פון די גלעט=אינסטרומענטן... אין איטאַליע, איר נאַטירלעכער היים, הגם זי איז דאָרט גראָב באַהאַנדלט און האַמעטנע געשפּילט, נאָר מען האָט סוף=כּל=סוף מודה געווען, אַז זי איז דער איינציקער אינסטרומענט, וואָס קאָן קאָנקורירן מיט דער מענטשלעכער שטים"*.

אויף אַ שטיקל צייט, דערציילט מען, האָט דער געשמאַק פאַר די וואָקאַלע טיילן אין דער איטאַליענישער אָפּערע פאַרהאַלטן די אַנטוויקלונג פון דער מוזיק; די זינגערס פון 17טן יאָרהונדערט, און בפרט די מאַנסבילשע סאָפּראַנאָס, האָבן געהאַט כּמעט אַזאַ וואולגאַרע און שרעקלעכע פּאָפּולאַריטעט, ווי די מאָדערנע פילם=סטאַרס. נאָר

---

* סער וו. ה. העדאָוו „מוזיק".

דער זעלביקער פעריאָד האָט אַרויסגעבראַכט די רייכע און שיינע מוזיק פון אַלעסאַנדראָ סקאַרלאַטי (1659—1725), דעם פאָרגייער פון מאָצאַרט. אין ענגלאַנד איז געקומען נאָך אַ פּאַוזע פון רו אַ גרויסער אויפבלי פון מוזיקאַלישער אַקטיוויטעט בעת דער רעפּובליק, וואָס זיין שפּיץ איז געווען פּורסעל (1658 — 1695). אין דייטשלאַנד האָבן די קליינע הויפן און די שטאָט־קאַפּעליעס פאָרגעשטעלט אָנצאָליקע צענטערס פון מוזיקאַלישער ענערגיע, און אין יאָר 1685 זיינען אין זאַקסן געבאָרן געוואָרן י. ס. באַך און הענדעל, וואָס האָבן דערהויבן די דייטשע מו־זיק צו דעם שטאַנד פון איבערהערשאַפט, וואָס זי האָט פאַרנומען אין

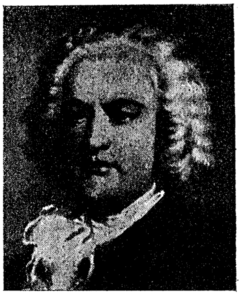
יאָהאַן סעבאַסטיאַן באַך.

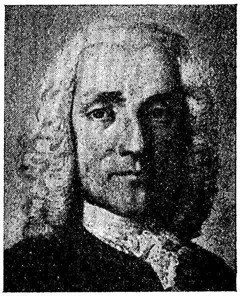
אַלעסאַנדראָ סקאַרלאַטי.

משך פון אָנדערהאַלבן יאָרהונדערט. „פון אַלע קאָמפּאָזיטאָרס, זאָגט סער וו. ה. הערדאָו, ביז דעם ווינער פעריאָד האָבן זיי די נאָענטסטע שייכות צו אונזער צייט, זייערע שטימען קלינגען אין אונזערע אויערן אייגן און היימיש“.

פּאַלעסטרינאַ, וואָס האָט געהאַט אָפּגעצייכנט אַ פריעדיקן הויך־פּונקט אין דער מוזיק איז, אין פאַרגלייך מיט זיי, אַ וועזן אין אַן אַנדער וועלט. ער איז געווען דער גרעסטער מייסטער פון כאָר־מוזיק, איידער די אינסטרומענטאַלע מוזיק האָט דערגרייכט צו שלמות. נאָך באַך און הענדעל קומען אַ גאַנצע פלעיאַדע; האַידן (1732 — 1809), מאָצאַרט (1756 — 1791), בעטהאָווען (1779 — 1827) גלאַנצן צווישן די ליכטיקסטע שטערן. דער גרויסער שטראָם פון דער מאָ־

דערנער מוזיק איז געפלאָסן ברייט און טיף. און ער פליסט נאָך. דאָ קאָנען מיר אָנרופן נאָר קאָמפּאָזיטאָרן און שפּעטער צו געבן אין אַ קורצן פּאַראַגראַף עטלעכע אַלגעמיינע באַמערקונגען בקיצור מכּוח דער מוזיק פון 19טן יאָרהונדערט און פון אונזער אייגענער צייט. אין דער צייט ווען עס איז געשאַפן געוואָרן די דאָזיקע מוזיק פון 17טן און 18טן יאָרהונדערט, איז מוזיק געווען די פּריווילעגיע פון אַ קליינער קולטורעלער וועלט — די מענטשן אין די קיניגלעכע הויפן, די מענטשן אין די הויפּטשטעט און אין די פּריצישע הויפן, וואָס האָבן געקאָנט אָרגאַניזירן אויספירונגען, די מענטשן אין שטעט וואָס זיינען גרוים גענוג, צו האָבן אָפּערע-הייזער און קאָנצערט-זאַלן. דער פּויער און דער אַרבעטער פון מערב-אייראָפּע האָבן געהאַט אַליין ווינציקער און ווינציקער מוזיק אין דער צייט, ווען די דאָזיקע נייע פאָרמען האָבן געהאַלטן אין אַנטוויקלען זיך. פאָלקס-געזאַנג איז געווען דערנידער און האָט אויסגעזוויזן ווי פאַרגעסן. עטלעכע פאָלקס-לידער, עטלעכע רעליגיעזע הימנען דאָס איז געווען גאָר דאָס מוזיקאַלע לעבן, וואָס איז איבערגעבליבן פאַרן כּלל פון פאָלק. די רעליגיעזע באַוועגונגען פון יענער צייט האָבן מסתּמא געהאַט צו פאַרדאַנקען אַ סך פון זייער אימפּעט אָט דער איינגעצאַמטער מוזיקאַלישער ענערגיע, וואָס האָט געזוכט אַן אויסגאַנג. ערשט היינט, מיט דער ברייטער אַנטוויקלונג פון די מעכאַנישע מעטאָדן פון מוזיקאַלישער רעפּראָדוקציע, האָט די מוזיק, מאָדערניזירט, אַנטוויקלט און געהויבן, גענומען צוריקקערן אין געוויינטלעכן לעבן, און באַלד און בעטהאָווען ווערן אַ טייל פון דער אַלגעמיינער קולטור פון דער מענטשהייט.

---

7. די מאָלעריי פון זיבעצנטן און אַכצנטן יאָר-הונדערט.

די מאָלעריי און אַרכיטעקטור פון יענעם פּעריאָד שפּיגלט אָפּ, פּונקט ווי די מוזיק, די סאָציאַלע תּנאים פון דער צייט. עס איז אַ צייט פון צעברעקלונג פון אידעעס און פון מאַכט, און סבֿרות פון אָביעקט און ווערדע האָבן מער ניט באַהערשט די געמעל-קונסט. רעליגיעזע כו-זשעטן זיינען אָפּגעטראָטן אויפן צווייטן אָרט, און דאָרט וואו זיי ווערן

באַהאַנדלט זיינען זיי באַהאַנדלט ווי געשעענישן אין אַ דערציילונג און ניט ווי גרויסע מאָנומענטאַלע בילדער. אַלעגאָריע און סימבאָלישע פיגורן האַלטן אין פאַרשווינדן. דער מאָלער מאָלט פאַרן זען און ניט צוליב דער אידעע און ניט צוליב דעם פאַקט. דאָס בילד פון רעאַלן לעבן פאַרנעמט דעם אָרט פון העראָאישן אָדער פון פרומען בילד, פונקט ווי די נאָוועלע פאַרטרעט דעם עפּאָס און דעם פאַנטאַסטישן ראָמאַן. די צוויי גרעסטע מייסטערס פון דער מאָלעריי אין 17טן יאָרהונדערט זיינען וועלאַסקעז (1599 — 1660) און רעמבראַנדט (1606—1669). פאַר זיי איז דאָס גאַנצע לעבן געווען אַלץ איינס, אַבי נאָר עס האָט זיי געגעבן מער אָדער ווייניקער אויסזיכט צו פאַרקערפערן שיינקייט אין דער אַטמאָספער, אין ליכט און אינהאַלט. וועלאַסקעז האָט ביים יורדישן הויף פון שפּאַניע געמאָלט פויפסן און מלכים אָן חניפה און ברויזל=מענטשן און קאַליקעס אָן ביטול. אין דעם ווערק פון די דאָזיקע מאָלער, די ערשטע פון די מאָדערנע, האָט די פּינקטלעכע, אַנאַליטישע און דאָקומענטאַרע צייכענונג פון אָביעקטן אָפּגעטראָטן דעם אָרט פאַר אַ ברייטן איבערגעבן עפעקטן, פאַר אַ קאָנצענטרירונג אויף דער איינהייט פון אויסדרוק אויפן חשבון פון אַלע טפל=זאַכן. ביז אַהער, אין דעם מער צענטראַליזירטן לעבן פון עבר, איז דאָס געמעל געווען אַן עדות, אַן אויפמונטערונג, אַ חניפה, אַ פאַרשענערונג; איצט איז דאָס אין אַ סך פאַלן געוואָרן אַ זאַך פאַר זיך, וואָס עקסיסטירט צוליב זיך אַליין. בילדער זיינען געוואָרן אויסגעהאַנגען ווי בילדער — צונויפגעקליבן אין בילדער=גאַלערייעס. לאַנדשאַפטן האָבן זיך מעכטיק אַנטוויקלט, דאָס גלייכן אויך זשאַנר=מאָלעריי. דאָס נאַקעט איז געוואָרן געמאָלט אָנגענעם און רייצנדיק, און אין פראַנקרייך האָבן וואַטאָ, פראַגאָנאַר און אַנדערע געחנפעט די לאַנדשע פריצים מיט אַ צאַרטן אַפּאָטעאָז פון לאַנד=לעבן. אין די דאָזיקע זאַכן קאָן מען זען אַ באַווייז דערפאַר, אַז עס איז געוואַקסן אַ געזעלשאַפט פון געזיכערטע, גליקלעכע, גאַנץ פיין=גייסטיקע מענטשן, וואָס זיינען מסוגל צו באַנעמען דאָס לעבן און אַ ביסל אָפּגעשיידט סיי פון דער פראַכט פון לעבן און סיי פון זיינע צרות.

די תקופה פון עליזאַבעט אין ענגלאַנד פאַרמאָגט ניט קיין פלאַסטישע שאַפונגען, וואָס מען זאָל קאָנען פאַרגלייכן מיט איר

ליטעראַרישער און מוזיקאַלישער אַקטיוויטעט. אירע מאָלערס און אַרכיטעקטן האָט זי אַריינגעבראַכט פון אויסלאַנד. נאָר אין 17טן און 18טן יאָרהונדערט האָט דער וואַקסנדיקער רייכטום געשאַפן אין דעם לאַנד, וואָס איז ביז אַהער געווען אַזוי ווי אַ ראַנד־געביט פון דער אייראָפּעישער ציוויליזאַציע, גינסטיקע תנאים פאַר קינסטלערישער אָנשטרענגונג, און אין 18טן יאָרהונדערט האָבן אַזעלכע ענגלישע מאָלערס ווי ריינאָלדס (1723 — 1792), גיינסבאָראָ (1727 — 1788) און ראָמניי געקאָנט באַשטיין מיט זייער קונסט אַנטקעגן די קינסטלער פון זייער צייט.

דער דאָזיקער פּעריאָד פון מאָנאַרכיעס און פון לאַנד־אַדל איז אויך געווען ביז גאָר גינסטיק פאַר דער אַנטוויקלונג פון געוויסע טיפּן אַרכיטעקטור. פּראָצעסן, וואָס האָבן שוין געווירקט אין 16טן יאָרהונדערט, זיינען איצט געגאַנגען מיט פאַרשטאַרקטער מאַכט. אומעטום האָבן מאָנאַרכן געבויט און איבערגעבויט פּאַלאַצן, און די פּריצים אויפן לאַנד האָבן אַראָפּגעריסן זייערע אַלטע שלעסער און געבויט זיך אויף זייער אָרט שיינע הייזער. דאָס שטאָטישע הויז איז געוואָרן אויפגעבויט אין אַ ברייטערן מאַסשטאַב. די קירכלעכע אַרכיטעקטור איז געוואָרן פאַרבלאַסט. לערך ווינציקער מעכטיק זיינען געוואָרן די אָנשטרענגונגען פון די שטאָטפאַרוואַלטונגען. פּונקט ווי אַלע אַנדערע זאַכן איז דאָס דער רייכער יחיד, וואָס באַשטימט דעם פּנים פון דעם פּעריאָד. אין ענגלאַנד האָט די גרויסע שרפה פון 1666, וואָס דעמאָלט איז פאַרברענט געוואָרן אַ גרויסער טייל פון לאָנדאָן, געגעבן אַ באַזונדער געלעגנהייט סער קריסטאָפער ווערן, און זיין קאַטעדראַלע פון הייליקן פּאַול און זיינע לאָנדאָנער קירכן צייכענען אָן אַ הייך־פּונקט אין דער געשיכטע פון דער בריטישער אַרכיטעקטור. ער האָט געשיקט צייכענונגען קיין אַמעריקע צוליב פאַרשיידענע לאַנד־הייזער, וואָס זיינען דאָרט אויסגעבויט געוואָרן, און זיין אייגנטימלעכער זשעני האָט זיך אָפּגעחתמעט אויף דער עלטסטער אַמעריקאַנישער צייכענונג. איניגאָ דזשאָנס איז געווען אַ צווייטע גרויסע פיגור צווישן די ענגלישע אַרכיטעקטן פון אָנהייב 17טן יאָרהונדערט, און זיין Banqueting Hall — עס האָט געדאַרפט זיין אַ טייל פון אַ ניט פאַרענדיקטן פּאַלאַץ אין ווייטהאָל — באַקענט מיט זיין ווערק איטלעכן באַזוכער פון לאָנדאָן.

סיי די צוויי מענער און סיי פּאַקטיש אַלע ענגלישע, פראַנצויזישע און דייטשע אַרכיטעקטן פון יענעם פּעריאָד האָבן געאַרבעט לויט דער נאָך לעבנדיקער און זיך אַנטוויקלענדיקער ריכטונג פון דעם איטאַליענישן רענעסאַנס, און אַ סך פון די בעסטע בנינים אין די דאָזיקע לענדער זיינען די ווערק פון איטאַליענער. צוביסלעכווייז, וואָס נעענטער דער 18טער יאָרהונדערט איז געקומען צו זיין סוף, איז די פרייע און נאַטירלעכע אַנטוויקלונג פון דער רענעסאַנס־אַרכיטעקטור איבערגעהאַקט געוואָרן דורך אַ כוואַליע פון קלאַסישן פּעדאַנטיזם. דאָס וואָס אין די שולן פון מערב־אייראָפּע זיינען פאַרשטאַרקט געוואָרן די קלאַסישע לימודים, האָט געבראַכט צו אַ פאַרשטאַרקטער טענדענץ נאָכצומאַכן גריכישע און לאַטיינישע מוסטערן. דאָס וואָס האָט פריער געוועקט און געשטופּט, איז איצט געוואָרן אַ טראַדיציאָנעלע פּאָטראַווע, וואָס האָט נאָר טעמפּ געמאַכט דעם גייסט. באַנק־הייזער, קירכן, מוזייען זיינען אויסגעבויט געוואָרן לויטן מוסטער פון אַטענישע טעמפּלען, און אַפילו טעראַסעס פון הייזער זיינען געוואָרן אַרונטערגעשטעלט אונטער קאָלאָנאַדעס. נאָר די ערגסטע עקסצעסן פון דער דאָזיקער אַפּטייטנדיקער טענדענץ זיינען געווען אין 19טן יאָרהונדערט און גייען אַרויס פון די גרענעצן פון אונזער איצטיקן פּעריאָד.

---

8. דער וואוקס פון דער אידעע פון גרויס־מלוכות.

מיר האָבן געזען, ווי אַזוי די אידעע פון אַ וועלט־רעגירונג און אַ מענטשן־געמיינשאַפט איז אויפגעקומען צוערשט אין דער מענטשלעכער געשיכטע, און מיר האָבן געצייכנט, ווי אַזוי דער דורכפאַל פון די קריסטלעכע קירכן, וואָס האָבן ניט געקאָנט אונטערהאַלטן און פאַרפעסטיקן די דאָזיקע אידעען פון זייער גרינדער, האָט געפירט צו אַ מאָראַלישער ירידה, אין פּאָליטישע ענינים און צו אַן אָפּקער צום עגאָיזם און אומגלויבן. מיר האָבן געזען, ווי אַזוי די מאַקיאַוועלישע מאָנאַרכיע איז אויפגעשטאַנען קעגן דעם גייסט פון ברודערשאַפט אין קריסטנטום, און ווי אַזוי די מאַקיאַוועלישע מאָנאַרכיע האָט זיך

אַנטוויקלט אין אַ גרויסן טייל פון אייראָפּע צו די גרויס=מאָנאַרכיעס און
פּאַרלאַמענטאַרישע מאָנאַרכיעס פון 17טן און 18טן יאָרהונדערט.
נאָר דער גייסט און דער כּוח הדמיון פון מענטשן הערט ניט אויף
צו זיין אַקטיוו, און אונטערן דרוק פון די גרויסע מאָנאַרכן האָט זיך
גענומען וועבן, ווי עס וועבט זיך אַ נעץ, אַ קאָמפּלעקס פון פאָרשטע=
לונגען און טראַדיציעס, וואָס האָבן באַדאַרפט פאַרכאַפּן און פאַר=
וויקלען די מענטשלעכע גייסטער — דאָס איז דער באַגריף פון
אינטערנאַציאָנאַלער פּאָליטיק ניט ווי אַן ענין פון אַ משא=ומתן צווישן
פירשטן, נאָר ווי אַן ענין, וואָס געהער זיך אָן מיט אַ מין אומשטאַרב=
לעכע וועזנס, די גרויס=מלוכות. פירשטן זיינען געקומען און זיינען גע=
גאַנגען. נאָך לודוויג XIV איז געקומען דער פרויען=יעגער לודוויג XV
און נאָך אים ווידער דער ניט=איבערגעשפּיצטער שלאָסערײ=ליבהאָ=
בער, לודוויג XVI. נאָך פּעטער דעם גרויסן האָבן געקיניגט קיסרינעס.
די הויפּט=ירושה פון די האַבסבורגער, נאָך קאַרל V, סיי אין עסט=
רייך און סיי אין שפּאַניע, איז געווען: גראָבע ליפּן, מגושמדיקע
קינען — און אָבערגלויבן. די ליבהאַרציקע זשוליקערײ פון אַ קאַרל
II האָט חוזק געמאַכט פון די אייגענע פּרעטענזיעס. נאָר שטאַנד=
האַפטיקער זיינען געבליבן די סעקרעטאַריאַטן פון די אויסערן=מי=
ניסטעריומס און די אידעען פון די מענטשן, וואָס האָבן געשריבן וועגן
די מלוכה=פאַרהעלטענישן. די מיניסטאָרן האָבן אונטערגעהאַלטן אָן
איבעררייס די פּאָליטיק, בעת זייערע מאָנאַרכן זיינען געווען פאַרנומען
אַנדערשוואו, און אין דער צייט צווישן איין מאָנאַרך און דעם צווייטן.

אַזוי געפינען מיר, אַז דער פירשט איז בהדרגה געוואָרן וויניקער
וויכטיק אין דער פאָרשטעלונג פון מענטשן, ווי די מלוכה אָדער די
„מאַכט“, וואָס בראש פון איר איז ער געשטאַנען. מיר הייבן אָן אַליין
וויניקער און וויניקער צו לייענען וועגן די פּלענער און אַמביציעס
פון קיניג דעם און דעם, און אַליין מער וועגן די „פּלענער פון פראַנק=
רייך“ אָדער די „אַמביציעס פון פּרייסן“. אין אַ תקופה, ווען דער רע=
ליגיעזער גלויבן האָט געהאַלטן אין גיין אַראָפּ, געפינען מיר מענטשן,
וואָס ווייזן אַרויס אַ נייעם און לעבעדיקן גלויבן אין דער רעאַליטעט
פון די דאָזיקע פּערסאָניפיקאַציעס. אָט די גרויסע אומבאַשטימטע
שאָטן=געשטאַלטן, די „גרויס=מלוכות“, זיינען אומבאַמערקטערהייט אַריינ=

געקראָכן אין אייראָפּעיִשן פּאָליטישן געדאַנק, ביז זיי האָבן צום סוף 18טן און אין 19טן יאָרהונדערט איס באַהערשט איינגאַנצן. זיי הערשן איבער אים ביז צום היינטיקן טאָג. דאָס אייראָפּעיִשע לעבן איז לויטן נאָמען געבליבן קריסטלעך. אָבער דינען צו איין גאָט אין גייסט און וואָרהייט הייסט געהערן צו איין געמיינשאַפט מיט אַלע איבעריקע מאמינים אין דעם גאָט. אין דער פּאַקטישער ווירקלעכקייט אָבער איז אייראָפּע ניט קריסטלעך, זי גיט זיך איבער מיט אַן אמת איינגאַנצן דעם קולט פון יענער משונהדיקער מלוכה-מיטאָלאָגיע. פאַר אָט די סווערענע גאָטהייטן, דער איינהייט פון „איטאַליע", דער העגעמאָניע פון „פּרייסן", דער גדולה פון „פראַנקרייך", דער באַשטימונג פון „רוס-לאַנד" האָט זי מקריב געווען אַ סך דורות פון מענלעכער איינהייט, שלום און וואוילשטאַנד און די לעבנס פון מיליאָנען מענטשן.

צו באַטראַכטן אַ שבט צי אַ מלוכה ווי אַ מין פּערזענלעכקייט איז אַן אַלטע נטיה אין מענטשלעכן גייסט. דער תנ"ך איז פול און פיל מיט אַזעלכע פּערסאָניפיקאַציעס. יהודה, אדום, מואב, אַשור פיגורירן אין די העברעיִשע שריפטן ווי זיי וואָלטן געווען אינדיווידן; עס איז טיילמאָל שווער צו זאָגן, צי דער העברעיִשער שרייבער איז אויסן אַ פּערזאָן אָדער אַ פאָלק. דאָס איז באַשיימפּערלעך אַ פּרימיטיווע און נאַטירלעכע טענדענץ. נאָר אין דעם פאַל פון דער מאָדערנער איי-ראָפּע איז דאָס אַ צוריקפאַל אין אַ נידעריקערן צושטאַנד. אונטער דער אידעע פון קריסטנטום האָט אייראָפּע זיך געהאַט שטאַרק דער-נעענטערט צו פאַראייניקונג. און בעת אַזעלכע שבט-פּערזאָנען ווי „ישראל" אָדער „צור" רעפּרעזענטירן אַ געוויסע בלוט-געמיינשאַפט, אַ געוויסע איינפאָרמיקייט פון טיפּ און גלייכאַרטיקייט פון אינטערעס, זיינען די אייראָפּעיִשע גרויס-מלוכות, וואָס זיינען אויפגעקומען אין 17טן און 18טן יאָרהונדערט, געווען דורכאויס פיקטיווע איינהייטן. רוסלאַנד איז געווען אין דער אמתן אַן איינזאַמלונג פון עלעמענטן, וואָס האָבן לחלוטין ניט געשטימט מיט אַנאַנד: קאָזאַקן, טאָטערן, אוקראַי-נער, מאָסקאָוויטן און נאָך פעטערס צייט, עסטאָניער און ליטווינער. פראַנקרייך פון לודוויג XIV האָט אַריינגענומען די דייטשע עלזאַס און די ניי אַסימילירטע פּראָווינצן פון בורגונד; זי איז געווען אַ תפיסה פאַר די הוגענאָטן און אַ שוויץ-הויז פאַר פּויערים. אין „בריטאַניע" האָט

ענגלאַנד געטראָגן אויף איר פּלייצע די האַנאָווערשע פּראָווינצן אין דייטשלאַנד, שאָטלאַנד, די טיף פרעמדע וועלסער און די פיינדלעכע און קאַטוילישע אירלענדער. אַזעלכע גרויס־מלוכות ווי שוועדן, פּרייסן, און נאָך מער פּוילן און עסטרייך, ווען מיר באַטראַכטן זיי אויף אַ ריי היסטאָרישע קאַרטעס, דעמאָלט קומט אויס, אַז זיי ציען זיך איין, שפּרייטן זיך אויס, היקן אַרויס שפּיצן, גייען אַרום איבער דער קאַרטע פון אייראָפּע, ממש ווי אַמעבעס אונטער אַ מיקראָסקאָפּ...

ווען מיר באַטראַכטן די פּסיכאָלאָגיע פון די אינטערנאַציאָנאַלע פאַרהעלטענישן, אַזוי ווי מיר זעען זיי זיך אַנטפּלעקן אין דער וועלט אַרום אונז און ווי זיי באַווייזן זיך אין דער אַנטוויקלונג פון דער גרויס־מלוכה־אידעע אין דער מאָדערנער אייראָפּע, דערקענען מיר היסטאָריש זייער וויכטיקע פאַקטן וועגן דעם מענטשנס טבע. אַריסטאָטעלעס זאָגט, אַז דער מענטש איז אַ פּאָליטישער בעל־חי, אָבער אין אונזער מאָדערנעם טייטש פון דעם וואָרט פּאָליטיק, וואָס באַטייט איצט דעם באַגריף וועלט־פּאָליטיק, איז דער מענטש לחלוטין ניט פּאָליטיש. ער האָט נאָך די אינסטינקטן פון דער שבט־פאַמיליע, און חוץ דעם האָט ער אַ נטיה צוצובינדן זיך און זיין פאַמיליע צו עפּעס אַ גרעסערן פאַרבאַנד, צי אַ שבט, אַ שטאָט, אַ פאָלק אָדער אַ מלוכה. אָבער די דאָזיקע נטיה, איבערגעלאָזט צו איר אייגענער טבע, איז אַן אומבאַשטימטע און זייער אומקריטישע נטיה. דער מענטש איז בכל אופן נוטה צו שרעקן זיך פאַר דער קריטיק פון אָט דעם גרעסערן פאַרבאַנד, וואָס שליסט איין אין זיך זיין לעבן און וואָס ער האָט זיך צו אים איבערגעענטפערט, און וויל ניט ליידן און מיידט אויס אַזאַ קריטיק. אפשר האָט ער אומבאַוואוסט מורא פאַר דער פאַראייניזאַמונג וואָס קאָן אָנשטיין, ווען די דאָזיקע סיסטעם איז צעריסן אָדער דיסקרעדיטירט. ער איז מקבל באהבה די סביבה, וואָס אין איר געפינט ער זיך פאַר געזיכערט; ער נעמט אָן זיין שטאָט און זיין רעגירונג, פּונקט ווי ער נעמט אָן פאַר ליב די נאָז אָדער די פאַרדיינונג, וואָס דער גורל האָט פאַר אים באַשטימט. אָבער די לאָיאַלקייט פון מענטשן, דאָס האַלטן פאַר דעם אָדער יענעם פּאָליטישן צד, איז ניט קיין געבאָרענע זאַך, נייערט דער רעזולטאַט פון דערציִונג. פאַרן גרעסטן טייל מענטשן איז די דערציִונג אין די דאָזיקע ענינים די שטומע,

כסדרדיקע ווירקונג פון די זאַכן אַרום זיי. מענטשן שפּירן זיך ווי אַ טייל פון דער „פריילעכער ענגלאַנד“ אָדער פון דער „הייליקער רוסלאַנד“. זיי וואַקסן מיט דעם דאָזיקן געפיל. זיי נעמען אים אָן ווי אַ טייל פון זייער נאַטור.

נאָר פּאַוואָליע הייבט די וועלט אָן אַיינצוזען, ווי טיף די שטומע דערציִונג פון די אומשטאַנדן קאָן ווערן דערגאַנצט, איבערגעאַנדערשט און פאַרריכט דורך לערנען, דורך ליטעראַטור, דורך דיסקוסיע, דורך גענוי קריטיקירטער דערפאַרונג. דאָס רעאַלע לעבן פון דעם געוויינטלעכן מענטשן איז זיין וואָכעדיק לעבן, זיין קליינער קרייז פון ליבהאָבערייען, דאגות, גלוסטן, תאוות און אַיינגערעדטע אימפּולסן. ערשט ווען די פּאָליטיק רירט אָן דירעקט עפּעס אַזוינס, וואָס געהער צו דעם קרייז פון זיינע פּערזענלעכע אינטערעסן, דעמאָלט ווענדט ער ניט-ווילנדיק זיין אויפמערק אויף די ענינים פון פּאָליטיק. עס איז קוים צו פיל צו זאָגן, אַז דער געוויינטלעכער מענטש טראַכט וועגן פּאָליטישע ענינים אַזוי ווינציק וויפיל ער קאָן נאָר און הערט אויף צו טראַכטן וועגן זיי, ווי נאָר דאָס איז מעגלעך. דערווייל זיינען דאָס נאָר זייער נייגעריקע און אויסנאַמלעכע גייסטער, אָדער גייסטער וואָס האָבן זיך דורך אַ ביישפּיל אָדער דורך אַ גוטער דערציִונג אָנגעאייגנט די גוטע געוויינטשאַפט צו וועלן וויסן: „פאַרוואָס?“ אָדער גייסטער, וואָס זיינען אויפגערודערט און צעטרייסלט דורך וואָסער געזעלשאַפטלעכער קאַטאַסטראָפע, און דעריבער מסוגל צו פאַרשטיין אַ קומענדיקע סכנה, — נאָר אַזעלכע ווילן זיך ניט באַפרידיקן דורך רעגירונגען און אינסטיטוציעס, וואָס זיי האַלטן זיך פאַר שלעכט און פאַלש, הגם דאָס איז ניט נוגע דירעקט זיי גופא. דער מענטש פון אַ גאַנץ יאָר, ביז ער ווערט אויפגעוועקט, באַרויִקט זיך מיט דער קאָלעקטיווער אַקטיוויטעט וואָס גייט צו אין דער וועלט, וואָס אין איר געפינט ער זיך, און מיט געוויסע פראַזעס אָדער סימבאָלן, וואָס מיט זיי ווערט געשטילט זיין אומבאַשטימטע באַדערפעניש אין עפּעס אַזוינס גרעסערס, וואָס אין דעם קאָנען זיינע פּערזענלעכע ענינים, זיין אינדיווידועלער קרייז ווערן פאַראַנקערט.

ווען מיר האַלטן אין זינען די דאָזיקע בפירוש נאַטירלעכע באַגרענעצונגען פון אונזער גייסט, איז דאָס שוין מער קיין סוד ניט, פאַרוואָס די מענטשן האָבן, נאָכדעם ווי זיי האָבן פאַרלאָרן דעם גלויבן אין דער אידעע פון קריסטנטום ווי אַ וועלט־ברודערשאַפט פון מענטשן, ווייל עס האָט זיך אַריינגעפלאָנטערט מיט דער כהונהשאַפט און מיטן פויפסטום פון איין זייט און מיט דער מאַכט פון די פירשטן פון דער אַנדער זייט, און נאָכדעם ווי די תקופה פון גלויבן איז אַריבער אין אונזער אייגענער תקופה פון ספק און אומגלויבן, — אַריבערגערוקט דאָס פאַרהעלטעניש פון זייערע לעבנס צום קיניגרייך פון גאָט און צו דער ברודערשאַפט פון דער מענטשהייט אויף די בפירוש לעבעדיקערע ווירקלעכקייטן, ווי פראַנקרייך און ענגלאַנד, הייליקע רוסלאַנד, שפּאַניע, פרייסן, וואָס זיינען לכל־הפחות געווען פאַרקערפּערט אין אַקטיווע קיניגלעכע הויפן, האָבן פאַרווירקלעכט מאַכט דורך אַרמייען און פלאָטן, האָבן מיט צווינגענדיקער פייערלעכקייט געלאָזט ווייען פאָנעס און זיינען געווען אַליינבאַהויפּטעריש און זשעדנע ניט אָנצוזעטיקן, אויף אַן אופן, וואָס איז ריין מענטשלעך און פאַרשטענדלעך.

עס איז זיכער, אַז אַזעלכע מענטשן ווי קאַרדינאַל רישעליע אָדער קאַרדינאַל מאַזאַריני האָבן געמיינט, אַז זיי דינען צו העכערע צילן, ווי זייער פּערזאָן אַליין אָדער ווי זייערע פירשטן; זיי האָבן געדינט דער כלומרשט געטלעכער פראַנקרייך אין זייער פאַנטאַזיע. און עס איז געוויס, אַז אָט די געדאַנקען האָבן זיך דורכגעזייט פון זיי צו זייערע אונטערגעבענע און צו דער אַלגעמיינער מאַסע פון דער באַפעלקערונג. אין 13טן און 14טן יאָרהונדערט איז די אַלגעמיינע באַפעלקערונגס־מאַסע אין אייראָפּע געווען רעליגיעז און נאָר אומבאַשטימט פּאַטריאָטיש; אין 19טן יאָרהונדערט איז זי געוואָרן אינגאַנצן פּאַטריאָטיש. אין אַ שטאַרק באַזעצטן אייזנבאַן־וואַגאָן אין ענגלאַנד, פראַנקרייך און דייטשלאַנד. צום סוף 19טן יאָרהונדערט וואָלט אַ געשפּעט אויף גאָט געוויס אַרויסגערופן ווינציקער פיינדלעכקייט, ווי מען וואָלט געשפּעט פון אַזעלכע משונהדיקע באַשעפעניש, ווי ענגלאַנד, פראַנקרייך אָדער דייטשלאַנד. צו די דאָזיקע זאַכן זיינען די מענטשנס גייסטער געוואָרן צוגעבונדן, מחמת עס האָט אויסגעוויזן, אַז

אין גאָר דער וועלט איז ניטאָ קיין זאַך, וואָס עס זאָל זיין כּדאי זיך צו דעם צוצופּינדן. זיי זיינען געווען די רעאַלע און לעבעדיקע געטער פון אייראָפּע.

די אידעאַליזירונג פון די רעגירונגען און אויסערן=מיניסטעריומס, די דאָזיקע מיטאָלאָגיע פון „גרויס=מלוכות" און זייערע ליבעס און

טאַדעוש קאָסציושקאָ, דער פּוילישער גענעראַל און נאַציאָנאַלער העלד.

פיינדשאַפטן און קאָנפליקטן האָבן אַזוי פאַרכאַפּט די פאַנטאַזיעס פון אייראָפּע און מערב=אַזיע, אַז זיי האָבן זיי אָנגעטיילט מיט באַזונדערע „דענק=פאָרמען". כּמעט אַלע געשיכטעס, כּמעט גאָר די פּאָליטישע ליטעראַטור פון די לעצטע צוויי יאָרהונדערטער אין אייראָפּע איז געשריבן אין דער דאָזיקער פּראַזעאָלאָגיע. נאָר עס וועט קומען אַ

צייט, ווען אַ מער קלאָר זעענדיקער דור וועט לייענען מיט חידוש, ווי אַזוי מענטשן האָבן דאָס אין דער געמיינשאַפט פון מערב-אייראָפּע, וואָס באַשטייט אומעטום פון אַ זייער גרינגער וואַריאַציע פון אַן אַלגעמיינער ראַסן-מישונג פון נאָרדישע און איבערישע פעלקער און איינגעוואַנדערטע סעמיטישע און מאָנגאָלישע עלעמענטן, וואָס רעדט כמעט אומעטום מאָדיפיצירונגען פון איין און דער זעלביקער אַרישער שפּראַך, וואָס האָט אַ בשותּפישן עבר אין דער רוימישער אימפּעריע, בשותּפישע רעליגיעזע פאָרמען, בשותּפישע קונסט און וויסנשאַפט, וואָס אירע מיטגלידער זיינען זיך משדך צווישן זיך אַזוי פריי, אַז קיין איינער קאָן ניט זאָגן אויף געוויס, וואָס וועט זיין די „נאַציאָנאַליטעט“ פון זיינע אור-אור-אייניקלעך,—האָבן געקאָנט ווערן אויפגעהעצט צו דער ווילדסטער רציחה איבער דער פראַגע וועגן דער מאַכט פון „פראַנקרייך“, וועגן דער פאַראייניקונג און וואוקס פון „דייטשלאַנד“, וועגן די קאָנקורירנדיקע תּביעות פון „רוסלאַנד“ און „גריכנלאַנד“ אויף קאָנסטאַנטינאָפּאָל. די דאָזיקע קאָנפליקטן וועלן זיי אויסדוכטן אַזוי אומזיניק און ווילד, ווי יענע טויטע, איצט אומפאַרשטענדלעכע געשלעגן פון די „גרינע“ און „בלויע“, וואָס האָבן פאַרצייטנס פול געמאַכט די גאַסן פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל מיט געשרייען און בלוט-פאַרגיסונג.

אָט די שרעקלעכע שאָטנבילדער, די „גרויס-מלוכות“, געוועלטיקן איבער אונזערע געמיטער און איבער אונזערע לעבנס ביי היינטיקן טאָג, זיי זיינען, ווי די דאָזיקע געשיכטע ווייזט דייטלעך, זאַכן נאָר פון די לעצטע פינף יאָרהונדערטער, אַ פאַרבייגייענדיקע שעה, אַן איינציקער פאַזיס אין דער גרויסער געשיכטע פון אונזער מין. זיי באַצייכענען אַ צוריק-פאַל, אַ צוריק-שטרעמונג, פּונקט ווי דאָס אויפקומען פון דער מאַקיאַוועלישער מאָנאַרכיע באַצייכנט אַ צוריקשטרעמונג. זיי זיינען אַ טייל פון דעם זעלביקן דריי-שטראָם פון געשטרויכלטן גלויבן, פון יענעם פּראָצעס, וואָס איז לחלוטין גרעסער און לחלוטין אַנדערש אין זיין אַלגעמיינער טענדענץ, דעם פּראָצעס פון דער מאָראַלישער און אינטעלעקטועלער פאַראייניקונג פון דער מענטשהייט. אויף אַ צייט האָבן מענטשן זיך צוגעווענדט צו די דאָזיקע נאַציאָנאַלע אָדער אימפּעריאַלע געטער זייערע, אָבער דאָס איז נאָר אויף אַ צייט. די-

אידעע פון דער וועלט-מלוכה, פון אוניווערסאַלן קיניגרייך פון גערעכטיקייט, וואָס איטלעכער לעבעדיקער נפש דאַרף זיין אַ בירגער פון דעם, איז שוין געווען אויף דער וועלט מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק, און וועט זי שוין קיין מאָל ניט פאַרלאָזן. מענטשן ווייסן, אַז זי איז פאַראַן אַפילו ווען זיי ווילן דאָס ניט אָנערקענען. אין די שריפטן און שמועסן פון מענטשן מכוח אינטערנאַציאָנאַלע ענינים ביי היינטיקן טאָג, אין די לויפיקע דיסקוסיעס פון היסטאָריקער און פאָליטישע זשורנאַליסטן האָט מען דעם אַיינדרוק פון שיכורע מענטשן וואָס ניכטערן זיך אויס. זיי ריידן נאָך אויפן קול וועגן זייער „ליבע“ צו פראַנקרייך, וועגן שנאה צו „ווייטשלאַנד“, וועגן דער „טראַדיציאָנעלער הערשאַפט פון בריטאַניע אויפן ים“ און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער, פונקט ווי אַזעלכע, וואָס זינגען זייער שיכור-געזאַנג אין דעם מאָמענט, ווען עס קומט אָן ניכטערקייט און קאָפ-ווייטאָג. טויט זיינען די געטער, וואָס צו זיי דינען זיי. אויפן ים אָדער יבשה באַדאַרפן מענטשן האָבן ניט די הערשאַפט פון דער אָדער יענער „מאַכט“, נייערט נאָר געזעץ און באַדינונג. אָט די שטומע אומפאַרמיידלעכע פאָדערונג שטייט אין אונזער אַלעמענס געמיטער ווי דער אויפשיין פון באַגינען, וואָס דריגט אַריין פאַוואָליע צווישן די לאָדנס פון אַ צימער, וואו עס איז פאָרגעקומען אַ פאָגראָם.

---

9. די געקרוינטע רעפובליק פון פוילן און איר גורל.

דער זיבעצנטער יאָרהונדערט אין אייראָפּע איז געווען דער יאָרהונדערט פון לודוויג XIV; ער און די פראַנצויזישע הערשאַפט אין ווערסאַיל זיינען דער צענטראַל-מאָטיוו פון דער געשיכטע. דער אַכצנטער יאָרהונדערט ווידער איז געווען דער יאָרהונדערט פון דעם „אויפשטייג פון פרייסן ווי אַ גרויס-מלוכה“, און די הויפט-פיגור אין דער געשיכטע איז פרידריך II, פרידריך דער גרויסער. פאַרוועבט מיט זיין געשיכטע איז די געשיכטע פון פוילן.

דער מצב אין פוילן איז געווען אַן אייגנטימלעכער. להיפוך צו די דריי שכנים, פרייסן, רוסלאַנד און די עסטרייך-אונגאַרישע מאָנאַרכיע פון די האַבסבורגער, האָט פוילן זיך ניט אַנטוויקלט צו אַ גרויסער מאָנאַרכיע. איר רעגירונגס-סיסטעם קאָן בעסער ווי אַלץ ווערן כאַראַקטעריזירט ווי אַ רעפובליק מיט אַ קיניג, אַן אויסגעקליבענעם פּרעזידענט אויף לעבנס-צייט. איטלעכער קיניג פלעגט ווערן אויסגעגעקליבן. פוילן איז געווען מער רעפובליקאַניש איידער בריטאַניע, אָבער איר רעפובליקאַניזם איז געווען מער אַריסטאָקראַטיש אין דער פאָרם. פוילן האָט געהאַט ווינציק האַנדל און ווינציק פאַבריקאַציע; זי איז געווען אַן אַגראַר-לאַנד און נאָך מיט גרויסע שטרעקעס לאָנקעס, וועלדער און סטעפעס; זי איז געווען אַן אָרעם לאַנד, און אירע ערד-אייגנטימער זיינען געווען אָרעמע אַריסטאָקראַטן. די מאַסע פון איר באַפעלקערונג איז געווען אַן אונטערדריקטע און ווילד אומוויסנדיקע פויערימשאַפט, און זי האָט אויך אויפגענומען ביי זיך גרויסע מאַסן פון זייער אָרעמע יידן. זי איז געבליבן קאַטויליש. זי איז געווען אַזוי צו זאָגן אַן אָרעמע קאַטוילישע בריטאַניע אויף דער יבשה, אַרומגעריגלט אָנשטאָט דעם ים מיט שונאים. זי האָט בכלל ניט געהאַט קיין נאַטירלעכע גרענעצן, ניט דורכן ים און ניט דורך דער יבשה. צו איר אומגליק איז נאָך צוגעקומען דאָס, וואָס עטלעכע מלכים אירע זיינען געווען גלענצנדיקע און אַגרעסיווע רעגירערס. קיין מזרח-זייט האָט איר מאַכט זיך אויסגעשפרייט שוואַך איבער געגנטן, וואָס זיינען געווען באַוואוינט כמעט אינגאַנצן דורך רוסן; אין מערב-זייט האָט זי אַרומגענומען אַ דייטשע אונטערטעניקע באַפעלקערונג.

היות ווי זי האָט קיין האַנדל ניט געהאַט, האָט זי ניט געהאַט קיין גרויסע שטעט אין פאַרגלייך מיט די שטעט פון מערב-אייראָפּע און ניט קיין מעכטיקע אוניווערסיטעטן, וואָס זאָלן צונויפשמידן איר גייסט. אירע פריצים האָבן געלעבט פון זייערע מאַיאָנטקעס, אָן גרויס אינטעלעקטועלער אָנשטרענגונג. זיי זיינען געווען פאַטריאָטיש, זיי האָבן געהאַט אַן אַריסטאָקראַטיש געפיל פון פרייהייט -- וואָס האָט זיך געדעקט אינגאַנצן מיט דער סיסטעמאַטישער עקספּלואַטאַציע פון זייערע לייב-אייגענע — נאָר זייער פאַטריאָטיזם און זייער פרייהייט האָבן ניט געשטימט צו אַנאַנד, זיי זאָלן ווירקן צוזאַמען. כל-זמן מלחמה

פירן האָט באַטייט צונויפגענומען וואָס מער מענטשן און פערד, איז פוילן געווען אַ לפי-ערך שטאַרקע מלוכה; זי האָט אָבער ניט געקאָנט מיטהאַלטן מיט דער אַנטוויקלונג פון דער קריגס-קונסט, וואָס האָט געמאַכט פאַר נויטווענדיק צו האַלטן אַ שטענדיקן חייל פון פראָפעסיאָנעלע זעלנער. נאָר ווי צעטיילט און אָפּגעשוואַכט איז זי געווען, האָט זי דאָך געהאַט צו פאַרצייכענען עטלעכע וויכטיקע ניצחונות. דעם לעצטן טערקישן אָנפאַל אויף ווין (1683) האָט אָפּגעקלאַפּט די פוילישע קאַוואַלעריע אונטער קיניג יאַן סאָביעסקי, קיניג יאַן III (דער זעלביקער סאָביעסקי איז, איידער ער איז אויסגעקליבן געוואָרן פאַר אַ קיניג, געווען אויף שכירות בײַ לודוויג XIV און האָט זיך אויך געשלאָגן פאַר די שוועדן קעגן זײַן אייגענעם געבוירנלאַנד). עס איז איבעריק צו זאָגן, אַז די דאָזיקע שוואַכע אַריסטאָקראַטישע רעפּובליק, וואָס האָט כסדר געהאַלטן אין קלײַבן מלכים, האָט שטענדיק געוועקט דעם חשק פון אַלע דרײַ שכנים אירע אַרײַנצומישן זיך אין איר לעבן. „פרעמדלענדיש געלט“ און אַלע אַנדערע מינים פון פרעמדער אַרײַנמישונג האָבן זיך באַוויזן אין לאַנד יעדער מאָל בײַ בײַ די וואַלן. און פּונקט ווי די גריכן פון דער אַלטער וועלט, פלעגט איטלעכער ברוגזער פוילישער פּאַטריאָט אַנטלויפן צו אַ וואָסער עס איז פרעמדלענדישן שונא, בכדי אויסצולאָזן זײַן כעס צו זײַן אומדאַנקבאַרן לאַנד.

אַפילו זינט דער פוילישער קיניג איז שוין געווען אויסגעקליבן, האָט ער געהאַט ווינציק מאַכט מחמת דער קעגנזײַטיקער קנאה פון די פריצים. פּונקט ווי די ענגלישע פערן, איז פאַר זיי געווען ניחאַ אַן אויסלענדער, און טאַקע איבער דעם זעלביקן טעם, ווײַל ער האָט ניט קיין מאַכט-וואָרצלען אין לאַנד. נאָר להיפוך צו דער בריטישער רעגירונג, האָט זייערע ניט געהאַט די זעלביקע פעסטקייט און סאָלידאַריטעט, וואָס די פּעריאָדישע פאַרזאַמלונגען פון פּאַרלאַמענט, דאָס „אויפגיין אין שטאָט“, האָבן געגעבן די ענגלישע פערן. פוילן האָט ניט געהאַט קיין „גרויסע שאַפט“. פּאַקטיש האָט פוילן בכלל ניט געהאַט קיין צענטראַלע רעגירונג. דער קיניג פון פוילן האָט ניט געטאָרט ניט פירן קיין קריג און ניט מאַכן שלום, ניט אויפמאָנען שטײַערן און ניט אומענדערן אַ געזעץ אָן דעם הסכם פון סיים, און איטלעכער איינציקער

מיטגליד פון סיים האָט געהאַט די מאַכט אַרויפצולייגן אַ וועטאָ אויף איטלעכן פאָרשלאָג. ער האָט פשוט באַדאַרפט נאָר אויפשטיין און זאָגן: „איך בין ניט מרוצה“, און די זאַך איז געווען פאַרפאַלן. ער האָט אַפילו זיין פריי וועטאָ, זיין „ליבערום וועטאָ“, געקאָנט נאָך מער אויסברייטערן. ער האָט געקאָנט פראָטעסטירן קעגן צונויפרופן דעם סיים, און דער סיים איז דורך דעם אַליין געווען פונאַנדערגעלאָזן. פוילן איז געווען ניט פשוט אַ געקרוינטע אַריסטאָקראַטישע רעפובליק, ווי די בריטישע, זי איז געווען אַ געקרוינטע אַריסטאָקראַטישע רע־פובליק, געשלאָגן מיט פאַראַליז.

זאָלן די פיר קאַרטעס פון פוילן, וואָס מיר ברענגען, דערציילן די געשיכטע.

נאָך דעם ערשטן אומגליק פון 1772 האָט זיך אין פוילן שטאַרק געביטן די שטימונג. פוילן איז פאַקטיש געוואָרן אַ נאַציע סאַמע ערב איר פונאַנדערפאַל. עס האָט זיך באַוויזן אַ האַסטיקע, נאָר זייער באַטייטיקע אַנטוויקלונג פון דערציִונג, ליטעראַטור און קונסט; עס זיינען אויפגעקומען היסטאָריקער און פּאָעטן, און די משונהדיקע קאָנסטיטוציע, וואָס האָט אָפּגענומען די כּוחות פון פוילן, איז בטל געוואָרן. דאָס פרייע וועטאָ איז אָפּגעשאַפט געוואָרן, דאָס קיניגטום איז געוואָרן געמאַכט אַ ירושה־זאַך, כּדי צו ראַטעווען פוילן פון די פרעמדע אינטריגעס, וואָס פלעגן אָנפאַלן אויף פוילן אַלע מאָל ביי די וואַלן, און עס איז געגרינדעט געוואָרן אַ פּאַרלאַמענט לויטן מוסטער פון ענגלישן. נאָר עס זיינען געווען ליבהאָבער פון דער אַלטער אָרדענונג אין פוילן, וואָס האָבן זיך אַנטקעגנגעשטעלט קעגן די דאָזיקע נויטווענדיקע שינויים, און אָט די דאָזיקע מורדים זיינען אונטערגעהאַלטן געוואָרן נאַטירלעך דורך פּרייסן און רוסלאַנד, וואָס זיי האָט די פוילישע אויפלעבונג ניט געשמעקט. עס איז געקומען די צווייטע טיילונג, און נאָך אַ מעכטיקן פּאַטריאָטישן קאַמף, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין דער געגנט, וואָס פּרייסן האָט צוגענומען און האָט געפונען אַ פירער און אַ נאַציאָנאַלן העלד אין גענעראַל טאַדעוש קאָס־ציושקאָ, פאַרשווינדט פוילן אינגאַנצן פון דער קאַרטע. אַזוי האָט זיך אויף אַ צייט געענדיקט אָט די פּאַרלאַמענטאַרישע סכּנה פאַר דער גרויס־

מאָנאַרכיע אין מזרח-אייראָפּע. נאָר דער פּאַטריאָטיזם פון די פּאָליאַקן איז מיט דער אונטערדריקונג געוואָרן שטאַרקער און קלערער. אין

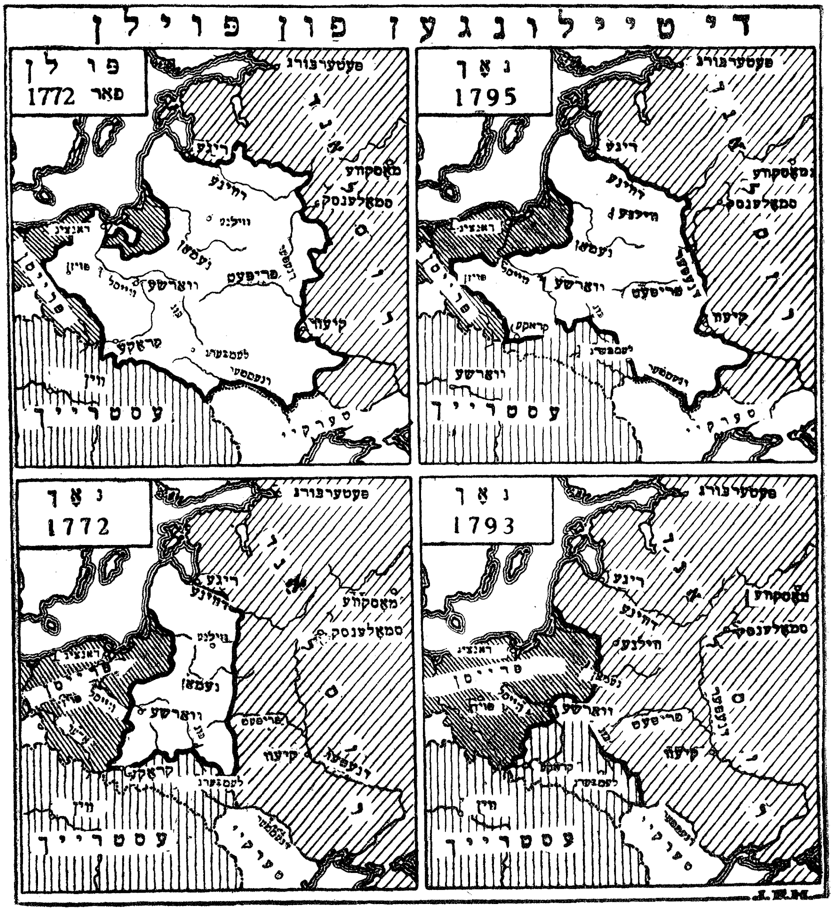

משך פון הונדערט מיט צוואַנציק יאָר האָט פּוילן געקעמפט ווי אַן איינגעזונקען באַשעפעניש אונטער דער פּאָליטישער און מילי-

טערישער נעץ, וואָס האָט זי געהאַלטן געפאַנגען. זי איז ווידער אויפגעשטאַנען צום לעבן אין יאָר 1918, צום סוף פון דער גרויסער מלחמה.

---

10. דער ערשטער געשלעג פאַר אַן אימפעריע איבער ימים.

מיר האָבן געגעבן אַ געוויסע פאָרשטעלונג וועגן דער אויפשטייגנדיקער מאַכט פון פראַנקרייך אין אייראָפּע, וועגן דער גיכער ירידה פון דער יונגער שפּאַנישער מאַכט און איר אָפּטיילונג פון עסטרייך, וועגן דעם אויפשטייג פון פּרייסן. וואָס איז שייך פּאָרטוגאַל, שפּאַניע, פראַנקרייך, בריטאַניע און האָלאַנד, איז זייער קאַמף פאַר מאַכט אין אייראָפּע געוואָרן פאַרשטאַרקט און קאָמפּליצירט דורך אַ קאַמף וועגן דער הערשאַפט אויף יענער זייט ים. די אַנטדעקונג פון דעם גרויסן קאָנטינענט פון אַמעריקע, וואָס איז געווען דין באַפעלקערט, ניט אַנטוויקלט און הפלאדיק צוגעפּאַסט פאַר אַן אייראָפּעישן ישוב און עקספּלואַטאַציע, די גלייכצייטיקע אַנטדעקונג פון גרויסע שטרעקעס ניט באַאַרבעטן לאַנד אין דרום-זייט פון די הייסע עקוואַטאָריאַלע געגנטן פון אַפריקע, וואָס די אייראָפּעער האָבן ווייטער פון זיי ניט געוואוסט, און די בהדרגהדיקע אַנטדעקונג פון גרויסע אינזל-געגנטן אין די מזרחדיקע ימים, וואָס זיינען נאָך ניט געווען אָנגערירט פון דער מערבדיקער ציוויליזאַציע, איז געווען אַזאַ געלעגנהייט פאַר דער מענטשהייט, וואָס אין דער געשיכטע איז נאָך אַזוינע ניט געווען. עס איז געווען אַזוי ווי די פעלקער פון אייראָפּע וואָלטן געהאַט געקראָגן עפּעס אַ רייכע ירושה. זייער וועלט האָט זיך מיט אַמאָל פאַרפירפאַכיקט. עס איז געווען איבערגענוג פאַר אַלעמען: זיי האָבן נאָר באַדאַרפט נעמען די דאָזיקע לענדער און ווייטער טאָן גוטס מיט זיי, און די אָרעמקייט פון די מאַסן וואָלט פאַרשוואונדן ווי אַ חלום. זיי אָבער האָבן אָנגענומען די רייכע ירושה ווי שלעכטעדוקירטע יורשים: זי האָט פאַר זיי באַטייט ניט מער ווי אַ פרישע געלעגנהייט פאַר בלוטיקע געשלעגן. אָבער וואָסער געמיינשאַפט פון מענטשלעכע וועזנס האָט ווען עס איז גענומען זיך פאַר שאַפן, בעת עס איז געווען אַ געלעגנהייט פאַר העצעריי און געשלעגן? וואָסער

נאַציע אין אונזער גאַנצער געשיכטע האָט ווען עס איז געאַרבעט צוזאַמען מיט אַ צווייטער נאַציע אין דער צייט, ווען זי האָט געקאָנט עפּעס אויסקלערן צו טאָן אַ צווייטער נאַציע אַן עוולה, אַבי מאַר זיך זאָל אַרויסקומען אַ טובה? די גרויס-מלוכות פֿון אייראָפּע האָבן קודם-כּל גענומען אַרויסשטעלן משונהדיקע „תּביעות“ אויף די נייע געביטן. דערנאָך זיינען זיי אַריבער צו שווערע קאָנפֿליקטן, ביז זיי האָבן אויסגעשעפּט זייערע כּוחות. שפּאַניע, וואָס האָט געהאַט די ערשטע און די גרעסטע תּביעה און וואָס איז אַ געוויסע צייט געווען די „האַרינטע“ איבער צוויי דריטל פֿון אַמעריקע, האָט קיין גרעסערע נוצן ניט געהאַט פֿון איר פֿאַרמעג, ווי דאָס וואָס זי איז דאָרט כּמעט אויסגעגאַנגען מיט בלוט.

מיר האָבן שוין דערציילט, ווי אַזוי דאָס פּויפּסטום האָט אין איר לעצטער באַהויפּטונג פֿון דער וועלט-הערשאַפֿט, אָנשטאָט אונטערצוהאַלטן דעם בשותּפֿישן חוב פֿון גאַנצן קריסטנטום צו שאַפֿן אַ גרויסע שותּפֿישע ציוויליזאַציע אין די נייע לענדער, צעטיילט דעם אַמעריקאַנער קאָנטינענט צווישן שפּאַניע און פּאָרטוגאַל. דאָס האָט נאַטירלעך אויפֿגעוועקט די קנאה-שנאה פֿון די אויסגעשלאָסענע פֿעלקער. די ים-לייט פֿון ענגלאַנד האָבן ניט אַרויסגעוויזן קיין שום רעספּעקט צו וואָסער עס איז תּביעה און האָבן זיך באַזונדערס אַנטקעגנגעשטעלט אַנטקעגן די שפּאַנייער; די שוועדן זיינען מיט זייער פּראָטעסטאַנטיזם אויך אַרויסגעטראָטן קעגן שפּאַניע. די האַלענדער, ווי נאָר זיי האָבן געהאַט אַראָפּגעוואָרפֿן פֿון זיך די שפּאַנישע האַרן, האָבן זיי אויך אַ ווענד געטאָן זייערע זעגלען קיין מערב, כּדי אויף צו להכעיס דעם פּויפּס אויך צו כאַפּן עפּעס אַ חלק פֿון די גוטע זאַכן אין דער נייער וועלט. זיי העכסט קאַטוילישע מאַיעסטעט פֿון פֿראַנקרייך האָט פּונקט אַזוי ווינציק געקווענקלט זיך ווי וואָסער עס איז פּראָטעסטאַנט. אַלע די דאָזיקע מלוכות האָבן געשטעלט תּביעות און געזוכט צו פֿאַרכאַפּן פּאָזיציעס אין צפֿון-אַמעריקע און אויף די מערב-אינדישע אינזלען.

ניט דאָס דענישע קיניגרייך (וואָס האָט אין יענער צייט אַריינגענומען נאָרוועגן און איסלאַנד) און ניט די שוועדן האָבן ניט קיין סך אויסגעשפּילט פֿון דעם געשלעג. די דענער האָבן פֿאַרכאַפּט עט-

לעכע פון די מערב=אינדישע אינזלען. שוועדן האָט גאָרנישט געקראָגן. סיי דענעמאַרק און סיי שוועדן זיינען אין יענער צייט געווען שטאַרק פּאַרטאָן אין דייטשלאַנד. מיר האָבן שוין אָנגערופן דעם נאָמען פון גוסטאַוו אַדאָלף, דעם פּראָטעסטאַנטישן „לייב פון צפון“, און האָבן שוין דערמאָנט זיינע מלחמות אין דייטשלאַנד, פּוילן און רוסלאַנד. די דאָזיקע מזרח=אייראָפּעישע לענדער האָבן צוגענומען אַ סך ענערגיע, און דער כּוח, וואָס וואָלט געקאָנט געבן די שוועדן אַ גרויסן חלק אין דער נייער וועלט, האָט אַראָפּגענומען אַ מאָגערן שניט פון רום אין אייראָפּע. די קליינע ישובים וואָס די שוועדן האָבן געשאַפן אין אַמעריקע זיינען באַלד אַריבער צו די דענער.

אויך די האָלענדער, וואָס די פראַנצויזישע מאָנאַרכיע אונטער קאַרדינאַל רישעליע און לודוויג XIV, האָט זיך געצילעוועט אויף זיי דורך דער שפּאַנישער נידערלאַנד, האָט ניט געהאַט יענע פרייע מיטלען, וואָס בריטאַניע, הינטער איר „זילבער=פּאַס“ פון ים, האָט געקאָנט אַריינלייגן אין אַוואַנטורעס אויף יענער זייט ים.

נאָך מער, די אַבסאָלוטיסטישע אָנשטרענגונגען פון דזשיימס I און קאַרל I און די רעסטאַוראַציע פון קאַרל II האָבן אַרויסגעטריבן פון ענגלאַנד אַ גרויסע צאָל פּאַרהאַרטעוועטע, רעפּובליקאַניש געשטימטע פּראָטעסטאַנטן, מענער מיושבדיקע און כאַראַקטערפולע, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין אַמעריקע, און בפרט אין ניי=ענגלאַנד, וואו זיי האָבן געהאַלטן, אַז דער קיניג און זיינע שטייער=מאָנערס וועלן צו זיי ניט דערלאַנגען. די שיף „מייפלאָווער“ איז געווען נאָר איינע פון די פּיאָנערן=שיפן פון דעם עמיגראַנטן=שטראָם. עס איז געווען דער מזל פון בריטאַניע, וואָס זיי זיינען געבליבן אונטערן ענגלישן פלאַג, הגם זיי זיינען ניט געווען צופרידן מיטן בריטישן גייסט. די האָלענדער האָבן קיין מאָל ניט אַרויסגעשיקט קיין קאָלאָניסטן פון אַזאַ צאָל און אַזעלכע מעלות, צוערשט ווייל זייערע שפּאַנישע רעגירערס האָבן זיי ניט געלאָזן, און דערנאָך ווייל זיי זיינען געוואָרן בעלי־בתּים אין זייער אייגענעם לאַנד. און הגם עס איז געווען אַ גרויסע עמיגראַציע פון פּראָטעסטאַנטישע עמיגראַנטן, אַרויסגעטריבן דורך די דראַגאָנאַדעס און רדיפות פון לודוויג XIV, האָבן זיי געהאַט נאָענט ביי דער האַנט האָלאַנד און ענגלאַנד, וואו זיי האָבן געקאָנט גע=

פינען אַ מקום מקלט, און זייער פלייס, זייער געשיקטקייט און ניכטערקייט האָבן אַ סך מיטגעהאָלפן צו שטאַרקן די דאָזיקע לענדער, בפרט ענגלאַנד. אַ קליינע צאָל פון זיי האָבן געגרינדעט ישובים אין קאַראָלינאַ, נאָר זיי זיינען ניט געבליבן פראַנצויזיש; זיי זיינען צוערשט פאַרנומען געוואָרן פון די שפּאַניער, און סוף-כל-סוף פון ענגלאַנד.

די האָלענדישע ישובים זיינען, צוזאַמען מיט די שוועדישע אַרונטערגעפאַלן אונטער בריטאַניע; ניי-אַמסטערדאַם איז געוואָרן בריטיש אין יאָר 1674, און איר נאָמען איז געוואָרן איבערגעביטן אין ניו-יאָרק, ווי דער לייענער קאָן דאָס דערגיין אין דער פיינער שילדערונג פון וואַשינגטאָן אירווינג אין זיין „ניקערבאָקערס געשיכטע פון ניו-יאָרק”. צום יאָר 1750 האָט בריטאַניע געהאַט פאַרנומען אַ היפּשן טייל פון צפון-אַמעריקאַנישן ברעג-לאַנד. די בריטישע מאַכט האָט זיך געהאַט איינגעפעסטיקט פאַזע דעם מזרח-ברעג פון סאַוואַנאַ ביז צום ס"ט לאָורענס-טייך, און ניו-פאַונדלענד און די טעריטאָריעס

וואָלפגאַנג אַמאַדעוס מאָצאַרט, דער עסטרייכישער קאָמפּאָזיטאָר, שפּילט מיט זיין שוועסטער מאַריאַ אַנאַ אַ דועט אויפן פּיאַנאָ.

פון דער האָדסאָן=אויסגוס=קאָמפּאַניע האָבן זיי געקראָגן דורך אַן אָפּמאַך פון די פראַנצויזן. די ענגלענדער האָבן פאַרנומען באַרבאַדאָס (כמעט זייער ערשטע פראָווינץ אין אַמעריקע) אין יאָר 1605 און האָבן אָפּגענומען בײַ די שפּאַניער דזשעמאַיקאַ, די באַהאַמאַ=אינזלען און בריטיש האָנדוראַס. נאָר פראַנקרייך האָט געשפּילט אַ זייער געפערלעכע און באַאומרויִקנדיקע שפּיל, אַ שפּיל, וואָס איז אויף דער קאַרטע אַפילו מער געפערלעך און באַאומרויִקנדיק, ווי אין דער ווירקלעכקייט. זי האָט געהאַט געשאַפן רעאַלע ישובים און קוועבעק און מאָנטרעאַל אין צפון=זייט און אין ניי=אָרלעאַן אין דרום=זייט, און אירע אויסקוקערס און אַגענטן האָבן זיך גערוקט קיין דרום און קיין צפון, שליסנדיק אָפּמאַכן מיט די אינדיאַנער פון די גרויסע פליינען און אויפשטעלנדיק פרעטענזיעס—אָן צו גרינדן שטעט—גלייך הינטער די ענגלענדער דורך דעם קאָנטינענט. נאָר אין דער ווירקלעכקייט זיינען די דאָזיקע אָנשטרענגונגען געווען שוואַך אַנטקעגן די ענגלישע. די בריטישע קאָלאָניעס זיינען געווען פעסט באַזעצט דורך אַ גוטן קלאַס מענטשן; זיי האָבן שוין געציילט אַ באַפעלקערונג פון אַריבער אַ מיליאָן; די פראַנצויזן האָבן אין יענער צייט געציילט קוים אַ צענט חלק דערפון. זיי האָבן געהאַט בײַ דער אַרבעט אַ צאָל גלענצנדיקע רייזנדערס און מיסיאָנערן, אָבער ניט קיין באַפעלקערונגס=מאַסע הינטער זיי.

מען קאָן נאָך געפינען אַ סך אַלטע קאַרטעס פון אַמעריקע אין יענעם פעריאָד, קאַרטעס, וואָס זיינען געווען באַשטימט צו שרעקן און „אויפצוועקן” די ענגלענדער, זיי זאָלן וויסן די „כוונות פון פראַנקרייך” אין אַמעריקע. אַ מלחמה איז אויסגעבראָכן אין יאָר 1754, און 1759 האָבן די בריטישע און קאָלאָניאַלע חיילות אונטער גענעראַל וואָלף איינגענומען קוועבעק און אין דעם קומענדיקן יאָר האָבן זיי פאַרענדיקט די באַצווינגונג פון קאַנאַדע. אין יאָר 1763 איז קאַנאַדע ענדגילטיק אָפּגעטרעטן געוואָרן צו ענגלאַנד (נאָר די מערבדיקע זייט פון דער גיכער אומבאַגרענעצטער געגנט לויזיאַנאַ אין דרום=זייט, וואָס איז אַזוי אָנגערופן געוואָרן נאָכן קיניג לודוויג (לוי) XIV, איז געבליבן אויסער דער בריטישער ספערע. צוגענומען האָבן זי די שפּאַניער, און אין יאָר 1800 האָבן די פראַנצויזן זי צוריק אָפּגענומען. צולעצט,

אין יאָר 1803, האָט די רעגירונג פון די פאַראייניקטע שטאַטן זי אָפּגעקויפט ביי פראַנקרייך). אין דער קאַנאַדישער מלחמה האָבן די אַמעריקאַנער קאָלאָניסטן אויסגעלערנט זיך אַ סך פון דער קריגס־קונסט און זיינען באַקאַנט געוואָרן מיט דער בריטישער מיליטערישער אָרגאַניזאַציע, און דאָס האָט זיי אינגיכן באַדאַרפט שטאַרק צוניץ קומען.

---

11. בריטאַניע באַהערשט אינדיע.

ניט נאָר אין אַמעריקע האָבן זיך צונויפגעשטויסן די פראַנצויזישע און בריטישע חיילות. די לאַגע פון אינדיע איז אין יענער צייט געווען זייער אינטערעסאַנט און צוציענדיק פאַר אייראָפּעישע אַוואַנטוריסטן. די גרויסע מאָגול־אימפּעריע פון באַבער, אַקבאַר און אַורונגזעב איז שוין געווען שטאַרק געפאַלן. מיט אינדיע האָט געטראָפן כמעט דאָס זעלביקע, וואָס עס האָט געטראָפן מיט דייטשלאַנד. דער גרויס־מאָגול אין דעלהי אין אינדיע איז, פונקט ווי דער הייליקער רוימישער קיסר אין דייטשלאַנד, געווען איבערהאַר ניט מער ווי לויטן געזעץ; נאָכן טויט פון אַורונגזעב האָט ער געהאַט נאָר אַ נאָמינעלע מאַכט, חוץ אין דער דירעקטער שכנות פון זיין הויפּטשטאָט. עס איז געווען אַ גרויסע אויפלעבונג פון הינדויזם און פון דעם גייסט פון די איינגעבאָרענע. אין דרומית־מערבית איז אַ אינדיש פאָלק, די מאַהראַטאַס, אויפגעשטאַנען קעגן איסלאַם, האָט אויפגעריכט דעם בראַמאַניזם ווי די הערשנדיקע רעליגיע און האָט אויף אַ געוויסער צייט אויסגעשפרייט זיין מאַכט איבערן גאַנצן דרומדיקן דרייעק פון אינדיע. אין ראַדזשפּוטאַנאַ איז אויך אויפן אָרט פון איסלאַם איינגעשטעלט געוואָרן בראַמאַניזם, און אין בהירטפור און דזשייפור האָבן רעגירט מעכטיקע ראַדזשפּוט־פירשטן. אין אָודה איז געווען אַ שיִיטיש קיניגרייך, מיט דער הויפּטשטאָט אין לוקנאָו, און בענגאַל איז אויך געווען אַ באַזונדער קיניגרייך (אַ מוסלימיש). ווייט אין פּענדזשאַב אין צפון־זייט איז אויפגעקומען אַ זייער אינטערעסאַנטע רעליגיעזע קערפּערשאַפט, די סיכס, וואָס האָט פּראָקלאַמירט די אוניווערסאַלע הערשאַפט פון איין גאָט און איז אָנגעפאַלן סיי אויף די הינדוישע ווערדאַס און סיי אויפן מוס־

לימישן קאָראַן. לכתּחילה אַ פֿאַציפֿיסטישע סעקטע, האָבן די סיכס באַלד גענומען נאָכמאַכן דעם איסלאַם און געזוכט איינצושטעלן גאָטס קיניגרייך מיט דער הילף פֿון שווערד, אָבער צוערשט האָבן זיי געליטן מפּלות. און אינמיטן אָט דער צעטומלטער און אויפֿגערודערטער, אָבער אויפֿוואַכנדיקער און לעבעדיקער אינדישער אינדיע, האָט זיך באַלד אַריינגעריסן אַן אַריינדרינגער פֿון צפֿון־זייט, נאַדיר שאַך (1738), דער טורקמענישער רעגירער פֿון פּערסיע, וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט דורך דעם קייבער־פּאַס, צעקלאַפּט אַלע אַרמייען וואָס האָבן זיך געשטעלט אים אין וועג, איינגענומען און אויסגערויבט דעלהי און אַוועקגעשלעפּט אַ גוואַלדיקן זאַקרויב. ער האָט איבערגעלאָזן דעם צפֿון־טייל פֿון אינדיע אַזוי שטאַרק געבראָכן, אַז אין די נאָ־ענטסטע צוואַנציק יאָר זיינען געווען ניט ווייניקער פֿון זעקס רויב־אָנפֿאַלן אויף צפֿון־אינדיע, וואָס האָבן אַלע אָפּגעגליקט, מצד אַפֿגאַניסטאַן, וואָס איז געוואָרן אַ זעלבשטענדיקע מלוכה נאָך נאַדיר שאַכס טויט. אַ שטיקל צייט האָבן די מאַהראַטאַס געקעמפֿט מיט די אַפֿגאַנען פֿאַר דער ממשלה אין צפֿון־אינדיע. דערנאָך איז די מלוכה פֿון די מאַהראַטאַס צע־ריסן געוואָרן אין אַ ריי פֿירשטנטימער: אינדאָר, גוואַליאָר, באַראָדאַ און אַנדערע. אינדיע אין 17טן יאָרהונדערט איז געווען שטאַרק ענלעך צו אייראָפּע אין 7טן און 8טן יאָרהונדערט, אַ לאַנד פֿון פּאָוואָליעדיקער אויפֿלעבונג, געפּייניקט דורך פֿרעמדע אָנפֿאַלער.

אָט דאָס איז געווען די אינדיע, וואָס אַהין האָבן זיך אַריינגע־שטופּט די פֿראַנצויזן און די ענגלענדער אין משך דעם אַכצנטן יאָר־הונדערט.

אַנדערע אייראָפּעישע מלוכות האָבן שוין פֿריער געקעמפֿט פֿאַר דער מעגלעכקייט אַריינצושטעלן אַ קאָמערציעלן און פּאָליטישן כּוח אין אינדיע און אין מזרח נאָך זינט יענער צייט, ווען וואַסקאָ דאַ גאַמאַ האָט געמאַכט זיין באַרימטע נסיעה אַרום דעם קאַפּ פֿון דער גוטער האָפֿענונג ביז קיין קאַלקוטאַ. פֿריער איז דער ים־האַנדל פֿון אינדיע געווען אין די הענט פֿון די אַראַבער פֿון רויטן ים, און די פּאָרטוגעזן האָבן דאָס ביי זיי אָפּגעוואונען אין אַ ריי ים־שלאַכטן. די פּאָרטוגעזישע שיפֿן זיינען געווען גרעסער און האָבן געפֿירט אַ שווערע באַוואָפֿענונג. אַ שטיק צייט האָבן די פּאָרטוגעזן געהאַלטן דעם האַנדל

מיט אינדיע פֿאַר זייער אייגנס, און ליסאַבאָן האָט אַריבערגעשטייגט װענעציע ווי אַ מאַרק פֿאַר געווירצן פֿון מזרח=לאַנד. נאָר אין זיבעצנטן יאָרהונדערט האָבן די האָלענדער אויסגעשטרעקט זייערע הענט צו פֿאַרכאַפּן דעם דאָזיקן מאָנאָפּאָל. אויפֿן שפּיץ פֿון זייער מאַכט האָבן די האָלענדער געהאַט ישובים ביים קאַפּ פֿון דער גוטער האָפֿענונג, ווי האָבן געהאַט פֿאַרנומען מאַוריציוס, געהאַט צוויי ישובים אין פּערסיע, צוועלף אין אינדיע, זעקס אין ציילאָן און איבער גאַנץ מזרח=אינדיע זיינען געווען צעשטעלט זייערע באַפֿעסטיקטע פּונקטן. נאָר זייער עגאָאיסטישער באַשלוס ניט צוצולאָזן קיין סוחרים פֿון אַן אַנדער אייראָפּעישער נאַציאָנאַליטעט האָט געצוואונגען די שוועדן, דענער, פֿראַנצויזן און ענגלענדער צו אַ פֿיינדלעכער קאָנקורענץ. די ערשטע קלעפּ אויף זייער מאָנאָפּאָל אין די ווייטע לענדער זיינען געפֿאַלן אין די אייראָפּעישע וואַסערן דורך די ניצחונות פֿון בלייק, דעם ענגלישן רעפּובליקאַנישן אַדמיראַל. אין אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט זיינען סיי די ענגלענדער און סיי די פֿראַנצויזן געווען אַריינגעטאָן אין אַ שטאַרקן קאָנקורענץ=קאַמף מיט די האָלענדער פֿאַר האַנדל און פּריווילעגיעס איבער גאַנץ אינדיע. אין מאַדראַס, באָמביי און קאַלקוטע האָבן די ענגלענדער איינגעפֿעסטיקט זייערע הויפּט=קוואַרטירן; פּאָנדישערי און שאַנדערנאַגאָר זיינען געווען די וויכטיקסטע פֿראַנצויזישע ישובים.

צוערשט זיינען אַלע אייראָפּעישע מלוכות געקומען נאָר ווי סוחרים צו האַנדלען, און די איינציקע אַנשטאַלטן וואָס זיי האָבן געפֿרוווט גרינדן זיינען געווען האַנדלס=הייזער. נאָר דער צערודערטער צושטאַנד פֿון לאַנד און די אומערלעכע מעטאָדן פֿון זייערע קאָנקורענטן האָבן געבראַכט דערצו, אַז זיי האָבן באַפֿעסטיקט און באַוואָפֿנט זייערע ישובים, און די דאָזיקע באַוואָפֿענונג האָט זיי געמאַכט פֿאַר געוואונטשענע פֿאַרבינדעטע פֿאַר די פֿאַרשיידענע פֿירשטן, וואָס האָבן געהאַט צעטיילט אינדיע צווישן זיך און האָבן זיך איצט אַרומגעקריגט. און עס איז געווען דורכאויס אין גייסט פֿון דער נייער אייראָפּעישער נאַציאָנאַליסטישער פּאָליטיק, אַז אויב די פֿראַנצויזן האָבן זיך געשטעלט

אויף איין צד, האָבן די ענגלענדער געמוזט זיך שטעלן אויפן אַנדער צד. דער גרויסער פירער אויפן צד פון די ענגלענדער איז געווען ראָבערט קלײַוו, וואָס איז געבאָרן געוואָרן אין יאָר 1725 און איז געקומען קיין אינדיע 1743. זיין הויפּט-קעגנער איז געווען דיפּליי. די געשיכטע פון דעם דאָזיקן קאַמף אין משך פון דער ערשטער העלפט 18טן יאָר-הונדערט איז צו לאַנג און צו געפּלאָנטערט, אַז מען זאָל אים דאָ קאָנען דערציילן. אין יאָר 1761 האָבן די ענגלענדער פולקום באַהערשט דעם

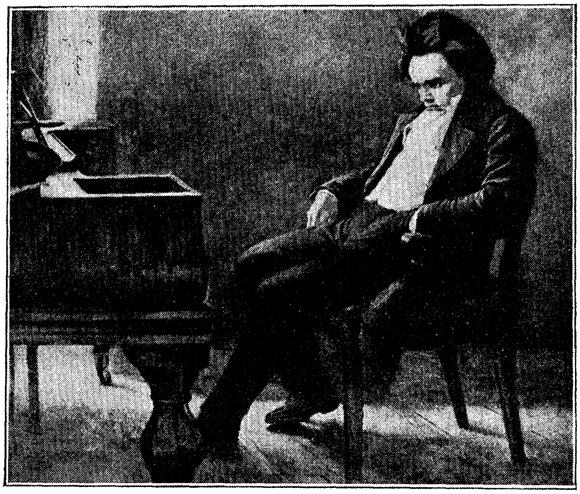

דער דייטשער קאָמפּאָזיטאָר לודוויג וואַן בעטהאָווען פאַר דער פּיאַנאָ.

אינדישן האַלבאינזל. ביי פּלאַסיי (1757) און בוקסאַר (1764) האָבן זייערע אַרמייען געוואונען און צעקלאַפּט די אַרמייען פון בענגאַליע און די אַרמיי פון אָודה. דער גרויס-מאָגול, וואָס איז נאָמינעל געווען זייער אייבערהאַר, איז פּאַקטיש געוואָרן זייער געצייג. זיי האָבן געמאָנט שטייערן אויף גרויסע שטרעקעס; זיי האָבן געשטראָפט דאָרט וואו עס איז געווען אמתע אָדער איינגערעדטע אָפּאָזיציע.

די דאָזיקע ניצחונות זיינען ניט געוואונען געוואָרן דירעקט דורך די חיילות פון דעם קיניג פון ענגלאַנד; זיי זיינען געוואונען געוואָרן דורך

דער האַנדלס־קאָמפּאַניע פֿאַר מזרח־אינדיע, וואָס איז געווען לכתחילה אין דער צייט פֿון איר גרינדונג אונטער קיניגין עליזאַבעט ניט מער ווי אַ קאָמפּאַניע פֿון ים־אַוואַנטוריסטן. טריט בײַ טריט זיינען זיי געווען געצוואונגען צו דינגען זעלנער און צו באַוואָפֿענען זייערע שיפֿן. און איצט האָט די דאָזיקע האַנדלס־קאָמפּאַניע, מיט איר טראַדיציע פֿון רווחים, געהאַט צו טאָן ניט נאָר מיט געווירץ און פֿאַרבן און טיי און טייערע שטיינער, נייערט זי האָט אויך געהאַט צו שאַפֿן איבער די הכנסות און טעריטאָריעס פֿון פירשטן און איבערן גורל פֿון אינדיע. געקומען איז זי צו קויפֿן און פֿאַרקויפֿן, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי האָט זיך פֿאַרנומען מיט שרעקלעכער ים־רויבערײַ. דאָ איז ניט געווען קיינער וואָס זאָל פּראָטעסטירן קעגן אירע מעשים. איז דען אַ חידוש, אַז אירע קאַפּיטאַנען און קאָמאַנדירן און פּירנדיקע באַאַמטע, און אַפֿילו אירע פּשוטע אָנגעשטעלטע און זעלנערס זיינען געקומען אַהיים קיין ענגלאַנד באַלאָדן מיט אַלדאָס גוטס פֿון רויב? מענטשן בײַ אַזאַ לאַגע, בעת אַ גרויס און רייך לאַנד איז איבערגעענטפֿערט אויף זייער גוטן ווילן, קאָנען ניט באַשטימען: דאָס מעגן זיי און דאָס טאָרן זיי ניט. עס איז געווען פֿאַר זיי אַ פֿרעמד לאַנד מיט אַ פֿרעמדער זונשיין; זיינע ברוינע מענטשן זיינען געווען פֿון אַן אַנדער ראַסע, אויסער דעם קרייז פֿון זייער סימפּאַטיע; עס האָט אויסגעוויזן, אַז אין זייערע טעמפּלען און געבײַדעס זיינען פֿאַרבאָרגן פֿאַנטאַסטישע טועכצן.

די ענגלענדער אין דער היים זיינען געווען געפּלעפֿט, ווען די גענעראַלן און באַאַמטע זיינען שפּעטער געקומען אַהיים און האָבן גענומען אַרויסשטעלן איינער קעגן אַנדערן טונקעלע באַשולדיקונגען אין אויספּרעסונגען און אכזריותדיקע מעשים. קלייוו האָט דער פּאַרלאַמענט באַשלאָסן אויסצודריקן אַ טאַדל. אין יאָר 1774 האָט ער זיך גענומען דאָס לעבן. אַ צווייטער אינדישער אַדמיניסטראַטאָר, וואָרן האַסטינגס, איז געוואָרן באַשולדיקט אין יאָר 1788 און ווידער באַפֿרייט אין יאָר 1792. עס איז געווען אַ מאָדנע סיטואַציע, וואָס איר גלייכן איז ניט געווען אין דער וועלט־געשיכטע. דער ענגלישער פּאַרלאַמענט האָט רעגירט איבער אַ לאָנדאָנער האַנדלס־געזעלשאַפֿט, וואָס האָט פֿון איר זייט געוועלטיקט איבער אַן אימפּעריע, וואָס איז אַ סך גרעסער און אַ סך מער באַפֿעלקערט פֿאַר אַלע לענדער פֿון דער בריטישער קרוין.

פאַר דער גרויסער מאַסע פון ענגלישן פאָלק איז אינדיע געווען אַ ווייט, פאַנטאַסטיש, כמעט אומצוטריטלעך לאַנד, וואָס אַהין זיינען געפאָרן אַוואַנטוריסטישע אָרעמע יונגעלייט, בכדי צו קומען אַהיים אין אַ סך יאָרן שפּעטער ווי שטאַרק רייכע און שטאַרק בּרוגזע אַלטע דזשענטלמענס. פאַר די ענגלענדער איז געווען שווער תּופס צו זיין, וואָס עס איז אַזוינס דאָס לעבּן פון די דאָזיקע פיל־מיליאָניקע בּרוינע מענטשן אונטער דער מזרחדיקער זונשיין. זייער כּוח הדמיון איז געווען צו שוואַך דערצו. אינ־דיע איז געבּליבּן ראָמאַנטיש אומרעאַל. דערפאַר האָבּן די ענגלענדער ניט געקאָנט האָבּן קיין השגחה און קאָנטראָל איבּער די מעשים פון דער אינדישער קאָמפּאַניע.

---

12. דער מאַרש פון רוסלאַנד צום שטילן אָקעאַן.

בּעת דער גרויסער האַלבּ־אינזל אין דרום־אַזיע איז אַזוי אַרום אַרונטערגעפאַלן אונטער דער ממשלה פון ענגלישע ים־סוחרים, איז אַן ענלעכע אַקציע מצד אייראָפּע צוגעגאַנגען אויך אין צפון־אַזיע. מיר האָבּן שוין דערציילט, ווי אַזוי די קריסטלעכע מלוכות פון רוסלאַנד האָבּן ווידער געוואונען זייער אומאָפּהענגיקייט פון דער גילדענער האָרדע און ווי אַזוי דער צאַר פון מאָסקווע איז געוואָרן דער האַר איבּער דער רעפּובּליק פון נאָווגאָראָד. און אין פינפטן פּאַראַגראַף פון דעם קאַפּיטל האָבּן מיר דערציילט, ווי אַזוי פּעטער דער גרויסער איז אַריין אין דעם קרייז פון די גרויסע מאָנאַרכן און אַז ער האָט אַזוי ווי אַריינגעשלעפּט רוסלאַנד איבּער געוואַלד אין אייראָפּע. דער אויפ־קום פון דער דאָזיקער גרויסער צענטראַלער מאַכט פון דער אַלטער וועלט, וואָס געהער ניט אינגאַנצן צום מזרח און ניט אינגאַנצן צום מערבֿ, איז געווען וויכטיק בּיז גאָר פאַר אונזער מענטשלעכן גורל. מיר האָבּן אויך אין דעם זעלבּיקן קאַפּיטל דערציילט וועגן אויפ־קום פון אַ קריסטלעכן סטעפּן־פאָלק, די קאָזאַקן, וואָס האָבּן געבּילדעט אַ צווישנשייד צווישן די פעאָדאַלע אַגראַר־לענדער פּוילן און אונגאַרן אין מערבֿ־זייט און צווישן די טאָטערן אין מזרח־זייט. די קאָזאַקן זיינען געווען דער ווילדער מזרח פון אייראָפּע און אין כּמה פּרטים ניט אומענלעך צו דעם ווילדן מערבֿ אין די פאַראייניקטע שטאַטן אין מיטן

19טן יאָרהונדערט. אַלע, וואָס האָבן ניט געקאָנט בלייבן מער אין רוסלאַנד, סיי פאַרברעכערס און סיי גערודפטע אומשולדיקע מענטשן, צעבונטעוועטע לייב=אייגענע, רעליגיעזע סעקטאַנטן, גנבים, בראָדיאַגעס, מערדערס, האָבן געזוכט אַ באַהעלטעניש אין די דרומדיקע סטעפּעס, און דאָ האָבן זיי אָנגעהויבן אַ לעבן פון דאָס ניי און געקעמפט פאַר זייער פרייהייט אַלץ איינס קעגן פּוילן, רוסן און טאָטערן. עס איז קיין ספק ניט, אַז אַנטלאָפענע פון די טאָטערן אין מזרח=זייט האָבן זיך אויך אויסגעמישט מיט די קאָזאַקן. די וויכטיקסטע צווישן די דאָזיקע נייע נאָמאַדישע שבטים זיינען געווען די אוקראַינער קאָזאַקן ביים דניעפּער און די דאָנער קאָזאַקן ביים דאָן. פּאַוואָליע זיינען די דאָזיקע ראַנדפעלקער געוואָרן אַריינגעצויגן אין רוסישן קיסרלעכן דינסט. עס זיינען זיי אָנגעבאָטן געוואָרן נייע לענדער אין אַזיע. זיי זיינען געוואָרן אַ געווער קעגן דער פאַלנדיקער מאַכט פון די מאָנגאָלישע נאָמאַדן, צוערשט אין טורקעסטאַן און שפּעטער דורך סיביר אַזש ביז צום אַמור.

די ירידה פון דער מאָנגאָלישער ענערגיע אין 17טן און 18טן יאָרהונדערט איז זייער שווער צו דערקלערן. אין צוויי אָדער דריי הונדערט יאָר אַרום נאָך די טעג פון דזשינגיס און טימורלאַן איז צענטראַל=אַזיע צראָפּגעפאַלן פון אַ פּעריאָד פון וועלט=הערשאַפט צו דער לעצטער פּאָליטישער נישטיקייט. דער בייט פון קלימאַט, מגפות, וואָס זיינען ניט פאַרשריבן אין די כראָניקעס, איבערגאַנגען פון מאַלאַרישן טיפ, — דאָס אַלץ האָט אפשר געשפּילט אַ ראָלע אין אָט דעם רעגרעס פון די צענטראַל=אַזיאַטישע פעלקער. געמאָסטן מיט דער מאָס פון דער וועלט=געשיכטע איז דאָס אפשר נאָר אַ צייטווייליקער רעגרעס. טייל אַווטאָריטעטן מיינען, אַז די אויסשפּרייטונג פון דער בודיסטישער אמונה, וואָס איז געקומען פון כינע, האָט אויך מיטגעווירקט אָפּצונעמען ביי די טאָטערן דעם קריגערישן גייסט. על=כל=פּנים, אין 16טן יאָרהונדערט האָבן די מאָנגאָליש=טאָטערשע און טערקישע פעלקער שוין מער ניט געשפּאַרט זיך אַרויס פון זייערע גרענעצן, נאָר אַדרבא, מען איז אָנגעפאַלן אויף זיי, אונטערטעניק געמאַכט און צוריקגעשטופּט סיי דורך דער קריסטלעכער רוסלאַנד פון מערב=זייט און סיי פון כינע אין מזרח=זייט.

אין משך פון גאַנצן זיבעצנטן יאָרהונדערט האָבן די קאָזאַקן זיך אויסגעשפּרייט קיין מזרח=זייט פון אייראָפּעיִשן רוסלאַנד און האָבן זיך באַזעצט דאָרט, וואו זיי האָבן געפונען די פּאַסיקע תּנאָים פאַר לאַנדווירטשאַפט. קאָרדאָנען און פאָרטן און סטאַנציעס האָבן געבילדעט אַ באַוועגלעכן גרענעץ פאַר די דאָזיקע ישובים פון דרום=זייט, וואו די טורקמענער זיינען נאָך געווען שטאַרק און אַקטיוו. נאָר אין צפונית=מזרחית האָט רוסלאַנד מער קיין גרענעץ ניט געהאַט, ביז זי האָט דערגרייכט צום שטילן אָקעאַן.

אין דער זעלביקער צייט איז כינע געווען אין אַ סטאַדיע פון אויסשפּרייטונג. די מאַנדזשורישע באַצווינגערס האָבן אַריינגעבראַכט אַ נייע ענערגיע אין די כינעזישע ענינים און זייערע צפונדיקע אינטערעסן האָבן געפירט צו אַ היפּשן צפונדיקן אויסשפּרייט פון דער כינעזישער ציוויליזאַציע און השפּעה אין מאַנדזשוריע און מאָנגאָליע. אַזוי האָבן די רוסן און כינעזער אַרום מיטן 18טן יאָרהונדערט זיך באַגעגנט אין מאָנגאָליע. אין יענער צייט האָט כינע רעגירט איבער מזרח=טורקעסטאַן, טיבעט, נעפּאַל, בירמאַ און אַנאַם...

דער מאַנדזשורישער פּעריאָד אין כינע איז אויך געווען אַ פּעריאָד פון אַ היפּשער ליטעראַרישער אַקטיוויטעט. פּאַראַלעל מיט די אייראָפּעיִשע מינים, אָבער אינגאַנצן אומאָפּהענגיק, האָט די כינעזישע נאָוועלע און קורצע דערציילונג זיך אויפגעהויבן צו אַ הויכער מדרגה פון סטיל און אינטערעס, און עס איז אויך געווען אַ וויכטיקע אַנטוויקלונג פון דער כינעזישער דראַמע. עס זיינען געמאָלט געוואָרן אַ סך שיינע לאַנדשאַפטן, עס איז אויסגעפונען געוואָרן פאַרבן=דרוק, זיי האָבן אָפּגעלערנט קופּער=שטעכעריי פון יעזויִטישע מיסיאָנערן און די אויסאַרבעטונג פון כינעזישער פּאָרצעלייַ איז דערהויבן געוואָרן ביז צו אַן אומפאַרגלייכלעכער הייך. נאָר צום אויסגאַנג פון 18טן יאָרהונדערט האָט דער עסטעטישער ווערט פון דעם דאָזיקן פּראָדוקט גענומען פאַלן, מחמת די טעפּערס האָבן גענומען זיך צופּאַסן צו דעם וואָס זיי האָבן געמיינט, אַז דאָס איז דער אייראָפּעיִשער גוסט. מען האָט פון כינע אין משך פון גאַנצן יאָרהונדערט כסדר אַרויסגעפירט פּאָרצעליי=זאַכן אין די פּאַלאַצן, שלעסער און לאַנד=הייזער פון אייראָפּעיִשע אַדל=לייט. אייראָפּעיִשע טעפּעריי האָט נאָכגעמאַכט און קאָנקורירט מיט דער

כינעזישער פּראָדוקציע, נאָר זי האָט זי קיין מאָל ניט געקאָנט דעריאָגן. עס האָט זיך אויך אָנגעהויבן אַן אייראָפּעישער טיי=האַנדל.

מיר האָבן דערמאָנט אַ יאַפּאַנישע אינוואַזיע קיין כינע (גענויער קיין קאָרעע). חוץ דעם דאָזיקן אָנפאַל אויף כינע, שפּילט יאַפּאַן ניט קיין ראָלע אין אונזער געשיכטע פאַרן 19טן יאָרהונדערט. פּונקט ווי כינע אונטער די מינגס, האָט יאַפּאַן זיך אײַנגעשפּאַרט לחלוטין ניט אַריינצולאָזן קיין אַריינמישונג פון אויסלענדער אין אירע ענינים. זי איז געווען אַלאַנד, וואָס האָט געפירט איר אייגן ציוויליזירט לעבן, מאַגיש אָפּגעשלאָסן פאַר אַריינדרינגערס. מיר האָבן ביז איצט דערציילט ווינציק וועגן איר, ווייל עס איז געווען ווינציק, וואָס צו דערציילן. איר בילדערישע און ראָמאַנטישע געשיכטע שטייט אָן אַ זייט פון דער הויפּט=דראַמע פון דעם גורל פון דער מענטשהייט. איר באַפעלקערונג איז געווען דער עיקר אַ מאָנגאָלישע מיט אַ געוויסן זייער אינטערעסאַנטן צומיש פון אַ ווייסן פאָלק פון אַ פּרימיטיוון נאָרדישן טיפּ, די האָריקע אַינוס אויף די צפונדיקע אינזלען. איר ציוויליזאַציע שטאַמט קענטיק איינגאַנצן פון קאָרעע און כינע. איר קונסט איז אַ ספּעציעלע אַנטוויקלונג פון דער כינעזישער קונסט, איר שריפט איז אַ צופּאַסונג פון דער כינעזישער שריפט.

---

13. וואָס האָט גיבאָן געקלערט וועגן דער וועלט אין יאָר 1780.

אין די פריערדיקע צוועלף פּאַראַגראַפן האָבן מיר באַהאַנדלט אַ תקופה פון צעטיילונג, פון אָפּגעזונדערטע נאַציאָנאַליטעטן. מיר האָבן שוין געשילדערט דעם דאָזיקן פּעריאָד פון 17טן און 18טן יאָרהונדערט ווי אַן איבעררייס=צייט אין דעם פּראָגרעס פון דער מענטשהייט צו אַ וועלט=ברייטער איינהייט. אין משך פון אָט דעם פּעריאָד איז אין די געמיטער פון מענטשן ניט געווען קיין הערשנדיקע פאַראייניקנדיקע אידעע. דער כוח פון דער אימפּעריע איז געווען אויס, וויבאַלד דער קיסר קיסר איז געווען ניט מער ווי איינער צווישן אַ סך קאָנקורירנדיקע פירשטן, און דער חלום פון קריסטנטום איז אויך געווען אַן אויסגעוועבטער

חלום. די זיך אַנטוויקלענדיקע גרויס=מלוכות האָבּן זיך געבּייקערט איינע די אַנדערע איבּער גאָר דער וועלט; אַ געווּיסע צייט האָט געקאָנט אויסדוכטן, אַז זאָלן זיי זיך דאָרט אַרומבּויקערן אָן אַ סוף, קיין

פריילין סאַראַ סידאָנס, די טראַגישע אַקטריסע. פון גיינסבאָראָס אַ געמעל אין דער נאַציאָנאַל-גאַלעריי אין לאָנדאָן.

גרויסע צרה וועט פאַר דער וועלט ניט אַרויסקומען. די גרויסע געאָגראַ= פישע אַנטדעקונגען פון 16טן יאָרהונדערט האָבּן אַזוי שטאַרק פאַר= גרעסערט די קוואַלן פון רייכטום פאַר דער מענטשהייט, אַז בּיי אַלע

צעטיילונגען, ביי גאָר דער פאַרוויסטונג פון זייערע מלחמות און פון זייער פּאָליטיק, האָבן די פעלקער פון אייראָפּע גענאָסן אַ באַטייטיקן און וואַקסנדיקן וואוילשטאַנד. צענטראַל-אייראָפּע איז ביסלעכווייז געקומען צו זיך נאָך דער פאַרוויסטונג פון דרייסיק-יאָריקן קריג.

ווען מיר קוקן צוריק אויף דעם דאָזיקן פּעריאָד, וואָס האָט דערדערגרייכט צו זיין העכסטן פונקט אין 18טן יאָרהונדערט, ווען מיר קוקן צוריק, אַזוי ווי מיר זיינען דאָס איצט ביכולת צו טאָן, און ווען מיר זעען די געשעענישן פון יענער צייט אין שייכות מיט די יאָרהונדערטער פריער און מיט די באַוועגונגען פון דער איצטיקער צייט, — דעמאָלט זיינען מיר אין שטאַנד צו פאַרשטיין, ווי פאַרבייגייענדיק און פּראָוויזאָריש עס זיינען געווען אירע פּאָליטישע פאָרמען און ווי ניט שטאַנדהאַפטיק אירע זיכערקייטן. זי איז געווען פּראָוויזאָריש, אַזוי ווי קיין אַנדער תקופה איז ניט געווען, זי איז געווען אַ תקופה פון אַסימילירן און צוריקקערן, אַ פּאָליטישער אָפּרו, אַ צונויפקלייבן אידעען פון מענטשן און קוואַלן פון וויסן צוליב אַ ברייטערער מענטשלעכער אָנשטרענגונג. נאָר דער גייסט פון יענער צייט האָט דאָס ניט געזען אין דער דאָזיקער שיין. דער דורכפאַל פון די גרויסע שעפערישע אידעעס, ווי זיי זיינען געוואָרן פאָרמולירט אין מיטלעלטער, האָט איבערגעלאָזט דעם מענטשלעכן געדאַנק אויף אַ צייט אָן דער פירונג פון שעפערישע אידעעס. אַפילו מענטשן געבילדעטע און מיט פאַנטאַזיע האָבן געזען די וועלט אומדראַמאַטיש. זי איז פאַר זיי ניט געווען מער אַ שפּיל פון אָנשטרענגונג און גורל, נייערט אַ סצענע, וואָס אויף איר איז געזוכט געוואָרן אַן אָפּגענוצטער גליק, און עס זיינען באַלוינט געוואָרן די שטילע מידות טובות. דאָס האָט ניט נאָר דער צופרידענער און קאָנסערוואַטיוו געשטימטער זיך געפונען אונטערן דרוק פון זיין זיכערקייט, אַז דער מצב פון דער מענטשהייט איז פעסט איינגעשטעלט, בעת אין דער אמתן האָט די וועלט זיך האַסטיק געביטן. אַפילו הויך קריטישע און בונטערישע גייסטער האָבן אויך אַרויסגעוויזן די זעלביקע נטיה, מחמת עס האָט געפעלט אַן אויסגעהאַלטענע באַוועגונג אין דער נשמה פון דער געזעלשאַפט. זיי האָבן געפילט, אַז דאָס פּאָליטישע לעבן האָט אויפגעהערט צו זיין יענע ניטווענדיקע און

טראַגישע זאַך, וואָס עס איז געווען אַמאָל; עס איז געוואָרן אַ גלאַטע קאָמעדיע. דער אַכצנטער יאָרהונדערט איז געווען אַ יאָרה־נדערט פון דער קאָמעדיע — וואָס איז צום סוף געוואָרן שרעקלעך. מען קאָן זיך גאָרניט פאָרשטעלן, אַז יענע וועלט פון מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט זאָל האָבן אַרויסגעבראַכט אַ ישו פון נצרת, אַ גאַוטאַמאַ, אַ פראַנציסק פון אַסיזי, אַן איגנאַצי פון לאָיאָלאַ. אויב מען קאָן זיך נאָך אויסמעלן אין 18טן יאָרהונדערט אַ יאָהאַן הוס, איז אָבער ניט מעגלעך זיך אויסצומעלן עמעצן, וואָס זאָל פאַרמאָגן גענוג פייער אויף אים צו פאַרברענען.

איידער עס האָט זיך אָנגעהויבן דער אומרו פון געוויסן אין בריטאַניע, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט צו דער מעטאָדיסטישער אויפלעבונג, קאָנען מיר קוים אַרויסגעפינען עפּעס אַ חשד, אַז עס זיינען נאָך געבליבן גרויסע אויפגאַבן פאַר דעם מין מענטש אויפצוטאָן, אַז עס שטייען נאָענט ביי דער טיר גרויסע מהומות, אָדער אַז דער וועג פון מענטשן דורך רוים און צייט איז אַ פינסטערער און פול מיט אָן אַ צאָל סכנות, און אַז ער מוז ביז צום סוף בלייבן אַ הויכע און שרעקלעכע אונטערנעמונג.

מיר האָבן ניט איין מאָל געבראַכט אין דער דאָזיקער געשיכטע ציטאַטעס פון גיבאָנס „ירידה און אונטערגאַנג פון דער רוימישער אימפעריע". איצט וועלן מיר נאָך ציטירן פון דעם ווערק עפּעס פון דער לעצטער צייט און זיך געזעגענען מיט דעם, וואָרעם מיר זיינען געקומען צו דער תקופה, וואָס אין איר איז עס געוואָרן געשריבן. גיבאָן איז געבאָרן געוואָרן אין יאָר 1737, און דער לעצטער באַנד פון זיין געשיכטע איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין יאָר 1787, נאָר דאָס שטיק, וואָס מיר וועלן ציטירן, איז מסתמא אָנגעשריבן אין 1780. גיבאָן איז געווען אַ יונגערמאַן פון שוואַכן געזונט און אַ גאַנץ פאַרמעגלעכער. ער האָט געקראָגן טיילווייז און מיט הפסקות זיין אויסבילדונג אין אָקספאָרד, און דערנאָך האָט ער פאַרפולקומט זיין שטודיום אין זשענעווע. בדרך כלל איז זיין קוק געווען גיכער פראַנצויזיש און קאָסמאָפּאָליטיש, איידער בריטיש, און ער איז געווען שטאַרק אונטער דער השפעה פון דעם גרויסן פראַנצויז, וואָס איז באַוואוסט צום מייסט אונטער דעם נאָמען וואָלטער (פראַנסואַ מאַרי אַרוע דע וואָלטער, 1694 — 1778). וואָל־

טער איז געווען אַ שרייבער מיט אַ געוואַלדיקער פּראָדוקטיוויקייט; זי-בעציק בענד זיינע באַצירן די פּאַליצעס פון דעם מחבר פון דאָ-זיקן ווערק, און נאָך אַן אויסגאַבע פון וואָלטערס ווערק האַלט פיר-און זיינציק בענד. ער האָט געשריבן אַ סך וועגן געשיכטע און געזעלשאַפט-לעכע פראַגן און האָט קאָרעספּאָנדירט מיט קאַטערינע דער גרויסער פון רוסלאַנד, מיט פרידריך דעם גרויסן פון פרייסן, לודוויג XV און מיטן רוב גרויסע מענטשן פון זיין צייט. סיי וואָלטער און סיי גיבאָן האָבן געהאַט אַ שטאַרקן געפיל פאַר געשיכטע. ביידע האָבן זיי אויסגע-

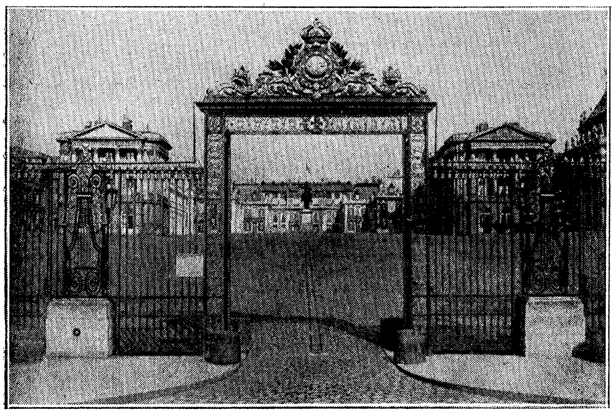

דער שלאָס פון ווערסאַיל, וואָס לודוויג XIV האָט אויסגעבויט. ער האָט אָפּגעקאָסט 40.000.000 פונט סט.

טייטשט זייער קלאָר און פול זייערע זעונגען פון מענטשלעכן לעבן. און עס איז קלאָר, אַז ביידן האָט אויסגעדוכט, אַז אָט די סיסטעם, וואָס אין איר האָבן זיי געלעבט, די סיסטעם פון מאָנאַרכיע, פון אַ לײדיקגייעריש און פּריווילעגירטן אַדל, פון אַ פּאַראַכטן אינדוסטריע-און האַנדלס-קלאַס און פון אונטערדריקטע און דערנידעריקטע אַרבעטער און אָרעמעלייט און פון דער געמיינער מאַסע, איז דער שטאַנדהאַפטיקסטער לעבנס-וועג, וואָס די וועלט האָט ווען געזען. זיי האָבן פּאָזירט פאַר שטיק-לעך רעפּובליקאַנער און האָבן אָפּגעשפּעט פון די געטלעכע פרע-

טענזיעס פון דער מאָנאַרכיע; נאָר דער רעפּובּליקאַניזם, וואָס איז געווען געפעלן וואָלטערן, איז געווען דער געקרוינטער רעפּובּליקאַניזם פון בּריטאַניע פון יענער צייט, וואָס אין איר איז דער קיניג געווען פּשוט דער אָפיציעלער שפּיץ אין דער ערשטער און גרעסטער צווישן די אַדללייט.

דער אידעאַל, וואָס זיי האָבּן אונטערגעהאַלטן, איז געווען דער אידעאַל פון אַ העפלעכער און געשליפענער וועלט, וואָס אין איר וואָלטן מענטשן — דאָס הייסט מענטשן מיט אַ טיטל, וואָרעם די איבּעריקע זיינען ניט גענומען געוואָרן אין חשבּון — זיך פּשוט שעמען צו זיין אַכזריותדיק אָדער גראָבּ אָדער ענטוזיאַסטיש, וואָס די לעבּנס-פאַרהעלטענישן אין איר האָבּן בּאַדאַרפט זיין בּרייט און עלעגאַנט, און די שרעק זיך צו מאַכן לעכערלעך האָט בּאַדאַרפט העלפן דעם געזעץ אונטערהאַלטן דעם אויסוויינִיקסטן גלאַנץ און האַרמאָניע פון לעבּן. וואָלטער האָט געהאַט אין זיך די מעלה, וואָס ער האָט ליידנשאַפטלעך פיינט געהאַט אומרעכט, און זיינע אַריינמישונגען לטובת גערודפטע אָדער שלעכט בּאַהאַנדלטע מענטשן זיינען די הויכע שיין פון זיין לאַנגער און פאַרפלאָנטערטער לעבּנס-געשיכטע.

היות ווי דאָס איז געווען די גייסטיקע אַיינשטעלונג פון גיבּאָן און פון וואָלטער און פון דער תקופה, וואָס אין איר האָבּן זיי געלעבּט, איז דאָס גאַנץ נאַטירלעך, אַז זיי האָבּן געהאַלטן, אַז רעליגיע בּכלל, און קריסטנטום בּפרט, איז אַ זאַך, וואָס איז קעגן שכל הישר. ייי האָט אויסגעדוכט, אַז אָט די גאַנצע זייט פון לעבּן, וואָס איז נוגע רעליגיע, איז אַ מין טירוף, וואָס איז בּאַפאַלן דעם מענטשן. גיבּאָנס גרויס געשיכטע-ווערק איז אין עצם אַן אָנפאַל אויפן קריסטנטום, ווי די ווירקנדיקע סיבּה פון ירידה און אונטערגאַנג. ער האָט אידעאַליזירט די רויע און גראָבּע פלוטאָקראַטיע פון רוים אין אַ וועלט פיינע דזשענטלמענס לויטן מוסטער פון 18טן יאָרהונדערט, און דערציילט, אַז זי איז געפאַלן פאַר די בּאַרבּאַרן פון אויסוויינִיק מחמת דער ירידה, וואָס דאָס קריסטנטום האָט אַריינגעבּראַכט פון אינעווייניק. אין אונזער געשיכטע האָבּן מיר געפּרוּווט אַוועקשטעלן די מעשה אין אַ בּעסערער שיין. פאַר וואָלטערן איז דאָס אָפיציעלע קריסטנטום געווען l'infâme, דאָס נידערטרעכטיקע, עפּעס אַזוינס, וואָס האָט געפּענטעט דאָס לעבּן פון

מענטשן, האָט זיך אַריינגעמישט אין זייערע געדאַנקען, גערודפט אומשולדיקע חילוקי־דעות. און אין דער אמתן איז טאַקע אין יענער צווישנצייט געווען זייער ווינציק לעבן און ליכטיקייט סיי אין אָרטאָדאָקסן קריסטנטום פון רוים, סיי אין דער שטילער אָרטאָדאָקסער קירך פון רוסלאַנד, סיי אין דעם קריסטנטום פון די פּראָטעסטאַנטישע פירשטן. אין אַ צייט וואָס איז געווען געשלאָגן מיט גלאַטינקע מענטשעלעך און מיט דורכגעטריבענע גלחים, איז שווער געווען צו דערזען, וואָסער פייער האָט אַמאָל געפלאַקערט אין האַרץ פון קריסטנטום און וואָסערע פייערן פון פּאָליטישער און רעליגיעזער ליידנשאַפט קאָנען נאָך אַמאָל פלאַקערן אין די הערצער פון מענטשן.

צום סוף פון דריטן באַנד פון זיין געשיכטע האָט גיבאָן פאַרענדיקט זיין באַריכט וועגן אונטערגאַנג פון דער מערבדיקער אימפּעריע. ער שטעלט דערנאָך די פראַגע, צי קאָן דאָס געמאָלט זיין, אַז די ציוויליזאַציע זאָל נאָך אַמאָל ליידן אַזאַ מפּלה. דאָס האָט אים געבראַכט דערצו, ער זאָל מאַכן אַן איבערבליק איבער דעם עקסיסטירנדיקן צושטאַנד (1780) און פאַרגלייכן אים מיטן צושטאַנד בעת דער ירידה פון דער קיסרלעכער רוים. עס פּאַסט זיך זייער גוט פאַר אונזער אַלגעמיינעם פּלאַן צו ציטירן דאָ עטלעכע פראַגמענטן פון אָט דעם פאַרגלייך, וואָרעם קיין זאַך קען ניט בעסער אילוסטרירן דעם געמיט־צושטאַנד פון די ליבעראַלע דענקערס פון אייראָפּע אויפן שפּיץ פון דעם פּאָליטישן איבערגאַנגס־פּעריאָד, איידער די ערשטע אָנצוהערענישן אויף יענע טיפע פּאָליטישע און סאָציאַלע צעשפּאַלטונג־כוחות האָבן סוף־כל־סוף אַרויסגעבראַכט די דראַמאַטישע פראַגעס פון אונזער צייט.

„פון דער דאָזיקער שרעקלער רעוואָלוציע, האָט גיבאָן געשריבן וועגן דעם מערבדיקן חורבן, וואָלט מען באַדאַרפט אָפּלערנען פאַר דער איצטיקער צייט. עס איז דער חוב פון אַ פּאַטריאָט צו שטעלן העכער פון אַלץ דעם אינטערעס און די גדולה פון זיין געבוירנלאַנד. נאָר אַ פילאָסאָף איז דערלויבט צו פאַרברייטערן זיין קוק און צו באַטראַכטן אייראָפּע ווי איין גרויסע רעפּובליק, וואָס אירע פאַרשיידענע איינוואוינער האָבן דערגרייכט צו כמעט דער זעלביקער מדרגה פון מענטשישקייט און קולטור. די וואָגשאָל פון מאַכט וועט זיך אויך ווייטער וויגן, און דער וואוילשטאַנד פון אונזער אייגענעם אָדער

שכנישן קיניגרייך קאָן שטייגן אָדער פאַלן, נאָר די דאָזיקע איינצל-געשעעניש קאָנען ניט אין עצם באַשעדיקן אונזער אַלגעמיינעם גליקלעכן צושטאַנד, די סיסטעם פון קונסטן און געזעצן און מנהגים, וואָס צייכענען אויס אַזוי צום גוטן די אייראָפּעער און זייערע קאָלאָניעס איבער דעם רעשט פון דער מענטשהייט. די ווילדע פעלקער, פון דער ערד זיינען די שותּפישע שונאים פון דער ציוויליזירטער געזעלשאַפט, און מיר מעגן פרעגן מיט אַ געוויסער ציטערדיקער נייגעריקייט, צי איז נאָך פאַראַן אַ סכנה, אַז עס זאָלן אין אייראָפּע זיך נאָך אַמאָל איבער־חזרן יענע צרות, וואָס האָבן צעבראָכן דאָס געווער און די אינסטיטוציעס פון רוים. אפשר וועלן די זעלביקע סברות אילוסטרירן דעם אונטערגאַנג פון דער דאָזיקער מעכטיקער אימפּעריע און דערקלערן די סיבות, פאַרוואָס מיר זיינען איצט זיכער.

„די רוימער האָבן ניט געוואוסט, ווי גרויס עס איז זייער סכנה, און ווי גרויס עס איז די צאָל פון זייערע שונאים. אויף יענער זייט ריין און דונאַי זיינען די צפונדיקע לענדער פון אייראָפּע און אַזיע געווען פול מיט אָנצאָליקע שבטים פון יעגערס און פאַסטעכער, וואָס זיינען געווען אָרעם, רויב-גלוסטיק און טומלדיק, דרייסט אין געשלעג און זשעדנע צו פאַרכאַפּן די פרוכטן פון פרעמדער אַרבעט. די באַרבאַרישע וועלט איז געווען אויפגערעגט דורך דעם האַסטיקן אימפּולס פון מלחמה. דער שלום פון גאַליע אָדער איטאַליע איז געשטערט געוואָרן, מחמת וועט אין כינע זיינען פאָרגעקומען רעוואָלוציעס. די הונען, וואָס זיינען געלאָפן פאַר אַ זיגרייכן שונא, האָבן געווענדט זייער מאַרש קיין מערב, און דער ווילדער שטראָם איז אַלץ געוואַקסן, ווייל עס זיינען ביסלעכווייז צוגעקומען געפאַנגענע און פאַרבינדעטע. די לויפנדיקע שבטים וואָס זיינען צוגעשטאַנען צו די הונען האָבן פון זייער זייט איבערגענומען דעם גייסט פון באַצווינגונג. אויף דער רוימישער אימפּעריע האָבן געשפּאַרט אָנצאָליקע מאַסן באַרבאַרן, וואָס זייער כּוח איז אַלץ געוואַקסן; אויב מען האָט פאַרטיליקט די פאָדערשטע, זיינען באַלד הינטער זיי געקומען פרישע אָנפאַלער, וואָס האָבן פאַרפולט דעם בלויז. אַזעלכע שרעקלעכע עמיגראַציעס קאָנען מער פון צפון-זייט ניט קומען, און די לאַנגע רו-הפסקה, וואָס שטאַמט פון דער פאַרמינערונג פון דער באַפעלקערונגס-צאָל, איז דער גליקלעכער רעזולטאַט פון דעם פּראָגרעס

פון קונסט און אַגריקולטור. אָנשטאָט עטלעכע ווילדע דערפער, צעוואָרפן איבער וועלדער און זומפן, ציילט איצט דייטשלאַנד אַ רשימה פון צוויי טויזנט דרייהונדערט שטעט אַרומגערינגלט מיט מויערן. עס האָבן זיך בהדרגה אײַנגעפעסטיקט די קריסטלעכע קיניגרייכן דענעמאַרק, שוועדן און פוילן. און די סוחרים פון דער האַנזאַ, מיט די דייטשע ריטערס, האָבן אויסגעשפרייט זייערע קאָלאָניעס פאַזע דעם ברעג פון באַלטישן ים אַזש ביז צום פינלענדישן אויסגוס. פון פינלענדישן אויסגוס ביז צום מזרחדיקן אָקעאַן נעמט איצט רוסלאַנד אָן די פאָרם פון אַ מעכטיקער און ציוויליזירטער מלוכה. דער אַקער-אײַזן, דער וועבשטול און די שמידערייַ זײַנען איצט היימיש אויף די ברעגעס פון וואָלגע, פון אָב און פון לענאַ. די ווילדסטע פון די טאָטערישע האָרדעס זײַנען געלערנט געוואָרן צו ציטערן און צו פאָלגן...

„די רוימישע אימפעריע איז געווען פעסט אײַנגעשטעלט דורך דעם אייגנטימלעכן און פולקומען פאַרבונד פון אירע גלידער... נאָר דער דאָזיקער פאַרבונד איז געקריפט געוואָרן דורך דעם אָנווער פון דער נאַציאָנאַלער פרייהייט און פון קריגערישן גייסט. און די אונטערטעניקע פראָווינצן, וואָס אין זיי האָט געפעלט לעבן און באַוועגונג, האָבן אַרויסגעקוקט צוליב זייער זיכערקייט אויף געדונגענע זעלנערס און גובערנאַטאָרן, וואָס זײַנען געפירט געוואָרן דורך די באַפעלן פון אַ ווייטן קיסרלעכן הויף. דאָס גליק פון אַ הונדערט מיליאָן מענטשן איז געווען אָפגעהאַנגען פון די מעלות פון איינעם אָדער פון צוויי מענטשן, אפשר קינדער, וואָס זייער כאַראַקטער איז געווען פאַרדאָרבן דורך דערציִונג, לוקסוס און דעספּאָטישער מאַכט. אייראָפּע איז איצט צעטיילט אויף צוועלף מעכטיקע, הגם ניט קיין גלייכע, קיניגרייכן, דריי אָנגעזעענע רעפּובליקן און אַ סך קלענערע, נאָר אומאָפּהענגיקע מלוכות. אַזוי אַרום זײַנען פאַרמערט אַ סך מאָל די שאַנסן אויף טאַלענטירטע מלכים אָדער מיניסטאָרן, לכל-הפחות אַזוי פיל מאָל ווי די צאָל פון די רעגירערס: בעת אַרקאַדיוס און האָנאָריוס (אָנצוהערעניש אויף לודוויג XVI פון פראַנקרייך און קאַרל III פון שפּאַניע) מעגן זיך דרעמלען אויף די שטולן פון הויז בורבאָן, רעגירן אין צפון אַ יוליאַן (פרידריך דער גרויסער פון פרייסן) אָדער אַ סעמיראַמיס (קאַטערינע די גרויסע פון רוסלאַנד). די עקסצעסן פון טיראַניע זײַנען באַגרענעצט דורך דער

גלייכצייטיקער ווירקונג פון חרפה און שרעק. רעפובליקן האָבן זיך אָנגעשאַפט אָרדענונג; מאָנאַרכיעס זיינען דורכגעזאַפּט געוואָרן מיט די פּרינציפּן פון פרייהייט, אָדער, לכל הפחות, פון מעסיקייט, און אין די ערגסטע קאָנסטיטוציעס איז דורך דעם אַלגעמיינעם גייסט פון דער צייט אַריינגעפירט געוואָרן אַ געפיל פון כבוד און גערעכטיקייט. אין שלום ווערט דער פּראָגרעס פון וויסנשאַפט און אינדוסטריע פּאַרניכערט דורך די באַמיאונגען פון אַ סך אַקטיווע קאָנקורענטן; אין מלחמה ווערן די אייראָפּעישע חיילות געפירט אין אַן איינגעהאַלטענעם אופן. אויב עס זאָל אַרויסגיין אַ ווילדער באַצווינגער פון די טאָטערשע מדבריות, וועט ער מוזן כסדר גובר זיין די קרעפטיקע פּויערים פון רוסלאַנד, די צאָלרייכע אַרמייען פון דייטשלאַנד, די גאַלאַנטע אַדללייט פון פראַנקרייך און די מוטיקע פרייע מענער פון בריטאַניע, וואָס וועלן אפשר מאַכן איין בונד, כדי צו פאַרטיידיקן זיך אַלע אין איינעם. זאָלן אַפילו די זיגרייכע באַרבאַרן אַריינברענגען שקלאַפעריי און חורבן אַזש ביז צום אַטלאַנטישן אָקעאַן, וועלן צען טויזנט שיפן אַריבערפירן די רעשטן פון דער ציוויליזירטער געזעלשאַפט אַהין אויף יענער זייט ים, וואו די באַרבאַרן וועלן זיי ניט קאָנען דערלאַנגען. און אייראָפּע וועט ווידער אויפלעבן און בליען אין דער אַמעריקאַנישער וועלט, וואָס איז שוין איצט פול מיט אירע קאָלאָניעס און אינסטיטוציעס.

„קעלט, אָרעמקייט און אַ לעבן פון סכנות און שווערער פּראַצע שטאַרקן דעם כוח און דעם מוט פון די באַרבאַרן. אין אַלע צייטן האָבן זיי אונטערדריקט די העפלעכע און פרידלעכע פעלקער פון כינע, אינדיע און פּערסיע, וואָס האָבן ניט געלייגט קיין אַכט און לייגן אויך איצט ניט קיין אַכט דערויף, אַנטקעגנצושטעלן קעגן אָט די נאַטירלעכע קרעפטן די קראַפט פון דער קריגס-קונסט. די קריגערישע מלוכות פון דער אַלטער וועלט, גריכנלאַנד, מאַקעדאָניע, רוים, האָבן אויסגעהאָדעוועט אַ ראַסע פון זעלנער, האָבן איינגעניט זייערע קערפּערס, דיסציפּלינירט זייער מוט, פאַרפילפאַכיקט זייערע כוחות דורך רעגולערע באַוועגונגען און געמאַכט פון דעם אייזן, וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט, שטאַרקע און גרינג צו נוצנדיקע געווער. נאָר אָט די מעלות זיינען צו ביסלעכווייז אַראָפּ צוזאַמען מיט זייערע מנהגים און געזעצן. די

שוואַכע פּאָליטיק פֿון קאָנסטאַנטין און פֿון זיינע יורשים האָט באַ־
וואָפֿנט און אויסגעמושטירט די רויע קראַפֿט פֿון די באַרבאַרישע
געדונגענע זעלנערס, צום חורבן פֿון דער אימפּעריע. די קריגס־קונסט
האָט זיך געביטן דורך דער דערפֿינדונג פֿון שיס־פּולווער, וואָס גיט
דעם מענטשן די מעגלעכקייט צו געוועלטיקן איבער צוויי מעכטיקע
כּוחות פֿון דער נאַטור: דעם פֿייער און דער לופֿט. מאַטעמאַטיק, כעמיע,
מעכאַניק זיינען געוואָרן צוגעפּאַסט צו דינען דער קריגס־קונסט און
ביידע מלחמה־פֿירנדיקע צדדים שטעלן אַרויס איינער קעגן אַנדערן די קונ־
ציקסטע געווער פֿון אָנפֿאַל און פֿאַרטיידיקונג. היסטאָריקער מעגן זיין
ברוגז דערויף, וואָס צוליב די צוגרייטונגען צו באַלעגערונג מוז מען
גרינדן און אויסהאַלטן אַ בליענדיקע קאָלאָניע. מיר אָבער קאָנען
ניט געפֿינען דערין קיין שלעכטס, וואָס די צעשטערונג פֿון אַ שטאָט
קומט אָן מיט שווערקייט און מיט הוצאות, אָדער אַז אַ פֿלייסיק פֿאָלק
זאָל ווערן באַשיצט דורך יענע קונסטן, וואָס לעבן איבער און פֿאַר־
טרעטן די קריגערישע מעלות, וואָס האַלטן אין פֿאַרשוואונדן ווערן.
איצט זיינען דער האַרמאַט און די פֿעסטונג אַ מחיצה ניט דורכצוקומען
פֿאַר דעם טאָטערשן פֿערד, און אייראָפּע איז זיכער קעגן אַ קומענדיקן
אַריינדרינג פֿון באַרבאַרן. סיידן זיי זאָלן אויפֿהערן צו זיין באַרבאַרן,
ערשט דעמאָלט קאָנען זיי ווערן באַצווינגערס...

„זאָלן די דאָזיקע חקירות זיך אַרויסווייזן פֿאַר מסופּקדיק אָדער
אָפּנאַרעריש, בלייבט נאָך איבער אַ טיפֿערער קוואַל פֿון טרייסט און
האָפֿענונג. די אַנטדעקונגען פֿון די אַלטע און נייע ים־פֿאָרערס און
די היימישע געשיכטע אָדער טראַדיציע פֿון די אויפֿגעקלערטסטע פֿעלקער
שטעלן פֿאָר דעם „ווילדן מענטשן" נאַקעט סיי אין קערפּער און סיי
אין גייסט, אָן געזעצן, אָן קונסט, אָן אידעען, כּמעט אָן אַ שפּראַך. פֿון
אָט דעם נידעריקן מצב, וואָס איז אפֿשר דער לכתּחילהדיקער צושטאַנד
פֿון אַלע מענטשן, האָט ער בהדרגה אויפֿגעשטייגט צו געוועלטיקן איבער
די בעלי־חיים, פֿרוכפּעריק צו מאַכן די ערד, אַריבערצושווימען דעם
אָקעאַן און אויסצומעסטן די הימלען. דער פּראָגרעס אין דער פֿאַרפֿול־
קומונג און באַנוץ פֿון זיינע גייסטיקע און קערפּערלעכע פֿעיִקייטן איז

געווען ניט רעגולער און האָט זיך געביטן: צוערשט איז ער געגאַנגען פּאַוואָליע און איז בהדרגה געוואַקסן מיט אַ געטאָפּלטער גיכקייט; נאָך תקופות פון מי־פולן אויפשטייג זיינען געקומען מאָמענטן פון האַסטיקער ירידה; און די עטלעכע קלימאַטן פון דער ערד האָבן געפילט די שינויים פון ליכטיקייט און פינסטערניש. נאָר די דערפאַרונג פון פיר טויזנט יאָר פאַרגרעסערט אונזערע האָפענונגען און פאַרקלענערט אונזערע דאגות. מיר קאָנען ניט באַשטימען, ביז צו וואָסער הייך קאָן דערגיין דער מין מענטש אין זיין שטרעבן צו שלמות. נאָר מיר מעגן רויִק אָננעמען, אַז קיין איין פאָלק, סיידן עס זאָל זיך בייטן דער פנים פון דער נאַטור, וועט ניט צוריק אַריינפאַלן אין דעם לכתחילהדיקן באַרבאַריזם.

„זינט די ערשטע דערפינדונג פון די קונסטן, האָבן קריג, האַנדל און רעליגיעזער ברען פאַרשפּרייט צווישן די ווילדע פון דער אַלטער און נייער וועלט יענע ניט אָפּצושאַצנדיקע מתנות, וואָס קאָנען שוין קיין מאָל ניט פאַרלאָרן גיין. מיר קאָנען דעריבער זיך באַרויִקן מיט דער אָנגענעמער מסקנא, אַז איטלעכע תקופה פון דער וועלט האָט פאַרגרעסערט, און פאַרגרעסערט נאָך איצט, דעם רעאַלן רייכטום, דאָס גליק, דאָס וויסן, און אפשר אויך די מאָראַלישע שלמות פון דער מענטשלעכער ראַסע“.

---

14. דער סאָציאַלער וואָפנשטילשטאַנד האַלט ביים סוף.

איינער פון די אינטערעסאַנטסטע דערשיינונגען פון דער געשיכטע פון אייראָפּע אין משך פון 17טן און אָנהייב 18טן יאָרהונדערט, בעת דעם פאַזיס פון דער גרויס־מאָנאַרכיע און דער פּאַרלאַמענטאַרישער מאָנאַרכיע, איז געווען די לפי־ערכדיקע רויִקייט פון די פויערים און אַרבעטער. די מורדישע פייערן פון 14טן, 15טן און 16טן יאָרהונדערט זיינען אין פלוג געווען אויסגעלאָשן. די שאַרפע עקאָנאָמישע צונויפשטויסן פון דעם פריערדיקן פעריאָד זיינען געוואָרן געמילדערט דורך צייטווייליקע אויסגלייכן. די אַנטדעקונג פון אַמעריקע האָט רעוואָלוציאָניזירט און איבערגעביטן דעם מאַסשטאַב פון האַנדל און אינ־

דוסטריע, אַריינגעבראַכט אין אייראָפּע אַ גרויסע מאַסע טייערע מעטאַלן צוליב געלט, פאַרגרעסערט די צאָל באַשעפטיקונגען און פאַרמערט די מינים פרנסות. אַ שטיקל צייט האָבן די אָרעמעלייט ניט געפילט אַזוי שטאַרק די שווערקייט פון לעבן און אַרבעט. פאַרשטייט זיך, אינדיווידועלע צרות און אומצופרידנקייט זיינען געווען נאָך גענוג; אָרעמעלייט האָבן מיר שטענדיק געהאַט. אָבער די אומגליקלעכע און די אומצופרידענע זיינען געווען צעשפּרייט און צעוואָרפן. מען האָט זיי ניט אָנגעזען און ניט געהערט.

אין פריערדיקן פעריאָד האָט דאָס געמיינע פאָלק געהאַט אַ אידעע אויף זיך צו קאָנצענטרירן אַרום איר, דאָס איז די אידעע פון קריסטלעכן קאָמוניזם. אַז די באַוועגונג צו באַנייען דאָס קריסטנטום איז אויסגעגאַנגען מיט די כוחות, און דער לוטעראַניזם האָט זיך אָפּגעווענדט פון ישון ווי אַ פירער און האָט זיך אַ קער געטאָן צו די פירשטן, איז איבערגעריסן געוואָרן דער באַריר און די ווירקונג פון די פרישערע גייסטער פון די געבילדעטע קלאַסן אויף די אומגעבילדעטע מאַסן. ווי צאָלרייך עס זאָל אויך זיין אַן אונטערדריקטער קלאַס און ווי שלעכט עס זאָל זיין זיין מצב, וועט ער קיין מאָל ניט זיין ביכולת אַרויסצווייזן אַ טעטיקן ווידערשטאַנד, איידער ער וועט דערגרייכן צו אחדות דורך דער אַנטוויקלונג פון אַ בשותפישער אַלגעמיינער אידעע. אַ פאָליטישע פאָלקס־באַוועגונג געניטיקט זיך מער אין געבילדעטע אידעישע מענער און פרויען, ווי וואָסער עס איז אַנדער פאָליטישער פראָצעס. אַ מאָנאַרכיע לערנט זיך דורכן רעגירן גופא, אַן אָליגאַרכיע פון וואָסער עס איז טיפּ האָט די געניטשאַפט פון די אייגענע געשעפטן. נאָר דער געמיינער מאַן, דער פויער און דער בעל־מלאכה, האָט קיין שום געניטשאַפט ניט אין ברייטע געזעלשאַפטלעכע ענינים און קאָן עקסיסטירן פאָליטיש נאָר דורך דעם דינסט, איבערגעגעבנקייט און פירונג פון געבילדעטע מענטשן. די איינגעגעבענע רעפאָרמאַציע, די רעפאָרמאַציע פון די פירשטנס וועגן, האָט דורך דעם, וואָס זי האָט פאַרשווערט דעם צוטריט צו בילדונג, אין אַ גרויסער מאָס צונישט געמאַכט דעם קלאַס אָרעמע געלערנטע און גייסטלעכע, וואָס נאָר אַדאַנק דעם וואָס זיי האָבן איינגענומען מיט זייערע רייד דעם המון איז די רעפאָרמאַציע געוואָרן מעגלעך.

די פירשטן פון די פּראָטעסטאַנטישע לענדער, ווען זיי האָבן פאַרכאַפּט די נאַציאָנאַלע קירכן, האָבן באַלד פאַרשטאַנען, אַז זיי מוזן אויך אַריינכאַפּן די אוניווערסיטעטן. זייער דערציִונגס־אידעאַל איז געווען אויסצובילדן פעיִקע יונגעלייט, וואָס זאָלן טויגן גוט צו דינען זיי. ווייטער פון דעם זיינען זיי געווען נוטה צו האַלטן בילדונג פאַר אַ שעדלעכער זאַך. דערפאַר איז דער איינציקער וועג פאַר אַן אָרעמען יונגן מענטשן צו קריגן בילדונג געווען צו געפינען פאַר זיך אַ רייכן באַשיצער. עס איז, אמת, געווען אַ פאַראַד פון אויפמונטערונג צו געלערנטקייט אין אַלע גרויס־מאָנאַרכיעס: מען האָט געגרינדעט אַקאַדעמיעס און וויסנשאַפטלעכע געזעלשאַפטן. אָבער געניאָסן דערפון האָבן נאָר אַ קליינער קלאַס פון געלערנטע, וואָס זיינען געווען גרייט צוצודינען די מאָנאַרכן. די קירך האָט זיך אויך אַיינגעווינט ניט צו געטרויען דעם געבילדעטן אָרעמאַן. אין דער גרויסער אַריסטאָקראַטישער „געקרוינטער רעפּובליק“ פון בריטאַניע איז אויך געווען די זעלביקע באַגרענעצונג פון בילדונגס־מעגלעכקייט. „ביידע אַלטע אוניווערסיטעטן, זאָגט האַמאָנט אין זיין באַריכט איבערן אַכצנטן יאָרהונדערט, זיינען געווען אוניווערסיטעטן פאַר רייכע. באַראָן אַן אָרט ביי מאַקאָליי, וואו ער באַשרייבט דעם באַראַד און די פּאָמפּע פון אָקספאָרד צום סוף 17טן יאָרהונדערט: „דער קאַנצלער, דער בכבודיקער הערצאָג פון אָרמאָנד, איז געזעסן אין זיין אויסגעהאַפטן מאַנטל אויף זיין טרוין אונטער דער אויסגעמאָלטער סטעליע פון דעם שעלדאָן־טעאַטער, אַרומגערינגלט מיט הונדערטער גראַדויִרטע לויט זייערע ראַנגען, בעת די איידלסטע יוגנט פון ענגלאַנד איז איִם געוואָרן פאָרגעשטעלט פייערלעך, ווי קאַנדידאַטן פאַר אַקאַדעמישע טיטלען“. דער אוניווערסיטעט איז געווען אַ כּוח, אָבער ניט אין דעם זין, ווי מען וואָלט דאָס געקאָנט זאָגן וועגן אַן אַלטן אוניווערסיטעט ווי דער פּאַריזער, וואָס זיין געלערנטקייט האָט געקאָנט מאַכן ציטערן די פּויפּסן, נאָר אין דעם זין, וואָס דער אוניווערסיטעט איז געווען אַ טייל פון דער אָנערקענטער מאַשינעריע פון דער אַריסטאָקראַטיע. דאָס וואָס עס איז געווען ריכטיק וועגן די אוניווערסיטעטן, איז געווען ריכטיק אויך וועגן די עפנטלעכע שולן. בילדונג איז אין ענגלאַנד געווען דער פלאַנץ־גאָרטן ניט פון אַ געזעלשאַפט, נאָר פון

אַן אָרדן, ניט פון אַמלוכה, נאָר פון אַראַסע פון אייגנטימער און רעגירער". דער מיסיאָנערישער גייסט האָט פאַרלאָזן די בילדונג אין גאַנץ אייראָפּע: דערפון נעמט זיך דער פאַזיס פון רו צווישן די נידעריקע קלאַסן, פונקט ווי דערפון, וואָס דער מצב איז בכלל בעסער

דער היסטאָריקער עדוואַרד גיבאָן, מחבר פון ווערק „ירידה און אונטערגאַנג פון דער רוימישער אימפעריע".

געוואָרן, מחמת עס האָט זיך פאַרשפּרייט וואוילשטאַנד. זיי האָבן געהאַט אָנגעוואָרן דעם מוח און די שפּראַך, און זיינען געוואָרן גע־פּיטערט. די געזעלשאַפט איז געווען ווי אַן אָפּגעפּיטערטער בעל־חי אין די הענט פון דעם רעגירנדיקן קלאַס.

חוץ דעם, זיינען פאָרגעקומען היפשע שינויים אין די פּראָ=
פּאָרציעס צווישן איין קלאַס און דעם צווייטן. איינע פון די שווערסטע
זאַכן פאַרן היסטאָריקער איז צו באַשטימען דעם לפי=ערכדיקן סכום
פון דעם געזעלשאַפטלעכן אייגנס, וואָס איטלעכער באַזונדערער גע=
זעלשאַפטלעכער קלאַס פאַרמאָגט אין אַ געוויסער צייט. די דאָזיקע
זאַך בייט זיך זייער גיך. די פויערים=מלחמות אין אייראָפּע ווייזן
אויף אַ פאַזיס פון לפי=ערך קאָנצענטרירטן אייגנטום, ווען גרויסע
פאָלקס=מאַסן האָבן געקאָנט זיך פילן עקספּראָפּרייִרט און בכלל גע=
שעדיקט, און דערפון האָבן זיך גענומען מאַסן=אַקציעס. דאָס איז
געווען די צייט פון דעם אויפשטייג און הצלחה פון די פוגערס און
זייערס גלייכן, אַ צייט פון אינטערנאַציאָנאַלער פינאַנץ. דערנאָך, אַז
עס זיינען אַריינגעפירט געוואָרן פון אַמעריקע קיין אייראָפּע מאַסן
גאָלד און זילבער און אַנדערע פּראָדוקטן, האָט זיך, ווייזט אויס, רייכ=
טום ווידער אַמאָל מער פאַרשפּרייט צווישן פאָלק. די אָרעמע לייט זיינען
געווען פונקט אַזוי אויף צרות ווי אַלעמאָל, אָבער עס זיינען אפשר
ניט געווען אַזוי פיל אָרעמעלייט לפי=ערך, און זיי זיינען געווען צעריסן
אין פאַרשיידענע מינים אָן וואָסערע שותּפישע אידעעס. אין גרויס=ברי=
טאַניע איז דאָס אַגראַר=לעבן, וואָס איז איבערגערוקט געוואָרן אַדאַנק
די קאָנפיסקאַציעס פון דער רעפאָרמאַציע=צייט, ווידער איינגעשטעלט
געוואָרן אין אַ סיסטעם פון אַרענדאַטאָרן אונטער גרויסע ערד=
אייגנטימער. נאָר זייט ביי זייט מיט די גרויסע מאַיאָנטקעס איז אויך
געווען נאָך אַ סך געמיינדע=לאַנד צוליב פאַשע פאַר די בהמות פון
די אָרעמע דאָרפס=איינוואוינער, און אַ סך ערד, וואָס איז געוואָרן
קולטיווירט אין פאַסן אויף קאָמונאַלע יסודות. דער מענטש פון
מיטלשטאַנד און אַפילו דער אָרעמערער מענטש אויפן לאַנד האָט אין
יאָר 1700 געפירט אַ גאַנץ נישקשהדיקע עקסיסטענץ. אמת, דער
אַלגעמיינער לעבנס=שטאַנד, דאָס הייסט די פאָרשטעלונג פון דעם, וואָס
הייסט דאָס אַ נישקשהדיקע עקסיסטענץ, האָט זיך געהויבן אין משך פון
דער אָנהייב=סטאַדיע פון דער גרויס=מאָנאַרכיע. אין אַ געוויסער צייט
אַרום האָט זיך, ווייזט אויס, ווידער אָנגעהויבן דער פּראָצעס פון
קאָנצענטראַציע פון רייכטום, די גרויסע לאַנד=אייגנטימער האָבן אָנגע=
הויבן אַרויסצושטופּן די אָרעמערע פרייע ערד=אַרבעטער פון זייערע

נחלאות, און די פּראָפּאָרציע פון אָרעמעלייט און פון מענטשן, וואָס האָבן געפילט, אַז זיי לעבן ווי אָרעמעלייט, איז ווידער געוואָרן גרעסער. די רייכערע מענטשן זיינען געווען די אומגעשטערטע הערשער פון גרויס-בריטאַניע און זיי האָבן זיך גענומען דורכפירן געזעצן, די „איינצאַם-געזעצן" (Enclosure Acts), וואָס לויט זיי זיינען פּאַקטיש קאָנפיסקירט געוואָרן די ניט-אַרומגעצאַמטע פּלעצער, דאָס הייסט די געמיינדע-ערד, דער עיקר לטובת די גרעסערע לאַנד-אייגנטימער. די קליינע מענטשן זיינען אַראָפּגעזונקען צום שטאַנד פון לוין-אַרבעטער אויף דער ערד, וואָס פריער האָבן זיי אויף איר געהאַט דאָס רעכט צו באַאַרבעטן זי און צו פּאַשען אויף איר זייערע בהמות.

דער פּויער אין פראַנקרייך און אויפן קאָנטינענט איז דרך כלל ניט געוואָרן עקספּראָפּריִרט. זיין שונא איז געווען ניט דער פּריץ, נאָר דער שטייער-מאָנער. ער איז געוואָרן צוגעקוועטשט צו דער ערד, אָנשטאָט צו ווערן פון איר אַראָפּגעקוועטשט.

וואָס ווייטער אין אַכצנטן יאָרהונדערט אַריין, ווערט קלאָר פון דער ליטעראַטור פון דער צייט, אַז די פראַגע, וואָס טוט מען מיט די אָרעמעלייט, הייבט אָן ווידער צו פאַרנעמען די געדאַנקען פון מענטשן. מיר זעען אַזעלכע אַקטיווע געשטימטע ענגלישע שרייבערס, ווי דעפאָ (1659 — 1731) און פילדינג (1707 — 1754), זיינען שטאַרק פאַרנומען מיט דער פראַגע. אָבער עס איז נאָך ניטאָ קיין אויפלעבונג פון קאָמוניסטישע און אויסגלייכערישע אידעעס פון פּרימיטיוון קריסטנטום, ווי עס האָט זיך אויסגעצייכנט די צייט פון וויקליף און פון יאָהאַן הוס. דער פּראָטעסטאַנטיזם האָט, דורכדעם וואָס ער האָט צעריסן די אוניווערסאַלע קירך, צעריסן אויף אַ שטיקל צייט די אידעע פון דער אוניווערסאַלער סאָלידאַריטעט פון דער מענטשהייט. אויב אַפילו די אוניווערסאַלע קירך פון מיטלעלטער האָט אינגאַנצן ניט פאַרשטאַנען צו פאַרווירקלעכן די דאָזיקע אידעע, איז זי דאָך לכל-הפּחות געווען דער סימבאָל פון דער דאָזיקער אידעע.

דעפאָ און פילדינג זיינען געווען מענטשן מיט אַ לעבעדיקערער פּראַקטישער פאַנטאַזיע, ווי גיבאָן, און דערפאַר האָבן זיי באַנומען עפּעס פון די עקאָנאָמישע פּראָצעסן, וואָס זיינען געגאַנגען אין זייער

צייט. דאָס נעמלעכע אויך אָליווער גאָלדסמיטה (1728 — 74). זיין „פאַרלאָזענער דאָרף“ (1770) איז אַ פאַמפלעט אויף די איינצאַמונגען, פאַרשטעלט אין אַ פּאָעמע. נאָר גיבּאָנס אומשטאַנדן זיינען געווען אַזעלכע, אַז ער האָט די עקאָנאָמישע פאַקטן קיין מאָל ניט געזען גענוג קלאָר: ער האָט געזען די וועלט ווי אַ קאַמף צווישן באַרבאַרנטום און ציוויליזאַציע, נאָר ער האָט גאָרנישט ניט באַמערקט פון דעם אַנדער קאַמף, וואָס איבער אים האָט ער געשטראָמט, דעם שטומען אומבאַוואוסטזיניקן קאַמף פון דער מאַסע אַנטקעגן די באַגאַבטע, מעכטיקע, רייכע און עגאָאיסטישע יחידים. ער האָט ניט באַמערקט די אָנזאַמלונג פון כוחות, וואָס האָבן איינגיכן באַדאַרפט אָנציען און דורכרייסן גאָר דעם גלייכוואָג פון זיינע „צוועלף מעכטיקע, נאָר אומגלייכע קיניגרייכן“, זיינע „דריי בכבודיקע רעפּובּליקן“ און דעם גאַנצן ערב־רב קלענערע פירשטן, רעגירנדיקע הערצאָגן וכדומה. אַפילו דער בירגערקריג, וואָס האָט זיך געהאַט אָנגעהויבן אין די בריטישע קאָלאָניעס אין אַמעריקע, האָט אים ניט אויסגעלערנט צו פאַרשטיין, וואָס איז דאָס אַזוינס „דעמאָקראַטיע“, ווי מיר רופן דאָס איצט.

פון דעם וואָס מיר האָבן געזאָגט ביז איצט קאָן דער לייענער מיינען, אַז די איינציקע זאַך וואָס האָט געטראָפן מיט דער ענגלישער ערד אין 18טן יאָרהונדערט איז דאָס, וואָס די גרויסע ערד־אייגנטימער האָבן אַראָפּגעשטופּט די קליינע פּויערים און פאַרמערס פון זייערע נחלאות און וואָס דאָס אייגנטום איז געוואָרן קאָנצענטרירט אין די הענט פון אַ מעכטיקן, פּריווילעגירטן און זשעדנעם קלאַס. אָבער דורך דעם האָבן מיר קאָנסטאַטירט נאָר די ערגסטע זייט פון דעם איבערבייט. צוגלייך מיט דעם בייט פון אייגנטום איז צוגעגאַנגען אַ גרויסע אויסבעסערונג אין דער קולטור פון דער ערד. עס קאָן קיין ספק ניט זיין, אַז די קולטיוויר־מעטאָדן, וואָס עס האָבן גענוצט די פּויערים און קליינע פאַרמערס, זיינען געווען פאַרעלטערטע, בדלות שטעלנדיקע און לפי־ערך אומפּראָדוקטיווע, און אַז די גרעסערע פּריוואַטע באַלעבאַטישקייטן און מאַיאָנטקעס, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אַדאַנק דעם איינצאַם־געזעץ, זיינען געווען אַ סך מער פּראָדוקטיוו (איין אַווטאָריטעט זאָגט, אַז זיי זיינען געווען צוואַנציק מאָל פּראָדוקטיווער), ווי די די אַלטע געגנט. דער אומבייט איז אפשר געווען

אַ נויטווענדיקער, און די צרה זיינע איז באַשטאַנען ניט דערין, וואָס ער איז געשען, נאָר זעריין, וואָס ער איז געשען אויף אַזאַ אופן, וואָס ער האָט פאַרגרעסערט סיי דעם רייכטום און סיי די צאָל אָרעמעלייט. זיינע בענטשונגען האָבן פאַרכאַפּט די גרעסערע פּריוואַט=אייגנטימער. די געזעלשאַפט איז געוואָרן באַעוולט, און דעם גאַנצן ריווח האָט געהאַט דער ריאָזיקער קלאַס.

און דאָ קומען מיר צו איינער פון די הויפּט=פּראָבלעמען פון אונזער לעבן ביים היינטיקן טאָג, די פּראָבלעמע וועגן דעם, וואָס די מאַסן געניסן ניט די טובות פון פּראָגרעס. אין משך פון צוויי הונדערט יאָר ווערן כסדר אַלץ אויסגעבעסערט די מעטאָדן פון דער פּראָדוקציע כמעט אין אַלצדינג וואָס איז נוגע די מענטשלעכע באַדערפעניש, דער עיקר אונטער דער השפּעה פון דעם גייסט פון וויסנשאַפט און כאָרשונג. אויב אונזער געמיינשאַפטס=געפיל און אונזער סאָציאַל וויסן וואָלטן געווען בכוח אויסצופירן די איפגאַבעס, וואָס זיינען זיי געשטעלט, דעמאָלט וואָלט קיין ספק ניט געווען, אַז דער גרויסער אויסוואַקס פון דער פּראָדוקציע וואָלט געקומען צו ניץ דער גאַנצער געזעלשאַפט, און איטלעכער מענטש וואָלט געקראָגן אַזאַ סכום בילדונג, אָפּרו און פרייהייט, וואָס די מענטשהייט האָט אַזעלכס קיין מאָל פריער ניט געחלומט. איצט אָבער איז הגם דער אַלגעמיינער שטאַנד פון לעבן האָט זיך געהויבן, איז דער אויפשטייג אויסגעקומען אין אַן אומפּראָפּאָרציאָנעל קליינעם מאַסשטאַב. די גבירים האָבן אַנטוויקלט אַ פרייהייט און לוקסוס, וואָס די וועלט האָט אַזוינס ביז אַהער ניט געזען, און עס איז געוואַקסן די צאָל רייכע מענטשן און שטענדיקע אומפּראָדוקטיווע ליידיק=גייער אין דער געזעלשאַפט. אָבער אַפילו זיי קאָנען ניט אויסנוצן פול די גאַנצע שפע פון דער פּראָדוקציע. עס איז אויך געווען אַ סך פשוטע צעשטערונג פון גוטס. גרויסע אָנזאַמלונגען פון מאַטעריאַלן און ענערגיע זיינען אַוועק לאיבוד אויף קריגערישע צוגרייטן און אויף מלחמות. אַ סך ווערט געפּטרט אומזיסט אויף די אומנוציקע אָנשטרענגונגען פון דער געשעפטלעכער קאָנקורענץ. גרויסע מעגלעכקייטן זיינען געבליבן ניט אַנטוויקלט, מחמת עס האָבן זיך אַנטקעגנגעשטעלט די גרויסע אייגנטימער, אויפקויפער און ספּעקולאַנטן, מחמת דאָס איז געווען קעגן זייער עקאָנאָמישער עקספּלואַטאַציע. די גוטע זאַכן, וואָס וויסנשאַפט און אָרגאַניזאַציע האָבן

צוגעטראָגן דער מענטשהייט, זיינען ניט גענומען געוואָרן מעטאָדיש און אויסגענוצט אין אַ פולער מאָס, נאָר מען האָט זיך איבער זיי אַרומגעריסן, עס האָבן זיי אויסגעכאַפּט צופעליקע אַוואַנטוריסטן און אויסגענוצט צוליב עגאָיסטישע און פוסטע צוועקן. דער אַכצנטער יאָרהונדערט אין אייראָפּע, און באַזונדערס אין ענגלאַנד און אין פוילן, איז געווען די תקופה פון פריוואַטן אייגנטום. אומעטום האָט געוועלטיקט „פריוואַטע אונטערנעמונג“, דאָס באַטייט אין דער פּראַקטיק, אַז איטלעכער האָט געהאַט דאָס רעכט אַרויסצובאַקומען פון געזעלשאַפטלעכן אייגנס וויפיל ער איז נאָר געווען בכוח. קיין שום געפיל פון חוב לגבי דער מלוכה, אין ענינים פון געשעפט איז ניט צו געפינען אין די געוויינטלעכע דערציילונגען, דראַמעס און ענלעכער ליטעראַטור פון יענער צייט. איטלעכער איז אויסן צו „מאַכן זיין גליק“, עס איז ניטאָ קיין באַוואוסטזיין, אַז עס איז מיאוס צו זיין אַן אומפּראָדוקטיווער פּאַראַזיט אויף דער געזעלשאַפט, און נאָך ווינציקער, אַז אַ פינאַנסיסט אָדער סוחר אָדער פאַבריקאַנט קאָן קריגן מער וויפיל עס קומט אים פאַר זיין דינסט דער מענטשהייט. דאָס איז געווען די מאָראַלישע אַטמאָספער פון דער צייט, און יענע לאָרדן און פריצים, וואָס האָבן פאַרכאַפּט דאָס געמיינדע־אייגנס, צוגענומען די קוילן־און אייזן־גרובן אונטער זייער ערד און אַראָפּגעדריקט די פאַרמערס און פויערים צום מצב פון אָרעמע אַרבעטער, האָבן גאָר קיין אַנדער פאַרשטעלונג ניט געהאַט, ווי אַז זיי פירן אַ לעבן פון העכסט רעכטשאַפענע און פיינע לייט.

צוגלייך מיט דעם דאָזיקן איבערבייט אין גרויס־בריטאַניע פון דער טראַדיציאָנעלער אַגריקולטור פון קליינע ווירטשאַפטן און געמיינדע־פאַשע צו גרויסער ווירטשאַפט געפירט לויט וויסנשאַפטלעכע מעטאָדן, זיינען געגאַנגען זייער גרויסע שינויים אין דער אויסאַרבעטונג פון סחורות. בנוגע די דאָזיקע שינויים איז גרויס־בריטאַניע אין 18טן יאָרהונדערט געווען די ערשטע אין דער וועלט. ביז אַהער איז אין משך פון דער גאַנצער געשיכטע פון סאַמע אָנהייב פון דער ציוויליזאַציע האַנט־אַרבעט, בוי־אַרבעט און אינדוסטריע בדרך כלל געטאָן געוואָרן פון בעל־מלאכות און קליינע מייסטערס, וואָס האָבן געאַרבעט אין זייערע אייגענע הייזער. זיי זיינען געווען אָרגאַני־

זירט אין צעכן און האָבן על-פּי-רוב געאַרבעט פאַר זיך. זיי האָבן געביל-דעט אַ פעסטן און שטענדיקן מיטל-קלאַס. צווישן זיי זיינען געווען קאַפּיטאַליסטן, וואָס פלעגן פאַרדינגען וועב-שטולן, צושטעלן דעם אַרבעטס-מאַטעריאַל און צונעמען דעם אַרבעטס-פּראָדוקט, אָבער זיי זיינען ניט געווען קיין גרויסע קאַפּיטאַליסטן. עס זיינען נאָך קיין רייכע פאַבריקאַנטן ניט געווען. די גבירים זיינען פריער געווען די גרויסע ערד-אייגנטימער אָדער געלט-אַנטלייער אָדער סוחרים. גאָר אין 18טן יאָרהונדערט האָט מען אין געווייסע אינדוסטריעס אָנגעהויבן צונויפ-צונעמען אַרבעטער אין גרעסערע וואַרשטאַטן, פאַבריקן, בכדי צו פּראָדוצירן זאַכן אין אַ גרעסערן מאַסשטאַב דורך סיסטעמאַטישער אַרבעטס-צעטיילונג, און דער בעלעבאָס, וואָס איז שוין ניט געווען דער מייסטער, איז געוואָרן אַ חשובער מענטש אין דער געזעלשאַפט. חוץ דעם, האָט די דערפינדונג פון מעכאַניקער געשאַפן מאַשינעס, וואָס האָבן פשוטער געמאַכט די האַנט-אַרבעט ביי דער פּראָדוקציע און האָבן געקאָנט ווערן געטריבן דורך וואַסער-קראַפט און שפּעטער אַ ביסל דורך דאַמף. אין יאָר 1765 איז קאָנסטרויִרט געוואָרן וואַטס דאַמף-מאַשין, דאָס איז אַ זייער וויכטיקע דאַטע אין דער געשיכטע פון דער אינדוסטריע.

די באַוול-אינדוסטריע איז געווען איינע פון די ערשטע, וואָס איז אַריבערגעגאַנגען צו פאַבריק-פּראָדוקציע (צוערשט מיט אַ מאַשינעריע געטריבן פון וואַסער). נאָך איר איז געקומען די וואָל-אינדוסטריע. אין דער זעלביקער צייט האָט די אייזנגיסערײַ, וואָס איז ביז אַהער געווען באַגרענעצט אין קליינע וואַרשטאַטן דורך דעם באַנוץ פון האָלץ-קוילן, גענומען אָנווענדן שטיינקוילן, און עס האָבן זיך גענומען אויס-ברייטערן די אייזן-און קוילן-אינדוסטריע. די אייזן-אינדוסטריע האָט זיך אַריבערגערוקט פון די וואַלד-געגנטן פון סוסעקס אין סיריי צו די קוילן-ראַיאָנען. אַרום 1800 איז דער איבערגאַנג פון דער קליין-אינ-דוסטריע מיט קליינע אונטערנעמער צו אַ גרויס-אינדוסטריע מיט גרויסע אונטערנעמער שוין געווען אַ גוט שטיק פאָראויס. אומעטום זיינען אויפגעקומען פאַבריקן, וואָס האָבן גענוצט צוערשט וואַסער-קראַפט, שפּעטער דאַמף-קראַפט.

דאָס איז געווען אַ שינוי פון אַ גרונט־באַטייט פאַר דער מענטשלעכער ווירטשאַפט. זינט דעם באַגינען פון דער געשיכטע איז דער בעל־מלאכה, וועדליק מיר האָבן געזען, געווען אַ שטאָט־איינוואוינער פון אַ מיטלסטן קלאַס. איצט האָבן די מאַשין און דער אונטערנעמער אַראָפּגעדריקט זיין קונסט, און ער איז געוואָרן אָדער אַליין אַן אונטערנעמער, אַ באַלעבאָס איבער זיינע חברים, און ער איז געוואַקסן צו רייכקייט און האָט זיך אויסגעגלייכט מיט די אַנדערע רייכע קלאַסן, אָדער ער איז געבליבן אַן אַרבעטער און איז אַראָפּגעזונקען גיך צו דער מדרגה פון אַ שכיר־יום. דער דאָזיקער גרויסער אומבייט אין די מענטשלעכע ענינים איז באַוואוסט אונטערן נאָמען די אינדוסטריעלע רעוואָלוציע. אָנגעהויבן אין גרויס־בריטאַניע, האָט זי זיך אויסגעשפרייט אין משך פון 19טן יאָרהונדערט איבער דער גאַנצער וועלט.

אין דער מאָס, ווי די אינדוסטריעלע רעוואָלוציע איז געגאַנגען, האָט זיך געעפנט אַ תהום צווישן דעם אונטערנעמער און זיינע אַרבעטער. פריער האָט איטלעכער אַרבעטער ביי אַ בעל־מלאכה געהאַט די האָפענונג צו ווערן אַליין אַ זעלבשטענדיקער מייסטער. אַפילו די בעל־מלאכות די שקלאַפן אין בבל און אין רוים זיינען געווען געשיצט דורכן געזעץ, וואָס האָט זיי געגעבן די מעגלעכקייט אָפּצושפּאָרן געלט אויף זיך אויסצוקויפן פריי און צו ווערן באַלעבאַטים פאַר זיך. נאָר איצט איז אַ פאַבריק מיט אירע מאַשינעס געוואָרן אַ צו גרויסע און צו טייערע זאַך, געמאָסטן מיט דער מאָס פון דעם אַרבעטערס קעשענע. עס מוזן זיך צונויפנעמען רייכע מענטשן, כדי צו שאַפן אַן אונטערנעמונג; מען באַדאַרף האָבן צוליב דעם קרעדיט און מאַטעריאַל, דאָס הייסט „קאַפּיטאַל“. „ווערן אַ מענטש פאַר זיך“ האָט אויפגעהערט צו זיין די נאָרמאַלע האָפענונג פון אַן אַרבעטער. דער אַרבעטער איז איצט געבליבן אַרבעטער פון וויג ביזן קבר. לעבן די פריצים און די סוחרים און די באַנקירן, וואָס האָבן פינאַנסירט האַנדלסגעזעלשאַפטן און אַנטליען געלט סוחרים און דער מלוכה, איז איצט צוגעקומען אַ נייער רייכטום פון דעם אינדוסטריעלן קאַפּיטאַל — אַ נייער כוח אין דער מלוכה.

ווי אַזוי די דאָזיקע התחלות האָבן זיך אַנטוויקלט, וועלן מיר דערציילן שפּעטער. די תיכפדיקע ווירקונג פון דער אינדוסטריעלער

רעוואָלוציע אין די לענדער, וואו זי איז געשען, איז געווען די אי־בערוואַנדערונג פון דער שטומער, אומגעבילדעטער, אַליך מער און מער פאַראָרעמטער מאַסע, אָן אַ פירונג, אין שרעקלעכער פיין און נויט.

וואָרען האסטינגס, דער ערשטער גענעראל-גובערנאטאָר פון אינדיע.

די קליינע ערד־אַרבעטער און פויערים, בדלות געשטעלט און אַרויס־געטריבן פון זייערע היימען דורך די „פאַרצאַם־אַקטן“, האָבן זיך אַריבערגעקליבן אין די נייע פאַבריק־ראַיאָנען און דאָרט האָבן זיי זיך באַ־געגנט אין די פאַבריקן מיט די פאַמיליעס פון די פאַראָרעמטע און

דעגראַדירטע בעל־מלאכות. עס זיינען אויפגעקומען גרויסע שטעט מיט שמוציקע הייזער. קיינער האָט, דוכט זיך, אין יענער צייט זיך ניט אָפּגעגעבן קיין חשבון דערין וואָס דאָ גייט צו. דאָס איז דער תּמצית פון דער „פּריוואַטער אונטערנעמונג״ צו זאָרגן נאָר פאַר זיך, פאַרזיכערן זיך די גרעסטע רווחים וואָס לאָזן זיך אַרויסציען און ניט צו קוקן אויף קיין אַנדערע רעזולטאַטן. עס זיינען אויסגעבויט געוואָרן חושכדיקע פאַבריקן, געבויט אַזוי וואָלוול ווי נאָר מעגלעך, אַריינצינעמען אַזוי פיל אַרבעטער און מאַשינעס, וויפיל עס קאָן נאָר אַריינגיין. אַרום זיי האָבן זיך געצויגן די גאַסן מיט הייזער פאַר אַרבעטער, געבויט אויפן וואָלוולסטן אופן, אָן געראַמקייט, אָן באַרוטקייט, הויל נאַקעט און פאַר־דונגען פאַר דעם העכסטן דירה־געלט, וואָס מען האָט נאָר געקאָנט אַרויסציען. די דאָזיקע נייע אינדוסטריעלע צענטערס זיינען צוערשט געווען אָן שולן, אָן קירכן... די ענגלישע דזשענטלמענס פון די לעצטע פאַר צענדליק יאָר פון 18טן יאָרהונדערט האָבן געלייענט דעם דריטן באַנד פון גיבאָנס ווערק און האָבן הנאה געהאַט דערפון, וואָס פון איצט אָן איז שוין ניטאָ מער קיין סכנה מצד די באַרבאַרן, בעת דאָ פאַר זייערע אויגן איז געוואַקסן אַ ניי באַרבאַרנטום, בעת זייערע אייגענע לאַנדסלייט זיינען אַלץ מער געוואָרן מגולגל אין עפּעס פינסטערע און פאַריאושטע ברואים, בעת אַט די נייע באַרבאַרן זיינען אַרומגע־גאַנגען אפשר עטלעכע טריט הינטער זייער שיר.

קאַפּיטל 35

די נייע דעמאָקראַטישע רעפּובליקן פֿון אַמעריקע און פֿראַנקרייך

1. צרות פֿון דער סיסטעם פֿון גרויס־מלוכות. 2. די דרייצן קאָלאָניעס פֿאַר זייער אויפֿשטאַנד. 3. בירגער־קריג, אויפֿגעצוואונגען די קאָלאָניעס. 4. דער קריג פֿאַר אומאָפּהענגיקייט. 5. די קאָנסטיטוציע פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן. 6. פּרימיטיווע שטריכן אין דער קאָנסטיטוציע פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן. 7. רעוואָלוציאָנערע אידעעס אין פֿראַנקרייך. 8. די רעוואָלוציע פֿון יאָר 1789. 9. די פֿראַנצויזישע „געקרוינטע רעפּובליק פֿון 1789—1791. 10 רי רעוואָלוציע פֿון די יאַקאָבינער. 11. די יאַקאָבינער רעפּובליק 1792—1794. 12. די דירעקטאָריע. 13. די הפסקה אין דעם איבערבוי און דער באַגינען פֿון מאָדערנעם סאָציאַליזם.

בשעת גיבאָן האָט מיט אַן אָנדערהאַלב הונדערט יאָר צוריק אָנגעזאָגט דער וועלט פֿון אויסגעפֿיינערטע און געבילדעטע לייט די בשורה, אַז די צייט פֿון גרויסע פּאָליטישע און סאָציאַלע קאַטאַסטראָפֿעס איז שוין פֿאַרביי, האָט ער פֿאַרזען אַ סך סימנים, וואָס מיר — ביי אונזער וויסן די געשעענע פֿאַקטן — וואָלטן אים געקאָנט זאָגן, אַז זיי באַטייטן אַ סך שווערערע צעטרייסלונגען און איבערשטעלונגען, ווי די וואָס ער האָט פֿאָראויסגעזען. מיר האָבן דערציילט, ווי אַזוי די קאַמפֿן פֿון די פֿירשטן פֿון 16טן און 17טן יאָרהונדערט פֿאַר מאַכט און רייכטום האָבן זיך אַנטוויקלט צו אַ קונציקערן און קאָמפּליצירטערן קאַמף פֿון די אויסערן־מיניסטעריומס, וואָס האָבן זיך פֿאַרשטעלט

פאַר אידעאַליזירטע „גרויס=מלוכות“, מיט דעם אַריינטריט אין 18טן יאָרהונדערט. עס האָט זיך אַנטוויקלט די געפּלאָנטע־טע און פּרעטענציעזע קונסט פון דיפּלאָמאַטיע. דער „פירשט“ האָט אויפגעהערט צו זיין אַן אויסנאַמלעכער און סודותדיקער מאַקיאַוועלישער פּלאַנען=מאַכער, און איז געוואָרן דער געקרוינטער סימבאָל פון אַ מאַקיאַוועלישן פּלאַן. פּרייסן, רוסלאַנד און עסטרייך זיינען אָנגעפאַלן אויף דער צעטיילטער פּוילן. פראַנקרייך איז געווען פאַרדרייט אין טיפע פּלענער אַנטקעגן שפּאַניע. בריטאַניע האָט פאַרכאַפּט די „פּלענער פון פראַנקרייך“ אין אַמעריקע, האָט אַיינגענומען קאַנאַדע און האָט צוגענומען אויך די בעסטע חלקים פון אינדיע, וואָס פראַנקרייך האָט געהאַט. און דערנאָך איז געשען אַ מערקווערדיקע זאַך, עפּעס אַזוינס, וואָס האָט דער אייראָפּעישער דיפּלאָמאַטיע שטאַרק פאַרדראָסן. די בריטישע קאָלאָניעס אין אַמעריקע האָבן זיך אָן שום טעות ומענות אָפּגעזאָגט פון צו האָבן ווייטער עפּעס אַ חלק אָדער אַ שייכות אין אָט דער שפּיל אין „גרויס=מלוכות“. זיי האָבן געטענהט, אַז זיי האָבן ניט קיין שטים און ניט קיין גרויסן אינטערעס אין די אַלע אייראָפּעישע פּלענער און קאָנפליקטן, און זיי האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו טראָגן אַ טייל פון דער שטייער=משא, וואָס די דאָזיקע אויסערן=פּאָליטיק האָט אויף זיי אַרויפגעלייגט. „שטייער=מאָנונג אָן פאַרטרעטונג איז טיראַניע“ — דאָס איז געווען זייער הויפּט=לאָזונג.

געוויס, דער באַשלוס זיך אָפּצוטיילן האָט ניט אויפגעפּלאַקערט מיט אַמאָל און פאַרענדיקט אין די אַמעריקאַנישע מוחות באַלד ביים אָנהייב פון די מהומות. אין אַמעריקע אין אַכצנטן יאָרהונדערט איז, פּונקט ווי אין ענגלאַנד אין זיבעצטן יאָרהונדערט, געווען אַ גרייטשאַפט, ממש אַ הייסער פאַרלאַנג מצד דעם געמיינעם מאַן, איבערצולאָזן די אויסלענדישע ענינים דעם קיניג און זיינע מיניסטאַרן. נאָר דער מענטש פון אַ גאַנץ יאָר האָט אויך געהאַט אַ גלייך שטאַרקן באַגער, ניט מען זאָל אים באַשטייערן און ניט מען זאָל זיך אַריינמישן אין זיינע טאָגטעגלעכע עסקים. דאָס זיינען פאַרלאַנגען, וואָס האָבן קיין שכלדיקן טעם ניט. מענטשן קאָנען ניט אויסמיידן קיין וועלט=פּאָליטיק, און אין דער זעלביקער צייט געניסן פרייהייט אין זייערע פּריוואַטע ענינים; נאָר עס האָט געדויערט אָן אַ צאָל דורות,

ביז מען איז דאָס דערגאַנגען. דער ערשטער שטױס צו דעם אויפשטאַנד פון די אַמעריקאַנער קעגן דער רעגירונג פון גרויס⸗בריטאַניע איז דעריבער געווען פשוט די אומצופרידנקייט מיט דער באַשטייערונג און מיט דער אַריינמישונג, וואָס זיינען געווען נויטווענדיק געדרונגען פון דער „אויסערן⸗פּאָליטיק“, אָבער ניט אַ קלאָרער באַוואוסטזיין פון דעם, וואָס עס האָט געשטעקט אין דעם דאָזיקן פּראָטעסט. ערשט אַז דער אויפשטאַנד איז געווען פאַרענדיקט, האָט דאָס פאָלק פון די אַמעריקאַנער קאָלאָניעס אָנערקענט אין פולער קלאָרקייט, אַז זיי האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון דעם לעבנס⸗קוק פון דער גרויס⸗מלוכה. דער זאַץ, וואָס אין אים איז דער דאָזיקער אָפּזאָג געווען אויסגעדריקט, איז וואַשינגטאָנס פאָרשלאָג „אויסצומיידן פאַרפּלאָנטערטע פאַרבינדונגען“. אַ גאַנצן יאָרהונדערט זיינען די פאַראייניקטע קאָלאָניעס פון גרויס⸗בריטאַניע אין צפון⸗אַמעריקע, באַפרייט און אומאָפּהענגיק ווי די פאַראייניקטע שטאַטן פון אַמעריקע, געשטאַנען אינגאַנצן אָפּגעזונדערט פון די בלוטיקע אינטריגעס און קאָנפליקטן פון די אייראָפּעיִשע אויסערן⸗מיניסטעריומס. ערשט שפּעטער (1801 — 1823) זיינען זיי געווען בכוח אויסצושפּרייטן זייער פּרינציפּ פון אָפּזונדערונג אויך אויפן רעשט פון קאָנטינענט און אַרויסצונעמען די נייע וועלט פון די פאַרכאַפּונגס⸗פּלענער פון דער אַלטער. צולעצט, אַז זיי זיינען אין יאָר 1917 פון דאָס ניי אַרויסגעטראָטן אויף דער אַרענע פון דעם וועלט⸗פּאָליטיק, איז דאָס געווען מיט דעם מיין אַריינצוברענגען אין דעם פּלאָנטער פון די אינטערנאַציאָנאַלע באַציִונגען דעם נייעם גייסט און די נייע צילן, וואָס זייער דערוואַכטקייט האָט זיי געגעבן די מעגלעכקייט צו אַנטוויקלען. נאָר זיי זיינען ניט געווען די איינציקע, וואָס זיינען געשטאַנען פון דער ווייטנס. זינט דעם אָפּמאַך פון וועסטפאַלן האָבן די פאַראייניקטע קאַנטאָנען פון דער שווייץ אין זייערע בערג⸗פעסטונגען זיך געהאַלטן פאַר זייער רעכט אויסגענומען צו ווערן פון די פּלענער פון מלכים און אימפּעריעס.

נאָר היות ווי דאָס צפון⸗אַמעריקאַנישע פאָלק באַדאַרף איצט שפּילן אַ כּסדר וואַקסנדיקע ראָלע אין אונזער געשיכטע, איז כּדאַי

אָפּצוגעבן אַ ביסל אויפמערק זייער אַנטוויקלונג, ווי מיר האָבן דאָס געטאָן ביז אַהער. מיר האָבן שוין געוואָרפן אַ בליק אויף זייער געשיכטע אין § 10 פון פריערדיקן קאַפּיטל. מיר ווען איצט דערציילן אַ ביסל פולער — הגם נאָך אַלץ אין די קנאַפּסטע קאָנטורן — וואָס זיינען דאָס אַזוינס געווען די דאָזיקע קאָלאָניעס, וואָס זייער ווידערשטאַנד האָט אַזוי געשטערט דעם קיניג און די מיניסטאָרן פון גרויס-בריטאַניע אין זייער דיפּלאָמאַטישער שפּיל קעגן דער מענטשהייט.

---

2. די דרייצן קאָלאָניעס פאַר זייער אויפשטאַנד.

צוערשט, ביז דער צווייטער העלפט פון אַכצנטן יאָרהונדערט, זיינען די בריטישע קאָלאָניעס אין אַמעריקע געווען נאָר אַ ראַנד פון ישובים פאַזע דעם ברעג אָקעאַן, נאָר שפּעטער-צו הייבן זיך אָן פאַוואָליע אַריינצודרינגען אין לאַנד ביז צו די אַלעגאַנישע און בלויע בערג, וואָס זיינען געווען פאַר זיי אַ זייער ערנסטער שטער. צווישן די עלטסטע פון די דאָזיקע ישובים איז געווען די קאָלאָניע ווירדזשיניע, וואָס איז אָנגערופן געוואָרן אַזוי לכבוד דער ווירדזשין (בתולה) קיניגין, דער קיניגין עליזאַבעט פון ענגלאַנד. די ערשטע עקספּעדיציע צו גרינדן אַ קאָלאָניע אין ווירדזשיניע איז געשאַפן געוואָרן דורך סער וואָלטער ראַלעי אין יאָר 1584, נאָר אין יענער צייט איז דאָרט נאָך ניט געוואָרן קיין שטענדיקער ישוב און דער אמתער אָנהייב פון ווירדזשיניע שטאַמט פון דער גרינדונג פון דער ווירדזשיניע-קאָמפּאַניע אין יאָר 1606, בעת דער רעגירונג פון דזשיימס I (1603 — 1625). די געשיכטע פון דזשאָן סמיטה און די ערשטע גרינדערס פון ווירדזשיניע, און ווי אַזוי די אינדיאַנישע „פּרינצעסין" פּאָקאַהאָנטאַס האָט חתונה געהאַט מיט איינעם פון זיינע דזשענטלמענס, געהער צו דער ענגלישער קלאַסישער ליטעראַטור. אין פלאַנצן טאַבאַק האָבן די ווירדזשיניער געלייגט אַ יסוד פאַר זייער וואוילשטאַנד. אין דער זעלביקער צייט, וואָס עס איז געגרינדעט געוואָרן די ווירדזשיניער קאָמפּאַניע, האָט די פּלימוטער קאָמפּאַניע געקראָגן אַ טשאַרטער אויף צו באַזעצן דאָס לאַנד אין צפון-זייט פון דעם לאָנג-

איילענד=דורכגוס, וואָס אויף דעם האָבן די ענגלענדער געהאַט תביעות. נאָר ערשט 1620 האָט דער צפונדיקער ראַיאָן אָנגעהויבן צו ווערן באַזעצט, און דאָס אונטער נייע טשאַרטערס. די קאָלאָניסטן פון דער צפונדיקער געגנט (ניי=ענגלאַנד), וואָס איז געוואָרן די שטאַטן קאָנעקטיקוט, ניו=העמשייר, ראָד=איילענד און מאַסאַטשוזעטס, זיינען געווען מענטשן פון אַן אַנדער שניט ווי די לייט פון ווירדזשיניע; זיי זיינען געווען פּראָטעסטאַנטן, ניט=צופרידענע מיט דער השׂרהדיקער אַנגליקאַנישער קירך, און מענטשן געשטימט רעפּובליקאַניש, וואָס האָבן מער ניט געהאַט קיין כּוח זיך אַנטקעגנצושטעלן קעגן דער מאָנאַרכיע פון דזשיימס I און קאַרל I. זייער פּיאָנערן=שיף איז געווען די „מייפלאָוער“, וואָס האָט געגרינדעט ניו=פּלימוט אין יאָר 1622. די הערשנדיקע צפונדיקע קאָלאָניע איז געווען מאַסאַטשוזעטס. חילוקי=דעות אין רעליגיעזע געגנ און אין אידעען מכּוח טאָלעראַנץ האָבן גורם געווען דערצו, אַז די דריי אַנדערע פּוריטאַנישע קאָלאָניעס האָבן זיך אָפּגעשיידט פון מאַסאַטשוזעטס. דער צושטאַנד פון די קאָלאָניעס אין יענער צייט אילוסטרירט דער פאַקט, וואָס אויף דעם גאַנצן שטאַט ניו=העמשייר האָט פּרעטענדירט איינער אַ קאַפּיטאַן דזשאָן מאַסאָן, אַז ער געהער צו אים, און ער האָט אָנגעבאָטן דעם קיניג קאַרל II, אין יאָר 1671) אָפּצוקויפן ביי אים די קאָלאָניע פאַרן רעכט אַריינצופירן 300 טאָן פראַנצויזישן וויין אָן אָפּצאָל — און דער אָנבאָט איז ניט אָנגענומען געוואָרן. דעם איצטיקן שטאַט מעין האָט אָפּגעקויפט מאַסוטשוזעטס פון דעם געזעצלעכן אייגנטימער פאַר צוועלף הונדערט מיט פופציק פונט.

אין דעם בירגער=קריג, וואָס האָט זיך געענדיקט מיט דער קעפּונג פון קאַרל I, זיינען די סימפּאַטיעס פון ניי=ענגלאַנד געווען אויפן צד פון פּאַרלאַמענט, און די ווירדזשיניער זיינען געווען פאַרן קיניג. נאָר צוויי הונדערט מיט פופציק מייל האָבן פונאַנדערגעשיידט די דאָזיקע ישובים, און קיין ערנסטע געשלעגן צווישן זיי זיינען ניט געווען. אַז די מאָנאַרכיע איז אין יאָר 1660 ווידער אויפגעריכט געוואָרן, האָט די בריטישע קאָלאָניזאַציע אין אַמעריקע גענומען שטאַרק אַנטוויקלען זיך. קאַרל II און זיינע שותּפים זיינען געווען להוט נאָך געלט, אָבער די בריטישע קרוין האָט קיין חשק ניט געהאַט צו מאַכן

ווידער אַמאָל עקספּערימענטן פון אומגעזעצלעכער באַשטייערונג אין דער היים. נאָר די אומבאַשטימטע פאַרהעלטענישן צווישן די קאָ־לאָניעס און צווישן דער קרוין און דער בריטישער רעגירונג האָבן, ווערליק עס האָט אויסגעדוקט, געגעבן די מעגלעכקייט צו האָפן אויף גוטע פינאַנסיעלע געשעפטן אויף יענער זייט אַטלאַנטיק. עס האָבן זיך האַסטיק אַנטוויקלט פּלאַנטאַציעס און קאָלאָניעס פון אייגנטימער. לאָרד באַלטימאָר האָט שוין אין יאָר 1632 געגרינדעט אַ קאָלאָניע, וואָס האָט באַדאַרפט זיין אַ היים פון רעליגיעזער פרייהייט פאַר קאַטויליקן אונטער דעם צוציִענדיקן נאָמען מערילענד (מאַריעס לאַנד), און צפון און אין מזרח־זייט פון ווירדזשיניע. און באַלד האָט דער קוועקער פּען (וואָס זיין פאָטער האָט געטאָן גרויסע טובות קאָרל II) זיך באַ־זעצט אין צפון־זייט אין פילאַדעלפיע און האָט געגרינדעט די קאָ־לאָניע פענסילוועניע. איר הויפּט־גרענעץ מיט מערילענד און וויר־דזשיניע איז באַשטימט געוואָרן דורך צוויי מענטשן, מאַסאָן און דיקסאָן. די דאָזיקע „מאַסאָן־און־דיקסאָן־ליניע" האָט באַדאַרפט ווערן שפּעטער זייער אַ וויכטיקע ליניע אין דער געשיכטע פון די פאַר־אייניקטע־שטאַטן. קאַראָליניע, וואָס איז געווען לכתחילה אַ ניט־געראָ־טענע גרינדונג פון פראַנצויזישע פּראָטעסטאַנטן און וואָס איר נאָמען שטאַמט ניט פון קאָרל II פון ענגלאַנד, נייערט פון קאָרל IX פון פראַנקרייך, איז אַריינגעפאַלן אין ענגלישע הענט און איז געוואָרן באַזעצט אין עטלעכע פּונקטן. צווישן מערילענד און ניי־ענגלאַנד האָבן זיך געצויגן אַ צאָל קליינע האָלענדישע און שוועדישע ישובים, וואָס די הויפּטשטאָט צווישן זיי איז געווען ניי־אַמסטערדאַם. די ענגלענדער האָבן די דאָזיקע ישובים אָפּגענומען ביי די האָלענדער אין יאָר 1664, אין יאָר 1673 זיי אָנגעוואָרן און זיי געקראָגן צוריק ג'ויטן שלום־אָפּמאַך, ווען ענגלאַנד און האָלאַנד האָבן געשלאָסן שלום אין יאָר 1674. דער־ביי איז דער גאַנצער ברעג פון מעין ביז קאַראָלינע געוואָרן אין דער אָדער יענער פאָרם בריטיש אייגנס. אין דרום־זייט האָבן זיך געהאַט איינגעזעצט די שפּאַניער; זייער הויפּט־קוואַרטיר איז געווען אין פאָרט ס"ט אַוגוסטין אין פלאָרידע. אין יאָר 1732 האָט דער פילאַנ־טראָפּ אָגלעטאָרפּ פון ענגלאַנד געגרינדעט די שטאָט סאַוואַנאַ; ער האָט רחמנות געקראָגן אויף די אָרעמע מענטשן, וואָס זיינען געזעסן אין

ענגלאַנד אײַנגעשפּאַרט אין טורמע פאַר ניט-אָפּגעצאָלטע חובות, האָט אַ געוויסע צאָל פון זיי אויסגעלייזט און אַוועקגעפירט קיין אַמעריקע, וואו זיי האָבן געגרינדעט אַ נייע קאָלאָניע, דזשאָרדזשיאַ, וואָס האָט געדאַרפט זײַן אַ פעסטונג קעגן די שפּאַניער. אַזוי אַרום האָבן מיר אַרום מיטן 18טן יאָרהונדערט אַזעלכע ישובים פאַזע די אַמעריקאַנער ברעגעס: די ניי-ענגלענדער גרופּע פוריטאַנער און פרייע פּראָטעסטאַנטן — מעין (געהער צו מאַסאַטשוזעטס), ניו-העמשייר, קאָנעקטיקוט, ראָד-אײַלענד און מאַסאַטשוזעטס; די צוגענומענע האָלענדישע גרופּע, וואָס איז איצט געוואָרן אײַנגעטיילט אין ניו-יאָרק (דער נאָמען איבערגעמאַכט פון ניי-אַמסטערדאַם), ניו-דזשוירסי און דעלאַוואַר (וואָס איז געווען פריער שוועדיש, דערנאָך האָלענדיש און האָט אין איר עלטסטן ענגלישן פאַזיס דערגרייכט ביז פּענסילוועניע); דערנאָך זײַנען געגאַנגען די קאַטוילישע מערילענד; די ראָיאַליסטישע ווירדזשיניע; קאַראָלינע (וואָס איז איצט אײַנגעטיילט געווען אין צפון- און דרום-קאַראָלינע) און אָגלעטאָרפּס דזשאָרדזשיע. שפּעטער צו האָבן אַ צאָל טיראָלער פּראָטעסטאַנטן געפונען אַ מקום-מקלט אין דזשאָרדזשיע, און עס איז געווען אַ היפּשע אימיגראַציע פון אַ גוטן קלאַס דײַטשע ערד-אַרבעטער קיין פּענסילוועניע.

דאָס איז געווען דער געמישטער אָפּשטאַם פון די בירגער פון די דרײַצן קאָלאָניעס. אַן אָנפּניותדיקער אַכטגעבער, וואָס וואָלט זיי געזען אין יאָר 1760, וואָלט געווים געפסקנט, אַז די מעגלעכקייט, זיי זאָלן ווען עס איז זיך נעענטער פאַראייניקן, איז זייער אַ שוואַכע. צו די לכתחילהדיקע אונטערשיידן אין אָפּשטאַם זײַנען צוגעקומען פרישע אונטערשיידן, געשאַפן דורכן קלימאַט. אין צפון-זייט פון דער מאַסאָן-און-דיקסאָן-ליניע איז ערד-אַרבעט אויסגעפירט געוואָרן דער עיקר דורך בריטישע אָדער צענטראַל-אייראָפּעישע מעטאָדן דורך פרייע ווייסע אַרבעטער. דאָס באַזעצטע לאַנד פון ניי-ענגלאַנד האָט געקראָגן אַן אויסזען ענלעך צו אַ דאָרפישער געגנט אין ענגלאַנד; גרויסע שטרעקעס פון פּענסילוועניע זײַנען געוואָרן באַדעקט פון פעלדער און פאַרמערהייזער אויפן שטייגער פון דרום-דײַטשלאַנד. די באַזונדערע תּנאים פון צפון האָבן געהאַט וויכטיקע פּועל-יוצאס אין סאָציאַלן זין. באַלעבאַטים און אַרבעטער האָבן געמוזט אַרבעטן צוזאַמען אין די תּנאים

פון אורוואַלד און זיינען אויסגעגלייכט געוואָרן אין דעם אַרבעטס־פּראָצעס. פון אָנהייב זיינען זיי ניט געווען גלייך; דער שיף־רייסטער פון „מייפלאָווער“ דערמאָנט אַ סך „דינערס“. נאָר זיי זיינען גיך געוואָרן אויסגעגלייכט אין די קאָלאָניאַלע תּנאים. למשל, עס איז געווען צו נעמען אַ גרויס שטיק פרייע ערד, און דער „דינער“ איז געקומען און האָט גענומען באַגלייך מיטן באַלעבאָס. די ענגלישע קלאַסן־סיסטעם איז פאַרשוואונדן. אין די קאָלאָניאַלע תּנאים איז אויפגעקומען אַ גלייכקייט „פון די פעיקייטן סיי קערפּערלעכע סיי גייסטיקע“ און אַ געפיל פון אומאָפּהענגיקייט, וואָס האָט ניט געוואָלט ליידן די אַריינמישונג פון ענגלאַנד. נאָר אין דרום־זייט פון דער מאַסאָן־און־דיקסאָן־ליניע האָט זיך אָנגעהויבן אַ טאַבאַק־פּלאַנצונג, און דער וואַרעמערער קלימאַט האָט גערופן צו גרינדן פּלאַנטאַציעס מיט שקלאַפן־אַרבעט. מען האָט אויסגעפּרוווט רויטהויטיקע אינדיאַנער קריגס־געפאַנגענע, נאָר יענע האָבן די אַרבעט ניט אויסגעהאַלטן און זיינען אויסגעשטאָרבן. קראָמוועל האָט געשיקט קיין ווירדזשיניע קריגס־געפאַנגענע אירלענדער, וואָס האָבן אַ סך מיטגעווירקט צו מאַכן ראָיאַליסטישע פּלאַנטאַטאָרס פאַר רעפּובליקאַנער. עס זיינען געוואָרן אַרויסגעשיקט פאַרמשפּטע פאַרברעכערס, און עס איז געווען אַ היפּשער האַנדל מיט אויסגעכאַפּטע קינדער, וואָס מען פלעגט זיי פאַרשלעפּן קיין אַמעריקע און פאַרקויפן פאַר שקלאַפן. נאָר פאַר די בעסטע שקלאַפן וואָס טויגן פאַר דער אַרבעט אויף די פּלאַנטאַציעס האָבן זיך אַרויסגעוויזן נעגערס. די ערשטע נעגער־שקלאַפן האָט געבראַכט קיין דזשיימסטאָון אין ווירדזשיניע אַ האָלענדישע שיף שוין אין יאָר 1620. אַרום 1700 זיינען נעגער־שקלאַפן געווען פאַרשפּרייט אומעטום איבער די שטאַטן, נאָר דער עיקר האָט מען זיי גענוצט אין ווירדזשיניע, מערילענד און די קאַראָלינעס. און בעת די צפונדיקע געמיינדעס זיינען געווען געמיינדעס פון ניט זייער רייכע און ניט זייער אָרעמע פאַרמערס, האָבן די דרומדיקע אַנטוויקלט אַ טיפּ פון גרויסן ערד־אייגנטימער אין אַ ווייסער געמיינשאַפט פון קאָלאָניסטן, וואָס לעבן פון שקלאַפן־אַרבעט. שקלאַפן־אַרבעט איז געווען אַ נויטווענדיקייט פאַר דער סאָציאַלער און עקאָנאָמישער סיסטעם, וואָס איז אַרויסגעוואַקסן אין דרום. אין צפון האָט מען קיין שקלאַפן

ניט באַדאַרפט האָבן, אין אַסך פרטים זיינען זיי געווען אומבאַקוועם. דערפאַר האָבן אין דער צפונדיקער אַטמאָספער געקאָנט מער אַנטוויקלען זיך די געוויסנס-ספקות קעגן שקלאַפעריי. צו דער פראַגע וועגן דער אויפלעבונג פון דער שקלאַפעריי אין דער וועלט וועלן מיר מוזן זיך אומקערן, ווען מיר וועלן קומען צו באַטראַכטן די סתירות פון דער אַמעריקאַנער דעמאָקראַטיע. דאָ פאַרצייכענען מיר דאָס נאָר ווי נאָך אַ פאַקטאָר אין דעם פאַרשיידנאַרטיקן געמיש פון די בריטישע קאָלאָניעס.

נאָר אויב די איינוואוינער פון די דרייצן קאָלאָניעס זיינען געווען געמישט אין זייער אָפּשטאַם און פאַרשיידן אין זייערע געוויינהייטן און סימפּאַטיעס, האָבן זיי דאָך געהאַט דריי בשותּפישע קעגנערשאַפטן. זיי האָבן געהאַט אַ בשותּפישן אינטערעס קעגן די רויט-הויטיקע אינדיאַנער. אַ שטיקל צייט האָבן זיי אַלע באַגלייך מורא געהאַט פאַר דער פראַנצויזישער באַצווינגונג און הערשאַפט. און דריטנס זיינען אַלע געשטאַנען אין אַ קאָנפליקט מיט די תּביעות פון דער בריטישער קרוין און מיט דעם קאָמערציעלן עגאָיזם פון דער ענגער אָליגאַרכיע, וואָס האָט געוועלטיקט אין בריטישן פאַרלאַמענט און אין די בריטישע ענינים.

וואָס איז שייך דער ערשטער סכּנה, זיינען די אינדיאַנער געווען אַ שטענדיקע צרה, אָבער קיין מאָל ניט מער ווי אַ סטראַשונעק אויף אַן אומגליק. זיי זיינען געבליבן געטיילט צווישן אַנאַנד, הגם זיי האָבן אַרויסגעוויזן מעגלעכקייטן פון אַ פאַראייניקונג אין אַ גרעסערן מאַסשטאַב. די פינף פעלקער פון די איראָקעזן זיינען געווען אַ זייער וויכטיקער פאַרבאַנד פון שבטים. אָבער אים האָט קיין מאָל אָפּגעגליקט אויסצושפּילן די פראַנצויזן קעגן די ענגלענדער, און קיין אינדיאַנישער דזשינגיס כאַן איז קיין מאָל ניט אויפגעשטאַנען צווישן די נאָמאַדן פון דער נייער וועלט. דער פראַנצויזישער אָנפאַל איז שוין געווען אַן ערנסטערע סכּנה. די פראַנצויזן האָבן קיין מאָל ניט געשאַפן קיין ישובֿים אין אַמעריקע אין אַזאַ מאָס, זיי זאָלן קאָנען קאָנקורירן מיט די ענגלענדער, נאָר זייער רעגירונג האָט זיך אָנגעזעצט אַרומצורינגלען די קאָלאָניעס און זיי צו מאַכן אונטערטעניק אויף אַ סיסטעמאַטישן אופן. די ענגלענדער אין אַמעריקע זיינען געווען קאָלאָניסטן; די פראַנ-

צוויזן זיינען געווען אויספּירער, אַוואַנטוריסטן, אַגענטן, מיסיאָנערן, סוחרים און זעלנערס. נאָר אין קאַנאַדע האָבן זיי געלאָזן וואָרצלען. פראַנצויזישע מלוכה־מענער זיינען געזעסן איבער קאַרטעס און האָבן געחלומט חלומות, און זייערע חלומות האָבן זיך אויסגעדריקט אין אַ קייט פעסטונגען, וואָס האָט זיך געצויגן קיין דרום־זייט פון די גרויסע אָזערעס און קיין צפון־זייט אַרויף די טייכן מיסיסיפּי און אָהאַיאָ. דער קאַמף צווישן פראַנקרייך און בריטאַניע האָט אַרומגעכאַפּט די וועלט. ער איז געוואָרן באַשטימט אין אינדיע, אין דייטשלאַנד, אויף די ווייטע ימים. אין דעם שלום פון פּאַריז (1763) האָבן די פראַנצויזן אַוועקגעגעבן ענגלאַנד קאַנאַדע און האָבן איבערגעלאָזט לויזיאַנע אין די שוואַכע הענט פון דער יורדישער שפּאַניע. דורך דעם האָט פראַנקרייך אינגאַנצן פאַרלאָזן אַמעריקע. נאָכדעם ווי די קאָלאָניסטן זיינען פּטור געוואָרן פון דער פראַנצויזישער סכנה, האָבן זיי זיך געקאָנט שטעלן אומגעשטערט אַנטקעגן זייער דריטן בשותּפישן קעגנער — דער קרוין און דער רעגירונג פון זייער מוטערלאַנד.

3. בירגער־קריג אויפגעצווּאונגען די קאָלאָניעס

מיר האָבן אין פריערדיקן קאַפּיטל פאַרצייכנט, ווי אַזוי דער רעגירנדיקער קלאַס פון גרויס־בריטאַניע האָט כּסדר פאַרכאַפּט די ערד און צעשטערט די פרייהייט פון דעם געמיינעם פאָלק אין משך פון 18טן יאָרהונדערט, און ווי אַזוי זשעדנע און בלינד איז געוואָרן דורכגעפירט די נייע אינדוסטריעלע רעוואָלוציע. מיר האָבן אויך פאַרצייכנט, ווי אַזוי דער ענגלישער פּאַרלאַמענט איז, מחמת דער ירידה פון די וואַל־מעטאָדן צום אונטערשטן הויז, געוואָרן סיי אין זיין לאָרדן־הויז און סיי אין זיין אונטער־הויז פּשוט אַ געצייג פון דער רעגירונג דורך די גרויסע פּריצים. סיי די גרויסע ערד־אייגנטימער און טיי די קרוין זיינען געווען טיף פאַראינטערעסירט אין אַמעריקע — די ערשטע ווי פּריוואַטע אַוואַנטוריסטן, די לעצטע צום טייל ווי די פאָרשטייערין פון די ספּעקולאַציעס פון די מלכים פון הויז סטיואַרט, און צום טייל ווי די פאַרטרעטערין פון דער מלוכה ביים זוכן געלט־מיטלען אויף צו דעקן די הוצאות אויף דער אויסלענדישער פּאָליטיק. ניט די לאָרדן

און ניט די קרוין זיינען ניט נוטה געווען צו לייגן מער חשיבות אויף די הענדלערס, פלאַנטאַטאָרס און געמיינעם פאָלק פון די קאָלאָניעס, איידער אויף די פויערים און קליינע אַרבעטער ביי זיך אין דער היים. אין גרונט זיינען די אינטערעסן פון דעם געמיינעם מאַן אין גרויס-בריטאַניע, אירלאַנד און אַמעריקע געווען איינע און די זעלביקע. אַלע זיינען זיי געוואָרן געקוועטשט דורך דער זעלביקער סיסטעם. נאָר בעת אין בריטאַניע זיינען דער אונטערדריקער און דער אונטערדריקטער געווען ענג פאַרקניפּט און פאַרקייטלט אין איין סאָציאַלער סיסטעם

די שלאַכט פון לעקסינגטאָן ביי באָסטאָן, 19 אַפּריל 1775, די ערשטע שלאַכט פאַר דער אומאָפּהענגיקייט פון אַמעריקע.

זיינען אין אַמעריקע די קרוין און דער עקספּלואַטאַטאָר געווען ווייט, און די מענטשן האָבן געקאָנט זיך צונויפקלייבן און אַנטוויקלען אַ געפיל פון אַחדות קעגן זייער שותּפישן שונא.

חוץ דעם, האָט דער אַמעריקאַנער קאָלאָניסט געהאַט אַ וויכטיקע שטיצע דערין, וואָס ער האָט פאַרמאָגט אַ באַזונדערן און געזעצלעכן אָרגאַן אויף אַנטקעגנצושטעלן זיך קעגן דער בריטישער רעגירונג — דאָס איז געווען די געזעצגעבערישע פאַרזאַמלונג פון דער קאָלאָניע, וואָס איז געווען נייטיק צו פירן די אָרטיקע ענינים. דער

געמיינער מאַן אין בריטאַניע, אַרויסגעגאַרט פון זיין פאַרטרעטונג אין דעם אונטער־הויז, האָט ניט געהאַט קיין אָרגאַן, קיין צענטער, וואו זיין אומצופרידנקייט זאָל באַקומען אַן אויסדרוק.

ווען דער לייענער האַלט אין זינען די פאַרשיידנקייט פון די קאָלאָניעס, וועט אים זיין גרינג צו פאַרשטיין, אַז דאָ איז געווען אַן אָרט פאַר אַן אַ צאָל מחלוקתן און אָנפאַלן, פון איין זייט און פון דער אַנדער זייט די גאַנצע געשיכטע פון די רייסערייען צווישן די קאָלאָניעס און בריטאַניע איז צו פאַרפּלאָנטערט און צופיל באַלאָדן מיט קליינע פרטים און צו לאַנג, אַז מען זאָל זי קאָנען דערציילן אין די ראַמען פון דעם „קאָנטור“. גענוג איז דאָ צו זאָגן, אַז די הויפט־טענות זיינען געווען געווענדעט קעגן דריי פונקטן: קעגן די פרוּוון צו זיכערן פאַר בריטישע אוואַנטוריסטן אָדער פאַר דער בריטישער רעגירונג די רווחים פון עקספּלואַטירן די נייע שטחים ערד; סיסטעמאַטישע באַגרענעצונגען פון האַנדל, וואָס זיינען אויסן געווען צו האַלטן דעם אויסן־האַנדל פון די קאָלאָניעס אינגאַנצן אין בריטישע הענט, אַזוי אַז דער גאַנצער עקספּאָרט פון די קאָלאָניעס זאָל גיין דורך בריטאַניע און אין אַמעריקע זאָל מען נוצן נאָר פּראָדוקטן, וואָס זיינען געשאַפן אין ענגלאַנד; און צולעצט פּרוּוון צו באַשטייערן נאָר דורכן פּאַרלאַמענט, ווי דער העכסטער מאַכט איבער באַשטייערונג פאַר דער גאַנצער אימפּעריע. אונטער דעם דרוק פון אָט דער דרייענדיקער סיסטעם פון שעדיקונגען זיינען די אַמעריקאַנער קאָלאָניסטן געווען געצוואונגען דורכצומאַכן אַ היפּשן סכום האַרבע פּאָליטישע דענק־אַרבעט. אַזעלכע מענער ווי פּאַטריק הענרי און דזשיימס אָטיס האָבן אָנגעהויבן צו חקירהן זיך איבער גרונט־געדאַנקען פון רעגירונג און פון פּאָליטישער פאַרבינדונג גענוי אויף דעם אופן, ווי די דאָזיקע פראַגעס זיינען דיסקוטירט געוואָרן אין ענגלאַנד אין די גרויסע טעג פון קראָמוועלס רעפּובליק. זיי האָבן גענומען לייקענען סיי אין דער געטלעכער אָפּשטאַמונג פון קיניגטום און סיי אין דער אייבערהערשאַפט פון בריטישן פּאַרלאַמענט און זאָגן (דזשיימס אָטיס, 1762) אַזעלכע זאַכן, ווי:

„גאָט האָט אַלע מענטשן באַשאַפן גלייך“.

„געדאַנקען וועגן ערדישער אייבערהערשאַפט שטאַמען פון דער־ציִונג, זיי זיינען ניט איינגעבוירן פון דער נאַטור“.

„מלכים זיינען געשאַפן לטובת זייער פאָלק, און ניט דאָס פאָלק פאַר זיי".

„קיין רעגירונג האָט ניט קיין רעכט צו מאַכן פון אירע אונטערטאַנען שקלאַפן".

„הגם דער גרעסטער טייל רעגירונגען זיינען פאַקטיש אייגנוויליק, און ממילא די קללה און די שאַנד פון דער מענטשלעכער נאַטור, איז אָבער קיין איינע פון זיי ניט מיט רעכט אייננוויליק".

טייל פון זייערע פאָרשלאָגן גרייכן ווייט.

די דאָזיקע יוירונג אין די פּאָליטישע אידעעס פון אַמעריקע איז אַרויסגעבראַכט געוואָרן דורך דעם ענגלישן זויערטייג. אַ זייער השפּעהדיקער ענגלישער שרייבער איז געווען דזשאָן לאָק (1632 — 1704), וואָס זיינע „צוויי טראַקטאַטן וועגן בירגערלעכער רעגירונג" קאָנען ווערן אָנגענומען, ווי ווייט אַ בוך קאָן בכלל אָנגענומען ווערן אין אַזוינע פאַלן, פאַר דעם אויסגאַנג־פּונקט פון די מאָדערנע דעמאָקראַטישע אידעען. ער איז געווען דער זון פון קראָמוועלס אַ העלנער, האָט זיך געהאָדעוועט אין קריסט טשערטש, אָקספאָרד. אין משך פון דער רעפּובליקאַנישער ממשלה האָט ער פאַרבראַכט עטלעכע יאָר ווי אַ פאַרטריבענער אין האָלאַנד. זיינע שריפטן בילדן אַ בריק צווישן דעם דרייסטן פּאָליטישן געדאַנק אין יענע פריערע רעפּובליקאַנישע טעג און דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג סיי אין אַמעריקע סיי אין פראַנקרייך.

נאָר מענטשן הייבן ניט אָן צו האַנדלען לויט טעאָריעס. אַן אַקציע רופט שטענדיק אַרויס אַ רעאַלע סכנה, אַ פּראַקטישע נויטווענדיקייט; ערשט אַז די אַקציע האָט צעשטערט אַלטע שייכותן און האָט אַרויסגעבראַכט אַ נייעם און חידושדיקן צושטאַנד, קומט די טעאָריע צו איר רעכט. דעמאָלט קאָן די טעאָריע געשטעלט ווערן צום אויספּרוו. דער ווידעראַנאַנד אין די אינטערעסן און אידעעס צווישן די קאָלאָניסטן איז געבראַכט געוואָרן צו אַן אָפענעם קאַמף דורך דעם עקשנותדיקן באַשלוס פון ענגלישן פּאַרלאַמענט נאָכן שלום פון יאָר 1763 אַרויפצולייגן שטייערן אויף די אַמעריקאַנישע קאָלאָניעס. בריטאַניע האָט געלעבט אין שלום און איז געווען פאַרשיכורט מיט איר הצלחה; עס האָט אויסגעוויזן, אַז איצט איז די בעסטע געלעגנהייט צו

מאַכן אַ קורצן חשבון מיט די ווידערשפּעניקע קאָלאָניסטן. נאָר די בריטישע גרויסע ערד־אייגנטימער האָבן געפונען נאָך אַ פּוח לעבן זייער אייגענעם, וואָס איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם זעלביקן גייסט וואָס זיי, אָבער ער האָט געשטרעבט צו אַ ביסל אַן אַנדער ציל — דאָס איז געווען די ווידער אויפלעבנדיקע קרוין. געאָרג III, וואָס האָט אָנגעהויבן קיניגן אין יאָר 1760, איז געווען אַנטשלאָסן צו זיין מער קיניג, ווי זיינע צוויי דייטשע פאָרגייער. ער האָט געקענט רייד ענגליש; ער האָט פּרעטענדירט אויף „גדולה אין נאָמען פון בריטאַניע" — און דאָך איז טאַקע נישט קיין קלייניקייט פאַר אַ מענטשן אַן אַ טראָפּן ענגליש, וועליש אָדער שאָטיש בלוט אין זיינע אָדערן. אים האָט אויסגעוויזן, אַז אין די אַמעריקאַנישע קאָלאָניעס און בכלל אין די לענדער איבער די ימים, מיט זייערע אומבאַשטימטע טשאַרטערס אָדער גאָר אָן טשאַרטערס, דאָרט קאָן די קרוין פּרעטענדירן אויף אַזאַ מאַכט און אַרויסקריגן אַזעלכע מיטלען און כוחות, וואָס די שטאַרקע און בעל־מקנאדיקע אַריסטאָקראַטיע אין בריטאַניע פאַרגינט איר דאָס בשום אופן ניט. דאָס האָט געבראַכט אַ סך אַדללייט פון דער ווינג־פּאַרטיי צו סימפּאַטיזירן מיט די קאָלאָניסטן, וואָס אַנדערש וואָלטן זיי געוויס ניט געווען אויף זייער זייט. זיי האָבן גאָרנישט ניט געהאַט קעגן עקספּלואַטירן די קאָלאָניעס אין די אינטערעסן פון "ער בריטישער „פּריוואַטער אונטערנעמונג", נאָר זיי זיינען געווען שטאַרק קעגן דעם, אַז דורך דער דאָזיקער עקספּלואַטאַציע זאָל ווערן געשטאַרקט די קרוין, אַזוי אַז זי זאָל ווערן אומאָפּהענגיק פון זיי.

דער קריג, וואָס איז אויסגעבראָכן איז, בכן, געווען בעצם ניט קיין קריג צווישן בריטאַניע און די קאָלאָניסטן, עס איז געווען אַ קריג צווישן דער בריטישער רעגירונג און די קאָלאָניסטן, וואָס אויף זייער צד זיינען געשטאַנען די קערפּערשאַפט פון די ווינגישע אַדללייט און אַ היפּשער טייל פון דער ענגלישער עפנטלעכער מיינונג. באַלד נאָך 1763 איז געווען געמאַכט אַ פּרוּוו מצד דער רעגירונג אַרויסצובאַקומען הכנסה פאַר בריטאַניע דורך דער פאָדערונג, אַז פאַר צייטונגען און פאַר פאַרשיידענע מינים דאָקומענטן זאָל מען צאָלן שטעמפּל־שטייער. דאָס איז געוואָרן מיט פעסטקייט אָפּגעוואָרפן, די בריטישע קרוין האָט זיך איבערגעשראָקן, און דעם געזעץ וועגן

שטעמפּל־שטייער אָפּגעשאַפט (1766). די דאָזיקע אָפּשאַפונג איז באַגריסט געוואָרן דורך טומלדיקע אַרויסטרעטונגען אין לאָנדאָן, וואו מען האָט זיך נאָך מער געפרייט, ווי אין די קאָלאָניעס.

נאָך די מעשה מיטן שטעמפּל־שטייער איז געווען נאָר איין פּאַס אין דעם גרויסן טריבן שטראָם, וואָס האָט געצויגן צו בירגער־קריג. אונטער פאַרשיידענע אויסריידן האָבן די פאָרשטייער פון דער ענגלישער רעגירונג פּאַזע דעם גאַנצן ברעג געהאַלטן אין איין פאַרפעסטיקן זייער אַוטאָריטעט און האָבן דורכדעם אַרויסגעצויגן אַ שנאה אויף דער ענגלישער רעגירונג. אַ גרויסן שאָדן האָט געבראַכט דאָס איינקוואַרטירן זעלנערס ביי די קאָלאָניסטן. ראָד־איילענד איז געווען באַזונדערס אַקטיוו אין עובר זיין אויף די האַנדלס־באַגרענעצונגען. די ראָד־איילענדער זיינען געווען פאַרן „פרייען האַנדל" — דאָס הייסט פשוט גערעדט: קאָנטראַבאַנדיסטן. אַ רעגירונגס־שיף די „גאַספּי" האָט זיך געזעצט אויפן גרונט ביי פּראָווידענס; איז זי באַפאַלן געוואָרן פון באַוואָפנטע מענטשן אין שיפלעך, פאַרכאַפּט און אונטערגעצונדן. אין יאָר 1773 האָט דער ענגלישער פּאַרלאַמענט, אָן זיך צו רעכענען מיט דעם עקסיסטירנדיקן טיי־האַנדל אין די קאָלאָניעס, אַרויסגעגעבן דער מזרח־אינדישער געזעלשאַפט ספּעציעלע פּריווילעגיעס פאַר דעם אַריינפיר פון טיי קיין אַמעריקע. האָבן די קאָלאָניסטן באַשלאָסן ניט אָנצונעמען דעם דאָזיקן טיי און צו באָיקאָטירן אים. אַז די טיי־סוחרים אין באָסטאָן האָבן געוואָלט אַראָפּלאָדן זייער טיי פון די שיפן, איז אָנגעקומען אַ קאָמפּאַניע מענטשן פאַרשטעלט פאַר אינדיאַנער און פאַר אַ גרויסער מאַסע מענטשן אין די אויגן האָבן זיי זיך אַרויפגעכאַפּט אויף די דריי טיי־שיפן און האָבן די גאַנצע טיי־לאָדונג אַריינגעוואָרפן אין ים אַריין (16 דעצעמבער 1773).

דאָס גאַנצע יאָר 1774 האָבן ביידע צדדים געקליבן כוחות צוליב דער קומענדיקער מלחמה. דער בריטישער פּאַרלאַמענט האָט באַשלאָסן אין פרי־יאָר 1774 צו באַשטראָפן באָסטאָן דורך שליסן איר האַפן. איר האַנדל האָט געזאָלט ווערן צעשטערט, סיידן זי וועט אָננעמען דעם טיי. דאָס איז געווען אַ טיפּישער ביישפּיל דערפאַר, ווי אַזוי נאַרישע „פעסטקייט" צעטרייסלט אימפּעריעס. בכדי דורכצופירן דעם מיטל איבער געוואַלד, איז אין באָסטאָן געווען קאָנצענטרירט ענגליש מיליטער אונ־

טער גענעראַל גיידזש. די קאָלאָניסטן האָבן אָנגענומען זייערע מיטלען. דער ערשטער קאָנגרעס פון די קאָלאָניעס איז זיך צונויפגעקומען אין סעפּטעמבער אין פילאַדעלפיע; עס זיינען געווען פאַרטראָטן צוועלף קאָלאָניעס: מאַסאַטשוזעטס, קאָנעקטיקוט, ניו=העמשייר, ראָד איילענד, ניו=יאָרק, ניו=דזשוירסי, פענסילוועניע, מערילענד, דעלאַוואַר, ווירדזשיניע, און דרום=און צפון=קאַראָליניע. דזשאָרדזשיע איז ניט געווען פאָרגעשטעלט. געטריי צו די בעסטע ענגלישע טראַדיציעס האָט דער קאָנגרעס געלאָזט מעלדן איבער זיין האַלטונג אין אַ באַזונדערן דאָקומענט: „דעקלאַראַציע פון רעכט“. פאַקטיש איז דער קאָנגרעס געווען אַ רעוואָלוציאָנערע רעגירונג, אָבער ביז פרי=יאָר 1775 איז קיין קלאַפּ ניט געפאַלן. דעמאָלט איז געקומען די ערשטע בלוט=פאַרגיסונג.

די בריטישע רעגירונג האָט זיך אָנגעמערקט צו אַרעסטירן צוויי פירער פון די אַמעריקאַנער, העננקאָק און סעמיועל עדעמס, און צו משפּטן זיי פאַר בגידה. מען האָט געוואוסט, אַז זיי געפינען זיך אין לעקסינגטאָן, אַ מייל עלף פון באָסטאָן, און אויף דער נאַכט צום 18טן אַפּריל 1775 האָט גיידזש געלאָזט אַרויסמאַרשירן זיינע זעלנערס מיטן מיין זיי צו אַרעסטירן.

די דאָזיקע נאַכט איז אַ באַטייטפולע אין דער געשיכטע. מען האָט אַכט געגעבן אויף דער באַוועגונג פון דעם גענעראַל גיידזשס מיליטער, סיגנאַל=לאַמטערנעס האָבן זיך באַוויזן פון אַ קירכן=טורעם אין באָסטאָן, און צוויי מענער, דאַוס און פאָל רעווער, האָבן זיך אַרויסגעגנבעט אין שיפלעך דורך דער הינטערשטער בוכטע, כדי צו זעצן זיך אויף פערד און צו וואָרענען דאָס לאַנד. די ענגלענדער זיינען אויך אַריבערגעשוואומען דאָס וואַסער אויף פּראָמען, און בעת זיי האָבן מאַרשירט אינמיטן נאַכט קיין לעקסינגטאָן, האָט מען דורך סיגנאַל=שאָסן און דורך קלינגען אין די קלויסטער=גלאָקן אָנגעזאָגט אַפריער וועגן זייער קומען. אַז זיי זיינען באַגינען אָנגעקומען אין לעקסינגטאָן, האָבן זיי געזען אַ קליין הייפל מענטשן אויסגעשטעלט אויף אַ מיליטערישן שטייגער. עס ווייזט אויס, אַז די ענגלענדער האָבן געשאָסן די ערשטע. עס איז געווען צוערשט איין שאָס און דערנאָך אַ זאַלפּ, און די קליינע אָפּטיילונג איז אָפּגעטראָטן, באַשיימפערלעך

אָן צו ענטפערן אויף די שאָסן, איבערגעלאָזט אויפן גרינעם גראָז אַכט טויטע און ניין פאַרוואונדעטע.

דערנאָך האָבן די ענגלענדער מאַרשירט קיין קאָנקאָרד, צען מייל ווייטער, פאַרנומען דאָס דאָרף און אַוועקגעשטעלט אַ וואַך ביים בריק אין יענעם אָרט. די עקספּעדיציע האָט איר ציל צו אַרעסטירן הענקאָקן און עדעמסן ניט דערגרייכט, און דער בריטישער קאָמאַנדיר האָט משמעות ניט געוואוסט וואָס צו טאָן ווייטער. דערווייל האָבן די קאָלאָניסטן אָנגעהויבן צו קלייבן זיך פון אַלע זייטן, און צולעצט האָט דער אָפּטייל ביים בריק זיך געפונען אַרומגערינגלט און באַשאָסן, און צולעצט איז אויף אים געמאַכט געוואָרן אַן אַטאַקע. האָט דער ענגלענדער באַשלאָסן צוריקצוטרעטן קיין באָסטאָן. דער צוריקטריט האָט אים געבראַכט גרויסע אָנווערן. דאָס גאַנצע לאַנד אַרום איז געווען אויפגעשטאַנען; אַלע אינדערפרי פלעגן די קאָלאָניסטן זיך צונויפקלייבן. פון ביידע זייטן וועג איז געווען פול מיט שיסערס, וואָס האָבן געצילעוועט פון הינטער איטלעכן פעלזנשטיין, פון הינטער איטלעכן צאַם, פון איטלעכן בנין, און צייטנווייז פלעגן זיי אָנפאַלן גאָר פון נאָענט. די זעלנערס זיינען געגאַנגען אָנגעטאָן אין אָנזיכטיקע רויטע אוניפאָרמעס מיט געלע לאַצן און ווייסע געטרעס און האַלזבענדער; מחמת דעם האָבן זיי געמוזט בולט זיך אויסטיילן אינמיטן די קאַלטע שאַרפע קאָלירן פון דעם ניי-ענגלישן שפּעטן פרילינג. דער טאָג איז געווען אַ ליכטיקער, אַ הייסער און שטויביקער, און די זעלנערס זיינען געווען אויסגעמאַטערט פון ביינאַכטיקן מאַרש. יעדע עטלעכע יאַרד איז געפאַלן אַ מענטש, טויט אָדער פאַרוואונדעט. די איבעריקע האָבן זיך געשלעפּט איבערן וועג אָדער פלעגן זיך אָפּשטעלן און אויסשיסן אַ זאַלפּ, וואָס האָט קיינעם ניט געשאַדט. אין לעקסינגטאָן זיינען געווען ענגלישע פאַרשטאַרקונגען און צוויי האַרמאַטן, און נאָך אַ קורצן אָפּרו איז דער צוריקמאַרש ווייטער געגאַנגען שוין אין אַ בעסערער אָרדענונג. נאָר די נאָכיאָגערס זיינען געווען הינטער זיי ביז צום טייך. נאָכדעם ווי די ענגלענדער זיינען איבערגעשוואומען צוריק קיין באָסטאָן, האָבן די קאָלאָניסטן זיך אָפּגעשטעלט אין קיימברידזש און האָבן זיך געגרייט צו בלאָקירן די שטאָט.

4. דער קריג פאַר אומאָפּהענגיקייט.

אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן דער קריג. עס איז ניט געווען קיין קריג, וואָס מען האָט געקאָנט קומען אין אים צו אַ באַשטימטן סוף. די קאָלאָ־ניסטן האָבן ניט געהאַט קיין הויפּטשטאָט, וואָס מען זאָל זי קאָנען איינעמען און דערמיט פאַרענדיקן דעם קריג. זיי זיינען געווען צע־שפּרייט איבער אַ גרויסן לאַנד מיט אַן אָנסופיקער ווילדערניש פון

דזשאָרדזש וואשינגטאָן האלט זיין ערשטע פּרעזידענט־רעדע אין ניו־יאָרק, 30 אַפּריל 1789.

הינטן, און אַזוי אַרום האָבן זיי געהאַט אַ גרויסן כּוח פון ווידערשטאַנד. זייער טאַקטיק האָבן זיי אין אַ גרויסער מאָס געהאַט אָפּגעלערנט פון די אינדיאַנער; זיי האָבן גוט געקאָנט קעמפן אין אַן אָפענער אָרדע־נונג און באַאומרויִקן און אָנטאָן שאָדן זעלנער בעתן מאַרש. נאָר זיי האָבן ניט געהאַט קיין דיסציפּלינירטע אַרמיי, וואָס האָט געקאָנט זיך אַנטקעגנשטעלן קעגן די ענגלענדער אין אַ רעגולערער שלאַכט, און האָבן פאַרמאָגט ווייניק מיליטערישע מכשירים. פאַר זייערע קעמפער

האָט דער קריג זיך געצויגן צו לאַנג, און זיי האָבן זיך געריסן אַהיים צו זייערע ווירטשאַפֿטן; די ענגלענדער, ווידער, האָבן געהאַט אַ גוט אײַנמושטירטע אַרמיי, און דאָס וואָס זיי האָבן געוועלטיקט איבערן ים האָט זיי געגעבן די מעגלעכקייט אַריבערצורוקן זייערע אַטאַקעס פֿאַזע דעם גאַנצן ברעג פֿון אַטלאַנטישן אָקעאַן. זיי האָבן איצט געלעבט אין שלום מיט גאָר דער וועלט. אָבער דער קיניג איז געווען טעמפּ און האָט ניט אַנדערש געוואָלט אַרײַנמישן זיך אין דער פֿירונג פֿון דער מלוכה. די גענעראַלן, וואָס ער האָט זיי פּראָטעזשירט, זײַנען געווען אָדער טעמפּע „שטאַרקע מענער" אָדער לייכטזיניקע מענטשן פֿון גרויס יחוס, און דאָס האַרץ פֿון ענגלאַנד איז ניט געלעגן בײַ דעם עסק. דער קיניג האָט געהאַלטן, אַז דורך בלאָקירן די קאָלאָניסטן, דורך בסדר־דיקע אָנפֿאַלן אויף זיי און ניט לאָזן זיי צו רו וועט ער קאָנען זיי צווינגען זיך אונטערצוגעבן, ער האָט זיך אָבער ניט געטרויט, אַז ער וועט קאָנען באַצווינגען און אײַננעמען דאָס לאַנד. נאָר די מעטאָדן, וואָס זײַנען באַנוצט געוואָרן, און באַזונדערס דאָס באַנוצן דײַטשע געדונגענע זעלנערס, וואָס האָבן נאָך אָפּגעהיט די אַכזריותדיקע טראַדיציעס פֿון דרייסיק־יאָריקן קריג, און אינדיאַנער הילפֿס־טיילן, וואָס זײַנען אָנגעפֿאַלן אויף אָפּגעלעגענע פֿאַרמעס, האָבן ניט אַזוי פֿאַר די אַמעריקאַנער שווער געמאַכט די מלחמה, ווי פֿאַר די ענגלענדער. דער קאָנגרעס, וואָס איז זיך צונויפֿגעקומען דאָס צווייטע מאָל אין יאָר 1775, האָט אָנגענומען פֿאַר גוט די אַקציעס פֿון די ניי־ענגלענדער קאָלאָניסטן און האָט באַשטימט דזשאָרדזש וואַשינגטאָן פֿאַרן אייבער־קאָמאַנדיר פֿון די אַמעריקאַנער. אין יאָר 1777 האָט גענעראַל בורגאָין, וואָס האָט געפּרוּווט דורכצורייסן זיך פֿון קאַנאַדע ביז קיין ניו־יאָרק, געליטן אַ שווערע מפּלה בײַ פּרימענס פֿערמע בײַם אייבערשטן האָדסאָן און איז אַרומגערינגלט געוואָרן און געצוואונגען זיך אונטערצוגעבן מיט זײַן גאַנצן חיל בײַ סאַראַטאָגע. די דאָזיקע מפּלה פֿון די ענגלענדער האָט צוגעגעבן מוט די פֿראַנצויזן און די שפּאַניער, זיך אַרײַנצומישן אין קאַמף אויפֿן צד פֿון די קאָלאָניסטן. דער פֿראַנצויזישער פֿלאָט האָט מיטגעהאָלפֿן אַ סך צו פֿאַרקלענערן די פֿאַרמאַכט, וואָס די ענגלענדער

האָבן געהאַט אויפֿן ים. גענעראַל קאָרנוואַליס איז געכאַפּט געוואָרן אויפֿן האַלבּ-אינזל יאָרקטאָון אין ווירדזשיניע אין יאָר 1781 און האָט זיך אונטערגעגעבן מיט זיין אַרמיי. די בריטישע רעגירונג, איצט פֿאַרטאָן אין שווערע אומשטאַנדן מיטן קאַמף קעגן פֿראַנקרייך און שפּאַניע אין אייראָפּע, האָט געהאַלטן ביים סוף פֿון אירע כּוחות.

ביים אָנהייב פֿון דער מלחמה זיינען די קאָלאָניסטן בדרך כּלל משמעות געווען ווייניק נוטה אָפּצוואַרפֿן די מאָנאַרכיע און צו פֿאָדערן פֿולע זעלבשטענדיקייט, פּונקט ווי די האָלענדער אין דער אָנהייב סטאַדיע פֿון פֿיליפּ IIנס רדיפֿות און מעשׂים תּעתּועים. די סעפּעראַטיסטן זיינען אָנגערופֿן געוואָרן ראַדיקאַלן; זיי זיינען געווען על-פּי-רוב עקסט דעמאָקראַטיש, ווי מיר וואָלטן געזאָגט אין ענגלאַנד ביי היינטיקן טאָג, און זייערע פּראָגרעסיווע קוקן האָבן געשראָקן אַ סך פֿון די מיושבֿדיקע און רייכערע קאָלאָניסטן, וואָס פֿאַר זיי האָבן די קלאַסן-פּריווילעגיעס און אויסצייכענונגען געהאַט אַ היפּשן רייץ. נאָר אָנהייב 1776 האָט איינער אַן ענגלענדער, טאָמאַס פּיין, פֿאַרעפֿנטלעכט אין פֿילאַדעלפֿיע אַ פּאַמפֿלעט אונטערן טיטל Common Sense (שכל הישר), וואָס האָט געהאַט אַ געוואַלדיקע ווירקונג אויף דער געזעלשאַפֿטלעכער מיינונג. דער סטיל איז געווען רעטאָריש לויט אונזערע השגות. „דאָס בלוט פֿון די דערשלאָגענע, דער וויינענדיקער קול פֿון די געשרייען פֿון דער נאַטור, ס'איז צייט צו גיין", יכּדומה, נאָך אַזעלכע מליצות פֿול און פֿיל. נאָר די ווירקונג פֿון פּאַמפֿלעט איז געווען זייער גרויס. טויזנטער זיינען דורך אים געוואָרן איבערצייגט, אַז מען מוז זיך אָפּטיילן. דער דאָזיקער איבערקער פֿון דער געזעלשאַפֿטלעכער מיינונג, וויבאַלד ער האָט זיך נאָר אָנגעהויבן, איז צוגעגאַנגען גיך.

ערשט זומער 1776 האָט דער קאָנגרעס אָנגענומען דעם לעצטן שריט צו דערקלערן די אָפּטיילונג. „די דעקלאַראַציע פֿון אומאָפּהענגיקייט", ווידער אַמאָל איינער פֿון יענע מוסטער-דאָקומענטן, וואָס צו פּראָדוצירן אַזעלכע איז געווען דער אייגנטימלעכער פֿאַרדינסט פֿון די ענגלענדער לגבי דער מענטשהייט, איז געוואָרן אויפֿגעצייכנט פֿון טאָמאַס דזשעפֿערסאָן, און נאָך פֿאַרשיידענע הוספֿות און שינויים איז ער געוואָרן געמאַכט פֿאַרן גרונט-דאָקומענט פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן אין אַמעריקע. צוויי שינויים צו דזשעפֿערסאָנס פּראָיעקט

איז כּדאי צו פֿאַרצייכענען. ער איז שטאַרק אָנגעפֿאַלן אויפֿן שקלאַפֿן-האַנדל און האָט אויפֿגעוואָרפֿן די היימישע רעגירונג, פֿאַרוואָס זי האָט געשטערט די פֿרויען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן אין די קאָלאָניעס צו מאַכן דערצו אַ סוף. דאָס איז געוואָרן אַרויסגעוואָרפֿן, און אויך דער זאַץ מכּוח די ענגלענדער: „מיר מוזן פֿרוּוון פֿאַרגעסן אונזער פֿריערדיקע ליבע צו זיי... מיר וואָלטן געקאָנט זיין אַ פֿריי און גרויס פֿאָלק אין איינעם".

אַרום סוף 1782 זיינען אין פּאַריז געחתמעט געוואָרן די פּרעלימינאַר-אַרטיקלען פֿון דעם אָפּמאַך, וואָס לויט אים האָט בריטאַניע אָנערקענט די פֿולע אומאָפּהענגיקייט פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן. דער סוף פֿון קריג איז געוואָרן פּראָקלאַמירט דעם 19טן אַפּריל 1783, גענוי אַכט יאָר נאָך פֿאָל רעווערס אָנפֿאַל און דעם צוריקטריט פֿון גיידזשס מענטשן פֿון קאָנקאָרד קיין באָסטאָן. דער שלום-אָפּמאַך איז געחתמעט געוואָרן אין פּאַריז אין סעפּטעמבער.

5. די קאָנסטיטוציע פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן.

פֿון דעם שטאַנדפּונקט פֿון דער מענטשלעכער געשיכטע איז דער וועג, ווי אַזוי די דרייצן שטאַטן זיינען געוואָרן אומאָפּהענגיק, ווינציקער וויכטיק ווי דער פֿאַקט, אַז זיי זיינען געוואָרן אומאָפּהענגיק. מיט דער איינשטעלונג פֿון זייער אומאָפּהענגיקייט איז געקומען אויף דער וועלט אַ נייער מין געזעלשאַפֿט. עס איז געווען אַזוי ווי עס וואָלט עפּעס אַרויסגעקומען פֿון אַן איי. דאָס איז געווען אַ מערב-אייראָפּעישע ציוויליזאַציע, וואָס האָט זיך אָפּגעריסן פֿון די לעצטע שפּורן פֿון דער אימפּעריע און פֿון קריסטנטום. עס איז אין איר ניט געבליבן קיין סימן פֿון מאָנאַרכיע און פֿון אַ מלוכה-קירך. זי האָט ניט געהאַט קיין הערצאָגן, פֿירשטן, גראַפֿן און קיין שום טיטל-טרעגערס, וואָס זאָלן קאָנען פּרעטענדירן, אַז עס קומט זיי וואָסער הערשאַפֿט אָדער כּבוד. אַפֿילו איר איינהייט איז געווען אַן איינהייט נאָר צוליב שוץ און פֿרייהייט. זי איז אין די פּרטים געווען אַ ריינער אָנהייב פֿון פּאָליטישער אָרגאַניזאַציע, וואָס איר גלייכן האָט די וועלט נאָך

ניט געהאַט געזען. באַזונדערס כדאַי צו באַמערקן איז דאָס, וואָס עס איז
ניט געווען קיין שום בינדונג אין רעליגיעזע ענינים. זי האָט געהאַט אַ צאָל
קריסטלעכע פאָרמען, איר גייסט איז בלי־ספק געווען אַ קריסטלעכער,
אָבער, ווערליג עס האָט בפירוש דערקלערט אַ מלוכה־דאָקומענט פון
יאָר 1796: „די רעגירונג פון די פאַראייניקטע שטאַטן איז בשום אופן

בענדזשאַמין פראַנקלין, אַמעריקאַנישער טוער פון אומאָפּהענגיקייטס־קריג.

ניט באַגרינדעט אויף דער קריסטלעכער רעליגיע". די נייע געמיינ־
שאַפט האָט פּאַקטיש אַראָפּגענידערט צו די הוילע און אָפּגערעקטע
פונדאַמענטן פון מענטשלעכער געזעלשאַפטלעכקייט און האָט גענומען
בויען אַ נייעם מין געזעלשאַפט און אַ נייעם מין מלוכה, אויף די דאָזיקע
פונדאַמענטן.

דאָ זיינען געווען אַרום פיר מיליאָן מענטשן צעשפּרייט איבער אַ גרויסער שטרעקע מיט זייער נידעריקע און שווערע פּאַרקערמיטלען, דערווייל נאָך אָרעם, אָבער מיט מעגלעכקייט פון רייכקייט אָן אַ שיעור, און זיי האָבן זיך דאָס פירגענומען צו שאַפן אויף דער וואָר און פּראַקטיק יענעם אויפבוי-אויפטו, וואָס די אַטענישע פילאָסאָפן מיט צוויי-און-צוואַנציק יאָרהונדערטער צוריק האָבן זיך פאַרמאָסטן אין דער פאַנטאַזיע און טעאָריע.

דער דאָזיקער מצב צייכנט אָן אַן ענדגילטיקע סטאַדיע אין דעם מענטשנס באַפרייונג פון פּרעצעדענט און מנהג און אַן ענדגילטיקן טריט פאָראויס צו באַוואוסטזיניקן און שכלדיקן איבערבויען די אומשטאַנדן לויט דעם מענטשנס באַדערפענישן און צילן. דאָ איז אַ נייע מעטאָדע געוואָרן פאַרווירקלעכט אין די מענטשלעכע ענינים. די מאָדערנע מלוכות פון אייראָפּע האָבן זיך אַרויסגעוויקלט, אינסטיטוציע נאָך אינסטיטוציע, פּאַוואָליע און אָן אַ פּלאַן, פון אַ פריערדיקן צושטאַנד. די פאַראייניקטע שטאַטן זיינען געוואָרן אויספּלאַנירט און געשאַפן.

נאָר אין איין פּרט איז די שפּעטערישע פרייהייט פון דעם נייעם פאָלק געווען זייער ערנסט באַגרענעצט. דער דאָזיקער נייער מין געזעלשאַפט און מלוכה איז ניט געווען געבויט אויף אַ פוסטן פּלאַץ. זי איז ניט געווען אַפילו אַזאַ פרייע קינסטלעכע שאַפונג ווי אייניקע פון די שפּעטערע אַטענישע קאָלאָניעס, וואָס זיינען אַרויסגעגאַנגען פון דער מוטער-שטאָט אויסצופּלאַנירן און צו בויען שפּאָגל-נייע שטאָט-מלוכות מיט שפּאָגל-נייע קאָנסטיטוציעס. אַלע דרייצן קאָלאָניעס האָבן צום סוף פון קריג געהאַט אייגענע קאָנסטיטוציעס, צי אַזעלכע, ווי קאָנעקטיקוט און ראָד-איילענד, וואָס זייערע קאָנסטיטוציעס האָבן געשטאַמט פון זייערע לכתחילהדיקע טשאַרטערס (1662), אָדער וואָס האָבן, ווי אין דעם פאַל פון די איבעריקע שטאַטן, וואו אַ בריטישער גובערנאַטאָר האָט געשפּילט אַ ראָלע אין דער אַדמיניסטראַציע, איבערגעמאַכט זייערע קאָנסטיטוציעס אין משך פון קריג. נאָר מיר מעגן באַטראַכטן אָט די אַלע איינצל-קאָנסטיטוציעס ווי פּרוּוון און עקספּערימענטן פאַר דער אַלגעמיינער קאָנסטיטוציע.

אין דער דאָזיקער קאָנסטיטוציע פאַרנעמען עטלעכע אידעעס דעם אויבנאָן. איינע איז די אידעע פון פּאָליטישער און סאָציאַלער גלייכהייט. די דאָזיקע אידעע, וואָס מיר האָבן געזען, ווי זי האָט זיך באַוויזן אין דער וועלט ווי אַן עקסטרעמע און כמעט אומגלויבלעכע אידעע אין דער תקופה וואָס צווישן בודאַ און ישו פון נצרת, איז איצט צום סוף 18טן יאָרהונדערט געוואָרן איינגעפירט ווי אַ פּראַקטישע מאָס פאַר מענטשלעכע פאַרהעלטענישן. אין דעם גרונט־געזעץ פון ווירדזשיניע שטייט געזאָגט: „אַלע מענטשן זיינען לויט דער נאַטור גלייך פריי און אומאָפּהענגיק", און ווייטער ווערן אויסגערעכנט זייערע „רעכט", עס ווערט פעסטגעשטעלט, אַז אַלע פאַרוואַלטונגס־אָרגאַנען און אַלע רעגירנדיקע פּערזאָנען זיינען ניט מער ווי „מורשים און דינערס" פון דער רעפּובליק. אַלע מענטשן האָבן דאָס גלייכע רעכט פריי אָפּצוהיטן זייער רעליגיע. דער קיניג לויט רעכט, דער אַריסטאָקראַט, דער „נאַטירלעכער שקלאַף", דער גאָט־קיניג און דער גאָט—זיי אַלע זיינען פאַרשוואונדן פון פּאָליטישן פּלאַן, ווי ווייט דאָס איז שייך די דאָזיקע דעקלאַראַציעס. דער גרעסטער טייל פון די שטאַטן האָבן אַרויסגעלאָזט ענלעכע אַריינפירן צו דער קאָנסטיטוציע. די דעקלאַראַציע פון דער אומאָפּהענגיקייט זאָגט, אַז „אַלע מענטשן זיינען געבאָרן גלייך". אומעטום ווערט געזאָגט אין אויסדרוקן, וואָס געהערן צום 18טן יאָרהונדערט, אַז די נייע געמיינשאַפט באַדאַרף זיין—אויב מיר נוצן די פראַזעאָלאָגיע, וואָס מיר האָבן איינגעפירט אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל — אַ געמיינשאַפט פון ווילן און ניט קיין געמיינשאַפט פון פאָלגן. נאָר די דענקערס פון יענער צייט האָבן געהאַט אַ מער האַמעטנעם אופן פאָרצושטעלן אַ זאַך: זיי האָבן זיך אויסגעמעלט, אַז עס איז פאַראַן אַ מין אינדיווידועלער אויסקלייב און הסכם צו בירגערשאַפט, וואָס האָט גאָר קיין מאָל אין דער אמתן ניט געטראָפן — דער אַזוי גערופענער געזעלשאַפטלעכער אָפּרייד" (Contrat social). למשל, די הקדמה צום גרונט־געזעץ פון מאַסאַטשוזעטס זאָגט, אַז „די מלוכה איז אַ פרייוויליקע פאַרבינדונג, וואָס אין איר רעדט אָפּ דאָס גאַנצע פאָלק מיט איטלעכן בירגער און איטלעכער בירגער מיטן גאַנצן פאָלק, אַז אַלץ דאַרף ווערן רעגירט לויט באַשטימטע געזעצן לטובת הכלל".

עס איז אָבער באַשיימפּערלעך, אַז דער גרעסטער טייל פֿון די דאָזיקע גרונט-הנחות זיינען זייער מסופּקדיקע הנחות. מענטשן ווערן ניט געבאָרן גלייך, זיי ווערן ניט געבאָרן פֿריי; זיי ווערן געבאָרן ווי אַ ביז גאָר פֿאַרשיידנאַרטיקע מאַסע, אַריינגעפּלאָנטערט אין אַן אַלטער און פֿאַרפּלאָנטערטער סאָציאַלער נעץ. אויך איז קיין מענטש ניט געצוואונגען אונטערצוהתמען דעם געזעלשאַפֿטלעכן אָפּמאַך, אָדער זיך אָפּצוטראָגן אין איינזאַמקייט, אויב ער טוט דאָס ניט. די דאָזיקע הנחות, אויסגעטייטשט ווערטלעך, זיינען אַזוי בפֿירוש פֿאַלש, אַז מען קאָן גאָר ניט גלויבן, אַז די מענטשן, וואָס האָבן זיי געשאַפֿן, זאָלן האָבן געמיינט זיי אויסצוטייטשן ווערטלעך. זיי האָבן זיי געשאַפֿן ווי געוויסע שווער צו כאַפּנדיקע, אָבער העכסט וויכטיקע אידעעס -- וואָס איצט, נאָך אָנדערהאַלב יאָרהונדערט דענקען, איז די וועלט אין שטאַנד זיי אויסצודריקן בעסער.

ווי עס האָט געוויזן דער דאָזיקער „קאָנטור“, איז ציוויליזאַציע אויפֿגעקומען ווי אַ געמיינשאַפֿט פֿון פֿאָלגן און איז געווען אין עצם אַ געמיינשאַפֿט פֿון פֿאָלגן. נאָר דור נאָך דור האָבן כּוהנים און רעגירערס אויסגענוצט דעם דאָזיקן גייסט צום שלעכטן. פֿון די וועלדער, פֿאַרקלענערער און סטעפּעס איז געווען אַ שטענדיקער צופֿלוס פֿון הערשערישן ווילן. סוף-כּל-סוף איז דער מענטשלעכער גייסט אויפֿגעשטאַנען און האָט מורד געווען קעגן בלינדן פֿאָלגן אין כּלל-לעבן. ער האָט געזוכט — און צוערשט האָט ער געזוכט זייער אומגעשיקט — צו דערגרייכן צו אַ נייער און בעסערער ציוויליזאַציע, וואָס זאָל זיין צוגלייך אַ ווילנס-געמיינשאַפֿט. צוליב דעם צוועק איז געווען נייטיק, אַז איטלעכער מענטש זאָל ווערן באַהאַנדלט ווי זיין אייגענער סוווערען; זיין מצב האָט באַדאַרפֿט זיין דער מצב פֿון איינעם, וואָס דינט מיטן גוטן ווילן, און ניט געצוואונגען ווי אַ קנעכט. זיין ממשותדיקער נוצן, זיין ממשותדיקע ווערדע איז געווען געווענדט אָן זיינע אינדיווידועלע מעלות. די מעטאָדע, וואָס דורך איר האָבן די דאָזיקע שאַפֿערס פֿון דער פּאָליטישער אַמעריקע געזוכט צו זיכערן זייער ווילנס-געמיינשאַפֿט, איז געווען אַ פּשוטע און פּראָסטע ביז גאָר. זיי האָבן געגעבן אַ ברייטע פֿרייהייט, בפֿרט פֿאַר יענער צייט און ביי די אַמעריקאַנער תּנאים. דער מצב איז געווען פֿאַרשיידן לויט די פֿאַרשיידענע שטאַטן:

די ברייטסטע פֿרייהייט איז געווען אין פּענסילווייניע, וואו איטלעכער דערוואַקסענער שטייער־צאָלער האָט געהאַט שטים־רעכט. נאָר אין פֿאַרגלייך מיט בריטאַניע איז גאַנץ אַמעריקע צום סוף פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט געווען פֿאַרזאָרגט מיט אַ ברייטן וואַל־רעכט. די דאָזיקע שאַפֿערס פֿון אַמעריקע האָבן אויך געמאַכט אָנשטרענגונגען, באַטייטיקע פֿאַר זייער צייט, אָבער שוואַכע לויט דעם איצטיקן מאַסשטאַב, צו זיכערן אַ ברייט פֿאַרשפּרייטע אַלגעמיינע בילדונג. אינפֿאָרמירן די בירגער וועגן דעם, וואָס עס טוט זיך אין לאַנד און אין אויסלאַנד, האָבן זיי איבערגעלאָזט, באַשיימפּערלעך אָן וואָסערע ספֿקות און חששים, פֿאַר עפּנטלעכע פֿאַרזאַמלונגען און פֿאַר דער פּריוואַטער פּרעסע.

די געשיכטע פֿון די קאָנסטיטוציעס פֿון די פֿאַרשיידענע שטאַטן און פֿון דער קאָנסטיטוציע פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן ווי אַ גאַנצע איז אַ צו קאָמפּליצירטע און געפּלאָנטערטע, און מיר קאָנען זיי באַהאַנדלען נאָר אין די ברייטסטע שטריכן. דער מערקווערדיקסטער פּונקט לויט דעם מאָדערנעם קוק איז דאָס בפֿירושע פֿאַרזען די פֿרויען ווי בירגער. די אַמעריקאַנער געמיינשאַפֿט איז געווען אַ פּשוטע, אין גרויסן און גאַנצן אַן אַראַרע געמיינשאַפֿט, און דער גרעסטער טייל פֿרויען זיינען געווען חתונה געהאַטע; האָט דאָס אויסגעזען נאַטירלעך, אַז זיי זאָלן זיין פֿאַרטראָטן דורך זייערע מאַנען. מער ניט ניו־דזשערסי האָט דערלויבט טייל פֿרויען צו שטימען לויט אַ פֿאַרמעגן־צענז. אַ צווייטער פּונקט זייער אַן אינטערעסאַנטער איז די כמעט אַלגעמיינע החלטה צו האָבן צוויי רעגירנדיקע פֿאַרזאַמלונגען, וואָס האָבן געהאָלפֿן אָדער געשטערט איינע דער אַנדערער לויט דעם מוסטער פֿון דער אונטערשטער פּאַלאַטע און דעם לאָרדן־הויז אין בריטאַניע. מער ניט אין פּענסילווייניע האָט געהאַט איין איינציקע רעפּרעזענטאַנטן־קאַמער, און דאָס האָט מען געהאַלטן דעמאָלט פֿאַר אַ זייער געפֿערלעכן אולטראַ־דעמאָקראַטישן צושטאַנד. חוץ דעם מאָטיוו, אַז געזעצגעבונג דאַרף צוגיין פּאַוואָליע און זיכער, איז שווער צו געפֿינען אַן אַנדער טעם, צוליב וואָס מוז מען דאָס האָבן דווקא צוויי קאַמערן. עס זעט אויס, אַז ביי די צונויפֿשטעלער פֿון קאָנסטיטוציעס אין 18טן יאָרהונדערט איז דאָס געווען מער אַ זאַך פֿון מאָדע, איידער

פון אַ שכלדיקער נויטווענדיקייט. די בריטישע צעטיילונג איז גע=
ווען אַן אַלטע: דאָס הויז פון די לאָרדן, דער לכתחילהדיקער פּאַרלאַ=
מענט, איז געוואָרן אַ פאַרזאַמלונג פון „נאָטאַבלען”, די פירנדיקע
מענער, די פני פון קיניגרייך; דאָס הויז פון די געמיינע איז אַריינגעקו=
מען ווי אַ נייער פאַקטאָר, ווי דער אויסגעקליבענער פירשפּרעכער
פאַר די שטאָט=לייט און פאַר די קליינע פּויערים. מען האָט אין 18טן
יאָרהונדערט אַ ביסל איבעראַיילט משער געווען, אַז די פאַרטרעטונג
פון דער מאַסע קאָן זיך לאָזן פירן דורך ווילדע אימפּולסן און אַז מען
מוז האָבן עפּעס וואָס זאָל זי אײַנהאַלטן. די אָנגענומענע מיינונג איז גע=
ווען פאַר דעמאָקראַטיע, אָבער אַ דעמאָקראַטיע מיט שטאַרקע טאָרמאַזן
אויף פאַרהאַמעווען שטענדיק, צי באַרג אַרויף צי באַרג אַראָפּ. דעריבער
איז אַרום אַלע די אייבערשטע פּאַלאַטעס געווען אַ מין בײַ=טעם פון
אויסגעקליבנקייט. זיי פלעגן ווערן אויסגעקליבן מיט אַ מער באַגרע=
נעצטער פרייהייט. די אידעע צו שאַפן אַן אייבערשטע קאַמער, וואָס
זאָל זיין די פעסטונג פאַר שטאַנדהאַפטיקע מענער, איז ניט אַזוי
שטאַרק געפעלן מאָדערנע מענטשן, ווי זי איז געווען געפעלן די
מענטשן אין 18טן יאָרהונדערט, אָבער די צוויי=קאַמער=אידעע אין
אַן אַנדער פאָרם האָט נאָך איצט אירע פאַרטיידיקער. זיי זיינען
משער, אַז אַ געמיינשאַפט קאָן מיט נוצן באַטראַכטן אירע
ענינים פון צווייערליי שטאַנדפּונקטן — דורך די אויגן פון
אַ קערפּערשאַפט, וואָס איז אויסגעקליבן צו רעפּרעזענטירן האַנדל,
אינדוסטריע, פּראָפעסיעס, עפנטלעכן דינסט און כדומה, דאָס הייסט
אַ קערפּערשאַפט, וואָס רעפּרעזענטירט פונקציעס, און דורך די אויגן
פון אַ צווייטער קערפּערשאַפט, וואָס איז אויסגעקליבן לויט די איינ=
ציקע ערטער, צו פאַרטרעטן געמיינדעס. פאַר די מיטגלידער פון
דער ערשטער קאָן איטלעכער שטימען לויט זיין פאַך, פאַר דער
לעצטער לויט זיין קרייז אָדער וואוין=אָרט. זיי זייזן אָן, אַז גראָד דאָס
בריטישע לאָרדן=הויז איז פאַקטיש אַ קערפּערשאַפט, וואָס רעפּרע=
זענטירט פונקציעס. אין איר זיינען פאָרגעשטעלט, בלי=ספק ניט פּראָ=
פּאָרציאָנעל, לאַנד=אייגנטום, יוריספּרודענץ, די קירך, אָבער אויך אינ=
דוסטריע, פינאַנסן, די גרויסע עפנטלעכע פונקציעס, קונסט, וויסנ=
שאַפט, מעדיצין פאַרנעמען אַ באַשטימטן אָרט. די בריטישע אונ=

טערשטע פּאַלאַטע האָט אַ ריין טעריטאָריעלע שייכות. מען האָט אַפילו פאָרגעשלאָגן אין בריטאַניע, אַז עס באַדאַרפן זיין „אַרבעטער-פּערן“, אויסגעקליבן צווישן די לידערס פון די גרויסע אינדוסטריעלע פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען. אָבער דאָס זיינען חקירות, וואָס גייען אַרויס פון די ראַמען פון אונזער איצטיקן פּלאַן.

די צענטראַלע רעגירונג פון די פאַראייניקטע שטאַטן איז צוערשט געווען זייער אַ שוואַכע קערפּערשאַפט, אַ קאָנגרעס פון פאָרשטייער פון די דרייצן שטאַטן, וואָס איז געוואָרן צוזאַמענגעהאַלטן דורך איייניקע „אַרטיקלען פון דער קאָנפעדעראַציע“. דער דאָזיקער קאָנגרעס איז געווען ווינציק מער ווי אַ קאָנפערענץ פון סוּווערענע פאָרשטייער. ער האָט, למשל, ניט געהאַט צו שאַפן איבער דעם אויסווייניקסטן האַנדל פון איטלעכן שטאַט, האָט ניט געקאָנט ניט אַרויסלאָזן געלט און ניט אַרויפלייגן שטייערן מיט זיין אייגענער מאַכט. אַז דזשאָן עדעמס, דער ערשטער מיניסטער פון די פאַראייניקטע שטאַטן אין ענגלאַנד, איז געקומען פאַרהאַנדלען איבער אַ האַנדלס-אָפּמאַך מיטן ענגלישן אויסערן-מיניסטער, האָט מען ביי אים פאַרלאַנגט דרייצן באַזונדערע פולמאַכטן, צו איינעם פון איטלעכן שייכותדיקן שטאַט. ער האָט געמוזט אָנערקענען, אַז ער איז ניט קאָמפּעטענט צו שליסן בינדנדיקע אָפּמאַכן. האָבן די ענגלענדער באַלד אָנגעהויבן פירן פאַרהאַנדלונגען מיט איטלעכן שטאַט באַזונדער, אויסגעמיטן דעם קאָנגרעס, און זיי האָבן ווידער פאַרנומען אַ צאָל פּונקטן אויף דער אַמעריקאַנער טעריטאָריע אַרום די גרויסע אָזערעס, מחמת דער קאָנגרעס איז ניט געווען בכוח איינצוהאַלטן פאַקטיש די דאָזיקע געגנטן.

אין אַ צווייטן דרינגענדיקן ענין האָט דער קאָנגרעס אויך זיך אַרויסגעוויזן שוואַך. אין מערב-זייט פון די דרייצן שטאַטן האָבן זיך געצויגן לענדער אָן אַ ברעג, וואָס אַהין האָבן זיך איצט געשטופּט קאָלאָניסטן אין אַן אַלץ וואַקסנדיקער צאָל. איטלעכער פון די שטאַטן האָט געהאַט אומבאַגרענעצטע תביעות זיך אויסצושפּרייטן קיין מערב. עס איז געווען באַשיימפּערלעך פאַר איטלעכן קלאָר-זעענדיקן מענטשן, אַז דער צונויפשטויס פון די דאָזיקע פּרעטענזיעס מוז סוף-כל-סוף פירן צו אַ קריג, סיידן די צענטראַלע רעגירונג וואָלט געקאָנט נעמען אויף זיך צו מאַכן די חלוקה. די שוואַכקייט פון דער צענטראַלער רע-

גירונג, איר אומפעיקייט זיך צו קאָנצענטרירן האָט זיך אַרויסגעוויזן אַזוי אומבאַקוועם און אַזוי געפערלעך, אַז מען האָט שטילערהייט גענומען אונטערשמועסן מכּוח אַ מאָנאַרכיע, און נעטעניעל גאָרהעם פון מאַסאַטשוזעטס, דער פּרעזידענט פון קאָנגרעס, האָט געלאָזט אַ רעד-טאָן וועגן דעם ענין מיט פּרינץ היינריך פון פּרייסן, דעם ברודער פון פרידריך דעם גרויסן.

סוף-כּל-סוף איז צונויפגערופן געוואָרן אַ קאָנסטיטוירנדיקע פאַרזאַמלונג אין יאָר 1787 אין פילאַדעלפיע, און דאָרט איז די איצטיקע קאָנסטיטוציע פון די פאַראייניקטע שטאַטן געוואָרן אויסגעאַרבעט אין ברייטע שטריכן. אין די צווישנדיקע יאָרן איז געווען פאָרגעקומען אַ גרויסע אומענדערונג אין די שטימונגען, מען האָט אומעטום איינגעזען, אַז עס איז נייטיק איינהייט.

בעת עס זיינען געווען אָנגעצייכנט די אַרטיקלען פון דער קאָנפעדעראַציע, האָבן מענטשן געקלערט וועגן „פאָלק פון ווירדזשיניע“, זיעגן „פאָלק פון מאַסאַטשוזעטס“, דעם „פאָלק פון ראָד-איילענד“ וכדומה; איצט באַווייזט זיך אַ נייער באַגריף: „דאָס פאָלק פון די פאַראייניקטע שטאַטן“. די נייע רעגירונג, וואָס איז איצט געשאַפן געוואָרן, מיטן אויספירנדיקן פּרעזידענט, די סענאַטאָרן, קאָנגרעס-לייט און דעם העכסטן געריכט, איז דעקלאַרירט געוואָרן, אַז דאָס איז די רעגירונג פון „פאָלק פון די פאַראייניקטע שטאַטן“. זי איז געווען אַ סינטעז, אַ צונויפגיסונג, און ניט פשוט אַ פאַרזאַמלונג. זי האָט שוין געזאָגט: „מיר דאָס פאָלק“, און ניט „מיר די שטאַטן“, ווי לי פון ווירדזשיניע האָט זיך ביטער באַקלאָגט. זי האָט באַדאַרפט זיין אַ „פעדעראַלע“ רעגירונג און ניט אַ רעגירונג פון אַ קאָנפעדעראַציע.

איין שטאַט נאָכן אַנדערן האָבן די דאָזיקע קאָנסטיטוציע ראַטיפיצירט. און אין פרי-יאָר 1788 האָט זיך צונויפגעקליבן אין ניו-יאָרק דער ערשטער קאָנגרעס אויף די נייע יסודות, אונטערן פאָרזיץ פון דזשאָרדזש וואַשינגטאָן, וואָס איז געווען דער הויפּט-קאָמאַנדיר אין דער צייט פון קריג פאַר דער אומאָפּהענגיקייט. די קאָנסטיטוציע האָט דורכגעמאַכט היפּשע שינויים, און עס איז אויסגעבויט געוואָרן די שטאָט וואַשינגטאָן ביים פּאָטאָמאַק ווי די פעדעראַלע הויפּטשטאָט.

6. פרימיטיווע שטריכן אין דער קאָנסטיטוציע פון די פאַראייניקטע שטאַטן.

אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל האָבן מיר געשילדערט די רוימישע רעפובליק און איר געמיש פון מאָדערנע שטריכן מיט פינסטערע אָבערגלויבנס און פרימיטיווער ווילדקייט, ווי אַ נעאַנדערטאַלער מוסטער פאַר דער מאָדערנער דעמאָקראַטישער מלוכה. עס וועט קומען אַ צייט, ווען מענטשן וועלן באַטראַכטן דעם אויפבוי און די מאַשינעריי פון דער אַמעריקאַנישער קאָנסטיטוציע ווי אַ פאָליטישן עקוויוואַלענט פון די געצייג און מכשירים פון נעאָליטישן מענטשן. זיי האָבן גוט געדינט פאַר זייער צוועק, און אונטער זייער שוץ איז דאָס פאָלק פון די פאַראייניקטע שטאַטן אויסגעוואַקסן צו איינער פון די גרעסטע, מעכטיקסטע און ציוויליזירטסטע געמיינשאַפטן, וואָס די וועלט האָט ווען עס איז געזען. נאָר עס איז ניטאָ קיין גרונט צו האַלטן, אַז די אַמעריקאַנישע קאָנסטיטוציע איז מער ענדגילטיק און אומפאַרענדערלעך, ווי די וויאַדוקטן פון דער שטאָטישער אײַזנבאַן, וואָס פאַרשטעלן אַ סך דורכפאָרן אין ניו־יאָרק, אָדער דער אויסגעצייכנטער און היימלעכער טיפ פון דער הייזער־אַרכיטעקטור, וואָס הערשט נאָך אין פילאַדעלפיע. די דאָזיקע זאַכן האָבן אויך גוט געדינט, זיי האָבן זייערע חסרונות און קאָנען ווערן אויסגעבעסערט. אין דער מאָס ווי עס וואַקסט אונזער וויסן און פאַרשטיין, מוזן אונזערע פאָליטישע מכשירים פונקט אַזוי כסדר רעווידירט און אויסגעבעסערט ווערן, ווי אונזערע שטוביקע און מעכאַנישע מכשירים.

זינט די אַמעריקאַנישע קאָנסטיטוציע איז געוואָרן אויסגעפלאַנעוועט, האָבן זיך שטאַרק אַנטוויקלט אונזערע באַגריפן וועגן געשיכטע און אונזער וויסן פון דער קאָלעקטיווער פסיכאָלאָגיע. מיר הייבן אָן צו זען אַ סך זאַכן אין דער פראָבלעם פון רעגירונג, וואָס די מענטשן פון 18טן יאָרהונדערט זיינען געווען בלינד בנוגע צו זיי. און ווי דרייסט עס איז אויך געווען זייער אויפטו אין פאַרגלייך מיט יעטווידער פריערדיקער פאָליטישער שאַפונג, איז ער דאָך ניט דרייסט גענוג לגבי דער פראָבלעם וועגן דער נייטיקייט איינצושטעלן אויף דער ערד אַ ציוויליזירטע ווילנס־געמיינשאַפט, ווי מיר שטעלן זיך דאָס איצט פאָר.

זיי האָבן געהאַלטן אַ סך זאַכן פאַר געווים, וואָס מיר ווייסן איצט, אַז זיי באַדאַרפן נאָך גענוי אויסגעפאָרשט ווערן וויסנשאַפטלעך, בכדי מיר זאָלן קאָנען קומען וועגן זיי צו באַשטימטע מסקנות. זיי האָבן געמיינט, אַז עס איז גענוג צו גרינדן שולן און קאָלעדזשעס, גאַראַנטירן מיט ערד אויף אויסצוהאַלטן זיי, און דערנאָך קאָן מען זיי איבערלאָזן אויף זייער אייגענעם באַראַט. אָבער בילדונג איז ניט אַ ביימל, וואָס קאָן וואַקסן אויף איטלעכן גרונט, דאָס איז אַ צאַרט און איידל געוויקס, וואָס קאָן גרינג פאַרווילדערט ווערן און דעגענערירן. מיר ווייסן ביי היינטיקן טאָג, אַז די אָפּגעשטאַנענקייט פון די אוניווערסיטעטן און פון דער בילדונגס-מאַשינעריע איז געגליכן צו אַן אָפּגעשטאַנענקייט אין דער אַנטוויקלונג פון מוח און נערוון, וואָס פאַרהאַלט דעם וואוקס פון גאַנצן סאָציאַלן קערפּער. לויט דעם מאַסשטאַב פון אייראָפּע, לויט דעם מאַסשטאַב פון וואָסער עס איז מלוכה, וואָס האָט עקסיסטירט ביז איצט, איז דער שטאַנד פון אַלגעמיינער בילדונג אין אַמעריקע הויך, אָבער לויט דעם מאַסשטאַב ווי אַמעריקע וואָלט באַדאַרפט זיין, איז זי אַן אומגעבילדעט לאַנד. און יענע פאָטערס פון אַמעריקע האָבן געמיינט, אַז ס'איז גענוג ווען זיי וועלן לאָזן די פּרעסע פריי, וועט שוין איטלעכער לעבן אין ליכטיקייט. זיי האָבן ניט איינגעזען, אַז אַ פרייע פּרעסע קאָן אַנטוויקלען אַ מין לעגאַלע פאַרקויפלעכקייט אַדאַנק אירע באַציונגען צו אַנאָנסן-געבערס, און אַז באַלעבאַטים פון גרויסע צייטונגען קאָנען ווערן באַנדיטן פון דער עפנטלעכער מיינונג און אונטערברענגערס פון יעדער גוטער התחלה. און די באַשאַפער פון אַמעריקע האָבן צולעצט ניט געוואוסט, וואָס פאַר אַ קונצן עס שטעקן אין דעם אָפּשטים-אַפּאַראַט. די גאַנצע וויסנשאַפט פון וואַלן איז געווען אויף יענער זייט פון זייער זע-קרייז, זיי האָבן גאָרנישט ניט געוואוסט וועגן דעם, ווי אַזוי מען דאַרף פאַרהיטן, אַז וואַלן זאָלן ניט ווערן „געמאַכט“ דורך ספּעציאַליזירטע אָרגאַניזאַציעס, און די רויע און ניט-בויגעוודיקע מעטאָדעס, וואָס זיי האָבן אָנגעווענדט, האָבן איבערגעענטפערט זייער פּאָליטישע סיסטעם אין רשות פון די גרויסע פּאַרטיי-מאַשינעס, וואָס האָבן אַוועקגעריבט ביי דער אַמעריקאַנער דעמאָקראַטיע אַ העלפט פון איר פרייהייט און דעם גרעסטן טייל פון איר פּאָליטישער נשמה. פּאָליטיק איז געוואָרן אַ געשעפט, און אַ זייער מיאוס געשעפט. ערלעכע און באַ-

גאַבטע מענטשן זיינען נאָך דעם ערשטן גרויסן פעריאָד אַוועק פון פּאָליטיק און האָבן זיך גענומען פאַר „ביזנעס“, און אַזוי אַרום איז געפאַלן דער גייסט פון דער מלוכה. פּריוואַטע אונטערנעמונג האָט געוועלטיקט אין אַ סך זאַכן, וואָס זיינען געווען נוגע דעם כלל, ווייל פּאָליטישע קאָרופּציע האָט געמאַכט אוממעגלעך אַ כלל־אונטערנעמונג.

נאָר די חסרונות פון דער גרויסער פּאָליטישער סיסטעם, וואָס עס האָבן געשאַפן די אַמעריקאַנער פון רעוואָלוציאָנערן פעריאָד, האָבן זיך ניט באַוויזן מיט איין מאָל. אין משך פון עטלעכע דורות איז די געשיכטע פון די פאַראייניקטע שטאַטן געווען אַ געשיכטע פון האָסטיקן אויסשפּרייט און פון אַזאַ סכום פרייהייט, היימישן גליק און ענערגישער אַרבעט, וואָס האָבן ניט זייער גלייכן אין דער וועלטגעשיכטע. די געשיכטע פון אַמעריקע פאַר די לעצטע אָנדערהאַלב הונדערט יאָר איז, ניט געקוקט אויף אַ סך אָפּקערן פון אמתער גלייכהייט, ניט געקוקט אויף אַ סך רויקייט און אַ סך פעלערן, פונדעסטוועגן אַזאַ ליכטיקע און אַזאַ בכבודיקע געשיכטע ווי פון וואָסער עס איז אַנדער פאָלק פון אונזער צייט.

אין דעם דאָזיקן קורצן באַריכט וועגן דער שאַפונג פון די פאַראייניקטע שטאַטן פון אַמעריקע האָבן מיר געקענט נאָר דערמאָנען עטלעכע נעמען פון דער גרופּע גרויסע מענטשן, וואָס האָבן געשאַפן דעם דאָזיקן נייעם אָפּווענד אין דער מענטשלעכער געשיכטע. מיר האָבן זיי אָנגערופן ביי אַ געלעגנהייט אָדער מיר האָבן גאָרניט אָנגערופן אַזעלכע מענער ווי טאָמאַס פּיין, בענדזשאַמין פראַנקלין, פּאַטריק הענרי, טאָמאַס דזשעפערסאָן, די שוועסטערקינדער עדעמס, מעדיסאָן אלכסנדר העמילטאָן און דזשאָרדזש וואַשינגטאָן. עס איז שווער צו מעסטן די מענטשן פון זיין געשיכטלעכן פעריאָד מיט דער מאָס פון אַ צווייטן פעריאָד. טייל שרייבערס, אַפילו אַמעריקאַנער שרייבערס, געבלענדט דורך דעם געקינצלטן גלאַנץ פון די אייראָפּעישע הויפן און דורך דער פאַלשער גדולה און צעשטערערישער גבורה פון אַ פרידריך דעם גרויסן אָדער קאַטערינע דער גרויסער, מאַכן דעם איינדרוק, ווי זיי וואָלטן זיך געשעמט מיט אָט דער אַ ביסל וואַכעדיקער העלדישקייט פון די באַשעפער פון אַמעריקע. זיי פילן, אַז

בענדזשאַמין פראַנקלין, מיט זיינע לאַנגע האָר, מיט זיינע פשוטע בגדים און מיט זיינע נאַטירלעכע מאַנירן האָט ביים הויף פון לודוויג XVI אויסגעזען ווי אַ קנאַפּער אַריסטאָקראַט. נאָר אַז מען נעמט אַראָפּ דעם פּוץ און מען דערגייט צו די פּערזענלעכקייטן, איז לודוויג XVI געווען קיים געווען פאַרשטאַנדיק אָדער איידל-געשטימט,

מאַריע אַנטואַנעט, קיניגין פון פראַנקרייך, די פרוי פון לודוויג XVI.
לויט אַ געמעל אין ווערסאַיל.

אַז ער זאָל זיין ראוי צו זיין פראַנקלינס אַ משרת. אויב מענטשלעכע גרויסקייט איז אַן ענין פון גלאַנץ און מאַכט, דעמאָלט איז אלכּסנדר דער גרויסער געווים דער שפּיץ פון מענטשלעכער גרויסקייט. אָבער צי איז דען ניט אַ גרויסער מענטש גראָד יענער, וואָס אין אַ גרויסער פּאָזיציע אָדער אינמיטן גרויסע געלעגנהייטן — און גרויסע פעיקייטן זיינען

דאָך אויך ניט מער ווי גרויסע געלעגנהייטן — טוט ער דינען גאָט און זיינע מיטמענטשן מיט אַן עניוותדיקן געמיט? און גאָר אַ גרויסע צאָל פון די דאָזיקע אַמעריקאַנער פון דער רעוואָלוציאָנערער צייט האָבן קענטיק אַרויסגעוויזן אַ סך ניט־פאַראינטערעסירטקייט און איבערגעגעבנקייט. זיי זיינען געווען באַגרענעצטע מענטשן, זיי האָבן געקאָנט האָבן אַ טעות, אָבער אין גרויסן און גאַנצן האָבן זיי, ווייזט אויס, געזאָרגט מער וועגן דער טובה פון דער רעפּובליק, וואָס זיי האָבן געשאַפן, איידער פאַר זייערע אייגענע צילן אָדער פאַר זייער פּערזענלעכן כבוד. מען מוז מודה זיין, אַז זיי האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט נשמה־גרויסקייט.

אמת, זיי זיינען געווען באַגרענעצט אין וויסן און אויסקוק; זיי זיינען געווען באַגרענעצט דורך די גרענעצן פון זייער צייט. זיי זיינען געווען, פּונקט ווי מיר אַלע, מענטשן מיט געמישטע מאָטיוון: עס זיינען אויפגעקומען אין זייער נשמה גוטע אימפּולסן, גרויסע אידעען זיינען אַרויפגעשוואומען ביי זיי, אָבער זיי האָבן אויך געקאָנט זיין בעל־מקנאס, פּויל, פאַרעקשנט, להוט נאָך געלט, בעל־תאוות. ווען מען זאָל דאַרפן שרייבן אַן אמתיי, פולע און באַזונדערע געשיכטע פון דעם, ווי אַזוי די פאַראייניקטע שטאַטן זיינען געוואָרן געשאַפן, וואָלט מען זי באַדאַרפט שרייבן מיט ליבהאַרציקייט און אין אַ הויכן גייסט פון אַ גלענצנדיקער קאָמעדיע, וואָס שטייגט־אויף צו די איידעלסטע צילן. און אין קיין אַנדער זאַך איז די רייכע, געדרייטע מענטשלעכקייט פון דער אַמעריקאַנער געשיכטע אַזוי בולט ניט אַרויסצוזען ווי אין פּרט פון שקלאַפעריי. שקלאַפעריי, וואָס האָט אַ שייכות צו דער אַלגעמיינער פראַגע פון אַרבעט, ווייזט צום בעסטען די דאָזיקע נייע נשמה אין דער וועלט־געשיכטע, די אַמעריקאַנישע נשמה.

שקלאַפעריי האָט זיך אָנגעהויבן זייער פרי אין דער איראָפּעישער געשיכטע פון אַמעריקע, און קיין איין איראָפּעיש פאָלק וואָס איז געקומען קיין אַמעריקע קאָן ניט ווערן באַטראַכט פאַר לחלוטין אומשולדיק אין דעם פּרט. אין דער צייט ווען מען איז זיך נאָך נוהג אין איראָפּע אַרויפצוואַרפן אַלע מיני מאָראַלישע פּסלנות אויף די דייטשן, איז כדאי צו באַמערקן, אַז די דייטשן זיינען בנוגע צו שקלאַפעריי אין אַמעריקע אָנגעצייכנט צום פיינסטן. כמעט די ערשטע

אַרויסגעזאָגטע פּראָטעסטן קעגן דער שקלאַפעריי פון די נעגערס שטאַמען פון דייטשע קאָלאָניסטן אין פּענסילווייניע. נאָר דער דייטשער קאָלאָניסט האָט געאַרבעט מיט פרייע אַרבעטער אין אַ געמעסיקטער געגנט ווייט אין צפון־זייט פון דעם פּלאַנטאַציע־פּאַס; האָט ער טאַקע נית געהאַט אויסצושטיין קיין ערנסטן נסיון אין דעם פּרט.

די אַמעריקאַנער שקלאַפעריי האָט זיך אָנגעהויבן מיט פאַרשקלאַפן אינדיאַנער צוליב אַרבעטן אין מעטאַל־גרובן און אויף פּלאַנטאַציעס. און עס איז טשיקאַוו צו באַמערקן, אַז גראָד אַ באמת גוטער און הומאַנער מענטש, לאַס קאַזאַס, האָט אויפגעגעבן דעם געדאַנק, מען זאָל אַריינברענגען נעגערס קיין אַמעריקע, בכדי צו באַפרייען די געפּייניקטע אינדיאַנער, וואָס ער האָט זיי געוואָלט באַשיצן. מען האָט געמוזט האָבן אַרבעטער אויף די פּלאַנטאַציעס פון די מערב־אינדישע אינזלען און פון דרום. אַז מען האָט אײַנגעזען, אַז די אינדיאַנישע געפאַנגענע טויגן נית צו דער אַרבעט, האָבן די פּלאַנטאַטאָרס זיך געווענדט נאָך אַרבעטער נית נאָר צו די נעגערס, נייערט אויך צו די טורמעס און די אָרעם־הייזער פון אייראָפּע. דער וואָס לייענט דעפאָס Moll Flanders, קאָן דערגיין, ווי אַזוי דאָס געשעפט פון ווייסער שקלאַפעריי אין ווירדזשיניע האָט אויסגעזען אין די אויגן פון אַן אינטעליגענטן ענגלענדער אָנהייב 18טער יאָרהונדערט. נאָר די נעגערס זיינען געקומען פרי. אין דעם זעלביקן יאָר (1620), ווען די ערשטע פּוריטאַנער זיינען אַראָפּ אויפן ברעג ביי פּלימוט אין ניי־ענגלאַנד, האָט אַ האָלענדישע שיף אויסגעלאָדן די ערשטע שיף־לאָדונג נעגערס אין דזשיימסטאָון אין ווירדזשיניע. נעגער־שקלאַפעריי איז געווען אַזוי אַלט ווי ניי־ענגלאַנד; זי איז געווען אַן אַמעריקאַנער אינסטיטוציע העכער אָנדערהאַלבן הונדערט יאָר פאַר דער מלחמה פאַר אומאָפּהענגיקייט. מען האָט געמוזט קעמפן קעגן איר כמעט נאָך אַ יאָרהונדערט.

נאָר דאָס געוויסן פון דענקענדיקע מענטשן אין די קאָלאָניעס איז קיין מאָל נית געווען רויִק אין דעם פּרט, און איינע פון די באַשולדיקונגען פון טאָמאַס דזשעפערסאָן קעגן דער קרוין און די

לאָרדן פון גרויס-בריטאַניע איז געווען, וואָס איטלעכער פּרוּוו מצד די קאָלאָניעס אויסצובעסערן אָדער צו באַגרענעצן די שקלאַפן-אַרבעט איז געוואָרן געשטערט דורך די גרויס-אייגנטום-אינטערעסן פון מוטער-לאַנד. אין יאָר 1776 האָט לאָרד דאַרטמוט געשריבן, אַז מען טאָר די קאָלאָניסטן ניט דערלויבן „צו שטערן אָדער צו פאַרקלענערן אַ האַנדל, וואָס ברענגט אַזוי פיל נוצן דער נאַציע". אין דער מאָראַלישער און אינטעלעקטועלער יוירונג פון דער רעוואָלוציע איז די פראַגע פון דער נעגער-שקלאַפעריי באַלד אַריין אין פאָדערגרונט פון עפנטלעכן באַוואוסטזיין. דער קאָנטראַסט און דער ווידעראַנאַנד האָבן געשטאָכן די אויגן. „אַלע מענטשן זיינען לויט דער נאַטור פריי און גלייך", האָט געזאָגט די דעקלאַראַציע פון רעכט אין ווירדזשיניע, — און דרויסן אין דער ברענענדיקער זון האָט, אונטערן בייטש פון אויפזעער, געהאָרעוועט דער נעגער-שקלאַף.

אַז די דאָזיקע פראַגע האָט געקאָנט שטיין פאַר מענטשן מיט האַרץ, איז אַ סימן, אַז זינט די רוימישע אימפעריישע סיסטעם איז צעפאַלן געוואָרן אונטער דעם דראַנג פון די באַרבאַרן, איז פאָרגעקומען אַ גרויסע פאַרענדערונג אין די מענטשלעכע אידעעס. די אַרבעטס-תּנאים אין דער אינדוסטריע און אויף די פעלדער האָבן אַ צייט לאַנג געשטערט דעם צוריקקער פון מאַסן-שקלאַפעריי. נאָר איצט האָט די ראָד זיך געהאַט ווידער איבערגעדרייט, און די פאַרמעגלעכע און רעגירנדיקע קלאַסן האָבן געקאָנט ווידער אַמאָל אַרויסציען גרויסע נוצן פון אויפלעבן די דאָזיקע אַלטע אינסטיטוציע אין מעטאַל-גרובן, אויף פּלאַנטאַציעס, ביי גרויסע עפנטלעכע אַרבעטן. האָט די שקלאַ-פעריי ווידער אויפגעלעבט — אָבער עס איז געווען שטענדיק אַ גרויסע אָפּאָזיציע קעגן איר. זינט דעם אָנהייב אָן פון דער אויפלע-בונג זיינען געווען פּראָטעסטן און זיי זיינען געוואַקסן. די אויפלעבונג פון שקלאַפעריי איז געווען קעגן דעם געוויסן פון דער מענטשהייט.

אין געוויסע פּרטים איז די נייע שקלאַפעריי געווען ערגער ווי וואָס עס איז אין דער אַלטער וועלט. באַזונדערס שרעקלעך זיינען גע-ווען די מלחמות אין די שקלאַפן-געגנט, וואָס זיינען געוואָרן פּראָוואָ-צירט דורך דעם שקלאַפן-האַנדל, און די אכזריותדיקע מעשים בעת דער נסיעה איבערן אַטלאַנטיק. מען פלעגט די אָרעמע באַשעפעניש

אַריינפּאַקן אין די שיפן אָפטמאָל אָן גענוג שפּייז און וואַסער, אָן סאַניטאַרישער ריינקייט, אָן מעדיצינישער הילף. אַ סך מענטשן, וואָס האָבן געקאָנט אַריבערטראָגן די שקלאַפעריי אויף די פּלאַנטאַציעס, האָבן אָבער דעם שקלאַפן-האַנדל ניט געקאָנט פאַרדייען. דריי אייראָפּעישע פעלקער זיינען געווען דער עיקר פאַרמישט אין אָט דעם פינסטערן עסק: בריטאַניע, שפּאַניע און פּאָרטוגאַל, וואָרעם זיי זיינען געווען די הויפּט-באַלעבאַטים פון די נייע לענדער אין אַמעריקע. דאָס וואָס די איבעריקע אייראָפּעישע מלוכות זיינען לפי-ערך אומשולדיק, קאָן ווערן דערקלערט דער עיקר דערמיט, וואָס פאַר זיי איז דער נסיון געווען אַ קלענערער. זיי זיינען געווען ענלעכע געמיינשאַפטן; וואָלטן די אומשטאַנדן געווען די זעלביקע, וואָלטן זיי זיך געהאַט פאַרהאַלטן ענלעך.

אין משך פון גאַנצן מיטלסטן טייל פון 18טן יאָרהונדערט איז געווען אַן אַקטיווע אַגיטאַציע קעגן דער נעגער-שקלאַפעריי סיי אין גרויס-בריטאַניע סיי אין די פאַראייניקטע שטאַטן. מען שאַצט, אַז אין יאָר 1770 זיינען געווען 15.000 שקלאַפן אין בריטאַניע, על-פּי-רוב האָבן זייערע באַלעבאַטים זיי אַריבערגעבראַכט פון מערב-אינדיע און ווירדזשיניע. אין יאָר 1771 איז דער ענין געקומען אין בריטאַניע צו אַן ענדגילטיקן פּרוּוו פאַר לאָרד מאַנספילד. אַ נעגער מיטן נאָמען דזשיימס סאָמערסעט איז געוואָרן געבראַכט קיין ענגלאַנד פון ווירדזשיניע דורך זיין באַלעבאָס. ער איז אַנטלאָפן געוואָרן, און מען האָט אים געכאַפּט און איבערגעוואַלד אַרויסגעזעצט אויף אַ שיף, כדי אים אַוועקצופירן צוריק קיין ווירדזשיניע. נאָר עס האָבן זיך געפונען מענטשן, וואָס האָבן אים פון שיף אַראָפּגענומען אויפן סמך פון געזעץ פון דער אומבאַרירלעכקייט פון פּערזאָן. לאָרד מאַנספילד האָט דערקלערט, אַז שקלאַפעריי איז אַ צושטאַנד, וואָס איז אין ענגלישן געזעץ ניט באַוואוסט, אַ „דערווידערדיקער" צושטאַנד; און סאָמערסעט איז אַרויס פון געריכט אַ פרייער מאַן.

די מאַסאַטשוזעטסער קאָנסטיטוציע פון יאָר 1780 האָט דעקלאַרירט, אַז „אַלע מענטשן זיינען געבאָרן פריי און גלייך". איינער אַ נעגער, קוועקאָ, האָט דאָס געוואָלט אויספּרוּוון אין יאָר 1783, און אין יענעם יאָר האָט די ערד פון מאַסאַטשוזעטס, פּונקט ווי די ערד פון

בריטאַניע, ניט געקאָנט מער דערטראָגן קיין שקלאַפעריי; וויער עס האָט נאָר אַרויפגעטראָטן אויף דער מאַסאַטשוזעטסער ערד, איז תיכף געוואָרן פריי. אין יענער צייט האָט קיין צווייטער שטאַט פון אַמעריקע ניט נאָכגעטאָן דעם דאָזיקן ביישפּיל. לויט דער פאָלקס־ציילונג פון 1790 האָט נאָר איין מאַסאַטשוזעטס, דער איינציקער צווישן אַלע שטאַטן, געענטפערט: „קיין שקלאַפן ניטאָ".

דער שטאַנד פון די מיינונגען אין ווירדזשיניע איז כאַראַקטעריסטיש, וואָרעם ער וואַרפט אַ שיין אויף די באַזונדערע שוועריקייטן פון די דרומדיקע שטאַטן. די גרויסע ווירדזשיניער מלוכה־מענער, אַזעלכע ווי דזשעפערסאָן און וואַשינגטאָן, האָבן די אינסטיטוציע פאַרמשפּט, נאָר היות ווי עס איז ניט געווען קיין אַנדער פאָרם פון שטוביקער באַדינונג, האָט וואַשינגטאָן געהאַלטן שקלאַפן. אין ווירדזשיניע איז געווען אַ שטאַרקע פאַרטיי, וואָס איז געווען פאַר דער עמאַנסיפּאַציע פון די שקלאַפן; נאָר זיי האָבן פאַרלאַנגט, אַז די באַפרייטע שקלאַפן זאָלן אין משך פון אַ יאָר צייט פאַרלאָזן דעם שטאַט אָדער זיי זאָלן ווערן אַרויסגעשיקט. זיי האָבן נאַטירלעך מורא געהאַט פאַר דער מעגלעכקייט, עס זאָל ניט אויפקומען אין ווירדזשיניע אַ פּאַראַלעלע געמיינשאַפט פון פרייע שוואַרצע באַרבאַרן, וואָס אַ סך פון זיי זיינען געווען געבאָרן נאָך אין אַפריקע און געשטאַנען אין חשד פון מענטשן־פרעסעריי און פון באַהאַלטענע שרעקלעכע רעליגיעזע צערעמאָניעס. ווען מיר נעמען אין אַכט אָט דעם שטאַנדפּונקט, דעמאָלט קאָנען מיר פאַרשטיין, פאַרוואָס זיינען אַ גרויסע צאָל ווירדזשיניער נוטה געווען צו האַלטן די שוואַרצע אין לאַנד אונטער קאָנטראָל ווי שקלאַפן, און אין דער זעלביקער צייט זיינען זיי געווען שאַרף קעגן שקלאַפן־האַנדל און קעגן דעם, מען זאָל צו זיי אַריינפירן פרישע שקלאַפן פון אַפריקע. מען האָט געהאַלטן, אַז די פרייע נעגערס האָבן גרינג געקאָנט ווערן שעדלעך. אויך דער פרייער שטאַט מאַסאַטשוזעטס האָט אינגיכן געשלאָסן פאַר זיי זיינע גרענעצן.

די פראַגע פון שקלאַפעריי, וואָס אין דער אַלטער וועלט איז דאָס געווען געוויינטלעך אַ פראַגע פון אַ צושטאַנד צווישן פערזאָן פון קרובישע ראַסעס, איז אין אַמעריקע צונויפגעמישט געוואָרן מיט דער טיפערער פראַגע וועגן דער פאַרהעלטעניש צווישן צוויי ראַסעס אויף

די צוויי עקן פון מין מענטש און צווישן די צום מייניסט היפּוכדיקע טיפן פון טראַדיציע און קולטור. אויב דער שוואַרצער מאַן וואָלט געווען ווייס, איז גאָר קיין ספק ניטאָ, אַז אין משך פון איין דור נאָך דער דעקלאַראַציע פון דער אומאָפּהענגיקייט וואָלט די נעגער־שקלאַפעריי אין די פאַראייניקטע שטאַטן פאַרשוואונדן פּשוט ווי אַ נאַטירלעכע מסקנא פון די הנחות פון דער דאָזיקער דעקלאַראַציע.

---

7. רעוואָלוציאָנערע אידעעס אין פראַנקרייך.

מיר האָבן דערציילט וועגן דעם קריג פאַר אומאָפּהענגיקייט ווי וועגן דעם ערשטן אָפּרייס פון דער סיסטעם פון אייראָפּעישע מאָנאַרכיעס און אויסערן־מיניסטעריומס, ווי דעם אָפּזאָג מצד אַ נייער געמיינשאַפט אָנצונעמען די מאַקיאַוועלישע מלוכה־קונסט ווי אַ פירנדיקע פאָרם אין די מענטשלעכע ענינים. עס איז אַוועק אַ קנאַפּער יאָרצענדליק, איז געקומען אַ צווייטער און אַ סך מער באַטייטפולער אויפשטאַנד קעגן דער משונהדיקער שפּיל אין גרויס־מלוכות מיט דעם פּלאָנטער פון די קיניגלעכע הויפן און פּאָליטיק־מאַכעריי, וואָס האָט געהאַט פאַרכאַפּט אייראָפּע. נאָר דאָס מאָל איז דאָס ניט געווען קיין אָפּרייס פון די ראַנדן. דער דאָזיקער צווייטער אויפשטאַנד איז פאָרגעקומען אין פראַנקרייך, דער נעסט און היים פון דער גרויס־מאָנאַרכיע, אין האַרץ און צענטער פון אייראָפּע. און להיפּוך צו די אַמעריקאַנער קאָלאָניסטן, וואָס האָבן נאָר אָפּגעזאָגט זיך פון אַ קיניג, האָבן די פראַנצויזן, לויטן ביישפּיל פון דער ענגלישער רעוואָלוציע, דעם קיניג געקעפּט.

פּונקט ווי ביי דער ענגלישער רעוואָלוציע און פּונקט ווי ביי דער רעוואָלוציע פון די פאַראייניקטע שטאַטן, קאָן מען געפינען די סיבות פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע אין די נאַרישע אַמביציעס פון דער מאָנאַרכיע. די פּלענער וועגן פאַרכאַפּן נייע טעריטאָריעס, די צילן און שטרעבן פון גרויסן מאָנאַרך האָבן געפּאָדערט אין גאַנץ אייראָפּע גרויסע הוצאות אויף קריג־פירן, אַזעלכע, וואָס די שטייערן אין יענער תקופה זיינען ניט געווען אין שטאַנד

זיי צו דעקן. און אַפילו דער גלאַנץ פון דער מאָנאַרכיע האָט גע־
קאָסט מ׳ראַדיק טייער, אין פאַרגלייך מיט דער פּראָדוקטיוויטעט פון
יענער צייט. אין פראַנקרייך איז, פונקט ווי אין ענגלאַנד און אין
אַמעריקע, אויפגעקומען דער ערשטער ווידערשטאַנד ניט אַנט־
קעגן דעם מאָנאַרך ווי אַזעלכן און קעגן זיין אויסווייניקסטער פּאָ־
ליטיק ווי אַזעלכער, און אויך ניט מיט אַ וואָסער קלאָרן באַוואוסט,
אַז דאָס זיינען די וואָרצלען פון אַלע צרות, נאָר די פּראָטעסטן

דער פראַנצויזישער קיניג לודוויג XVI. לויט אַ געמעל פון דיפלעסי אין ווערסאַיל.

האָבן זיך גענומען פשוט פון די צרות און דחקות אין פּריוואַטן
לעבן, וואָס די שטייערן האָבן געבראַכט. פראַנקרייך האָט מסתמא
איינגעטראָגן אַ סך ווייניקער פון שטייערן, ווי ענגלאַנד, מחמת די
גייסטלעכקייט און דער אַדל זיינען געווען באַפרייט פון צאָלן. נאָר
די משא, וואָס איז געלעגן אויף דער פאָלקס־מאַסע, איז געווען
שווערער. דאָס האָט געמאַכט די אייבערשטע קלאַסן פאַר פאַר־
בינדעטע פון קיניגלעכן הויף, אַנשטאָט פאַר קעגנער פון הויף, ווי
דאָס איז געווען אין ענגלאַנד, און מחמת דעם האָט דער פּעריאָד

פון חורבן זיך געצויגן לענגער. דערפאַר אָבער אַז עס איז סוף-כל-סוף געקומען דער איבערייס-מאָמענט, איז דער קלאַפּ געווען אַ שטאַרקערער און די צעשטערונג אַ גרעסערע.

בעת די יאָרן פון דעם אַמעריקאַנער קריג פאַר אומאָפּהענגיקייט זיינען געווען ווייניק סימנים אויף דער סכנה פון אַן איבערייס אין פראַנקרייך. עס איז געווען אַ סך אָרעמקייט און עלנט צווישן די נידעריקע קלאַסן, געווען אַ סך קריטיק און סאַטירע, אַ סך אַרויסגעזאָגטע ליבעראַלע געדאַנקען, אָבער עס זיינען געווען ווייניק אָנווייזן דערפאַר, אַז אַט-די גאַנצע סיסטעם, מיט אירע מנהגים און געוויינהייטן, מיט אירע היימישע קריגערייען קאָן זיך ניט האַלטן מי יודע וויפיל צייט. די דאָזיקע געזעלשאַפט האָט פאַרנוצט אַ סך מער, ווי זי איז געווען אין שטאַנד צו פּראָדוצירן, אָבער דערווייל האָבן נאָר די שטומע, אונטערשטע קלאַסן געשפּירט דעם קוועטש. דער היסטאָריקער גיבאָן האָט פראַנקרייך גוט געקענט; פאַריז איז אים געווען פונקט אַזוי היימיש ווי לאָנדאָן. נאָר אין דעם פראַגמענט זיינעם, וואָס מיר האָבן אויבן געבראַכט, קאָן מען אַפילו דעם מינדסטן רמז ניט געפינען דערפאַר, אַז די טעג פון סאָציאַלן אויסבראָך זיינען אַזוי נאָענט. אָן ספק, די וועלט איז געווען פול און פיל מיט נאַרישקייטן און אומגערעכטיקייט, אָבער פונדעסטוועגן, פון שטאַנדפּונקט פון אַ געלערנטן און פון אַ דזשענטלמען, האָט זיך נאָך גאַנץ גוט געלאָזט לעבן, און אַלץ האָט אויסגעזען נאָך גאַנץ פיין זיכער.

אין פראַנקרייך פון יענער צייט איז געווען אַ סך ליבעראַלע רייד און געדאַנק און געפיל. אין איין צייט מיט דזשאָן לאָק אין ענגלאַנד און אַ ביסל שפּעטער פאַר אים האָט מאָנטעסקיע (1689—1755) אין פראַנקרייך דורכגעפירט אַן אונטערזוך און אַנאַליז פון די סאָציאַלע, פּאָליטישע און רעליגיעזע אינסטיטוציעס, באַזונדערס אין זיין ווערק Esprit des Lois (דער גייסט פון די געזעצן). ער האָט אַראָפּגעריסן דעם מאַגישן פּרעסטיזש פון דער אַבסאָלוטיסטישער מאָנאַרכיע אין פראַנקרייך. אים קומט דער לויב צוזאַמען מיט לאָקן, וואָס ער האָט געהאָלפן אויפקלערן און מבטל זיין אַ סך פאַלשע פאָרשטעלונגען, וואָס האָבן ביז דעמאָלט גע-

שטערט צו מאַכן מיושבדיקע און באַוואוסטזיניקע פּרווון איבערצובויען די מענטשלעכע געזעלשאַפט. עס איז ניט געווען זיין שולד, אויב צוערשט זיינען אויפן פּוסטן פּלאַץ אַוועקגעשטעלט געוואָרן ביז גאָר שוואַכע ביידלעך, וואָס האָבן קיין האַלט ניט געהאַט. דער דור, וואָס איז געקומען נאָך אים אין די מיטלסטע און לעצטע יאָרצענדליקער פון 18טן יאָרהונדערט, האָבן דרייסט זיך געחקירהט מכּוח די מאָראַלישע און אינטעלעקטועלע אויפקלערונגען, וואָס ער האָט געמאַכט. אַ גרופּע גלענצנדיקע שרייבערס, די „ענציקלאָפּעדיסטן“, על־פּי רוב רעוואָלוציאָנערע גייסטער, אויסגעבילדעט אין די אויסגעצייכנטע שולן פון די יעזויטן, האָבן זיך פאָרגענומען אונטערן אָנפיר פון דידראָ, אויסצואַרבעטן, אין אַ גרופּע ווערק, דעם פּלאַן פאַר אַ נייער וועלט (1766). דער גרויסער שם פון די ענציקלאָפּעדיסטן, זאָגט Mallet, שטאַמט „פון זייער שנאה צו אומגערעכטיקייט, פון זייערע פּראָטעסטן קעגן שקלאַפן־האַנדל, קעגן דער אומגערעכטיקייט פון באַשטייערונג, קעגן דער קאָרופּציע פון געריכט, קעגן די צעשטערערישע מלחמות, פון זייערע חלומות וועגן אַ סאָציאַלן פּראָגרעס, פון זייער סימפּאַטיע פאַר דער אויפשטייגנדיקער מלוכה פון דער אינדוסטריע, וואָס האָט אָנגעהויבן איבערצומאַכן די וועלט“. זייער הויפּט־טעות איז קענטיק באַשטאַנען אין זייער שנאה צו רעליגיע. זיי האָבן געגלויבט, אַז דער מענטש איז פון נאַטור אויס גערעכט און פעיק צו שאַפן אַ גערעכטע געזעלשאַפט. אין דער אמתן אָבער ווערט דעם מענטשנס אימפּולס זיך צו שטעלן אין דינסט פון כלל און צו פאַרגעסן זיין אייגענעם עגאָאיזם געוויינטלעך אַנטוויקלט דורך אַ דערציִונג, וואָס איז אין עצם רעליגיעז, און ווערט אונטערגעהאַלטן נאָר אין אַן אַטמאָספערע פון ערלעכער צוזאַמענאַרבעט. אַ מענטשלעכע איניציאַטיוו, וואָס איז ניט צונויפגעבונדן מיטן כלל, ברענגט נאָר צו אַ סאָציאַלן כאַאָס.

לעבן די ענציקלאָפּעדיסטן זיינען געווען די עקאָנאָמיסטן אָדער פיזיאָקראַטן, וואָס האָבן געמאַכט דרייסטע אויספאָרשונגען וועגן דער פּראָדוקציע און פונאַנדערטיילונג פון שפּייז און רייכטום. מאָרעלי, דער מחבר פון דעם ווערק Code de la Nature (געזעץ־בוך פון דער נאַטור), איז אָנגעפאַלן אויף דער אינסטיטוציע פון פּרי־

וואַט-איינגעטון און האָט פֿאָרגעלייגט אַ קאָמוניסטישע אָרגאַניזאַציע פֿון דער געזעלשאַפֿט. ער איז געווען דער פֿאָרגייער פֿון יענער גרויסער און פֿאַרשיידנאַרטיקער שולע קאָלעקטיוויסטישע דענקערס אין 19טן יאָרהונדערט, וואָס ווערן אַלע צונויפֿגענומען אונטער דעם נאָמען סאָציאַליסטן.

פֿון די ענציקלאָפּעדיסטן און פֿון די פֿאַרשיידענע עקאָנאָמיסטן און פֿיזיאָקראַטן האָבן געפֿאָדערט פֿון זייערע תּלמידים אַ היפּשע אַרבעט פֿון קלערן און טראַכטן. גרינגער און פּאָפּולערער איז געווען רוסאָ (1712—78). ער האָט אַרויסגעוויזן אַ טשיקאַווע מישונג פֿון לאָגישער שטרענגקייט און סענטימענטאַלן ענטוזיאַזם. ער האָט געלערנט, אַז דער מענטש איז אין זיין פּרימיטיוון צושטאַנד געווען אי מאָראַליש אי גליקלעך, און נאָר די כּוהנים, די מלכים, געזעצגעבערס וכדומה האָבן די מענטשהייט אויף אַן אומדערקלערלעכן אופֿן אַראָפּגעפֿירט פֿון וועג. רוסאָס אינטעלעקטועלע השפּעה איז אין גרויסן און גאַנצן געווען דעמאָראַליזירנדיק. ער איז אַרויסגעטראָטן ניט נאָר קעגן דעם איצטיקן סאָציאַלן מעכאַניזם, נאָר בכלל קעגן יעטווידער סאָציאַלער אָרגאַניזאַציע. בעת ער האָט געשריבן זיין „געזעלשאַפֿטלעכן אָפּמאַך“, האָט דאָס געהאַט דעם פּנים גיכער, ווי ער וויל פֿאַרענטפֿערן דאָס ברעכן דעם אָפּמאַך, איידער אויפֿמונטערן צו האַלטן אים. דער מענטש איז אַזוי ווייט פֿון שלימות, אַז אַ שרייבער, וואָס האַלט אונטער בפֿירוש דעם טעות, אַז אָט דער יצר-הרע אונזערער, וואָס קעגן אים מוזן מיר שטענדיק קעמפֿן, כּדי אים גובֿר צו זיין, — אונזער טבֿע ניט צו וועלן טראָגן קיין חובֿות אויף זיך, שלעכט אויפֿפֿירן זיך אין סעקסועלן זין און אויסמיידן די האָרעוואַניע און די אָנשטרענגונג: אויף דערציִען זיך אַליין און אַנדערע, — איז נאָך אַלעמען ניט קיין זינדיקייט, נייערט דער אמתער אַרויסווייז פֿון דער מענטשלעכער נאַטור, — אַ שרייבער מיט אַזעלכן געדאַנקען האָט געמוזט געפֿינען אַ סך אָנהענגער אין אַלע קלאַסן, וואָס האָבן אים נאָר געקאָנט לייענען. רוסאָס שם האָט אויך מיטגעהאָלפֿן אַ סך צו פּאָפּולאַריזירן אַ סענטימענטאַלע און דעקלאַמאַטאָרישע מעטאָדע צו באַהאַנדלען סאָציאַלע און פּאָליטישע פּראָבלעמען.

מיר האָבן שוין באַמערקט, אַז ביז אַהער האָט נאָך קיין איין מענטשלעכע געמיינשאַפֿט ניט אָנגעהויבן צו האַנדלען לויט אַ טעאָריע. עס האָט געמוזט זיין עפּעס אַן איינבראָך, און מענטשן האָבן געמוזט זוכן אַ פֿירונג, בכדי די טעאָריע זאָל קומען צו איר רעכט. ביז צום יאָר 1788 האָט די רעפּובליקאַנישע און אַנאַרכיסטישע גערייִדערייִ און געשרייבערייִ פֿון די פֿראַנצויזישע דענקערס געמוכט אויסדאַכטן, ווי פּוסטע דיבורים און פּאָליטיש ניט וויכטיקע חלומות, פּונקט אַזוי ווי דער עסטעטישער סאָציאַליזם פֿון וויליאַם מאָריס אין ענגלאַנד צום סוף 19טן יאָרהונדערט. עס האָט אויסגעוויזן, אַז די סאָציאַלע און פּאָליטישע סיסטעם שטייט פֿעסט, און קיין זאַך קאָן זי ניט רירן. דער פֿראַנצויזישער קעניג איז זיך געגאַנגען אויף געיעג און האָט זיך געפּראַוועט זיינע זייגערס, דער הויף און די מאָדע-וועלט האָבן זיך געיאָגט נאָך זייערע פֿאַרגעניגנס, די פֿינאַנסיסטן האָבן געקראָגן אַלץ גרעסערע אַפּעטיטן דורך אויסברייטערן קרעדיט, די געשעפֿטסלייט האָבן אומגעלומפּערט נאָר מ-געטאַפּט און געבלאָנדזשעט איבער די אַלטע וועגן, שטאַרק פֿאַשווערט דורך שטייערן און גרענעץ-אָפּצאָלן, די פּויערים האָבן זיך געפּייניקט, געבראַצעוועט און געליטן, פֿול מיט פֿאַריאָרטע שנאה צום שלאָס פֿון פּריץ. מענטשן האָבן גערעדט און האָבן געפֿילט, אַז זיי בלייבן ביים ריידן. עפּעס האָט געקאָנט ווערן געזאָגט, וויל קיין זאַך האָט אין פֿלוג ניט געקאָנט ווערן געטאָן.

---

8. די רעוואָלוציע פֿון יאָר 1789.

דעם ערשטן קלאַפּ האָט דער דאָזיקער געפֿיל פֿון דויערנדיקער זיכערקייט פֿון דעם סאָציאַלן און פּאָליטישן לעבן אין פֿראַנקרייך געקראָגן אין יאָר 1787. לודוויג XVI (1793—1774) איז געווען אַ טעמפּער, ווינציק געבילדעטער מאָנאַרך, און ער האָט צו זיין אומגליק חתונה געהאַט מיט אַ נאַרישער און קאַפּריזער פֿרוי, מאַריע אַנטואַנעטע, דעם עסטרייכישן קיסרס שוועסטער. פֿאַראַן אַ טיפּ היסטאָרישע שרייבערס, וואָס אינטערעסירן זיך שטאַרק מיט

דער פראַגע וועגן איר אָרנטלעכקייט, מיר אָבער באַדאַרפן זיך דערמיט ניט פאַרנעמען. זי האָט געהאַט געוויסע שווערע שטריכן, נאָר פונדעסטוועגן ניט אַזוי ווייט, אַז דאָס זאָל איר האָבן געשטערט צו פאָרן ווי אַ שיינע, ראָמאַנטישע און שטאָלצע קיניגין. ווען די מלוכה־קאַסע איז געווען אויסגעשעפּט דורך דער מלחמה אין אַמעריקע, ווען דאָס גאַנצע לאַנד איז געווען אָנגעלאָדן מיט אומצופרידנקייט, האָט זי אָנגעווענדט איר השפּעה צו מאַכן צו נישט אַלע די פּרוּוון פון עקאָנאָמיע מצד דעם קיניגס מיניסטאָרן, אויפמונטערן צו אַלע מינים אַריסטאָקראַטישע משוגענע קאַפּריזן און אויפצוריכטן די קירך און דעם אַדל צו יענער לאַגע, וואָס זיי האָבן געהאַט אין די גרויסע טעג פון לודוויג XIV. ניט־אַריסטאָקראַטישע אָפיצירן האָט מען באַדאַרפט אַרויסשטופן פון דער אַרמיי; די מאַכט פון דער קירך איבערן פּריוואַטן לעבן האָט באַדאַרפט געשטאַרקט ווערן. זי האָט געפונען איר אידעאַלן פינאַנץ־מיניסטער אין קאַלאָנען, אַ באַאַמטן פון אייבערשטן קלאַס. פון 1783 ביז 1787 האָט דער דאָזיקער הידוש־דיקער מענטש געשאַפן געלט אַזוי ווי דורך כּישוף — און אַזוי ווי דורך כּישוף פלעגט דאָס תּיכף ווידער פאַרשווינדן. נאָר צולעצט אין יאָר 1787 איז ער געפאַלן. ער האָט געהאַט אָנגעהויבט איין הלוואה אויף דער צווייטער, און איצט האָט ער דערקלערט, אַז די מאָנאַרכיע, די גרויסע מאָנאַרכיע, וואָס האָט רעגירט איבער פראַנקרייך זינט די טעג פון לודוויג XIV איז באַנקראָט. מער קיין געלט האָט מען ניט געקאָנט קריגן. מען האָט געמוזט צונויפקלייבן די חשובע לייט פון דער מלוכה, כּדי צו באַקלערן די לאַגע.

דער פאַרזאַמלונג פון די גרעסטע אַדל־לייט פון פראַנקרייך האָט קאַלאָן פאָרגעלייגט אַ פּלאַן, אַז מען דאַרף אַרויפלייגן אַן אָפּצאָל אויפן גאַנצן ערד־אייגנטום. זיינען די אַריסטאָקראַטן דערויף שטאַרק ברוגז געוואָרן. זיי האָבן געפאָדערט, עס זאָל ווערן צונויפגערופן אַ קערפּערשאַפט, וואָס איז אין זייע שטריכן גלייך צום בריטישן פּאַרלאַמענט — די גענעראַל־שטאַטן, וואָס זיינען זיך ניט צונויפגעקומען זינט 1614. ניט געקוקט דערויף, וואָס זיי האָבן דורך דעם געשאַפן אַן אָרגאַן אויף אויסצודריקן די אומצופרידנקייט פון די אונטערשטע קלאַסן, אָבער וויבאַלד עס איז געווען אַזאַ

פֿאָרשלאָג, וואָס האָט פֿאַרלאַנגט, אַז זיי זאָלן העלפֿן טראָגן אַ טייל פֿון דער פֿינאַנציעלער משא פֿון לאַנד, זיינען די פֿראַנצויזישע אַריסטאָקראַטן שוין געווען אין כּעס און זיינען ניט אַנדערש באַשטאַנען דערויף, אַז די גענעראַל־שטאַטן זאָלן ווערן צונויפֿגערופֿן. און אין מאַי 1789 זיינען די גענעראַל־שטאַטן זיך צונויפֿגעקומען.

דאָס איז געווען אַ פֿאַרזאַמלונג פֿון פֿאָרשטייער פֿון דריי שטאַנדן, דעם אַדל, דער גייסטלעכקייט און פֿון דעם דריטן שטאַנד, די געמיינע בירגער. פֿאַרן דריטן שטאַנד איז דאָס שטים־רעכט גע־

די שבועה אויפֿן טעניס־פּלאַץ, דעם 20 יוני 1789, וואָס די מיטגלידער פֿון דער נאַציאָנאַלער פֿאַרזאַמלונג האָבן געשוואָרן זיך ניט פֿונאַנדער־צוגיין, ביז זיי וועלן האָבן געגעבן אַ קאָנסטיטוציע פֿראַנקרייך. לויט אַ געמעל אין ווערסאַיל פֿון ל. ש. א. קודע.

ווען זייער ברייט, כּמעט איטלעכער שטייער־צאָלער, 25 יאָר אַלט, האָט געהאַט אַ שטים (די גייסטלעכע און די פֿאַראַמעס האָבן גע־שטימט מיט דער גייסטלעכקייט, די קלענערע פּריצים — מיטן אַדל). די גענעראַל־שטאַטן זיינען געווען אַ קערפּערשאַפֿט אָן אַ שום טראַדיציע, ווי אַזוי זיי האָבן זיך צו פֿירן. האָט מען געשיקט פֿרעגן ביי די אַנטיקוואַריער פֿון דער אַקאַדעמיע פֿאַר איינשריפֿטן, וואָס איז נייטיק צו טאָן אין דעם פֿאַל. די ערשטע באַראַטונג האָט

זיך תיכּף געווענדט צו דער פֿראַגע, צי באַדאַרף מען אָפּהאַלטן די זיצונגען ווי איין קערפּערשאַפֿט, אָדער ווי דריי, אַזוי אַז איטלעכער שטאַנד זאָל האָבן אַ גלייכע צאָל שטימען. די גייסטלעכקייט האָבן געהאַט 308 מענטשן, די פּריצים 285, און די דעפּוטאַטן 621. אויב די שטאַנדן וואָלטן געשטימט אַלע צוזאַמען, וואָלט דער דריטער שטאַנד האָבן די אַבסאָלוטע מערהייט; וואָלטן זיי געשטימט באַזונדער, וואָלטן זיי אַלע געווען גלייך. ווייטער איז געשטאַנען אַ פֿראַגע: צי זאָל מען זיצן אין פּאַריז, אָדער ערגעץ אין אַ פּראָווינץ־שטאָט? אויסגעקליבן איז געוואָרן ווערסאַיל „פֿון וועגן דעם געיעג“.

עס איז קלאָר, אַז פֿאַר דעם קיניג און פֿאַר דער קיניגין איז דער גאַנצער טומל אַרום די נאַציאָנאַלע פֿינאַנצן געווען אַ פּיינלעכע זאַך, און אַז זיי האָבן געהאַט בדעה ווי ווייט מעגלעך ווינציקער צו לאָזן אַריינמישן די פֿאַרזאַמלונג אין דעם הויף־לעבן. די זיצונגען זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן עפּעס אין פּוסטע סאַלאָנען, אין אָראַנזשערייעס, אויף טעניס־פּלעצער און כּדומה.

עס איז קלאָר, אַז פֿון דעם פֿאַרענטפֿערן די פֿראַגע, צי די אָפּשטימונג דאַרף גיין לויט די שטאַנדן אָדער פּערזענלעך, איז געווען אָפּגעהאַנגען אַלצדינג. מען האָט וועגן דעם זיך אַרומגעאַמפּערט גאַנצע זעקס וואָכן. סוף־כּל־סוף האָט דער דריטער שטאַנד, זיך סומך־זייענדיק אויף דעם ביישפּיל פֿון דער ענגלישער אונטערשטער פּאַלאַטע, דערקלערט, אַז ער אַליין רעפּרעזענטירט די נאַציע און אַז מהיום־והלאה טאָר קיין אָפּצאָל ניט גענומען ווערן אָן זיין הסכּם. דערויף האָט דער קיניג געהייסן פֿאַרשליסן דעם זאַל, וואו די זיצונג איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן, און האָט געלאָזט אָנצוהערן, אַז פֿאַר די דעפּוטאַטן איז דאָס גלייכסטע צו פֿאָרן אַהיים. נאָר אָנשטאָט דעם האָבן די דעפּוטאַטן זיך צונויפֿגעקליבן אין אַ פּאַסיקן טעניס־פּלאַץ, און דאָ האָבן זיי אָפּגעלייגט אַ שבועה — די שבועה פֿון טעניס־פּלאַץ — אַז זיי וועלן זיך ניט פֿונאַנדערגיין, ביז זיי וועלן ניט האָבן אַרויסגעלאָזן קיין קאָנסטיטוציע פֿאַר פֿראַנקרייך.

האָט דער קיניג גענומען רייִדן האַרבע דיבורים און געפּרוּווט צעטרייבן דעם דריטן שטאַנד איבער געוואַלד. אָבער די זעלנער האָבן ניט געוואָלט פֿאָלגן. דערויף האָט דער קיניג פּלוצים נאָכגעגעבן און האָט אָנגענומען דעם פּרינציפּ, אַז אַלע דריי שטאַנדן דאַרפֿן זיצן און שטימען צוזאַמען ווי איין נאַציאָנאַלע פֿאַרזאַמלונג. נאָר אין דער זעלביקער צייט זיינען, באַשיימפּערלעך לויט דער פֿאָדערונג פֿון דער קיניגין, געבראַכט געוואָרן פֿון דער פּראָווינץ פֿרעמדע פֿאָלקן אין פֿראַנצויזישן דינסט, אונטער דער קאָמאַנדע פֿון מאַרשאַל דע בראָליע, וואָס זיי האָט מען געקאָנט געטרויען, אַז זיי וועלן אַרויסטרעטן קעגן פֿאָלק. און דער קיניג האָט זיך געגרייט צו האָבן תּרטה אויף די הנחות, וואָס ער האָט געמאַכט. דערויף זיינען פּאַריז און פֿראַנקרייך אויפֿגעשטאַנען. בראָליע האָט זיך געקווענקלט צו שיסן אין המון. אין פּאַריז און אין גרעסטן טייל פֿון די איבעריקע גרויסע שטעט זיינען באַשטימט געוואָרן צייטווייליקע שטאָט־רעגירונגען, און אָט־די מוניציפּאַלע קערפּערשאַפֿטן האָבן געשאַפֿן אַ נייעם באַוואָפֿנטן כּוח, די נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ג ו אַ ר ד י ע, וואָס איז פֿון לכתּחילה אָן בפֿירוש געוואָרן באַשטימט זיך אַנטקעגנצושטעלן קעגן דעם מיליטער פֿון דער קרוין.

דער אויפֿשטאַנד פֿון יולי 1789 איז געווען די עצם פֿראַנצויזישע רעוואָלוציע. דאָס פֿאָלק פֿון פּאַריז האָט געשטורעמט די שרעקלעך־אויסזעענדיקע טורמע פֿון באַסטיל, וואָס איז געווען שוואַך באַשיצט, און דער אויפֿשטאַנד האָט זיך האַסטיק פֿאַרשפּרייט איבער פֿראַנקרייך. אין אַ חודש צייט איז די אַלטע און דורכגעפֿוילטע סיסטעם פֿון דער אַריסטאָקראַטישער אָרדענונג געווען איינגעפֿאַלן. אַ סך פֿון די ערשטע פּרינצן און הויף־לייט פֿון דער קיניגינס צד זיינען אַנטלאָפֿן קיין אויסלאַנד. די נאַציאָנאַלע פֿאַרזאַמלונג האָט זיך געהאַלטן פֿאַר באַרופֿן צו שאַפֿן אַ נייע פּאָליטישע און סאָציאַלע סיסטעם צוליב אַ נייער תּקופֿה.

9. די פֿראַנצויזישע „געקרוינטע רעפּובליק“ פֿון 1789 — 1791.

די פֿראַנצויזישע נאַציאָנאַלע פֿאַרזאַמלונג האָט זיך געפֿונען אין אַ סך אַן ערגערער לאַגע אויף אויסצופֿירן איר אויפֿגאַבע, ווי דער אַמעריקאַנער קאָנגרעס. דער לעצטער האָט געהאַט פֿאַר זיך אַ האַלבן קאָנטינענט און קיין שום אַנדער קעגנער ניט, חוץ דער בריטישער רעגירונג. זיינע רעליגיעזע און דערציערישע אָרגאַניזאַציעס זיינען געווען פֿאַרשיידנאַרטיקע, אינאיינעם ניט באַזונדערס שטאַרק און אין גרויסן און גאַנצן פֿריינדלעך געשטימט. קיניג דזשאָרדזש איז געווען ווייט אין ענגלאַנד און איז פֿאַקטיש אַליין געווען אין אַ צושטאַנד פֿון אַן אידיאָט. פֿונדעסטוועגן האָט עס געדויערט היפּשע עטלעכע יאָר, ביז די פֿאַראייניקטע שטאַטן האָבן אויסגעאַרבעט זייער קאָנסטיטוציע. פֿאַרקערט, די פֿראַנצויזן זיינען געווען אַרומגערינגלט דורך פֿיינדלעכע שכנים מיט מאַקיאַוועלישע געדאַנקען, זיי זיינען געווען באַשווערט מיט אַ קיניג און אַ הויף, וואָס זיינען געווען פֿעסט ביי דער דעה אָנצוטאָן צרות, און די קירך איז געווען אַן איינהייטלעכע גרויסע אָרגאַניזאַציע, ענג פֿאַרקניפּט און געבונדן מיט דער אַלטער אָרדענונג. די קיניגין איז געווען אין אַ נאָענטער קאָרעספּאָנדענץ מיט דעם גראַף פֿון אַרטואַ, דעם הערצאָג פֿון בורבאָן און די אַנדערע אַנטלאָפֿענע פּרינצן, וואָס האָבן געפּרוּווט אייַנצורעדן עסטרייך און פּרייסן אָנצופֿאַלן אויף דער נייער פֿראַנצויזישער נאַציע. חוץ דעם איז פֿראַנקרייך שוין געווען אַ באַנקראָטירט לאַנד, בעת די פֿאַראייניקטע שטאַטן האָבן געהאַט אַ רייכטום אָן אַ שיעור. און די רעוואָלוציע, וואָס האָט איבערגעביטן די תּנאָים פֿון ערד-אייגנטום און האַנדל, האָט געבראַכט צו אַן עקאָנאָמישער דעזאָרגאַניזאַציע, וואָס אין אַמעריקע איז איר גלייכן ניט געווען.

דאָס זיינען געווען די אויסערלעכע שוועריקייטן פֿון דער לאַגע. נאָר חוץ אַלעמען דעם, האָט די פֿאַרזאַמלונג געהאַט נאָך שוועריקייטן אין זיך גופֿא. זי האָט ניט געוואוסט, ווי אַזוי זי דאַרף זיך פֿירן. די ענגלישע אונטערשטע פּאַלאַטע האָט געהאַט

מער ווי פינף יארדונדערטער געניטשאפט אין איר ארבעט, און מיראבא, איינער פון די גרויסע פירערס אינאנהייב רעוואלוציע, האט אומזיסט געפרווט ווירקן, מען זאל זיך האלטן לויט די ענגלישע כללים. נאר דער גייסט פון דער צייט איז געווען אנגענומען מיט א גוסט פאר אויכגעשרייען, פאר דראמאטישע איבעררייסן און כדומה אזעלכע ארויסווייזן פון די נאטירלעכע אינסטינקטן. און די אומארדענונג איז ניט געקומען פון דער פארזאמלונג אליין, נאר עס איז נאך געווען א גאלעריי פאר אויסנווייניקסטע, א צו־גרויסע גאלעריי; נאר ווער וואלט דאס אפגעהאלטן פרייע בירגער פון צו האבן א שטים אין דעם נאציאנאלן קאנטראל? די גאלעריי איז געווען פול מיט מענטשן, וואס האבן געגארט זען עפעס א „סצענע“, גרייט צו אפלאדירן אדער צו פארשרייען די רעדנערס אונטן. די פעיקערע רעדנערס זיינען געצוואונגען צו רעכענען זיך מיט דער גאלעריי און האבן אנגענומען א סאנטימענטאלן און סענסאציאנעלן מאן. אין א קריזיס־צייט איז געווען גרינג צו ברענגען דעם המון דערצו, ער זאל דערשטיקן די דעבאטן.

אזוי באשווערט, האט די פארזאמלונג זיך גענומען פאר איר אויפבוי־ארבעט. דעם פערטן אווגוסט האט זי דערגרייכט צו א גרויסן דראמאטישן אויפטו. געפירט דורך עטלעכע ליבעראלע אדל־לייט, האט זי אנגענומען א ריי רעזאלוציעס: אפצושאפן לייב־אייגנטום, פריווילעגיעס, באפרייונג פון שטייערן צאלן, דעם צענטל־אפצאל, די פעאדאלע געריכטן (אין א סך טיילן פון לאנד אבער זיינען די דאזיקע רעזאלוציעס אויסגעפירט געווארן ערשט מיט דריי־פיר יאר שפעטער). די אדל־לייט האבן זיך צוגלייך אפגעזאגט פון טיטלען. א צייט פריער, איידער פראנקרייך איז געווארן א רעפובליק, איז געווען א באליידיקונג פאר אן אדלמאן צו שרייבן זיין נאמען מיטן טיטל. אין משך פון זעקס וואכן האט זיך די פארזאמלונג פארנומען, ביי כסדרדיקע געלעגנהייטן צו לאזן הערן פיינע רעדעס,— מיט פארמולירן די דעקלאראציע פון די מענטשנרעכט — לויט דעם נוסח פון די דעקלאראציעס פון רעכט, וואס זיינען געווען די ענגלישע הקדמות צו א בייט פון דער קאנסטיטוציע.

בנתיים האָט דער קיניגלעכער הויף געמאַכט איין פאַרשווערונג נאָך דער אַנדערער פאַר דער רעאַקציע, און דאָס פאָלק האָט געשפּירט, אַז דער הויף מאַכט פאַרשווערונגען. די געשיכטע ווערט דאָ קאָמפּליצירט דורך די גנבישע פּלענער פון דעם קיניגס שוועסטערקינד, פיליפּ פון אָרלעאַן, וואָס האָט געהאָפּט אויסצונוצן די מהומות פון דער צייט, בכדי אַליין אַוועקצוזעצן זיך אָנשטאָט לודוויגן אויפן פראַנצויזישן טרון. זיינע סעדער אַרום פּאַלע-ראָיאַל זיינען געווען געעפנט פאַרן פּובליקום און זיי זיינען געוואָרן אַ צענטער, וואו עס פלעגן זיך צונויפקלייבן מענטשן און דיסקוטירן פאַרשיידענע פראַגעס פון דער צייט. זיינע אַגענטן האָבן אַ סך מיטגעווירקט צו שטאַרקן דעם חשד פון פאָלק קעגן קיניג. און דער עולם איז נאָך מער געוואָרן פאַרביטערט, ווייל ס'האָט גענומען אויספעלן שפּייז — וואָס דערין האָט מען אויך געהאַלטן פאַר שולדיק דעם קיניגס רעגירונג.

באַלד האָט זיך באַוויזן אין ווערסאַיל דער געטרייער פלאַנדערשער פאָלק. די קיניגלעכע פאַמיליע האָט געפּלאַנעוועט אָפּצוטראָגן זיך וואָס ווייטער פון פאַריז — בכדי מבטל צו זיין די אַלע הנחות, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן, כדי ווידער אויפצוריכטן די טיראַניע און דעם ווילדן קאַפּריז. אַזעלכע קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיסטן, ווי גענעראַל לאַפאַיעט, זיינען געוואָרן ערנסט באַאומרויקט. און גראָד אין דער צייט האָט אויסגעבראָכן דער צאָרן פון פאָלק קעגן דער קנאַפּקייט פון שפּייז, וואָס איז גרינג איבערגעגאַנגען אין אַ צאָרן קעגן דער זיך גרייטנדיקער ראָיאַליסטישער רעאַקציע. מען האָט געהאַלטן, אַז אין ווערסאַיל איז פאַראַן אַ סך פּראָוויזיע; אַז מען האַלט דאָ שפּייז-פּראָדוקטן באַהאַלטן פון פאָלק. די געזעלשאַפטלעכע שטימונג איז געווען שטאַרק צערייצט דורך ידיעות, אפשר גוזמאדיקע, מכוח אַ באַנקעט, וואָס איז אָקערשט אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין ווערסאַיל און וואו עס איז געקומען צום אויסדרוק די שנאה צום פאָלק. דאָ איז אַן אויסצוג פון קאַרליילס באַשרייבונג פון דער דאָזיקער שלימזלדיקער הוליאַנקע:

„מען האָט אָפּגעגעבן דעם זאַל פֿון דער אָפּערע; דער הערקולעס-סאַלאָן דאַרף זיין דער גאַסט-צימער. עס זיינען געלאַדן צום יום-טוב ניט נאָר די אָפֿיצירן פֿון די פֿלאַנדערן, נייערט אויך פֿון די שווייצער, פֿון די הונדערט שווייצער; נאָך מער, עס דאַרפֿן זיך באַטייליקן אייך פֿון די וועלטסאַלער נאַציאָנאַלע גאַרדיסטן יענע, וואָס זיינען נאָך אַ ביסל לאָיאַל; עס וועט זיין אַ סעודה כּיד-המלך.

„און איצט שטעלט זיך פֿאָר די סעודה, נאָכדעם ווי דער אָפֿיציעלער טייל איז פֿאַרביי, און דאָס ערשטע פֿלעשל אַראָפּגעשלונגען. שטעלט זיך פֿאָר, אַז עס זיינען אויסגעטרונקען די געוויינטלעכע לאָיאַלע טאָסטן: פֿאַרן קיניגס געזונט, פֿאַר דער קיניגינס געזונט מיט די אָפּהילכנדיקע וויוואַטס; דאָס געזונט פֿון דער נאַציע איז „דורכגעלאָזן“ אָדער אַפֿילו „אָפּגעוואָרפֿן“. שטעלט זיך פֿאָר, ווי עס פֿליסט שאַמפּאַניער; מיט הויכע רעדעס, מיט מוזיק; די פֿוסטע קעפּ ווערן טומלדיקער, וואָס גרעסער די פֿוסטקייט, אַלץ מער דער טומל, עס פֿאַרשיכּורט זיך איינער פֿון דעם צווייטנס טומל און געשריי. איר מאַיעסטעט זעט אויס היינטיקן אָוונט ניט געוויינטלעך אומעטיק (זיין מאַיעסטעט זיצט צעדולט און ניט ביי זיך פֿון דעם היינטיקן געיעג) — זאָגט מען — מוז מען זיי פֿריילעך מאַכן. קוקט נאָר! אָט גייט זי אַריין אַהער, קומענדיק פֿון אירע פֿאַראַד-צימערן, ווי די לבנה פֿון הינטער די וואָלקנס אַרויס, די דאָזיקע ליבלעכע, אומגליקלעכע האַרצנס-קיניגין; איר קיניגלעכער מאַן ביי איר זייט, דער יונגער פּרינץ אויף איר האַנט. זי גייט אַראָפּ פֿון איר לאָזשע אינמיטן צורופֿן און באַגריסונגען; גייט אַרום מעשה-קיניגין צווישן די טישן: שאָקלט-צו לייטזעליק מיטן קאָפּ; אירע בליקן זיינען פֿול טרויער, אָבער אויך דאַנקבאַרקייט און דרייסטקייט, מיט דער האָפֿענונג פֿון פֿראַנקרייך ביי איר מוטער-בוזעם. און איצט הייבט די קאַפּעליע אָן שפּילן. O Richard, O mon Roi, l’univers t’abandonne (אָ רישאַר, אָ מיין קיניג, די גאַנצע וועלט פֿאַרלאָזט דיך), צי קאָן מען דען אַנדערש, ווי זיך דערהויבן צום העכסטן גראַד פֿון רחמנות, פֿון געטרייער איבערגעבנקייט? צי האָבן לייכטזיניקע, צעהיצטע קעפּ גע-

קאָנט טאָן אַנדערש, ווי צוכאַפּן די ווייסע בורבאָנישע קאָקאַרדעס, וואָס זיינען זיי דערלאַנגט געוואָרן פֿון שיינע הענט; ווי אַרויסציען די שווערדן, פֿאָכן מיט זיי אין דער לופֿטן און שווערן אויף דעם קיניגס געזונט; ווי צעטרעטן די נאַציאָנאַלע קאָקאַרדעס; אַרויסלויפֿן אויף די גאַלערייעס, פֿון וואַנען עס האָבן זיך אפֿשר געלאָזט הערן אומגעבעטענע אויסרופֿן; מיט געשרייען, לאַרעם, ווילדן טומל,

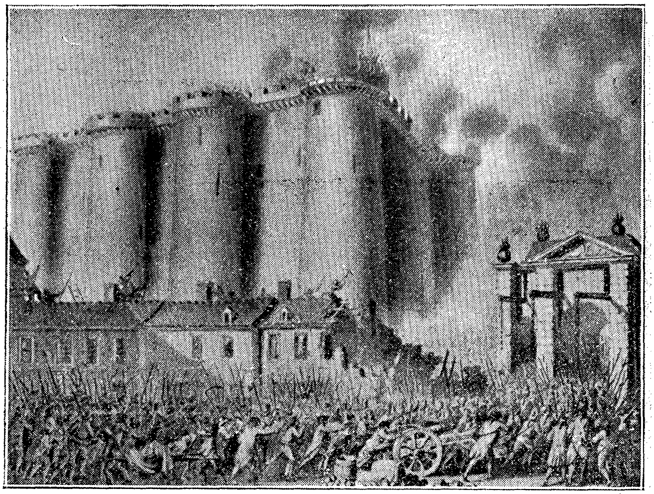

דאָס פּאַריזער פֿאָלק שטורעמט די קיניגלעכע טורמע באַסטיל, דעם 14־טן יולי 1789. לויט אַ צייכענונג פֿון פּריע, אין לוווּר, פּאַריז.

אין פּאַלאַץ און אין דרויסן — באַווייזן. וואָס פֿאַר אַ שטורעם עס ברויזט אין זייער פּוסטקייט?

„אַ פּשוטער מאָלצייט; אין געוויינטלעכע צייטן וואָלט ער קיינעם ניט געקאָנט פֿאַרטשעפּען; דאָס מאָל האָט ער געבראַכט אומגליק... די אָרעמע, שלעכט־באַראָטענע מאַריע אַנטואַנעטע! אַזוי ווייבעריש איבערגערייצט, אָבער אָן דער ווייטזיכטיקייט פֿון אַ הערשער! דאָס איז געווען אַזוי נאַטירלעך, אָבער אַזוי נאַריש. דעם קומענ־

דיקן טאָג האָט דער עולם געריעדט פון דער צערעמאָניע: איר מאַ־יעסטעט האָט דערקלערט, אַז די איז אַנטציקט מ׳ט׳ן דאָנערשטאָג״.

און אָט איז קעגן דעם קאַרלײלס שילדערונג פון דער שטי־מונג בײם פאָלק:

„אין שמוציקע בוידעם־שטיבלעך האָבן מאַ־טאָג אינדערפרי מאַ־מעס זיך אויסגעכאַפּט, בכדי צו הערן, ווי קינדער וויינען נאָך ברויט. מאַמעס האָבן געמוזט אַרויס אין גאַס, שטעלן זיך אין אַן עק ביי די גרינס־הענדלער און ביי די בעקערס; מען באַגעגנט זיך ווי־דער מיט אויסגעהונגערטע מאַמעס, כול מ׳ט די זעלביקע געפילן, גלייך פאַריאושט. אָ, מיר אומגליקלעכע פרויען! נאָר אָנשטאָט צו שטיין דאָ אין עק ביים בעקער, פאַרוואָס ניט נעמען זיך פאַר די אַריסטאָקראַטישע פּאַלאַצן, דעם שורש פון אַלדאָס ביי? Allons! לאָמיר גיין צוזאַמען צום האָטעל־דע־וויל (שטאָט־דומע); קיין ווערסאַיל...“

מען האָט אין פּאַריז אַ סך געשריען און געטומלט, ביז דער דאָזיקער געדאַנק איז געוואָרן כּאַרו׳רקלעכט. אַ געוויסער מעיאַר האָט זיך באַוויזן ווי דער אָרגאַניזאַטאָר און האָט גענומען אויף זיך אַ געוויסע פאַרשאַפט. און עס איז כמעט קיין ספק ניט, אַז די רעוואָלוציאָנערע פירערס, און באַזונדערס גענעראַל לאַ־פאַיעט, האָבן אויסגענוצט און אָרגאַניזירט אָט־דעם אויפרייס מיטן מיין צו פאַרהאַלטן דעם קיניג, ער זאָל ניט קאָנען אַנטלויפן — אַזוי ווי קאַרל I קיין אָקספאָרד — און אָנהייבן אַ בירגער־קריג. אין שפּעטן נאָכמיטאָג האָט זיך די פּראָצעסיע געלאָזט אין איר עלף־מייליקן וועג אַריין...

מיר ציטירן ווידער קאַרלײלן:

„מעיאַר האָט אָפּגעשטעלט זיין מחנה אָרעמע פרויען אויפן לעצטן הויכן בערגל. איצט האָט זיך פאַר זייערע פאַרחדושטע אויגן אויסגעשפּרייט ווערסאַיל, דער ווערסאַילער שלאָס און וויט און ברייט די נחלה פון קיניגלעכן הויז. פון וויט אין דער רעכטער האַנט, איבער מאַרלי און סען־זשערמען־אַן־ליי, ביז אַרום־און־אַרום ראַמבויע, אין דער לינקער האַנט איז אַלץ שיין גאָר אַ פּראַכט; זאַנפט איינ־געהילט, אַזוי ווי אין טרויער, אין דעם גרויען נעפּל. און דאָ נאָ־

ענט פֿאַר אונז איז ווערסאַיל, די אַלטע און די נייע, און צווישן זיי די באַבלעטערטע „ווערסאַלער אַלייע", די שטאַרק ברייטע, ביז דריי הונדערט פֿוס, ווי מענטשן רעכענען, מיט פֿיר שורות ביימער. און ווייטער דער שלאָס פֿון ווערסאַיל, וואָס ענדיקט זיך מיט די קיניגלעכע פּאַרקן און רו־פּלעצער, בלישטשענדיקע סטאַוון, אַלטאַנקעס, לאַבירינטן, דער „מענאַזשערי", דעם גרויסן און קליינעם טריאַנאָן. הויך געטורעמטע וואוין־הייזער, באַבלעטערטע שפּיל־פּלעצער; דאָ באַהאַלטן זיך אויס די געטער פֿון דער אונטערשטער וועלט; נאָר פֿונדעסטוועגן קאָן שוואַרצע זאָרג ניט ווערן פֿון דאָרט אויסגעשלאָסן. אַהין גענעענט איצט דער שטורעם פֿון די אויסגעהונגערטע ווייבער, באַוואָפֿנט מיט פּיקעס".

אַז דער אָוונט האָט גענעענט, האָט גענומען רעגענען.

„אָט איז די עספּלאַנאַדע, און איר גאַנצער ברייטקייט באַדעקט מיט גרופּעס שמוציקע, פֿאַרגענטע פֿרויען; מיט גלאַט־האָריקע מאַנסבילן, וואָס זעען אויס ווי פֿאַרברעכער, באַוואָפֿנט מיט העק, פֿאַרזשאַווערטע פּיקעס, אַלטע מושקעטן, פֿלעקענער באַשלאָגן מיט אַייזן, וואָס אויף איין עק איז בײַ זיי אַרייַנגעשטעלט אַ מעסער אָדער אַ קלינג פֿון אַ שווערד; עס איז דער בונט פֿון הונגער. דער רעגן הערט ניט אויף צו גיסן. זעלנער פֿון דער לייב־גוואַרדיע רייטן זיך אַרום צווישן די גרופּעס, באַגלייט פֿון פּייפֿעריען. זיי צערייצן נאָר, די וואָס זיי צעטרייבן אין איין אָרט, קלייבן זיך צונויף אין אַ צווייטן אָרט...

„אָן אַ צאָל פֿאַרשלומפּערטע פֿרויען באַלעגערן דעם פּרעזידענט אין די דעפּוטאַטן; זיי ווילן ניט אַנדערש גיין מיט אים: צי האָט דען ניט זיין מאַיעסטעט אַליין אַרויסגעקוקט דורכן פֿענסטער און אַרויסגעשיקט פֿרעגן, וואָס מיר ווילן? „ברויט און ריידן מיטן קעניג" — דאָס איז געווען דער ענטפֿער. צוועלף ליאַרעמענדיקע פֿרויען האָט מען צוגעגעבן צו דער דעפּוטאַציע. זיי גייען מיט איר דורך דער עספּלאַנאַדע, דורך צעשפּרייטע גרופּעס, אַרומרייטנדיקע לייב־גוואַרדיסטן און דעם גיסנדיקן רעגן".

„ברייט און ניט צופיל רייד! — נאַטירלעכע פאַרלאַנגען.

„מען ווערט אויך געוואָר, אַז די קיניגלעכע קאַראַטן ווערן איינגעשפּאַנט, אַזוי ווי מען וואָלט געוואָלט פאָרן קיין מעץ. און אין די הינטערשטע טירן האָבן זיך טאַקע באַוויזן קאַראַטן, קיניגלעכע צי ניט, אָבער קאַראַטן, זיי האָבן אַפילו באַוויזן אַ שריפטלעכן באַפעל פון אונזער ווערסאַלער מוניציפּאַליטעט — וואָס איז אַ מאָנאַרכיסטישער, ניט קיין דעמאָקראַטישער. נאָר די ווערסאַילער פּאַטרולן האָבן זיי צוריק פאַרטריבן אין שלאָס אַריין; אַזוי האָט דער פאָרזיכטיקער לעקואַנטר זיי שטרענג געהאַט אָנגעזאָגט...

„אַזוי פאַלן די שאָטנס פון דער נאַכט, שטורעמדיק, רעגנדיק; פינסטער ווערט אויף אַלע שטעגן. די סאַמע אומגעוויינטלעכע נאַכט, וואָס איז ווען געווען אין די דאָזיקע געגנטן; אפשר זינט דער באַרטאָלאָמיי־נאַכט, ווען ווערסאַיל איז געווען, ווערליג באַסאָמפּיער שרייבט, אַ מיאָסער שלאָס.

„אָ, וואו נעמט מען די לירע פון אַן אָרפעוס, איינצוזאַמען און ברענגען אין אָרדענונג די דאָזיקע ווילד־געוואָרענע מאַסן דורכן גלעט פון מעלאָדישע סטרונעס! וואָרעם דאָ איז אַלץ משמעות צעפאַלן זיך, צעוואָרפן דורך אַ ברייטן תהום. דאָס העכסטע איז, ווי אין אַ וועלט־איבערקערעניש, געקומען אין באַריר מיטן נידעריקסטן; דער פּעוול פון פראַנקרייך באַלעגערט דעם קיניג פון פראַנקרייך; אייזנבאַשלאָגענע שטעקנס זיינען געהויבן אַרום דער קרוין, ניט כדי צו היטן זי! אינאיינעם מיט אָנפאַלן אויף בלוטדאָרשטיקע אַנטינאַציאָנאַלע לייב־גוואַרדיסטן לאָזן זיך הערן ברוגזע אויסגעשרייען אויך קעגן דער קיניגין.

„דער הויף זיצט אַ פאַרציטערטער, אַן אָנמעכטיקער: זיין שטימונג ענדערט זיך מיט דער ענדערונג פון דעם טעמפּעראַמענט אויף דער עספּלאַנאַדע, מיט דער ענדערונג פון די קלאַנגען, וואָס קומען פון פּאַריז. און קלאַנגען קומען אָן איינער נאָכן אַנדערן: אָט איז שלום, און אָט מלחמה. נעקער און אַלע מיניסטאָרן האַלטן אָפּ זיצונגען; נאָר קיין שום רעזולטאַט ניט. דאָס „אָקסן־אויג“ איז איין שטורעם פון שושקעריי: מיר לויפן קיין מעץ; מירן ניט לויפן.

ווי קיניגלעכע קאַראָטן פרווון ווידער אַרויסצופאָרן — ס'איז אָבער אומזיסט, לעקואַנטרס פאַטרולן טרייבן זיי צוריק אַריין".

מיר מוזן אָבער אָפּשיקן דעם לייענער צו קאַרליילס געשיכטע פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, וואו ער וועט לייענען, ווי אַזוי עס איז ביינאַכט אָנגעקומען די נאַציאָנאַלע גוואַרדיע אונטער גענעראַל לאַפאַיעט גופא, ווי אַזוי עס זיינען געפירט געוואָרן אונטערהאַנדלונגען צווישן דער נאַציאָנאַלער פאַראַמלונג און דעם קיניג, ווי אַזוי עס איז אינדערפרי אויסגעבראָכן אַ שלאַכט צווישן דער לייב=גוואַרדיע און די הונגעריקע באַלעגערער, און ווי אַזוי די לעצטע האָבן זיך אַריינגעריסן אין פאַלאַץ און עס איז שיר ניט געקומען צו אַ שחיטה פון דער קיניגלעכער פאַמיליע. לאַפאַיעט און זיין נאַציאָנאַלע גוואַרדיע זיינען געקומען צו דער צייט, בכדי דאָס צו פאַרהיטן, און פורן מיט לאַבנס ברויט זיינען אָנגעקומען פון פאַריז, בכדי צייטווייליק צו שטילן דעם הונגער פון המון.

צולעצט איז געוואָרן באַשלאָסן, אַז דער קיניג מוז קומען קיין פאַריז.

„אונזער וועלט האָט געזען ניט וויציק פראָצעסיע=מאַרשן: רוימישע טריומפן און אָוואַציעס, צימבל=קלאַפּנדיקע קאַבירן, קיניגלעכע אַרויסטרעטן, אירישע לוויות, — געבליבן צו זען איז נאָך דעם מאַרש פון דער פראַנצויזישער מאָנאַרכיע צו איר טוין אין פאַרלאַמענט. מייל=לאַנג, און אין דער ברייט פאַרלאָרן ביז אומבאַשטימט, וואָרעם דאָס גאַנצע לאַנד פון אַרום=און=אַרום האָט זיך צונויפגעקליבן זען. פאַוואָליע: איינגעשטאַנען ווי אַן אָזערע אָן ברעגעס, אָבער מיט אַ רעש ווי ניאַגאַרע, ווי בבל און בעדלעם. אַ שליאָפּעריי און טאָפּטשעריי: הוראַ=געשרייען, געפילדער און שיסעריי; דאָס אמתע בילד פון תהו=ובוהו, וואָס אונזער צייט האָט געזען! ביז עס גיסט זיך אַריין פאַוואָליע, אין געדיכטער ווערנדיקן בין=השמשות, אין וואַרטנדיקן פאַריז, דורך אַ טאָפּעלער ריי פנימער דעם גאַנצן וועג פון פאַסי ביז צום אָטעל=דע=וויל (ראָטהויז).

„באַטראַכט דאָס בילד: אַן אַוואַנגאַרד פון נאַציאָנאַלער גוואַרדיע; מען פירט מיט זיך אַרטילעריע; מאַסביל און ווייבער מיט פיקעס

זיצן רייטנדיק אויף האַרמאַטן, אויף וועגענער, אויף דראָזשקעס אָדער צופוס... לאַבנס ברויט אַרויסגעשטאָכן אויף די שפּיצן פון באַגנעטן, גרינע צווייגן אַריינגעשטעקט אין די מײַלער פון האַרמאַטן. ווייטער ציען זיך, ווי אַ הויפּט-טייל פון צוג, פופציק פורן באַלאָדן מיט קאָרן, וואָס מען האָט אַנטליען, למען-השלום, פון די ווערסאַילער מאַגאַזינען. הינטער זיי שלעפּן זיך איינציקווייז, צעשאָטענע און צעשפּרייטע זעלנערס פון דער לייב-גוואַרדיע, אַלע מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ אין זייערע גרענאַדיר-היט. באַלד הינטער זיי פאָרט דעם קיניגס קאַראָט; דערנאָך מער קיניגלעכע קאַראָטן: דאָרט זיצן אַ הונדערט דעפּוטאַטן פון דער נאַציאָנאַלער פאַרזאַמלונג, צווישן זיי מיראַבאָ — זיינע באַמערקונגען ווערן דאָ ניט איבערגעגעבן. נאָך זיי צולעצט אַן ערב-רב פון פלאַנדערן, שווייצער, הונדערט שווייצער, אַנדערער לייב-וועכטערס, באַנדיטן, וואָס האָבן ניט געקאָנט זיך דורכרייסן אויף פריער. אינמיטן און צווישן די אַלע שטראָמען מאַסן פון סענט-אַנטואַן און די ווייבער-קאָהאָרטע. די ווייבער רינגלען אַרום באַזונדערס דעם קיניגלעכן קאַראָט... זיי זיינען איינגעהילט מיט דער דרייקאָלירטער פאָנע; זיי זינגען „מיט אָנצהערענישן"; זיי טייטלען מיט איין האַנט אויף דעם קיניגלעכן קאַראָט, וואָס די אָנצוהערענישן גייען אויף אים, און מיט דער אַנדערער האַנט ווייזן זיי אויף די וועגענער מיט פּראָוויזיע, און זאָגן: „מוט, גוטע פריינט! איצט וועט שוין קיין ברויט אונז ניט אויספעלן; מיר ברענגען אייך דעם בעקער און די בעקערקע מיטן קליינעם בעקערל"...

„פון דער בלאָטע פון וועג זיינען די פאָנעס פאַרשמוצט, אָבער די פרייד איז אין לשער. צי איז דען אַלץ ניט גוט? „אַ, מאַדאַם, נאָטר באָן רעין", האָבן עטלעכע פון די דאָזיקע רעוואָלוציאָנערע פרויען געזאָגט מיט עטלעכע טעג שפּעטער: „אָ מאַדאַם, אונזער גוטע קיניגין, זייט ניט מער קיין פעלשערין, וועלן מיר אייך ליב האָבן"...

דאָס איז געשען דעם 6 אָקטאָבער 1789. כמעט צוויי יאָר האָט דערנאָך די קיניגלעכע פאַמיליע געוואוינט אין שלאָס טילערי, און קיינער האָט זי ניט געטשעפּעט. וואָלט דער הויף געהאַלטן

געטריי מיטן פאָלק, וואָלט דער קיניג דאָ אויסגעלעבט זיינע יאָרן ווי אַ קיניג.

פון 1789 ביז 1791 האָט די רעוואָלוציע זיך געהאַלטן אין איר ערשטער סטאַדיע: פראַנקרייך איז געווען אַ באַגרענעצטע מאָנאַרכיע, דער קיניג האָט געהאַלטן אַ פאַרקלענערטן הויף אין דעם טיליערי-שלאָס, און די נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג האָט רעגירט דאָס לאַנד אין שלום. דער לעזער, וואָס וועט וואַרפן אַ בליק צוריק צו די קאַרטעס פון פוילן, וואָס מיר האָבן געגעבן אין פריערדיקן קאַ-

דער מאַרש פון די פרויען קיין ווערסאַיל, אָנהייב אָקטאָבער 1789.
לויט אַ דרוק פון יענער צייט.

פיטל, וועט פאַרשטיין, מיט וואָס רוסלאַנד, פרייסן און עסטרייך זיינען געווען פאַרנומען יענע צייט. אין דער צייט ווען פראַנקרייך האָט עקספּערימענטירט מיט אַ געקרוינטער רעפּובליק אין מערב, איז געגאַנגען די טיילונג פון דער געקרוינטער רעפּובליק אין מזרח. פראַנקרייך האָט געקאָנט וואַרטן.

אַז מיר נעמען אין אַכט איר אומגעניטקייט, די תּנאים וואָס אין איר האָט זי געאַרבעט און די פאַרפּלאָנטערטקייט פון די פּראָבלעמעס, מוזן מיר מודה זיין, אַז די נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג האָט אויפגעטאָן אַ העכסט מערקווערדיק שטיק אַרבעט. אַ סך פון דעם,

וואָס זי האָט אויפגעטאָן, איז געווען געזונט און שטאַרק און עקסיסטירט נאָך ביזן היינטיקן טאָג, אַ סך ווידער איז געווען נאָר אַן עקספּערימענט, און איז ניט געוואָרן. אייניקע זאַכן זיינען געווען שעדלעך. דער שטראָף-קאָדעקס איז געוואָרן רעווידירט און אויסגעבעסערט: עס זיינען בטל געוואָרן פּייניקונגען, אַרעסטן אָן אַ גרונט און רדיפות פאַרן גלויבן. עס זיינען בטל געוואָרן די אַלטע פראַנצויזישע פּראָווינצן, ווי נאָרמאַנדיע, בורגונד וכדומה, אָנשטאָט דעם איז פראַנקרייך איינגעטיילט געוואָרן אין אַכציק דעפּאַרטמענטס. עס איז געעפנט געוואָרן דער צוטריט צו די העכסטע רייען פון דער אַרמיי פאַר מענטשן פון אַלע קלאַסן. עס איז געוואָרן געגרינדעט אַן אויסגעצייכנטע און פּשוטע סיסטעם פון געריכטן, נאָר דער ווערט פון דער סיסטעם איז שטאַרק געווען געמינערט דערדורך, וואָס די ריכטערס זיינען געוואָרן באַשטימט דורך פאָלקס-אָפּשטימונג אויף קורצע צייט-פּעריאָדן. דאָס האָט געמאַכט דעם המון פאַר אַ מין איבער-געריכט, און די ריכטערס האָבן, פּונקט ווי די מיטגלידער פון דער נאַציאָנאַלער פאַרזאַמלונג, געמוזט רעכענען זיך מיט דער גאַס. דאָס גאַנצע אייגנטום פון דער קירך, וואָס איז געווען זייער גרויס, האָט צוגענומען די מלוכה אין איר רשות. רעליגיעזע אינסטיטוציעס, וואָס זיינען ניט געווען פאַרנומען מיט דערציִונג אָדער צדקה, זיינען צעבראָכן געוואָרן, און צו צאָלן שכירות דער גייסטלעכקייט איז געוואָרן אַרויפגעלייגט אויף דער נאַציע. דאָס איז פאַר זיך ניט געווען שלעכט פאַר די נידעריקע גייסטלעכע, וואָס זיינען געווען אָפט שלעכט באַצאָלט אין פאַרגלייך מיט די רייכע קירכן-מאַגנאַטן. נאָר עס איז באַשטימט געוואָרן, חוץ דעם, אַז די בישופן און גייסטלעכע זאָלן ווערן אויסגעקליבן, דאָס אָבער האָט אינטערגעהאַקט אין וואָרצל די עצם אידעע פון דער רוימישער קירך, וואָס האָט קאָנצענטרירט אַלצדינג אין פּויפּס און וואָס די גאַנצע מאַכט איז אין איר געגאַנגען פון אויבן אַראָפּ. פּאַקטיש האָט די נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג געוואָלט מאַכן פראַנקרייך מיט איין קלאַפּ פּראָטעסטאַנטיש, אויב ניט אין דער דאָקטרינע, איז אין דער אָרגאַניזאַציע. אומעטום זיינען געווען קריגערייען און קאָנפליקטן צווישן די מלוכה-גייסטלעכע, וואָס די נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג האָט באַ-

שטימט, און צווישן די ווידערשפעניקע גייסטלעכע, וואָס האָבן ניט געוואָלט צושווערן דער מלוכה און זיינען געבליבן געטריי צו רוים.

די נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג האָט אָפּגעטאָן איין טעטיקאַווע זאַך, וואָס האָט זייער אָפּגעשוואַכט איר ווירקונג אויף די מלוכה־ענינים. זי האָט באַשלאָסן, אַז אַ מיטגליד פון דער נאַציאָנאַלער פאַרזאַמלונג טאָר ניט ווערן קיין מיניסטער. דאָס איז געווען אַ נאָכמאַך דער אַמעריקאַנישער קאָנסטיטוציע, וואָס דאָרט זיינען אויך די מיניסטאָרן געווען אָפּגעטיילט פון דער געזעצגעבערישער קערפערשאַפט. די בריטישע מעטאָדע איז, אַז אַלע מיניסטאָרן זאָלן געהערן צו דער געזעצגעבערישער קערפערשאַפט, גרייט צו ענטפערן אויף פראַגעס און אָפּצוגעבן אַ דין־וחשבון וועגן דעם, ווי אַזוי זיי טייטשן אויס די געזעצן און ווי אַזוי זיי פירן די ענינים פון דער נאַציע. אויב די געזעצגעבערישע קערפערשאַפט רעפרעזענטירט די סוווערענע נאַציע, מוזן די מיניסטאָרן געוויס זיין אין נאָענטסטן באַריר מיט זייער סוווערען. די דאָזיקע אָפּשיידונג צווישן דער געזעצגעבערישער און אויספירנדיקער מאַכט אין פראַנקרייך האָט גורם געווען צו סיכסוכים און אומצוטרוי: דער געזעצגעבערישער קערפערשאַפט האָט אויסגעפעלט דער קאָנטראָל, און די אויספיר־אָרגאַנען האָבן ניט געהאַט די געהעריקע מאָראַלישע אונטערשטיצונג. דאָס האָט שטאַרק פאַראַליזירט די אַרבעט פון דער צענטראַלער רעגירונג, אַזוי אַז אַ סך געגנטן זיינען געווען אין יענער צייט געמיינדעס און שטעט, וואָס האָבן פאַקטיש זיך רעגירט אַליין: זיי פלעגן אָננעמען די באַפעלן פון פאַריז אָדער אָפּוואַרפן זיי, וועדליק זיי איז דאָס געווען וואויל־געפעלן, האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון צו צאָלן שטייערן און האָבן צעטיילט די מאַיאָנטקעס פון דער קירך, וועדליק דאָס האָט געפאַסט צו זייערע אָרטיקע אינטערעסן.

10. די רעוואָלוציע פון די יאַקאָבינער.

עס איז גאַנץ מעגלעך, אַז אויב די קרוין וואָלט זי לאָיאַל געשטיצט און אויב דער אַדל וואָלט אַרויסגעוויזן אַ פאַרשטאַנדיקן פאַטריאָטיזם, וואָלט די נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג, ניט געקוקט אויף

די טומלדיקע גאַלערייעס, ניט געקוקט אויף איר רוסאָישער שיטה און אויף איר אומגעניטקייט, דאָך געהאַט דורכגעבלאָנדזשעט זיך צו אַ שטאַנדהאַפטיקער פאָרמע פון פאַרלאַמענטאַרישער רעגירונג אין פראַנקרייך. אין מיראַבאָן האָט זי געהאַט דעם מלוכה-מאַן מיט קלאָרע אידעען מכּוח די נויטן פון דער צייט; ער האָט געוואוסט די שטאַרקע און די שוואַכע זייטן פון דער בריטישער סיסטעם, און עס איז באַשיימפערלעך, אַז ער האָט זיך פאָרגענומען אײַנצושטעלן אין פראַנקרייך אַן ענלעכע פאָליטישע אָרגאַניזאַציע אויף אַ ברייטערן, ערלעכערן וואַל-מאָדוס. אמת, ער האָט געהאַט פאַרקניפּט אַ שטיקל אינטריגע מיט דער קיניגין, געזען זי בשתיקה, דערקלערט איר פייערלעך, אַז ער איז דער „אײנציקער מאַן" אַרום קיניג און האָט נאָך געטאָן נאַרישקייטן אין דעם ענין, אָבער זיינע פּלענער זיינען געווען געצייכנט אויף אַ סך אַ ברייטערן מאַסשטאַב, ווי דער מאַסשטאַב פון די הינטערשטע טרעפּ פון דעם טיליערי-שלאָס. דורך זיין טויט אין יאָר 1791 האָט פראַנקרייך זיכער אָנגעוואָרן איינעם פון אירע בעסטע קאָנסטרוקטיווע מלוכה-מענער, און די נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג איז לעצטן שאַנס אויף אַ מיטאַרבעט מיטן קיניג. אַז עס איז פאַראַן אַ הויף, איז געוויינטלעך פאַראַן פאַרשווערונג, און ראָיאַליסטישע פּלענער און ראָיאַליסטישע העצערייען זיינען געווען דאָס לעצטע שטרויעלע אויף אַראָפּצוציען די וואָגשאָל קעגן דער נאַציאָנאַלער פאַרזאַמלונג. די ראָיאַליסטן האָבן ניט געזאָרגט פאַר מיראַבאָ, זיי האָבן ניט געזאָרגט פאַר פראַנקרייך. זיי האָבן געוואָלט צוריק צו זייער פאַרלאָרענעם גן-עדן פון פּריווילעגיעס, האָפּערדיקייט און אומבאַגרענעצטער אויסברענגערײַ, און עס האָט זיי אויסגעדוכט, אַז ווי נאָר זיי וועלן צו נישט מאַכן די רעגירונג פון דער נאַציאָנאַלער פאַרזאַמלונג, וועט געשען אַ נס, און די אויסגעטריקנטע ביינער פון דער אַלטער אָרדענונג וועלן ווידער אָפּלעבן. זיי האָבן ניט געהאַט קיין געפיל פאַר אַן אַנדער ווירקלעכקייט, ווי דער תהום פון די עקסטרעמע רעפּובליקאַנער, וואָס איז געווען אויפגעריסן פאַר זייערע פיס.

און אין יוני-נאַכט 1791, צווישן עלף און צוועלף אַ זייגער, האָבן דער קיניג, די קיניגין און זייערע צוויי קינדער זיך אַרויסגעגנבעט

פון טיליערי-שלאָס, פאַרשטעלטערהייט זיינען זיי מיט ציטערניש דורך דורך פּאַריז, אַרומגעדרייט זיך אַרום דער שטאָט פון צפון-זייט ביז קיין מזרח-זייט און האָבן צולעצט זיך אַריינגעזעצט אין אַ רייזע-קאַראָט, וואָס האָט אויף זיי געוואַרט אויפן וועג קיין שאַלאָן. זיי האָבן געוואָלט אַנטלויפן צו דער אַרמיי אין מזרח-זייט. די מזרח-אַרמיי איז געווען „לאָיאַל“, דאָס הייסט לכל-הפחות איר גענעראַל און אירע אָפיצירן זיינען געווען גרייט צו פעלשן אין פראַנקרייך לטובת דעם קיניג און דעם הויף. דאָ איז סוף-כל-סוף געווען אַן אַוואַנטורע לויט דער קיניגינס גוסט, און מען קאָן זיך פאָרשטעלן די פאַרגעניגטע אויפגערעגטקייט פון דער קליינער געזעלשאַפט, אין דער מאָס וואָס די מיילן האָבן זיך פאַרמערט צווישן זיי און פאַריז. אויף יענער זייט פון די בערג זיינען געווען רעוועראַנסן, טיפע פאַרבייגונגען און האַנט-קושן. דערנאָך צוריק קיין ווערסאַיל. מען האָט באַדאַרפט אַ ביסל צעשיסן דעם פעוול אין פאַריז — אַרטילעריע, אויב מען זאָל דאָס דאַרפן האָבן. עטלעכע טויט-שטראָפן — אָבער ניט פון אַזעלכע מענטשן, וואָס קאָנען עמעצן אַרן. אַ ווייסער טעראָר אין משך פון עטלעכע חדשים. און דערנאָך וועט אַלצדינג ווידער זיין גוט. אפשר וועט ווידער קומען צוריק קאַלאָן, מיט פרישע פינאַנסיעלע פלענער. ער איז גראָד דעמאָלט געווען פאַרנומען מיט זוכן הילף ביי די דייטשע פירשטן. עס איז געווען אַן אַרבעט ווידער אָפּצובויען צו שלעסער, אָבער די מענטשן וואָס האָבן זיי פאַרברענט וועלן קיים מעגן זיך באַקלאָגן, אויב די אויפגאַבע אָפּצובויען זיי וועט שווער דריקן אויף זייערע ווידערשפעניקע העלזער...

אַלע אַזעלכע ליכטיקע חלומות זיינען אָן רחמנות צעקלאַפּט געוואָרן אין דער נאַכט אין וואַרען. דער באַלעבאָס פון פּאָסט-הויז אין סענט-מענול האָט דערקענט דעם קיניג, און אַז עס איז צוגעפאַלן די נאַכט, האָבן די וועגן וואָס פירן קיין מזרח אָפּגע-הילכט פון די טריט פון גאַלאָפּירנדיקע רייטערס, וואָס האָבן אויפגע-הויבן דאָס לאַנד אַרום און געפּרוווט פאַרהאַלטן די אַנטלאָפענע. אין אייבערשטן דאָרף פון וואַרען האָבן געוואַרט פרישע פערד — דער יונגער אָפיציר, וואָס ער האָט באַדאַרפט די פערד באַזאָרגן, האָט געלאָזן דעם קיניג און איז אַוועק שלאָפן. אין דער זעלביקער צייט

האָט דער אָרעמער קיניג, פאַרשטעלט פאַר אַ הויז=דינער, אין משך פון אַ האַלבער שעה אײַנגעטענהט מיט די פּאָסטיליאָנען, וואָס האָבן געוואַרט אויף פרישע פערד אין אונטערשטן דאָרף און האָבן ניט געוואָלט פאָרט ווײַטער. צולעצט זײַנען זיי מסכּים געווען צו פאָרן ווײַטער. אָבער עס איז שוין געווען צו שפּעט. די קליינע געזעלשאַפט האָט געפונען דעם פּאָסט=מײַסטער פון סענט=מענול, וואָס איז געווען האַסטיק אַוועקגעריטן, אין דער צײַט זוען די פּאָסטיליאָנען האָבן זיך אַרומגעקריגט, און נאָך אַ צאָל בּכּבודיקע רעפּובליקאַנער פון וואַרען, וואָס ער האָט געהאַט צונויפגעקליבן, וואַרטנדיק אויף זיי אויפן בריק צווישן די צוויי טײלן שטאָט. מושקעטן זײַנען געוואָרן אויסגעשטרעקט צו דער קאַרעטע: „אײַערע פּאַספּאָרטן!“

דער קיניג האָט זיך אונטערגעגעבן אָן אַ קאַמף. די קליינע געזעלשאַפט האָט מען אַרײַנגענומען אין שטוב פון אַ דאָרף=באַאַמטן. „גוט, האָט געזאָגט דער קיניג, אָט האָט איר מיך!“ ער האָט אויך באַמערקט, אַז ער איז הונגעריק. בײַם עסן האָט ער געלויבט דעם ווײַן: „גאַנץ פײַנער ווײַן“. וואָס די קיניגין האָט געזאָגט, איז ניט פאַרצייכנט. עס זײַנען געווען ניט ווײַט ראָיאַליסטישע זעלנערס, נאָר זיי האָבן ניט געפּרוווט קומען צו הילף. דער געוואַלד=גלאָק האָט געקלונגען, און דאָס דאָרף „האָט זיך אילומינירט“, כּדי זיך צו פאַרהיטן קעגן אַן אומגעריכטן אָנפאַל...

קיין פּאַריז איז די קיניגלעכע פאַמיליע געפאָרן צוריק שטאַרק נידערגעשלאָגן, און די גרויסע מאַסן האָבן זי אויפגענומען אין שטילשווײַגן. עס איז אַרומגעגאַנגען דאָס וואָרט, אַז דער וואָס וועט דעם קיניג באַליידיקן, דער וועט קריגן אָנגעבראָכן די בײנער, און ווער עס וועט אים באַגריסן, וועט ווערן דערהרגעט...

ערשט נאָך דעם דאָזיקן נאַרישן אויפטו האָט דער געדאַנק וועגן אַ רעפּובליק גענומען פאַרכאַפּן דעם גײַסט פון די פראַנצויזן. נאָך איידער דער קיניג איז אַנטלאָפן קיין וואַרען, איז בלי=ספק געווען אַ סך אַבּסטראַקטער רעפּובליקאַנישער געפיל, נאָר עס איז קוים געווען אַ בפירוש אויסגעדריקטע נטיה, אָפּצושאַפן די מאָנאַרכיע אין פראַנקרײַך. נאָך אין יולי, אַ חודש נאָכן קיניגס אַנטלויפן, איז אַ גרויסע פאָלקס=פאַרזאַמלונג אויפן מאַרס=פעלד, וואָס האָט אַרויסגעשטעלט

אַ פּעטיציע, אַז דער קיניג זאָל ווערן אַראָפּגעזעצט, פונאַנדערגעטריבן געוואָרן דורך דער מאַכט, און אַ סך מענטשן זיינען דערהרגעט געוואָרן. אָבער אַזעלכע אַרויסווייזן פון פעסטקייט האָבן ניט געקאָנט פאַרהיטן, אַז די מענטשן זאָלן פון דעם דאָזיקן אַנטלויף עפּעס אָפּלערנען. פּונקט ווי אין ענגלאַנד אין דער צייט פון קאַרל I, אַזוי האָבן איצט די מענטשן אין פראַנקרייך איינגעזען, אַז דעם קיניג טאָר מען ניט געטרויען — אַז ער איז געפערליך. האַסטיק איז אויסגעוואַקסן דער כּוח פון די יאַקאָבינער. זייערע אָנפירער, ראָבעספּיער, דאַנטאָן, מאַראַ, וואָס ביז אַהער זיינען זיי באַטראַכט געוואָרן ווי עקסטרעמיסטן, וואָס עס קאָן גאָר ניט געמאָלט זיין, זיי זאָלן קומען צו מאַכט, זיינען איצט געוואָרן די הערשנדיקע פירערס פון פראַנקרייך.

די יאַקאָבינער זיינען געווען גלייך צו די אַמעריקאַנער ראַדיקאַלן, מענטשן, וואָס זייערע אידעעס האָבן ניט געוואוסט פון קיין צאַם: זייער כּוח איז באַשטאַנען דערין, וואָס זיי האָבן פאַר קיין זאַך זיך ניט אָפּגעשטעלט און זיינען געגאַנגען גלייך פאָראויס. זיי זיינען געווען אָרעמע מענטשן, וואָס האָבן ניט געהאַט וואָס אָנצוּווערן. די געמעסיקטע פּאַרטיי, וואָס איז געגאַנגען אויף פּשרות מיט די רעשטן פון דער אַלטער אָרדענונג, איז געוואָרן געפירט דורך אַזעלכע מענטשן אין אַן איינגעפעסטיקטער פּאָזיציע, ווי גענעראַל לאַפאַיעט, וואָס האָט זיך יונגערהייט אויסגעצייכנט דערמיט, וואָס ער איז אַוועק ווי אַ פרייוויליקער קעמפן פאַר די אַמעריקאַנער קאָלאָניסטן, און מיראַבאָ, אַן אַריסטאָקראַט, וואָס איז געווען גרייט נאָכצומאַכן די רייכע און השפּעהדיקע אַריסטאָקראַטן פון ענגלאַנד. נאָר ראָבעספּיער איז געווען אַן אָרעמער, נאָר אינטעליגענטער יונגער אַדוואָקאַט פון אַראַס, וואָס זיין טייערסט אייגנס איז געווען דער גלויבן אין רוסאָ; דאַנטאָן איז געווען אַ פאַריזער אַדוואָקאַט, קוים רייכער פון ראָבעספּיערן, אַ גרויסע זשעסטיקולירנדיקע, רעטאָרישע פיגור. מאַראַ איז געווען אַן עלטערער מענטש, אַ שווייצער מיט אַ געוויסער וויסנשאַפטלעכער קוואַליפיקאַציע, אָבער אויך ניט באַשווערט פון אייגנס. ער האָט פאַרבראַכט עטלעכע יאָר אין ענגלאַנד און איז געקומען צוריק מיטן טיטל דאָקטאָר מעדיצין; ער האָט פאַרעפנטלעכט עטלעכע

ווערטפולע אַרטיקלען וועגן מעדיצין אין ענגליש. סיי בענדזשאַמין פראַנקלין און סיי געטע זיינען געווען פאַראינטערעסירט מיט זיין ווערק וועגן פיזיק. דאָס איז דער מאַן, וואָס קאַרלייל רופט אים אָן „ווילדער הונט“, „אכזר“, „שמוציקער“, „הינטישע פּאַווקע“ — דאָס לעצטע צונעמעניש לכבוד זיין דאָקטאָריע.

די רעוואָלוציע האָט אַריינגעצויגן מאַראַ אין פּאָליטיק, און זיינע ערשטע צושטייערס צו דער גרויסער דיסקוסיע זיינען געווען פיין און שכלדיק. אין פראַנקרייך האָט מען זיך געהאַט איינגערעדט, אַז ענגלאַנד איז אַ לאַנד פון פרייהייט. מאַראַס „בילד פון די חסרונות פון דער ענגלישער קאָנסטיטוציע“ ווייזט די אמתע לאַגע אין ענגלאַנד. אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן איז ער געוואָרן געפּייניקט פון אַ הויט-קרענק, דאָס דער ווייטאָג פון איר איז ניט געווען צו דערליידן; די דאָזיקע קרענק האָט ער געכאַפּט, בעת ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין די פּאַריזער קאַנאַלן פאַר די רדיפות פון זיינע קעגנער, מחמת ער האָט באַשולדיקט אָפן דעם קיניג אין בגידה נאָך זיין אַנטלויפן קיין וואַרען. נאָר זיצנדיק אין אַ הייסער וואַנע האָט ער געקאָנט צונויפנעמען זיינע געדאַנקען אויף אָנצושרייבן עפּעס. מען איז זיך באַגאַנגען מיט אים האַרט, און ער האָט געליטן, און ער איז געוואָרן האַרט. פונדעסטוועגן צייכנט ער זיך אויס אין דער געשיכטע ווי אַ מענטש פון ניט-געוויינטלעכער ערלעכקייט. קאַרליילס פאַראַכטונג האָט קענטיק אַרויסגערופן מער פון אַלץ זיין אָרעמקייט.

„וואָס פאַר אַ וועג איז ער געגאַנגען! און איצט זיצט ער, נאָך האַלב-זיבן אַ זייגער, זיך פאַרענדיק אין אַ שטוב-וואַנע; זיינע ווייטאָגן זיינען גרויס; ער איז קראַנק מיט רעוואָלוציאָנערן פיבער... ביז גאָר קראַנק און אויסגעמאַטערט, אַן אָרעמער מענטש: מיט גענוי צוועלפטהאַלבן פענס מזומן, אין פּאַפּירלעך; מיט אַ שטוב-וואַנע, מיט אַ שטאַרקן שטול אויף דריי פיסלעך צו שרייבן אויף אים. און אַ פאַרשלומפּערטע וועשין זיין איינציקע באַדינונג אין שטוב... דאָס איז זיין פּריוואַטע דירה, אויף מעדיצין-שול-גאַס; אַהער און ניט ערגעץ אַנדערש האָט אים זיין וועג געפירט... האָרך, ווידער אַ קלאַפּ! אַ מוזיקאַלישע פרויען-שטים, וואָס לאָזט זיך ניט אָוועקשיקן: עס איז אַ בירגערין, וואָס וויל טאָן אַ טובה פראַנקרייך. מאַראַ, וואָס

האָט דאָס דערהערט אינעווייניק, שרייט: לאָז זי אַריין. שאַרלאָטע קאָרדע איז אַריין".

די יונגע העלדין האָט געמאַכט דעם אָנשטעל, אַז זי האָט צו געבן אים געוויסע ידיעות וועגן דער קאָנטר־רעוואָלוציע אין קאַען, און אַז ער האָט גענומען פאַרצייכענען די פאַקטן, וואָס זי האָט אים דערציילט, האָט זי אים אַריינגעשטאָכן אַ גרויסן מעסער (1792)...

דאָס איז געווען דער כאַראַקטער פון גרעסטן טייל פירערס פון דער יאַקאָבינישער פאַרטיי. דאָס זיינען געווען מענטשן אָן אייגנטום — מענטשן אָן צאַם און אַיינהאַלט. דערפאַר זיינען זיי געווען מער אָפּגעריסן פון דער געזעלשאַפט, ווי וואָסער עס איז אַנדער פאַרטיי. זיי זיינען געווען גרייט צו טרייבן די אידעעס פון פרייהייט און גלייכהייט ביז צו די לעצטע לאָגישע פועל־יוצאס. זייער מאָס פון פאַטריאָטישן חוב איז געווען הויך און שטרענג. עס איז געווען עפּעס אומענטשלעכס אַפילו אין זייער הייסער ליבע צו דער מענטשהייט. זיי זיינען געווען ברוגז אויף דער נטיה פון די געמעסיקטע ניט צו נעמען די זאַכן אַזוי שאַרף און צו מיינען, אַז דאָס געמיינע מאָלק מוז זיין אַ ביסל אָרעם און וויסן, ווער עלטער איז, און אַז דער קיניג (און די חשובע לייט) מוז ווערן געהאַלטן אַ ביסל אין כבוד. זיי זיינען געווען פאַרבלענדט דורך די פאָרמולעס פון רוסאָס שיטה, אַז זיי האָבן ניט געזען דעם היסטאָרישן אמת, אַז דער מענטש איז לויט זיין טבע גלייכציייטיק אַן אונטערדריקער און אַן אונטערדריקטער און אַז נאָר פּאַוואָליע דורך געזעץ, דערציִונג און דעם גייסט פון ליבע קאָן דער מענטש ווערן גליקלעך און פריי אין דער וועלט.

און בעת אין אַמעריקע האָבן די פאָרמולעס פון דער דעמאָקראַטיע פון 18טן יאָרהונדערט אין גרויסן און גאַנצן געהאָלפן דער אַנטוויקלונג פון לאַנד אין פרייהייטלעכן גייסט, מחמת דאָס לאַנד פאַר זיך איז געווען אָפן פאַר אַלעמען און פּאַקטיש האָט געהערשט אַ גלייכקייט בנוגע די ווייסע מענטשן, האָבן די דאָזיקע פאָרמולעס אין פראַנקרייך געשאַפן אַ שטורעמדיקע און געפערלעכע מישונג פאַר דער שטאָטישער באַפעלקערונג, וואָרעם גרויסע טיילן

פון די פראַנצויזישע שטעט זיינען געווען פול פאַראָרעמטע, דעמאָראַליזירטע און פאַרביטערטע מענטשן. דער פאַריזער המון איז געווען אין אַ באַזונדערס פאַר א שטן און געפערלעכן צושטאַנד, וואָרעם די אינדוסטריע פון פאַריז איז געווען דער עיקר אַן אינדוסטריע פון לוקסוס=זאַכן, און אַ סך מענטשן זיינען געווען פאַרנומען אויף צו באַדינען די שוואַכקייטן און נידעריקע תאוות פון דער מאָדע=וועלט. איצטער איז די מאָדע=וועלט געווען אַנטלאָפן אַריבער דעם גרענעץ, רייזנדער האָבן די רעוואָלוציאָנערע שטאָט אויסגעמיטן, די עסקים זיינען געווען געשלאָגן, און די שטאָט איז געווען פול מיט מענטשן אָן אַרבעט און בעסדיקע.

נאָר די ראָיאַליסטן, אָנשטאָט צו באַנעמען דעם בוח פון די דאָזיקע יאַקאָבינער מיט זייער געפערלעכער ערלעכקייט און מיט זייער געפערלעכער השפעה אויף דער פאַנטאַזיע פון המון, האָבן זיך איינגערעדט, אַז זיי קאָנען מאַכן פון זיי אַ געצייג. עס איז אָנגעקומען די צייט צו פאַרבייטן די נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג אונטער דער ניי געשאַפענער קאָנסטיטוציע דורך דער „געזעצגעבערישער פאַרזאַמלונג“. אַז די יאַקאָבינער האָבן פאָרגעלייגט, מיטן אויסקוק צו צעברעכן די געמעסיקטע, אַז די מיטגלידער פון דער נאַציאָנאַלער פאַרזאַמלונג טאָרן ניט ווערן אויסגעקליבן אין דער געזעצגעבערישער פאַרזאַמלונג, האָבן די ראָיאַליסטן זיי מיט גרויס שמחה אונטערגעהאַלטן און האָבן דורכגעפירט דעם פאָרשלאָג. זיי האָבן זיך איינגערעדט, אַז די געזעצגעבערישע פאַרזאַמלונג, וואָס וועט אַזוי אַרום ניט האָבן קיין געניטע מענטשן, וועט געוויס זיין אַ פאָליטיש פאַראַליזירטע קערפערשאַפט. זיי וועלן „אַרויסציען די גוטע פון די נעצן פון רישעות“, און דעמאָלט וועט פראַנקרייך אָן כוחות צוריק אַריינפאַלן אין די הענט פון די געזעצלעכע האַרן. אַזוי האָבן זיי געטראַכט. און די ראָיאַליסטן האָבן נאָך מער געטאָן ווי דאָס. זיי האָבן אינטערגעהאַלטן די וואַלן פון אַ יאַקאָבינער פאַרן מער פון פאַריז. דאָס איז פונקט אַזוי קלוג, ווי עמעצער וואָלט געבראַכט אַהיים אַ הונגעריקן טיגער, כדי צו דערווייזן זיין ווייב, אַז זי געניטיקט זיך אין אים. אַזוי איז אויפגעשטאַנען גרייט אַ צווייטע קערפערשאַפט, וואָס די ראָיאַליסטן האָבן מיט איר זיך גאָרניט גערעכנט, נאָר וואָס אין

דער אמתן איז זי אַ סך בעסער געווען צוגעגרייט ווי דער הויף זיך אַריינצומישן און צו פאַרנעמען דעם אָרט פון אַ ניט-טעטיקער געזעצגע-בערישער פאַרזאַמלונג: דאָס איז געווען די שטאַרק יאַקאָבינישע קאָ-מונע פון פאַריז, וואָס האָט זיך איינגעפעסטיקט אין ראַטהויז.

ביז אַהער האָט פראַנקרייך געלעבט אין שלום. קיינער פון אירע שכנים איז אויף איר ניט אָנגעפאַלן, ווייל עס האָט אויסגעוויזן, אַז זי שוואַכט זיך אַליין אָפּ דורך די אינעווייניקסטע מחלוקתן. דאָס האָט פוילן געליטן דערפון, וואָס פראַנקרייך איז געווען אַריינגעטאָן אין

רוזשע דע ליל, אַ יונגער אָפיציר, זינגט פיר דאָס ערשטע מאָל פאַר זיינע גוטע פריינד דעם פראַנצויזישן נאַציאָנאַלן הימן די „מאַרסעליעזיע”, וואָס ער האָט פאַרפאַסט. לויט אַ געמעל פון איזידאָר פיל, אין לוווּר, פאַריז.

די אייגענע עסקים. אָבער עס האָט אויסגעדוכט, אַז עס איז ניטאָ קיין גרונט, פאַרוואָס זיי זאָלן זי ניט באַליידיקן און מטראַשען איר און צוגרייטן דעם וועג פאַר אַ שפּעטערדיקער צעטיילונג, ווערליך זיי האָבן דאָס פאַסן. אין יאָר 1791 האָבן זיך צונויפגעטראָפן אין פילניץ דער קיניג פון פרייסן און דער קיסר פון עסטרייך און האָבן אַרויסגע-געלאָזט אַ דעקלאַראַציע, אַז די אויפריכטונג פון דער אָרדענונג און פון דער מאָנאַרכיע אין פראַנקרייך איז אַן ענין, וואָס אין אים זיינען

פאַראינטערעסירט אַלע הערשער פון אייראָפּע. און עס איז דערלויבט געוואָרן אָנצוזאַמלען ביים גרענעץ אַן אַרמיי פון עמיגראַנטן, פון פראַנצויזישע אַדללייט, אַן אַרמיי דער עיקר פון אָפיצירן.

האָט פראַנקרייך דעקלערט מלחמה עסטרייך. די מאָטיוון פון די וואָס האָבן אונטערגעהאַלטן דעם שריט זיינען געווען ווידעראַנאַנדיקע. אַ סך רעפּובליקאַנער האָבן דאָס געוואָלט, מחמת זיי האָבן געוואָלט באַפרייען דאָס קרובישע פאָלק פון בעלגיע פון עסטרייכישן יאָך. אַ סך ראָיאַליסטן האָבן דאָס געוואָלט, מחמת זיי האָבן אין דער מלחמה אַיינגעזען אַ מעגלעכקייט ווידער אויפצוריכטן די מאַכט פון דער קרוין. מאַראַ איז געווען שאַרף קעגן דער מלחמה אין זיין צייטשריפט L'Ami du Peuple (פאָלקספריינד), וואָרעם ער האָט ניט געוואָלט, אַז דער רעפּובליקאַנישער ענטוזיאַזם זאָל זיך אָפּווענדן אויפן קריגסביבער. זיין אינסטינקט האָט אים געוואָרנט פאַר נאַפּאָלעאָנען. דעם צוואַנציקסטן אַפּריל 1792 איז דער קיניג אַראָפּגעקומען אין דער געזעצגעבערישער פאַרזאַמלונג און האָט אונטערן גרויסן ביפאַל פאָרגעלייגט צו דערקלערן קריג.

די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן מיט גרויסע מפּלות. דריי פראַנצויזישע אַרמייען זיינען אַריין אין בעלגיע; צוויי זיינען מיאוס צעקלאַפּט געוואָרן, די דריטע, אונטער לאַפאַיעט, האָט זיך צוריקגעצויגן. דעמאָלט האָט פּרייסן דערקלערט קריג, בכדי אונטערצוהאַלטן עסטרייך, און די פאַרבינדעטע חיילות, אונטערן אָנפיר פון הערצאָג פון ברינגשוויג, האָבן זיך געגרייט אַריינצודרינגען אין פראַנקרייך. דער הערצאָג האָט אַרויסגעלאָזט איינע פון די נאַרישסטע פּראָקלאַמאַציעס אין דער געשיכטע: ער האָט געלאָזט וויסן, אַז ער דרינגט אַריין אין פראַנקרייך, כדי אויפצוריכטן די קיניגלעכע מאַכט. אויב מען וועט ווידער אַרויסווייזן וואָסער אומכבוד דעם קיניג, האָט ער געסטראַשעט צו קומען קיין פּאַריז און אויף דער געזעצגעבערישער פאַרזאַמלונג מיט אַ „מיליטערישער עקזעקוציע“. דאָס איז געווען זיכער גענוג אויף צו מאַכן דעם צו מיינסט ראָיאַליסטישן פראַנצויז פאַר אַ רעפּובליקאַנער — לכל־הפּחות פאַר דער צייט פון קריג.

דער נייער פאַזיס פון דער רעוואָלוציע, די יאַקאָבינישע רעוואָלוציע, איז געווען דער דירעקטער פּועל־יוצא פון דער דאָזיקער

פּראָקלאַמאַציע. זי האָט אַראָפּגעוואָרפן די געזעצגעבערישע פאַרזאַמלונג, וואָס אין איר האָבן געהאַט די מערהייט געוויינטלעכע רעפּובליקאַנער (זשיראָנדיסטן) און ראָיאַליסטן, און די רעגירונג, וואָס האָט צעטריבן יענע רעפּובליקאַנישע פאָלקס-פאַרזאַמלונג אויפן מאַרס-פעלד און פאַריאָגט מאַראַ אין די אונטערערדישע קאַנאַלן אַריין. די רעוואָלוציאָנערן האָבן זיך צונויפגעזאַמלט אין ראָטהויז און דעם 10טן אַווגוסט האָט די קאָמונע אָנגעהויבן אַן אַטאַקע אויף דעם טיליערי-שלאָס.

דער קיניג האָט זיך געהאַלטן מיט אומגעלומפּערטער טעמפּקייט און מיט יענער אומאַכטונג פאַר אַנדערע, וואָס איז איינע פון די מידות פון מלכים. ער האָט געהאַט אַ טויזנט מאַן פון דער שווייצער-גוואַרדיע און אויך אַן אָפּטיילונג פון דער נאַציאָנאַלער גוואַרדיע, וואָס מען האָט זיך אויף איר געטריישאַפט שוואַך געקאָנט פאַרלאָזן. ער האָט זיך געהאַלטן, ביז עס האָט זיך אָנגעהויבן די שיסעריי, און דערנאָך איז ער אַוועק אין דער דערבייִקער געזעצגעבערישער פאַרזאַמלונג, כדי צו שטעלן זיך און זיין פאַמיליע אונטער איר שוץ, איבערגעלאָזט די שווייצער זיך שלאָגן. עס איז קיין ספק ניט, אַז ער האָט געהאָפט, אַז די פאַרזאַמלונג וועט זיך צעקריגן מיט דער קאָמונע, נאָר די געזעצגעבערישע פאַרזאַמלונג האָט גאָרנישט ניט געהאַט פון דעם קעמפערישן גייסט פון ראָטהויז. האָט מען דעם קיניג מיט זיין משפחה אַריינגעפירט אין דער לאָזשע, וואָס איז געווען באַשטימט פאַר זשורנאַליסטן, און דאָרטן זיינען זיי געבליבן זעכצן שעה, בעת די פאַרזאַמלונג האָט דעבאַטירט, וואָס מען זאָל מיט זיי טאָן. פון דרויסן האָבן זיך געלאָזט הערן קולות פון אַ שלאַכט; אַלע ווײלע איז צעבראָכן געוואָרן אַ פענסטער. די אומגליקלעכע שווייצער האָבן געקעמפט צוגעשפאַרט צו דער וואַנט, ווייל זיי האָבן קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט...

די געזעצגעבערישע פאַרזאַמלונג האָט ניט געהאַט קיין האַרץ צו אונטערשטיצן די אַקציע פון דער רעגירונג אין יולי אויפן מאַרס-פעלד. די ווילדע מאַכט פון דער קאָמונע האָט זי באַוועלטיקט. דער קיניג האָט קיין שום טרייסט און שוץ אין דער פאַרזאַמלונג ניט געפונען. זי האָט אים געזידלט און באַהאַנדלט די

פראַגע װעגן אַראָפּזעצן אים. די שװײצער האָבן זיך געשלאָגן, ביז זײ האָבן געקראָגן אַ באַפעל פון קיניג אויפצוהערן, און דערנאָך זײנען זײ צום גרעסטן טײל געװאָרן אויסגעקױלעט — דער המון איז געװען װילד צערײצט איבער דער אומזיסטיקער בלוט-פאַרגיסונג און האָט זיך נישט געקאָנט באַהערשן.

אַזױ אַרום איז געקומען צו זײן טראַגישן סוף דער לאַנגער און פאַרשלעפּטער פּרוּװ צו „מעראָװינגיזירן" לודװיגן, צו מאַכן פון דעם טעמפּן און ניט-צופּאַסלעכן אַבסאָלוטן מאָנאַרך אַן ערלעכן געקרױנטן רעפּובליקאַנער. די קאָמונע פון פּאַריז האָט פּאַקטיש געהערשט איבער פראַנקרײך. די געזעצגעבערישע פאַרזאַמלונג — װאָס האָט זיך באַשײמפּערלעך איבערגעגעבן אינגאַנצן — האָט באַשלאָסן, אַז דער קיניג איז אַראָפּגעזעצט פון זײן אַמט, האָט אים אײנגעשלאָסן אין טאַמפּל און אויף זײן אָרט אַװעקגעזעצט אַן עקזעקוטיװ-קאָמיסיע און באַשטימט צונױפצורופן אַ נאַציאָנאַלן קאָנװענט צונױפצושטעלן אַ נײַע קאָנסטיטוציע.

די שפּאַנונג פון דער פּאַטריאָטישער און רעפּובליקאַנישער פראַנקרײך איז געװאָרן ניט אויסצוהאַלטן. װיפיל אַרמײען זי האָט נאָר געהאַט, האָבן גענומען זיך ציען צוריק אומבאַהאָלפן קײן פּאַריז. לאָנגװי איז געפאַלן, נאָך איר די גרױסע פעסטונג װערדען, און עס האָט אויסגעװיזן, אַז קײן זאַך קאָן ניט אָפּהאַלטן דעם מאַרש פון די פאַרבינדעטע אויף פּאַריז. דער געפיל פון דער ראָיאַליסטישער פעלשונג האָט געשטײגט ביז צו פּאַנישער אכזריות. בכל אופן האָט מען באַדאַרפט אײנשטילן און אײנשרעקן די ראָיאַליסטן. האָט די קאָמונע זיך גענומען יאָגן נאָך ראָיאַליסטן, װיפיל מען האָט נאָר געקאָנט כאַפּן, ביז אַלע טורמעס פון פּאַריז זײנען געװען איבערפולט. מאַראַ האָט געזען, אַז עס איז פאַראַן אַ סכנה פון אַ שחיטה. אײדער עס איז צו שפּעט, האָט ער געפּרוּװט פאָדערן, עס זאָל װערן אײנגעשטעלט אַ באַפרײונגס-טריבונאַל, װאָס זאָל אָפּקלײבן די אומשולדיקע צװישן די שולדיקע אין דער דאָזיקער געמישטער קאָלעקציע פון פאַרשװערערס, חשודיקע און אומשולדיקע אַדללײַט. מען האָט אויף אים ניט געלײגט קײן אַכט, און אָנהײב סעפּטעמבער איז טאַקע די שחיטה פאָרגעקומען.

פּלוצים, צוערשט איז איין תּפיסה, דערנאָך די אַנדערע, פֿאַרכאַפּט געוואָרן פֿון באַנדעס רעוואָלוציאָנערן. עס איז געוואָרן אײַנגעשטעלט אַ מין געריכט, און דרויסן האָט זיך צונויפֿגעקליבן אַ ווילדער המון באַוואָפֿנט מיט שאַבלעס, פּיקעס און העק. איינער נאָך איינעם זײַנען די אַרעסטירטע, אַליך איינס מאַנסביל צי פֿרויען, געוואָרן אַרויסגעפֿירט פֿון זייערע קאַמערעס, קורץ זיי אויסגעפֿרעגט, זיי געשאָנקען דאָס לעבן מיטן געשריי: Vive la Nation (לעבן זאָל די נאַציע) אָדער אַרויסגעשטופּט צום פּעוול בײַ די טויערן. דאָ האָט דער המון זיך געשטופּט און געשלאָגן ־ערפֿאַר, צו געבן אַ קלאַפּ אָדער אַ שטופּ דעם קרבן. די פֿאַרמשפּטע זײַנען געוואָרן צעשטאָכן, צעהאַקט, דערשלאָגן צום טויט; מען האָט בײַ זיי אָפּגעהאַקט די קעפּ, אַרויפֿגעשטאָכן אויף פּיקעס און אַרומגעטראָגן איבערן שטאָט, די צעמזיקטע קערפּערס אָפּגעשלעפּט אָן אַ זייט. צווישן אַנדערע איז אומגעקומען די פּרינצעסין לאַמבאַל, וואָס דער קיניג און קיניגין האָבן זי געהאַט איבערגעלאָזט אין טיליערי. איר קאָפּ האָט מען אַוועקגעטראָגן צום טאַמפּל, בכדי צו ווײַזן דער קיניגין.

אין דער קיניגינס קאַמערע זײַנען געווען צוויי נאַציאָנאַלע גוואַרדיסטן. איינער האָט געוואָלט זי צווינגען, זי זאָל זען אָט דאָס שרעקלעכע בילד; דער אַנדערער האָט געהאַט אויף איר רחמנות און האָט זי ניט געוואָלט לאָזן גיין.

אין דער זעלביקער צײַט ווען אין פּאַריז האָט זיך אָפּגעשפּילט די דאָזיקע בלוטיקע טראַגעדיע, האָט דער פֿראַנצויזישער גענעראַל דימוריע, וואָס האָט צונויפֿגענומען אַן אַרמיי אין פֿלאַנדערן און דורכגעריסן זיך ביז די וועלדער פֿון אַרגאָן, אָפּגעהאַלטן דעם מאַרש פֿון די פֿאַרבינדעטע הינטער וועלדער. דעם 20טן סעפּטעמבער איז פֿאָרגעקומען אַ שלאַכט, דער עיקר אַן אַרטילערישער קאַמף, בײַ וואַלמי. עס איז אָפּגעקלאַפּט געוואָרן ניט קיין זייער אַנטשלאָסענע אַטאַקע פֿון די פּרייסן, די פֿראַנצויזישע אינפֿאַנטעריע האָט זיך געהאַלטן פֿעסט, זייער אַרטילעריע איז געווען בעסער פֿאַר דער אַרטילעריע פֿון די פֿאַרבינדעטע. אַ טאָג צען נאָך אָט דעם אָפּשטופּ האָט דער הערצאָג פֿון בראַונשווײַג זיך געקווענקלט, און דער־

נאָך האָט ער גענומען אָפּטרעטן צום ריין. די זויערע ווינטערוויבן פון דער שאַמפּאַן האָבן פאַרשפּרייט דיזענטעריע צווישן דער פּרייסישער אַרמיי. די דאָזיקע שלאַכט בּיי וואַלמי — זי איז געווען כּמעט נאָר אַ קאַנאָנאַדע — איז געווען איינע פון די בּאַשטימענדיקע שלאַכטן אין דער וועלט־געשיכטע. די רעוואָלוציע איז געווען געראַטעוועט.

דער נאַציאָנאַלער קאָנווענט איז זיך צונויפגעקומען דעם 21 סעפּטעמבער 1792 און האָט תּיכּף פּראָקלאַמירט אַ רעפּובליק. נאָך דעם האָט שוין מיט אַ מין לאָגישער נויטווענדיקייט געמוזט קומען דער פּראָצעס און די טויטונג פון קיניג. ער איז געשטאָרבן גיכער ווי אַ סימבּאָל איידער ווי אַ מענטש. מען האָט מיט אים קיין זאַך אַנדערש ניט געקאָנט טאָן; דער אָרעמער מענטש, ער האָט קיין אָרט אויף דער ערד ניט געהאַט. פראַנקרייך האָט אים ניט געקאָנט אַרויסלאָזן, כּדי ער זאָל שטאַרקן דעם מוט פון די עמיגראַנטן, זי האָט אים אויך ניט געקאָנט האַלטן אומשעדלעך אין דער היים. זיין לעבן איז פאַר איר געווען אַ סכּנה. מאַראַ האָט אָן אויפהער געמאָנט דעם דאָזיקן פּראָצעס, דאָך האָט ער מיט זיין קלאָרן קוק ניט געוואָלט, אַז מען זאָל עפּעס שלעכטס טאָן דעם קיניג, איידער ער האָט געחתמעט די קאָנסטיטוציע, וואָרעם פריער איז ער געווען אַ פּאַקטישער מאָנאַרך, איבּערן געזעץ און האָט גאָרניט געקאָנט זיין אומגעזעצלעך. אויך האָט מאַראַ ניט געוואָלט דערלויבן קיין אָנפאַלן אויפן קיניגס ראָט... מאַראַ האָט דורכאויס געשפּילט אַ פאַרביטערטע ראָלע, אָבער אָפט אַ גערעכטע; ער איז געווען אַ גרויסער מענטש, מיט אַ פּיינער אינטעליגענץ, אין אַ הויט פון פייער; ער האָט געקעמפט מיט דער אָרגאַנישער שנאה אין בּלוט, וואָס איז געווען אַ פּראָדוקט ניט פון געמיט, נאָר פון קערפּער.

לודוויג איז געוואָרן געקעפּט אין יאַנואַר 1793. ער איז געוואָרן גיליאָטינירט — זינט דעם פאַרגאַנגענעם אַווגוסט איז די גיליאָטינע געוואָרן גענוצט ווי דער אָפיציעלער אינסטרומענט פאַר טויט־שטראָפן אין פראַנקרייך.

דאַנטאָן האָט בּיי דער געלעגנהייט געשפּילט זיין לייבּן־ראָלע אויף אַ שאַרפזיניקן אופן. „די מלכים פון אייראָפּע רופן אונז אַרויס צום קאַמף, — האָט ער געבּרומט, — מיר וואַרפן זיי אַנטקעגן דעם קאָפּ פון אַ קיניג!“

11. די יאַקאָבינער רעפּובליק 1792—1794.

און איצטער הייבט זיך אָן אַ מאָדנער פּאַזיס אין דער געשיכטע פון פראַנצויזישן פאָלק. עס האָט זיך אויפגעהויבן אַ גרויסער פלאַם פון ענטוזיאַזם פאַר פראַנקרייך און פאַר דער רעפּובליק. מען האָט געמאַכט אַ סוף צו די פּשרות סיי אינדערהיים און סיי אין אויסלאַנד. אין דער היים האָבן געמוזט פּאַרטיליקט ווערן ראָיאַליסטן און אַלע מינים מענטשן, וואָס זיינען שעדלעך פאַר דער רעפּובליק. אין אויסלאַנד האָט פראַנקרייך געוואָלט ווערן די באַשיצערין און העלפערין פון אַלע רעוואָלוציאָנערן. גאַנץ אייראָפּע, די גאַנצע וועלט האָט געמוזט ווערן רעפּובליקאַניש. פון אומעטום האָט די פראַנצויזישע יוגנט געשטראָמט אין די רעפּובליקאַנישע אַרמייען; עס האָט זיך פאַרשפּרייט איבערן לאַנד אַ נייע און וואונדערלעכע ליד, אַ ליד וואָס וואַרעמט נאָך איצט דאָס בלוט ווי וויין, די „מאַרסעליעזע". פאַר אָט דער ליד, פאַר די פינקלענדיקע באַגנעטן פון די פראַנצויזישע קאָלאָנעס און פאַר זייערע האַרמאַטן, וואָס זיינען באַדינט געוואָרן מיט ברען, האָבן די פרעמדע אַרמייען זיך אָפּגעטראָגן. פאַרן סוף פון יאָר 1792 האָבן די פראַנצויזישע אַרמייען דערלאַנגט ווייט אַריבער די גרענעצן, וואָס לודוויג XIV האָט ווען דערגרייכט; אומעטום זיינען זיי געשטאַנען אויף פרעמדער ערד. זיי זיינען געווען אין ברייסל, האָבן געהאַט איינגענומען סאַוואָי, זיי זיינען אַריינגעדרונגען ביז קיין מאַינץ, פון האָלאַנד האָבן זיי געהאַט צוגענומען די שעלדע. דערנאָך האָט די פראַנצויזישע רעגירונג געטאָן אַ נאַרישקייט. זי איז געווען דערצערנט, פאַרוואָס ענגלאַנד האָט אַרויסגעטריבן איר פאָרשטייער נאָך דער טויט־שטראָף פון לודוויגן, און האָט דערקלערט קריג ענגלאַנד. דאָס איז ניט געווען קלוג דערפאַר, ווייל די רעוואָלוציע, וואָס האָט געגעבן פראַנקרייך אַ נייע ענטוזיאַסטישע אינפאַנטעריע און אַן אויסגעצייכנטע אַרטילעריע, באַפרייט פון אירע אַריסטאָקראַטישע אָפיצירן און פון אַ סך שטערנדיקע טראַדיציעס, האָט צעשטערט די דיסציפּלין פון איר פלאָט, און די ענגלענדער האָבן געהאַט די איבערהאַנט אויפן ים. אָט דער אַרויסרוף האָט פאַראייניקט גאַנץ ענגלאַנד קעגן

פראַנקרייך, בעת פריער איז געווען אַ היפּשע ליבעראַלע באַוועגונג אין גרויס-בריטאַניע, וואָס האָט סימפּאַטיזירט מיט דער רעוואָלוציע.

מכּוח דעם קאַמף, וואָס פראַנקרייך האָט געפירט די נאָענטסטע עטלעכע יאָר קעגן אַן אייראָפּעאישער קאָאַליציע, קאָנען מיר די פּרטים דאָ ניט דערציילן. זי האָט די עסטרייכער אַרויסגעטריבן פון בעלגיע אויף שטענדיק און געמאַכט האָלאַנד פאַר אַ רעפּובליק. דער האָלענדישער פלאָט, אַריינגעפראָרן אין דער טעקסעל, האָט זיך אונטערגעגעבן אַ הייפל קאַוואַלעריע אָן אַ שאָס פון האַרמאַטן. דער דראַנג פון פראַנקרייך קיין איטאַליע איז אויף אַ געוויסער צייט אָפּגעשטעלט געוואָרן, און ערשט 1796 האָט אַ נייער גענעראַל, נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט, דורכגעפירט די אָפּגעריסענע און הונגעריקע רעפּובליקאַנישע אַרמייען אין טריומף דורך פּיעמאָנט ביז קיין מאַנטואַ און וועראָנאַ. אַ „קאָנטור פון געשיכטע” קאָן ניט סקיצירן קיין קריג-קאַמפּאַניעס; נאָר ער איז מחויב צו פאַרצייכענען דעם נייעם כאַראַקטער, וואָס דער קריג האָט אָנגענומען. די אַלטע פּראָפעסיאָנעלע אַרמייען האָבן זיך געשלאָגן צוליב שלאָגן זיך, ווי פּועלים וואָס מען צאָלט זיי פאַר דער צייט. די דאָזיקע נייע וואונדערלעכע אַרמייען האָבן זיך געשלאָגן הונגעריקע און דאָרשטיקע, צוליבן ניצחון. זייערע שונאים האָבן זיי אָנגערופן די „נייע פראַנצויזן”. ס. פ. עטקינסאָן אין זיין אַרטיקל אין דער בריטישער ענציקלאָפּעדיע וועגן די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָנערע מלחמות זאָגט: „די פאַרבינדעטע זיינען געווען פאַרחידושט מער פאַר אַלץ איבער דער צאָל און איבער דער גיכקייט פון די רעפּובליקאַנער. די דאָזיקע אימפּראָוויזירטע אַרמייען האָבן טאַקע גאָרנישט געהאַט, וואָס זאָל זיי פאַרהאַלטן. קיין געצעלטן האָבן זיי ניט געקאָנט מיטפירן, ווייל עס האָט אויסגעפעלט געלט זיי איינצושאַפן, און עס איז ניט געווען די נייטיקע צאָל וועגענער צו טראַנספּאָרטירן זיי, און מען האָט אויך קיין געצעלטן ניט באַדאַרפט, ווארעם בעת די דאָזיקע אומבאַקוועמלעכקייט וואָלט די פּראָפעסיאָנעלע אַרמייען געבראַכט צו דעזערטירן, האָבן די מענטשן פון 1793 — 1794 זי אַריבערגעטראָגן מיט שמחה. פּראָוויאַנט פאַר אַזעלכע גרויסע אַרמייען, וואָס זייער גלייכן זיינען ביז איצט ניט געווען, האָט מען ניט געקאָנט פירן מיט זיך, און די פראַנצויזן האָבן גיך

זיך צוגעוויינט צו „לעבן פון לאַנד“. אַזוי אַרום איז 1793 געבאָרן געוואָרן די מאָדערנע קריגס־סיסטעם — גיכע באַוועגונג, פולע אַנטוויקלונג פון דער נאַציאָנאַלער קראַפט, לאַגערס אין פרייע פעלדער, רעקוויזיציעס, — אַנטקעגן די פאָרזיכטיקע מאַנעווּרירנדיקע, קליינע פראָפעסיאָנעלע אַרמייען, מיט געצעלטן, מיט פולע שפּייז־פּאָרציעס, און שיקאַנעס. די ערשטע האָט פאָרגעשטעלט דעם גייסט, וואָס שטרעבט וואָס גיכער צום אַנטשייד, די צווייטע דעם גייסט פון ריזיקירן אַ ביסל, כדי צו געווינען אַ ביסל“...

אין דער זעלביקער צייט, ווען די דאָזיקע מחנות אָפּגעריסענע ענטוזיאַסטן האָבן געזונגען די „מאַרסעליעזע“ און געשלאָגן זיך פאַר „פראַנקרייך“, באַשיימפּערלעך קיין מאָל ניט אינגאַנצן קלאָר ביי זיך, צי זיי רויבן אויס אָדער באַפרייען דאָס לאַנד, וואָס אַהין זיינען זיי אַריינגעדרונגען, האָט דער רעפּובליקאַנישער ענטוזיאַזם אין פּאַריז זיך אויסגעלעבט אויף אַ ווינציקער גלאַנצפולן אופן. מאַראַ, דער איינציקער מענטש צווישן די יאַקאָבינער, וואָס איז געווען מסוגל צו רעגירן, איז איצט געווען משוגע פון זיין טויט־קרענק, און באַלד איז ער געוואָרן דערהרגעט; דאַנטאָן איז געווען אינגאַנצן אָנגעלאָדן מיט פּאַטריאָטישן דונער; ראָבעספּיערס שטאַנדהאַפטיקער פאַנאַטיזם האָט געוועלטיקט איבער אַלץ. וועגן דאָזיקן מענטשן איז שווער צו אורטיילן; ער איז געווען פיזיש אַ שוואַכער מענטש און ניט קיין שיינער, אַ פּחדן לויט זיין טבע און אַן עזות־פּנים. נאָר ער האָט געהאַט דאָס, וואָס איז צום נייטיקסטן צוליב מאַכט — גלויבן. ער האָט געגלויבט ניט אין גאָט, וואָס איז נאָענט צו מענטשן, נאָר אין עפּעס אַ העכסטן וועזן, וואָס רוסאָ איז געווען זיין נביא. ער האָט זיך פאַרגענומען צו ראַטעווען די רעפּובליק, און ער האָט זיך איינגערעדט, אַז נאָר ער איז בכוח זי צו ראַטעווען. אַזוי אַז אויב ער בלייבט ביי דער מאַכט, איז די רעפּובליק געראַטעוועט. עס האָט אויסגעוויזן, אַז דער לעבעדיקער גייסט פון דער רעפּובליק איז אַרויסגעקומען פון דער שחיטה פון די ראָיאַליסטן און פון דעם קיניגס טויטשטראָף. עס האָבן זיך געמאַכט אויפשטאַנדן: איינער אין מערב, אין דעם קרייז וואַנדעי, וואו דאָס פאָלק איז אויפגעשטאַנען קעגן נעמען רעקרוטן און קעגן דער אונטערדריקונג פון די פרומע גייסטלעכע,

און דער אויפשטאַנד איז געוואָרן געפירט פון אַדלליט און גלחים; געווען אַן אויפשטאַנד אין דרום, וואו עס זיינען אויפגעשטאַנען ליאָן און מאַרסעיל און די ראָיאַליסטן פון טולאָן האָבן אַריינגעלאָזט אַן ענגלישן און שפּאַנישן גאַרניזאָן. אויף די דאָזיקע אויפשטאַנדן האָט אויסגעוויזן, אַז ס'איז ניטאָ קיין בעסערער ענטפער, ווי אויסצוהרגענען ראָיאַליסטן.

קיין זאַך האָט ניט געקאָנט בעסער געפעלן די ווילדע הערצער פון די פּאַריזער הינטערגעסלעך. דער רעוואָלוציאָנערער טריבונאַל

זשאַן פּאָל מאַראַ.

מאַקסימיליאַן ראָבעספּיער.

האָט גענומען אַרבעטן, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ פּסרדיקע שחיטה.

אין די דרייצן חדשים ביז יוני 1794 זיינען פאָרגעקומען 1220 טויטשטראָפן; אין די ווייטערדיקע זיבן וואָכן זיינען געווען 1376. די דערפינדונג פון דער גיליאָטינע האָט זיך גראָד אַריינגעפּאַסט אין דער שטימונג. עס איז גיליאָטינירט געוואָרן די קיניגין, און דער גרעסטער טייל פון ראָבעספּיערס קעגנער זיינען געוואָרן גיליאָטינירט. דאַנטאָן איז געוואָרן גיליאָטינירט, ווייל ער האָט געהאַלטן, אַז מען גיליאָטינירט צופיל. טאָג פאַר טאָג, וואָך פאַר וואָך האָט די דאָזיקע טייוולאָנישע מאַשין אַראָפּגעקלאַפּט קעפּ, און אַלץ מער און מער קעפּ.

עס האָט אויסגעדריקט, אַז ראָבעספּיערס קיניגרייך לעבט פון בלוט, און געניטיקט זיך אין בלוט אַלץ מער און מער, אַזוי ווי אַן אָפּיום־רייכערער געניטיקט זיך אין אַלץ מער און מער אָפּיום.

דאַנטאָן איז געבליבן דאַנטאָן ביז אויף דער גיליאָטינע, העלדיש און מוסטערהאַפט. „דאַנטאָן, האָט ער געזאָגט, :אָר ניט קיין שוואַכקייט!“

און דאָס סאַמע משונהדיקסטע אין דער גאַנצער געשיכטע איז געווען דאָס, וואָס ראָבעספּיער איז בלי־ספק געווען ערלעך. ער איז געווען אַ סך מער ערלעך ווי וואָסער עס איז גרופּע מענטשן וואָס זיינען געקומען נאָך אים. ער איז געווען באַגייסטערט מיט אַ פאַרצערנדיקערליידנשאַפט פאַר אַ נייער אָרדענונג אין מענטשלעכן לעבן. ווי ווייט ער האָט דאָס געקאָנט פועלן, האָט דער קאָמיטעט פאַר געזעלשאַפטלעכן שוץ, וואָס האָט איצט געפירט די רעגירונג לעבן דעם קאָנווענט, אויסגעפירט אַ קאָנסטרוקטיווע אַרבעט. דער מאַסשטאַב, וואָס לויט אים האָט ער געשטרעבט צו בויען, איז געווען אַ געוואַלדיקער. אַלע די פאַרפלאָנטערטע פּראָבלעמעס, וואָס מיר האָבן נאָך ביי היינטיקן טאָג צו קעמפן מיט זיי, האָבן געקראָגן גרינגע און פלאַכע פאַרענטפערס. עס זיינען געמאַכט געוואָרן פּרוון אויסצוגלייכן אייגנטום. „רייכטום, האָט געזאָגט ס״ט זשיסט, איז שענדלעך“. דער פאַרמעגן פון די רייכע איז געוואָרן באַשטייערט אָדער קאָנפיסקירט, בכדי עס זאָל ווערן צעטיילט צווישן אָרעמעלייט. איטלעכער מענטש האָט באַדאַרפט האָבן אַ זיכערע היים, פּרנסה, ווייב און קינדער. דער אַרבעטער דאַרף קריגן זיין לוין, אָבער עס קומט אים ניט קיין שום פּריווילעגיעס. עס איז געווען אַ פּרוו אינגאַנצן אָפּצושאַפן ריווח, אָט דעם גראָבן אָנטרייבער פון דעם גרעסטן טייל פון מענטשלעכן פאַרקער זינט דעם אָנהייב פון דער געזעלשאַפט. ריווח איז אַן עקאָנאָמישע רעטעניש, וואָס נאָך ביי היינטיקן טאָג פאַרשאַפט זי אונז שוועריקייטן. אין פראַנקרייך זיינען אין יאָר 1793 געווען שטרענגע געזעצן קעגן „רווחים־מאַכערס“; ענגלאַנד האָט אין יאָר 1919 געפונען פאַר נייטיק צו שאַפן געזעצן, וואָס זיינען שטאַרק ענלעך צו יענע. און די יאַקאָבינישע רעגירונג האָט איבערפלאַנירט — אין שיין געצייכנטע קאָנטורן — ניט בלויז די עקאָנאָמישע, נייערט אויך די

סאָציאַלע סיסטעם. אַ גט איז געוואָרן געמאַכט פּונקט אַזוי גרינג ווי אַ חתונה; עס איז אָפּגעשאַפט געוואָרן דער אונטערשייד צווישן געזעצלעכע און אומגעזעצלעכע קינדער. עס איז געוואָרן איינגעשטעלט אַ נייער קאַלענדאַר, מיט נייע נעמען פאַר די חדשים, אַ וואָך פון 10 טעג וכדומה, נאָך אַזעלכע זאַכן — וואָס זיינען שוין לאַנג פאַרשוואונדן; אָבער אויך די אומגעלומפּערטע מטבעות־סיסטעם און די געפּלאָנטערטע וואָגן און מאָסן פון דער אַלטער פראַנקרייך זיינען פאַרביטן געוואָרן דורך דער פּשוטער און ווּרכזיכטיקער דעצימאַלער סיסטעם, וואָס האַלט זיך ביז היינט. ...פון איין גרופּע עקסטרעמיסטן איז געווען אַ פאָרשלאָג מבטל צו זיין, צווישן אַנדערע אינסטיטוציעס, אויך גאָט אינגאַנצן און פאַרבייטן אים דורכן קולט פון שכל. און מען האָט טאַקע אָפּגעריכט אין דער קאַטעדראַלע נאָטר דאַם אַ יום־טוב פון שכל, וואו אַ שיינע אַקטריסע האָט געשפּילט די ראָלע פון דער געטין פון שכל. נאָר קעגן דעם איז אַרויסגעטראָטן ראָבעספּיער: ער איז ניט געווען קיין אַטעיִסט. „אַטעיִזם, האָט ער געזאָגט, איז אַן עסק פאַר אַריסטאָקראַטן. די אידעע פון אַ העכסטן וועזן, וואָס גיט השגחה אויף דער אונטערדריקטער אומשולד און באַשטראָפט דעם טריומפירנדיקן פאַרברעך, איז אין עצם מהות אַ אידעע פון פאָלק“.

בכן, האָט ער גיליאָטינירט העבערן, וואָס ער האָט דאָס געפייערט דעם יום־טוב פון שכל, צוזאַמען מיט זיין גאַנצער פאַרטיי.

אַ געוויסע גייסטיקע צעטומלעניש איז געווען צו באַמערקן ביי ראָבעספּיערן אין משך פון זומער 1794. ער איז געווען טיף פאַרכאַפּט פון זיין רעליגיע (די אַרעסטן און טויטשטראָפן פון חשודיקע זיינען זיך געגאַנגען מיטן זעלביקן אימפּעט ווי שטענדיק. דורך די גאַסן פון פאַריז האָט אַלע טאָג געבראַזגעט דער מעראָר מיט זיינע קאַרעטעס פול פאַרמשפּטע מענטשן). ער האָט געפּועלט ביים קאָנווענט, ער זאָל אַרויסגעבן אַ דעקרעט, אַז פראַנקרייך גלויבט אין העכסטן וועזן, און אין דער דאָקטרינע האָט ער אַריינגעשטעלט דעם גלויבן אין השארת הנפש. אין יוני האָט ער אָפּגעריכט אַ גרויסן יום־טוב לכבוד דעם העכסטן וועזן. עס איז געווען אַ פּראָצעסיע צום מאַרספעלד, ער אַליין איז געגאַנגען בראש, פּרעכטיק אויסגעפּוצט, מיט

אַ גרויסן בונט בלומען און ווייצן-זאַנגען אין די הענט. עס זיינען פייערלעך פאַרברענט געוואָרן פיגורן פון ברענעוודיקן מאַטעריאַל, וואָס האָבן פאַרגעשטעלט דעם אַטעיזם און די זינד; נאָכדעם איז דורך אַ קונציקן מעכאַניזם, מיט אַ קליינער סקריפּעריי, אַרויפגעבראַכט געוואָרן אַן אומפאַרברענלעכע סטאַטוע פון חכמה אויף זייער אָרט. עס זיינען געוואָרן געהאַלטן רעדעס — ראָבעספּיערס איז געווען די הויפּט-רעדע — אָבער קיין קולט איז באַשיימפּערלעך ניט אויפגעריכט געוואָרן.

דערנאָך האָט ראָבעספּיער אויף אַ שטיק צייט זיך מתבודד געווען פאַר זיך, פאַרזונקען אין מחשבות. אַ חודש צייט איז ער אין קאָנווענט ניט געקומען.

איין מאָל אין יולי איז ער ווידער געקומען און האָט געהאַלטן אַ משונהדיקע רעדע, וואָס האָט בפירוש געגעבן אָנצוהערענישן אויף נייע רדיפות. „קוקנדיק אויף די פיל זינד, וואָס דער שטראָם פון דער רעוואָלוציע האָט אַראָפּגעשווענקט,—האָט ער געשריען אין זיין לעצטער רעדע אין קאָנווענט, האָב איך טיילמאָל געציטערט, איך זאָל אַליין זיך ניט פאַראומרייניקן דורך דער שכנות פון זינדיקע מענטשן... איך ווייס, אַז עס איז גרינג פאַר די פאַראייניקטע טיראַנען פון דער וועלט בייצוקומען אַן איינציקן יחיד; נאָר איך ווייס אויך, וואָס עס איז דער חוב פון אַ מאַן, וואָס קאָן שטאַרבן ביים פאַרטיידיקן די מענטשהייט“...

און אַזוי ווייטער אין אומבאַשטימטע אויסדרוקן, וואָס האָבן, ווי עס האָט אויסגעוויזן, געסטראַשעט יעדן איינציקן.

דער קאָנווענט האָט אויסגעהערט די דאָזיקע רעדע אין שטיל-שווייגן. אַז עס איז אַרויסגעטראָגן געוואָרן אַ פאָרשלאָג צו לאָזן זי אָפּדרוקן און פאַרשפּרייטן, איז געוואָרן אַ גרויסער טומל, און מען האָט דעם פאָרשלאָג אָפּגעוואָרפן. ראָבעספּיער איז געוואָרן שטאַרק אין כעס און איז אַוועק אין קלוב פון זיינע אָנהענגערס און האָט זיי נאָך אַמאָל איבערגעליינט די רעדע.

די גאַנצע נאַכט איז געווען פול מיט געריידער און מיט פאַרזאַמלונגען און מיט צוגרייטונגען צום מאָרגעדיקן טאָג, און אינדערפרי האָט דער קאָנווענט זיך געווענדט קעגן ראָבעספּיערן. אַ געוויסער טאַליען האָט אים געסטראַשעט מיט אַ קינזשאַל. אַז ער האָט געפּרוווט

ריידן, האָט מען אים אַריבערגעשריען, און דער פּרעזידענט האָט אים פאַרקלונגען מיטן גלאָק. „פּרעזידענט פון מערדערס, האָט געשריען ראָבעספּיער, איך בעט אַ וואָרט!" נאָר מען האָט אים קיין וואָרט ניט געגעבן. זיין שטים האָט אים פאַרלאָזן, ער האָט געהוסט און געקייכט. „דאַנטאָנס בלוט דערשטיקט אים", האָט עמעצער געשריען.

ער איז באַלד אויפן אָרט באַשולדיקט און אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיט די הויפּט-אָנהענגער זיינע.

דעמאָלט איז דאָס ראָטהויז, וואָס איז נאָך געווען שטאַרק יאַקאָביניש, אויפגעשטאַנען קעגן דעם קאָנווענט, און ראָבעספּיער און זיינע חברים זיינען געוואָרן אַרויסגעריסן פון די הענט פון זייערע פאַנגערס. עס איז געווען אַ נאַכט פון פאַרזאַמלען זיך, פון מאַרשן און קעגן-מאַרשן; צולעצט, אַרום דריי אינדערפרי זיינען די מיליטערישע כוחות פון קאָנווענט אָנגעפאַלן אויפן מיליטער פון דער קאָמונע אויסערהאַלב פון ראָטהויז.

אַנריאָ, דער יאַקאָבינישער קאָמאַנדיר, איז נאָך אַ טאָג אַרבעט געווען טויט שיכור. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אונטערהאַנדלונג, און דערנאָך, נאָך אַ קורצער וואַקלעניש, זיינען די זעלנערס פון דער קאָמונע אַריבער אויפן צד פון דער רעגירונג. עס איז געוואָרן אַ שמחה און אַן אויסבראָך פון פּאַטריאָטישע געפילן, און טייל פון ראָטהויז זיינען אויך צוגעשטאַנען. ראָבעספּיער און זיינע לעצטע חברים האָבן זיך געזען אָפּגענאַרט און געפאַנגען אין אַ פּאַסטקע.

צוויי אָדער דריי פון זיי האָבן זיך אַרויסגעוואָרפן דורך אַ פענסטער און האָבן זיך שרעקלעך צעמזיקט אָן די שטאַכעטן אונטן, אָבער זיי האָבן זיך ניט דערהרגעט אויף טויט. אַנדערע האָבן געפּרוווט זיך נעמען דאָס לעבן. ראָביעספּיער איז, ווייזט אויס, געטראָפן געוואָרן אין אונטערשטן קין פון אַ שאָס דורך אַ זשאַנדאַרם. מען האָט אים געפונען, די אויגן אַרויסגעשטאַרצט פון אַ בלייכן פּנים, וואָס דער אונטערשטער טייל פון אים איז געווען פאַרבלוטיקט.

עס זיינען דערנאָך געקומען זיבעצן שעה גסיסה פאַרן סוף. ער האָט קיין איין וואָרט ניט אַרויסגערעדט אין משך פון דער צייט; זיין קין איז געווען רוי פאַרבונדן דורך אַ שמוציקן שטיקל לייוונט. ער און זיינע חברים, אויך די צעמזיקטע גוססדיקע קערפּערס פון די

וואָס זיינען דורכגעשפּרונגען דורך די פֿענסטערס, סך הכּל צוויי-און-צוואַנציק מאַן, זיינען אָפּגעפֿירט געוואָרן צו דער גילאָטינע, אַנשטאָט די פֿאַרמשפּטע וואָס האָבן אין יענעם טאָג באַדאַרפֿט גע-טויט ווערן. זיינע אויגן זיינען על-פּי-רוב געווען געשלאָסן, אָבער ער האָט זיי געעפֿנט, זאָגט קאַרלייל, ווען דאָס גרויסע מעסער האָט זיך אויפֿגעהויבן איבער אים, און האָט זיך געוועדט. אויך האָט ער, ווייזט אויס, געשריען, בעת דער שאַרפֿריכטער האָט ביי אים אַראָפּגענומען דעם פֿאַרבאַנד. דערנאָך האָט זיך אַראָפּגעלאָזן דאָס מעסער, גרינג און דערבאַרעמדיק.

דער טעראָר איז געווען געענדיקט. פֿון אָנהייב ביזן סוף זיינען געוואָרן פֿאַרמשפּט און געטויט אַרום פֿיר טויזנט מענטשן.

---

12. די דירעקטאָריע.

אַ באַווייז פֿאַר דער געוואַלדיקער לעבעדיקייט און פֿאַר דער טיפֿער ריכטיקייט פֿון יענעם שטראָם פֿון נייע אידעאַלן און צילן, וואָס די פֿראַנצויזישע רעוואָלוציע האָט אַריינגעבראַכט אין דער וועלט פֿון פּראַקטישער פֿאַרווירקלעכונג, איז דאָס, וואָס ער האָט נאָך געקאָנט פֿליסן ווייטער אין אַ שעפֿערישן שטראָם, נאָכדעם ווי די רעוואָלוציע איז געוואָרן צו קאַריקאַטור און חוזק אין דער משונהדיקער פֿיגור און קאַריערע פֿון ראָבעספּיער. ער האָט אַנטפּלעקט אירע טיפֿסטע געדאַנקען, ער האָט געוויזן מוסטערן פֿון אירע מעטאָדן און רע-זולטאַטן דורך דער גרינער און פֿאַרקרימענדיקער לינז פֿון זיין אומ-געלומפּערטער גאווה און עגאָיזם. ער האָט פֿאַרפֿלעקט גאָר איר האָ-פֿענונג און צוזאָג דורך בלוט און שרעק. און דאָך איז דער כּוח פֿון אירע אידעעס ניט געוואָרן פֿאַרטיליקט. זיי זיינען ביי געשטאַנען די לעצטע פּרוּוון פֿון לעכערלעכער און שרעקלעכער פֿאַרווירקלעכונג. נאָכדעם ווי ראָבעספּיער איז געפֿאַלן, האָט די רעפּובליק נאָך רעגירט אומבאַשעדיקט. אָן פֿירערס, וואָרעם די מאַכטהאָבערס נאָך ראָבעס-

פּיערן זיינען געווען אַ גרופּע פון דורכגעטריבענע, אָבער מיטעלע מענטשן, האָט די אייראָפּעיִשע רעפּובליק ווייטער געקעמפּט, איז געפאַלן און ווידער אויפגעשטאַנען, און ווידער געפאַלן און אויפגע־שטאַנען און קעמפּט ווייטער, פאַרפּלאָנטערט זיך אַמאָל, אָבער באַזיגן זי קאָן שוין קיין כּוח מער ניט.

און עס איז כּדאי צו דערמאָנען דאָ דעם לעזער מכּוח דער אמתער גרייס פון אָט דעם פּאַזיס פון טעראָר, וואָס פאַרכאַפּט

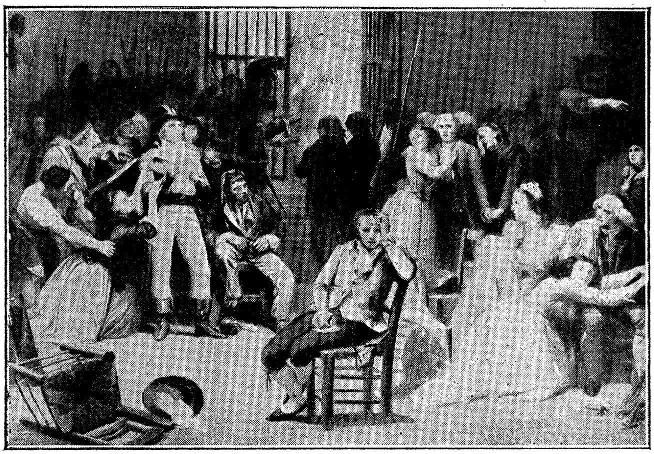

דער טעראָר בעת דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע פון 1792 ביז 1794. לויט א געמעל.

אַזוי שטאַרק די פאַנטאַזיע, און וואָס איז דעריבער געוואָרן אַזוי גוואַלדיק איבערגעשאַצט לגבי דעם איבעריקן טייל פון דער רעוואָלוציע. פון 1789 ביז סוף 1791 איז די פראַנצויזישע רעוואָלוציע געווען אַ רויִקער פּראָצעס, און זינט דעם זומער 1794 איז די רעפּובליק געווען אַ געאָרדנטע און זיגרייכע מלוכה. דער טעראָר איז געווען דאָס טועכץ ניט פון גאַנצן לאַנד, נאָר פון דעם שטאָטישן פּעוול, וואָס האָט מיט זייַן מהות און מיט זיין ווילדקייט געשטאַמט פון דער שלעכטער רעגירונג און פון דער סאָציאַלער אומגערעכטיקייט פון דער אַל־

טער אָרדענונג. דער אויסבראָך פון טעראָר האָט געקאָנט פאָרקומען נאָר אַדאַנק דער שטענדיקער בונדישער אומלאָיאַלקייט פון די ראָיאַליסטן, וואָס האָט געווייצט כּסדר דעם ווילדן צאָרן פון די ראַדיקאַלן און האָט ניט דערלאָזט, אַז די מאַסן געמעסיקטע רעפובליקאַנער זאָלן קומען צום וואָרט. די בעסטע מענטשן זיינען געווען פאַרנומען מיט קעמפן קעגן די עסטרייכער און די ראָיאַליסטן ביי די גרענעצן.

סך הכּל, מוזן מיר געדענקען, האָט די צאָל פון די דערהרגעטע אין טעראָר באַטראָפן עטלעכע טויזנט מענטשן, און צווישן די דאָזיקע טויזנטער זיינען זיכער געווען אַ גרויסע צאָל אַקטיווע קעגנערס, וואָס די רעפובליק האָט לויט די השגות פון יענער צייט געהאַט דאָס רעכט זיי צו טויטן, אַזוי, למשל, זיינען געווען צווישן די געהרגעטע אַזעלכע בונדים און הענצערס, ווי פיליפ, הערצאָג פון אָרלעאַן, פון דעם פאַלע ראָיאַל, וואָס האָט געשטימט פאַר טויטן לודוויג XVI. מער לעבנס האָבן אַוועקגעפטרט די בריטישע גענעראַלן אַליין אין די ערשטע טעג פון דעם, וואָס איז באַוואוסט ווי די סאָם-אָפענסיווע פון יולי 1916, איידער די גאַנצע פראַנצויזישע רעוואָלוציע פון אָנהייב ביזן סוף.

מיר הערן אַזוי פיל וועגן די פאַרפייניקטע קרבנות פון דעם פראַנצויזישן טעראָר, ווייל זיי זיינען געווען אַלע מענטשן פון יחוס, מיט גוטע פאַרבינדונגען, און מחמת עס איז געגאַנגען אַ מין פראַפאַגאַנדע פון זייערע ליידן. נאָר לאָמיר אַנטקעגנשטעלן קעגן דעם אין אונזער גייסט דאָס, וואָס איז בכלל צוגעגאַנגען אין די תּפיסות פון יענער צייט אין גאָר דער וועלט. אין דער זעלביקער צייט, ווען דער טעראָר האָט געוועלטיקט אין פראַנקרייך, זיינען אין בריטאַניע און אַמעריקע אַ סך מער מענטשן געוואָרן אויסגעקוילעט פאַר עבירות קעגן אייגנטום — און אָפט זייער גרינגע עבירות — איידער דער רעוואָלוציאָנערער טריבונאַל האָט פאַרמשפּט פאַר פעלשונג קעגן דער מלוכה. יענע פאַרברעכערס זיינען געווים געווען זייער פשוטע מענטשן, אָבער זיי האָבן דאָך אין זייער פראָסטן שטייגער געליטן. אין מאַסאַטשוזעטס האָט מען 1789 אויפגעהאַנגען אַ מיידל, וואָס האָט אינמיטן גאַס אַוועקגעגזלט ביי אַ צווייטער מיידל די הוט, די שיך און די בוקלעס. און דער פילאַנטראָפ האָוואַרד (אַרום 1773)

האט געפונען אין די ענגלישע תפיסות אַ צאָל לחלוטין אומשולדיקע מענטשן, וואָס מען האט זיי געמשפּט און באַפרייט פון שטראָף, נאָר דאָך האט מען זיי פאַרהאַלטן אין תפיסה, ווייל זיי זיינען ניט געווען בכוח אָפּצוצאָלן דעם טורמע-וועכטער. און די דאָזיקע תפיסות זיינען געווען אמת מאוימדיקע ערטער, אָן שום געזעלשאַפטלעכער השגחה אויף זיי. און אין דער האַנאָווערשער הערשאַפט פון זיין בריטאַנישער מאַיעסטעט קיניג געאָרג III פלעגט מען נאָך פייניקן ביים פאַרהער אין געריכט. אין פראַנקרייך פלעגט מען פייניקן ביז צו דער נאַציאָנאַלער פאַרזאַמלונג. די דאָזיקע זאַכן באַצייכענען די מדרגה פון דעם דור.

עס איז ניט פאַרצייכנט אין די היסטאָרישע מקורים, אַז בעת דעם טעראָר זאָלן די רעוואָלוציאָנערן האָבן עמעצן זאומישנע געפייניקט. עטלעכע הונדערט פראַנצויזישע אַדלליט זיינען אַריינגעפאַלן אין אַ גרוב, וואָס דער גרעסטער טייל פון זיי וואָלט געווען גאַנץ צופרידן, אויב זי וואָלט עקסיסטירט פאַר אַנדערע. עס איז טראַגיש, אָבער, לויט דער מאָס פון דער וועלט-געשיכטע, ניט קיין גרויסע טראַגעדיע. דער געמיינער מאַן אין פראַנקרייך איז געווען פרייער, האט זיך געשפּירט בעסער און גליקלעכער בעת דעם „טעראָר“, איידער אין יאָר 1787.

די געשיכטע פון דער רעפּובליק נאָכן זומער 1794 ווערט אַ געפּלאָנטערטע מעשה פון פּאָליטישע גרופּעס, וואָס האָבן פאַרשיידענע צילן, אָנגעהויבן פון ראַדיקאַלן רעפּובליקאַניזם ביז צו אַ ראָיאַליסטישער רעאַקציע, אָבער אין גרויסן און גאַנצן דורכגעדרונגען מיט אָן אַלגעמיינעם פאַרלאַנג צו קומען צו וואָסער עס איז איינגעשטעלטן סדר אַפילו פאַרן פּרייז פון באַטייטיקע הנחות. געווען אַ ריי אויפשטאַנדן פון יאַקאָבינער און ראָיאַליסטן. עס איז, ווייזט אויס, געווען אין פּאַריז אַ קלאַס מענטשן, וואָס מיר וואָלטן זיי ביי היינטיקן טאָג גערופן כוליגאַנעס, וואָס זיינען געווען גרייט זיך צו שלאָגן און צו ראַבעווען אויפן צד פון איטלעכער פּאַרטיי. פונדעסטוועגן האט דער קאָנווענט געשאַפן אַ רעגירונג, די דירעקטאָריע פון פינף מיטגלידער, וואָס האָבן אין משך פון פינף יאָר געהאַלטן פעסט פראַנקרייך. דעם לעצטן אויפשטאַנד, דעם געפערלעכסטן פון אַלע, אין אָקטאָבער

1795, האָט דערשטיקט מיט גרויס געשיקטקייט און ענערגיע אַן אויפשטייגנדיקער יונגער גענעראַל, נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט.

די דירעקטאָריע האָט אָפּגעהאַלטן ניצחונות איבער אויסווייניקסטע שונאים, אָבער אין לאַנד גופא איז זי ניט געווען שעפעריש. אירע מיטגלידער האָבן זיך צו פעסט געהאַלטן פאַר דער מאַכט מיט אירע פאַרגעניגנס און כיבודים, אַז זיי זאָלן וועלן אויסאַרבעטן אַ קאָנסטיטוציע, וואָס זאָל זיי אַראָפּזעצן. פון דער אַנדער זייט זיינען זיי געווען צו ווינציק ערלעך, אַז זיי זאָלן קאָנען אויספירן די אַרבעט פון פינאַנסיעלן און עקאָנאָמישן איבערבוי, וואָס די לאַגע אין פראַנקרייך האָט פאַרלאַנגט. געגנוג אָנצורופן צוויי נעמען, צווישן זיי — קאַרנאָ, וואָס איז געווען אַן ערלעכער רעפּובליקאַנער, און באַראַס, וואָס איז בפירוש געווען אַ זשוליק. זייער פינף־יאָריקע רעגירונג איז געווען אַ טשיקאַווע צווישנשפּיל אין דער דאָזיקער געשיכטע פון גרויסע שינויים. זיי האָבן זיך ניט שטאַרק אָפּגעגעסן דאָס האַרץ פון דעם וואָס האָט זיך געטאָן אַרום זיי. דער פּראָפּאַגאַנדיסטישער ברען פון דער רעוואָלוציע האָט אַוועקגעטראָגן די פראַנצויזישע אַרמייען קיין האָלאַנד, בעלגיע, שווייץ, דרום־דייטשלאַנד און צפון־איטאַליע. אומעטום זיינען די מלכים געוואָרן אַרויסגעטריבן און עס זיינען געוואָרן געגרינדעט רעפּובליקן.

אָבער דער דאָזיקער פּראָפּאַגאַנדיסטישער ברען פון דער דירעקטאָריע האָט ניט געשטערט איר אויסצורויבן די רייכטימער פון די באַפרייטע פעלקער, בכדי גרינגער צו מאַכן די פינאַנסיעלע שוועריקייטן פון דער פראַנצויזישער רעגירונג. זייערע מלחמות זיינען אַלץ ווייניקער און ווייניקער געוואָרן מלחמות פאַר פרייהייט, און אַלץ מער און מער ענלעך צו די אָנפאַל־מלחמות פון אַלטן רעזשים. דער שטריך פון דער גרויס־מאָנאַרכיע, וואָס פראַנקרייך איז געווען נוטה אָפּצוטאָן פון זיך שפּעטער ווי אַלץ, איז געווען די אויסווייניקסטע פּאָליטיק. מען געפינט זי געגוי אַזוי קרעפטיק אונטער דער דירעקטאָריע, אַזוי ווי עס וואָלט גאָר קיין רעוואָלוציע ניט געווען.

13. די הפסקה אין דעם איבערבוי און דער באַגינען פון מאָדערנעם סאָציאַליזם.

עס איז געווען באַשיימפערלעך, אַז דער גרויסער אָנפלייץ פון דער רעוואָלוציע אין דער וועלט, דער וואָס האָט געשאַפן די גרויסע רעפובליק פון אַמעריקע און האָט געדרויעט צו פאַרפלייצן אַלע אייראָפעישע מאָנאַרכיעס, האָט שוין גענומען אָפפלייצן צוריק. עס האָט געהאַט דעם פנים, ווי עפעס וואָס פון אונטער דעם אייבערפלאַך פון די מענטשלעכע עניני.ם האָט זיך דורכגעריסן, געמאַכט אַ ריזיקע אָנשטרענגונג און אין משך פון אַ געוויסער צייט זיך אויסגעשעפט. די רעוואָלוציע האָט אַראָפגעשווענקט אַ סך פאַרעלטערטע און שלעכטע זאַכן. אָבער אַ סך בייז און אומרעכט איז נאָך געבליבן. זי האָט פאַרענטפערט אַ סך פראָבלעמען און האָט איבערגעלאָזט דעם פאַרלאַנג נאָך חברשאַפט און אָרדענונג פנים־אל־פנים מיט אַ סך גרעסערע פראָבלעמען, וואָס עס האָט אויסגעדאַכט, אַז זי האָט זיי ערשט אויפגעדעקט. פריווילעגיעס פון איין מין זיינען פאַרשוואונדן, אַ סך טיראַניעס, רעליגיעזע רדיפות זיינען ניט געוואָרן. אַז די דאָזיקע זאַכן פון אַלטן רעזשים האָבן זיך געפעלט, האָט אויסגעדאַכט, אַזוי ווי זיי וואָלטן קיינעם ניט געאַרט. געאַרט אָבער האָט דאָס, וואָס ניט געקוקט אויף אַלע פרייהייטן און שטים־רעכט, ניט געקוקט אויף גאָר דעם ברען און אימפעט, איז דאָס געמיינע פאָלק נאָך ניט געווען פריי און האָט ניט גענאָסן אַ גלייכן וואוילשטאַנד; וואָס דער גוואַלדיקער צוזאָג און די האָפענונג אויף אַ נייער וועלט, וואָס דערמיט איז די רעוואָלוציע געקומען, איז געבליבן ניט פאַרווירקלעכט.

נאָר נאָך אַלעמען האָט די כוואַליע פון דער רעוואָלוציע פאָרט רעאַליזירט כמעט אַלץ, וואָס איז פריער געווען קלאָר אין געדאַנק. עס איז ניט געווען קיין דורכפאַל, מחמת עס האָט אויסגעפעלט דער געהעריקער אימפעט אויף דורכצופירן די געדאַנקען אין לעבן, נאָר עס זיינען ניט געווען קיין פאַרענדיקטע אידעעס. אַ סך זאַכן, וואָס האָבן געדריקט די מענטשהייט, זיינען

אָפּגעמעקט געוואָרן אויף אַלע מאָל. איצט, אַז זיי זיינען אָפּגעמעקט געוואָרן, איז געוואָרן קלאָר, ווי ניט־צוגעגרייט מענטשן זיינען געווען צוליב די שעפּעדישע מעגלעכקייטן, וואָס די אָפּמעקונג האָט זיי געגעבן. און פּעריאָדן פון רעוואָלוציע זיינען פּעריאָדן פון טאָן: אין זיי שניידן מענטשן די גערעטענישן פון אידעעס, וואָס זיינען געוואַקסן אין די צווישנדיקע תקופות, און זיי לאָזן איבער די פעלדער פריי פאַר אַ נייער וואַקס־צייט, נאָר זיי קאָנען ניט אַרויסברענגען מיטאַמאָל צייטיקע נייע אידעעס, וואָס זאָלן קאָנען פאַרענטפערן אַן אומגעריכטע רעטעניש.

עס זיינען אַראָפּגעשוועגקט געוואָרן דער קיניג און דער לאָרד, דער גלח און דער אינקוויזיטאָר, דער ערד־אייגנטימער און שטייער־מאָנער און דער אַרבעט־אויפזעער, און די פאָלקס־מאַסע איז געבליבן שטיין צום ערשטן מאָל פּנים־אל־פּנים מיט געוויסע גרונט־שטרייכן פון סאָציאַלן געבוי, מיט געוויסע שייכותן, וואָס זיי האָבן געהאַלטן פריער פאַר פעסט־איינגעוואָרצלטע, און זיי האָבן קיינמאָל ניט געוואוסט, אַז עס לאָזט זיך גאָר שטעלן קשיות מכוח זיי. אינסטיטוציעס, וואָס עס האָט אויסגעוויזן, אַז זיי וואַקסן אַרויס פון דער נאַטור גופא, און זאַכן, וואָס עס האָט אויסגעדאַכט, אַז זיי קומען פאָר מיט דער זעלביקער נויטווענדיקייט, ווי דער זון־אויפגאַנג און דער אומקער פון פרילינג איטלעכס יאָר, — איז מען וועגן זיי דערגאַנגען, אַז זיי זיינען קינסטלעך געשאַפן, אַז מען קאָן זיי באַהערשן, אויב זיי וואָלטן ניט געווען אַזוי משונהדיק פאַרדרייט און געפּלאָנטערט, און איצט, אַז דער אַלט־איינגעשטעל־סדר איז געווען בטל, האָט מען זיי ניט אַנדערש געמוזט אַרונטערנעמען אונטער אַ באַוואוסטזיניקן קאָנטראָל און פון דאָסניי איינשטעלן, זיי זאָלן בעסער דינען. די נייע אָרדענונג האָט איצט געהאַט צו טאָן מיט דריי רעטענישן, וואָס זי איז אָבער גאָרניט געווען צוגעגרייט זיי צו באַשיידן: אייגנטום, געלט־פאַרקער און אינטערנאַציאָנאַלע באַציִונגען.

לאָמיר נעמען כסדר די דאָזיקע פּראָבלעמעס און פרעגן, וואָס זיינען זיי און ווי אַזוי קומען זיי אויף אין די מענטשלעכע ענינים. איטלעכן מענטשנס לעבן איז טיף מיט זיי פאַרקניפּט און אָפּגע־

האַנגען פון זייער פאַרענטפער. וואָס עס איז נאָך איבערגעבליבן צו דערציילן פון דער מענטשלעכער געשיכטע ווערט אַלץ מער און מער קלאָר, אַז דאָס איז די אַנטוויקלונג פון די אָנשטרענגונגען צו פאַרענטפערן די דאָזיקע פּראָבלעמעס; דאָס הייסט: אַזוי אַיינטייטשן אייגנטום, אַזוי אַיינשטעלן דעם געלט-פאַרקער, אַזוי באַהערשן די אינטערנאַציאָנאַלע באַציִונגען, אַז עס זאָל מעגלעך זיין צו שאַפן אַ פּראָגרעסיווע און גליקלעכע ווילנס-געמיינשאַפט, וואָס זאָל אַרומנעמען גאָר די וועלט. דאָס זיינען די דריי רעטענישן פון דעם גורל-ספינקס, וואָס די מענטשהייט מוז פאַר זיי געפינען אַ באַשייד, זיסט וועט זי אומקומען.

די אידעע פון אייגנטום שטאַמט פון די קאַמפס-אינסטינקטן פון דעם מין. אַ צייט פריער, איידער מענטשן זיינען געווען מענטשן, איז דער עלטער-פאָטער, די מאַלפּע, געווען אַן אייגנטימער. פּרימיטיווער אייגנטום איז דאָס, פאַרוואָס אַ חיה וויל קעמפן. דער הונט און זיין ביין, די טיגערין און איר הייל, דער ברומענדיקער הירש און זיין טשאַטע, דאָס זיינען אַלץ אַרויסווייזן פון אייגנטומס-אינסטינקט. עס איז ניטאָ קיין מער אומזיניקער אויסדרוק אין דער סאָציאָלאָגיע, ווי דער טערמין „פּרימיטיווער קאָמוניזם". דער זקן פון דעם פאַמיליען-שבט פון די פרי-פּאַלעאָליטישע צייטן האָט זיך שטאַרק אַיינגעשטעלט פאַר זיין אייגנטום-רעכט איבער זיינע ווייבער און טעכטער, איבער זיינע געצייג, איבער גאָר דער וועלט, ווי וויט זיין אויג האָט דערלאַנגט. אויב אַן אַנדער מענטש האָט זיך פאַרבלאָנדזשעט אין זיין וועלט אַריין, האָט ער מיט אים געקעמפט, און אויב ער האָט געקאָנט, האָט ער אים דערהרגעט. דער שבט איז געוואַקסן אין משך פון דורות, ווי עטקינסאָן האָט דייטלעך געוויזן אין זיין „פּרימיטיוו געזעץ", מחמת דער זקן האָט אָנגעהויבן בהדרגה לאָזן לעבן יינגערע מענטשן און אָנערקענען זייער אייגנטומס-רעכט אויף די פרויען, וואָס זיי האָבן געכאַפּט אויסער דעם שבט, און אויף די געצייג און צירונג, וואָס זיי האָבן אַליין געמאַכט, און אויף דעם געווילד, וואָס זיי האָבן געפאַנגען. די מענטשלעכע געזעלשאַפט איז געוואַקסן דורך דער פּשרה צווישן דעם איינעמס אייגנטום און אָט דעם נייעם. דאָס

איז געווען אין גרויסן און גאַנצן אַ פּשרה און אַ בונד, וואָס איז געוואָרן אויפֿגעצוואונגען דורך דער נויטווענדיקייט אַרויסצושטופּן פֿון דעם זע-קרייז פֿון שבט וואָסער עס איז אַנדער שבט: אויב די בערגלעך און די וועלדער און די טייכן זיינען ניט געווען ניט דײַן אייגנס און ניט מײַן אייגנס, איז דאָס דערפֿאַר, ווייל זיי האָבן געמוזט ווערן אונזער אייגנס. איטלעכער פֿון אונז וואָלט גערן געווען, עס זאָל זיין מײַן אייגנס, אָבער דאָס איז ניט געגאַנגען: אין דעם פֿאַל וואָלטן די אַנדערע, די פֿרעמדע, אונז אַלעמען אומגעבראַכט. אַזוי-אַרום איז געזעלשאַפֿט פֿון אָנהייבאָן די אָפּשוואַכונג פֿון אייגנטומס-רעכט. אייגנטום איז ביי דער חיה און ביים ווילדן געווען אַ סך אַ שטאַרקערער געפֿיל, ווי דאָס איז ביי היינטיקן טאָג אין דער ציוויליזירטער וועלט. עס איז פֿאַרוואָרצלט מער אין אונזערע אינסטינקטן, איידער אין אונזער שכל.

אין דעם נאַטירלעכן ווילדן און אין דעם אומגעבילדעטן מענטשן ביי היינטיקן טאָג — וואָרעם מען דאַרף האַלטן אין זינען, אַז קיין איין מענטש איז ניט אַוועק ווייטער פֿאַר פֿיר הונדערט דורות פֿון דעם פּרימיטיוון ווילדן מענטש — איז ניטאָ קיין גרעניץ פֿאַר דעם קרייז פֿון אייגנטום. אַלצדינג, וואָס דו קאָנסט געווינען אין קאַמף, איז דיינס: ווייבער, אָנגעקליבענע געפֿאַנגענע, געכאַפּטע חיות, אַן אויסגעהאַקטער פּלאַץ אין וואַלד, אַ שטיין-האַקערדיי און וואָס ניט. אַז די געמיינשאַפֿט איז געוואַקסן, און עס האָט זיך באַוויזן אַ מין געזעץ צו באַגרענעצן די טויט-שלעגערישע קאַמפֿן, האָבן די מענטשן אַנטוויקלט רויע און פּראָסטע מעטאָדן פֿון איינגעזעסענעם אייגנטומס-רעכט. מענטשן האָבן געמעגט האַלטן פֿאַר אייגנס דאָס, וואָס זיי האָבן די ערשטע געמאַכט אָדער געכאַפּט אָדער אויף וואָס זיי האָבן אַרויסגעשטעלט די ערשטע תּביעות. עס האָט אויסגעוויזן נאַטירלעך, אַז אַ מענטש, וואָס קאָן ניט באַצאָלן זיין חוב, זאָל ווערן דער אייגנטום פֿון זיין קרעדיטאָר. דאָס נעמלעכע איז געווען נאַטירלעך, אַז נאָכדעם ווי עמעצער האָט אַרויסגעשטעלט אַ פּרעטענזיע, אַז אַ שטיק ערד געהער צו אים, האָט ער געמעגט מאָנען אָפּצאָל פֿון אַן אַנדערן, ווער עס האָט געוואָלט די ערד באַנוצן. נאָר פּאַוואָליע, אין דער מאָס, ווי עס האָט

ביי מענטשן אויפֿגעשיינט די מעגלעכקייט פֿון אַן אָרגאַניזירטן לעבן, האָט אָט־דאָס אומבאַגרענעצטע אייגנטומס־רעכט אויף אַלץ אין דער וועלט גענומען ווערן אָנערקענט פֿאַר שעדלעך. מענטשן האָבן זיך געפֿונען געבאָרן אין אַ וועלט, וואו אַלץ איז אייגנטום און אויף אַלץ ליגט אַ תּביעה, — נאָך מער, זיי האָבן זיך אַליין געפֿונען ווי אַן אייגנטום און ווי אַ זאַך, וואָס עמעצער האָט דערויף אַ תּביעה. די סאָציאַלע קאַמפֿן פֿון דער עלטערער ציוויליזאַציע איז איצט שווער צו שילדערן, אָבער די געשיכטע, וואָס מיר האָבן דערציילט וועגן דער רוימישער רעפּובליק, ווייזט אַ געמיינשאַפֿט, וואָס כאַפּט זיך אויף צו דער אידעע, אַז אַ חוב קאָן ווערן אַן עפֿנטלעכע אומבאַקוועמלעכקייט און דאַרף ווערן אויסגעמעקט, און אַז אומבאַגרענעצטער אייגנטום אויף ערד איז אויך אַן אומבאַקוועמ־לעכקייט. מיר געפֿינען, אַז די שפּעטערדיקע בבל האָט שטרענג באַגרענעצט דאָס אייגנטומס־רעכט אויף שקלאַפֿן. און מיר געפֿינען צולעצט אין דער לערנונג פֿון יענעם גרויסן רעוואָלוציאָנער, ישו פֿון נצרת, אַזאַ אָנפֿאַל אויף אייגנטום, וואָס זיין גלייכן איז ביז אַהער ניט געווען. ער האָט געזאָגט, אַז גרינגער איז פֿאַר אַ קעמל דורכגיין דורך אַ לעכל פֿון אַ נאָדל, איידער פֿאַר אַ רייכן מאַן אַריינצוגיין אין קיניגרייך פֿון הימל.

אין משך פֿון די לעצטע 25 ביז 30 יאָרהונדערטער איז, ווייזט אויס, געגאַנגען אַ שטענדיקע, אָנאויפֿהערדיקע קריטיק פֿון דעם, ווי ווייט מען באַדאַרף לאָזן פֿרייהייט פֿאַרן אייגנטום. ניינצן הונדערט יאָר נאָך ישו פֿון נצרת געפֿינען מיר די גאַנצע וועלט, וואָס האָט אָנגענומען די קריסטלעכע לערנונג, איבערצייגט דערין, אַז עס קאָן ניט געמאָלט זיין קיין אייגנטום־רעכט אויף מענטשן. אין דעם פּרט איז פֿאָרגעקומען אַ גאַנצע איבערקערעניש אין דעם באַוואוסטזיין פֿון דעם כּלל. און אויך דער געדאַנק, אַז „דער מענטש מעג טאָן מיט זיין אייגנס, וואָס ער וויל“, איז בפֿירוש שטאַרק צע־טרייסלט געוואָרן בנוגע צו אַנדערע מינים אייגנטום. אָבער די וועלט פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט איז בנוגע צו דעם ענין געווען נאָך אין דער סטאַדיע פֿון שטעלן פֿראַגעס. פֿאַר איר איז נאָך קיין זאַך ניט געווען קלאָר גענוג, און אַ סך ווינציקער איינגעשטעלט גע־

נוג, אַז זי זאָל קאָנען טאָן עפּעס. איינער פֿון אירע ערשטע אימפּולסן איז געווען צו שיצן דעם אייגנטום קעגן דער זשעדנעקייט און צעשטער־גלוסט פֿון מלכים און קעגן דער עקספּלואַטאַציע פֿון אַדעליקע אַוואַנטוריסטן. די רעוואָלוציע האָט אָנגעהויבן מיטן שוץ פֿון פּריוואַט־אייגנטום. נאָר אירע אויסגלייכערישע פֿאָרמולעס האָבן זי געבראַכט אין אַ צושטאַנד פֿון קריטיק לגבי דעם זעלביקן אייגנטום, וואָס זי איז אויסגעשטאַנען אים צו באַשיצן. ווי אַזוי קאָנען מענטשן זיין פֿריי און גלייך, אויב אַ סך פֿון זיי האָבן ניט קיין שטיקל ערד צו שטיין דערויף און גאָרנישט צו עסן, און יענע, וואָס האָבן דאָס, ווילן זיי ניט געבן ניט קיין וואוינונג ניט קיין עסן, סיידן זיי האָרעווען פֿאַר זיי? און אָרעמעלייט האָבן זיך באַקלאָגט, אַז זיי האָרעווען איבער די כּוחות.

דער ענטפֿער פֿון די יאַקאָבינער אויף דער רעטעניש איז געווען, אַז מען דאַרף „צעטיילן". זיי האָבן געוואָלט פֿאַרשטאַרקן אייגנטום און אויסשפּרייטן אים אויף אַלע מענטשן. ציענדיק צום זעלביקן צוועק, מיט אַן אַנדער וועג, זיינען שוין אין 18טן יאָרהונדערט געווען איינציקע פּרימיטיווע סאָציאַליסטן, — אָדער גענויער, קאָמוניסטן — וואָס האָבן געוואָלט אינגאַנצן „אָפּשאַפֿן" פּריוואַט־אייגנטום. ערשט, אַז דאָס 19טע יאָרהונדערט האָט זיך אַנטוויקלט, האָבן מענטשן אָנגעהויבן פֿאַרשטיין, אַז אייגנטום איז ניט קיין פּשוטע זאַך, נאָר אַ גרויסער קאָמפּלעקס פֿון אייגנסן מיט אַ פֿאַרשיידענעם ווערט און מיט אַ פֿאַרשיידענער ווירקונג, אַז אַ סך זאַכן (למשל, דעם מענטשנס גוף, דעם קינסטלערס געצייג, קליידער, צאָן־בערשטלעך) זיינען אַזאַ טיף פּערזענלעך אייגנס, וואָס קאָן גאָרניט אַנדערש געמאָלט זיין, און עס איז פֿאַראַן אַ גאַנץ גרויסע ריי זאַכן — אייזנבאַנען, פֿאַרשיידענע מינים מאַשינעס, הייזער, קולטיווירטע סערע, שפּאַציר־שיפֿלעך, למשל — וואָס מען מוז איטלעכע זאַך באַזונדערע באַטראַכטן, כּדי צו באַשטימען, ווי ווייט און מיט וואָסערע באַגרענעצונגען געהער דאָס צום פּריוואַטן אייגנס, און ווי ווייט גייט דאָס אַרונטער אונטער געזעלשאַפֿטלעכן אייגנס און באַדאַרף ווערן געפֿירט און גענוצט דורך דער מלוכה צוליב דעם אינטערעס פֿון כּלל.

מיר האָבן הונדערט מיט דרייסיק יאָר פֿאַר אָט־דעם ערשטן רעוואָלוציאָנערן דור, און אַ צייט, ווען מען האָט כּסדר דיסקוסירט די פֿראַגע פֿון אייגנטום, אָבער אַפֿילו נאָך איצט איז די קריטיק פֿון אייגנטום מער אַן אומבאַשטימטער און לײַדנשאַפֿט־לעכער געפֿילס־אויסדרוק, ווי אַ וויסנשאַפֿט. בײַ אַזעלכע אומשטאַנדן האָט גאָר אַנדערש ניט געקאָנט געמאָלט זײַן, אַז אין פֿראַנק־רײַך פֿון 18טן יאָרהונדערט זאָל זיך אַנטפּלעקן עפּעס אַנדערש, ווי דאָס בילד פֿון אומבאַשטימטע און געפּלאָנטערטע פֿאָלקס־באַוועגונגען, וואָס זוכן צוצונעמען דאָס אייגנס בײַ אייגנטימערס, און קלאַסן פֿון קליינע און גרויסע אייגנטימערס, וואָס האַלטן זיך מיט די ציין פֿאַר אייגנטום און מאָנען קודם־כּל, אַז דאָס אייגנטומס־רעכט זאָל ווערן געזיכערט.

ענג פֿאַרבונדן מיט דער אומבאַשטימטקייט פֿון די מענטש־לעכע אידעעס מכּוח אייגנטום איז געווען די אומבאַשטימטקייט פֿון זייערע אידעעס מכּוח דעם געלט־פֿאַרקער. סײַ די אַמעריקאַנישע און סײַ די פֿראַנצויזישע רעפּובליק האָבן געהאַט ערנסטע שוועריקייטן אין דעם פּרט. דאָ האָבן מיר ווידעראַמאָל צו טאָן מיט עפּעס אַזוינס, וואָס איז ניט פּשוט, נייערט אַ גאַנצער קנויל פֿון רגילותן, אײַנגע־שטעלטע מנהגים, געזעצן און גײַסטיקע נטיות, וואָס פֿון אים שטייען אויף פּראָבלעמעס, וואָס דערלאָזן ניט קיין באַשייד אין פּשוטע פֿאָר־מולעס, אָבער וואָס האָבן בפֿירוש אַ גרונט־באַטײַט פֿאַר דעם טאָג־טעגלעכן לעבן פֿון דער געמיינשאַפֿט. בכדי אַז די סאָציאַלע מאַשין זאָל פֿונקציאָנירן אָן שטער, מוז ניט אַנדערש זײַן אײַנגעשטעלט, אַז דאָס געצאָלט, וואָס דער מענטש קריגט פֿאַר זײַן טעגלעכער אַרבעט, זאָל זײַן פֿולווערטיק. בהדרגה איז אויסגעוואַקסן אין דער מענטש־לעכער געשיכטע דער צוטרוי צו די טײַערע מעטאַלן און צו מטבעות, ביז עס איז פֿאַקטיש געוואָרן פֿאַרשפּרייט איבער גאָר דער וועלט די זיכערקייט, אַז פֿאַר גוט געלט קאָן מען קויפֿן וואָס מען דאַרף אומעטום. נאָכדעם ווי דאָס האָט זיך אײַנגעשטעלט, האָבן די רעגירונגען היפּש באַגרענעצט און פֿאַרפּלאָנטערט די זיכערקייט, ווײַל זיי האָבן פֿאַרערגערט די מטבעות און פֿאַרביטן מעטאַל־געלט דורך פּאַפּירענע הבטחות צו צאָלן מיט מעטאַל־געלט. ווי נאָר עס

פֿלעגן טרעפֿן ערנסטע פּאָליטישע און סאָציאַלע איבערשטעלונגען, פֿלעגט דער געלט־מעכאַניזם אָנהויבן פֿונקציאָנירן שטייף און אומ־פּינקטלעך.

סיי די פֿאראייניקטע שטאַטן און סיי די פֿראַנצויזישע רעפּובליק האָבן ביידע אָנגעהויבן זייער געשיכטע אין אַ פֿאַזיס פֿון פֿינאַנ־ציעלע שוועריקייטן. ביידע רעגירונגען האָבן אַנטליעו געלט און אַרויסגעלאָזט פּאַפּירענע צוזאָגן צו צאָלן צינזן, מער צינזן, ווי זיי

נאַפּאָלעאָן באַקוקט אַ מומיע בעת זיין עקספּעדיציע אין עגיפּטן 1793.

האָבן געקאָנט באַקוועם צונויפֿברענגען. ביידע רעוואָלוציעס האָבן געבראַכט דערצו, אַז די מלוכה האָט געמוזט מער אויסגעבן, ווי איינעמען, און אין דער זעלביקער צייט איז אויך געשטערט גע־וואָרן די קולטיווירונג פֿון דער ערד און די פּראָדוקציע, אַזוי אַז עס איז ווינציקער געוואָרן רייכטום, וואָס מען האָט געקאָנט אים באַשטייערן. ביידע רעגירונגען, וואָס זיינען ניט געווען בכוח צו צאָלן מיט גאָלד, האָבן געמוזט אַרויסלאָזן פּאַפּיר־געלט, מיט אַ הבטחה צו צאָלן אויף דער זיכערקייט פֿון די ניט־אַנטוויקלטע שטרעקעס

לאַנד (אין אַמעריקע) אָדער פון די אָקערשט קאָנפיסקירטע מאַיאָנטקעס פון דער קירך (פראַנקרייך). אין ביידע פאַלן האָט דער סכום פון אַרויסגעלאָזטן געלט שטאַרק אַריבערגעשטייגט דעם צוטרוי פון די מענטשן צו דער נייער זיכערקייט. האָט מען גענומען אַיינציען געלד, באַהאַלטן דאָס מיט קונצן אָדער אַרויסשיקן פון לאַנד, כדי צו צאָלן פאַר אַריינגעפירטע סחורות. און ביים פאָלק זיינען פאַרבליבן פאַרשיידענע פאַפירלעך, אָנשטאָט מטבעות, וואָס אַלע האָבן געהאַט אַן אומבאַשטימטן און כסדר זיך מינערנדיקן ווערט.

ווי קאָמפליצירט עס איז דער אָפּשטאַם פון געלט, קאָן זיין פראַקטישער באַטייט און דער צוועק, וואָס אים באַדאַרף ער דינען אין דער געזעלשאַפט, ווערן פאָרמולירט מער ווייניקער אין פּשוטע זאַצן. דאָס געלט, וואָס אַ מענטש קריגט פאַר זיין אַרבעט (גייסטיקע אָדער קערפּערלעכע) אָדער פאַר איבערגעבן זיין אייגנטומסרעכט איבער וואָסער עס איז באַנוץ־גוטס, מוז סוף־כל־סוף קלעקן אויף איינצוקויפן צוליב זיין באַנוץ אַ מער ווייניקער גלייכן סכום פון פאַרנוץ־גיטער („פאַרנוץ־גיטער" נעמען אַרום, לויט אונזער טערמינאָלאָגיע, די פאַרשיידנסטע זאַכן, אויך אַ נסיעה, ביכער צום לייענען אָדער טעאַטער־פאַרווײַלונג, דירה, מעדיצינישע הילף אאַז"וו). ווען איטלעכער אין אַ געמיינשאַפט איז דערמיט געזיכערט, און ער איז אויך זיכער, אַז דאָס געלט וועט ניט אָנווערן זיין קויףקראַפט, דעמאָלט איז דער געלט־פאַרקער — און די פאַרטיילונג פון די גיטער דורכן האַנדל — אין אַ גוטן און צופרידנשטעלנדיקן צושטאַנד. דעמאָלט אַרבעטן מענטשן מיט חשק, און נאָר דעמאָלט.

אָט די הנחה, אַז די געלט־סיסטעם מוז זיין שטאַנדהאַפטיק און זיכער, איז די גרונט־הנחה, וואָס פון איר מוז אַרויסגיין די וויסנשאַפטלעכע אויספאָרשונג און באַהערשונג פון דעם געלט־פאַרקער. אָבער ביי די שטאַנדהאַפטיקסטע תנאים מוזן זיין שטענדיק שאָקלונגען אין דעם ווערט פון געלט. די אַלגעמיינע סומע פון פאַרנוץ־גיטער, וואָס זיינען צו קויפן אין דער וועלט און אין פאַרשיידענע לענדער, איז פאַרשיידן פון יאָר צו יאָר און פון איין צייט פון יאָר ביז צום אַנדערן: האַרבסט איז מסתמא אַ צייט פון רייכ־

קייט אין פֿאַרגלייך מיט פֿרי־יאָר; אין דער מאָס, וואָס עס וואַקסט דער סכום נוציקע גיטער אין דער וועלט, שטייגט די קויף־קראַפֿט פֿון געלט, סיידן עס וואַקסט צוגלייך דער סכום געלט. פֿון דער אַנדער זייט, ווערט פֿאַרמינערט די פּראָדוקציע פֿון פֿאַרנוץ־גיטער, אָדער עס ווערן פֿאַרנוץ־גיטער צעשטערט אין אַ גרויסער מאָס, למשל, ווי אין קריג, דעמאָלט ווערט דער סכום פֿון פֿאַרנוץ־גיטער, וואָס זיינען רעפּרעזענטירט דורך אַ געוויסער סומע געלט, קלענער, און פּרייזן און שכירות שטייגן. אין אַ מאָדערנער מלחמה צעשטערט דער אויפֿרייס פֿון איין גרויסער גראַנאַטע, אַפֿילו אויב ער טוט קיין שאָדן ניט אָן, די אַרבעט און דעם מאַטעריאַל, וואָס זייער ווערט וואָלט געקלעקט אויף אויסצובויען אַ דאָרפֿיש הויז אָדער אויסצוהאַלטן אַ מענטשן אַ יאָר צייט. אויב די גראַנאַטע טוט נאָך אָן שאָדן אויך, דעמאָלט מוז מען נאָך צורעכענען דעם היזק צו דער פֿאַרמינערונג פֿון די פֿאַרברויך־גיטער. איטלעכע גראַנאַטע, וואָס האָט אויפֿגעריסן אין דער גרויסער מלחמה, האָט פֿאַרקלענערט אויף אַ שטיקל דעם קויף־ווערט פֿון איטלעכער מטבע אין גאָר דער וועלט. אויב עס וואַקסט נאָך דער סכום געלט־צייכנס אין משך פֿון אַ פּעריאָד צייט, ווען פֿאַרנוץ־גיטער ווערן פֿאַרצערט און ווערן ניט אין אַ גענוגער מאָס פֿאַרפֿולט — און דאָס איז דאָך שטענדיק דער פֿאַל ביי רעוואָלוציאָנערע און מלחמה־פֿירנדיקע רעגירונגען — דעמאָלט איז די העכערונג פֿון די פּרייזן און די ירידה פֿון דעם געלט־ווערט, וואָס ווערט געצאָלט אין שכירות, נאָך גרעסער.

אונטער דעם צוואַנג פֿון נויט טוען נאָך די רעגירונגען אין די פֿאַלן לייען געלט — דאָס הייסט זיי לאָזן אַרויס פּאַפּירן, וואָס דאַרפֿן טראָגן צינזן, געזיכערט דורך דעם ווילן און דער פֿעיִקייט פֿון דער גאַנצער געמיינשאַפֿט צו צאָלן כּסדר שטייערן.

אַזעלכע אָפּעראַציעס וואָלטן געווען שווער גענוג, אויב זיי וואָלטן געוואָרן אויסגעפֿירט אָפֿן פֿאַר דער גאַנצער וועלט דורך פֿולקום ערלעכע מענטשן, אין דער פֿולער שיין פֿון וויסנשאַפֿט. נאָר ביז אַהער האָט דאָס נאָך קיינמאָל ניט געטראָפֿן. בכל־אופֿן סטאַרעט זיך דער דורכגעטריבענער עגאָיִסט, דער שלעכטער מין צווישן די גבֿירים, אַרויסצושלאָגן פֿאַר זיך עפּעס רווח. אומעטום

געפונט מען אייך דעם טעמפּן ענגאָיסט גרייט זיך איבערצושרעקן און פאַרכאַפּט צו ווערן פון אַ פּאַניקע. מחמת דעם ווייזט זיך באַלד אַרויס, אַז די מלוכה איז איבערגעלאָדן מיט צופיל געלט-צייכנס, וואָס איז בעצם אַ חוב, וואָס טראָגט ניט קיין צינזן, און מיט אַ גרויסער משא פון פּראָצענטן צו צאָלן פאַר חובות. ווי באַלד דער עפּנטלעכער צוטרוי איז אויסגעוועפּט, הייבט אָן ווילד צו וויגן זיך סיי דער קרעדיט און סיי דער געלט-ווערט. זיי ווינען, זאָגן מיר, דעמאָראַליזירט.

דער לעצטער פּועל-יוצא פון אַ פולקום דעמאָראַליזירטער געלט-סיסטעם וואָלט געווען דער סוף פון יעטווידער אַרבעט און יעטווידן האַנדל, ווי ווייט ער קאָן ניט זיין קיין בייט-האַנדל. מענטשן וואָלט זיך אָפּגעזאָגט צו אַרבעטן, סיידן פאַר עסן, קליידער, דירה אָדער פאַר געצאָלט אין פּראָדוקטן. דער דירעקטער רעזולטאַט פון אַ ניט אינגאַנצן דעמאָראַליזירטער געלט-סיסטעם איז דאָס, וואָס די פּרייזן ווערן געהעכערט און דער האַנדל ווערט צו ספּעקולאַציע, און אַרבעטער ווערן פול מיט חשד און צערייצט. ביי אַזעלכע תּנאים וויל אַ מענטש אַ בריה האַלטן ביי זיך וואָס ווינציקער געלט; פאַר זיין סחורה וויל ער קריגן וואָס מער געלט, און קויפט איין וואָס גיכער רעאַלע ווערטן, בכדי פּטור צו ווערן פון דעם פּאַפּיר-געלט, וואָס זיין ווערט האַלט כסדר אין פאַלן. אַלע, וואָס האָבן פעסטע הכנסות און האָבן אָפּגעשפּאָרט געלט, ליידן פון דעם אויפשטייג פון די פּרייזן, און די, וואָס לעבן פון שכירות, זעען באַלד איין, אַז דער רעאַלער ווערט פון זייערע שכירות האַלטן אין איין פאַלן, און זייער כעס נעמט אַליין שטייגן.

דאָס איז אַ צושטאַנד, ווען דער חוב פון איטלעכן פאַרשטאַנדיקן מענטש איז באַשיימפּערלעך צו העלפן ברענגען צוריק אָרדענונג און זיכערקייט. אָבער אַלע טראַדיציעס פון פּריוואַטער אונטערנעמונג, אַלע פאַרשטעלונגען, פון סוף 18טן יאָרהונדערט מוזן באַרעכטיקן די מעשים פון פאַרשפּיצטע און פלינקע געשעפטס-לייט, וואָס סטאַרען זיך צונויפקלייבן ביי זיך וואָס מער אייגנטומס-רעכט און ממשותדיקע נחלאות בעת די שטורעמס און די איבער-בייטן ביים אונטערגאַנג פון אַ וואַליוטע. די צאָל פאַרשטאַנדיקע

מענטשן, וואָס האָבן זיך פֿירגענומען ערלעך און פּשוט אויפֿצו־ריכטן אַן ערלעכע וואַליוטע, וואָס זאָל גוט קאָנען דינען איר צוועק, און ערלעכע תּנאים פֿון קרעדיט, איז געווען קליין, און זיי האָבן קיין ווירקונג ניט געהאַט. דער גרעסטער רוב פֿון די פֿינאַנץ־לייט און ספּעקוליאַנטן פֿון דער צייט האָבן געשפּילט די ראָלע פֿון מאַראָדיאָרן, וואָס האָבן באַרויבט די געפֿאַלענע — בפֿירוש ניט דערפֿאַר, ווייל זיי זיינען געווען באַוואוסטזיניק אומערלעך, נאָר זיי האָבן געהאַלטן זיך פֿאַר די פֿיינסטע מענטשן, און אויך זייערע בני־דור האָבן נאָר געליבט זיי און זיי מקנא געווען. דער צוועק פֿון איטלעכן מענטשן מיט אַ קאָפּ איז געווען אָנצוקלייבן רעאַלן רייכטום וואָס מער און ערשט דערנאָך צו שטאַנד צו ברענגען אַ מין פֿעסט־סטאַביליזירטן פּאָליטישן פּראָצעס, וואָס וועט אים זיכערן, אַז ער זאָל קאָנען פֿריי אויסנוצן די אָנגעקליבענע עשירות. דאָס זיינען געווען פֿאַקטאָרן פֿון אַ שלעכטער עקאָנאָמישער אַטמאָספֿערע: פֿול מיט חשדים, קדחתדיק, זשעדנע, אָנגעזעטיקט מיט ספּעקולאַ־ציע.

די רעפּובליק איז אויך ניט געקומען מיט פּאַרטיקע, קלאָרע אידעעס בנוגע צו דער פּראָבלעמע פֿון אינטערנאַציאָנאַלע באַציִונ־גען. אין דער ריכטונג האָט די אַנטוויקלונג געבראַכט צו חורבנות, וואָס האָבן נאָך פֿאַרשטאַרקט די פֿינאַנציעלע און עקאָנאָמישע פֿאַר־דרייענישן און מהומות, וואָס האָבן נאָך מער געצוואונגען די מענטשן זיך אַריינצוטאָן אין זייערע פּריוואַטע עסקים און זיך אָפּצוגעבן נאָר מיט געלט פֿאַרדינען. ביים אָנהייב פֿון דער רעפּובליק איז פֿראַנק־רייך געווען אין אַ צושטאַנד פֿון מלחמה. אַ געוויסע צייט איז די מלחמה געוואָרן געפֿירט דורך פֿרייוויליק־מאָביליזירטע מאַסן, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן אַ פּאַטריאָטישן ברען, וואָס זיין גלייכן איז ניטאָ אין דער וועלט־געשיכטע. נאָר דאָס האָט לאַנג ניט געקאָנט האַלטן. די דירעקטאָריע האָט זיך איינגעפֿונען בראש פֿון אַ לאַנד, וואָס מאַכט גרויסע באַצווינגונגען, אין דער היים שטאַרק פֿאַר־אָרעמט און פֿאַרדחקעט, נאָר עס פֿאַרנעמט רייכע פֿרעמדע לענדער,

וואו עס ליגן אוצרות, ממש מיט הוילע הענט צו דערלאַנגען. מיר זיינען אַלע צווייענדיקע אין דער נשמה, און די פראַנצויזן זיינען משמעות לאָגיש און סימעטריש באַזונדערס אַנטוויקלט אין ביידע זייטן. פראַנקרייך איז געקומען אין יענע לענדער אַריין ווי אַן אויסלייזערין, ווי אַ לערערין פון רעפובליקאַניזם פאַר דער מענטשהייט. האָלאַנד און בעלגיע זיינען געוואָרן די באַטאַווישע רעפובליק, גענוע און איה ריוויערע — ליגורישע רעפובליק, צפון-איטאַליע, — די ציס-אַלפינישע רעפובליק, שווייץ האָט געקראָגן אַ נייעם נאָמען: העלוועטישע רעפובליק. מילהאַוזען, רוים און נעאַפּאָל זיינען געוואָרן באַשטימט פאַר רעפובליקן. גרופירט אַרום פראַנקרייך האָבן די דאָזיקע רעפובליקן באַדאַרפט זיין ווי אַ שטערן-בילד פון פרייהייט, וואָס פירט די גאַנצע וועלט. דאָס איז געווען די אידעאַלע זייט. אָבער אין דער זעלביקער צייט האָט די פראַנצויזישע רעגירונג און פראַנצויזישע פריוואַטע אונטערנעמער אין הסכם מיט דער רעגירונג פאַרנומען זיך מיט אַ פולקומער עקספּלואַטאַציע פון די רייכטימער פון די דאָזיקע באַפרייטע לענדער.

אַזוי הייבט די נייע פראַנקרייך אָן, אין משך פון צען יאָר נאָך די גענעראַל-שלאַכטן, אָנצונעמען די געשטאַלט פון דער אַלטער פראַנקרייך. זי איז אויפגעלעבטער, מעכטיקער; זי טראָגט אַ פרייהייטס-הוט אָנשטאָט אַ קרוין. זי האָט אַ נייע אַרמיי, אָבער אַ באַשעדיקטן פלאָט. זי האָט נייע גבירים אָנשטאָט די אַלטע גבירים, זי האָט אַ נייעם פויערטום, וואָס אַרבעט אפילו שווערער פאַר דעם אַלטן און צאָלט מער שטייערן; אַ נייע אויסערן-פּאָליטיק, טשיקאַוו ענלעך צו דער אַלטער אויסערן-פּאָליטיק. און קיין משיחס-צייטן זיינען ניטאָ.

קאַפּיטל 36

די קאַריערע פון נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט

1. די פאַמיליע באָנאַפּאַרט אין קאָרסיקע. 2. באָנאַפּאַרט—אַ רעפּובליקאַנישער גענעראַל. 3. נאַפּאָלעאָן דער ערשטער קאָנסול, 1799—1809. 4. נאַפּאָלעאָן I, קיסר, 1804—1814. 5. די הונדערט טעג. 6. די קאַרטע פון אייראָפּע 1815. 7. סטיל אַמפּיר.

און איצט קומען מיר צו איינער פון די בולטסטע פיגורן אין דער מאָדערנער געשיכטע, דער פיגור פון אַן אַוואַנטוריסט און מאַראָדער, וואָס זיין געשיכטע טוט אַנטפּלעקן מיט אַן אויסערגעוויינטלעכער בולטקייט דעם אַלמענטשלעכן נשמה-קאָנפליקט צווישן עגאָיזם, פּוסטער גאווה און אייגענעם אינטערעס מיט די שוואַכערע, ברייטע פאָדערונגען פון טובת הכלל. אויף דעם הינטערגרונט פון טומלעניש און צערודערטקייט און האָפענונג, פון דער אָנגעשפּאַנטער און אָנגעשטרענגטער פראַנקרייך און אייראָפּע, פון דעם שטורמישן און פאָרכטיקן באַגינען — באַווייזט זיך דער דאָזיקער טונקעלער אַרכאַישער פאַרשוין, אַ האַרטער, אַ געפּאַקטער, באַגאַבט, אָבער אָן געוויסן, נאָכמאַכעריש און היפּש וואולגאַר. ער איז געבאָרן (1769) אויף דעם נאָך האַלב-באַרבאַרישן אינזל קאָרסיקע, אַ זון פון אַ מער פּראָזאַישן פאָטער, אַן אַדוואָקאַט, וואָס איז צוערשט געווען אַ קאָרסיקאַנישער פּאַטריאָט קעגן דער פראַנצויזישער מאָנאַרכיע, וואָס האָט געפּרווט אונטערטעניק צו מאַכן קאָרסיקע, און איז דערנאָך אַריבער אויפן צד פון דעם אַריינדרינגער. זיין מוטער איז געווען אַ מער ווידערשפּעניקער כאַראַקטער, ליידנשאַפטלעך פּאַטריאָטיש און אַ שטאַרקע פרוי, וואָס האָט געפירט איר היים מיט אַ פעסטער האַנט (זי פלעגט איר זון שמייסן; איין מאָל האָט זי געשמיסן נאַפּאָלעאָנען

מיט ריטער, בעת ער איז שוין געווען אַלט 16 יאָר). אין שטוב זיי־
נען געווען אַ סך ברידער און שוועסטער, און די פאַמיליע האָט
ניט געלאָזט צו רו די פראַנצויזישע רעגירונגס־אָרגאַנען מיט בקשות
וועגן באַלוינונגען און שטעלעס. חוץ נאַפּאָלעאָנען איז דאָס געווען,
ווייזט אויס, אַ „הונגעריקע" משפּחה פון דורכאויס גאַנץ־יאָר־מענטשן.
ער איז געווען אַ יונג מיט אַ קאָפּ, מיט אַ שלעכטן כאַראַקטער און אַ
בעל־העזה. פון זיין מוטער האָט ער איבערגענומען אַ ראָמאַנטישן
קאָרסיקאַנישן פּאַטריאָטיזם.

דורך דער פּראָטעקציע פון דעם פראַנצויזישן גובערנאַטאָר פון
קאָרסיקע האָט ער געקראָגן זיין דערציִונג צוערשט אין דער מילי־
טער־שול פון בריען, און שפּעטער אין דער מיליטער־שול פון פּאַ־
ריז, און פון דאָרט איז ער אַרויס אין דער אַרטילעריע אין יאָר 1785.
ער האָט פלייסיק געלערנט מאַטעמאַטיק און געשיכטע, זיין זיכרון
איז געווען אויסגעצייכנט גוט, ער האָט פאַרשריבן אַ סך נאָטיץ־העפטן,
וואָס זיינען נאָך איצט פאַראַן. די דאָזיקע נאָטיץ־העפטן באַווייזן
ניט קיין אויסנאַמלעך הויכע אינטעליגענץ, און עס זיינען אין זיי
פאַראַן קורצע שטיקער פון אָריגינעלע אויפזאַצן — וועגן זעלבסטמאָרד
און ענלעכע שילערישע טעמעס. ער איז פרי אַרונטערגעפאַלן אונטער
דער השפעה פון רוסאָ; ער האָט אַנטוויקלט סאַנטימענטאַליטעט און
פאַראַכטונג צו די פאַרדאָרבנקייטן פון דער ציוויליזאַציע. אין יאָר
1786 האָט ער אָנגעשריבן אַ פּאַמפלעט קעגן אַ שווייצער פּאַסטאָר,
וואָס איז אָנגעפאַלן אויף רוסאָ. ער האָט געחלומט וועגן אַ זעלבשטענ־
דיקער קאָרסיקע, באַפרייט פון די פראַנצויזן. בעת דער רעוואָלוציע
איז ער געוואָרן אַ הייסער רעפּובליקאַנער און אַן אונטערשטיצער
פון דער נייער אָרדענונג אין קאָרסיקע. עטלעכע יאָר, ביז צום פאַל
פון ראָבעספּיער, איז ער געווען אַ יאַקאָבינער.

---

2. באָנאַפּאַרט—אַ רעפּובליקאַנישער גענעראַל.

ער האָט גיך געקראָגן אַ שם פאַר אַ נוציקן און פעיִקן אָפיציר,
און דורך ראָבעספּיערס יִנגערן ברודער האָט ער געכאַפּט זיין ערשטן
שאַנס זיך אויסצוצייכענען אין טולאָן. די ראָיאַליסטן האָבן געהאַט

איבערגעענטפערט טולאָן צו די ענגלענדער און שפּאַניער, און אַ פּאַראייניקטער פלאָט האָט געהאַלטן באַזעצט דעם האַפן. באָנאַפּאַרטן איז געגעבן געוואָרן די קאָמאַנדע איבער דער אַרטילעריע, און אונטער זיין אָנפיר האָבן די פראַנצויזן געצוואונגען די פאַרבינדעטע צו פאַרלאָזן דעם האַפן און די שטאָט.

באַלד נאָכדעם איז ער געוואָרן באַשטימט פאַר אַ קאָמאַנדיר פון דער אַרטילעריע אין איטאַליע, אָבער ער האָט נאָך ניט געהאַט באַוויזן צו פאַרנעמען די שטעלע, ווי ראָבעספּיער איז געפאַלן, און עס האָט אויסגעוויזן, אַז דאָס איז אויך זיין סוף: מען האָט אים אַרעסטירט ווי אַ יאַקאָבינער, און אַ שטיקל צייט איז ער געווען אין סכנה צו קומען אונטער דער גיליאָטינע. אָבער די סכנה איז באַלד פאַרביי. מען האָט אים געשיקט ווי אַ קאָמאַנדיר פון דער אַרטילעריע אין אַ ניט-געראָטענעם אָנפאַל אויף קאָרסיקע, און פון דאָרט איז ער געקומען צוריק קיין פּאַריז (1795) מיט גאָרנישט. מאַדאַם זשינאָ שילדערט אין אירע זיכרונות זיין דאַרן פּנים און זיין אָפּגעלאָזענעם הילוך אין יענער צייט, „זיינע שלעכט געקאַמטע, שלעכט געפּודערטע האָר זיינען אַראָפּגעהאַנגען איבער זיין גראָען אויבער-בגד“, זיינע הענט אָן הענטשקעס און זיינע שלעכט געשוואַרצטע שטיוול. עס איז געווען אַ צייט פון אויסגעמאַטערטקייט און רעאַקציע נאָך די שטרענגקייטן פון דער יאַקאָבינישער רעפּובליק. „אין פּאַריז, זאָגט האָלאַנד ראָז, איז דער שטערן פון פרייהייט פאַרבלאַסט געוואָרן קעגן מערקור, מאַרס און וועגוס“ — פינאַנסן, אוניפאָרמעס און סאָציאַלער רייץ. די בעסטע צווישן די מאַסן-מענטשן זיינען געווען אין די אַרמייען, ווייט אַריבער די גרענעצן. מיר האָבן שוין פאַרצייכנט דעם לעצטן אויפשטאַנד פון די ראָיאַליסטן אין יענעם יאָר (1795). נאַפּאָלעאָנס מזל האָט אים צוגעדינט, וואָס ער איז געווען אין פּאַריז, און ער האָט אין דער מעשה געהאַט זיין צווייטן שאַנס. ער האָט געראַטעוועט די רעפּובליק פון דער דירעקטאָריע.

זיינע פעיקייטן האָבן געמאַכט אַ גרויסע רושם אויף קאַרנאָ, דעם אויפריכטיקסטן צווישן די מיטגלידער פון דער דירעקטאָריע. חוץ דעם, האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ רייצנדיקער יונגער אלמנה, מאַדאַם זשאָזעפינע דע באָהאַרנע, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע השפעה

אויף באראסן. ביידע זאכן צוזאמען האבן דאס געהאלפן מסתמא צו פארזיכערן אים די קאמאנדע אין איטאליע.

מיר האבן דא קיין ארט ניט פאר דער געשיכטע פון זיין גלענצענדיקער קאמפאניע אין איטאליע (1796 — 1797), נאר מיר מוזן זאגן עטלעכע ווערטער וועגן דעם גייסט, וואס אין אים איז געפירט געווארן די אינוואזיע קיין איטאליע, מחמת דאס אילוסטרירט אזוי בולט די צווייענדיקע נשמה פון פראנקרייך און פון נאפאלעאנען, און עס באווייזט, ווי אזוי רעוואלוציאנערער אידעאליזם איז פארבלאסט געווארן אנטקעגן פראקטישער נויטווענדיקייט. ער האט ארויסגעלאזט פראקלאמאציעס צו די איטאליענער, אז פראנקרייך קומט צו צערייסן זייערע קייטן — און דאס איז טאקע געווען ריכטיק. און צו דער דירעקטאריע האט ער געשריבן: „איך וועל אויפמאנען פון דעם לאנד 20.000.000 פראנק; עס איז איינס פון די רייכסטע אין דער וועלט“. און צו די סאלדאטן האט ער געזאגט: „איר זייט אויסגעהונגערט און כמעט נאקעט... איך פיר אייך אריין אין דעם פרוכפעריקסטן טאל אין דער וועלט. איר וועט דארט געפינען גרויסע שטעט, רייכע פראווינצן, כבוד, גדולה, רייכטום“...

מיר אלע האבן אזא געמישטן כאראקטער; נאר אזעלכע רייד, געשריבן פון א יונגן מענטשן פון זיבן-און-צוואנציק יאר, ווייזן קענטיק, אז די פארגילדונג פון א בכבודיקן אידעאליזם איז אפגעריבן געווארן אין א ניט געוויינטלעך פריען עלטער.

זיינע ניצחונות אין איטאליע זיינען געווען גלענצנדיקע און פולקומע. ער האט געוואלט גיין קיין איטאליע, ווייל דארט איז געלעגן די צוציענדיקסטע אויפגאבע. ער האט ריזיקירט מיט זיין פאזיציע אין דער ארמיי דורכדעם, וואס ער האט זיך אפגעזאגט צו נעמען אויף זיך די נודנע ארבעט פון א קאמאנדיר קעגן די מורדים אין דער וואנדעיע. ער האט זיך געהאט אנגעלייענט א סך מיט פלוטארכס „לעבנס-באשרייבונגען“ און מיט דער רוימישער געשיכטע, און זיין ביז גאר אקטיווע פאנטאזיע איז געווען פארנומען מיט חלומות צו מאכן אויפלעבן די באצווינגונגען פון די רוימער אין מזרח. ער האט אפגעראמט פון זיין וועג די ווענעציאנישע רעפובליק, דורכדעם וואס ער האט זי צעטיילט צווישן פראנקרייך און עסטרייך, און די

יאָנישע אינזלען און דעם ווענעציאַנישן פּלאַץ האָט ער צוגענומען פאַר פראַנקרייך. דער דאָזיקער שלום, דער שלום פון קאַמפּאָ פאָר-מיאָ, איז געווען אַ שלעכט געשעפט פאַר ביידע צדדים. די נייע רע-פּובליק פראַנקרייך האָט געהאָלפן אָפּקוילען אַן אַלטע רעפּובליק — נאַפּאָלעאָן האָט דורכגעפירט דאָס זייניקע קעגן אַ באַטייטיקן פראָ-טעסט-טומל אין פראַנקרייך — און עסטרייך האָט געקראָגן ווענעציע, דאָס לאַנד, וואו עס איז איר אין יאָר 1918 געווען באַשערט אויסצו-גיין מיט בלוט. עס זיינען נאָך געווען פאַרבאַהאַלטענע פונקטן, וואָס לויט זיי האָבן פראַנקרייך און עסטרייך שפּעטער באַדאַרפט צונעמען נאָך טעריטאָריעס אין דרום דייטשלאַנד.

אָבער ניט נאָר דער רוימישער דראַנג קיין מזרח האָט איצט געדרייצט נאַפּאָלעאָנס מוח. איטאַליע איז דאָך געווען דאָס לאַנד פון צעזאַרן — און צעזאַר איז געווען אַ שלעכטער ביישפּיל פאַר אַ זיגרייכן גענעראַל פון אַ ניט זייער שטאַנדהאַפטיקער רעפּובליק.

צעזאַר איז געקומען צוריק קיין רוים פון גאַליע ווי אַ העלד און אַ באַצווינגער. זיין נאָכמאַכער האָט געוואָלט קומען אַהיים פון עגיפּטן און אינדיע — עגיפּטן און אינדיע האָבן באַדאַרפט ווערן זיין גאַליע. די עלעמענטן פון דער מפּלה האָבן געשטאַנען די אויגן. דער וועג קיין עגיפּטן און אינדיע איז געווען איבערן ים, און די ענגלענדער זיינען געווען, ניט געקוקט אויף צוויי אָקערשטיקע בונטן, שטאַרקער ווי די פראַנצויזן אויפן ים. חוץ דעם, איז עגיפּטן געווען אַ טייל פון דער טערקישער אימפּעריע, און אין יענע טעג איז זי נאָך געווען אַ כוח, וואָס מען האָט ניט געטאָרט אַוועקמאַכן מיט דער האַנט. פונ-דעסטוועגן האָט ער איבערגערעדט די דירעקטאָריע, וואָס איז געווען געפּלעפט פון זיינע אויפטוען אין איטאַליע, זי זאָל אים לאָזן גיין. איז אַ גרויסער פלאָט אין מאַי 1798 אָפּגעשוואוומען פון טולאָן, האָט פאַרנומען מאַלטאַ, און זיין מזל האָט אים צוגעשפּילט, וואָס ער האָט זיך ניט צונויפגעטראָפן מיטן ענגלישן פלאָט און איז אָנגע-קומען קיין אַלכסנדריא. אויף דער גיך האָט ער אַראָפּגעזעצט זיינע זעלנער אויף דער יבשה, און די שלאַכט ביי די פּיראַמידעס האָט איבערגעענטפערט עגיפּטן אין זיינע הענט.

דער הויפט־טייל פון ענגלישן פלאָט איז אין יענער צייט געווען אין אַטלאַנטישן אָקעאַן אויף יענער זייט קאַדיקס, נאָר דער אַדמיראַל האָט אָפּגעטיילט אַן עסקאַדרע פון זיינע בעסטע שיפן אונטער וויצע־אַדמיראַל נעלסאָן — וואָס איז געווען פונקט אַזאַ זשעני אין שיף־ענינים, ווי נאַפּאָלעאָן אין מיליטער־ענינים — ער זאָל כאַפּן און פּאַרטיליקן דעם פראַנצויזישן פלאָט. אַ שטיקל צייט האָט נעלסאָן אומזיסט אַרומגעזוכט דעם פראַנצויזישן פלאָט. צולעצט, דעם 1טן אַווגוסט פאַרנאַכט, האָט ער אים געפונען פאַראַנקערט אין דער בוכטע פון אַבוקיר. ער האָט אים געכאַפּט אומגעריכטערהייט; אַ סך מענטשן זיינען געווען אויפן ברעג, און עס איז געוואָרן אָפּגעהאַלטן אַ באַראַטונג אויף דעם פלאַג־שיף. נעלסאָן האָט קיין קאַרטעס ניט געהאַט, און עס איז געווען אַ ריזיקאַלישע זאַך אַריינצוזעגלען אין אַ פלאַכן וואַסער ביי אַ שלעכטער ביין־השמשותדיקער באַלייכטונג. מחמת דעם האָט דער פראַנצויזישער אַדמיראַל גערעכנט, אַז דער קעגנער וועט ניט אַטאַקירן פריער פאַר מאָרגן אינדערפרי, און אַזוי אַרום האָט ער זיך ניט געאיילט צוריקצורופן זיינע מענטשן אויף די שיפן, ביז עס איז שוין געווען צו שפּעט דאָס צו טאָן. נאָר נעלסאָן האָט אַ קלאַפּ געטאָן מיט אַמאָל — קעגן דער עצה פון עטלעכע זיינע קאַפּיטאַנען. נאָר איין שיף האָט זיך געזעצט אויפן גרונט. זי האָט אָנגעצייכנט דעם פלאַכן אָרט פאַרן איבעריקן פלאָט. ביים זון־זעצן־זיך האָט נעלסאָן אַריינגעזעגלט צו דער אַטאַקע אין אַ צווייענדיקער ליניע, האַלטנדיק די פראַנצויזן צווישן צוויי פייערן. די נאַכט איז צוגעפאַלן, בעת די שלאַכט האָט זיך פאַרקניפּט; די שלאַכט האָט געדונערט און געהילכט אין דער פינסטערניש, ביז זי איז באַלד באַלויכטן געוואָרן דורך די פלאַמען פון די ברענענדיקע פראַנצויזישע שיפן, און דערנאָך דורך דעם פלאַקער פון דער פראַנצויזישער פלאַג־שיף Orient, וואָס איז געוואָרן אויפגעריסן... פאַר האַלבער נאַכט איז די שלאַכט פון נילוס געווען געענדיקט, און נאַפּאָלעאָנס פלאָט איז געווען צעשטערט. נאַפּאָלעאָן איז געווען אָפּגעשניטן פון פראַנקרייך.

האָלאַנד ראָזע, ציטירנדיק דעם פראַנצויזן היסטאָריקער טיערן, זאָגט, אַז די עגיפּטישע עקספּעדיציע איז געווען „דער דרייסטסטער

פּרווו, וואָס די געשיכטע געדענקט". נאַפּאָלעאָן איז געבליבן אין עגיפּטן בעת די טערקן האָבן געקליבן זייערע כוחות קעגן אים און זיין אַרמיי האָט געליטן פון דער פּעסט. פונדעסטוועגן האָט ער אַ שטיקל צייט נאָך געפּרוווט אויספירן זיין מזרחדיקן פּלאַן. ער האָט געוואונען אַ ניצחון ביי יפו, און היות ווי ביי אים איז געווען קנאַפּ פּראָוויזיע, האָט ער אויסגעקוילעט אַלע געפאַנגענע. דערנאָך האָט ער געפּרוווט איינצונעמען עכו, וואו עס איז אויסגענוצט געוואָרן קעגן אים זיין אייגענע באַלעגערונגס־אַרטילעריע, וואָס די ענגלענדער האָבן געהאַט אָקאָרשט פאַרכאַפּט אויפן ים. צוריק־געקערט אַ צעטומלטער קיין עגיפּטן, האָט ער געוואונען אַ גלענצנדיקן ניצחון איבער אַ טערקיש חייל ביי אַבוקיר, און דערנאָך, פאַרלאָזן די אַרמיי אין עגיפּטן — זי האָט זיך דאָרט געהאַלטן ביז 1801, און דעמאָלט האָט זי זיך אונטערגעגעבן אַן ענגלישן חייל — האָט ער זיך בשתיקה אַרויסגעכאַפּט קיין פראַנקרייך (1799). קוים מיט צרות האָט ער אויסגעמיידט געפאַנגענשאַפט מצד אַן ענגלישן קרייצער פון סיציליע.

דאָס וואָלט געווען אַ גענוגע מפּלה, בכדי צו דיסקרעדיטירן אַ גענעראַל — אויב די מעשה וואָלט געוואָרן באַוואוסט. נאָר די זעלביקע ענגלישע קרייצערס, וואָס האָבן אים שיר ניט גענומען געפאַנגען, האָבן אים געהאָלפן, ווייל זיי האָבן ניט געלאָזט דורכגיין קיין איין ידיעה וועגן דעם אמתן מצב אין עגיפּטן, כדי זי זאָל דערגרייכן צום פּראָנצויזישן פאָלק. ער האָט געקאָנט מאַכן אַ גרויסן טראַסק וועגן שלאַכט ביי אַבוקיר און אויסבאַהאַלטן די מפּלה ביי עכו. אין פראַנק־רייך איז דער מצב דעמאָלט גראָד ניט געווען גוט. עס זיינען געווען מיליטערישע מפּלות אין עטלעכע ערטער. עס איז פאַרלאָרן געגאַנגען אַ סך פון איטאַליע, באָנאַפּאַרטס איטאַליע, און דאָס האָט געווענדט דעם געדאַנק פון אַ סך מענטשן צו אים, ער זאָל דאָס אַרויסראַטעווען פון דער לאַגע. חוץ דעם, זיינען געווען אַ סך גנבות ביי געזעל־שאַפטלעכע געלטער, און אַ טייל פון זיי זיינען אַרויסגעקומען צו דער ליכטיקער שיין. פראַנקרייך איז געווען אין אַ סטאַדיע פון פינאַנ־סיעלן סקאַנדאַל, און נאַפּאָלעאָן איז אין קיין געלט־דרייעריען ניט געווען פאַרמישט. דאָס פּובליקום איז געווען אין צושטאַנד פון

מאָראַלישער מידקייט, ווען מען האָט געגאַרט נאָך אַ שטאַרקן און ערלעכן מאַן, וואָס זאָל טאָן וואונדער, וואָס זאָל אויסהיילן אַלע וואונדן, וואָס זאָל אַלעמען טאָן דאָס בעסטע, וואָס איטלעכער פאַרלאַנגט. דאָס פאָלק האָט זיך איינגערעדט, אַז אָט דער יונגער מאַן מיטן שטרענגן פּנים, וואָס איז גראָד ווי צוגעשיקט געוואָרן צו דער רעכטער צייט פון עגיפּטן, איז דאָס דער שטאַרקער און ערלעכער מאַן, וואָס מען דאַרף אים האָבן — דער צווייטער וואַשינגטאָן.

נאַפּאָלעאָן האָט דעם פאַרלאַנג פון זיין צייט באַפרידיקט, אָבער אויפן גרונט פון זיין נשמה איז געווען ניט וואַשינגטאָן, נאָר צעזאַר. מען האָט בשתיקה צוגעגרייט אַ פאַרשווערונג צו פאַרבייטן די דירעקטאָריע דורך דריי „קאָנסולן" — עס האָט דעם פּנים, ווי מען וואָלט דעמאָלט געהאַט צו פיל געלייענט רוימישע געשיכטע — וואָס דער עלטסטער פון זיי האָט באַדאַרפט זיין נאַפּאָלעאָן. די פּרטים פון דער דאָזיקער פאַרשווערונג זיינען צו פאַרפּלאָנטערט אויף צו דערציילן זיי דאָ אויף דעם אָרט, וואָס מיר פאַרמאָגן. איין פּונקט פון דעם פּלאַן איז געווען: צעטרייבן דעם ראָט פון די פינף הונדערט, אַזוי ווי קראָמוועל האָט געטאָן בשעתו בנוגע צו דער אונטערשטער פּאַלאַטע. ביי דעם עסק האָט נאַפּאָלעאָן אָנגעוואָרן זיין חוצפּה. די דעפּוטאַטן האָבן גענומען אויף אים שרייען און שטופּן אים, און ער האָט זיך קענטיק דערשראָקן. ער איז שיר ניט געפאַלן חלשות, ער האָט זיך פאַרהיקעט און גאָרנישט ניט געקאָנט זאָגן. נאָר די סיטואַציע האָט געראַטעוועט זיין ברודער לוסיען, וואָס האָט געבראַכט זעלנער און צעטריבן די פאַרזאַמלונג. אָט דער קליינער אָפּהאַלט האָט ניט געשאַדט דעם לעצטן ניצחון פון דעם פּלאַן. די דריי קאָנסולן האָבן זיך באַזעצט אין פּאַלאַץ לוקסעמבורג, צוזאַמען מיט צוויי קאָמיסאַרן, וואָס האָבן באַדאַרפט איבעראַרבעטן די קאָנסטיטוציע.

איצט האָט נאַפּאָלעאָן געקראָגן צוריק זיין גאַנצע העזה, און היות ווי ער איז געווען זיכער, אַז דאָס פאָלק וועט אים אונטערהאַלטן, האָט ער גערעדט האַרבע דיבורים מיט זיינע קאָלעגן און מיט די קאָמיסאַרן. עס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ קאָנסטיטוציע, וואָס לויט איר האָט דער העכסטער באַאַמטער פון דער רעפּובליק באַדאַרפט הייסן דער ערשטער קאָנסול, און ער האָט פאַרמאָגט אַ

גרויסע מאַכט. ער האָט באַדאַרפט זיין נאַפּאָלעאָן; דאָס איז גע-
ווען אַ טייל פון דער קאָנסטיטוציע. ער האָט באַדאַרפט ווערן ווי-
דער אויסגעקליבן, אָדער אויף זיין אָרט אַוועקגעזעצט אַן אַנדערער,
צום סוף פון צען יאָר. ער האָט באַדאַרפט האָבן צו זיך אַ מלוכה-ראַט,
וואָס ער אַליין האָט געהאַט צו באַשטימען און וואָס זיין עובדא איז
געווען אויסצואַרבעטן געזעץ-פּראָיעקטן און אַריבערשיקן זיי צו צוויי
קערפּערשאַפטן, דער געזעצגעבערישער קערפּערשאַפט (וואָס האָט
געמעגט די פּאָרשלאָגן אָפּשטימען, אָבער ניט דיסקוטירן וועגן זיי)

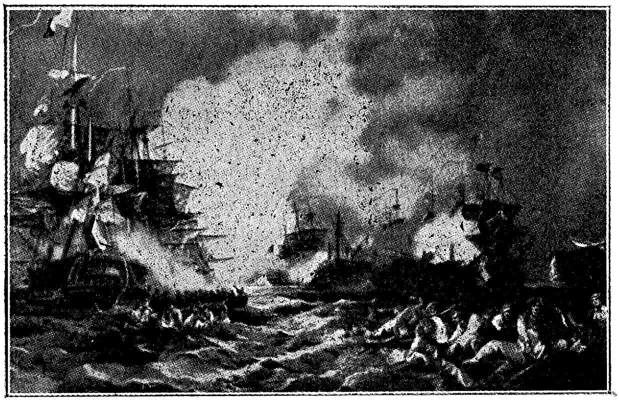

דער אויפרייס פון דער פראַנצויזישער פלאַגשיף אין דער שלאַכט פון נילוס,
1 אויגוסט 1798. לויט א געמעל.

און דעם טריבונאַט (וואָס האָט געמעגט דיסקוטירן, אָבער ניט שטימען);
די ביידע קערפּערשאַפטן זיינען אָפּגעקליבן געוואָרן דורך אַ באַ-
שטימטן סענאַט פון צווישן אַ באַזונדער קלאַס מענטשן, די פיר-
נעמע לייט, די „נאָטאַבעלן פון פראַנקרייך“, וואָס זיינען אויסגעקליבן
געוואָרן דורך די „נאָטאַבעלן פון די דעפּאַרטאַמענטן“, וואָס זיינען
אויסגעקליבן געוואָרן דורך די „נאָטאַבעלן פון די געמיינדעס“, וואָס
זיי זיינען צולעצט אויסגעקליבן געוואָרן דורך די געוויינטלעכע וויילערס.
דאָס שטים-רעכט אויף אויסצוקלייבן די נאָטאַבעלן פון די געמיינדעס

איז געווען אַן אַלגעמיינע. דאָס איז געווען דער איינציקער סימן פון דעמאָקראַטיע אין דער משונהדיקער פּיראַמידע.

די דאָזיקע קאָנסטיטוציע איז געווען דער עיקר די בשותּפישע אויסאַרבעטונג פון אַ חשובן פילאָסאָף סיעס, וואָס איז געווען איינער פון די דריי קאָנסולן, און פון נאַפּאָלעאָנען. נאָר פראַנקרייך איז געווען אַזוי איינגעמאַטערט מיט אירע צרות און מי, און אַזוי שטאַרק האָבן מענטשן געגלויבט אין די גוטע מידות און אין די פעיקייטן פון אָט דעם מאַן, וואָס אַ געשיכטלעכער גורל האָט איבער אים געהויערט, אַז בעת מען האָט די דאָזיקע קאָנסטיטוציע געלאָזט אָפּשטימען דורכן פאָלק, האָט זי געקראָגן 3.011.007 שטימען קעגן 1562. פראַנקרייך האָט בפירוש אַליין זיך אַריינגעלייגט אין באָנאַפּאַרטס הענט, און האָט געהאָפט צו לעבן אין שלום, אין גליק און גדולה.

---

3. נאַפּאָלעאָן—דער ערשטער קאָנסול, 1799—1804.

געוויס האָט קיין מענטש ניט געהאַט נאָך אַזאַ געלעגנהייט. דאָ איז געווען אַ לאַגע, ווען אַ מענטש וואָלט זיך געבויגן פאַר שרעק פאַר זיך אַליין, און וואָלט געזוכט איינצושטעלן זיין האַרץ, צו דינען גאָט און די מענטשן, ווי ווייט ער קאָן. די אַלטע אָרדענונג איז געווען טויט אָדער האָט געהאַלטן אין שטאַרבן; אויסטערלישע נייע כּוחות האָבן זיך אַרומגעיאָגט איבער דער וועלט, זוכנדיק אַ פאָרם און אַ ריכטונג. דער צוזאָג פון אַ וועלט-רעפּובליק און פון אַ דויערנדיקן וועלט-שלום האָט געשעפּטשעט אין אַ סך צערודערטע געמיטער. פראַנקרייך איז געווען אין זיין האַנט, זיין געצייג צו טאָן וואָס אים איז וואוילגעפעלן, מיט אַ ווילן פאַר שלום, אָבער אויך צוגעגרייט צו מלחמה ווי אַ פיינע שווערד. צוליב דער דאָזיקער גרויסער געלעגנהייט האָט קיין זאַך ניט געפעלט, חוץ אַן אידעלער פאַנטאַזיע. היות ווי נאַפּאָלעאָן האָט דאָס ניט פאַרמאָגט, האָט ער געקאָנט ניט מער ווי אָנבלאָזן זיך אויפן שפּיץ פון דעם דאָזיקן גרויסן באַרג פון מאַכט, ווי אַ הענדל אויף אַ מיסטהויפן. די פיגור, וואָס ער שטעלט פאָר אין דער געשיכטע, איז די פיגור פון אַ כּמעט אומגלייבלעכער גאווה,

פון אַ טעמפּער פאַראַכטונג און ביטול צו יענע אַלע, וואָס האָבן אים געטרויט, און פון אַ גראַנדיאָזער נאָכמאַלפּערײ צוזאַמען, אַלכּסנדרן און קאַרל דעם גרויסן, וואָס וואָלט געווען עכט קאָמיש, אויב עס וואָלט ניט געווען פאַרדעקט מיט מענטשלעכן בלוט. ביז „גאָט איז געוואָרן פון אים דורכגעשטאָכן“, ווי וויקטאָר הוגאָ זאָגט אויף זײַן פּאַטעטישן שטייגער, און ער איז אַוועקגעשליידערט געוואָרן אָן אַ זײַט אין אַ ווינקל, כּדי צו ענדיקן זײַנע טעג, אויסטײַטשנדיק כּסדר, ווי קלוג עס זײַנען געווען זײַנע מיאוסטע גרייזן, אַרומבלאָנקענדיק איבער זײַן חושכדיקן הייסן אינזל, שיסנדיק פייגלען און אַרומקריכנ־דיק זיך געמיין מיט אַ שלעכט עדוקירטן טורמע־אויפזעער, וואָס האָט אים ניט אַרויסגעוויזן דעם געהעריקן „רעספּעקט“.

זײַן קאַריערע ווי דער ערשטער קאָנסול איז געווען אפשר דער צום ווינציקסטן אומכּבודיקסטער פּאַזיס אין זײַן קאַריערע. ער האָט אַרײַנגענומען אין האַנט די צעפאַלענע מיליטערישע ענינים פון דער דירעקטאָריע, און נאָך אַ שווערער קאָמפּאַניע אין צפון־איטאַליע האָט ער געבראַכט די זאַך צו אַ גמר אין דעם ניצחון פון מאַרענגאָ ביי אַלעסאַנדריאָ (1800). דאָס איז געווען אַ ניצחון, וואָס האָט מאָ־מענטנווייז זיך דערנענטערט כּמעט צו אַ מפּלה. אין דעצעמבער דעם זעלביקן יאָר האָט גענעראַל מאָראָ, אינמיטן שניי און בלאָטע און אין אַ לעצט מיאוסן וועטער דערלאַנגט אַ באַטויבנדיקע מפּלה דער עסטרייכישער אַרמיי ביי האָהענלינדען. אויב נאַפּאָלעאָן וואָלט געהאַט געוואונען די דאָזיקע שלאַכט, וואָלט זי געמעגט ווערן צוגערעכנט צו זײַנע כאַראַקטעריסטישע און גלענצנדיקסטע אויפטוען. די דאָזיקע געשעענישן האָבן געמאַכט מעגלעך דעם געהאָפטן שלום. אין יאָר 1801 איז אונטערגעחתמעט געוואָרן דער פּרעלימינאַר־שלום מיט ענגלאַנד און עסטרייך. שלום מיט ענגלאַנד, דער שלום פון אַמיען, איז געשלאָסן געוואָרן אין יאָר 1802, און נאַפּאָלעאָן האָט איצט געקאָנט זיך אָפּגעבן פרײַ מיט דער שעפערישער מלוכה־קונסט, וואָס אין איר האָט זיך גענייטיקט פראַנקרייך, און איידאָפּע דורך פראַנק־רייך. די מלחמה האָט געהאַט געגעבן דעם לאַנד אויסגעברייטערטע גרענעצן, דער אָפּמאַך מיט ענגלאַנד האָט ווידער אויפגעריכט די קאָלאָניאַלע אימפּעריע פון פראַנקרייך און איבערגעלאָזט זי אין אַ

לאַגע פון זיכערקייט, וואָס האָט אַריבערגעשטייגט די ווייטסטע חלומות פון לודוויג XIV. נאַפּאָלעאָן האָט געהאַט די מעגלעכקייט אויסצואַרבעטן און צו פּאַרפעקטיקן די נייע אָרדענונג, צו שאַפן אַ מאָדערנע מלוכה, וואָס האָט געדאַרפט ווערן אַ לייכט־טורעם און אַ מקור פון באַגייסטערונג פאַר אייראָפּע און פאַר גאָר דער וועלט.

ער האָט אַפילו ניט געפּרווט טאָן אַזאַ מין זאַך. זיין קליינע, נאָכמאַכערישע פאַנטאַזיע איז געווען פול פון דעם חלום, אַז ער איז ווידער צעזאַר. ער האָט געפּלאַנעוועט צו מאַכן זיך פאַר אַן אמתן קיסר, מיט אַ קרוין אויפן קאָפּ, און אַז אַלע זיינע קאָנקורענטן און זיינע שולחברים און זיינע גוטע פריינד זאָלן זיך בוקן פאַר אים. דאָס האָט אים ניט געקאָנט געבן מער מאַכט, וואָס ער זאָל זי ניט האָבן שוין, נאָר עס וואָלט געווען מער גלאַנץ און פּראַכט — זיין מוטער וואָלט געוואָרן נישתומם. וואָס האָט אַזאַ מין קאָפּ געהאַט צו ענטפערן אויף די גלענצנדיקע שעפערישע פאָדערונגען פון דער צייט?

נאָר צוערשט האָט פראַנקרייך געמוזט ווערן רייך. אַ הונגעריקע פראַנקרייך וואָלט געוויס ניט אַריבערגעטראָגן קיין קיסר. ער האָט זיך פירגענומען אויסצופירן אַן אַלטן פּלאַן פון וועגן, וואָס לודוויג XV האָט שוין געהאַט באַשטעטיקט; ער האָט אַנטוויקלט קאַנאַלן אויף נאָכצומאַכן די ענגלישע קאַנאַלן; ער האָט רעאָרגאַניזירט די פּאָליציי און האָט געמאַכט דאָס לאַנד זיכער און היות ווי ער האָט צוגעגרייט די סצענע פאַר זיין פּערזענלעכער דראַמע, האָט ער זיך פירגענומען צו מאַכן, אַז פּאַריז זאָל אויסזען ענלעך צו רוים, מיט קלאַסישע אַרקעס, מיט קלאַסישע קאָלאָנעס. עס זיינען געווען נוציק וואונדערלעכע פּלענער צו אַנטוויקלען דאָס באַנק־וועזן, און ער האָט זיי אויסגענוצט. אין אַלע די דאָזיקע זאַכן איז ער געגאַנגען מיט זיין צייט; דאָס אַלץ וואָלט געשען—מיט ווינציקער אַווטאָקראַטיע, מיט ווינציקער צענטראַליזאַציע — אַפילו אויב ער וואָלט גאָרניט געבאָרן געוואָרן.

ער האָט זיך אויך אַריינגענומען אין קאָפּ אָפּצושוואַכן די רעפּובליקאַנער, וואָס זייערע גרונט־איבערציגונגען האָט ער געפּלאַנעוועט צו אונטערדריקן. ער האָט צוריקגערופן די „עמיגראַנטן“, בתנאי

זיי זאָלן געבן באַפרידיקנדיקע פאַרזיכערונגען צו רעספּעקטירן די נייע אָרדענונג. אַ סך פון זיי זיינען מסכּים געווען מיט גרויס חשק צו קומען צוריק אויף אַזעלכע תּנאים און צו לאָזן די בורבאָנען פאַרזינקען אין פאַרגעסעניש. און ער האָט אויסגעאַרבעט אַ גרויסן שלום-אָפּמאַך מיט רוים, דעם קאָנקאָרדאַט. רוים האָט באַדאַרפט אים אונטערהאַלטן, און ער האָט באַדאַרפט אויפריכטן דעם אַוטאָריטעט פון רוים אין די פּאַראַפיעס. אָן רעליגיע, האָט ער געקלערט, וועט פראַנקרייך זיך ניט לאָזן בייגן און פירן, ווי ער וויל, אָן רעליגיע וועט זי זיך ניט לאָזן אָנבינדן קיין נייע מאָנאַרכיע. „ווי קאָנט איר האָבן אָרדענונג אין אַ מלוכה, האָט ער געזאָגט, אָן אַ רעליגיע? די געזעלשאַפט קאָן ניט עקסיסטירן אָן אומגלייכקייט פון פאַרמעגן, און דאָס קאָן זיך ניט האַלטן אָן רעליגיע. אויב איין מענטש שטאַרבט פון הונגער אין דער זעלביקער צייט, וואָס אַ צווייטער בשכנות פון אים איז קראַנק פון איבערעסן זיך, וועט ער ניט קאָנען שלום מאַכן מיט דעם אונטערשייד, סיידן עס זאָל זיין אַזאַ אַוטאָריטעט, וואָס דערקלערט: — „דאָס איז גאָטס רצון: עס מוזן זיין אָרעם און רייך אויף דער וועלט; ערשט שפּעטער און אין דער אייביקייט וועט זיין אַן אַנדער צעטיילונג". רעליגיע — און בפרט פון דער לעצטער רוימישער מאַרקע — האָט ער געמיינט, איז אַן אויסגעצייכנטער מיטל צו האַלטן רויק דאָס פאָלק. אין זיינע יאַקאָבינישע יאָרן האָט ער איבער דעם זעלביקן טעם די רעליגיע געשענדט.

אַ צווייטער גרויסער אויפטו, וואָס באַצייכנט דעם פאַרנעם פון זיין פאַנטאַזיע און זיין אָפּשאַץ פון דער מענטשלעכער נאַטור, איז געווען די גרינדונג פון דעם ערן-לעגיאָן, אַ פּלאַן אויסצופּוצן פראַנצויזן מיט שטיקלעך בענדלעך, אויסגערעכנט אויף אָפּצווענדן כּבוד-זוכערס פון איבערקערערישע מעשים.

נאַפּאָלעאָן האָט זיך אויך אינטערעסירט מיט דער קריסטלעכער פּראָפּאַגאַנדע. אָט דאָס איז נאַפּאָלעאָנס קוק אויף דעם פּאָליטישן נוצן פון קריסטוסן, אַ קוק, וואָס האָט באַפאָרבן די פראַנצויזישע מיסיאָנערישע טעטיקייט פון יענער צייט און ווייטער: „מיין וואונטש איז ווידער איינצושטעלן די אינסטיטוציע פאַר מיסיאָן אין אויסלאַנד; ווארעם די רעליגיעזע מיסיאָנערן קאָנען זיין זייער נוציק

פאַר מיר אין אַזיע, אַפריקע און אַמעריקע, ווייל זיי וועלן פאַר מיר אויספאָרשן די לענדער וואָס זיי באַזוכן. די הייליקייט פון זייער בגד וועט לאָ די וואָס באַשיצן זיי, נאָר אויך דינען אויף אויסצובאַהאַלטן זייערע פאָליטישע און קאָמערציעלע אויספאָרשונגען. דער צענטער

קיסר נאפאָלעאָן I אין זיין קרוינונג-פוץ. לויט דעם געמעל פון לעפעוור אין ווערסאַיל.

פון דער מיסיאָנערישער אינסטיטוציע באַדאַרף מער ניט זיין אין רוים, נייערט אין פאַריז.

דאָס זיינען גיכער געדאַנקען פון אַ דורכגעטריבענעם סוחר, איידער פון אַ מלוכה-מאַן. אויך זיין באַציִונג צו בילדונג ווייזט די זעלביקע

בלינדקייט בנוגע די רעאליטעטן פון דעם באגינען ארום אים. ער האט כמעט גארניט געהאלטן פון עלעמענטאר־בילדונג. ער האט דאס געלאזן אויפן באראט פון ארטיקע מאכט־ארגאנען, צי זיי ווילן איינפירן פאלקס־בילדונג צי ניט, און האט באשטימט, די לערערס זאלן קריגן געצאלט פון דעם שכר־לימוד פון די תלמידים. עס איז קלאר, אז אז ער האט ניט געוואלט, אז דאס געמיינע פאלק זאל קריגן בילדונג: ער האט ניט געהאט קיין שמין פון פארשטאנד דערפאר. ער האט זיך אבער אינטערעסירט מיט הויכשולן און מיט טעכנישע שולן, מחמת זיין מלוכה האט זיך גענייטיקט אין דעם דינסט פון פארשטאנדיקע, שטרעבערישע און וואויל־געלערנטע מענטשן. דאס איז געווען א גוואלדיקער רעגרעס לגבי דעם גרויסן פלאן, וואס קאנדארסע האט אנגעצייכנט פאר דער רעפובליק אין יאר 1792, וועגן א פולער סיסטעם פון פרייער בילדונג פאר דער גאנצער נאציע. פאוואליע, נאר זיכער ווערט קאנדארסעס פראיעקט פארווירקלעכט: די גרויסע פעלקער זיינען געצוואונגען אליץ מער און מער צו ברענגען אים נעענטער צו פארווירקלעכונג, און נאפאלעאנס אויסטראכטענישן פארלירן דעם אינטערעס פאר אונז. וואס איז שייך דער בילדונג פון די מוטערס און ווייבער פון אונזער ראסע, איז דאס געווען דער שפיץ פון נאפאלעאנס חכמה: „איך האלט, אז מיר באדארפן זיך ניט דרייען דעם קאפ מיט א פלאן פון בילדונג פאר יונגע פרויען; זיי קאנען ניט ווערן בעסער דערצויגן, ווי דורך זייערע מוטערס. קיין עפנטלעכע דערציונג פאסט פאר זיי ניט, ווארעם זיי זיינען קיין מאל ניט באַרופן צו ווירקן עפנטלעך. פאר זיי זיינען מאנירן אליץ, און חתונה האבן איז פאר זיי דער איינציקער אויסקוק“.

דער ערשטער קאנסול איז ניט געווען פריינדלעכער צו פרויען אין דעם געזעץ־בוך, וואס טראגט זיין נאמען, דעם Code Napoléon. א ווייב, למשל, האט ניט, לויט דעם געזעץ־בוך, קיין מאכט איבער איר אייגנס; זי געפינט זיך אין איר מאנס הענט. דאס דאזיקע געזעץ־בוך איז אין גרויסן און גאנצן דאס ווערק פון דעם מלוכה־ראט. נאפאלעאן האט קענטיק גיכער געשטערט ווי געהאלפן זיינע באראטונגען. ער פלעגט זיך אריינרייסן בעת די זיצונגען

אָן זיך צו מעלדן פריער און מכבד זיין די מיטגלידער מיט לאַנגע מאָנאָלאָגן, וואָס האָבן אָפטמאָל קיין שייכות ניט געהאַט צום ענין וואָס איז געוואָרן באַטראַכט. דער ראַט פלעגט אויסהאָרכן מיט גרויס רעשפעקט: דאָס איז געווען אַלץ וואָס דער ראַט האָט געקאָנט טאָן. ער פלעגט האַלטן די מיטגלידער פון זיין ראָט ביז שפּעט אין דער נאַכט, און פלעגט זיך נאָך גרייסן דערמיט, וואָס ער קאָן שפּעט זיין אויף. מיט אַ באַזונדער צופרידנקייט דערמאָנט ער זיך אָן די דאָזיקע דיסקוסיעס אין זיינע שפּעטערע יאָרן און באַמערקט ביי איין געלעגנהייט, אַז זיין גרויסקייט באַשטייט ניט דערין, וואָס ער האָט געוואונען פערציק שלאַכטן, נאָר דערין, וואָס ער האָט געשאַפן דעם Code Napoléon... ווי ווייט ער האָט אַוועקגעשטעלט קלאָרע כללים אָנשטאָט די סודותפולע געזעצן, וואָס מען האָט ניט געקאָנט פאַרשטיין זייער פשט, איז זיין „קאָדעקס" געווען אַ גוטע זאַך: ער האָט צונויפגעקליבן, איבערגעקוקט און קלאָר געמאַכט אַ גרויסן צעוואָרפענעם הויפן פון געזעצן, אַלטע און נייע. פּונקט ווי גאָר זיין אויפבוי-אַרבעט, איז דער קאָדעקס באַשטימט אויף צו ווירקן תיכף. ער האָט באַשטימט זאַכן און פאַרהעלטענישן אַזוי, אַז מענטשן האָבן געקאָנט באַלד אַרבעטן לויט זיי, אָן זיך צו חקירהן אַ סך. פּראַקטיש האָט דאָס געהאַט ווינציקער באַטייט, וואָס ער האָט שלעכט זיי דעפינירט. אין אָט דער געזעצגעבונג האָט ניט געשטעקט קיין אינטעלעקטועלע מאַכט, וואָס מען מוז אָפּשיידן פון אינטעלעקטועלער ענערגיע. זי האָט אָנגענומען אַלצדינג וואָס עקסיסטירט פאַר פעסט און אומפאַרענדערלעך. די גרונט-אידעעס פון דער ציוויליזירטער געזעלשאַפט און פון די תנאים פון מענטשלעכער צוזאַמענאַרבעט האָבן געהאַלטן אין איבערבייטן זיך — און נאַפּאָלעאָן האָט דאָס קיין מאָל ניט באַמערקט. ער האָט אָנגעכאַפּט אַ פּאַזיס פון בייט און האָט געפּרוווט אים צו פיקסירן אויף שטענדיק. ביזן היינטיקן טאָג איז פראַנקרייך איינגעשנורעוועט אין אָט דעם קאָרסעט פון אָנהייב 19טן יאָרהונדערט, וואָס אין אים האָט ער זי איינגעבונדן. ער האָט פעסט איינגעשטעלט דעם מצב פון דער פרוי, דעם מצב פון אַרבעטער, דעם מצב פון פויער; ביזן היינטיקן טאָג צאַפּלען זיי אין דער נעץ פון זיינע האַרטע דעפיניציעס.

אַזוי האָט נאַפּאָלעאָן זיך אַריינגענומען אין זיינע צו פּענטען פֿראַנקרייך. דאָס דאָזיקע פּענטען איז געווען נאָר אַ טייל פֿון גרעסערע פּלענער, וואָס האָבן אים באַהערשט. זיין פֿאַנטאַזיע איז געווען איינגעשטעלט אויף אַ נייעם צעזאַריזם. אין יאָר 1802 האָט ער זיך געלאָזט מאַכן פֿאַרן ערשטן קאָנסול אויף לעבנס־צייט מיטן כּוח צו באַשטימען נאָך זיך אַ יורש, און זיין קלאָר אויסגעדריקטער מיין צו אַנעקטירן האָלאַנד און איטאַליע, ניט געקוקט אויף די התחייבֿותן פֿון דעם אָפּמאַך, זיי זאָלן בלייבן זעלבשטענדיק, האָט גלייך פֿון אָנהייב אָן צעטרייסלט דעם שלום פֿון אַמיען. היות אָבער ווי זיינע פּלענער האָבן געמוזט אַרויסרופֿן אַ מלחמה מיט ענגלאַנד, האָט ער געדאַרפֿט וואַרטן, וואָס עס זאָל ניט זיין, ביז וואַנען ער וועט האָבן געבראַכט זיין פֿלאָט צו אַזאַ צושטאַנד, ער זאָל זיין שטאַרקער פֿאַרן בריטישן פֿלאָט. ער האָט געהאַט אין זיין רשות גרויסע מיטלען אויף בויען שיפֿן, די ענגלישע רעגירונג איז געווען אַ שוואַכע, און דריי צי פֿיר יאָר וואָלט געווען גענוג, בכּדי אַריבערצובייגן דעם גלייכוואָג. נאָר ניט געקוקט אויף זיין ביטערער דערפֿאַרונג אין עגיפּטן, האָט ער קיין מאָל ניט פֿאַרשטאַנען די וויכטיקייט פֿון אַ ים־מאַכט. אין יאָר 1803 האָט ער פֿאַרנומען שווייץ, און דאָס האָט צוגעאײַלט דעם קריזיס — עס איז ווידער אויסגעבראָכן אַ מלחמה מיט ענגלאַנד. אויפֿן אָרט פֿון שוואַכן עדינגטאָן האָט זיך געשטעלט בראש פֿון דער ענגלישער רעגירונג דער גרעסערער פּאָליטיקער פּיט. נאַפּאָלעאָנס געשיכטע ביזן סוף פֿון זיין קאַריערע בלייבט אַ געשיכטע פֿון מלחמות.

בעת דעם פּעריאָד פֿון קאָנסולאַט האָט דער ערשטער קאָנסול שטאַרק געזאָרגט דערפֿאַר צו העלפֿן זיינע ברידער און שוועסטער צו קומען צו אַ מעמד. דאָס איז געווען גאַנץ מענטשלעך, זייער משפּחהדיק און קאָרסיקאַניש, און דאָס העלפֿט אונז גראָד צו באַנעמען ווי אַזוי ער אַליין האָט געשאַצט זיין לאַגע און די מעגלעכקייטן, וואָס זיינען אים געגעבן געוואָרן. אַ גרויסער פֿאַקטאָר אין נאַפּאָלעאָנס לעבנס־וועג איז געווען דער פֿאַרלאַנג צו פֿאַרחידושן די משפּחה באָנאַפּאַרט און זייערע שכנים, זיי זאָלן זיין געפּלעפֿט פֿון התפּעלות. ער האָט זיינע ברידער אומעטום אַרויסגערוקט, — נאָר זיי זיינען געווען די געוויינטלעכסטע מענטשן פֿון אַ גאַנץ יאָר.

מער ניט איין מענטש, וואָס האָט אים גוט געקענט, איז פון אים גאָרניט נתפעל געוואָרן. דאָס איז געווען זיין מוטער. ער האָט איר געשיקט געלט אויף אויסצוגעבן און פאַרחידושן די שכנים. ער האָט איר צוגערעדט, זי זאָל ווייזן דער וועלט, אַז זי קאָן זיך עפּעס פאַרגינען, זי זאָל לעבן, ווי עס פּאַסט פאַר דער מוטער פון אַזאַ וואונדערהעלד, וואָס טרייסלט אויף די וועלט. נאָר די גוטע פרוי, וואָס האָט געשמיסן דעם קומענדיקן העלד צו 16 יאָר, ווייל ער האָט געמאַכט גרימאַסן אַנטקעגן זיין באָבען, איז ניט געווען נתפעל און האָט זיך ניט געלאָזט אָפּנאַרן פון אים, בעת ער איז געווען 32 יאָר. גאַנץ פראַנקרייך מעג זיך אים פאַרגעטערן, זי לאָזט זיך ניט גענאַרן. זי האָט זיך ווייטער געפירט איר באַשיידן לעבן, און דאָס געלט האָט זי באַהאַלטן. „אַז די גדולה וועט זיין פאַרביי, האָט זי געזאָגט, וועסטו זיין צופרידן מיט די אָפּשפּאָרונגען, וואָס איך האָב געמאַכט".

---

4. נאַפּאָלעאָן I, קיסר, 1804—1814.

מיר וועלן דאָ ניט פונאַנדערקלייבן די פּרטים, ווי אַזוי נאַפּאָלעאָן איז געוואָרן קיסר. זיין קרוינונג איז געווען די איינפאַכסטע נאָכמאַכונג, וואָס מען קאָן זיך אויסמעלן. איצט איז שוין צעזאַר מער ניט קיין מוסטער; נאַפּאָלעאָן האָט איצט געשפּילט קאַרל דעם גרויסן. ער איז געווען געקרוינט פאַר אַ קיסר, אָבער ניט אין רוים, נאָר אין דער קאַטעדראַלע נאָטר דאַם אין פּאַריז. מען האָט אַראָפּגעבראַכט פון רוים דעם פּויפּס (פּיוס VII), כדי אָפּצוריכטן די צערעמאָניע; אַז עס האָט געהאַלטן גאָר ביים סוף, האָט נאַפּאָלעאָן אָפּגערוקט דעם פּויפּס אָן אַ זייט, געכאַפּט די קרוין און זיך אַליין געקרוינט. אַזוי האָט ער דאָס מקיים געווען די מצווה, וואָס קאַרל דער גרויסער האָט אָנגעזאָגט זיין זון לודוויג. אין יאָר 1806 האָט נאַפּאָלעאָן אויפגעוועקט תחית־המתים נאָך אַ בכבודיקע אַלטערטימלעכקייט: ווייטער אין די פוסטריט פון קאַרל דעם גרויסן האָט ער זיך געלאָזט קרוינען אין דער קאַטעדראַלע פון מילאַן מיט דער אייזערנער קרוין פון לאָמבאַרדיע.

איצט האָבן די פיר טאָכטער-רעפּובליקן פון פראַנקרייך באַ-
דאַרפט ווערן קעניגרייכן. אין יאָר 1806 האָט ער אַוועקגעזעצט זיין

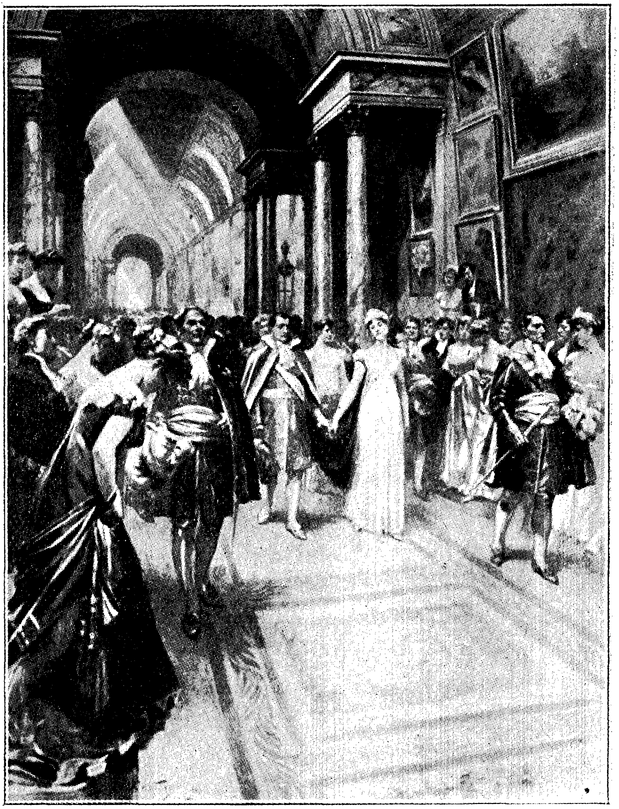

אַ סצענע אין הויף פון קיסר נאַפּאָלעאָן מיט דער קיסרינע זשאָזעפינע.
מיר האָבן דאָ אויך מוסטערן פון טיפּישע קאָסטיומען פון דער אימפּעריע.

ברודער לוי אין האָלאַנד און זיין ברודער זשאָזעף יוזן נעאַפּאָל.
די דאָזיקע מלוכות פון צווייטן ראַנג האָבן געשפּילט אַ געוויסע ראָלע

מחמת דעם פרייען איבעררוקן די גרענעצן, וואָס מען האָט זיך דערלויבט ביי שאַפן זיי, ביי דער פאַראייניקונג פון איטאַליע און דייטשלאַנד, אָבער זייער געשיכטע איז צו פיל געפּלאָנטערט און פאַרבייגיייִנדיק, אַז מיר זאָלן קאָנען איר אָפּגעבן אַן אָרט אין דעם „קאָנטור“.

דער אָפּמאַך צווישן דעם נייעם קאַרל און דעם נייעם לעאָ האָט ניט געהאַלטן לאַנג. אין יאָר 1807 האָט ער גענומען רייצן דעם פּויפּסט, און 1811 האָט ער אים גאָר איינגעשלאָסן ווי אַ געפאַנגענעם אין פאָנטענעבלאָ. עס ווייזט אויס, אַז קיין גרויסער שכל איז אין די אַלע טועכצן ניט געווען. זיי האָבן פון אים דערווייטערט די קאַטוילישע עפנטלעכע מיינונג, פּונקט ווי זיין קריינונג האָט אָפּגעשטויסן די ליבעראַלן. ער איז געשטאַנען איצט ניט פאַר דעם אַלטן, ניט פאַר דעם נייעם. דאָס נייע האָט ער אָפּגענאַרט, דאָס אַלטע האָט ער ניט פאַרשטאַנען צו געווינען. ער איז איצט געשטאַנען נאָר פאַר זיך אַליין.

עס איז, דוכט זיך, אויך געווען גאָר אַ קנאַפּער שכל אין דער אויסווייניקסטער פּאָליטיק, וואָס האָט איצט אַריינגעשליידערט אייראָפּע אין אַ נייער שורה מלחמות. מיט גרויס־בריטאַניע האָט ער, ווי געזאָגט, אײַנגעריסן צו פריי; אין יאָר 1804 האָט ער צונויפגעקליבן אַ גרויסע אַרמיי אין בולאָן, כדי אײַנצונעמען ענגלאַנד, ניט געקוקט אויף איר לאַגע ווי אַן אינזל. ער האָט אַפילו אויסגעקלאַפּט אַ מעדאַל און אויסגעבויט אין בולאָן אַ זייל, וואָס האָט געדאַרפט בלייבן אַן אָנדענק פון זיין פּראָיעקטירטן ניצחון. אויף אַ וואָסער עס איז „נאַפּאָלעאָנישן“ שטייגער האָט מען געדאַרפט אָפּציען דעם בריטישן פלאָט, די אַרמיי פון בולאָן האָט באַדאַרפט ווערן אַריבערגעשמוגלט אויף אַ פלאָטיליע פון פליטן און באַטן דורכן קאַנאַל, און לאָנדאָן האָט באַדאַרפט ווערן פאַרכאַפּט, איידער דער פלאָט וועט קומען צוריק. אין דער זעלביקער צייט האָבן זיינע אַגרעסיווע מעשים אין דרום־דייטשלאַנד געצוואונגען עסטרייך און רוסלאַנד זיך צו פאַרבינדן מיט ענגלאַנד קעגן אים. אין יאָר 1805 האָבן די ענגלישע אַדמיראַלן קאַלדער און נעלסאָן אים דערלאַנגט צוויי קלעפּ, אַז ער האָט שוין געמעגט פאַרלירן יעדער האָפענונג צו באַזיגן ענגלאַנד. אין יולי האָט דער ערשטער געבראַכט אַן ערנסטע

מפּלה אויפֿן פראַנצויזישן פלאָט אין דער ביסקאַיער בוכטע; אין אָקטאָבער האָט דער צווייטער צעשטערט די פאַראייניקטע פלאָטן פון פראַנקרייך און שפּאַניע אין דער שלאַכט פון טראַפאַלגאַר. נעלסאָן איז געשטאָרבן אַ זיגער אויף דער Victory. נאָך דעם איז שוין ענגלאַנד געבליבן נאַפּאָלעאָנס אָנרחמנותדיקער שונא ביז צולעצט; זיי האָבן, אמת, ניט געקאָנט צוקומען איינע צו די אַנדערע, אָבער וואו נאָר ענגלאַנד האָט אים געקאָנט שאָדן ביי די ברעגעס פון אייראָפּע, האָט זי דאָס כּסדר געטאָן.

אין משך פון עטלעכע יאָר האָט מען די טויט־וואונד פון טראַפאַלגאַר איינגאַנצן אויסבאַהאַלטן פון די פראַנצויזן. זיי האָבן גערעדט נאָר, אַז „שטורעמס האָבן אונז געבראַכט צו פאַרלירן עטלעכע ליניען־שיפן נאָך אַן אומפאָרזיכטיקער שלאַכט". נאָך קאַלדערס ניצחון האָט נאַפּאָלעאָן צוגענומען זיין אַרמיי פון בולאָן, דורכגעפירט זי דורך אייראָפּע און צעקלאַפּט די עסטרייכער ביי אולם און אויסטערליץ. אונטער אַזעלכע אומגליקלעכע אומשטאַנדן האָט אויך פּרייסן זיך אַריינגעמישט אין דער מלחמה קעגן אים און איז געוואָרן אויף פיצלעך צעקלאַפּט און צעבראָכן אין דער שלאַכט ביי יענאַ (1806).

הגם עסטרייך און פּרייסן זיינען געווען געבראָכן, איז רוסלאַנד געווען נאָך אַ קראַפט, און דאָס קומענדיקע יאָר האָט ער זיך אָפּגעגעבן מיט אָט־דעם פעסטערן און ווינציקער־צוטרויטלעכן קעגנער. מיר קאָנען דאָ ניט אָנצייכענען די פּרטים פון די שוועריקייטן פון דער פּוילישער קאַמפּאַניע קעגן רוסלאַנד. נאַפּאָלעאָן האָט שלעכט אָפּגעשניטן אין פּולטוסק — נאָר אין פּאַריז האָט ער דאָס געמאָלדן ווי אַ גלענצנדיקן ניצחון — און דערנאָך ווידער אין עילאַו. דערנאָך האָבן די רוסן געליטן אַ מפּלה ביי פרידלאַנד. אָבער ער איז ניט געווען צוגעקומען צו דער רוסישער ערד, די רוסן זיינען נאָך ניט געווען באַזיגט, פּונקט ווי די ענגלענדער. נאָר דאָ האָט נאַפּאָלעאָנען ניט געוויינטלעך גוט צוגעשפּילט דער מזל. דורך אַ געמיש פון באַרימערײ, אָפּנאַרערײ און חניפה האָט ער אַריבערגעצויגן אויף זיין צד דעם יונגן און כּבוד־זוכערישן צאַר אַלכּסנדר I — וואָס איז דעמאָלט גראָד געווען אַלט דרייסיק יאָר — ער זאָל

זיך פֿאַרבינדן מיט אים. בײדע קיסרים האָבן זיך געטראָפֿן אויף אַ פּראָם אינמיטן דעם טײך ניעמען בײ טילזיט, און דאָרט האָבן זײ זיך צונויפֿגערעדט.

אַלכּסנדר האָט אַרײַנגעזאַפּט אַ סך ליבעראַליזם אין זײַנע יונגע יאָרן בײַם הויף פֿון קאַטערינע II און איז געווען אינגאַנצן פֿאַר פֿרײַהײט, פֿאַר בילדונג און פֿאַר דער נײַער אָרדענונג אין דער וועלט — אָבער ער גופֿא האָט באַדאַרפֿט זײַן דער האַר פֿון דער וועלט. „ער וואָלט צופֿרידן געווען צו זען איטלעכן פֿרײַ, זאָגט וועגן אים אײנער פֿון זײַנע יוגנט־חברים, בתּנאַי אָבער, אַז איטלעכער זאָל זײַן גרײט מיטן גוטן ווילן צו טאָן דאָס, וואָס ער פֿאַרלאַנגט". און ער האָט דערקלערט, אַז ער וואָלט אָפּגעשאַפֿט לײַבאײגנטום, עס זאָל אים אַפֿילו קאָסטן דעם קאָפּ — אויב נאָר די ציוויליזאַציע וואָלט אַ ביסעלע זיך אַ רוק געטאָן פֿאָראויס. ער האָט געזאָגט, אַז ער פֿירט מלחמה קעגן פֿראַנקרײַך דערפֿאַר, ווײַל נאַפּאָלעאָן איז אַ טיראַן, און ער וויל באַפֿרײַען דאָס פֿראַנצויזישע פֿאָלק. נאָך פֿרידלאַנד האָט ער געזען נאַפּאָלעאָנען אין אַן אַנדער שײַן. עלף טעג נאָך דער דאָזיקער מפּלה האָבן זיך די צוויי מענטשן באַגעגנט — אַלכּסנדר איז בלי־ספֿק געווען אין צושטאַנד פֿון דערקלערלעכער באַגײַסטערונג פֿאַר נאַפּאָלעאָנען, וואָס איז נאַטירלעך בײַ זײַן געביטענער שטימונג.

פֿאַר נאַפּאָלעאָנען איז די באַגעגעניש געוויס געווען אַ טובֿה. דאָס איז געווען זײַן ערשטע באַגעגעניש מיט אַ קיסר אין אַ מצבֿ פֿון גלײַך אויף גלײַך. צוויי פֿאַנטאַזיאָרן האָבן אײנער דעם אַנדערן אָנגעפֿײַערט אויף דעם פּראָם בײַ טילזיט. „וואָס איז אײראָפּע?" — האָט געזאָגט אַלכּסנדר. „מיר זײַנען אײראָפּע". זײ האָבן אַרומגערעדט די ענינים פֿון פּרײַסן און עסטרײַך אין דעם גײַסט, באַטראַכט דעם פּלאַן צו צעטײלן טערקײַ, געגרײט זיך אײַנצונעמען אינדיע און טאַקע דעם גרעסטן טײל פֿון אַזיע, און באַשלאָסן, אַז רוסלאַנד זאָל צונעמען פֿינלאַנד בײַ די שוועדן. זײ האָבן אָבער פֿאַרזען דעם אומאָנגענעמען פֿאַקט, אַז דער גרעסטער טײל פֿון דער ערד באַשטײט פֿון ים, און דער בריטישער פֿלאָט זעגלט איצט אַרום איבער די ימים אומגעשטערט. נאָענט בײַ דער האַנט איז גע־

װען פױלן, גרייט אויפצושטיין און װערן אַ הייסער פאַרבינדעטער פון פראַנקרייך, אויב נאַפּאָלעאָן װאָלט דאָס נאָר געװאָלט. נאָר ער איז געװען בלינד לגבי פױלן. עס איז געװען אַ טאָג פון זעונגען אָן צו זען. עס װייזט אויס, אַז אַפילו דעמאָלט האָט נאַפּאָלעאָן אויסבאַהאַלטן דעם דרייסטן געדאַנק, אַז ער װאָלט װעלן חתונה האָבן מיט אַ רוסישער פרינצעסין, מיט אַן אמתער פרינצעסין. נאָר דאָס, — האָט ער געמוזט געװאָר װערן אין יאָר 1810, — איז געװען אַ ביסל צו פיל.

נאָך טילזיט איז געװען צו מערקן אַ בפירושע פאַרענדערונג אין נאַפּאָלעאָנס כאַראַקטער. ער איז געװאָרן חוצפּהדיקער, װיניציקער איינגעהאַלטן בנוגע צו מניעות, האָט זיך אַלץ מער איינגערעדט, אַז ער איז דער באַשערטער האַר פון דער װעלט, אַלײן װיניציקער געדולדיק איז ער געװאָרן אויסצוהערן טענות קעגן זיינער אַ מיינונג.

אין יאָר 1808 האָט ער אָפּגעטאָן זייער אַן ערנסטן פעלער. שפּאַניע איז געװען זיינער אַן אונטערטעניקער פאַרבינדעטער, אינגאַנצן אונטער זיין ממשלה. נאָר ער האָט געהאַלטן פאַר נייטיק אַראָפּצוזעצן איר בורבאָנישן קיניג, בכדי אַרויפצוזעצן זיין ברודער זשאָזעף, דעם קיניג פון ביידע סיציליעס. פּאָרטוגאַל האָט ער שוין געהאַט איינגענומען, און די צװיי קיניגרייכן שפּאַניע און פּאָרטוגאַל האָבן באַדאַרפט װערן פאַראייניקט. דערויף זיינען די שפּאַניער אויפגעשטאַנען אין אַ שטימונג פון פּאַטריאָטישער התלהבות, האָבן אַרומגערינגלט אַ פראַנצויזישע אַרמיי ביי באַילען און געצװאונגען זי זיך אונטערצוגעבן. דאָס איז געװען אַן איבעררייס אין די פראַנצויזישע נצחונות, װאָס האָט פאַרחידושט די װעלט.

די ענגלענדער האָבן ניט פאַרזאַמט אויסצונוצן די געלעגנהייט, װאָס דער אויפשטאַנד האָט זיי געגעבן, בכדי צו פאַרכאַפּן אַ פּאָזיציע קעגן נאַפּאָלעאָנען. סער אַרטור װעלסלי (דער שפּעטערדיקער הערצאָג װעלינגטאָן) איז אַראָפּ אויפן ברעג אין פּאָרטוגאַל, האָט צעקלאַפּט די פראַנצויזן ביי װימיעראָ און געצװאונגען זיי זיך צוריקצוציען קיין שפּאַניע. די נייס װעגן די דאָזיקע מפּלות האָבן געבראַכט צו אַ שטאַרקער אויפרעגונג אין עסטרייך און

דייטשלאַנד, און דער צאַר האָט זיך געשטעלט שטייפער אַנטקעגן זיין פֿאַרבינדעטן.

עס איז פֿאָרגעקומען אַ צווייטע באַגעגעניש פֿון די מושלים אין ערפֿורט, וואָס דעמאָלט האָט דער צאַר באַשיימפּערלעך זיך אַרויסגעוויזן ווינציקער נאָכגעביק אַנטקעגן נאַפּאָלעאָנס משונהדיקער טאַקטיק, ווי פֿריער. נאָכדעם זיינען געקומען פֿיר יאָר פֿון ניט-שטאַנדהאַפֿטיקער „ממשלה“ פֿון פֿראַנקרייך, וואָס אין דער צייט האָבן די קאָנטורן פֿון דער קאַרטע פֿון אייראָפּע זיך געביטן, ווי די ליניעס פֿון קליידער, אויסגעהאַנגען אויף אַ וועש-שטריק אין אַ ווינטיקן טאָג. נאַפּאָלעאָנס פּערזענלעכע אימפּעריע איז געוואַקסן כּסדר דורך אַנעקסיעס: ער האָט צוגענומען האָלאַנד, אַ גרויסן טייל פֿון מערב-דייטשלאַנד, אַ גרויסן טייל פֿון איטאַליע און אַ גרויסן טייל פֿון מזרחדיקן ברעג פֿון אַדריאַטישן ים. נאָר די פֿראַנצויזישע קאָלאָניעס זיינען איינע נאָך איינער צוגענומען געוואָרן פֿון ענגלאַנד, און די ענגלישע אַרמייען אויפֿן שפּאַנישן האַלב-אינזל האָבן אינאיינעם מיט שפּאַנישע הילפֿס-חיילות געשטופּט די פֿראַנצויזן אַלץ ווייטער קיין צפֿון-צו.

אין גאַנץ אייראָפּע האָט מען זייער שווער געפֿילט דעם יאָך פֿון נאַפּאָלעאָנען. איצט זיינען שוין זיינע קעגנער ניט נאָר מאָנאַרכן און מיניסטאָרן, נייערט אויך גאַנצע פֿעלקער. די פּרייסן האָבן נאָך זייער מפּלה אין יאָר 1806 גענומען זיך ברענגען אין אָרדענונג זייערע אינעווייניקסטע ענינים. אונטערן אָנפֿיר פֿון פֿרייהער פֿאָן שטיין האָבן זיי מבטל געווען זייער פֿעאָדאַליזם, אָפּגעשאַפֿט פּריווילעגיעס און לייב-אייגנטום, אָרגאַניזירט פֿאָלקס-בילדונג און פֿאָלקס-פּאַטריאָטיזם, דורכגעפֿירט פּאַקטיש, אָן וואָסער עס איז אינעווייניקסטן קאַמף, כּמעט אַלצדינג, וואָס פֿראַנקרייך האָט געהאַט דערגרייכט אין יאָר 1789. 1810 איז שוין געווען אַ נייע פּרייסן, דער קערן פֿון אַ נייער דייטשלאַנד. און איצט האָט אַלכּסנדר, ווי עס ווייזט אויס, אונטער דער השפּעה פֿון חלומות וועגן וועלט-הערשאַפֿט, ווידעראַמאָל אָנגעהויבן צו פּאָזירן ווי אַ פֿריינד פֿון פֿרייהייט. אין יאָר 1810 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ נייע רייבונג, דורכדעם, וואָס אַלכּסנדר האָט זיך אַנטקעגנגעשטעלט קעגן

נאַפּאָלעאָנס אַמביציעס זיך איינצוקויפֿן אין יחוס דורך אַ שידוך מיט אַ פּרינצעסין. נאַפּאָלעאָן האָט אָפּגעגט זיין אַמאָליקע העלפֿערין זשאָזעפֿינע, מחמת זי האָט קיין קינדער ניט געהאַט, כּדי צו זיכערן דעם „המשך“ פֿון זיין „דינאַסטיע“. ער האָט גענומען שדכענען זיך צו אַ רוסישער פּרינצעסין, נאָר אַלכּסנדר האָט אים אָפּגעשטופּט. דעמאָלט האָט ער זיך געווענדט קיין עסטרייך און האָט חתונה געהאַט מיט דער ערצהערצאָגינע מאַריע לויזע. די עסטרייכישע מלוכה־מענער האָבן אים ריכטיק פֿאַרשטאַנען אָפּצושאַצן. דורך אָט־דעם שידוך איז נאַפּאָלעאָן געווען געפֿאַנגען אין דער דינאַסטישער סיסטעם אַריין. ער האָט געקאָנט ווערן דער באַשעפֿער פֿון אַ נייער וועלט, האָט ער בעסער געוואָלט ווערן דער איידעם פֿון דער אַלטער.

אין די ווייטערדיקע צוויי יאָר האָט ער גענומען האַסטיק גיין צוריק. ער איז שוין מער ניט געווען דער פֿירער און די השלמה פֿון דער רעוואָלוציע, שוין מער ניט דער פֿאַרקערפּערטער גייסט פֿון אַ ניי־געבוירענער וועלט; ער איז געווען ניט מער ווי אַן אַוטאָקראַט פֿון אַ נייעם און גרעבערן מין. ער האָט אָפּגעשטופּט אַלע פֿריי־גייסטיקע מענטשן און האָט זיך אויך צעקריגט מיט דער קירך. מלכים און יאַקאָבינער זיינען געווען איינס, ווען עס איז געגאַנגען מכּוח דער פֿראַגע, ווי אַזוי אים בייצוקומען. בריטאַניע איז געווען זיין פֿאַרביסענער שונא. שפּאַניע האָט געפֿלאַקערט מיט אַ גייסט, וואָס אַ קאָרסיקאַנער האָט אים באַדאַרפֿט פֿאַרשטיין. ער האָט נאָר באַדאַרפֿט זיך צעקריגן מיט אַלכּסנדרן, כּדי די דאָזיקע אַמפּעריע פֿון בלאָף און טעאַטער־שפּיל זאָל זיך צעפֿליען ווי אַ רויך. און די דאָזיקע מחלוקת איז טאַקע געקומען.

אַלכּסנדרס געפֿילן צו נאַפּאָלעאָנען זיינען תּמיד געווען זייער געמישטע: ער האָט מקנא געווען נאַפּאָלעאָנען ווי אַ קאָנקורענט און האָט אים פֿאַראַכט ווי אַן אויפֿגעקומענעם. חוץ דעם האָט אַרום אַלכּסנדרן אַרומגעשוועבט עפּעס אַ מין אומבאַשטימטע און סענטימענטאַלע גרויסקייט. ער איז געווען אַריינגעטאָן אין מיסטישער פֿרומקייט, ער האָט זיך איינגערעדט, אַז רוסלאַנד און ער האָבן אַ באַזונדער שליחות איינצושטעלן שלום אין אייראָפּע און אין דער

וועלט — דורך פּאַרטיליקן נאַפּאָלעאָנען. נאָר דאָס ברענגען שלום אין אייראָפּע האָט אויסגעדאַכט, אַז עס שטימט מיט דער אַנעקסיע פון פינלאַנד, פון דעם גרעסטן טייל פוילן און פון גרויסע שטיקער פון דער טערקישער אימפּעריע. באַזונדערס האָט ער געוואָלט ווידער אָנהייבן האַנדלען מיט בריטאַניע, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט דערצו ניט דערלאָזט. וואָרעם דער גאַנצער האַנדל פון דייטשלאַנד איז געווען געשטערט, און די האַנדלס־קלאַסן זיינען געווען פאַרביטערט קעגן נאַפּאָלעאָנס „קאָנטינענטאַלער סיסטעם“, וואָס האָט באַדאַרפט בדלות שטעלן בריטאַניע, ווייל זי האָט ניט דערלאָזט בריטישע סחורות אַריינקומען קיין אייראָפּע. רוסלאַנד האָט דערפון געליטן נאָך מער ווי דייטשלאַנד.

דער אַיינריס איז געקומען אין יאָר 1811, ווען אַלכּסנדר האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דער „קאָנטינענטאַלער סיסטעם“. 1812 האָט אַ גרויסע מאַסע אַרמייען, וואָס האָט געציילט אַרום־און־אַרום 600.000 מאַן, זיך געלאָזט מאַרשירן קיין רוסלאַנד, אונטער דער אייבערשטער קאָמאַנדע פון נייעם קיסר. ביי אַ העלפט פון דעם חייל זיינען געווען פראַנצויזן; דאָס איבעריקע איז געווען צונויפגעשלעפּט פון די פאַרבינדעטע און אונטערטעניקע פעלקער. דאָס איז געווען אַ צונויפגעמישטע אַרמיי, ווי די אַרמיי פון דריוש אָדער פון קאַוואַד. די שפּאַנישע מלחמה האָט זיך נאָך געצויגן. נאַפּאָלעאָן האָט ניט געמאַכט קיין פּרווו צו ענדיקן זי. סך־הכּל האָט ער אַרויסגעצויגן פון פראַנקרייך אַ פערטל מיליאָן מענטשן. ער האָט זיך דורכגעשלאָגן זיין וועג דורך פוילן און רוסלאַנד, כּדי צו דערלאַנגען ביז מאָסקווע, איידער דער ווינטער קומט אָן. די רוסישע אַרמייען האָבן צום גרעסטן טייל אויסגעמיטן אַ שלאַכט. און נאָך איידער דער ווינטער איז געפאַלן אויף אים, איז זיין לאַגע שוין געוואָרן בפירוש געפערלעך. ער האָט איינגענומען מאָסקווע אין דער האָפענונג, אַז דאָס וועט צווינגען אַלכּסנדרן צו שליסן שלום. נאָר אַלכּסנדר האָט קיין שלום ניט געוואָלט, און נאַפּאָלעאָן האָט זיך געפונען אין דער זעלביקער לאַגע, ווי דריוש האָט זיך געפונען מיט 2300 יאָר צוריק אין דרום־רוסלאַנד. די רוסן, וואָס זיינען נאָך אין אַ באַשטימענדיקער שלאַכט ניט געשלאָגן געוואָרן, זיינען אָנגעפאַלן אויף די־

נע פֿאַרבינדונגען, האָבן צו ביסלעכווייז געשלאָגן זיין אַרמיי. הולאַהן האָבן זיי געהאָלפֿן. שוין איידער נאַפּאָלעאָן איז געווען אָנגעקומען אין מאָסקווע, האָט ער געהאַט אָנגעוואָרן 150.000 מאַן. נאָר אים האָט געפֿעלט דרייסעס שכל, און ער האָט ניט געוואָלט צוריק אָפּטרעטן. דער ווינטער איז געבליבן אַ לאַנגע צייט אַ מילדער, גאָרניט ווי געוויינטלעך — ער וואָלט נאָך געקאָנט זיך אַרויסראַטעווען. נאָר אָנשטאָט דעם, איז ער געבליבן אין מאָסקווע און געמאַכט פּלע-

נאַפּאָ־עאָנס ארמיי אויף א־ר צור־קוועג פון מאָסקווע 1812. איינע פון די גרעסטע טראַגעדיעס אין דער געשיכטע. לויט אַ געמעל פון פ. בואסאַר.

נער, וואָס האָבן ניט געקאָנט ווערן אויסגעפֿירט. אין זיינע פֿריערדיקע שפּילן מיטן גורל האָט אים אַלץ הפֿלאדיק אָפּגעגליקט: ער האָט זיך אַרויסגעכאַפּט אומבאַשעדיקט פֿון עגיפּטן, ער איז געוואָרן געראַטעוועט פֿון אונטערגאַנג אין בריטאַניע דורך די ניצחונות פֿון ענגלישן פֿלאָט. אָבער איצט איז ער ווידער געווען אין דער קלעם, אָבער דאָס מאָל האָט ער זיך שוין ניט געזאָלט אַרויסמאַכן. ער וואָלט אפֿשר איבערגעווינטערט אין מאָסקווע, נאָר די רוסן האָבן

אים אַרויסגערוקט: זיי האָבן אונטערגעצונדן די שטאָט, און אַ גרויסער טייל פון איר איז פאַרברענט געוואָרן.

שפּעט אין אָקטאָבער, שוין לחלוטין צו שפּעט, האָט ער סוף-כל-סוף באַשלאָסן אָפּצוציען צוריק. ער האָט געמאַכט אַ ניט-געראָטענעם פּרוּוו זיך דורכצורייסן אויף אַ נייער צוריקצי-ליניע קיין דרומית-מערבית, און דערנאָך האָט ער געווענדט די איבערגעבליבענע טיילן פון דער גרויסער אַרמיי אין דער ריכטונג פון יענעם לאַנד, וואָס זי האָט געהאַט פאַרוויסט ביי איר פאָרמאַרש. גוואַלדיקע שטרעקעס האָבן זיי אָפּגעשיידט פון אַ פריינדלעכער טעריטאָריע. דער ווינטער האָט זיך ניט געאײַלט. אַ וואָך צייט האָט די גרויסע אַרמיי זיך געמאַטערט טאָפּטשענדיק אין בלאָטע. דערנאָך זיינען אָנגעשטאַנען שאַרפע פרעסט, און דערנאָך די ערשטע פליאַכעס שניי, און דערנאָך ווייטער שניי און שניי אָן אַ סוף...

פאַוואָליע האָט די דיסציפּלין אָפּגעלאָזט. די הונגעריקע אַרמיי האָט זיך אויסגעשפּרייט צו זוכן שפּייז, ביז זי איז צעריסן געוואָרן פּשוט אין באַנדעס מאַראָדיאָרן. די פּויערים זיינען אויפגעשטאַנען קעגן זיי, פּשוט, כדי זיך צו באַוואָרענען קעגן רויבערייען, פלעגן לאָקערן אויף זיי אויף די וועגן, און אויסהרגענען זיי. עס האָט זיך געיאָגט נאָך זיי אַ מחנה גרינגע רייטעריי — נאָך אַלץ קאָזאַקן. דער צוריקצי איז איינע פון די גרעסטע טראַגעדיעס אין דער געשיכטע.

צולעצט האָט נאַפּאָלעאָן און זיין שטאַב מיט אַ הייפל גוואַרדיע און באַדינערס זיך ווידער באַוויזן אין דייטשלאַנד; קיין אַרמיי האָט ער ניט געהאַט מיט זיך, נאָר פאַרווילדערטע און דעמאָראַליזירטע באַנדעס. די גרויסע אַרמיי, וואָס איז אָפּגעטראָטן אונטער דער קאָמאַנדע פון מאַרשאַל מיוראַט, האָט דערגרייכט קיין קעניגסבערג אין אַ דיסציפּלינירטן צושטאַנד, אָבער פון זעקס מאָל הונדערט טויזנט מאַן זיינען געבליבן נאָר איין טויזנט. פון קעניגסבערג איז מיוראַט אָפּגעטראָטן קיין פּויזן. דער פּרייסישער טייל האָט זיך אונטערגעגעבן די רוסן; די עסטרייכער זיינען אַוועק אַהיים קיין דרום. אומעטום האָבן צעשפּרייטע פּליטים, אָפּגעריסענע, אויסגעדאַרטע, דערפראָרענע, פאַרשפּרייט די נייס וועגן דעם חורבן.

נאַפּאָלעאָנס כּישוף איז געווען כּמעט אויסגעשעפּט. ער איז געלאָפן מיט עקסטרע-פּאָסט קיין פּאַריז. ער האָט באַפוילן תּיכּף צו קלייבן נייע רעקרוטן און אָרגאַניזירן פרישע אַרמייען אינמיטן די חורבות פון זיין וועלט-אימפּעריע. עסטרייך האָט זיך געווענדט קעגן אים (1813). גאַנץ אייראָפּע האָט זיך געריסן אויפצושטיין קעגן אָטדעם שליח פון פרייהייט, וואָס האָט געפעלשט אין זיין שליחות און איז געוואָרן אַ פּשוטער אוזורפּאַטאָר. די נייע אָרדענונג האָט ער אָפּגעגאַרט; די אַלטע אָרדענונג, וואָס ער האָט זי אָפּגעראַטעוועט

דער רוסישער קיסר אלכּסנדר I.

און געמאַכט אויפלעבן, האָט איצט אים אומגעבראַכט. פּרייסן איז אויפגעשטאַנען, און עס האָט זיך אָנגעהויבן דער דייטשער „באַפרייונגס-קריג“. שוועדן איז צוגעשטאַנען צו זיינע שונאים. שפּעטער האָט אויך האָלאַנד מורד געווען. מיוראַט האָט פּאַראייניקט אַן ערך 14.000 פראַנצויזן אַרום זיין דיסציפּלינירטן קערן אין פּויזן, און דער דאָזיקער חייל האָט זיך צוריקגעצויגן דורך דייטשלאַנד, פּונקט ווי אַ מענטש, וואָס איז אַריין אין אַ שטייגפול מיט דרעסירטע לייבן און ער הייבט אָן באַמערקן, אַז די דרעסור הייבט אָן פאַרלירן איר ווירקונג אויף די חיות. אין פרי-יאָר האָט נאַפּאָלעאָן איבערגענומען די הויפּט-קאָמאַנדע, האָט געוואונען אַ גרויסע שלאַכט ביי

דרעזדען, און דערנאָך ווייזט אויס ווי ער וואָלט געוואָרן צעבראָכן אינטעלעקטועל און מאָראַליש. ער איז געוואָרן צערייצט ביז צו מישוגעת, און צייטנווייז האָט אים באַהערשט אַ שטימונג פון גאָרנישט טאָן. ער האָט געטאָן ווינציק אָדער גאָרנישט, בכדי אויסצונוצן די שלאַכט ביי דרעזדען. אין סעפּטעמבער איז פאָרגעקומען די „פעלקער-שלאַכט“ ביי לייפּציק, וואָס נאָך איר זיינען די זאַקסן, וואָס ביז איצט זיינען זיי נאָכגעגאַנגען זיין שטערן, אַריבער צו די פאַרבינדעטע. צום סוף יאָר זיינען די פראַנצויזן געווען צוריקגעשלאָגן אין פראַנקרייך.

1814 איז געווען די לעצטע קאַמפּאַניע. פראַנקרייך איז געוואָרן באַפאַלן פון מזרח-זייט און פון דרום-זייט. שוועדן, דייטשן, עסטרייכער, רוסן זיינען אַריבער דעם ריין; ענגלענדער און שפּאַניער זיינען אַריבער די פּירענייען. ווידער אַמאָל האָט נאַפּאָלעאָן זיך געשלאָגן גלענצנדיק, נאָר ער האָט גאָרנישט געקאָנט מאַכן מער. די מזרחדיקע אַרמייען האָבן אים ניט אַזוי געשלאָגן, ווי געשטופּט זיך נאָך אים, און אין מערץ האָט פּאַריז קאַפּיטולירט. אַ ביסל שפּעטער האָט דער קיסר אין פאָנטענבלאָ אָפּגעדאַנקט.

אַז ער איז געקומען אין דער פּראָוואַנס, אויפן וועג פון פראַנקרייך, איז אַ ראָיאַליסטישער המון אָנגעפאַלן אויף אים, און זיין לעבן איז געווען אין סכנה.

---

5. די הונדערט טעג.

דאָס איז געווען דער נאַטירלעכער און אמתער סוף פון נאַפּאָלעאָנס קאַריערע. סוף-כל-סוף איז ער געוואָרן דערשטיקט. וואָלט געווען אַ שטיקל לאָגישער זין אין דעם גאַנג פון דער מענטשלעכער געשיכטע, וואָלטן מיר געהאַט צו דערציילן וועגן דער קאָנצענטרירונג פון מענטשלעכן וויסן און ווילן אויף דער אויפגאַבע, וואָס זיין קאַריערע האָט איבערגעריסן, אויף דער אויפגאַבע אויפצובויען אַ וועלט-סיסטעם פון גערעכטיקייט און פרייער קראַפט-אָנשפּאַנונג אויפן אָרט פון דער באַנקראָטירטער אַלטער אָרדענונג.

נאָר מיר האָבן ניט צו דערציילן וועגן אַזאַ זאַך. וויסנשאַפט און חכמה האָבן בפירוש געפעלט אויף דעם גרויסן ראָט פון די פאַר-בינדעטע. עס איז געקומען דער אומבאַשטימטער הומאַניזם און די פאַרחלומטע פוסטע גאווה פון צאַר אַלכסנדר, עס זיינען געקומען די צעטרייסלטע האַבסבורגער פון עסטרייך, די רישעותדיקע האָ-הענצאָלערנס פון פרייסן, די אַריסטאָקראַטישע טראַדיציעס פון ברי-טאַניע, נאָך שטאַרק איינגעשראָקן דורך דער רעוואָלוציע און איר געוויסן איינגאַנצן געקרימט דורך דער געגנבעטער געמיינדע-ערד און דורך די שוויץ-וואַרשטאַטן, וואו קינדער זיינען אויסגעגאַנגען אין איבערמאָטיקער האָרעוואַניע. ניט קיין פעלקער זיינען געקומען צום קאָנגרעס, נייערט נאָר מאָנאַרכן און אויסערן-מיניסטאָרן. דער קאָנ-גרעס האָט זיך קוים געהאַט צונויפגעקליבן, זיינען שוין די דיפּלאָ-מאַטן געזעסן ביי דער אַרבעט צו פירן בשתיקה געשעפטן און שליסן אָפּמאַכן איינער הינטער דעם צווייטנס רוקן. עס האָט ניט געקאָנט זיין קיין גרעסערער גלאַנץ און פּאָמפּע, ווי אָט-דער פּאַראַד פון דעם קאָנגרעס, וואָס האָט זיך צונויפגעקליבן אין ווין נאָך אַ גרויסאַרטיקן אָפיציעלן וויזיט פון אַלע פאַראייניקטע מאָנאַרכן אין לאָנדאָן. די געזעלשאַפטלעכע זייט פון קאָנגרעס איז געווען זייער שטאַרק: עס זיינען געווען אַ סך שיינע דאַמען, עס איז געווען אַ בלייאַסק פון שטערן און פון אוניפאָרמעס, אָן אַ סוף מאָלצייטן און בעלער, אַ מעכטיקער שטראָם פון גלענצנדיקע אַנעקדאָטן און פינקל-דיקע וויצן. דער גלענצנדיקסטער גייסט פון דער פאַרזאַמלונג איז געווען אַ געוויסער טאַליראַן, איינער פון נאַפּאָלעאָנס פירשטן, וואָס איז באמת געווען אַ גלענצנדיקער מענטש; פאַר דער רעוואָלוציע איז ער געווען אַ גייסטלעכער, בעת דער רעוואָלוציע האָט ער אַריינ-געטראָגן דעם פאָרשלאָג צו קאָנפיסקירן די מאַיאָנטקעס פון דער קירך, און איצט האָט ער געהאַלטן, אַז מען דאַרף ברענגען צוריק די בורבאָנען.

די פאַרבינדעטע האָבן געפטרט די טייערע צייט אין רייסעדייען. וואָס האָבן זיך אַלץ מער צעברענט: איטלעכער האָט געוואָלט האָבן

פאַר זיך אַלץ מער פון דעם רויב. דערווייל זיינען די בורבאָנען געקומען צוריק קיין פראַנקרייך. מיט זיי איז געקומען די גאַנצע רעשט פון די עמיגראַנטן, להוט נאָך די אַלטע פּריווילעגיעס און נאָך נקמה. איין גרויסער עגאָיזם איז געוואָרן אָפּגעשוועקט, אָבער אויף זיין אָרט איז געקומען אַ המון פון נאָך געמיינערע עגאָיסטן. דער נייער קיניג איז געווען לודוויג XVIגס אַ ברודער; ער האָט געהאַט אָנגענומען דעם טיטל לודוויג XVIII, ווי נאָר ער איז געוואָר געוואָרן, אַז זיין קליינער פּלימעניק (לודוויג XVII) איז געשטאָרבן אין שפּיטאָל אין טאַמפּל. ער איז געווען אַ פּאָראַגריקער און שווערגופיקער מענטש, אפשר ניט קיין שלעכטער לויט דער נאַטור, נאָר דער סימבאָל פון דער אַלטער סיסטעם. אַלץ וואָס איז געווען ניי אין פראַנקרייך האָט געשפּירט דעם שווערן טראָט פון דער רעאַקציע, וואָס איז געקומען מיט אים. דאָס איז ניט געווען קיין באַפרייונג, נייערט אַ נייע טיראַניע — אַ שווערע און נידעריקע אָנשטאָט דער אַקטיווער און גלענצנדיקער.

איז דען פאַר פראַנקרייך ניט געווען קיין אַנדער האָפענונג?

די בורבאָנען האָבן אַרויסגעוויזן אַ באַזונדער רשעות אַנטקעגן די וועטעראַנען פון דער גרויסער אַרמיי, און פראַנקרייך איז איצט געווען פול מיט צוריקגעקערטע קריגס-געפאַנגענע, וואָס האָבן איצט ניט געוואוסט וואָס עס וועט זיין מיט זיי. נאַפּאָלעאָן האָט געקראָגן אַ קליינע אימפּעריע אויפן אינזל עלבאַ. מען האָט אים נאָך באַדאַרפט רופן קיסר, און ער האָט געהאַלטן אַ שטיקל הויף. אַלכּסנדר האָט דאָס געפאָדערט פאַר זיין געפאַלענעם קאָנקורענט, צי מחמת ריטערלעכקייט אָדער קאַפּריז. די האַבסבורגער האָבן זייער האַבסבורגער קיסרינע צוגענומען קיין ווין — זי איז גערן מיטגעגאַנגען — און ער האָט זי שוין קיין מאָל מער ניט געזען.

נאָך אָפּזיצן עלף חדשים אויף עלבאַ האָט נאַפּאָלעאָן באַשלאָסן, אַז פראַנקרייך איז שוין זאַט מיט די בורבאָנען. ער האָט זיך געמיט אויסצומיידן די ענגלישע שיפן, וואָס האָבן באַוואַכט זיין אינזל, און האָט זיך באַוויזן ווידער אין קאַן אין פראַנקרייך צו שפּילן זיין לעצטן קאָן קעגן גורל. זיין גאַנג קיין פּאַריז איז געווען אַ טריומף-מאַרש; ער האָט מאַרשירט איבער ווייסע בורבאָנישע קאָ-

קאָרדעס. דערנאָך איז ער אין משך פון הונדערט טעג, „די הונדערט טעג“, ווידער געווען דער בעלעבאָס פון פראַנקרייך.

זיין צוריקקער האָט געשאַפן אַ משונהדיקע לאַגע פאַר איטלעכן ערלעכן פראַנצויז. פון איין זייט איז געווען דער דאָזיקער אוזאַנטוריסט, וואָס האָט אָפגענאַרט די רעפובליק; פון דער אַנדער זייט — די שטיקנדיקע וואָג פון דעם אַלטן אויפגעריכטן קיניגטום. די פאַרבינדעטע האָבן מער ניט געוואָלט הערן וועגן ווייטערדיקע עקספערימענטן מיט רעפובליקאַניזם. איז דעריבער געשטאַנען די פראַגע: די בורבאָנען אָדער נאַפּאָלעאָן? קיין חידוש ניט, וואָס אין גרויסן און גאַנצן איז פראַנקרייך געווען מיט נאַפּאָלעאָנען. ער איז געקומען צוריק און האָט צוגעזאָגט, אַז עס וועט איצט אַליץ זיין אַנדערש: עס וועט שוין ניט זיין קיין דעספּאָטיזם; ער וועט אָפּהיטן די קאָנסטיטוציע...

ער האָט צונויפגעקליבן אַן אַרמיי, געמאַכט עטלעכע פּרוּוון צו שליסן שלום מיט די פאַרבינדעטע. אַז ער האָט אײַנגעזען, אַז דאָס גיט זיך ניט איין, האָט ער האַסטיק גענומען שלאָגן די ענגלענדער, האָלענדער און פּרייסן אין בעלגיע, מיט דער האָפענונג צו צעקלאַפּן זיי, איידער די עסטרייכער און רוסן וועלן באַוויזן צו קומען. שיר-שיר האָט ער דאָס טאַקע אויסגעפירט. ער האָט צעשלאָגן די פּרייסן ביי ליני, אָבער ניט גענוג. און דערנאָך איז ער געוואָרן צעקלאַפּט אויף אַלע מאָל דורך דער אויסגעהאַלטנקייט פון די ענגלענדער אונטער וועלינגטאָן ביי וואַטערלאָ (1815), און בליכער מיט די פּרייסן האָבן פאַרענדיקט די מפּלה, דורכדעם וואָס זיי זיינען אָנגעפאַלן אין זיין לינקן פלאַנק. וואַטערלאָ האָט זיך געענדיקט מיט אַ חורבן; נאַפּאָלעאָן איז געבליבן אָן שטיצע און אָן האָפענונג. פראַנקרייך האָט ווידער זיך אָפּגעווענדט פון אים. איטלעכער, וואָס איז צו אים צוגעשטאַנען, האָט זיך געסטאַרעט וואָס מער אָנצופאַלן אויף אים, כּדי אָפּצומעקן זיין מיעות. די צייטווייליקע רעגירונג אין פּאַריז האָט אים באַפוילן צו פאַרלאָזן דאָס לאַנד און געגעבן אים אַ מעת-לעת צייט דאָס אויסצופירן.

ער האָט געפּרוּווט צו אַנטלויפן קיין אַמעריקע. ער איז געקומען קיין ראָשפאָר, נאָר דאָרט האָבן אים אָפּגעוואַרט ענגלישע קרייצערס.

פראַנקרייך איז איצט געווען ראָיאַליסטיש און האָט אים גערודפט. איז ער אַרויף אויפן באָרט פון דער ענגלישער פרעגאַט „בעלע-ראָפאָן“ און האָט געבעטן אים צוצונעמען ווי אַן אַנטלאָפענעם; מען האָט אים באַהאַנדלט ווי אַ געפאַנגענעם; מען האָט אים אַרי-בערגעפירט קיין פּלימוט און פון פּלימוט גלייך אויפן איינזאַמען טראָפּישן אינזל סאַנקט העלענע.

דאָרט איז ער געבליבן ביז זיין טויט פון קרעפס אין יאָר 1821. ער האָט זיך דער עיקר פאַרנומען מיט צוגרייטן זיינע מע-מואַרן, וואָס ער איז מיט זיי געווען אויסן צו שילדערן די וויכטיקסטע געשעענישן פון זיין לעבן אין אַ סימפּאַטישער שיין. צוויי מענטשן פון די וואָס זיינען געווען מיט אים האָבן פאַרשריבן זיינע שמועסן און פאַרצייכנט זייערע איינדרוקן פון אים. די דאָזיקע ביכער זיינען געוואָרן שטאַרק מפורסם אין פראַנקרייך און אייראָפּע.

דער הייליקער בונד פון די מאָנאַרכן פון רוסלאַנד, עסטרייך און פּרייסן (וואָס אַנדערע מאָנאַרכן זיינען פאַרבעטן געוואָרן צו-צושטיין צו אים) האָט זיך געהאַט איינגערעדט, אַז נאָכדעם ווי זיי האָבן צעשלאָגן נאַפּאָלעאָנען, האָבן זיי צעשלאָגן די רעוואָלוציע, אַ דריי געטאָן אויף צוריק דעם ווייזער פון גורל און אויפגעריכט אויף אייביק די גרויס-מאָנאַרכיע. מען זאָגט, אַז דער הויפּט-דאָקומענט פון דעם פּלאַן פון הייליקן בונד זאָל זיין געשריבן אונטער דער השפּעה פון דער באַראָנעסע פאָן קרידענער, וואָס איז קענטיק געווען אַ מין גייסטיקע פירערין פון רוסישן קיסר. דער דאָקומענט הייבט זיך אָן: „אין נאָמען פון דער הייליקסטער און ניט-צו-טיילנדיקער דריי-איינקייט“ און איז מחייב די באַטייליקטע מאָנאַרכן „צו באַטראַכטן זיך לגבי זייערע אונטערטאַנען און אַרמייען ווי פאַמיליען-פאָטערס“ און „צו קוקן איינער אויפן צווייטן ווי חברים לאַנדסלייט“, אונטער-צוהאַלטן איינער דעם צווייטן, באַשיצן די אמתע רעליגיע און צו באַוועגן זייערע אונטערטאַנען צו שטאַרקן זיך און אָפּצוהיטן די חובות פון קריסטן. עס איז דעקלאַרירט געוואָרן, אַז קריסטוס איז דער אמתער קיניג פון די קריסטלעכע פעלקער — אַן עכט מעראָ-ווינגישער קיניג, דאַרף מען באַמערקן, וואָס די הערשנדיקע סווערענען זיינען געווען זיינע פּאַלאַץ-מאַיאָרן. דער ענגלישער קיניג האָט קיין

מאַכט נישט געהאַט צו חתמען דעם דאָזיקן דאָקומענט, דעם פּויפּס און דעם סולטאַן האָט מען ניט געבעטן. די איבעריקע אייראָפּעישע מאָנאַרכן, דערין אויך דער פראַנצויזישער, זיינען צוגעשטאַנען. מער ניט דער קיניג פון פוילן האָט ניט געחתמעט, וואָרעם אין פוילן איז קיין קיניג ניט געווען: אלכסנדר האָט אין דער שטימונג פון פרומער אַבסטראַקציע אַנעקטירט דעם גרעסטן טייל פוילן.

דער הייליקער בונד איז קיין מאָל ניט געוואָרן פאַקטיש קיין געזעצלעכער בונד פון מלוכות. אָנשטאָט אים איז געוואָרן אַ רעאַלע פעלקער-ליגע דער קאָנצערט פון אייראָפּע, וואָס פראַנקרייך

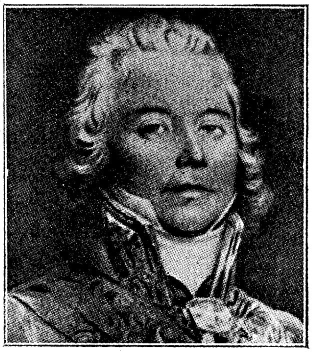

פירשט טאַלייראַן דע פעריגאָר, דער דיפּלאָמאַט פון דער רעסטאַווראַציע. לויט אַ בילד אין ווערסאַיל.

איז צו אים צוגעשטאַנען אין יאָר 1818, און ענגלאַנד איז אַרויסגעטראָטן פון אים אין יאָר 1822.

עס איז דערנאָך געקומען אַ פּעריאָד פון שלום און אונטערדריקונג. אַ סך מענטשן זיינען אין יענע שוואַרצע טעג געווען נוטה צו באַטראַכטן אַפילו נאַפּאָלעאָנען מיט ליבשאַפט און אָנצונעמען זיין טענה, אַז אויף אַן אומדערקלערלעכן אופן האָט ער דורך אויפשטעלן זיין ממשלה באַפעסטיקט די רעוואָלוציע און פראַנקרייך. נאָך זיין טויט איז אויסגעוואַקסן אַ קולט פון אים, ווי פון עפּעס אַ מיסטישן העלד.

6. די קאַרטע פון אייראָפּע 1815.

כמעט אין אַ משך פון פערציק יאָר האָט די אידעע פון הייליקן בונד, דער קאָנצערט פון אייראָפּע, וואָס איז פון איר אַרויסגעוואַקסן, און די ריי קאָנגרעסן און קאָנפערענצן, וואָס זיינען אָפּגעהאַלטן נעהאָרן שפּעטער, נאָכדעם ווי דער קאָנצערט איז בטל געוואָרן, איינגעהאַלטן אַן אומזיכערן שלום אין אייראָפּע, וואָס איז געווען אויסגעמאַטערט פון קריג. צוויי זאַכן האָבן דער עיקר געשטערט, אַז דער פּעריאָד זאָל זיין אַ פּעריאָד פון פולן סאָציאַלן און אינטערנאַציאָנאַלן שלום, און האָבן צוגעגרייט דעם יסוד פאַר די מלחמות צווישן די יאָרן 1854 און 1871. די ערשטע איז געווען די שטרעבונג פון די קיניגלעכע הויפן, געווענדט אויפצוריכטן די פּריווילעגיעס פון די שטאַנדן און זיך אַריינצומישן אין דער פרייהייט פון דענקען און שרייבן און לערנען. און די צווייטע זאַך איז געווען די אוממעגלעכע סיסטעם פון די גרענעצן, וואָס עס האָבן אָנגעצייכנט די דיפּלאָמאַטן פון ווין.

די נטיה פון דער מאָנאַרכיע צו גיין צוריק צום אַמאָליקן מצב האָט זיך אַנטפּלעקט צוערשט און באַזונדערס בולט אין שפּאַניע. דאָרט איז אַפילו ווידער אויפגעריכט געוואָרן די אינקוויזיציע. אויף יענער זייט אַטלאַנטישן אָקעאַן האָבן די שפּאַנישע קאָלאָניעס נאָכגעמאַכט דעם ביישפּיל פון די פאַראייניקטע שטאַטן און זיינען אויפגעשטאַנען קעגן דער אייראָפּעישער גרויס=מלוכה=סיסטעם, ווען נאַפּאָלעאָן האָט אַוועקגעזעצט זיין ברודער זשאָזעף אויפן שפּאַנישן טראָן אין יאָר 1810. דער וואַשינגטאָן פון דרום=אַמעריקע איז געווען גענעראַל באָליוואַר. שפּאַניע איז ניט געווען בכוח צו דערשטיקן דעם אויפשטאַנד, ער האָט זיך פאַרשלעפּט אויף לאַנג, אַזוי ווי דער אומאָפּהענגיקייטס=קריג פון די פאַראייניקטע שטאַטן האָט זיך פאַרשלעפּט. צום סוף האָט עסטרייך, אין הסכם מיטן גייסט פון דעם הייליקן בונד, אַריינגעטראָגן דעם פאָרשלאָג, אַז די אייראָפּעישע מאָנאַרכן זאָלן ביישטיין שפּאַניע אין דעם קאַמף. ענגלאַנד איז געווען קעגן דעם, אָבער דער עיקר האָט דער פּרעזידענט פון די פאַראייניקטע שטאַטן מאָנראָ אין יאָר 1823 געוואָרנט פאַר אָט דער פּראָ=

יעקטירטער מאָנאַרכיסטישער רעסטאַווראַציע. ער האָט דערקלערט, אַז די פאַראייניקטע שטאַטן וועלן באַטראַכטן איטלעכע אויסשפרייטונג פון דער אייראָפּעישער סיסטעם אויף דעם מערבדיקן האַלבקיילעך ווי אַ פיינדלעכן אַקט. אַזוי איז אויפגעקומען די מאָנראָדאָקטרינע, וואָס האָט אָפּגעשטופּט די גרויס־מלוכה־סיסטעם פון אַמעריקע אויף אַ משך פון איבער אַ יאָרהונדערט און האָט געגעבן די נייע מלוכות פון דער שפּאַנישער אַמעריקע די מעגלעכקייט אויסצואַרבעטן זייער גורל לויט אַן אייגענער ריכטונג.

אָבער אויב דער שפּאַנישער מאָנאַרכיזם האָט אָנגעוואָרן זיינע קאָלאָניעס, האָט ער אָבער אין אייראָפּע לכל הפּחות, אונטערן שוץ פון דעם קאָנצערט פון אייראָפּע, געקאָנט טאָן וואָס אים איז געפעלן. אַ פאָלקס־אויפשטאַנד אין שפּאַניע איז דערשטיקט געוואָרן דורך אַ פראַנצויזישער אַרמיי אין יאָר 1813, מיט אַ מאַנדאַט פון אַן אייראָפּעישן קאָנגרעס, און פון דער אַנדער זייט האָט עסטרייך דערשטיקט אַ רעוואָלוציע אין נעאַפּאָל.

אין יאָר 1824 איז לודוויג XVIII געשטאָרבן. נאָך אים איז געוואָרן קיניג גראַף ד'אַרטואַ, דער זעלביקער, וואָס מיר האָבן דערמאָנט, אַז אין יאָר 1789 איז ער געלעגן ווי אַן עמיגראַנט לעבן פראַנצויזישן גרענעץ; ער האָט אָנגענומען דעם טיטל קאַרל X. קאַרל האָט זיך פירגענומען מבטל צו זיין די פרייהייט פון דער פּרעסע און פון די אוניווערסיטעטן און צו רעסטאַווירן די אַבסאָלוטיסטישע רעגירונג. עס איז באַשטימט געוואָרן אַ סומע פון אַ ביליאָן פראַנק אויף צו באַצאָלן די אַדל־לייט פאַר די פאַרברענטע שלעסער און קאָנפיסקירטע מאַיאָנטקעס פון יאָר 1789. אין יאָר 1830 איז פּאַריז אויפגעשטאַנען קעגן דער דאָזיקער פאַרקערפערונג פון אַלטן רעזשים און האָט אויף זיין אָרט אַוועקגעזעצט לודוויג פיליפּ, דעם זון פון יענעם פיליפּ, הערצאָג פון אָרלעאַן, וואָס איז געטויט געוואָרן בעת דעם טעראָר. די אַנדערע קאָנטינענטאַלע מאָנאַרכיעס האָבן זיך ניט אַריינגעמישט אין דעם ענין, מחמת גרויס־בריטאַניע האָט אָפן אָנערקענט די דאָזיקע רעוואָלוציע פאַר גוט, און מחמת אין דייטשלאַנד און עסטרייך איז געווען אַ שטאַרקע ליבעראַלע יוירונג. נאָך אַלעמען איז דאָך פראַנקרייך געבליבן אַ מאָנאַרכיע. דער דאָזיקער יונגערמאַן,

לודוויג פיליפ (1830 — 1848) איז געבליבן קיניג פון פראַנקרייך 18 יאָר. ער איז אַראָפּ אין יאָר 1848, אַ יאָר פון גרויסע געשעענישן אין אייראָפּע, וואָס וועגן דעם וועלן מיר דערציילן אין קומענדיקן קאַפּיטל.

ניט גרינג איז געווען אײַנצוהאַלטן די הערשאַפט פון דעם שלום פון ווינער קאָנגרעס, וואָס איז אײַנגעשטעלט געוואָרן לויט די רעאַקציאָנערע פּלענער פון די מאָנאַרכיסטן. די שפּאַנונגען, וואָס זיינען אַרויסגעקומען דורך דער אומוויסנשאַפטלעכער אײַנטיילונג פון דער קאַרטע, וואָס די דיפּלאָמאַטן האָבן געמאַכט, האָבן זיך אָנגעקליבן אמת פּאַוואָליע, זיי זיינען אָבער געווען נאָך געפערלעכער פאַרן שלום פון דער מענטשהייט. מען טאָר בשום אופן ניט פאַראייניקן אין איין אַדמיניסטראַטיווער איינהייט פעלקער, וואָס ריידן אויף פאַרשיידענע שפּראַכן און לייענען פאַרשיידענע ליטעראַטורן און האָבן פאַרשיידענע אַלגעמיינע פאָרשטעלונגען, בפרט נאָך, אַז די דאָזיקע אונטערשיידן זיינען פאַרשאַרפט דורך רעליגיעזע חילוקי-דעות. מער ניט אַ שטאַרקער קעגנזייטיקער אינטערעס, אַזוי ווי די בשותפישע נויט פון די שווייצער בערג-לייט צו באַשיצן זיך קעגן דרויסנדיקע פיינד, קאָן פאַרענטפערן אַ נאָענטע פאַרבינדונג פון פעלקער מיט פאַרשיידענע שפּראַכן און גלויבנס; און אַפילו אין שווייץ האָבן די פעלקער די ברייטסטע אויטאָנאָמיע. און סוף-כל-סוף, אַז די אידעע פון דער גרויס-מלוכה וועט זיין טויט און באַגראָבן, וועלן די שווייצער פעלקער אפשר זיך פאַראייניקן מיט זייערע נאַטירלעכע קרובים אין דייטשלאַנד, פראַנקרייך און איטאַליע. אויב די באַפעלקערונג איז, אַזוי ווי אין מאַקעדאָניע, אויסגעמישט אין אַ פליקווערק פון דערפער און קרייזן, דעמאָלט קאָן העלפן נאָר אַ קאַנטאָנאַלע סיסטעם, בכדי אײַנצושטעלן אַן אינעווייניקסטן שלום. אויב דער לייענער וועט אַ קוק טאָן אויף דער קאַרטע פון אייראָפּע, ווי אַזוי דער קאָנגרעס פון ווין האָט זי אײַנגעטיילט, וועט ער זען, אַז די דאָזיקע פאַרזאַמלונג האָט אַזוי ווי מיט אַ כיוון געפּלאַנעוועט, אַז אומעטום זאָל הערשן וואָס מער צערייצטקייט און געלעגנהייט פאַר מחלוקת.

דער ווינער קאָנגרעס האָט מבטל געווען די האָלענדישע רעפּובליק, האָט אָן שום נייטיקייט צונויפגעוואָרפן אין איין הויפן די פּראָ-

טעסטאַנטישע האָלענדער מיט די פראַנצויזיש־ריידנדיקע קאַטוילִיקן פון דער אַלטער שפּאַנישער (עסטרייכישער) נידערלאַנד און האָט גע־גרינדעט אַ קיניגרייך נידערלאַנד. ער האָט איבערגעענטפערט ניט נאָר די אַלטע רעפּובליק ווענעציע, נייערט אויך גאַנץ צפון־איטאַליע אַזש ביז מילאַן צו די דייטש־ריידנדיקע עסטרייכער. די פראַנצויזיש־ריידנדיקע סאַוואָי האָט מען צונויפגעקאָמבינירט מיט שטיקער איטאַליע, בכדי אויפצוריכטן דאָס קיניגרייך סאַרדיניע. עסטרייך און אונגאַרן, שוין סיי ווי אַ געמיש פון די פאַרשיידנסטע פעלקער, וואָס לעבן גאָרנישט בשלום צווישן אַנאַנד: דייטשן, אונגאַרן, טשעכאָ־סלאָוואַקן, יוגאָ־סלאַוון, רומעניער, און איצט איטאַליענער, איז דורך די טיילונגען פון פוילן 1772 און 1795 געוואָרן נאָך מער אוממעגלעך. די קאַטוילישע און רעפּובליקאַניש־געשטימטע פּאָליאַקן זיינען צום גרעסטן טייל איבערגעגעבן געוואָרן אונטער דער ווינציקער ציוויליזירטער רעגירונג פון דעם גריכיש־אָרטאָדאָקסן צאַר, און וויכטיקע פּראָ־ווינצן זיינען אָנגעקומען די פּראָטעסטאַנטישע פּרייסן. דעם צאַר איז אויך באַשטעטיקט געוואָרן די הערשאַפט איבער די לחלוטין פרעמ־דע פינלענדער. די זייער אומגלייכע נאָרוועגער און שוועדן זיינען געוואָרן צונויפגעבונדן אין איינעם אונטער איין קיניג. דייטשלאַנד איז איבערגעלאָזט געוואָרן אין אַ באַזונדער געפערלעכן צושטאַנד פון אַ מישענינע. פּרייסן און עסטרייך זיינען געווען צום טייל אין, צום טייל אויסער דער דייטשער קאָנפעדעראַציע, וואָס האָט אַריינגענומען אַ גרויסע צאָל קלענערע מלוכות. דער קיניג פון דענעמאַרק איז אַריין אין דער דייטשער קאָנפעדעראַציע, מחמת צו אים האָבן געהערט געוויסע געביטן מיט דייטשן אין האָלשטיין. לוקסעמבורג איז איינגע־שלאָסן געוואָרן אין דער דייטשער קאָנפעדעראַציע, הגם איר מושל איז געווען אויך דער קיניג פון נידערלאַנד און הגם אַ גרויסער טייל פון דער באַפעלקערונג האָט גערעדט פראַנצויזיש. דאָ האָט מען לחלוטין ניט געוואָלט זיך רעכענען מיט דעם פאַקט, אַז די מענטשן, וואָס ריידן דייטש און באַגרינדן זייערע פאָרשטעלונגען אויף דער דייטשער ליטעראַטור, די מענטשן וואָס ריידן איטאַליעניש און באַגרינדן זייערע פאָרשטעלונגען אויף דער איטאַליענישער ליטעראַטור, און די מענטשן וואָס ריידן פּויליש און באַגרינדן זייערע פאָרשטעלונגען אויף דער

פוילישער ליטעראטור — אַז די אַלע וואָלטן אַסך בעסער זיך געפילט און וואָלטן געווען אַסך מער נוציק אין ווינציקער שעד-

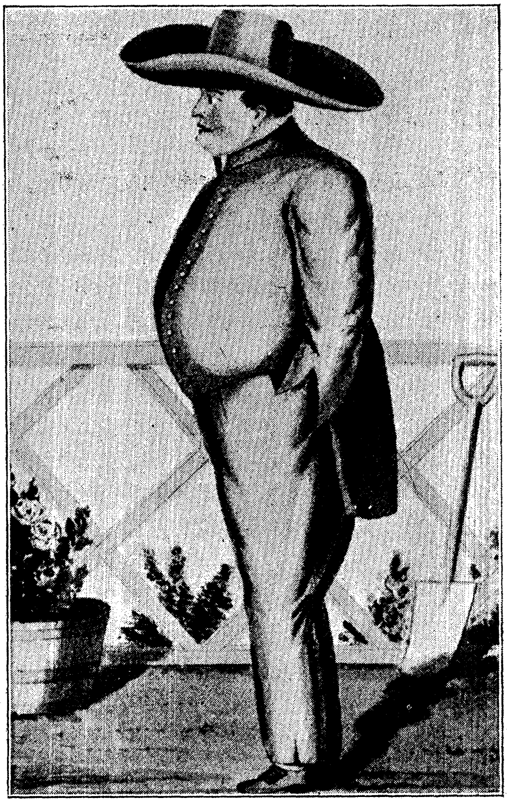

נאַפּאָלעאָן I אויף סאַנקט העלענע, 1820. לויט א צייכענונג, איצט אין בריטישן מוזיי.

לעך פאַר דעם איבעריקען טייל פון דער מענטשהייט, אויב זיי פירן זייערע אייגענע ענינים אין זייער אייגענער שפראַך און אין די גרענעצן

פון זייער אייגענער שפּראַך. איז דען אַ חידוש, אַז איינע פון די פּאָפּולערסטע לידער אין דייטשלאַנד אין משך פון יענעם פּעריאָד דערקלערט, אַז אומעטום, וואו עס ווערט גערעדט די דייטשע שפּראַך, דאָרט איז דאָס דייטשע פאָטערלאַנד?

אַפילו נאָך ביי היינטיקן טאָג ווילן מענטשן ניט מודה זיין, אַז די טעריטאָריע פון אַ רעגירונג קאָן ניט זיין קיין אָביעקט פון האַנדל און שפּיל צווישן צאַרן, מלכים און אויסערן-מיניסטאָרן. עס איז פאַראַן אַ נאַטירלעכע און נויטווענדיקע וועלט-קאַרטע, וואָס האָט ניט צו טאָן מיט קיין שום אינטערעסן פון רעגירערס. עס איז פאַראַן אַ מעגלעכקייט איינצוטיילן איטלעכן טייל פון דער ערד אויפן בעסטן אופן אין אַדמיניסטראַטיווע געביטן, און עס איז פאַראַן אַ רעגירונג, וואָס איז צום בעסטן צוגעפּאַסט צו יעדער איינציקן געביט, — ווען מען נעמט אין אַכט די שפּראַך און די ראַסע פון די איינוואוינער. און עס איז אונזער אַלעמענס אינטערעס צו פאַרזיכערן די דאָזיקע צעטיילונג און איינצושטעלן אַזעלכע פאָרמען פון רעגירונג, אָן צו רעכענען זיך להלוטין מיט דיפּלאָמאַטיע און „פּלאַנען“, מיט „תביעות“ און מעלאָדראַמאַטישער „לאָיאַלקייט“ און מיט דער עקזיסטירנדיקער וועלט-קאַרטע.

די נאַטירלעכע פּאָליטישע קאַרטע פון דער וועלט באַשטייט אויף זיך אַליין. זי הייבט זיך און וואַרפט זיך אין דער קינסטלעכער פּאָליטישער קאַרטע, אַזוי ווי אַ ריז, וואָס ליגט אין אַן אומבאַקוועמער לאַגע. אין יאָר 1830 איז די פראַנצויזיש ריינדיקע בעלגיע, אויפגערודערט דורך דעם רעוואָלוציאָנערן שטראָם אין פראַנקרייך, אויפגעשטאַנען קעגן אירע האָלענדישע שותּפים אין דעם קיניגרייך נידערלאַנד. די גרויס-מלוכות, איבערגעשראָקן דורך דער מעגלעכקייט פון אַ נייער רעפּובליק אָדער פון אַן אַנעקסיע דורך פראַנקרייך, האָבן זיך געפּעדערט צו באַרויקן דאָס לאַנד און האָבן די בעלגיער געגעבן אַן אייגענעם מאָנאַרך, לעאָפּאָלד I פון זאַקסן-קאָבורג-גאָטאַ.

1830 זיינען אויך געווען קליינע אויפשטאַנדן אין איטאַליע און דייטשלאַנד, און אַ סך אַן ערנסטערער אין רוסיש-פּוילן. אַ רעפּובליקאַנישע רעגירונג האָט זיך געהאַלטן אין וואַרשע אַ יאָר צייט

קעגן ניקאָלאַי I (וואָס האָט פאַרנומען אַלכסנדרס אָרט אין יאָר 1825), און איז דערנאָך פאַרטיליקט געוואָרן מיט גרויס מאַכט און אַכזריות. די פוילישע שפּראַך איז פאַרבאָטן געוואָרן, און די גריכיש-אָרטאָדאָקסע קירך איז געוואָרן אַוועקגעשטעלט פאַר דער מלוכה-קירך אָנשטאָט דער רוימיש-קאַטוילישער...

אין איבערייס פון דער נאַטירלעכער פּאָליטישער וועלט-קאַרטע, וואָס האָט געטראָפן אין יאָר 1821, האָט געהאַט די שטיצע פון ענגלאַנד, פראַנקרייך און רוסלאַנד. דאָס איז געווען דער אויפשטאַנד פון די גריכן קעגן די טערקן. זעקס יאָר צייט האָבן זיי געפירט אַ פאַרייאושטן קאַמף, בעת די רעגירונגען פון אייראָפּע האָבן צוגעקוקט. די ליבעראַלע עפנטלעכע מיינונג האָט פּראָטעסטירט קעגן אַזאַ אומטעטיקייט. פרייוויליקע פון אַלע לענדער פון אייראָפּע זיינען געקומען העלפן די אויפגעשטאַנענע, און סוף-כל-סוף האָבן בריטאַניע, פראַנקרייך און רוסלאַנד צוזאַמען זיך אַריינגעמישט. די פראַנצויזן און ענגלענדער האָבן צעשטערט דעם טערקישן פלאָט ביי נאַוואַרין (1827), און דער צאַר איז אַריינגעדרונגען אין טערקיי. לויטן אָפּמאַך פון אַדריאַנאָפּאָל (1829) איז גריכנלאַנד געוואָרן דערקלערט פאַר פריי, נאָר מען האָט איר ניט דערלויבט אָנצונעמען אירע אַלטע רעפּובליקאַנישע טראַדיציעס. מען האָט געפונען פאַר גריכנלאַנד אַ דייטשן קיניג, אַ פּרינץ אָטאָ פון בייערן — ער האָט געגעבן געלעגנהייט צו ספקן אין זיין געטלעכן רעכט, און אין יאָר 1862 האָט מען אים אַרויסגעוואָרפן. מען האָט אויך אַוועקגעזעצט קריסטלעכע גובערנאַטאָרן אין די דונאַי-פּראָווינצן (וואָס זיינען איצט רומעניע) און אין סערביע (אַ טייל פון יוגאָסלאַווישן געביט). דאָס איז געווען אַ טיילווייזע הנחה דער נאַטירלעכער פּאָליטישער קאַרטע, נאָר עס האָט באַדאַרפט נאָך אַ סך בלוט פאַרגאָסן ווערן, איידער די טערקן זיינען אינגאַנצן אַרויסגעטריבן געוואָרן פון יענע לענדער.

אַ ביסל שפּעטער האָט די נאַטירלעכע קאַרטע באַדאַרפט זיך איינשטעלן אין איטאַליע און דייטשלאַנד.

7. דער סטיל אַמפּיר.

נאַפּאָלעאָנס פּרוּוו אויפצוריכטן די רוימישע אימפּעריע האָט זיך אָפּגעשפּיגלט מיט איבערגעוויינטלעכער געטריישאַפט אין דער אַרכיטעקטור, אין דער קליידונג, אין דעם מעבל און אין דער מאָלעריי פון דעם פּעריאָד. אין אַלע די דאָזיקע זאַכן איז געווען אַ פּרוּוו צו מאַכן אויפלעבן די פאָרמען און דעם גייסט פון דער קיסרלעכער רוים. עס האָט געהאַט דעם אויסזען, ווי די ווייבערשע היט און קאָסטיומען זיינען אַרויסגעטראָגן געוואָרן פון די מוזייען אין די גאַסן אַרויס. די קאָלאָנאַדע, די טריומפאַלע אַרקע האָבן ווידער האָפּערדיק געגרייסט זיך אין אַלע גרויסע שטעט. פּאַריז האָט געקראָגן איר טריומפאַלע אַרקע (Arc de Triomph), לאָנדאָן, גענוי נאָכגעמאַכט, איר מירמלשטיינערנע אַרקע (Marble Arch). דער באַראָק, דער ראָקאָקאָ-סטיל, וואָס האָבן זיך געהאַט אַנטוויקלט פון דעם רענעסאַנס-סטיל, זיינען פאַרשוואונדן, און עס באַווייזן זיך שטרענגערע פאַסאַדן. דער איטאַליענער קאַנאָוואַ איז געווען דער גרויסער סקולפּטאָר פון דעם פּעריאָד. דאַוויד, דער מאָלער, האָט אַנטציקט מיט העראָאישער נאַקעטקייט, ער האָט געמאַכט אומשטאַרבלעך די באָנאַפּאַרטישע פּרינצעסינס אין דער געשטאַלט פון רוימישע מאַטראָנעס און רוימישע געטינס. די עטלעכע סטאַטועס פון לאָנדאָן שטעלן פאָר די כבודיקע מלוכה-מענער און מאָנאַרכן פון דעם פּעריאָד ווי סענאַטאָרן אָדער קיסרים. אַז די פאַראייניקטע שטאַטן האָבן אויסגעקליבן אַ צייכן פאַר זייער גרויסן זיגל, איז געווען נאַטירלעך אויסצוקלייבן אַן אָדלער און אַריינצולייגן צווישן זיינע קרעלן יופּיטערס דונער-פייל.

קאַפּיטל 37

#ווירקלעכקייט און פאַנטאַזיע פון נײַנצנטן יאָרהונדערט

1. די מעכאַנישע רעוואָלוציע. 2. די שייכות פון דער מעכאַנישער רעוואָלוציע צו דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע. 3. די יוירונג פון אידעעס, 1848. 4. די אַנטוויקלונג פון דער אידעע פון סאָציאַליזם. 5. חסרונות פון סאָציאַליזם ווי אַ פּלאַן פאַר דער מענטשלעכער געזעלשאַפט. 6. ווי אַזוי דער דאַרוויניזם האָט געווירקט אויף רעליגיעזע און פּאָליטישע אידעעס. 7. די אידעע פון נאַציאָנאַליזם. 8. די גרויסע אויסשטעלונג פון 1851. 9. די קאַריערע פון נאַפּאָלעאָן III. 10. לינקאָלן און דער בירגער-קריג אין אַמעריקע. 11. דער רוסיש-טערקישער קריג און דער בערלינער טראַקטאַט. 12. דער (צווייטער) געשלעג פאַר דער אימפּעריע אויף יענער זייט ים. 13. דער אינדישער פּרעצעדענט אין אַזיע. 14. די געשיכטע פון יאַפּאַן. 15. דער סוף פון פּעריאָד פון אויסשפּרייטונג איבער די ימים. 16. די בריטישע אימפּעריע 1914. 17. מאָלעריי, בקולפּטור און אַרכיטעקטור אין נײַנצנטן יאָרהונדערט. 18. מוזיק אין נײַנצנטן יאָרהונדערט. 19. דער אויפשטייג פון דער נאָוועלע צו פאָרהערשאַפט אין דער ליטעראַטור.

די קאַריערע און די פּערזענלעכקייט פון נאַפּאָלעאָן I פאַרנעמט אַן אומפּראָפּאָרציאָנעל גרויסן אָרט אין די געשיכטעס פון 19טן יאָרהונדערט. ער האָט געהאַט אַ קליינעם באַטייט פאַר דער ברייטער ווייטערדיקער באַוועגונג פון די מענטשלעכע ענינים. ער איז געווען אַן איבערדיס, אַ סימפּטאָם פון אַ באַהאַלטענער קרענק, עפּעס

אַזוינס, ווי אַ באַקטעריע פֿון אַ מגפֿה. אַפֿילו באַטראַכט ווי אַ מגפֿה, איז ער ניט געווען אַ פּלאָג פֿון דער העכסטער מדרגה: ער האָט אויסגעהרגעט אַ סך ווינציקער מענטשן, ווי די עפּידעמישע אינפֿלוענצע פֿון 1918 און האָט געבראַכט ווינציקער פּאָליטישע און סאָציאַלע צעשטערונג, איידער די פּעסט אין יוסטיניאַנס צייט.

אַזאַ צווישנשפּיל האָט געמוזט טרעפֿן און כּיהאָ, געמוזט קומען אַזאַ צונויפֿגעשטוקעוועטע אײַנשטעלונג פֿון אייראָפּע, ווי דער „קאָנצערט פֿון אייראָפּע", מחמת עס איז ניט געווען קיין אויסגעאַרבעטע סיסטעם פֿון אידעען, וואָס אויף איר האָט געקאָנט אויפֿגעבויט ווערן אַ נייע וועלט. און אַפֿילו דער „אייראָפּעישער קאָנצערט" האָט אין זיך געהאַט אַן עלעמענט פֿון פּראָגרעס. ער האָט לכל־הפּחות אָפּגערוקט אָן אַ זייט דעם אינדיווידואַליזם פֿון דער מאַקיאַוועלישער מאָנאַרכיע און דערקלערט, אַז עס איז פֿאַראַן אַ כּלל פֿון דער מענטשהייט אָדער לכל־הפּחות פֿון אייראָפּע. אויב ער האָט געטיילט די וועלט צווישן מלכים, האָט ער געמאַכט רעווערענסן פֿאַר דער איינהייט פֿון דער מענטשהייט און געמאַכט דעם אָנשטעל, אַז ער וויל דינען גאָט און לייט.

איידער עס איז מעגלעך אַוועקצושטעלן אַ וואָסער עס איז נייעם סאָציאַלן און פּאָליטישן בנין, וואָס זאָל זיך האַלטן לאַנג, האָט מען געמוזט אָפּטאָן לטובת דער מענטשהייט אַ נוציקע אַרבעט, אַן אַרבעט, וואָס קאָן ניט מיט איין מאָל געטאָן ווערן, אָבער דער מענטשלעכער שכל איז אין איר אַריינגעטאָן און זוכט זי אויסצופֿירן, הגם מיט אַ סך איבעררייסן און אין מיטן ערגערנישן און טומלענישן: דאָס איז די אויפֿגאַבע אויסצואַרבעטן און אָנצווענדן אַ וויסנשאַפֿט פֿון אייגנטום ווי דער באַזיס פֿאַר פֿרייהייט און סאָציאַלער גערעכטיקייט, אַ וויסנשאַפֿט פֿון געלט־פֿאַרקער צו פֿאַרזיכערן אין פֿאַרהיטן אַ ווירקזוודקן עקאָנאָמישן מיטל, אַ וויסנשאַפֿט פֿון רעגירונג און קאָלעקטיוון ווירקן, וואָס דערפֿון זאָלן מענטשן אין איטלעכער געמיינשאַפֿט אָפּלערנען, ווי אַזוי אויסצופֿירן זייערע שותּפֿישע אינטערעסן אין אַחדות און האַרמאָניע, אַ וויסנשאַפֿט פֿון וועלט־פּאָליטיק, וואָס מיט איר הילף זאָל ווערן געמאַכט אַ סוף צו די חורבנות און אַכזריות פֿון מלחמות צווישן ראַסן, פֿעל־

קער און נאַציעס און די כלל־אינטערעסן פון דער מענטשהייט זאָלן ווערן אַרונטערגעפירט אונטער אַן אַלגעמיינער פאַרוואַלטונג, — און איבער דעם אַלעמען אַ וועלט־סיסטעם פון בילדונג און דערציִונג אויף אונטערצוהאַלטן דעם ווילן און אינטערעס פון די מענטשן אין זייערע אַלגעמיין־מענטשלעכע אונטערנעמונגען.

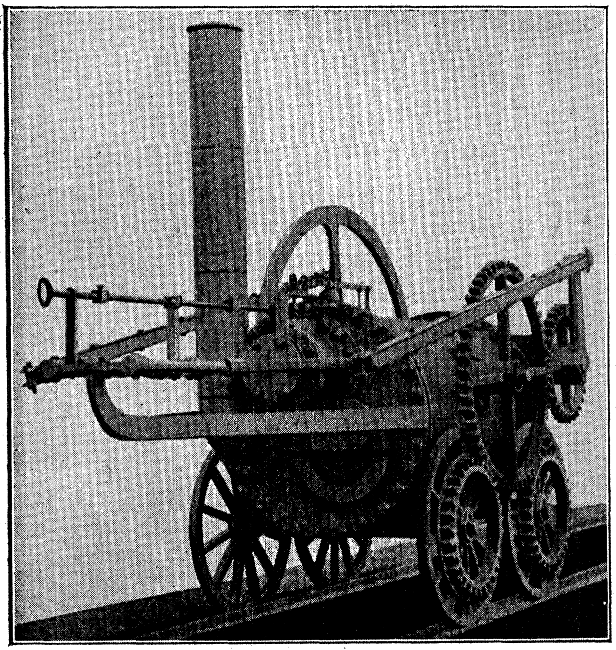

דער ערשטער לאָקאָמאָטיוו, געמאַכט פון טרעוויטהיק, 1804.

די אמתע שאַפערס פון געשיכטע אין 19טן יאָרהונדערט, די מענטשן, וואָס זייערע אויפטועך האָבן באַשטימט דאָס מענטשלעכע לעבן אויף אַ יאָרהונדערט פאָראויס, זיינען געווען יענע, וואָס האָבן אַ רוק געטאָן פאָראויס און האָבן מיטגעהאָלפן ביי אָט־דער פינפ־פאַכיקער אַרבעט. אין פאַרגלייך מיט זיי זיינען די אויסערן־מיניסטאָרן

און „מלוכה-מענער“ און פּאָליטיקער פון יענער צייט געווען ניט מער ווי אַ גרופּע אומרוקע שטפּרישע יונגלעך, וואָס קאָנען אַמאָל אָנמאַכן אַ שרפה — און עטלעכע פון זיי טאַקע פּשוטע גנבים — יונגלעך, וואָס שפּילן זיך אַרום צווישן די בוי-מאַטעריאַלן און אַמאָל טוען זיי אָן אויך היזק, אויפן פּלאַץ פון אַ גרויסן בנין, וואָס זיי פאַרשטייען ניט זיין מהות און באַטייט.

אין דער זעלביקער צייט, ווען דער גייסט פון דער מערבדיקער ציוויליזאַציע, וואָס דער רענעסאַנס האָט באַפרייט, האָט אין משך פון גאַנצן 19טן יאָרהונדערט זיך צוגענומען צוליב דער אויפגאַבע פון שפּעציעלן סאָציאַלן און פּאָליטישן איבערבוי, וואָס ער האָט נאָך זי אויסצופירן, האָט זיך דורכגעטראָגן דורך דער וועלט אַ כוואַליע פון אַלגעמיינעם בייט אין דער מענטשלעכער קראַפט און אין די מאַטעריעלע לעבנס-תנאים, וואָס די ערשטע וויסנשאַפטלעכע אָנשטרענגונגען פון דעם באַפרייטן גייסט האָבן געמאַכט מעגלעך.

די נבואות פון ראָדזשער בעקאָן האָבן גענומען מקויים ווערן אין דער ווירקלעכקייט. דאָס אָנגעקליבענע וויסן און די באַזיכערטקייט פון דער קליינער גרופּע מענטשן, וואָס האָבן אין משך פון דורות דורכגעטראָגן די אַנטוויקלונג פון דער וויסנשאַפט, האָט איצט גענומען טראָגן פּירות, וואָס פּשוטע מענטשן האָבן שוין געקאָנט זיי פאַרשטיין. די קענטיקסטע ערשטלינג-פּרוכט איז געווען די דאַמף-מאַשין. די ערשטע דאַמף-מאַשינען אין 18טן יאָרהונדערט זיינען געווען פּומפּ-מאַשינען, וואָס מען האָט גענוצט אַרויסצופּאָמפּען וואַסער פון די נייע-געעפנטע קוילן-גרובן. די דאָזיקע קוילן-גרובן האָט מען באַאַרבעט, כדי צוצושטעלן קאָקס צוליב שמעלצן אייזן, וואָס פריער פלעגט מען צוליב דעם נוצן האָלץ-קוילן. דזשיימס וואַט, אַ מייסטער פון מאַטעמאַטישע אינסטרומענטן אין גלאַזגאָ, האָט אויסגעבעסערט די דאָזיקע דאַמף-פּומפּ-מאַשין און האָט זי צוגעפּאַסט, אַז זי זאָל קאָנען טרייבן מאַשינעריע. די ערשטע מאַשין, וואָס איז אַזוי באַנוצט געוואָרן, איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין אַ באַוול-שפּינערייַ אין נאָטינגהעם אין יאָר 1785.

אין יאָר 1809 האָט טרעוויטהיק צוגעפּאַסט וואָטס מאַשין צום טראַנספּאָרט און האָט געשאַפן דעם ערשטן לאָקאָמאָטיוו. אין יאָר 1825 איז געעפנט געוואָרן פאַרן פּאַרקער דער ערשטער אײַזנבאַן, צווישן סטאָקטאָן און דאַרלינגטאָן. די אָריגינאַל-מאַשין (לאָקאָמאָטיוו נומ. 1, 1825) באַצירט נאָך היינט דעם פּלאַטפאָרם פון דאַרלינגטאָן. אין דער מיט פון יאָרהונדערט האָט אַ נעץ פון אײַזנבאַנען זיך אויסגעשפּרייט איבער גאַנץ אייראָפּע.

דאָ האָט זיך פּלוצים איבערגעביטן אַ זאַך, וואָס איז אַ לאַנגע צייט געווען פעסט פיקסירט אין מענטשנס לעבן: דאָס איז די גרעסטע געשווינדקייט ביים טראַנספּאָרט איבער דער יבשה. נאָך דעם רוסישן חורבן איז נאַפּאָלעאָן געפאָרן פון אַרום ווילנע ביז קיין פּאַריז אין 312 שעה. דאָס איז געווען אַ וועג פון אַן ערך 1400 מייל. ער איז געפאָרן מיט דער מעגלעך גרעסטער געשווינדקייט און האָט דערגרייכט אין דורכשניט צו ווינציקער פון 5 מייל אַ שעה. אַ געוויינטלעכער רייזנדער וואָלט דעם זעלביקן וועג ניט דורכגעמאַכט אפילו אין אַ טאָפּלטער צייט. דאָס זיינען געווען אַן ערך די זעלביקע מאַקסימום-געשווינדקייטן ביים פאָרן, וואָס זיינען געווען גילטיק צווישן רוים און גאַליע אין ערשטן יאָרהונדערט נאָך קריסטוס אָדער צווישן סאַרדעס און שושן אין פערטן יאָרהונדערט פאַר קריסטוס.

און דאָ איז פּלוצים פאָרגעקומען אַ געוואַלדיקער שינוי. די אײַזנבאַנען האָבן פאַרקירצט די זעלביקע נסיעה פאַרן געוויינטלעכן רייזנדער ביז ווינציקער פון 48 שעה. דאָס הייסט, מיט אַנדערע ווערטער, אַז זיי האָבן פאַרקירצט די הויפּט-אָפּשטאַנדן אין אייראָפּע ביז צו אַ צענטל פון דעם, ווי זיי זיינען געווען פריער. זיי האָבן געמאַכט מעגלעך צו פירן אַדמיניסטראַטיווע אַרבעט אויף שטרעקעס צען מאָל אַזוי גרויס, ווי וואָסער עס איז שטרעקע, וואָס איז ביז אַהער געפירט געוואָרן אונטער איין אַדמיניסטראַציע. דער פולער באַטייט פון דער דאָזיקער מעגלעכקייט באַדאַרף אין אייראָפּע ערשט ווערן באַנומען. אייראָפּע איז נאָך איינגעפּענטעט אין גרענעצן, וואָס זיינען געצויגן אין דער תקופה פון פערד- און-וואָגן. אין אַמעריקע האָבן די רעזולטאַטן זיך באַוויזן תיכף. פאַר די פאַראייניקטע שטאַטן

פֿון אַמעריקע, וואָס האָבן זיך געצויגן אַלץ מער קיין מערבֿ, האָט דאָס באַטייט די מעגלעכקייט כּסדר צוצוקומען קיין וואַשינגטאָן, ווי ווייט אויך דער גרענעץ זאָל זיך אַריינציִען אין קאָנטינענט אַריין. דאָס באַטייט אַן איינהייט, אונטערגעהאַלטן אין אַזאַ מאַסשטאַב, וואָס וואָלט אַנדערש ניט געווען מעגלעך.

דער דאַמף־באָט איז געווען אַ ביסל פֿאָראויס פֿאַר דער דאַמף־מאַשין אין די ערשטע צייטן. אין יאָר 1802 איז געווען אַ דאַמף־באָט Charlotte Dundas, וואָס איז געגאַנגען אויף דעם קאַנאַל צווישן די טייכן פֿאָרטה און קלאַיד; אין 1807 האָט אַן אַמעריקאַנער מיטן נאָמען פֿולטאָן געהאַט אַ דאַמפֿער, דעם Clermont, מיט מאַשינעס געמאַכט אין ענגלאַנד, וואָס האָט געפֿירט פֿאַר געצאָלט מענטשן און סחורות אויפֿן טייך האָדסאָן ביי ניו־יאָרק. דער ערשטער דאַמפֿער, וואָס איז געפֿאָרן איבערן ים, איז אויך געווען אַן אַמעריקאַנער, דער Phoenix, וואָס איז געגאַנגען פֿון ניו־יאָרק (האָבאָקען) קיין פֿילאַדעלפֿיע. אַמעריקאַניש איז אויך געווען די ערשטע שיף מיט דאַמף־באַנוץ (זי האָט אויך געהאַט זעגלען), וואָס איז אַריבערגעשוואומען דעם אַטלאַנטישן אָקעאַן, דאָס איז די Savannah (1819). דאָס זיינען אַלץ געווען דאַמפֿערס מיט רעדער, און רעדער־דאַמפֿערס זיינען ניט צוגעפּאַסט צו אַרבעטן אין שווערן ים־וואַסער. די רעדער ווערן גרינג צעבראָכן, און די שיף קאָן זיך דעמאָלט ניט רירן.

דער שרויפֿן־דאַמפֿער איז געקומען ערשט פּאַוואָליע. מען האָט באַדאַרפֿט גובֿר זיין אַ סך מניעות, איידער מען האָט געקאָנט אויסנוצן גוט אַ שרויף. ניט פֿריִער פֿאַרן מיטן פֿון יאָרהונדערט האָט דער טאָנאַזש פֿון די דאַמף־שיפֿן אויפֿן ים גענומען אַריבערשטייגן דעם טאָנאַזש פֿון די זעגל־שיפֿן. נאָך דעם איז עוואָלוציע אין ים־טראַנספּאָרט צוגעגאַנגען האַסטיק. דאָס ערשטע מאָל האָבן מענטשן גענומען שווימען איבער ימים און אָקעאַנען מיט אַ געוויסער זיכערקייט בנוגע צו דער צייט פֿון זייער אָנקום. אַריבערשווימען דעם אַטלאַנטישן אָקעאַן האָט פֿריִער געדויערט עטלעכע וואָכן, און מען האָט ניט געקאָנט וויסן גענוי, ווען מען קומט אָן, עס האָט געקאָנט געדויערן חדשים אויך. איצט איז די צייט אַלץ קירצער געוואָרן,

ביז אין יאָר 1910 האָבן די גיכסטע דאַמפּערס דערגרייכט דערצו, אַז זיי פאָרן אַריבער דעם אָקעאַן אין ווינציקער פון פינף טעג, און דערביי קאָן מען באַשטימען גענוי די שעה פון אָנקום. איבער אַלע אָקעאַנען איז דאָס נעמלעכע פאַרקירצט געוואָרן די צייט פון פאָרן און עס איז אויך גרעסער געוואָרן די געוויכהייט פון מענטשלעכן פאַרקער.

פאַראַלעל מיט דער אַנטוויקלונג פון דעם דאַמף־טראַנספּאָרט אויף דער יבשה און אויפן ים איז צוגעקומען אַ נייע און וואונדערלעכע פאַרגרינגערונג פאַר דעם מענטשלעכן פאַרקער דורך די

דער דאמפער Charlotte Dundas. ער איז אויסגעבויט געוואָרן אין יאָר 1801 צו שווימען אויפן פאָרטה־און קלאיד־קאנאל.

פאָרשונגען פון וואָלטאַ, גאַלוואַני און פאַראַדיי איבער אייניקע עלעקטרישע דערשיינונגען. דער עלעקטרישער טעלעגראַף איז געוואָרן געשאַפן אין יאָר 1835. דער ערשטער קאַבעל אונטערן ים איז געלייגט געוואָרן אין יאָר 1851 צווישן פראַנקרייך און ענגלאַנד. אין עטלעכע יאָר צייט האָט דער טעלעגראַף זיך אויסגעשפּרייט איבער דער ציוויליזירטער וועלט, און נייס, וואָס זיינען ביז איצט פּאַוואָליע געגאַנגען פון פונקט צו פונקט, זיינען איצט פאַקטיש פאַרשפּרייט געוואָרן אין איין מאָמענט איבער דער גאַנצער ערד.

אָט־די זאַכן, דעה אַייזנבאַן און דער עלעקטרישער טעלעגראַף, זיינען פאַר דעה פאַנטאַזיע פון פאָלק ביז דער העלפט פון 19טן

יאָרהונדערט געווען די חידושדיקסטע און רעוואָלוציאָנערסטע דערפינדונגען, אָבער זיי זיינען געווען נאָר די אָנזעעוודיקסטע און ממשותדיקסטע ערשטלינגס־פרוכטן פון אַ סך אַ ברייטערן פּראָצעס. טעכניש וויסן און מייסטערשאַפט האָבן זיך אַנטוויקלט אויסערגעווינטלעך גיך און אין אַן אויסערגעווינטלעכן פאַרנעם, געמאָסטן לויטן פּראָגרעס אין אַ וואָסער עס איז פריערדיקער תקופה.

אַ סך ווינציקער אָנזעעוודיק צוערשט אין טאָג־טעגלעכן לעבן, אָבער סוף־כּל־סוף אַ סך וויכטיקער איז געווען דער אויספּרייט פון דעם מענטשנס מאַכט איבער פאַרשיידענע מאַטעריאַלן. פאַר דעם מיטן פון 18טן יאָרהונדערט פלעגט מען אַרויסנעמען אײַזן פון ערד מיט דער הילף פון האָלץ־קוילן, באַאַרבעטן פלעגט מען דאָס אין קליינע שטיקער און דורך שמידן ברענגען עס אין דער נייטיקער פאָרם. אײַזן איז געווען אַ מאַטעריאַל פאַר אַ קונציקן בעל־מלאכה. די מעלה און די באַהאַנדלונג פון פּראָדוקט איז געווען גאָר שטאַרק געווענדט אָן דער געניטשאַפט און גוטן אײַנפאַל פון דעם איינציקן אײַזן־שמיד. די גרעסטע מאַסן אײַזן, וואָס מען האָט געקאָנט בײַ אַזעלכע תנאים באַאַרבעטן, האָבן געוואויגן העכסטנס (אין 16טן יאָרהונדערט) ביז צוויי אָדער דריי טאָן (מחמת דעם האָבן, אַ שטייגער, האַרמאַטן ניט געקאָנט זיין גאָר גרויס). דער גרויסער שמעלץ־אויוון איז אויפגעקומען אין 18טן יאָרהונדערט און האָט זיך אַנטוויקלט אינאיינעם מיט דעם באַנוץ פון קאָקס. ניט פריער פאַרן 18טן יאָרהונדערט געפינען מיר אײַזן־בלעך צונויפגעוויקלט אין ראָליקעס (1728) און צונויפגעוויקלטע פרענטן און אײַזן־פאַסן (1783). נאַסמיטס דאַמף־האַמער האָט זיך שוין באַוויזן ערשט 1839.

די אַלטע וועלט האָט ניט געקאָנט באַנוצן דאַמף, מחמת זי איז געווען הינטערשטעליק בנוגע צו מעטאַלורגיע. די דאַמף־מאַשין, אַפילו די פּרימיטיווע פּומפּ־מאַשין, האָט זיך ניט געקאָנט אַנטוויקלען, איידער מען האָט געקאָנט נוצן אײַזן־בלעך. די עלטערע מאַשינעס זענען אויס פאַר דעם מאָדערנעם אויג זייער נעבעכדיקע און האַמעטנע שטיקער בראָך־אײַזן, נאָר זיי זיינען געווען דאָס העכסטע, וואָס די מעטאַלורגישע וויסנשאַפט פון יענער צייט האָט געקאָנט אַרויסרעגגען. ערשט 1856 איז געקומען די בעסעמער־מעטאָדע צו מאַכן שטאָל.

און באַלד (1864) דער פֿריי־אויוון־פּראָצעס, וואָס אין אים האָט שטאָל און איטלעכער סאָרט אײַזן געקאָנט ווערן צעשמאָלצן, געלייטערט און געגאָסן אין אַ שטייגער און אין אַ מאָס, וואָס ביז אַהער איז אַזוינס ניט געהערט געוואָרן. בײַ היינטיקן טאָג קאָן מען אין עלעקטרישן שמעלץ־אויוון זען, ווי ווײַס אָנגעגליטער שטאָל בלעזלט זיך, ווי זידנדיקע מילך אין אַ קעסעלע.

עס איז ניטאָ קיין זאַך אין דעם פֿריערדיקן פּאַקטישן פּראָגרעס פֿון דער מענטשהייט, וואָס קאָן ווערן צוגעגליכן לויט אירע רעזולטאַטן צו אָט דער פֿולקומער הערשאַפֿט איבער גוואַלדיקע מאַסן שטאָל און אײַזן און איבער זייער באַשטאַנד און קוואַליטעט, וואָס דער מענטש האָט איצט דערגרייכט. די אײַזנבאַנען און די עלטסטע מאַשינעס פֿון פֿלערליי סאָרטן זײַנען געווען נאָר די ערשטע טריומפֿן פֿון די נײַע מעטאַלורגישע מעטאָדעס. באַלד זײַנען געקומען שיפֿן פֿון אײַזן און שטאָל, די גרויסע בריקן און אַ נײַער שטייגער בויען פֿון שטאָל אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב. מענטשן האָבן צו־שפּעט אײַנגעזען, אַז זיי האָבן זייערע אײַזנבאַנען אויסגעפּלאַנירט אויף אַ צו־שטאַרק אײַנגעהאַלטענער מאָס, אַז זיי וואָלטן געקאָנט אָרגאַניזירן זייער פֿאָרן מיט אַ סך מער קאָמפֿאָרט און שטאַנדהאַפֿטיקייט אויף אַ סך אַ גרעסערן מאַסשטאַב.

פֿאַרן 19טן יאָרהונדערט זײַנען ניט געווען קיין שיפֿן מיט אַ סך גרעסער לאָדונג פֿאַר 2000 טאָן; איצט חידושט מען זיך ניט אויף אַ ליניען־שיף פֿון 50 טויזנט טאָן. פֿאַראַן מענטשן, וואָס זײַנען מבטל דעם דאָזיקן פּראָגרעס, מחמת זיי מיינען, אַז דער עיקר פּראָגרעס איז אין דער גרייס. אָבער דער דאָזיקער ביטול כאַראַקטעריזירט נאָר די אינטעלעקטועלע באַגרענעצטקייט פֿון יענע, וואָס האַלטן זיך פֿאַר אים.

די גרויסע שיף אָדער דער בנין אויף דער שטאָל־ראַם איז ניט פּשוט, ווי זיי שטעלן זיך פֿאָר, אַ פֿאַרגרעסערטער נוסח פֿון די קליינע שיפֿן אָדער בנינים פֿון אַמאָל. דאָס איז נאָר אַן אַנדער זאַך לויטן עצם מהות, אַ סך גרינגער און פֿעסטער געבויט, פֿון פֿײַנערע און פֿעסטערע מאַטעריאַלן. אָנשטאָט צו זײַן נאָכגעמאַכט נאָך אַ מוסטער אָדער געבויט לויט אַ כּלל, אויסגעזויגן פֿון פֿינגער, איז דאָס אַ סך־הכּל פֿון שאַרפֿע און קאָמפּליצירטע אויסרעכענונגען.

אין דעם פּאַרצייטיקן הויז אָדער שיף איז דער שטאָף געווען דער הערשער — מען האָט געמוזט שקלאַפיש פאָלגן דעם שטאָף אין זיינע פאָדערונגען. אין דעם היינטצייטיקן בנין ווערט דער שטאָף איינגענומען, אונטערגעביטן, איינגעצאַמט. באַטראַכט זיך נאָר: מען נעמט קויל און אייזן און זאַמד, אויסגעגראָבן פון גריבער אָדער פון זאַמד־בערג, מען צעשטויסט דאָס, מען באַאַרבעט דאָס, מען שמעלצט דאָס צונויף און מען גיסט דאָס אויס אין פאָרעמס, ביז מען מאַכט דערפון סוף־כל־סוף אַ שלאַנקן, בלישטשענדיקן טורעם פון שטאָל און גלאָז, זעקס הונדערט פוס איבער דער באַפעלקערטער שטאָט.

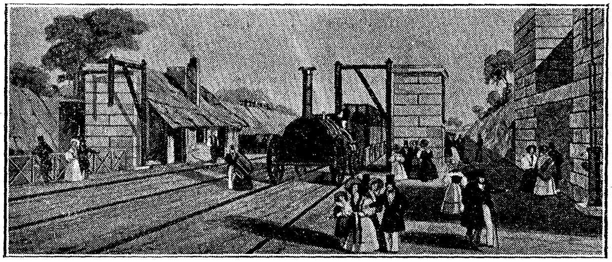

אַ לאָקאָמאָטיוו אויף דעם אייזנבאַן צווישן ליווערפול און מאַנטשעסטער, אין יאָר 1831, נעמט אָן וואַסער אויף אַ סטאַציע.

מיר האָבן געגעבן די דאָזיקע פּרטים וועגן דעם פּראָגרעס פון דעם מענטשנס קענטשאַפט אין דער מעטאַלורגיע פון שטאָל און אייזן און וועגן זיינע רעזולטאַטן נאָר צוליב אַן אילוסטראַציע. אַן ענלעכע געשיכטע וואָלט מען געקאָנט דערציילן פון דער מעטאַלורגיע פון קופּער און צין און פון נאָך אַ סך מעטאַלן (געוויסע אָנצורופן צוויי: ניקעל און אַלומיניום), וואָס זיינען פאַרן אָנהייב פון 19טן י״ה ניט געווען באַוואוסט.

די הויפּט־ניצחונות פון דער טעכנישער רעוואָלוציע זיינען ביז איצט דערגרייכט געוואָרן אין אָט־דער גרויסער און וואַקסנדיקער הערשאַפט איבער שטאָפן, איבער פאַרשיידענע סאָרטן גלאָז, איבער שטיינער און טינק וכדומה, איבער קאָלירן און

געווען. נאָר מיר זיינען נאָך אין דער סטאַדיע פֿון ערשטלינג־פּרוכט אין דעם ענין. מיר פֿאַרמאָגן די מאַכט, נאָר מיר באַדאַרפֿן נאָך אויסלערנען זיך, ווי אַזוי אונזער מאַכט צו באַנוצן. אין אַ סך פֿאַלן האָט מען די דאָזיקע מתנות פֿון וויסנשאַפֿט אויסגענוצט אויף אַ גראָבן, פּוסטן, טעמפּן אָדער שרעקלעכן אופֿן. דער קינסטלער און צופֿאַסער האָבן קוים ערשט אָנגעהויבן צו אַרבעטן מיט די אָן־אַ־שיעור פֿאַרשיידנאַרטיקע שטאָפֿן, וואָס זיי האָבן איצט אין זייער רשות.

פּאַראַלעל מיט דער דאָזיקער אויסאַרבעטונג פֿון די מעכאַנישע מעגלעכקייטן איז אויסגעוואַקסן די נייע וויסנשאַפֿט פֿון עלעקטרע. ערשט אין די אַכציקער יאָרן פֿון 19טן יאָרהונדערט האָט אָט דאָס געביט פֿון פֿאָרשונג געגומען אַרויסגעבן רעזולטאַטן, וואָס האָבן געמאַכט אַ רושם אויפֿן המון. דערנאָך איז פּלוצים געקומען עלעקטרישע באַלייכטונג און עלעקטרישע צי־קראַפֿט, און דער איבערבייט פֿון די קרעפֿטן, דאָס וואָס מען קאָן אַריבערשיקן קראַפֿט איבער אַ קופּערנעם דראָט, אַזוי ווי מען לאָזט דורך וואַסער דורך אַ טרויב, און די דאָזיקע קראַפֿט קאָן מען איבערבייטן אויף מעכאַנישער באַוועגקראַפֿט אָדער אויף באַלייכטונג אָדער אויף וואַרעמקייט, ווי איינעם ווילט זיך, — אָט־דער פֿאַקט גייט אַריין אַלץ מער צווישן די פֿאַרשטעלונגען פֿון געוויינטלעכע מענטשן.

די ענגלענדער און די פֿראַנצויזן זיינען געווען די ערשטע צווישן די פֿעלקער, וואָס האָבן באַפֿרוכפּערט די וויסנשאַפֿט אין דעם פֿרט. נאָר באַלד האָבן די דייטשן, וואָס זיינען געווען אַזוי אונטערטעניק נאַפּאָלעאָנען, גענומען אַרויסווייזן אַזאַ ברען און אימפּעט אין וויסנשאַפֿטלעכער פֿאָרשונג, אַז זיי האָבן איבערגעיאָגט זייערע לערערס. די בריטישע נאַטור־וויסנשאַפֿט איז געווען דער עיקר די שאַפֿונג פֿון ענגלענדער און שאָטלענדער, וואָס האָבן געאַרבעט אויסער די געוויינטלעכע צענטערס פֿון געלערנטקייט.

מיר האָבן דערציילט, ווי אַזוי די אוניווערסיטעטן אין ענגלאַנד האָבן נאָך דער רעפֿאָרמאַציע אויפֿגעהערט צוציען צו זיך ברייטערע שיכטן, ווי אַזוי זיי זיינען געוואָרן אַ בילדונגס־צענטער פֿאַר אַדל־לייט אין די פֿעסטונג פֿון דער איינגעשטעלטער קירך. דאָרט האָט

געהערשט אַן אויפגעבלאָזענע און אומאינטעליגענטע קלאַסישע סיסטעם מיט נאַרישע פּרעטענזיעס, און זי האָט געוועלטיקט איבער די שולן פון די מיטעלע און העכערע קלאַסן. די איינציקע וויסנשאַפט, וואָס מען האָט פון איר געהאַלטן, איז געווען אַן אומקריטיש וויסן די טעקסטן פון לאַטיינישע און גריכישע קלאַסיקער, און אַ סימן פון גוטן סטיל איז געווען, ווען מען האָט געבראַכט וואָס מער ציטאַטעס, וואָס מער רמזים און מליצות.

די אַנטוויקלונג פון דער ענגלישער נאַטורוויסנשאַפט איז דעריבער צוגעגאַנגען אויף צו להכעיס דער אָפיציעלער בילדונגס-אָרגאַניזאַציע און אין דער אַטמאָספער פון ביטערער פיינטשאַפט מצד די פּראָפעסאָרן און גלחים. די פראַנצויזישע בילדונג איז אויך געווען באַהערשט דורך דער קלאַסישער טראַדיציע פון די יעזויטן, און ממילא איז די דייטשן ניט שווער געווען צו אָרגאַניזירן אַ קערפּערשאַפט פון פאָרשערס, קליין גענוג לגבי די מעגלעכקייטן, אָבער גרויס אין פאַרגלייך מיט דעם קליינעם הייפל ענגלישע און פראַנצויזישע דערפינדערס און עקספּערימענטאַטאָרס. אין הגם דאָס ווערק פון אויספאָרשונג און עקספּערימענט האָט געמאַכט בריטאַניע און פראַנקרייך פאַר די רייכסטע און מעכטיקסטע לענדער אין דער וועלט, האָט עס דאָך ניט געמאַכט די וויסנשאַפטס-מענטשן און דערפינדערס רייך און מעכטיק. אַן ערנסטער וויסנשאַפטס-מאַן מוז ניט אַנדערש זיין אַרויסגעטאָן פון דער וועלט: ער איז געווען צו-פיל פאַרנומען מיט זיין פאָרשונג, כדי אַז ער זאָל קאָנען אויסקלערן פּלענער, ווי אַזוי צו מאַכן זי צו געלט.

דעריבער פאַלט די עקאָנאָמישע עקספּלואַטאַציע פון זיינע דערפינדונגען זייער גרינג און נאַטירלעך אַריין אין די הענט פון אַ טיפּ, וואָס ווייס אַרויסצוציען דערפון נוצן פאַר זיך. און מיר געפינען, אַז די רייכע לייט, וואָס זיינען אויסגעוואַקסן אין גרויס-בריטאַניע נאָך איטלעכן נייעם מאָס פון וויסנשאַפטלעכן און טעכנישן פּראָגרעס, הגם זיי האָבן ניט אַרויסגעוויזן יענעם הייסן באַגער צו שעדיקן און דערהרגענען יענע גאַנז, וואָס לייגט די נאַציאָנאַלע גילדענע אייער, ווי די סכאָלאַסטישע און קלעריקאַלע פּראָפעסאָרס, דאָך וואָלטן זיי געווען גאַנץ צופרידן, ווען אָט-די ריווח-

ברענגענדיקע באַשעפעניש זאָל זיך מאַטערן אין דחקות. זיי האָבן געמיינט, אַז דערפינדערס און אַנטדעקערס קומען פון דער נאַטור, בכדי אַז מענטשן מיט קאָפּ זאָלן כאַפּן אַ פּאַרדינסט.

אין דעם פּרט איז דייטשלאַנד געווען אַ ביסל קליגער. די דייטשע „געלערנטע" האָבן ניט אַרויסגעוויזן אַזאַ שטאַרקע שנאה צו דער נייער וויסנשאַפט. זיי האָבן זי געלאָזן אַנטוויקלען זיך. דער דייטשער געשעפטסמאַן און פאַבריקאַנט האָט ניט געהאַט דעם זעלביקן ביטול צו דעם וויסנשאַפטס־מאַן, ווי זיין ענגלישער קאָנקורענט. די דאָזיקע דייטשן האָבן געגלויבט, אַז מען זייט אַיין וויסנשאַפט, נעמט מען אַראָפּ אַ רייכע געררעטעניש. דעריבער האָבן זיי דעם וויסנשאַפטסמאַן פאַרגונען אַ שטיקל עולם־הזה. די דייטשן האָבן אויסגעגעבן לפי־ערך, מער געלט אויף וויסנשאַפטלעכע ווערק און די דאָזיקע הוצאה איז מיט מותרות אָפּגעצאָלט געוואָרן.

אין דער לעצטער העלפט פון 19טן יאָרהונדערט האָבן די דייטשע וויסנשאַפטלעכע אַרבעטער געמאַכט די דייטשע שפּראַך נאָר אַ שפּראַך, וואָס איינער וואָס שטודירט נאַטור־וויסנשאַפט קאָן זיך אָן איר ניט באַגיין, אויב ער וויל נאָר מיטהאַלטן מיט די לעצטע אויפטוען אויף זיין געביט. אין געוויסע צווייגן, בפרט אין כעמיע, האָט דייטשלאַנד אַ סך אַריבערגעשטייגט אירע מערבדיקע שכנים. די וויסנשאַפטלעכע אָנשטרענגונג פון די זעכציקער און זיבעציקער יאָרן האָט זיך גענומען אַרויסווייזן אין די אַכציקער יאָרן, און דייטשלאַנד איז כסדר אַריבערגעוואַקסן ענגלאַנד און פראַנקרייך אין טעכנישער און אינדוסטריעלער הצלחה.

אין אַ קאָנטור פון דער געשיכטע ווי דער דאָזיקער איז ניט מעגלעך אָנצוצייכענען די סכעמע פון די קאָמפּליצירטע גייסטיקע פּראָצעסן, וואָס האָבן געבראַכט צו דער כסדרדיקער אויסברייטערונג פון וויסן און מאַכט, וואָס האַלט איצט אין וואַקסן. אַלץ וואָס מיר קאָנען טאָן איז ווענדן דעם אויפמערק פון לייענער צו די בולטסטע ווענד־פּונקטן, וואָס האָבן סוף־כל־סוף אַרויסגעפירט די מענטשהייט פון שטילען זומפּ אין דעם האַסטיקן שטראָם פון פּראָגרעס.

מיר האָבן דערציילט וועגן דעם ערשטן אַרויסווייז פון דער מענטשלעכער נייגעריקייט און וועגן די התחלות פון סיסטעמאַטישער

פאָרשונג און עקספּערימענט. מיר האָבן אויך דערציילט, אַז נאָכדעם ווי די פּלוטאָקראַטישע רוימישע סיסטעם און דער אימפּעריאַליזם, וואָס שטאַמט פון איר, זיינען געקומען און זיינען ווידער פאַרשוואונדן, איז דער דאָזיקער פּראָצעס פון פאָרשונג באַנייט געוואָרן. מיר האָבן דערציילט, ווי אַזוי די פאָרשונג האָט זיך באַפרייט פון די אידעעס פון סודותדיקייט און פּערזענלעכן נוצן און האָט זיך אויפגעהויבן צו דער אידעע פון דער עפנטלעכקייט און פון ברודערשאַפט פון וויסן. און מיר האָבן פאַרצייכנט די גרינדונג פון דער בריטישער קיניגלעכער געזעלשאַפט, פון דער פלאָרענטינער געזעלשאַפט און כדומה אַזעלכע אַנשטאַלטן ווי דער רעזולטאַט פון דער דאָזיקער פאַרגעזעלשאַפטונג פון געדאַנק. דאָס איז געווען דער שורש פון דער מעכאַנישער רעוואָלוציע, און כל־זמן דער שורש פון דיינער וויסנשאַפטלעכער פאָרשונג לעבט, וועט די דאָזיקע רעוואָלוציע ווייטער גיין.

די מעכאַנישע רעוואָלוציע גופא, מעגן מיר זאָגן האָט זיך אָנגעהויבן, נאָכדעם ווי עס איז אויסגענוצט געוואָרן אין ענגלאַנד דאָס גאַנצע האָלץ פאַר די אייזנגיסערייען. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז מען האָט גענומען נוצן שטיינקוילן, די קוילנגרובן האָבן נייטיק געהאַט די פּשוטע פּומפּ־מאַשין. דאָס, וואָס וואַט האָט געמאַכט פון דער פּומפּ־מאַשין אַ דאַמף־מאַשין צו טרייבן מאַשינעס, האָט געבראַכט צום לאָקאָמאָטיוו און דאַמף־שיף. דאָס איז געווען דער ערשטער פאַזיס פון דער גרויסער אויסשפּרייטונג פון דעם באַנוץ פון דאַמף. אַ צווייטער פאַזיס אין דער מעכאַנישער רעוואָלוציע האָט זיך אָנגעהויבן מיט דער אָנווענדונג פון דער עלעקטרישער וויסנשאַפט צו פּראַקטישע פּראָבלעמען און די אַנטוויקלונג פון דער עלעקטרישער באַלייכטונג, קראַפט־אַריבערטראָגונג און צי־קראַפט.

אַ דריטן פאַזיס באַדאַרף מען אונטערשיידן דעמאָלט, ווען עס באַווייזט זיך אין די אַכציקער יאָרן אַ נייער טיפּ מאַשינעס, וואָס אין זיי ווערט די אויסברייט־קראַפט פון דאַמף פאַרביטן דורך דער אויסברייט־קראַפט פון אַן עקספּלאָזיווער מישונג. די דאָזיקע גרינגע מאַשינעס, וואָס גיבן דעם גרעסטן עפעקט אין דער אַרבעט, זיינען אָנגעווענדט געוואָרן ביים אַווטאָמאָביל, אין כוף־כל־סוף האָבן זיי

זיך אַנטוויקלט צו אַזאַ מאָס פון גרינגקייט און עפעקטיווקייט. אַז זיי האָבן געמאַכט פראַקטיש מעגלעך דאָס פליען אין דער לופטן, וואָס אַ לאַנגע צייט האָט מען נאָר געחלומט וועגן דעם.

דאָס ווערק פון די ברידער רייט אין אַמעריקע האָט געהאַט די העכסטע וויכטיקייט אויף דעם געביט. אַ פלי-מאַשין — אָבער ניט גרויס גענוג, כדי זי זאָל קאָנען אײַנהאַלטן אַ מענטשן — האָט געמאַכט פראָפעסאָר לאַנגליי, פון דעם סמיטסאָן-אינסטיטוט

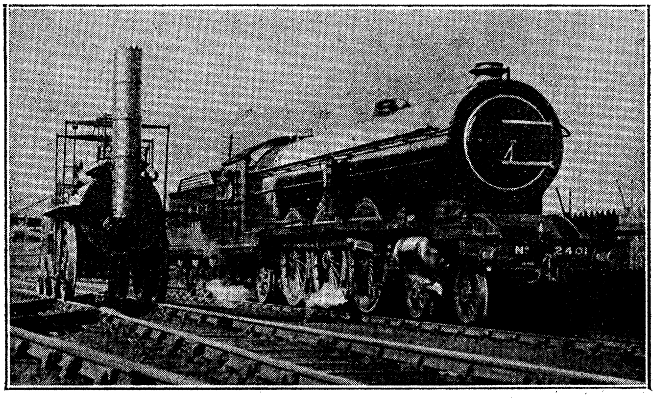

„לאָקאָמאָטיוו נומער 1", וואָס דזשאָרדזש סטעפענסאָן האָט אויסגעבויט אין יאָר 1825, פאַרגלייכט מיט אַ לאָקאָמאָטיוו פון נייסטן טיפ אויפן לאָנדאָנער אייזנבאַן.

אין וואַשינגטאָן, שוין אין יאָר 1897. זיין ווייטערדיקער אויפטו, אַן אַעראָפּלאַן אין דער פולער גרייס, איז דורכגעפאַלן ביי די ערשטע פרוון, אָבער דערנאָך איז קורטיס געפלויגן אין אים מיט הצלחה אין יאָר 1914. זינט 1909 קאָן מען דעם אַעראָפּלאַן נוצן צוליב פירן מענטשן.

נאָכדעם ווי אײַזנבאַנען זיינען געוואָרן פאַרפולקומט און עס האָבן גענומען פאָרן אַוטאָמאָבילן, האָט אויסגעוויזן, אַז די אַנטוויקלונג פון דער גיכקייט פון דער מענטשלעכער באַוועגונג האָט זיך אָפּגעשטעלט. נאָר אַז עס איז אויפגעקומען די פלי-מאַשין,

זיינען די אָפּשטאַנדן צווישן איין פּונקט אויף דער ערד און דעם צווייטן ווידעראַמאָל געוואָרן קלענער. אין 18טן יאָרהונדערט האָט דער מהלך צווישן לאָנדאָן און עדינבורג באַטראָפן אַכט טעג רייזע; 1918 האָט די בריטישע קאָמיסיע פאַר ציווילן לופט-טראַנספּאָרט געמאָלדן, אַז די נסיעה פון לאָנדאָן קיין מעלבורן, אַ העלפט וועג אַרום דער ערד, וועט אין עטלעכע יאָר אַרום קאָנען ווערן געמאַכט אין דעם זעלביקן משך צייט פון אַכט טאָג.

אָבער צופיל וואָג באַדאַרף מען ניט לייגן אויף אָט-די חידושדיקע פאַרקירצונגען אין די צייט-אָפּשטאַנדן פון איין אָרט ביזן צווייטן. זיי זיינען מער ניט איין זייט פון אַ טיפערער און באַטייטפולערער פאַרברייטערונג פון דער מענטשלעכער מעגלעכקייט. למשל, די וויסנשאַפט פון אַגריקולטור און אַגריקולטורעלער כעמיע האָט דורכגעמאַכט גענוי אַזאַ פּראָגרעס אין משך פון 19טן יאָרהונדערט. מענטשן האָבן זיך אויסגעלערנט צו מאַכן די ערד אַזוי פּרוכפּעריק, אַז זי זאָל אַרויסברענגען אַ פירפאַכיקע און אַ פינפפאַכיקע גערעטעניש, ווי דער זעלביקער שטח אין 17טן יאָרהונדערט. עס איז געוועזן אַ ניט-געוויינטלעכער פּראָגרעס אין דער מעדיצינישער וויסנשאַפט; דער דורכשניט פון לעבן איז געוואָרן פאַרלענגערט, די טעגלעכע קראַפט איז אויסגעוואַקסן, די שטערונג פון לעבן דורך קראַנקהייטן איז קלענער געוואָרן.

דאָס אַלץ צוזאַמען גיט אַזאַ שינוי אין מענטשלעכן לעבן, אַז מיר האָבן דאָס רעכט פעסטצושטעלן אַ נייעם פאַזיס פון דער געשיכטע. די דאָזיקע מעכאַנישע רעוואָלוציע איז געשען אין אַ קלייניקייט מער פון אַ יאָרהונדערט. אין דער צייט האָבן מענטשן געמאַכט אַזאַ שפּרייז אין די מאַטעריעלע תנאים פון זייער לעבן, וואָס איז גרעסער ווי דער מהלך צווישן דער פּאַלעאָליטישער סטאַדיע און דער תקופה פון קולטיווירונג אָדער צווישן די טעג פון פּעפּי אין עגיפּטן און דער צייט פון געאָרג III. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ נייער ריזיקער מאַטעריעלער ראַם פאַר דער מענטשלעכער געשיכטע. עס איז קלאָר, אַז דאָס פאַרלאַנגט גרויסע שינויים אין אונזערע סאָציאַלע, עקאָנאָמישע און פּאָליטישע מעטאָדעס. נאָר די

דאָזיקע שינויים זיינען אָפּגעשטאַנען לגבי דער אַנטוויקלונג פון דער מעכאַנישער רעוואָלוציע, זיי געפינען זיך ביז היינטיקן טאָג ערשט אויף זייער אָנהייב־סטאַדיע.

---

2. די שייכות פון דער מעכאַנישער רעוואָלוציע צו דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע.

אַ סך געשיכטע־שרייבערס האָבן די נטיה צונויפצומישן צוויי באַזונדערע זאַכן: דאָס, וואָס מיר האָבן דאָ אָנגערופן די „מעכאַנישע רעוואָלוציע“, וואָס איז געווען לחלוטין אַ נייע זאַך אין דער מענטשלעכער דערפאַרונג, אַ זאַך וואָס איז אַרויסגעקומען פון דער אַנטוויקלונג פון דער אָרגאַניזירטער וויסנשאַפט, אַ נייער טריט, ווי די דערפינדונג פון אַגריקולטור אָדער די אַנטדעקונג פון מעטאַלן; און די צווייטע זאַך, וואָס איז גאָר פאַרשיידן לויט איר אָפּשטאַם, עפּעס אַזוינס, וואָס האָט שוין געהאַט אַ היסטאָרישן פּרעצעדענט, די סאָציאַלע און פינאַנציעלע אַנטוויקלונג, וואָס איז אָנגערופן געוואָרן די „אינדוסטריעלע רעוואָלוציע“.

די צוויי פּראָצעסן זיינען געגאַנגען צוזאַמען, זיי האָבן שטענדיק געווירקט איינער אויפן צווייטן, נאָר זיי זיינען פאַרשיידן אין זייער שורש און מהות. עס וואָלט געווען אַ באַשטימטע אינדוסטריעלע רעוואָלוציע, אַפילו אויב עס וואָלט ניט געווען קיין קוילן, קיין דאַמף, קיין מאַשינעס; נאָר אין דעם פאַל וואָלט זי געגאַנגען נענטער צו דער ריכטונג פון דער סאָציאַלער און פינאַנציעלער אַנטוויקלונג פון די לעצטע יאָרן פון דער רוימישער רעפּובליק. זי וואָלט איבערגעחזרט די געשיכטע פון בדלות־געשטעלטע פרייע פּויערים, שקלאַפן־אַרבעט, גרויסע מאַיאָנטקעס, גרויסע פינאַנציעלע רייכטימער און אַ סאָציאַל־צעשטערערישן פינאַנציעלן פּראָצעס.

אַפילו די פאַבריק־מעטאָדע איז געקומען פריער פאַר דער דאַמף־קראַפט און מאַשינעריע. פאַבריקן זיינען דער רעזולטאַט ניט פון דער מאַשינעריע, נאָר פון דער „אַרבעטס־צעטיילונג“. איינגעניטע אַרבעטער האָבן אין אַ „שוויץ־סיסטעם“ געמאַכט אַזעלכע זאַכן, ווי מאָדע־סחורות, טעקטור־קעסטלעך און מעבל, קאָלירטע קאַר־

טעם, אילוסטראַציעס צו ביכער אאַז"וו, נאָך פריִער ווי מען האָט גענוצט אַפילו וואַסער-רעדער צוליב אינדוסטריע-פּראָצעסן. געווען פאַבריקן אין רוים אין אויגוסטוסעס צייטן. נייע ביכער, למשל, פלעגן ווערן דיקטירט פאַר שורות קאָפּיסטן אין די וואַרשטאַטן פון די בוך-הענדלערס. דער וואָס שטודירט אויפמערקזאַם די ווערק פון דעפאָ און די פּאָליטישע פּאַמפלעטן פון פילרינג, וועט אײַנזען, אַז דער מנהג צונויפצוקלייבן אָרעמע מענטשן אין איין בנין, כדי זיי זאָלן אַרבעטן צוזאַמען אויף צו פאַרדינען זיך צום לעבן, איז געווען פאַרשפּרייט אין ענגלאַנד נאָך פאַרן סוף פון 17טן יאָרהונדערט. רמזים דערויף זיינען שוין פאַראַן אַפילו אין מאָרס „אוטאָפּיאַ" (1516). דאָס איז געווען אַ סאָציאַלע, און ניט קיין מעכאַנישע אַנטוויקלונג.

אַראָפּ ביז נאָך דער העלפט פון 18טן יאָרהונדערט איז די סאָציאַלע און עקאָנאָמישע געשיכטע פון אייראָפּע פאַקטיש געגאַנגען אין דעם זעלביקן וועג, וואָס די רוימישע מלוכה איז אין אים געגאַנגען די לעצטע דריי הונדערט יאָר פאַר קר. אַמעריקע איז געזוען אין אַ סך פרטים אַ נייע שפּאַניע, און אינדיע און כינע אַ נייע עגיפּטן. אָבער די פּאָליטישע צעשפּאָלטנקייט פון אייראָפּע, די פּאָליטישע קאָנוואולסיעס קעגן מאָנאַרכיע, דער ווידערשטאַנד פון געמיינעם פאָלק, און אפשר אויך דאָס, וואָס די מערב-אייראָפּעישע אינטעליגענץ האָט געהאַט אַ גרעסערן חשק פאַר מעכאַנישע אידעעס און דערפינדונגען, האָט געווענדט דעם פּראָצעס אין גאָר אַ נייער ריכטונג. אידעעס וועגן מענטשלעכער ברודערשאַפט, וואָס שטאַמען דער עיקר פון קריסטנטום, זיינען געווען אַ סך מער פאַרשפּרייט אין דער נייער אייראָפּעישער וועלט, די פּאָליטישע מאַכט איז ניט געווען אַזוי קאָנצענטרירט, און דער ענערגישער מענטש האָט אין זיין גלוסט צו ווערן רייך אָפּגעווענדט זיך פון געדאַנק וועגן שקלאַפן-און קבוצה-אַרבעט און צוגעווענדט זיך גערן צו דער אידעע פון מעכאַנישער קראַפט און מאַשין.

די מעכאַנישע רעוואָלוציע, דער פּראָצעס פון מעכאַנישער דערפינדונג און אַנטדעקונג, איז געווען אַ נייע זאַך אין דער מענטשלעכער דערפאַרונג, און איז זיך געגאַנגען ניט געווענדט אָן די פּאָ-

ליטישע, עקאָנאָמישע און אינדוסטריעלע רעזולטאַטן, וואָס זי האָט געקאָנט אַרויסברענגען. די אינדוסטריעלע רעוואָלוציע, פּאַרקערט, איז פּונקט ווי דאָס רוב אַנדערע זאַכן אין דער מענטשלעכער געשיכטע, געוואָרן און ווערט אַליין גרונטיקער אומגעענדערט און אָפּגעווענדט דורך דער שטענדיקער אומענדערונג פון די תּנאים פון מענטשלעכן לעבן, וואָס ווערן אַרויסגעבראַכט דורך דער מעכאַנישער רעוואָלוציע. און דער אין-תּוכדיקער אונטערשייד צווישן דער אָנזאַמלונג פון רייכקייט דער פּאַרטיליקונג פון די קליינע פּויערים און די קליינע סוחרים אין דעם פּאַזיס פון גרויס-פינאַנץ אין די לעצטע

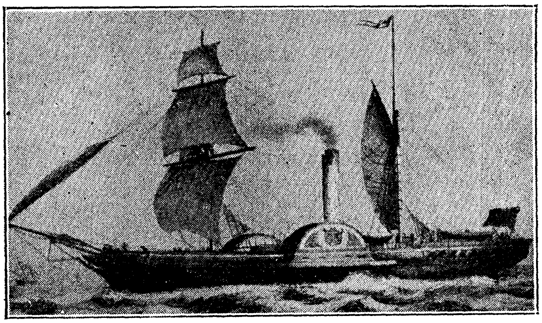

דער „סיריוס", די ערשטע שיף, וואָס איז, געטריבן אינגאַנצן דורך דאַמף, אין יאָר 1838 אַריבערגעשוואומען דעם אַטלאַנטישן אָקעאַן.

יאָרהונדערטער פון דער רוימישער רעפּובליק פון איין זייט און צווישן דער זייער ענלעכער קאָנצענטרירונג פון קאַפּיטאַל אין 18טן און 19טן י"ה אין דער אַנדערער, באַשטייט אין דעם טיפן אונטערשייד אין דעם כאַראַקטער פון אַרבעט, וואָס די מעכאַנישע רעוואָלוציע האָט געשאַפן.

די קראַפט פון דער אַלטער וועלט איז געווען מענטשלעכע קראַפט: אַלצדינג איז סוף-כל-סוף געווען אָפּהענגיק פון דער טרייב-קראַפט פון די מענטשלעכע מוסקלען, פון די מוסקלען פון אומוויסנדיקע און אונטערטעניקע מענטשן. צוגעקומען איז נאָך אַ ביסל

מוסקלען פון בעלי־חיים, ווי אָקסן, פערד וכדומה. האָט מען געמוזט וואו אויפהייבן אַ שווערע זאַך, האָבן דאָס געהויבן מענטשן; האָט מען באַדאַרפט אויפאַקערן אַ פעלד, האָבן געאַקערט מענטשן מיט אָקסן; האָט מען באַדאַרפט אויסרעכן אַ פּלן, האָבן דאָס אויסגע־בראָכן מענטשן. אָנשטאָט דער דאַמף־שיף האָבן די רוימער געהאַט די גאַלערע מיט בעק שוויצנדיקע רודערערס.

אין די אַלטע ציוויליזאַציעס איז אַ גרויסער טייל פון דער מענטשהייט געווען פאַרנומען אין ריין מעכאַנישער שוואַרצער אַרבעט. אינאָנהייב האָט גאָרניט געקאָנט אויסווייזן, אַז די מאַשינעריע, גע־טריבן פון דאַמף, וועט באַפרייען מענטשן פון אַזעלכע אומאינטע־ליגענטע אַרבעטן. גרויסע מאַסן שוואַרץ־אַרבעטער זיינען געווען פאַרנומען ביי גראָבן קאַנאַלן, דורכשנייַדן טונעלן און אָנשיטן דאַמ־בעס פאַר די אייזנבאַנען וכדומה. עס איז געוואַלדיק אויסגעוואַקסן די צאָל בערג־אַרבעטער. אָבער אין משך פון דער צייט האָבן זיך די פאַרגרינגערונגען אַלץ מער אויסגעשפרייט און באַקוועמלעכקייטן זיי־נען געוואָרן אַלץ מער. וואָס ווייטער אין 19טן יאָרהונדערט אַריין, איז אַלץ קלערער געוואָרן די מעלה פון דער נייער לאַגע. מען האָט שוין מער ניט באַדאַרפט האָבן קיין מענטשן, ווי אַ מקור פון גראָבער קראַפט. וואָס אַ מענטש האָט געקאָנט טאָן מעכאַניש, דאָס האָט אַ מאַשין געקאָנט טאָן פעסטער און בעסער. אַ מענטשן האָט מען באַדאַרפט האָבן נאָר דעמאָלט, ווען עס איז נייטיק גע־ווען שכל. מענטשן האָט מען באַדאַרפט האָבן ווי מענטשן. דער שוואַרץ־אַרבעטער, וואָס אויף זיין פּראַצע זיינען געווען געבויט אַלע פריערדיקע ציוויליזאַציעס, די באַשעפעניש, וואָס האָט געהאַט נאָר צו פאָלגן, דער מענטש, וואָס זיין מוח איז געווען אַן איבעריקע זאַך, איז שוין איצט מער ניט נייטיק צוליב דעם וואוילשטאַנד פון דער מענטשהייט.

דאָס איז געווען ריכטיק פונקט אַזוי בנוגע אַזעלכע אַרבעטן, ווי ערד־אַרבעט און בערג־אינדוסטריע, ווי בנוגע די נייסטע מעטאַ־לורגישע פּראָצעסן. עס זיינען אויפגעקומען מאַשינעס צוליב אַקערן, זייען

און שניידן, וואס האבן פארביטן גאנצע מחנות מענטשן. אמעריקע איז אין דעם פרט געווען פאראויס פאר דער אלטער וועלט. די רוימישע וועלט איז געווען געבויט אויף וואלוועלע און דערנידעריקטע מענטשלעכע באשעפענישן; די מאדערנע ציוויליזאציע איז איבערגעבויט געווארן אויף וואלוועלער מעכאנישער קראפט. אין משך פון א הונדערט יאר איז מעכאנישע קראפט געווארן וואלוועלער און האנט-ארבעט טייערער. אויב עס האט געדויערט א דור מיט עפעס, ביז מאשינעריע איז אריינגעקומען אין די בערג-גרובן, איז דאס פשוט דערפאר, ווייל א שטיקל צייט זיינען מענטשן געווען וואלוועלער ווי מאשינעס. אין נארטהומבערלענד און דורהעם זיינען מענטשן אין די ערשטע צייטן פון קוילן-גרעבעריי אזוי וואלוול געשאצט געווארן, אז מען פלעגט זיך ניט נוהג זיין ארויסצוזוכן די קערפער פון יענע ארבעטער, וואס זיינען אומגעקומען בעת קאטאסטראפעס אין די בערג-גרובן. עס האבן געמוזט אויפקומען די טרייד-יוניאנס, די ארבעטער-ארגאניזאציעס, כדי אומצובייטן די לאגע.

אט-די אלגעמיינע טענדענץ ממלא צו זיין און ארויסצושטופן האנט-ארבעט דורך מאשינעריע האט אריינגעבראכט גוואלדיקע שינויים אין מענטשלעכן לעבן. די הויפט-שטרעבונג פון די גבירים און פון די מושלים אין דער אלטער ציוויליזאציע איז געווען צו קריגן פאר זיך וואס א גרעסערע צאל שווארץ-ארבעטער. קיין אנדער מקור פון רייכטום איז ניט געווען. אין משך פון 19טן יארהונדערט האבן די קליגערע מאכטהאבערס אנגעהויבן אלץ מער און מער צו פארשטיין, אז דער געמיינער מאן מוז איצט זיין עפעס מער ווי א שווארץ-ארבעטער. ער האט געמוזט ווערן אויסגעבילדעט — כאטשבי נאר כדי צו זיכערן די „פראדוקטיוויטעט פון דער אינדוסטריע". ער האט געמוזט פארשטיין, וואו ער האלט אין דער וועלט.

זינט די טעג פון דער ערשטער קריסטלעכער פראפאגאנדע האט די פאלקסבילדונג געטליעט אין אייראפע, פונקט ווי זי האט געטליעט אין אזיע אומעטום, וואו דער איסלאם האט אוועקגעשטעלט זיין פוס, ווארעם מען האט דאך געמוזט א ביסל געבן צו פארשטיין דעם גלויבער, וואס איז אזוינס דער גלויבן וואס דארף

אים אויסלייזן, און מען האָט אים באַדאַרפט אויסלערנען אַ ביסל צו לייענען די הייליקע ביכער, וואָס דורך זיי ווערט זיין גלויבן געטראָגן. די חילוקי-דעות פון די קריסטלעכע סעקטעס, וואָס האָבן געזוכט צו געפינען פאַר זיך אָנהענגערס, האָבן דורכגעאַקערט דעם גרונט צוליב דעם שניט פון דער פאָלקס-בילדונג.

אין ענגלאַנד, למשל, זיינען אין די דרייסיקער און פערציקער יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט דורך דער קאָנקורענץ פון די פאַרשיידענע סעקטעס און דורך זייער פאַרלאַנג אַריינצוכאַפּן יונגע אָנהענגערס געשאַפן געוואָרן אַ סך אָוונט-שולן, זונטאָג-שולן און אַ ריי בילדונגס-אָרגאַניזאַציעס פאַר קינדער פון באַזונדערע קאָנפעסיעס.

די עלטערע, ווינציקער אויפגעקלערטע פאַבריקאַנטן, וואָס זיינען ניט געווען מסוגל צו האָבן אַ ברייטערן קוק אויף זייערע אייגענע אינטערעסן, האָבן די דאָזיקע שולן פיינט געהאַט און געשטעלט זיך קעגן זיי. אָבער דאָ איז די אָרעמע דייטשלאַנד ווידעראַמאָל געגאַנגען בראש פון אירע רייכערע שכנים. באַלד האָבן די רעליגיעזע לערערס אין בריטאַניע אַריבערגעצויגן אויף זייער זייט די קאַפּיטאַליסטן, וואָס אויב זיי האָט ניט געאַרט, אַז די פאָלקס-מענטשן זאָלן זיין געבילדעט, האָבן זיי דאָך גענומען פאַרשטיין, אַז מער געלערנטע אַרבעטער קאָנען זיי אַריינטראָגן מער רווחים.

די צווייטע העלפט פון 19טן יאָרהונדערט איז געווען אַ פּעריאָד פון האַסטיקן פּראָגרעס פון פאָלקס-בילדונג אין גאָר דער מערבדיקער וועלט. אין דער בילדונג פון די העכערע קלאַסן איז קיין ענלעכער פּראָגרעס ניט געווען — אַ שטיקל פּראָגרעס איז בלי ספק געווען, אָבער לחלוטין ניט אַזוינער, וואָס זאָל קאָנען זיך פאַרגלייכן מיטן פּראָגרעס פון דער פאָלקס-בילדונג — און אַזוי-אַרום איז פון דעם תהום, וואָס האָט ביז אַהער צעטיילט די וועלט צווישן די וואָס קאָנען לייענען און שרייבן און צווישן די וואָס קאָנען ניט, געוואָרן נאָר אַ קליינער אונטערשייד אין דער בילדונגס-מדרגה. אין הינטערגרונט פון דעם דאָזיקן פּראָצעס איז געגאַנגען די מעכאַנישע רעוואָלוציע, וואָס האָט אין פלוג זיך ניט אומגעקוקט אויף די סאָציאַלע תנאים, נאָר פּאַקטיש האָט זי גע-

שטעלט די פּאָדערונג, עס זאָל בטל ווערן דער קלאַס אָן־אַלך־ביתניקעס איבער גאָר דער וועלט.

אין רוים האָט דאָס געמיינע פאָלק קיינמאָל ניט תופס געווען די עקאָנאָמישע רעוואָלוציע פון דער רוימישער רעפּובליק. דער געוויינטלעכער רוימישער בירגער האָט קיינמאָל ניט געזען די שינויים, וואָס ער האָט אין זיי געלעבט, אַזוי קלאָר און דייטלעך ווי מיר זעען דאָס. נאָר די איצטיקע אינדוסטריעלע רעוואָלוציע, ווי זי איז געגאַנגען צום סוף 19טן יאָרהונדערט, איז געווען אָפן ווי אַ גאַנצער פּראָצעס פאַר די מאַסן־מענטשן, וואָס זי האָט אָנגערירט, מחמת זיי האָבן געקאָנט לייענען און דיסקוטירן און טיילן זיך מיט זייערע געדאַנקען, מחמת זיי האָבן געזען אַלצדינג, וואָס עס טוט זיך, ווי דאָס געמיינע פאָלק האָט פריער קיינמאָל אַזוי ניט געקאָנט זען.

אין דעם דאָזיקן „קאָפּיטל פון געשיכטע“ האָבן מיר זיך געמיט אָנצווייזן, ווי אַזוי דאָס געמיינע פאָלק ווייזט זיך אַרויס בהדרגה ווי אַ קלאַס מיט אַן אַלגעמיינעם ווילן און אַלגעמיינע אידעעס. דער מחבר מיינט, אַז די מאַסן־באַוועגונגען פון „געמיינעם פאָלק“ אין גרויסע שטרעקעס זיינען געוואָרן מעגלעך נאָר ווי אַ רעזולטאַט פון די פּראָפּאַגאַנדיסטישע רעליגיעס, קריסטנטום און איסלאַם, וואָס פאַרלאַנגען פון איטלעכן מענטשן אַכטונג צו זיך אַליין.

מיר האָבן פאַרצייכנט די באַגייסטערונג פון דער פאָלקס־מאַסע פאַר דעם ערשטן קרייץ־צוג, ווי אַ נייעם פאַקט אין דער סאָציאַלער געשיכטע. נאָר פאַרן ניינצנטן יאָרהונדערט זיינען אַפילו די דאָזיקע מאַסן־באַוועגונגען געווען לפי־ערך באַגרענעצט. די פּויערים־אויפשטאַנדן, אָנגעהויבן פון וויקליפס צייט און ווייטער, האָבן זיך קאָנצענטרירט אין די פּויערשע געמיינדעס פון באַשטימטע געביטן און האָבן זיך נאָר פּאַוואָליע זיך אויסגעשפּרייט איבער געגנטן, וואו עס האָבן געווירקט ענלעכע קרעפטן. די שטאָטישע בעל־מלאכות פלעגן זיך אויך בונטעווען, אָבער נאָר אין איינציקע ערטער.

דאָס פאַרברענען די שלעסער בעת דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע איז ניט געווען אַן אַקט פון אַ פּויערמשאַפט, וואָס האָט געהאַט גובר געווען אַ רעגירונג, דאָס איז געווען אַן אַקט פון אַ פּויערמשאַפט, וואָס איז באַפרייט געוואָרן מחמת אַ רעגירונג איז

אַראָפּגעוואָרפֿן געוואָרן. די קאָמונע פֿון פּאַריז איז געווען דער ערשטער דײַטלעכער אַרויסווײַז פֿון דעם שטאָטישן בעל-מלאָכה, ווי אַ פּאָליטישן כּוח, און דער פּאַריזער המון פֿון דער ערשטער רעוואָלוציע איז געווען אַ זייער געמישטער, פּרימיטיוו-דענקענדיקער און ווילדער המון אין פֿאַרגלײַך מיט אַ וואָסער עס איז מערב-אייראָפּעישער מאַסע נאָך 1830.

די מעכאַנישע רעוואָלוציע האָט ל"א-די וואָס אַרויסגעצוואונגען בילדונג אויף דער גאַנצער באַפֿעלקערונג, זי האָט נאָך געפֿירט צו אַ גרויס-קאַפּיטאַליזם און צו אַ רעאָרגאַניזאַציע פֿון דער אינדוסטריע אין אַ גרויסן מאַסשטאַב, און די דאָזיקע רעאָרגאַניזאַציע האָט געמוזט אַרויסברענגען בײַ דער פֿאָלקס-מאַסע אַ נײַע סיסטעם אידעעס, וואָס איז געווען גאָר פֿאַרשיידן פֿון דעם פּאַריאושטן ווידערשטאַנד און פֿון דעם עלעמענטאַרן בונט פֿון אַן אומגעבילדעטן המון-עם.

מיר האָבן שוין פֿאַרצייכנט, ווי אַזוי די אינדוסטריעלע רעוואָלוציע האָט צעשפּאָלטן דעם האַנטווערקער-קלאַס, וואָס איז ביז איצט געווען איין מיטל-קלאַס, אין צוויי טיילן — די אַרבעט-געבערס, וואָס זײַנען געוואָרן גענוג רײַך אויף זיך אויסצומישן מיטן קלאַס פֿון די פֿינאַנסיסטן, — סוחרים, פּריצים, און די אַרבעטער, וואָס זײַנען אַראָפּגעשטופּט געוואָרן אַלץ נידעריקער, כּמעט ביז צום שטאַנד פֿון שקלאַפֿן. פֿון דער אַנדער זײַט האָט זיך געהויבן דער מצב פֿון דעם פֿעלד-אַרבעטער, מחמת אין דער אַגריקולטור זײַנען אײַנגעפֿירט געוואָרן מאַשינעס און עס איז געוואַקסן די פּראָדוקטיוויטעט פֿון דער אַרבעט.

אַרום מיטן 19טן יאָרהונדערט האָט קאַרל מאַרקס (1818 — 1883), אַ דײַטשער ייד, אַ געלערנטער מיט אַ גרויסן פֿאַרנעם, אָנגעוויזן, אַז די אַרבעטנדיקע קלאַסן ווערן אָרגאַניזירט דורך דער זיך שטענדיק קאָנצענטרירנדיקער גרופּע פֿון קאַפּיטאַליסטישע באַלעבאַטים, און עס אַנטוויקלט זיך אַ נײַע קלאַסן-אײַנטיילונג אָנשטאָט דער מער קאָמפּליצירטער קלאַסן-סיסטעם פֿון פֿריער. דאָס אייגנטום, ווי ווײַט עס איז מאַכט, קלײַבט זיך אָן אין לפֿי-ערך ווייניק הענט, — אין די הענט פֿון די גרויסע גבירים פֿון דעם קלאַס קאַפּיטאַליסטן. פֿון דער אַנדער זײַט איז פֿאַראַן אַן אויסגע-

מיש פון אַרבעטער, מיט ווינציק אָדער גאָר קיין אייגנטום ניט, וואָס מאַרקס רופט זיי די „עקספּראָפּריִרטע“ אָדער „פּראָלעטאַריער“ — פאַלש באַנוצט דאָס וואָרט — וואָס מוזן אַנטוויקלען אַן אַלגעמיין קלאַסן־באַוואוסטזיין, אַז זייערע אינטערעסן גייען קעגן די אינטערעסן פון די רייכע.

עס האָט צוערשט אויסגעוויזן, אַז די אונטערשיידן אין בילדונג און טראַדיציע צווישן די עלטערע סאָציאַלע עלעמענטן, וואָס זיי האָבן געהאַלטן אין צונויפגיסן זיך צו דעם נייעם קלאַס עקספּראָפּריִרטע, דערלאָזן ניט צו פאַראייניקן די אַלע גרופּעס אין איין קלאַס. די טראַדיציעס פון די פרייע פּראָפעסיעס, די קליינע אָנגעשטעלטע, די זעלבשטענדיקע פויערים וכדומה זיינען פאַרשיידן פונאַנאַנד און פון די פאַרשיידענע בעל־מלאכהשע טראַדיציעס פון די אַרבעטער. נאָר וואָס מער עס האָט זיך אויסגעשפּרייט בילדונג און וואָס מער ביכער זיינען געוואָרן וואָלוול, האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז די „מאַרקסיסטישע“ טעאָריע וועגן דער צונויפגיסונג פון די עקספּראָפּריִרטע אין איין קלאַס, ווערט אַלץ מער פאַרווירקלעכט.

די דאָזיקע גרופּעס זיינען צוערשט געווען פאַרבונדן צווישן אַנאַנד נאָר דורך דער אַלגעמיינער פאַראָרעמונג, זיי זיינען אַראָפּגעדריקט, צי געהויבן געוואָרן צו איין און דעם זעלביקן לעבנסשטאַנד, זיי זיינען געצוואונגען צו לייענען איינע און די זעלביקע ביכער און צו ליידן די זעלביקע נויט. אין אונזער וועלט ווערט אַלץ בולטער די סאָלידאַריטעט צווישן אַלע אָרעמע מענטשן, וואָס האָבן קיין אייגנטום ניט, קעגן דעם קלאַס פון די רייכע. אַלטע אונטערשיידן ווערן אויסגעווישט, ניטאָ שוין מער קיין חילוק צווישן בעל־מלאכה און שוואַרץ־אַרבעטער, צווישן ביוראָ־אַרבעטער און בעל־עגלה, צווישן אָרעמען גייסטלעכן און שול־לערער, צווישן פּאָליציסט און אָמניבוס־פירער. אַלע מוזן זיי קויפן די זעלביקע וואָלוועלע מעבל און וואוינען אין די זעלביקע וואָלוועלע דירות. זייערע זין און טעכטער טוען צווישן זיך שדוכים. אַלץ ווינציקער איז פאַראַן האָפענונג פאַר דעם דורכשניט־מענטש זיך אַרויפצוכאַפּן אין די אייבערשטע שיכטן.

אַזוי=אַרום האָבן די געשעענישן אַליין מער באַשטעטיקט די מיינונג פון מאַרקסן, וואָס האָט ניט אַזוי פאַרטיידיקט דעם קלאַסן=קאַמף, דעם קאַמף פון די עקספּראָפּריִרטע מאַסן קעגן די ווייניק גבירים, ווי פאָראויסגעזאָגט דעם דאָזיקן קאַמף. טיילמאָל שטעלט מען אַרויס קעגן מאַרקסן די טענה, אַז אין אַ סך מאָדערנע געמיינשאַפטן איז געוואַקסן די צאָל מענטשן, וואָס האָבן אָפּגעשפּאָרונגען. די דאָזיקע אָפּשפּאָרונגען זיינען טעכניש „קאַפּיטאַל" און זייערע באַלעבאַטים זיינען אַזוי=אַרום „קאַפּיטאַליסטן" — בכן האָבן מיר אַ סתירה קעגן דער הנחה פון מאַרקסן, אַז אייגנטום ווערט קאָנצענטרירט אין אַליין ווייניקער הענט. מאַרקס באַנוצט אַ סך טערמינען זיינען ניט אָפּגעהיט, און האָט זיי שלעכט אויסגעקליבן, און זיינע געדאַנקען זיינען בעסער ווי זיינע ווערטער. אַז ער האָט געשריבן „אייגנטום", האָט ער געמיינט „אייגנטום ווי ווייט עס איז אַ כוח". דער קליינער אָפּשפּאָרער האָט גאָר ווייניק מאַכט איבער זיין אַריינגעלייגטן קאַפּיטאַל.

---

3. די יווירונג פון אידעעס, 1848.

צו צייכענען אין ברייטע שטריכן די יווירונג פון אידעעס, וואָס איז אָנגעגאַנגען בעת דער מעכאַנישער און אינדוסטריעלער רעוואָלוציע פון 19טן יאָרהונדערט, איז זייער אַ שווערע אויפגאַבע. נאָר מיר מוזן דאָס פּרוּוון טאָן, וויבאַלד מיר מוזן דאָך פאַרבינדן דאָס וואָס איז פריער געשען מיט דעם מצב פון אונזער וועלט ביי היינטיקן טאָג.

מען באַדאַרף אונטערשיידן צוויי הויפּט=פעריאָדן אין די הונדערט יאָר צווישן 1814 און 1914. צוערשט איז געקומען דער פעריאָד 1814 — 1848, וואָס האָט פאַרמאָגט אַ היפּשן סכום ליבעראַלע געדאַנקען און שריפטן, פאַרשפּרייט אין באַגרענעצטע קרייזן, אָבער אין משך פון דער צייט איז ניט פאָרגעקומען קיין גרויסער שינוי אָדער אַנטוויקלונג אין דעם דענקען פון די גרויסע מאַסן פון פאָלק. אין משך פון דעם דאָזיקן גאַנצן פעריאָד האָבן

די ענינים פון דער וועלט, אַזוי צו זאָגן, געלעבט פון זייער אַלטן אינטעלעקטועלן קאַפּיטאַל, זיי זיינען זיך געגאַנגען אין הסכּם מיט די פֿריִערדיקע אידעעס פון דער רעוואָלוציע און קאָנטררעוואָלוציע. די הערשנדיקע ליבעראַלע אידעעס זיינען געווען פֿרייהייט און אַ מין אומבאַשטימטע שטרעבונג צו גלייכהייט. די קאָנסערוואַטיווע אידעעס זיינען געווען: מאָנאַרכיע, אָרגאַניזירטע רעליגיע, סאָציאַלע פּריווילעגיעס און אונטערטעניקייט פון פֿאָלק.

ביז 1848 האָט דער גייסט פון דעם הייליקן בונד, מעטערניכס גייסט, געקעמפט קעגן דער אויפלעבונג פון דער אייראָפּעיִשער רעוואָלוציע, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט אָפּגענאַרט און אָפּגערוקט. אין אַמעריקע, סיי אין צפון, סיי אין דרום, האָט די רעוואָלוציע געזיגט, און דער ליבעראַליזם פון 19טן יאָרהונדערט האָט געוועלטיקט אומגעשטערט. ענגלאַנד איז געווען אַ לאַנד, וואָס מען האָט עס ניט געקאָנט אַזוי פּשוט כאַראַקטעריזירן: קיינמאָל ניט אינגאַנצן רעאַקציאָנער און אויך קיינמאָל ניט אינגאַנצן פּראָגרעסיוו, ניט אמת מאָנאַרכיסטיש און ניט אמת רעפּובליקאַניש, דאָס לאַנד פון קראָמוועלן, אָבער אויך פון פריילעכן מאָנאַרך קאַרל; אַנטי-עסטרייכיש, אַנטי-בורבאָניש, אַנטי-פּויפּסטלעך, נאָר אַ ביסל אונטערדריקעריש.

מיר האָבן שוין דערציילט וועגן דער ערשטער סעריע באַפרייונגס-שטורעמס אין אייראָפּע אין און אַרום יאָר 1830; אין בריטאַניע האָט דאָס רעפאָרם-געזעץ פון 1832, וואָס האָט שטאַרק אויסגעברייטערט דאָס וואַל-רעכט און אַ ביסל אויסגעגליכט דעם רעפּרעזענטאַטיוון כאַראַקטער פון דער אונטערשטער פּאַלאַטע, גרינגער געמאַכט די לאַגע.

אַרום 1848 האָט אויסגעבראָכן אַ צווייטע און אַ מער ערנסטע סיסטעם פון אויפרייסן, וואָס האָט אַראָפּגעוואָרפן די אָרלעאַנישע מאָנאַרכיע און איינגעשטעלט אַ צווייטע רעפּובליק אין פראַנקרייך (1848—1852), אויפגעהויבן צפון-איטאַליע און אונגאַרן קעגן עסטרייך, די פּוילן אין פּויזן קעגן די פּרייסן און האָט פאַרטריבן דעם פּויפּסט פון רוים פאַר די רעפּובליקאַנער. אַ זייער אינטערעסאַנטע פּאַן-סלאַווישע קאָנפערענץ, וואָס איז אין יענע טעג אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין פּראָג, האָט פאַרגעצייכנט אַ סך פון די טעריטאָריאַלע,

אויסבעסערונגען פון 1919. זי איז צעטריבן געוואָרן, נאָכדעם ווי די עסטרייכישע חיילות האָבן דערשטיקט אַן אויפשטאַנד אין פּראָג. מעכטיקער איז געווען דער אונגאַרישער אויפשטאַנד — ער האָט אויסגעהאַלטן דעם קאַמף צוויי יאָר. זיין גרויסער פירער איז געווען לודוויג קאָשוט. נאָכדעם ווי ער איז געוואָרן צעקלאַפּט און האָט געמוזט אַנטלויפן פון לאַנד, האָט ער נאָך געפירט אַ מעכטיקע פּראָפּאַגאַנדע פאַר דער פרייהייט פון זיין פאָלק.

סוף־כל־סוף זיינען אַלע די אויפשטאַנדן דורכגעפאַלן; די געלט־סיסטעם איז געוואָרן צעטרייסלט, זי האָט זיך אָבער איינגעהאַלטן אויף די פיס. אין די דאָזיקע אויפשטאַנדן איז, בלי־ספק, געקומען צום אויסדרוק אַן ערנסטע סאָציאַלע אומצופרידנקייט, נאָר פונדעסטוועגן האָט זי אין ערגעץ ניט, חוץ פּאַריז, אָנגענומען אַ קלאָרע פאָרם. דער דאָזיקער שטורעם פון 1848, ווי ווייט דאָס איז שייך אייראָפּע, קאָן צום בעסטן געשילדערט ווערן אין איין זאַץ, ווי די מרידה פון דער נאַטירלעכער קאַרטע קעגן די געקינסטלטע אָפּמאַכן פון די ווינער דיפּלאָמאַטן און קעגן דער סיסטעם פון די אונטערדריקונגען, וואָס האָבן די דאָזיקע אָפּמאַכן באַקרעפטיקט.

די געשיכטע פון אייראָפּע איז פון 1815 ביז 1848, בדרך כלל גערעדט, געווען אַ פּועל־יוצא פון דער געשיכטע פון אייראָפּע פון 1789 ביז 1814. קיין פּאַקטיש נייע מאָטיוון זיינען אין דעם צונויפשטעל ניט צוגעקומען. די הויפּט־צרה איז נאָך אַלץ געווען דער קאַמף, הגם אָפט אַ בלינדער און שלעכט־געפירטער קאַמף, פון די אינטערעסן פון געוויינטלעכן מענטשן קעגן דער גרויס־מלוכה־סיסטעם, וואָס האָט שווער געמאַכט און געדריקט דאָס לעבן פון דער מענטשהייט.

נאָר נאָך 1848, פון 1848 ביז 1914, הגם אויך דעמאָלט ווערט די קאַרטע אויסגעבעסערט: איטאַליע ווערט פריי און געאייניקט, דייטשלאַנד פאַראייניקט זיך, נאָר עס הייבט זיך אָן אַ נייער פאַזיס אין דעם פּראָצעס פון גייסטיקער און פּאָליטישער צופּאַסונג צו דעם נייעם וויסן און צו די נייע מאַטעריעלע כוחות פון דער מענטשהייט. עס זיינען אַריינגעדרונגען נייע סאָציאַלע, רעליגיעזע און פּאָליטישע אידעען אין דעם אַלגעמיין אייראָפּעישן גייסט. אין די ווייטערדיקע

דריי פאַראַגראַפן וועלן מיר באַטראַכטן דעם אָפּשטאַם און דעם מהות פון די דאָזיקע אידעעס. זיי האָבן אַוועקגעלייגט דעם יסוד פאַר דעם פּאָליטישן געדאַנק פון היינטיקן טאָג, אָבער אַ צייט לאַנג האָבן זיי

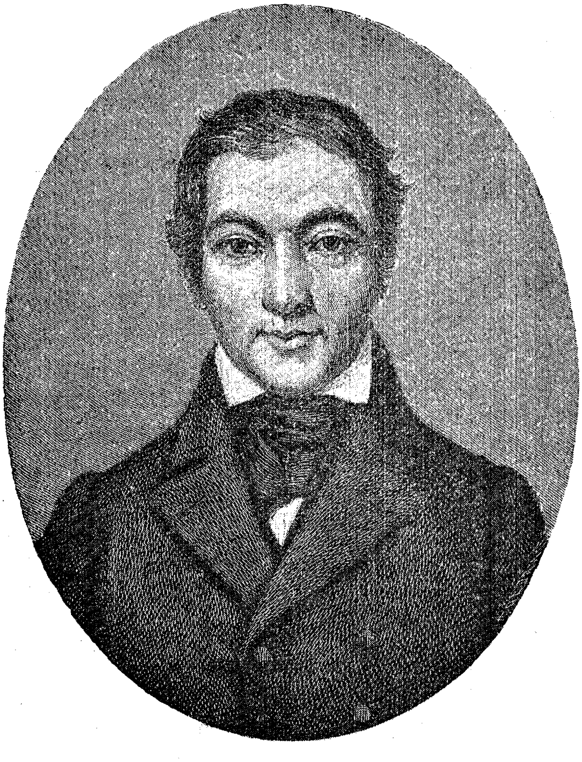

ראָבערט אָוועז, דער גרינדער פון מאָדערנעם סאָציאַליזם.

ניט געהאַט קיין ווירקונג אויף דער צייט־פּאָליטיק. די צייט־פּאָליטיק איז זיך געגאַנגען לויט די אַלטע ליניעס, אָבער אַלץ ווינציקער איז זי געוואָרן אינטערגעהאַלטן דורך דער אינטעלעקטועלער אײַנזעעניש און דעם געוויסן פון מענטשן.

מיר האָבן שוין געשילדערט דעם וועג, ווי אַזוי אַ שטאַרקער אינטעלעקטועלער פּראָצעס האָט אונטערגעגראָבן די סיסטעם פון דער גרויס־מאָנאַרכיע אין פראַנקרייך פאַר 1789. אַן ענלעכער אונטערגראָבונגס־פּראָצעס איז צוגעגאַנגען אין גאַנץ אייראָפּע אין משך פון דעם גרויס־מלוכה־פּעריאָד פון 1848—1914. טיפע ספקות מכוח דער רעגירונגס־סיסטעם און מכוח דער פרייהייט פון פאַרשיידענע אייגנטומס־פאָרמען האָבן זיך פאַרשפּרייט איבערן גאַנצן סאָציאַלן קערפּער. דערנאָך איז געקומען די גרעבטע און צום מיינסט־דעזאָרגאַניזירנדיקע מלחמה אין דער געשיכטע, אַזוי אַז עס איז נאָך ניט מעגלעך אָפּצושאַצן דעם כּוח און דעם פאַרנעם פון די נייע אידעעס, וואָס האָבן זיך אַנטוויקלט אין יענע זעקס־און־צוואַנציק יאָר. מיר האָבן דורכגעמאַכט אַ סך אַ גרעסערע קאַטאַסטראָפע, אַפילו ווי נאַפּאָלעאָנס קאַטאַסטראָפע, און מיר געפינען זיך אין אַ שטילן פּעריאָד, וואָס איז ענלעך צום פּעריאָד פון 1815—1830. אונזער 1830 און 1848 באַדאַרפן ערשט קומען, ערשט דעמאָלט וועלן מיר וויסן, וואו מיר האַלטן אין דער וועלט.

---

4. די אַנטוויקלונג פון דער אידעע פון סאָציאַליזם.

מיר האָבן אין דער דאָזיקער געשיכטע אָנגעצייכנט, ווי אַזוי די אידעע פון אייגנטום איז בהדרגה באַגרענעצט געוואָרן: ווי צוערשט האָט דער שטאַרקער מאַן פּרעטענדירט דערויף, אַז אַלץ געהער אים, און ווי מען האָט בהדרגה גענומען תּופס זיין די ברודערשאַפט פון מענטשן ווי עפּעס אַזוינס, וואָס שטייגט אַריבער דעם עגאָאיזם פון יחיד. צוערשט זיינען מענטשן געוואָרן אַריינגעצוואונגען אין פאַרבאַנדן גרעסער פון אַ שבט דורך דער מורא פאַרן מאָנאַרך אָדער פאַרן גאָט. ערשט אין די לעצטע דריי, העכסטנס פיר טויזנט יאָר האָבן מיר קלאָרע באַווייזן דערפאַר, אַז מענטשן קאָנען תּופס זיין די אידעע פון זיך מקריב צו זיין מיטן גוטן ווילן פאַר וואָסער עס איז גרעסערן צוועק, אָן וואָסער עס איז באַלוינונג אָדער געצאָלט, אָדער אַז עמיצער זאָל אַזוינס האָבן פאַרלאַנגט.

דערנאָך זעען מיר, ווי עס שפּרייט זיך אויס צווישן מענטשן, אַזוי ווי פלעקן זון־שיין שפּרייטן זיך און גייען אַריבער פון אָרט צו אָרט איבער די זייטן בערגלעך אין אַ ווינטיקן טאָג אין פרילינג, די אידעע, אַז אין מסירת־נפש שטעקט אַ גרעסערער נחת־רוח, ווי אין וואָסער עס איז פּערזענלעכן תענוג אָדער טריומף, און אַז עס איז פאַראַן אַ לעבן פון דער מענטשהייט, וואָס איז פאַרשיידן, און אויך גרעסער און וויכטיקער, ווי די סומע פון אַלע יחידישע לעבנס, וואָס זי נעמט אַריין אין זיך. מיר האָבן געזען, ווי די דאָזיקע אידעע האָט גענומען לייכטן ווי די שיין פון אַ לייכט־טורעם, ווי די זון־שטראַלן אויפגעכאַפּט און אָפּגעשפּיגלט דורך אַ פענצטער־שויב אויף אַ לאַנדשאַפט, אין די לערנונגען פון בודאַ, לאַאָ טסע, און קלאָרער פון אַלץ אין דער לערנונג פון ישו פון נצרת.

דורך אַלע שינויים און פאַרדאַרבענישן האָט דאָס קריסטנטום קיין מאָל ניט אינגאַנצן אָנגעוואָרן די פאָדערונג פון אַ געטלעכער רעפּובליק, וואָס אַנטקעגן איר האָט גאָר די גדולה פון מלכים און שרים דעם פּנים פון דער נאַרישער חוצפּה פון אַן אויסגעפּוצטן משרת און דער גלאַנץ און תענוג פון רייכטום זעט אויס ווי אַ רויבער־הייל. קיין איין מענטש, וואָס לעבט אין אַ געמיינשאַפט, וואָס עס האָט אָנגערירט אַזאַ רעליגיע ווי קריסטנטום אָדער איסלאַם, קאָן ניט זיין אינגאַנצן אַ שקלאַף: פאַראַן עפּעס אַזוינס אין די דאָזיקע רעליגיעס, וואָס קאָן ניט ווערן אויסגעוואָרצלט און וואָס צווינגט די מענטשן צו משפּטן זייערע האַרן און צו פאַרשטיין די אחריות, וואָס ליגט אויף זיי גופא אַנטקעגן אַ וועלט.

אַז מענטשן האָבן גענומען פילן דעם דאָזיקן וועג, וואָס פירט זיי אַרויס פון די רייסערייען פון דער אַלטער פּאַלעאָליטישער פאַמיליען־גרופּע מיט איר ווילדן און זשעדנעם אינסטינקטיוון עגאָיזם, צו דעם נייעם גייסט־צושטאַנד, האָבן זיי געזוכט אויסצודריקן די שטרעבונג פון זייערע געדאַנקען און געפילן אויף אַ פאַרשיידענעם אופן. זיי האָבן זיך געפונען אין אַ סתירה און קאָנפליקט מיט אַלט־איינגעשטעלטע אידעעס, און עס איז ביי זיי געווען אַ נאַטירלעכע טענדענץ צו פאַרניינען אינגאַנצן די דאָזיקע אידעעס, אַריבערצוגיין אין דעם דירעקטן היפוך.

פנים אל פנים מיט אַ וועלט, וואָס איר רעגירונג און די קלאַסן-צעטיילונג און דער גאַנצער סדר גיבן אין פלוק נאָר די געלעגנהייט פאַר פערזענלעכן עגאָיזם און אומגערעכטער אונטערדריקונג, איז די ערשטע אומגעדולדיקע באַוועגונג געווען צו דערקלערן זיך פאַר אַן אוניווערסאַלער גלייכקייט און פאַר אַ פאַקטישער אַנאַרכיע. פנים אל פנים מיט אַ וועלט, וואָס אין איר האָט איינגנטום אויסגעוויזן צו זיין ניט מער ווי אַ שוץ פאַר עגאָיזם און אַ מיטל פון פאַרשקלאַפונג, איז געווען נאַטירלעך אָפּצוואַרפן יעטווידער איינגנטום.

אונזער געשיכטע ווייזט אַרויס אַ וואַקסנדיקן שטרעב צו בונטעווען זיך קעגן רעגירערס און קעגן איינגנטום. מיר האָבן אָנגעצייכנט, ווי אין מיטלעלטער זיינען געוואָרן אונטערגעצונדן די שלעסער פון די רייכע לייט און מען האָט געמאַכט פרווון צו פאַרבינדן טעאָקראַטיע מיט קאָמוניזם. אין די פראַנצויזישע רעוואָלוציעס איז דער דאָזיקער צווייענדיקער בונט קלאָר און דייטלעך. אין פראַנקרייך געפינען מיר זייט ביי זייט, באַגייסטערט מיטן זעלביקן גייסט זיינען זיי נאַטירלעכע טיילן פון איין און דער זעלביקער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, מענטשן וואָס, געווענדט אויף דעם רעגירערס שטייערן, האָבן זיי דערקלערט, אַז איינגנטום איז אומבאַרירלעך, און אַנדערע, וואָס, געווענדט אויף דער שווערער האָרעוואַניע פון די אַרבעטער, האָבן זיי געמאָנט, אַז איינגנטום זאָל ווערן אָפּגעשאַפט. נאָר אין אַלע פאַלן האָבן זיי געקעמפט קעגן דעם, וואָס דער רעגירער און דער באַלעבאָס, אַנשטאָט צו ווערן דינערס פון דער געמיינשאַפט, זיינען געבליבן, פונקט ווי דער גרעסטער טייל פון דער מענטשהייט, עגאָיסטישע, אונטערדריקערישע יחידים.

אין אַלע תקופות זעען מיר וואַקסן אין מענטשנס גייסט דעם גלויבן: אַז עס איז מעגלעך איינצושטעלן די געזעצן און די מאַכט אויף אַזאַ אופן, אַז דער עגאָיזם פון דעם רעגירער און פון דעם רעגירנדיקן קלאַס, ווי ווייט ער מוז זיין, זאָל ווערן באַגרענעצט, און אַז איינגנטום זאָל ווערן באַשטימט אויף אַזאַ שטייגער, וואָס זאָל געבן פרייהייט אָן דער אונטערדריקערישער קראַפט. מיר הייבן אָן איצט איינצוזעען, אַז די דאָזיקע צוועקן לאָזן זיך דערגרייכן נאָר דורך אַ קאָמפּליצירטער קאָנסטרוקטיווער אָנשטרענגונג. זיי קומען אויף דורך

דעם קאַמף פון די נייע מענטשלעכע באַדערפעניששן קעגן אומוויסן און קעגן דער אַלטער מענטשלעכער נאַטור. נאָר אין גאַנצן ניינצנטן יאָרהונדערט איז געווען אַ שטענדיקע נטיה צו פאַרענטפערן די פּראָבלעם דורך איין פּשוטער פאָרמולע (און דערנאָך האָט מען גערעכנט צו בלייבן גליקלעך אויף אייביק, ניט געקוקט אויף דעם פאַקט, וואָס גאָר דאָס מענטשלעכע לעבן, און דאָס לעבן בכלל, איז אין משך פון די תקופות נישט אַנדערש, ווי די סדרדיקע פאַרענטפערונג פון אַ כסדרדיקער סינטעטישער פּראָבלעם).

אין דער ערשטער העלפט פון 19טן יאָרהונדערט זיינען געמאַכט געוואָרן עטלעכע פּרוּוון צו בילדן מענטשלעכע געזעלשאַפטן פון אַ נייעם מין. צווישן די היסטאָריש וויכטיקסטע זיינען געווען די פּרוּוון און אידעעס פון ראָבערט אָווען (1771 — 1858), אַ באַלעבאָס פון אַ באַוול־שפּינעריי אין מאַנטשעסטער. ער ווערט בדרך כלל באַטראַכט ווי דער גרינדער פון דעם מאָדערנעם סאָציאַליזם; גראָד אין שייכות מיט זיין ווערק איז צוערשט איינגעקומען דאָס וואָרט „סאָציאַליזם“ (אַרום 1835).

ער איז, ווייזט אויס, געווען אַ דורכאויס גרינטלעכער געשעפטסמאַן. ער האָט איינגעפירט אַ ריי נייסן אין דער אינדוסטריע פון באַוול־שפּינעריי און נאָך אין די יונגע יאָרן האָט ער זיך אָנגעשאַפט אַ היפּשן פאַרמעגן. אים האָט שטאַרק פאַרדראָסן די געפאַלנקייט פון דער מענטשישקייט צווישן זיינע אַרבעטער, און ער האָט זיך פיר־גענומען אויסצובעסערן זייער מצב אין די באַציִונגען צווישן אַרבעטער און אַרבעטגעבער בכלל. צוערשט האָט ער געפּרוּווט דאָס דורכפירן אויף זיין אייגענער פאַבריק אין מאַנטשעסטער, און שפּעטער אין ניו־לאַנאַרק, וואו ער איז געשטאַנען בראש פון אַן אונטערנעמונג, וואָס האָט באַשעפטיקט אַרום 2000 מענטשן.

צווישן 1800 און 1828 האָט ער באַוויזן אויפצוטאָן גאָר גרויסע זאַכן: ער האָט פאַרקירצט די אַרבעטס־שעהן, אויסגעבעסערט די סאַניטאַרע תנאים אין זיין פאַבריק, אויפגעהערט צוצונעמען אויף דער אַרבעט גאָר קליינע קינדער, געלאָזט זיינע אַרבעטער זיך פאַרפולקומען אין זייער פאַך, איינגעשטעלט צו צאָלן אויך אין די ציַיטן, ווען עס איז פאַראַן ווייניקער אַרבעט, געגרינדעט אַ סיסטעם פון שולן און

געמאַכט ניו־לאַנאַרק אַ מוסטער פון אַ בעסערער אינדוסטריעלער סיסטעם, און אין דער זעלביקער צייט זיינען אויך די געשעפטן גוט געגאַנגען. ער האָט געשריבן ביכער און אַרטיקלען צו פאַרטיידיקן די מאַסן קעגן דער באַשולדיקונג אין ניט־איינגעהאַלטנקייט און ניט־שפּאָרעוודיקייט, וואָס דערמיט האָט מען געוואָלט אין יענער צייט פאַרענטפערן די עקאָנאָמישע אומגלייכקייט. ער האָט געהאַלטן, אַז מענער און פרויען זיינען דער עיקר אַ פּראָדוקט פון דער סביבה, וואָס אין איר לעבן זיי, — אַ הנחה, וואָס ביי היינטיקן טאָג באַדאַרף זי שוין מער קיין באַווייזן ניט. און ער האָט זיך גענומען פאַר דער פּראָפּאַגאַנדע פון די אידעעס, וואָס ניו־לאַנאַרק האָט זיי באַרעכטיקט.

ער איז אָנגעפאַלן אויף דער עגאָיסטישער אָפּגעלאָזנקייט פון זיינע חברים די פאַבריקאַנטן, וואָס קלערן ניט וועגן די דאָזיקע פראַגן. און אין יאָר 1819 איז דורכגעגאַנגען, אין אַ גרויסער מאָס אונטער זיין השפּעה, דער ערשטער פאַבריק־געזעץ, וואָס איז דער ערשטער פּרוּוו צו באַגרענעצן די באַלעבאַטים אין זייער שטרעבונג צו עקספּלואַטירן די אָרעמקייט פון די אַרבעטער אָן מענטשלעכקייט און אָן צו רעכענען זיך מיט עפּעס. עס לאָזט זיך כמעט ניט גלויבן, ווי אַזוי דאָס איז געווען נייטיק צו באַשיצן קינדער פון נ י י ן י אָ ר (!), אַז מען טאָר זיי ניט לאָזן אַרבעטן אין פאַבריק, אָדער צו באַגרענעצן פאַר אַזעלכע אַרבעטער דעם נאָמינעלן אַרבעטסטאָג ביז צ וו ע ל ף ש ע ה.

מען איז אפשר צופיל נוטה צו שרייבן וועגן דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע, אַזוי ווי זי וואָלט דאָס גורם געווען צו פאַרשקלאַפן אָרעמע קינדער און אַרויפצוואַרפן אויף זיי צופיל אַרבעט, בעת פריער זיינען די דאָזיקע קינדער געווען גליקלעך און פריי. נאָר דאָס שטעלט אַרויס די געשיכטע פאַלש. זינט דעם אָנהייב פון ציוויליזאַציע זיינען די קינדער פון אָרעמעלייט געווען געצוואונגען צו טאָן איטלעכע אַרבעט, וואָס זיי האָבן נאָר געקאָנט טאָן. די פאַבריק־סיסטעם האָט מער ניט צונויפגענומען אַ סך קינדער אינאיינעם, געמאַכט זייער אַרבעט סיסטעמאַטיש, אָנזעעוודיק, אַזוי אַז די עוולה האָט געשטאָכן די אויגן. די פאַבריק־סיסטעם האָט געוועקט דאָס געוויסן פון דער מענטשהייט און ניט געלאָזט באַרויקן זיך, ביז עס איז עפּעס געטאָן געוואָרן אין

דעם פּרט. דאָס ענגלישע פֿאַבריק־געזעץ פֿון 1819, ווי שוואַך עס ווייזט זיך אויס צו זיין היינטיקן טאָג, איז דאָך די מאַגנאַ כאַרטאַ פֿון דער קינדהייט; זינט דעמאָלט האָט זיך אָנגעהויבן די באַוועגונג צו שיצן אָרעמע קינדער, צוערשט פֿון שווערער פּראַצע, דערנאָך קעגן קערפּערלעכער אָפּשוואַכונג און קעגן אומוויסן.

מיר קאָנען דאָ ניט דערציילן די פּרטים פֿון דער געשיכטע פֿון אָוועגס לעבן און דענקען. ער האָט געפֿילט, אַז זיין ווערק אין ניו־לאַנאַרק איז נאָר אַ פּרווו אויף אַ קליינער אַ־בעטס־מאָדעל. דאָס וואָס מען קאָן טאָן פֿאַר זיין אינדוסטריעלער געמיינשאַפֿט, האָט געקאָנט ווערן געטאָן, לויט זיין מיינונג, פֿאַר איטלעכער אינדוסטריעלער געמיינשאַפֿט אין לאַנד. ער האָט פֿאַרטיידיקט דעם פּלאַן פֿונאַנדערצוזעצן די גאַנצע אינדוסטריעלע באַפֿעלקערונג אין נייע ישובֿים לויט דעם מוסטער פֿון ניו־לאַנאַרק.

אַ געווויסע צייט האָט אויסגעוויזן, אַזוי ווי ער וואָלט האָבן פֿאַרכאַפּט די פֿאַנטאַזיע פֿון דער וועלט. דער „טיימס“ און די „מאָרנינג פּאָסט“ האָבן אונטערגעהאַלטן זיינע פּאָרשלאָגן. צווישן די באַזוכער פֿון ניו־לאַנאַרק איז געווען דער גרויספֿירשט ניקאָלאַי, וואָס איז געוואָרן צאַר נאָך אלכסנדר I; אַ זיכערער פֿריינד איז געווען דער הערצאָג קענט, אַ זון פֿון געאָרג III און דער פֿאָטער פֿון קיניגין וויקטאָריע. נאָר אַלע פֿיינט פֿון אומענדערונגען און אַלע וואָס זיינען געווען מקנא די אָרעמע לייט — און אַזעלכע זיינען שטענדיק געווען אַ סך — און אַלע באַלעבאַטים, וואָס זיינע פּראָיעקטן האָבן זיי פֿאַרשאַפֿט פֿאַרדראָס, האָבן נאָר געזוכט אַ תּירוץ, בכדי אָנצופֿאַלן אויף אים, און האָבן דאָס געפֿונען אין דעם אויסדרוק פֿון זיינע רעליגיעזע מיינונגען, וואָס זיינען געווען פֿיינדלעך צום אָפּיציעלן קריסטנטום. דורך דעם האָט זיך זיי איינגעגעבן אים צו דיסקרעדיטירן. נאָר ער האָט ווייטער אַנטוויקלט זיינע פּראָיעקטן און עקספּערימענטן, וואָס דער וויכטיקסטער פֿון זיי איז געווען אַ קאָמונע אין ניו־האַרמאָני אין אינדיאַנע (פֿאַראייניקטע שטאַטן פֿון אַמעריקע), וואָס דערין האָט ער אַריינגעשטעקט דעם גרעסטן טייל פֿון זיין קאַפּיטאַל. אין יאָר 1828 האָבן זיינע שותּפֿים אָפּגעקויפֿט ביי אים זיין חלק אין דעם געשעפֿט אין ניו־לאַנאַרק.

אָווענס עקספּערימענטן אין פּלענער האָבן פאַרמאָסטן זיך זייער בּרייט און קאָנען ניט ווערן אַרונטערגענומען אונטער איין פאָרמולע. אין זיין אַרבּעט איז קיין שום דאָקטרינערישקייט ניט געווען. זיין ניו=לאַנאַרקער עקספּערימענט איז געווען דער ערשטער פון אַ ריי „גוטהאַרציקע געשעפטן“ אין דער וועלט. בּיי היינטיקן טאָג זיינען בּיישפּילן פון דעם מין לאָרד לעווערהאָלמס „פּאָרט סאָנלייט“, קעדבּוריס בּוירנוויל און פאָרדס געשעפט אין אַמעריקע — זיי אַלע זיינען אַ טריט נעענטער צו קאָמוניזם. זיינע פאָרשלאָגן וועגן מלוכישע ישובים זיינען געווען דאָס, וואָס מיר רופן בּיי היינטיקן טאָג מלוכה=סאָציאַליזם. זיין אַמעריקאַנער עקספּערימענט און זיינע שפּעטערדיקע שריפטן בּאַצייכענען אַ פולערע פאָרם פון סאָציאַליזם, נאָך אַ ווייטערן אָפּנייג פון דעם עקסיסטירנדיקן צושטאַנד.

עס איז קלאָר, אַז אָווען האָט זיך פאַרנומען מיט דער רעטעניש פון געלט=פאַרקער. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז מיר קאָנען ניט האָפן אויף אַ רעאַלער עקאָנאָמישער גערעכטיקייט, כּל=זמן מיר צאָלן פאַר אַרבּעט מיט געלט, וואָס זיין ווערט בּייט זיך כּסדר; ערשט דעמאָלט וואָלטן מיר געהאַט אַ פּינקטלעכע וועלט, ווען מען וואָלט געמאָסטן לויט דער לענג פון די אַרבּעטס=שעהן. און אָווען האָט טאַקע געמאַכט אַ פּרוּוו אַרויסצולאָזן אַרבּעט=אַסיגנאַציעס, וואָס האָבן פאַרגעשטעלט איין שעה אַרבּעט, פינף שעה אַרבּעט, צוואַנציק שעה אַרבּעט.

די איצטיקע קאָאָפּעראַטיווע געזעלשאַפטן — געזעלשאַפטן פון אָרעמע מענטשן, וואָס נעמען זיך צונויף, בּכדי בשותּפות איינצוקויפן און פונאַנדערצוטיילן בּאַנוץ=גיטער אָדער בּשותּפות צו פּראָדוצירן זאַכן אָדער צוליב מילך=ווירטשאַפט אָדער אַנדערע פאָרמען פון לאַנדווירטשאַפט — די קאָאָפּעראַטיוון זיינען אויפגעקומען דירעקט לויט זיין איניציאַטיווע, הגם די ערשטע קאָאָפּעראַטיווע געזעלשאַפטן פון זיין צייט האָבן זיך געענדיקט מיט אַ דורכפאַל. שפּעטער האָבן זיי זיך פאַרשפּרייט איבּער גאָר דער וועלט און בּיי היינטיקן טאָג ציילן זיי אַרום און אַרום 30 אָדער 40 מיליאָן מיטגלידער.

כדאי צו באַמערקן וועגן אָט דעם פריען סאָציאַליזם פון אָווענס שיטה, אַז ער איז לחלוטין ניט געווען קיין „דעמאָקראַטישער". די דעמאָקראַטישע אידעע האָט זיך פאַרבונדן מיטן סאָציאַליזם ערשט שפּעטער. זיין אָנהייב האָט געשטאַמט פון צדקה, זיין עלטסטע פאָרם איז געווען פאַטריאַרכאַליש, סאָציאַליזם איז געווען עפּעס אַזוינס, וואָס די אַרבעטער האָבן געמוזט דערצו ווערן דערצויגן דורך ליבעראַל געשטימטע באַלעבאַטים. אין פילאַנטראָפּן. דער ערשטער סאָציאַליזם איז ניט געווען קיין אַרבעטער-באַוועגונג; עס איז געווען אַ באַוועגונג פון באַלעבאַטים. אין משך פון זיין גאַנצער געשיכטע איז די אידעאָלאָגיע פון סאָציאַליזם געווען דער עיקר דאָס ווערק פון ניט-אַרבעטער. מאַרקס ווערט געשילדערט פון בערן ווי אַן „אַריסטאָקראַט", ענגעלס איז געווען אַ סוחר, לענין, אַ זון פון אַ פּריצישער פאַמיליע.

צוגלייך מיט אָווענס ווערק איז צוגעגאַנגען אין אַמעריקע און אין ענגלאַנד אַ זעלבשטענדיקע אַנטוויקלונג, וואָס זי האָט אָבער סוף-כל-סוף באַדאַרפט זיך פאַרבינדן מיט זיינע סאָציאַליסטישע אידעעס. די ענגלישע געזעצן האָבן אַ צייט לאַנג פאַרבאָטן פאַראייניקונגען צו באַגרענעצן די עקספּלואַטאַציע פון אַרבעט, פאַראייניקונגען צו העכערן לוין דורך בשותפישע אַקציעס. פריער, פאַר די אַגראַרישע און אינדוסטריעלע שינויים פון 18טן יאָרהונדערט זיינען די דאָזיקע פאַרבאָטן קיין גרויסער שטער פאַר די אַרבעטער ניט געווען. שפּעטער אָבער, אַז די צאָל אַרבעטער, וואָס לעבן פון האַנט אין מויל, איז געוואַקסן און זיי האָבן קאָנקורירט איינע מיט די אַנדערע און אַראָפּגעזעצט דעם אַרבעטס-לוין, איז די לאַגע פון די אַרבעטער געוואָרן ניט צו דערטראָגן. מען פלעגט זיי עקספּלואַטירן ביז לעצט; מען פלעגט אויסשפּילן איינעם קעגן אַנדערן; טאָג נאָך טאָג און שעה נאָך שעה האָט קיינער ניט געוואוסט וויפיל זיין חבר קאָן נאָך אַראָפּלאָזן פון זיין לוין, און עס האָט גאָר קיין שיעור ניט געהאַט, וויפיל דאָס געצאָלט האָט געקאָנט ווערן פאַרקלענערט און די האָרעוואַניע פאַרגרעסערט.

די אַרבעטער האָבן געמוזט אין לעבן נייטיק זיך צונויפריידן קעגן אַזאַ אַראָפּדריקן דעם אַרבעטס-לוין — ניט געקוקט אויפן פאַרבאָט פון געזעץ. צוערשט זיינען די דאָזיקע אָפּריידן געמאַכט געוואָרן און

אונטערגעהאַלטן דורך פאַרבאָרגענע געזעלשאַפטן. אָדער מען פלעגט גרינדן קלובן לפנים צוליב אַנדערע צוועקן: געזעלשאַפטלעכע קלובן, לוויה־געזעלשאַפטן און כּדומה פלעגן דינען אויף צו פאַרשטעלן די פאַראייניקונג צוליב העכערן די לוינען. דער פאַקט וואָס די דאָזיקע געזעלשאַפטן זיינען געווען ניט־לעגאַל האָט זיי געמאַכט נוטה אָנצווענדן געוואַלד־מיטלען; זיי זיינען געווען שטאַרק בריגז אויף יענע אַרבעטער, וואָס פלעגן ניט צושטיין צו זיי, און נאָך מער פלעגן זיי פיינט האָבן און רודפן די וואָס האָבן אין זיי געפעלשט.

אין יאָר 1824 האָט די אונטערשטע פּאַלאַטע אָנערקענט, אַז עס איז געוואונטשן פרייער צו מאַכן די שפּאַנונג אין די דאָזיקע ענינים און האָט געגעבן די אַרבעטער דאָס רעכט צו בילדן פאַראייניקונגען, כּדי צו „פירן קאָלעקטיווע אונטערהאַנדלונגען“ מיט די באַלעבאַטים. דאָס האָט געגעבן די מעגלעכקייט די „טרייד־יוניאָנס“, די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען צו אַנטוויקלען זיך מיט אַ גרויסער מאָס פרייהייט. צוערשט זייער האַמעטנע און פּרימיטיווע אָרגאַניזאַציעס און מיט שטאַרק באַגרענעצטע פרייהייטן, האָבן די טרייד־יוניאָנס בהדרגה זיך דערהויבן צום מצב פון אַן אמתן פעסטן שטאַנד אין לאַנד, פון אַ גרויסער סיסטעם קערפּערשאַפטן, וואָס רעפּרעזענטירן די מאַסן אינדוסטריעלע אַרבעטער.

אויפגעשטאַנען צוערשט אין ענגלאַנד און אַמעריקע, האָבן די פּראָפעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציעס, מיט פאַרשיידענע נאַציאָנאַלע אונטערשיידן און אונטער פאַרשיידענע געזעצלעכע תּנאים, זיך אויסגעשפּרייט אין פראַנקרייך, דייטשלאַנד און אַלע איבעריקע מלוכות פון דער מערבדיקער ציוויליזאַציע.

די פּראָפעסיאָנעלע באַוועגונג, וואָס איז לכתחילה געוואָרן אָרגאַניזירט צו העכערן דעם אַרבעטס־לוין און צו באַגרענעצן די אַרבעטס־צייט, איז אין אָנהייב געווען אינגאַנצן פאַרשיידן פון סאָציאַליזם. דער טרייד־יוניאָניסט האָט זיך געמיט אַרויסצוקריגן וואָס מעגלעך מער פון דעם עקסיסטירנדיקן קאַפּיטאַליזם און פון די עקסיסטירנדיקע אַרבעטס־תּנאים; דער סאָציאַליסט האָט באַרגעליינט איבערצובייטן די גאַנצע סיסטעם.

ערשט דער כּוח הדמיון און די פּאַראַלגעמיינער-קראַפט פון קאַרל מאַרקס איז געווען אין שטאַנד צונויפצובריינגען אַט די צוויי באַוועגונגען. מאַרקס איז געווען אַ מאַן מיט אַ שטאַרקן היסטאָרישן חוש. ער איז געווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָבן דערשפּירט, אַז די אַלטע סאָציאַלע קלאַסן, וואָס האָבן זיך געהאַלטן זינט דעם אָנהייב פון דער ציוויליזאַציע, געפינען זיך אין אַ פּראָצעס פון צעפאַל און איבער-גרופּירונג. זיין איינגעבאָרענער יידישער קאָמערציאַליזם האָט פאַר אים קלאָר אויפגעדעקט דעם ווידעראַנאַנד צווישן אייגנטום און אַרבעט. און דאָס וואָס ער איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרן אין דייטשלאַנד — אַ לאַנד, וואָס, ווערליק מיר האָבן שוין באַמערקט, איז יאָרט מער ווי אין אַנדערע אייראָפּעאישע לענדער בולט געווען די טענדענץ פון די קלאַסן צו ווערן פאַרגליווערט צו קאַסטעס — האָט אים געבראַכט תּופס צו זיין דעם אַרבעטער-קלאַס, ווי אַ געזעלשאַפטלעכע איינהייט, וואָס ווערט איצט „קלאַסן-באַוואוסט“ און איז ווי אַ קאָלעקטיוו אַנטאַגאָניסטיש קעגן די קלאַסן, וואָס בּיי זיי קאָנצענטרירט זיך דאָס אייגנטום.

וואָס וועט זיין דער פּועל-יוצא, האָט ער געפרעגט, פון דעם „קלאַסן-קאַמף“ צווישן קאַפּיטאַליסט און דעם פּראָלעטאַריער? ער האָט דערוויזן, — אַז די קאַפּיטאַליסטישע אַוואַנטוריסטן וועלן מחמת דער זשעדנעקייט און דעם קאַמף-גלוסט, וואָס שטעקט אין זיי, צונויפקלייבן די הערשאַפט איבערן קאַפּיטאַל אין אַלץ ווינציקער און ווינציקער הענט, ביז זיי וועלן סוף-כּל-סוף קאָנצענטרירן אַלע פּראָדוציר-מיטלען, דעם טראַנספּאָרט וכדומה אין אַזאַ פאָרם, אַז זיי וועלן קאָנען פאַרכאַפּט ווערן דורך די אַרבעטער, וואָס זייער קלאַסן-באַוואוסטזיניקייט און אחדות וועט זיך אַנטוויקלען אין דער גלייכער מאָס, ווי די אינדוסטריע אָרגאַניזירט זיך און קאָנצענטרירט זיך.

דעמאָלט וועלן די אַרבעטער אַריינעמען דעם קאַפּיטאַל אין זייער רשות און אַרבעטן פאַר זיך. דאָס וועט זיין די סאָציאַלע רעוואָלוציע. דעמאָלט וועט ווערן אויפגעריכט דאָס אינדיווידועלע אייגנטום און די פרייהייט פון יחיד, וואָס וועט זיין באַגרינדעט דערויף, וואָס די ערד וועט געהערן דעם גאַנצן כּלל און וואָס די געזעלשאַפט ווי אַ גאַנצע וועט פירן די גרויסע פּראָדוקציע, וואָס די פּריוואַטע קאַ-

פּיטאַליסטן האָבן אָרגאַניזירט און קאָנצענטרירט. דאָס וועט זײַן דער סוף פֿון דער „קאַפּיטאַליסטישער" סיסטעם, אָבער ניט דער

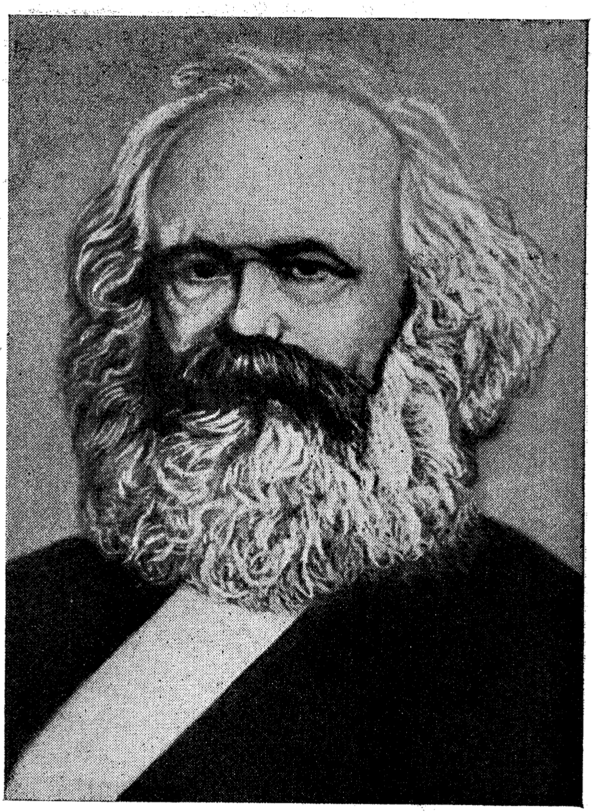

קאַרל מאַרקס, דער דײַטשער קאָמוניסט, וואָס האָט פֿאַרבונדן טעאָרעטיש די אַרבעטער-באַוועגונג מיטן סאָציאַליזם.

סוף פֿון דער סיסטעם פֿון קאַפּיטאַליזם. אָנשטאָט דעם פּריוואַטן קאַ-פּיטאַליזם זאָל קומען מלוכה-קאַפּיטאַליזם.

דאָס באַטייט אַ גרויסן אָפּנייג אָן אַ זייט פון אָווענס סאָציאַליזם. אָווען האָט (פונקט ווי פּלאַטאָן) אויסגעשטעלט אויפן מענטשלעכן שכל-הישר פון עטלעכע קלאַסן אָדער פון אַלע קלאַסן, אַז ער וועט דאָס ברענגען איבערצובויען די צופעליקע און געפּעלטערטע פּאָ-ליטישע, עקאָנאָמישע און סאָציאַלע סטרוקטור. מאַרקס האָט גע-פונען אַ גרעסערע טרייב-קראַפט אין דער קלאַסן-פיינטשאַפט, וואָס איז געגרינדעט אויף עקספּראָפּריאַציע און אומיושר. ער איז געווען ניט פּשוט אַ טעאָרעטיקער, וואָס האָט נביאות געזאָגט וועגן דער צוקונפט פון דער וועלט, ער איז געווען אויך אַ פּראָפּאַגאַנדיסט פון דער רעוואָלוציע פון אַרבעטער-קלאַס, פון דעם אויפשטאַנד פון דעם אַזוי אָנגערופענעם „פּראָלעטאַריאַט". דער אַרבעטער-קלאַס, האָט ער געלערנט, האָט אומעטום אַ שותּפישן אינטערעס קעגן די קאַפּי-טאַליסטן, הגם דורך די מלחמות פון די גרויס-מלוכות אין יענער צייט, און בפרט דורך דעם איטאַליענישן באַפרייונגס-קריג, האָט ער ניט תּופס געווען, אַז דער אַרבעטער-קלאַס איז שטענדיק פּאַראינטערעסירט אין וועלט-שלום. נאָר מיט דעם אויסקוק אויף דער סאָציאַלער רעוואָלוציע איז אים געראָטן צונויפצוברענגען אַן אינטערנאַציאָנאַלן בונד פון אַרבעטער, דעם „ערשטן אינטערנאַציאָנאַל".

די ווייטערדיקע געשיכטע פון סאָציאַליזם איז געטיילט צווישן דער ענגלישער טראַדיציע פון אָווען און דער דייטשער קלאַסן-טעאָריע פון מאַרקס. דאָס וואָס האָט געהייסן דער פאַביאַנישער סאָציאַליזם, דער סאָציאַליזם, ווי עס האָט אויפגענומען די לאָנדאָנער פאַביאַנישע געזעל-שאַפט, האָט זיך געווענדט צו דעם מענטש מיט פאַרשטאַנד פון אַלע קלאַסן. יענע ריכטונג פון דייטשן סאָציאַליזם, וואָס מען פלעגט רופן „רעוויזיאָניזם", איז אויך געווען געווענדט אין דער זייט. נאָר אין גרויסן און גאַנצן האָט מאַרקס גובר געווען אָווענען, און די אַלגעמיינע מיינונג פון די סאָציאַליסטן אין גאָר דער וועלט איז, אַז נאָר די אָרגאַניזאַציע פון אַרבעטער-קלאַס, אָפּגעזונדערט פון אַלע איבעריקע קלאַסן, קאָן געבן יענעם כּוח, וואָס קאָן אַרויסרייסן די פּאָ-ליטישע און עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציע פון דער מענטשהייט פון דער מאַכט פון די מער אָדער ווייניקער אומפאַראַנטוואָרטלעכע פּרי-וואַט-אייגנטימער און אַוואַנטוריסטן.

דאָס זיינען די ברייטע שטריכן פון דעם פּראָיעקט, וואָס הייסט סאָציאַליזם. מיר וועלן אין דעם ווייטערדיקן פּאַראַגראַף אַרומקלערן זיינע חסרונות. עס האָט אפשר אַנדערש ניט געקאָנט געמאָלט זיין, ווי אַז דער סאָציאַליזם זאָל זיין שטאַרק צעריסן און צעטיילט דורך ספקות און וויכוחים און סעקטעס און שיטות: דאָס זיינען אַלץ סימפּטאָמען פון וואוקס. דאָ קאָנען מיר נאָר וואַרפן אַ בליק אויף דעם אונטערשייד צווישן מלוכה-סאָציאַליזם, וואָס וויל באַהערשן די עקאָנאָמיק פון אַ לאַנד דורך זיין פּאָליטישער רעגירונג, און די שפּעטערדיקע שיטות פון סינדיקאַליזם און אינדוסטריעלן סאָציאַליזם, וואָס וויל איבערגעבן אַ גרויסן טייל פון דער פירונג פון איטלעכער אינדוסטריע אין רשות פון די אַרבעטער פון איטלעכן גראַד — אַריינגערעכנט אויך די דירעקטאָרן און פאַרוואַלטערס — וואָס זיינען פאַרנומען אין יענער אינדוסטריע. דער דאָזיקער אינדוסטריעלער אָדער „צעכן-סאָציאַליזם“ איז פּאַקטיש אַ נייער קאַפּיטאַליזם מיט אַ קאָמיטעט פון אַרבעטער און באַאַמטע אין איטלעכער אינדוסטריע, וואָס פאַרנעמען דעם אָרט פון די פרייע פּריוואַטע קאַפּיטאַליסטן אין יענער אינדוסטריע. דער אינדוסטריעלער פּערסאָנאַל ווערט דער קאָלעקטיווער קאַפּיטאַליסט.

---

5. חסרונות פון סאָציאַליזם, ווי אַ פּלאַן פאַר דער מענטשלעכער געזעלשאַפט.

מיר זיינען אַלע סאָציאַליסטן ביי היינטיקן טאָג, האָט מיט יאָרן צוריק געזאָגט סער וויליאַם האַרקורט, און דאָס איז מער ווייניקער ריכטיק עד-היום. עס זיינען פאַראַן גאָר ווינציק מענטשן, וואָס פאַרשטייען ניט, ווי ווייט אונזער איצטיקע עקאָנאָמישע און פּאָליטישע סיסטעם איז אַ צייטווייליקע און געפערלעך ניט-שטאַנדהאַפטיקע. און נאָך ווינציקער זיינען פאַראַן אַזעלכע, וואָס האַלטן מיט די דאָקטרינערע אינדיווידואַליסטן, אַז דאָס לאָזן זיך גיין ווי עס גייט אין דעם פרייען יאָגן זיך נאָך רווחים וועט פירן די מענטשהייט צו אַ האַבן פון וואוילשטאַנד און גליק. עס זיינען נייטיק גרויסע איבעראַנדערשונגען, און דער פּערזענלעכער עגאָאיזם מוז אויף אַ געזעצלעכן וועג אונטערגעשטעלט ווערן אונטער דער טובת הכלל.

אַזוי ווייט זיינען די פאַרשטאַנדיקסטע מענטשן סאָציאַליסטן. אָבער דאָס זיינען נאָר די פּרעלימינערע פאַר-הנחות. ווי ווייט איז דער סאָציאַליזם און דער מאָדערנער געדאַנק בכלל אַוועק אין אויסאַרבעטן די פאָרשטעלונג פון יענער נייער פּאָליטישער און סאָציאַלער אָרדענונג, וואָס אונזער וועלט געניטיקט זיך אין איר, לויט אָט דער הנחה? מיר זיינען געצוואונגען צו ענטפערן, אַז עס איז ניטאָ קיין קלאָרע פאָרשטעלונג פון אָט דעם נייעם צושטאַנד, וואָס פאַר אים פירן מיר דעם קאַמף. די זאַך בלייבט נאָך אינגאַנצן אומבאַשטימט. אונזער וויסן פון די מענטשלעכע פאַרהעלטענישן איז נאָך אַזוי רוי און געבויט אויף הוילער חקירה, אַז עס גיט אונז ניט קיין אָנווייזן אין לאָזט אונז אָן פירונג אין אַ סך ענינים פון דער גרעסטער וויכטיקייט. ביי היינטיקן טאָג זיינען מיר ניט מער אין שטאַנד צו גרינדן אַ וויסנשאַפטלעך אויפגענומענע פּאָליטישע סיסטעם, ווי די מענטשן פון 1825 זיינען געווען ביכולת אויסצובויען אַן עלעקטרישע קראַפט-סטאַציע. זיי וואָלטן דאָס דעמאָלט ניט געקאָנט טאָן, אַפילו אויב עס וואָלט געגאַנגען זיי אין לעבן.

די מאַרקסיסטישע סיסטעם ווייזט אונז אָן אויף אַן אָנזאַמלונג פון רעוואָלוציאָנערע כוחות אין דער מאָדערנער וועלט. די דאָזיקע כוחות וועלן שטענדיק שטרעבן צו אַ רעוואָלוציע. אָבער מאַרקס האָט צופיל געאַיילט אַרויסגעדרונגען, אַז אַ רעוואָלוציאָנערער דראַנג וועט ניט אַנדערש שאַפן אַ געאָרדנטן צושטאַנד פון אַ נייעם און בעסערן מין. אַ רעוואָלוציע קאָן בלייבן שטיין אינמיטן וועג פון הוילער צעשטערונג. קיין איין סאָציאַליסטישע סעקטע האָט נאָך ניט דעפינירט קלאָר די רעגירונג, וואָס זי פּראָיעקטירט. די באָלשעוויקעס האָבן אין זייער רוסישן עקספּערימענט אין פלוג זיך געהאַלטן פאַר דער פּראַזע „דיקטאַטור פון פּראָלעטאַריאַט“, אָבער פאַקטיש, דערציילט מען אונז, האָבן טראָצקי און לענין זיך אַרויסגעוויזן פונקט אַזוי אויטאָקראַטיש, ווי דער ווינציקער אינטעליגענטער, אָבער אויך גוט מיינענדיקער קיסר אַלכסנדר I.

אין אונזער קורצן איבערבליק איבער דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע האָבן מיר זיך געמיט צו ווייזן, אַז אַ רעוואָלוציע קאָן ניט איינשטעלן עפּעס אַזוינס, וואָס זאָל האָבן אַ קיום, אויב עס איז פריער ניט

גוט אַרומגעקלערט געוואָרן און ניט אויפגענומען דורך דעם כלל־גייסט. די פראַנצויזישע רעפובליק, אַז זי איז געשטעלט געוואָרן אַנטקעגן אומגעריכטע שוועריקייטן אין ווירטשאַפטלעכע ענינים, אין געלט־פאַרקער און אינטערנאַציאָנאַלע באַציִונגען, איז זי אַריינגעפאַלן אין דער מאַכט פון דעם עגאָיִזם פון די ניי אויפגעקומענע גבירים פון דער דירעקטאָריע און צום סוף פון דעם עגאָיִזם פון נאַפּאָלעאָנען.

אין רעוואָלוציאָנערע צייטן זיינען אַ געזעץ און אַ שטאַנדהאַפטיקער אויסגעהאַלטענער פּלאַן נייטיקער, ווי אין געוויינטלעכע וואָכעדיקע צייטן, וואָרעם אין רעוואָלוציאָנערע צייטן איז גרינגער, אַז די געזעלשאַפט זאָל צעפאַלן אין צדדים, וואָס שלאָגן זיך כסדר, און זאָל אַרונטערפאַלן אונטער דער ממשלה פון מאַכט־האָבערישע און פאַלשע מענטשן.

אויב מיר זאָלן אין אַלגעמיינע שטריכן וועלן אויסנוצן די פּאָליטישע און סאָציאַלע ווּיסנשאַפט פון אונזער צייט, קאָנען מיר אָנצייכענען עפּעס וואָס פון דער אינטעלעקטועלער אַרבעט, וואָס די מענטשהייט מוז נאָך אָפּטאָן, איידער מיר וועלן קאָנען האָפן צו זען געוויסע קאָנסטרוקטיווע אויפטוען, וואָס וועלן זיך אַרויס פון אונטער דער טראַדיציאָנעלער און מאַכטהאָבערישער סיסטעם, וואָס הערשט איבער אונזערע געזעלשאַפטלעכע ענינים ביי היינטיקן טאָג. מיר ווערן דערמאָלט געוואָר, אַז דער סאָציאַליזם, וואָס גיט זיך אַרויס ווי אַ פולקומע טעאָריע פון אַ נייעם סאָציאַלן סדר, איז אין דער אמתן, ווען מיר באַטראַכטן אים גענויער, ניט מער ווי אַ טיילווייזע טעאָריע וועגן אייגנטום — אַ טעאָריע, וואָס באַלייכט אַ סך זאַכן, ווי ווייט זי גרייכט.

מיר האָבן שוין אַרומגערעדט די שייכות צווישן דער סאָציאַלער אַנטוויקלונג צו דער באַגרענעצונג פון דער אידעע פון אייגנטום. עס זיינען פאַראַן פאַרשיידענע שיטות, וואָס ווילן באַגרענעצן דאָס אייגנטום מער אָדער ווייניקער פולקום. קאָמוניזם איז דער פאָרשלאָג אינגאַנצן אָפּצושאַפן אייגנטום, אָדער, מיט אַנדערע ווערטער, צו מאַכן אַלצדינג שותפיש. דער מאָדערנער סאָציאַליזם — אָדער גענויער גערעדט, קאָלעקטיוויזם,—אונטערשיידט קלאָר צווישן פּערזענלעכן אייגנטום און קאָלעקטיוון. דער מהות פון דעם סאָציאַליסטישן פאָרשלאָג באַשטייט

דערויין, אַז די ערד און אַלע נאַטירלעכע פּראָדוציר־מיטלען, דער טראַנס־פּאָרט און די פאַרטיילונג זאָלן זיין דאָס אייגנס פון דעם קאָלעקטיוו. אין די דאָזיקע גרענעצן באַדאַרף זיין אַ סך פריי פּריוואַט אייגנטום און אומבאַגרענעצטע פּערזענלעכע פרייהייט. אויב מען זאָל קאָנען איינשטעלן אַ גוטע אַדמיניסטראַציע, דאַרף מען זיין מסופק, צי זיינען ביי היינטיקן טאָג פאַראַן אַ סך מענטשן קעגן דעם דאָזיקן פאָרשלאָג. נאָר דער סאָציאַליזם האָט זיך קיין מאָל ניט פאַרנומען מיט טיפער באַקלערן אָט דעם תּנאַי פון אַ גוטער אַדמיניסטראַציע.

ווידער אַמאָל שטייט די פראַגע: ווער איז דאָס די געמיינשאַפט, וואָס דאַרף ווערן דער באַלעבאָס פון דעם קאָלעקטיוון אייגנס — צי איז דאָס דער סוווערען אָדער די שטאָט אָדער די פּראָווינץ, די נאַציע אָדער די מענטשהייט? דער סאָציאַליזם גיט ניט קיין קלאָרן ענטפער. די סאָציאַליסטן וואַרפן זיך אַרום מיטן וואָרט „נאַציאָנאַליזירן“, אָבער מיר האָבן אין דעם דאָזיקן „קאָנטור“ שטאַרק קריטיקירט די פאָרשטעלונגען „נאַציע“ און „נאַציאָנאַליזם“. אויב סאָציאַליסטן ווילן ניט דערלאָזן קיין פּרעטענזיע פון יחיד, וואָס שטעלט אַרויס תּביעות אויף אַ מעטאַל־גרוב אָדער אויף אַ גרויסער שטרעקע אַגריקולטור־ערד, אַז דאָס איז זיין אינדיווידועל אייגנס, און אַז ער האָט דאָס רעכט ניט צוצולאָזן קיין אַנדערן אָדער אַרויסנעמען געצאָלט פאַר איבערגעבן זיין רעכט אַ צווייטן, טאָ ווי אַזוי קאָנען זיי דערלויבן אַן אייציקער נאַציע צו מאָנאָפּאָליזירן פאַר זיך די בערג־גרובן אָדער די גאַנדלס־וועגן אָדער די נאַטירלעכע רייכטימער פון די טעריטאָריעס, וואָס אויף זיי וואוינען זיי, קעגן דעם איבעריקן טייל פון דער מענטשהייט?

אין דעם ענין איז, ווייזט אויס, אין דער סאָציאַליסטישער טעאָריע פאַראַן אַ גרויסער פּלאָנטער. און ווי אַזוי קאָן דאָס די נעמיינשאַפט באַשטימען אירע באַאַמטע, סיידן דאָס מענטשלעכע לעבן זאָל ווערן מגולגל אין אַ כּסדרדיקער מאַסן־פאַרזאַמלונג? נאָך אַלעמען איז דאָך דער פּריוואַטער אייגנטימער פון ערד אָדער פון אַ געשעפט וכדומה אַ מין געזעלשאַפטלעכער אָנגעשטעלטער, ווי ווייט זיין אייגנטום איז סאַנקציאָנירט און געשיצט דורך דער געזעלשאַפט. אָנשטאָט דעם וואָס מען זאָל אים צאָלן שכירות, האָט ער רשות אַרויסצושלאָגן זיך ריווח.

דער איינציקער גילטיקער טעם, פאַרוואָס מען זאָל ביי אים צונעמען זיין אייגנטום איז דער, אַז דער נייער באַלעבאָס, וואָס וועט קומען אויף זיין אָרט, וועט אויפטאָן מער לטובת דער געזעלשאַפט. און אַז מען וואַרפט אים שוין אַרויס, האָט ער די נעמלעכע תביעה צו דער געזעלשאַפט, אַז זי מוז באַפרידיקן זיינע נויטן, פונקט ווי עס האָט אַמאָל

ניקאָלאַי לענין (וולאַדימיר אוליאַנאָוו), דער פירער און דער נביא פון די רוסישע באָלשעוויקעס.

צו אים געהאַט דער אַרבעטער, וואָס איז אַרויסגעשטופט געוואָרן פון פאַבריק דורך אַ מעכאַנישער אויסבעסערונג.

די פראַגע פון אַדמיניסטראַציע, וואָס איז אַן אמתער שטער פאַר דער צו האַסטיקער סאָציאַליזאַציע, ברענגט אונז צו דער נאָך אומפאַרענטפערטער פּראָבלעם פון דער מענטשלעכער פאַרבינדונג: ווי אַזוי קאָנען מיר זיכערן די בעסטע ווענדונג פון די מענטשלעכע

ענינים און ווי אַזוי קאָנען מיר איינשטעלן דעם מאַקסימום פון גערנווילליקער צוזאַמענאַרבעט אין דער ריכטונג? דאָס איז סוף־כּל־סוף אַ קאָמפּליצירטע פּראָבלעם פון פּסיכאָלאָגיע, אָבער עס האָט קיין טעם ניט צו באַהויפּטן, אַז מען קאָן זי ניט פאַרענטפערן בכלל. עס מוז זיך געפינען אַ בעסטער אופן, וואָס מוז זיין דער ריכטיקער אין דעם פּרט. אָבער אויב די פּראָבלעם לאָזט זיך יאָ פאַרענטפערן, האָט, פאַרקערט, אויך קיין זין ניט צו זאָגן, אַז זי איז שוין פאַרענטפערט. בכדי צו פאַרענטפערן ווי געהעריק די דאָזיקע פראַגע, מוזן ווערן אויסגעאַרבעט די בעסטע מעטאָדעס אין די ענינים, וואָס זיינען ווייטער אָנגעמערקט, און עס מוז ווערן איינגעשטעלט אַ ריכטיקע פאַרהעלטעניש צווישן זיי:

1) דערציִונג — יעדער יחיד דאַרף ווערן צוגעגרייט צו אַ פאַרשטאַנדיקער און גערנווילליקער מיטאַרבעט אין די וועלט־ענינים.

2) אינפאָרמאַציע — יעדער יחיד מוז שטענדיק וויסן דעם אמת, וואָס עס טוט זיך אין די געזעלשאַפטלעכע ענינים, כּדי ער זאָל קאָנען וועגן זיי משפּטן. ענג פאַרבונדן מיט אָט דער באַדערפעניש פון לויפיקער אינפאָרמאַציע איז די קאָדיפיצירונג פון געזעץ, אַז די געזעצן זאָלן זיין פאָרמולירט אַזוי קלאָר און דייטלעך, אַז אַלע זאָלן פאַרשטיין זייער באַטייט.

3) פאַרטרעטונג — די פאַרטרעטער און אַגענטן פון דער געזעלשאַפט דאַרפן אויסגעקליבן ווערן, כּדי צו האַנדלען לטובת הכּלל אין הסכּם מיט דעם אַלגעמיינעם ווילן, וואָס איז באַגרינדעט אויף דערציִונג און קלאָרער אינפאָרמאַציע.

4) די אויספיר־מאַכט — די אַגענטן פון דער אויספיר־מאַכט דאַרפן ווערן באַשטימט אַזוי, אַז זיי זאָלן דאַרפן שטענדיק אָפּגעבן דין־וחשבון פאַר דער געזעלשאַפט, נאָר אין דער זעלביקער צייט זאָל אינטעליגענטע איניציאַטיוו ניט ווערן געשטערט.

5) דענקען און פאָרשן — די פירונג און די געזעצן פון דער געזעלשאַפט דאַרפן סיסטעמאַטיש געפאָרשט און קריטיקירט ווערן, כּדי דאָס פאָלק זאָל שטענדיק קאָנען משפּטן וועגן זיי, און כּדי צו פאַרזיכערן, אַז די מענטשלעכע אָרגאַניזאַציע זאָל שטענדיק ווערן אויסגעבעסערט.

דאָס זיינען די פינף הויפּט-פּונקטן, וואָס אונטער זיי שטעלט זיך אונז פאַר די ברייטע פּראָבלעם פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפט. אין דער וועלט אַרום אונז זעען מיר, ווי אין אַלע די דאָזיקע צווייגן ווערט עפּעס געטאָן, פאַראַן אַ געוויסע אָרגאַניזאַציע, אָבער אַלץ איז פאַרדרייט, שלעכט קאָאָרדינירט צווישן אַנאַנד און ניט גוט אויך פאַר זיך. מיר זעען אַ בילדונגס- און דערציִונגס-סיסטעם, וואָס באַקומט ווינציק פינאַנסיעלע מיטלען, און איז דעריבער שלעכט פאַרזאָרגט און שלעכט אָרגאַניזירט, דערצו נאָך צעקאַליעטשעט דורך דער אַריינמישונג און דער פיינדשאַפט פון רעליגיעזע קערפּערשאַפטן. מיר זעען, ווי די אינפאָרמאַציע ווערט צוגעשטעלט דעם פאָלק דערהויפּט דורך אַ פאַרקויפטער פּרעסע, וואָס איז אָפּהענגיק פון אַנאָנסן און סובסידיעס. מיר זעען די מעטאָדן פון פּאָליטיק, וואָס מאַכן וואַלן פאַר אַ פאַרס און גיבן די פּאָליטיקער אַ מאַכט, וואָס איז ניט אַנדערש פון דער מאַכט פון אַ ירושה-מלך אָדער פון אַ באַצווינגער. אומעטום איז די אויספיר-מאַכט מער ווייניקער באַווירקט און באַהערשט דורך גרופּעס רייכע אַוואַנטוריסטן, און דאָס שטודיום פון דער פּאָליטישער און עקאָנאָמישער וויסנשאַפט און די קריטיק פון געזעלשאַפטלעכן לעבן איז נאָך אַלץ מער די אַרבעט פון יחידים, וואָס זיינען זיך מוסר נפש דערפאַר, איידער אַן אָנערקענטע און בכבודיקע פונקציע אין דער מלוכה.

עס איז אַ ריזיקע אויפגאַבע פאַר רעכטשאַפענע און רעכט-דענקענדיקע מענטשן אויסצורייניקן די שטאַלן פון די פּראָפעסיאָנעלע פּאָליטיקער. און איידער דאָס איז געשען, איז קיין פולע פאַרווירקלעכונג פון סאָציאַליזם ניט מעגלעך. כל-זמן פּריוואַטע אַוואַנטוריסטן געוועלטיקן איבער דעם פּאָליטישן לעבן פון דער מלוכה, איז אַ געלעכטער צו קלערן, אַז די מלוכה זאָל איבערנעמען די עקאָנאָמישע כלל-אינטערעסן פון די פּריוואַטע אַוואַנטוריסטן.

די סאָציאַליסטישע באַוועגונג האָט ביז אַהער לא די וואָס ניט באַוויזן אויסצואַרבעטן אַ וויסנשאַפטלעך באַגרינדעטן פּלאַן פון די קעגנזייטיקע באַציִונגען צווישן בילדונג, געזעץ און דער אויספירונג פון דער געזעלשאַפטלעכער מאַכט, נאָר אַפילו אויפן עקאָנאָמישן געביט איז נאָך אויך ניטאָ, וועדליק מיר האָבן אָנגעוויזן, קיין

פֿאָרשטעלונג פֿון אַ ריכטיקער אָרגאַניזאַציע פֿון קרעדיט און פֿון אַ ריכטיקער מעטאָדע פֿון צאָלונג און אויסבייט, וואָס ערשט דעמאָלט וועלן די שעפֿערישע כּוחות זיך קאָנען אַנטוויקלען. עס איז אַן אלף־בית־אמת, אַז דער חשק פֿון אַרבעטער צו טאָן זיין אַרבעט איז, צווישן אַנדערע זאַכן, געווענדט אָן זיין פֿולן צוטרוי אין דער קויף־קראַפֿט פֿון דעם געלט, וואָס דערמיט ווערט ער באַצאָלט. ווען דער דאָזיקער צוטרוי פֿאַרשווינדט, הערט די אַרבעט אויף, סיידן זי קאָן ווערן באַצאָלט אין פּראָדוקטן. נאָר עס איז נאָך ניטאָ קיין גענוג וויסן פֿון דעם געלט־פֿאַרקער און פֿון דער געשעפֿטס־פּסיכאָלאָגיע, אַז דאָס זאָל קאָנען באַגרענעצן רעגירונגען פֿון די אַריינמישונגען אין דעם געזעלשאַפֿטלעכן קרעדיט און געלט־פֿאַרקער, וואָס טוען אָן גרויסע צרות. אַזעלכע אַריינמישונגען פֿירן דירעקט צום אָפּשטעלן די אַרבעט, דאָס הייסט דאָס פּראָדוצירן אַלע נייטיקע זאַכן.

נעמענדיק אין אַכט אַזעלכע גרונטיקע לעבנס־פֿראַגן, איז קוים אַ גוזמא צו זאָגן, אַז די מאַסע פֿון יענע סאָציאַליסטן, וואָס ווילן איבערבויען די וועלט, האָבן בכלל ניט קיין באַשטימטע אידעעס. אויך אין אַ סאָציאַליסטישער וועלט מוז מען, פּונקט ווי אין איטלעכער אַנדער מין וועלט, צאָלן מענטשן געלט פֿאַר זייער אַרבעט, און ניט אין פּראָדוקטן, אויב מען וויל נאָר אויפֿהאַלטן אַזאַ זאַך ווי פּערזענלעכע פֿרייהייט. דאָ איז נאָך פֿאַראַן אַ שטיק אַרבעט צו טאָן. ביז דאָס וועט ווערן באַשטימט, וועט געשיכטע אין די דאָזיקע ענינים זיין אַ דערציילונג ניט פֿון עקספּערימענטן, נאָר פֿון שטרויכלונגען.

נאָך אין אַ צווייטער ריכטונג איז דער סאָציאַלער און פּאָליטישער געדאַנק פֿון 19טן יאָרהונדערט געווען, אין פֿאַרגלייך מיט דער גרויסקייט פֿון דער מעכאַנישער רעוואָלוציע, אומדרייסט, באַגרענעצט און קליינלעך, — דאָס איז בנוגע דער אינטערנאַציאָנאַלער פּאָליטיק. דער וואָס לייענט די סאָציאַליסטישע ליטעראַטור וועט געפֿינען, אַז די סאָציאַליסטן שרייבן כּסדר און ריידן וועגן דער „מלוכה“, און קיין מאָל נעמען זיי ניט אין אַכט, אַז מלוכה קאָן זיין די פֿאַרשיידנסטע אָרגאַניזאַציע אויף די פֿאַרשיידנסטע שטרעקעס, פֿון דער רעפּובליק סאַן מאַרינאָ ביז דער בריטישער אימפּעריע. עס איז אמת, אַז קאַרל מאַרקס האָט געלערנט וועגן דער אחדות פֿון די אינטערעסן ביי די

אַרבעטער פון אַלע אינדוסטריאַליזירטע לענדער, אָבער אין דעם מאַרקסיסטישן סאָציאַליזם איז ווינציק אָדער גאָרניט פאַראַן די פּאָדערונג, וואָס איז די לאָגישע מסקנא פון דער דאָזיקער אחדות, אַז די סאָציאַלע רעוואָלוציע מוז ברענגען צו אַ דעמאָקראַטישער פעדעראַטיווער וועלט-רעגירונג (מיט נאַציאָנאַלע אָדער פּראָווינציעלע „שטאַט“-רעגירונגען).

על-פּי-רוב איז אין דעם פּרט פאַראַן אַן אומבאַשטימטער וואונטש. אָבער אויב ביים מאַרקסיסט איז פאַראַן אַ שטיקל לאָגיק, מוז דאָס זיין זיין בפירוש אויסגעדריקטער פּאָליטישער ציל, וואָס ער מוז פאַר דעם אַרבעטן אָן אויפהער. געשטעלט פאַרן פּרוּוו פון דעם קריג פון 1914, האָבן די סאָציאַליסטן פון כמעט אַלע אייראָפּעישע לענדער באַוויזן, אַז זייער קלאַסן-באַוואוסטזיניקער אינטערנאַציאָנאַליזם באַדעקט נאָר אין זייער אַ דינער שיכט זייערע פּאַטריאָטישע געפילן, און אַז ער האָט בשום אופן ניט פאַרנומען זייער אָרט. אומעטום האָבן די סאָציאַליסטן בעת דער דייטשער מלחמה געטענהט, אַז דעם קריג האָבן געמאַכט די קאַפּיטאַליסטישע רעגירונגען. אָבער עס מאַכט גאָר אַ קליינעם אָדער ניט קיין בלייבנדיקן רושם, ווען מען פאַלט אָן אויף אַ רעגירונג אָדער אויף אַ וועלט-סיסטעם, סיידן מען האָט אַ ווירקעוודיקע אידעע פון אַ בעסערער רעגירונג און פון אַ בעסערער סיסטעם אויף אַוועקצושטעלן אויף איר אָרט.

מיר קאָנסטאַטירן דאָ די דאָזיקע זאַכן, ווייל זיי זיינען פאַקטן און אַ לעבעדיקער און נויטווענדיקער טייל פון אַ מאָדערנעם איבערבליק איבער דער מענטשלעכער געשיכטע. עס איז ניט אונזער איצטיקע אויפגאַבע ניט צו פאַרטיידיקן דעם סאָציאַליזם און ניט אים אָפּצופרעגן. נאָר עס געהער אַריין אין אונזער בילד צו פאַרצייכענען, אַז דאָס פּאָליטישע און סאָציאַלע לעבן איז און מוז בלייבן כאַאָטיש און צעשטערעריש, אויב עס זאָל ניט אַנטוויקלט ווערן אַזאַ קאָנסטרוקטיווער פּלאַן, ווי דער סאָציאַליזם טוט סקיצירן, און קלאָר אָנצוווייזן, ווי ווייט די וועלט איז איצט פון אַזאַ פּלאַן.

עס דאַרף נאָך אַוועקגיין אַ גוואַלדיקער סכום אַרבעט און חקירה און בילדונג, און אַ סך יאָרן מוזן פאַרגיין — צי יאָר-צענדליקער צי יאָרהונדערטער, דאָס קאָן קיין מענטש ניט זאָגן — איידער עס וועט

געשאַפן ווערן אַזאַ אָרדענונג, אויספּלאַנירט, ווי עס ווערן אויספּלאַ־נירט שיפן און אײַזנבאַנען, און וועט זיך אויסשפּרייטן איבערן גאַנצן כּדור הארץ, אַזוי ווי עס שפּרייטן זיך אויס טעלעגראַמעס און פּאָסט־שיקונגען. און ביז וואַנען אַזאַ נייע אָרדענונג וועט צונויפנעמען די גאַנצע מענטשהייט אין איר נעץ אַריין, וועט דאָס מענטשלעכע לעבן, ווי מיר וועלן באַלד ווייזן דורך דער געשיכטע פון די אייראָפּעישע מלחמות זינט 1854, מוזן ווערן אַלץ מער און מער צופעליק, געפערלעך, נעבעכדיק, פול מיט שרעקעניש און חורבן, וואָרעם מחמת דער אַלץ זיך שטאַרקנדיקער מעכאַנישער רעוואָלוציע ווערן די קריגס־מעטאָדן אַלץ מער מעכטיקער און צעשטערערישער.

---

6. ווי אַזוי דער דאַרוויניזם האָט געווירקט אויף רעליגיעזע און פּאָליטישע אידעעס.

אין דער צייט ווען די מעכאַנישע רעוואָלוציע, וואָס דער וואוקס פון דער פיזיקאַלישער וויסנשאַפט האָט געבראַכט צו איר, האָט געהאַלטן אין צעשטערן די אַלטע סאָציאַלע קלאַסן־איינטיילונג פון דער ציוויליזירטער מלוכה, וואָס האָט זיך געהאַט אַנטוויקלט אין משך פון טויזנטער יאָרן, און האָט געשאַפן נייע מעגלעכקייטן און נייע אידעע־אַלן פון אַ יושרדיקער מענטשלעכער געמיינשאַפט און אַ יושרדיקן וועלט־סדר, — אין דער זעלביקער צייט איז צוגעגאַנגען אַ פאַרענדע־רונג, לכל־הפּחות פּונקט אַזוי גרויס און ניי, אויפן געביט פון רע־ליגיעזן געדאַנק. דער זעלביקער וואוקס פון דער נאַטורוויסנשאַפט, וואָס פון אים איז אַרויסגעקומען די מעכאַנישע רעוואָלוציע, איז געווען די סיבה פון דער רעליגיעזער איבערקערעניש.

אין די ערשטע קאַפּיטלען פון דעם דאָזיקן „קאָנטור" האָבן מיר געגעבן די הויפּט־געשיכטע פון דעם, וואָס די פעלזן דערציילן. מיר האָבן געוויזן דאָס לעבן פאַר די קליינע התחלות פון דעם באַוואוסט אין דער פּוסטקייט פון רוים און צייט. נאָר פאַרן סוף פון 18טן יאָר־הונדערט איז נאָך דער דאָזיקער געוואַלדיקער אויסקוק אין דער פאַרגאַנ־גענהייט, וואָס איצט פילט ער אָן אַ מאָדערנעם גייסט מיט דערנידע־

ריקונג און מיט אומבאַגרענעצטער האָפענונג, געווען באַהאַלטן פאַר דעם אַלגעמיינעם באַוואוסטזיין פון דעם מין מענטש. ער איז געווען פאַרשטעלט דורך דעם פאָרהאַנג פון אַ שומערישער לעגענדע. די הימלען זיינען געווען ניט מער ווי דער הינטערגרונט פאַר אַ סצענע, וואָס אויף איר האָט זיך אָפגעשפילט אַ קליינע דראַמע פון מלכים. מענטשן זיינען געווען צו שטאַרק פאַרנומען מיט זייערע אייגענע פריוואַטע גלוסטן און פערזענלעכע ענינים, אַז זיי זאָלן קאָנען באַמערקן די רמזים אויף זייער אייגענעם גרויסן גורל, וואָס איז געלעגן אַרום זיי אומעטום.

זיי זיינען געוואָר געוואָרן זייערע אמתע לאַגע אין רוים אַ צייט פריער, איידער זיי האָבן זיך איינגעשטעלט אין דער צייט. מיר האָבן שוין אָנגערופן די עלטערע אַסטראָנאָמען און האָבן דערציילט, ווי אַזוי גאַלילי איז געווען געצוואונגען זיך אָפצוזאָגן פון זיין הנחה, אַז די ערד דרייט זיך אַרום דער זון. געצוואונגען דאָס צו טאָן האָט אים די קירך, און די קירך האָט דאָס געמוזט טאָן, ווייל עס האָט אויסגעוויזן, אַז אַ ספק דערין, צי די ערד איז דער צענטער פון דער וועלט, איז עלול צו צעברעכן דעם אויטאָריטעט פון קריסטנטום.

בנוגע צו דעם ענין מוז דער מאָדערנער היסטאָריקער זיין צוגלייך אי אָפגעהיט אי דרייסט. ער מוז זיך גיין גלייך זיין וועג צווישן פאַלשער אויסדרייעניש פון איין זייט און פאַרטייאישקייט פון דער אַנדערער. ווי ווייט דאָס איז מעגלעך, מוז ער זיך באַנוגענען מיט פאַקטן און איינהאַלטן זיינע מיינונגען. נאָר מען באַדאַרף געדענקען, אַז קיין מיינונגען קאָן מען ניט איינהאַלטן אינגאַנצן. דער מחבר האָט זיך זיין אייגענע זייער פעסטע און באַשטימטע איבערצייגונגען, און דער לייענער מוז דאָס האַלטן אין זינען.

עס איז אַ היסטאָרישער פאַקט, אַז די לערנונג פון ישו פון נצרת האָט אין זיך עפעס טיף נייס און שעפערישס; ער האָט געפרעדיקט דאָס קיניגרייך פון הימל אין די הערצער און אין דער וועלט פון מענטשן. אין זיין לערנונג איז ניט געווען גאָרנישט, וואָס זאָל סותר זיין אָדער ניט קאָנען שטימען מיט וואָסער עס איז אַנטדעקונג אָדער

אויסברייטערונג אין דער געשיכטע פון דער וועלט און מענטשהייט. נאָר עס איז אויך אַ היסטאָרישער פאַקט, אַז דער אַפּאָסטאָל פּאַולוס און זיינע תלמידים האָבן מוסיף געווען אָדער ממלא געווען אָדער געפעלשט אָדער פאַרביטן דורך אַן אַנדער דאָקטרינע — ווי עמעצן געפעלט בעסער צו מיינען—די קלאָרע און טיף רעוואָלוציאָנערע לער-

לעוו טראָצקי, דער ערשטער באָלשעוויסטישער קריגס-מיניסטער.

נונגען ישוס; זיי האָבן אויסגעקלערט אַ פאַרדרייטע און געפלאָנטערטע טעאָריע פון אויסלייזונג: אויסגעלייזט קאָן מען ווערן נאָר דורך גלויבן און צערעמאָניעס, און מען דאַרף אַפילו גאָרנישט איבערבייטן אין די טאָגטעגלעכע רגילותן און טועכצן. אָט די דאָזיקע פּוילינישע תורה, איז טאַקע כולל אין זיך באַשטימטע גלויבונגען וועגן דער געשיכטע פון וועלט און מענטשן.

עס איז ניט קיין עסק פאַרן היסטאָריקער אָפּצופרעגן אָדער אײַנ־צוטייטשן די דאָזיקע ענינים. די פראַגע וועגן זייער באַטייט איז נוגע סוף־כל־סוף דעם טעאָלאָג. דעם היסטאָריקער גייט נאָר אָן דער פאַקט, וואָס דאָס אָפיציעלע קריסטנטום אין גאָר דער וועלט האָט אָנגענומען פּאַולוסעס קוק, וואָס איז אַזוי קלאָר אויסגעדריקט אין זיינע בריוו און איז ניט צו געפינען אין די עוואַנגעליעס, אַז דער באַטייט פון דער רעליגיע ליגט ניט אין דער צוקונפט, נייערט נאָר אין דער פאַרגאַנגענהייט, און אַז ישו איז ניט געווען קיין לערער פון נייע הפלאדיקע זאַכן, נאָר אַ פאָראויס באַשטימטער געטלעכער בלוט־קרבן פון אַ טיפער מיסטיק און הייליקייט, אַ קרבן, וואָס איז געבראַכט געוואָרן מכפּר צו זיין אויף אַ באַזונדערן היסטאָרישן פאַקט, אויף דער זינד, וואָס עס האָבן אָפּגעטאָן די ערשטע מענטשן אדם און חוה, וואָס האָבן זיך געלאָזט פאַרפירן פון שלאַנג אין גן־עדן און האָבן ניט געפאָלגט דעם באַשעפער געבאָט. דאָס דאָקטרינערע קריסטנ־טום האָט זיך אויסגעבויט אויף אָט דעם גלויבן פון אדמס זינד, און ניט אויף דער פערזענלעכקייט פון ישו פון נצרת, אויף פּאַולוסעס טעאָריעס, און ניט אויף ישוס געבאָטן.

מיר האָבן שוין פאַרצייכנט, אַז די דאָזיקע געשיכטע וועגן אַ באַזונדער באַשאַפונג פון דער וועלט און וועגן אדם און חוה און דעם שלאַנג איז אויך געווען אַן אַלטע בבלישע מעשה און מסתמא נאָך אַן עלטערע שומערישע מעשה, און אַז די יידישע הייליקע שריפטן זיינען געווען די פאַרמיטלערס, וואָס דורך זיי איז אָט די זייער אַלטע און פרימיטיווע „העליאָליטישע" שלאַנג־לעגענדע אַריינגעקומען אין קריסטנטום. אומעטום, וואו דאָס אָפיציעלע קריסטנטום איז געקומען, האָט עס די דאָזיקע מעשה מיטגענומען מיט זיך. עס האָט זיך פעסט פאַרקניפּלט מיט דער דאָזיקער מעשה.

ביז מיט הונדערט יאָר צוריק און נאָך ווינציקער האָט גאָר די קריסטלעכע וועלט געהאַלטן פאַר אַ חוב צו גלויבן, און האָט טאַקע געגלייבט, אַז די וועלט איז ספּעציעל געשאַפן געוואָרן אין זעקס טעג דורך גאָטס וואָרט, מיט עטלעכע טויזנט יאָר צוריק. דער בּיסקופּ אושער האָט אויסגעחשבונט, אַז דאָס איז געשען אין יאָר 4004 פאַר קר. (די „אוניווערסאַל־געשיכטע", אין צוויי און

פערציק בענד, וואָס אַ גרופּע לאָנדאָנער בוכהענדלער האָבן פאַרעפנטלעכט אין יאָר 1779, רעדט אַרום די פראַגע, צי די גענויע דאַטע פון דעם ערשטן טאָג פון דער וועלט־באַשאַפונג איז געווען דער 21 מערץ אָדער דער 21 סעפּטעמבער 4004 פאַר קר., און איז נוטה צו דער מסקנא, אַז די לעצטע דאַטע איז די ריכטיקע).

אויף אַט דער היסטאָרישער השערה האָט זיך געשטיצט דער רעליגיעזער בנין פון דער מערבדיקער ציוויליזאַציע, און דאָך איז די גאַנצע וועלט געווען אויסגעבעט, די בערג, די טייכן און די ימים זיינען געווען פול און פיל מיט ראיות, אַז די דאָזיקע השערה איז אַ ווילדער אַבסורד. דאָס רעליגיעזע לעבן פון די פירנדיקע נאַציעס, וואָס איז געווען אַ זייער שטאַרק און ערנסט רעליגיעז לעבן, איז צוגעגאַנגען אין אַ געשיכטלעכן בנין, געבויט אויף זאַמד.

אין דער קלאַסישער ליטעראַטור איז פאַראַן אָפטמאָלס אַן אָנווייז אויף אַ מער שכלדיקער קאָסמאָגאָניע. אַריסטאָטעלעס האָט שוין געוואוסט וועגן די אַלגעמיינע פרינציפּן פון דער מאָדערנער געאָלאָגיע, זיי לייכטן דורך די חקירות פון לוקרעציוס, און מיר האָבן אויך פאַרצייכנט לעאָנאַרדאָ דאַ ווינטשיס (1452 — 1519) פיינע דערקלערונג פון די פאַרשטיינערונגען. דער גרויסער פראַנצויזישער פילאָסאָף דעקאַרט (1596 — 1650) האָט דרייסט געחקירהט זיך וועגן דעם אָנגעגליטן אָנהייב־צושטאַנד פון אונזער ערד, און אַ דענער, סטענאָ (1631 — 86), האָט אָנגעהויבן קלייבן פאָסילן און באַשרייבן ערד־שיכטן. נאָר ערשט, אַז דער 18טער יאָרהונדערט איז געגאַנגען צו ענד, האָט דאָס סיסטעמאַטישע שטודיום פון געאָלאָגיע דערגרייכט צו אַזאַ מדרגה, אַז עס האָט געקאָנט פאַרטשעפּען דעם אַלגעמיינעם אַוטאָריטעט פון דעם ביבלישן נוסח, פון דער אַלטער שומערישער מעשה.

גלייכצייטיק מיט דער אויבנציטירטער ענגלישער „אוניווערסאַל־געשיכטע" האָט אַ גרויסער פראַנצויזישער נאַטורפאָרשער, ביפאָן, געשריבן וועגן די „תקופות פון דער נאַטור" (1778) און האָט דרייסט אָפּגעשאַצט, אַז די וועלט עקסיסטירט 70.000 אָדער 75.000 יאָר. ער האָט איינגעטיילט זיין געשיכטע אין זעקס תקופות, בכדי עס זאָל שטימען מיט די ששת ימי בראשית, די זעקס טעג פון דער וועלט־באַשאַפונג. ער האָט געקלערט, אַז די זעקס טעג פון חומש זיינען

באַר געזאָגט בדרך משל, אין דער אמתן באַטייטן די תקופות. דורך אָט דעם פירוש האָט די געאָלאָגיע געפּרוווט האַלטן שלום מיט דער אָר-טאָדאָקסיש רעליגיעזער תורה; דער דאָזיקער שלום האָט זיך גע-האַלטן ביזן מיטן 19טן יאָרהונדערט.

מיר קאָנען דאָ ניט פאַרצייכענען, וואָס עס האָבן אויפגעטאָן פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער געאָלאָגיע און פּאַלעאָנטאָלאָגיע אַזעלכע געלערנטע, ווי די ענגלענדער הוטאָן און פּלייפער און סער טשאַרלז לאַיעל און די פראַנצויזן לאַמאַרק און קיוויע. ערשט פּאַוואָליע האָט זיך דורכגעשלאָגן אין דער מערבדיקער וועלט דאָס באַוואוסטזיין פון צוויי פאַקטן, וואָס האָבן לחלוטין ניט געשטימט מיט דער ביב-לישער דערציילונג: ראשית, האָט דער סדר פון לעבן, וואָס די געאָ-לאָגישע פאָרשונג האָט געקאָנט פעסטשטעלן, ניט געשטימט מיט די זעקס שאַפונגס-טעג; והשנית, האָבן זייער אַ פולע ביאָלאָגישע פאַקטן איינשטימיק אָפּגעלייקנט די ביבלישע הנחה, אַז איטלעכער מין פון די לעבעדיקע ברואים איז באַזונדערס באַשאַפן געוואָרן, און האָבן דירעקט געוויזן דערויף, אַז עס איז פאַראַן אַ גענעטישע שייכות צווישן אַלע לעבנס-פאָרמען, און אַז אויך דער מענטש געהער אַריין אין דער אַלגעמיינער משפחה פון די בעלי-חיים! עס איז גע-וואָרן באַשיימפּערלעך קלאָר, ווי וויכטיק עס איז אָט די לעצטע מסקנא פאַר דער עקסיסטירנדיקער סיסטעם פון מיינונגען. אויב אַלע בעלי-חיים און אויך דער מענטש שטאַמען פון איין יחוס, דעמאָלט איז ניט געווען קיין אדם הראשון און ניט קיין גן-עדן און ניט קיין אַרויס-טרייב פון גן-עדן. און אויב עס איז ניט געווען קיין אַרויסטרייב פון גן-עדן, דעמאָלט פאַלט איין ווי אַ קאָרטן-הויז דער גאַנצער בנין פון קריסטנטום, די געשיכטע פון אדם-הראשונס חטא און דער גרונט פאַר אַ כפּרה, וואָס דערויף איז געווען באַגרינדעט די גאַנצע אָנגע-נומענע קריסטלעכע מאָראַל.

עס איז דעריבער ניט קיין חידוש, וואָס אַ גרויסע צאָל ערלעכע און רעליגיעז-געשטימטע מענטשן האָבן מיט אַ מין אימה צוגעקוקט זיך צום ווערק פון דעם ענגלישן נאַטורפאָרשער טשאַרלז דאַרווין (1809 — 1882). אין יאָר 1859 האָט ער פאַרעפנטלעכט זיין „אָפּשטאַם פון די מינים דורך דעם נאַטירלעכן אָפּקלייב“, אַ מאַכטפולע און אויף

שטענדיק וווּרטפולע עקספּאָזיציע פון יענער טעאָריע וועגן דעם אומבייט און דער אַנטוויקלונג פון די מינים, וואָס מיר האָבן בקיצור סקיצירט אין קאַפּיטל 2 פון דעם בוך. און אין יאָר 1871 האָט ער ממלא געווען דעם קאָנטור פון זיין ווערק דורך דעם „אָפּשטאַם פון מענטשן", וואָס האָט ענדגילטיק אַריינגעשטעלט דעם מענטשן אין דער זעלביקער אַנטוויקלונגס־סכעמע, וואָס די איבעריקע לעבעדיקע באַשעפענישן.

עס לעבן נאָך איצט אַ סך מענער און פרויען, וואָס געדענקען די אומצופרידנקייט און די טרויעריקייט, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט מיטעלע געבילדעטע מענטשן צווישן די מערבדיקע פעלקער, בשעת עס איז קלאָר געוואָרן, אַז די אָרטאָדאָקסע קריסטלעכע קאָסמאָגאָניע קאָן ניט בלייבן באַשטיין אַנטקעגן די באַווייזן פון די ביאָלאָגן און געאָלאָגן. אַ סך מענטשן האָבן אינסטינקטיוו ניט געקאָנט אָננעמען די נייע שיטה. זייער גאַנצער מאָראַלישער בנין איז געווען געבויט אויף אַ פאַלשער געשיכטע; זיי זיינען געווען צו אַלט, כדי צו נעמען אים איבערבויען; זיי האָבן געפילט, אַז פּראַקטיש זיינען זייערע מאָראַלישע איבערצייגונגען אמת, און עס האָט זיי אויסגעוויזן, אַז דער נייער אמת לאָזט זיך ניט אויסשטימען מיט זייערע איבערצייגונגען. זיי האָבן געמיינט, אַז אויב מען זאָל אָננעמען די נייע שיטה, וועט קומען אַ מאָראַלישער חורבן אויף דער וועלט. און אַזוי אַרום האָבן זיי געבראַכט אַ מאָראַלישן חורבן דורך ניט אָננעמען די דאָזיקע שיטה.

מיט אַ באַזונדער עקשנות האָבן זיך אַנטקעגנגעשטעלט קעגן דער נייער שיטה, די ענגלישע אוניווערסיטעטן, וואָס זיינען אין גרונט פון זייער קאָנסטיטוציע געווען קלעריקאַל. אין משך פון די זיבעציקער און אַכציקער יאָרן האָט געשטורעמט אין דער ציוויליזירטער וועלט אַ רעשדיקע פּאָלעמיק. דעם כאַראַקטער פון די וויכוחים און די פּאַטאַלע אומוויסנקייט פון דער קירך קאָן מען זיך אויסמעלן לויט אַ שילדערונג פון אַ זיצונג אין דער „בריטישער געזעלשאַפט" אין יאָר 1866, וואָס אויף איר איז דער בישאָף ווילבערפאָרס אָנגעפאַלן אויף הוקסלי, דעם גרויסן קעמפּער פאַר דאַרוויניזם, אויף אַזאַ שטייגער.

אָנגעקוקט הוקסלי מיט שמייכלענדיקער חוצפה, האָט ער אים געפרעגט, אַז עס איז טשיקאַוו צו וויסן, דורך וועמען ציט ער זיין

יחוס-בריוו פון אַ מאַלפּע, צי פון זיין זיידנס צד אָדער פון זיין באָבעס צד? דערויף האָט העקסלי זיך צוגעבויגן צו זיין שכן און האָט געזאָגט: „דער אייבערשטער האָט אים איבערגעענטפערט אין מיין האַנט". דערנאָך איז ער אויפגעשטאַנען פאַר אונז און האָט געזאָגט די ווייטערדיקע שרעקלעכע ווערטער: „ער שעמט זיך ניט צו האָבן אַ מאַלפּע פאַר אַן עלטערזיידן; נאָר ער וואָלט זיך געשעמט צו האָבן אַ קרוב אַ מענטשן, וואָס נוצט אויס גרויסע כשרונות, כדי צו פאַרפינסטערן דעם אמת" (אַן אַנדער נוסח איז: „איך האָב געוויס

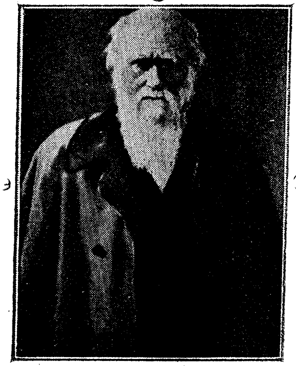

טשאַרלז ראָבערט דאַרווין.

געזאָגט, אַז אַ מענטש האָט קיין גרונט ניט צו שעמען זיך דערמיט, וואָס ער האָט אַ זיידן אַ מאַלפּע. אויב איך וואָלט זיך געשעמט מיט אַן עלטערזיידן, וואָלט דאָס געווען נאָר אַ מענטש מיט אַן אומרויִקן און דרייערישן אינטעלעקט, וואָס מישט זיך אַריין אין וויסנשאַפטלעכע פראַגן, וואָס ער האָט ניט וועגן זיי קיין אמתע ידיעה, נאָר בכדי צו פאַרטונקלען זיי דורך אַ רעטאָריק אָן אַ צוועק און אָפּצוציען דעם אויפמערק פון זיין אוידיטאָריע פון דער ריכטיקער מסקנא דורך שיינע פראַזעס און געשיקטער ווענדונג צו פאָראורטיילן"). אוודאי זיינען די דאָזיקע ווערטער געזאָגט געוואָרן מיט ליידנשאַפט. עס איז געווען אַ סצענע פון אַ גרויסער אויפרעגונג. איין דאַמע איז גע-

פאַלן חלשות, דערציילט אַן עד־ראיה... דאָס איז געווען דער־טעמפּעראַמענט פון דער דאָזיקער דיסקוסיע.

די דאַרוויניסטישע באַוועגונג האָט פאַרכאַפּט דאָס קריסטנטום אומגעריכטערהייט, מיט אַמאָל. דאָס פאָרמעלע קריסטנטום איז געשטעלט געוואָרן אַנטקעגן אַ קלאָרן, אָפענעם טעות אין זיינע טעאָלאָגישע הנחות. די קריסטלעכע טעאָלאָגן זיינען ניט געווען גענוג קלוג און ניט גענוג גייסטיק געשיקט, אַז זיי זאָלן אָננעמען דעם נייעם אמת, איבעראַנדערשן זייערע פאָרמולעס, נאָר באַשטיין דערויף, אַז פונדעסטוועגן לעבט נאָך איצט ניט געמינערט די רעליגיעזע רעאַליטעט, וואָס ביז אַהער האָבן יענע פאָרמולעס געקלעקט אויף צו אויסצודריקן. ווארעם די אַנטדעקונג, אַז דער מענטש שטאַמט אַרויס פון אונטער־מענטשלעכע פאָרמען, רירט אין מינדסטן ניט אָן די לערנונג פון דעם קיניגרייך פון הימל. נאָר די גלחים און ביסקופן האָבן מיט שווים אויף די ליפן געערדט וועגן דאַרווינען. עס זיינען געמאַכט געוואָרן נאַרישע פרווון צו פאַרבאָטן די דאַרוויניסטישע ליטעראַטור און צו באַליידיקן און דיסקרעדיטירן די אָנהענגער פון דער נייער שיטה. עס איז געווען אַ סך משונהדיקע גערייד וועגן דעם כלומרשטיקן ווידעראַנאַנד צווישן רעליגיע און נאַטורוויסנשאַפט.

אין אַלע תקופות זיינען אין קריסטנטום געווען סקעפּטיקער. קיסר פרידריך איז געוויס געווען אַ סקעפּטיקער. אין 18טן יאָרהונדערט זיינען וואָלטער און גיבאָן אָפן געווען אַנטיקריסטלעך, און זייערע שריפטן האָבן געווירקט אויף אַ סך לייענערס אין פאַרשיידענע לענדער. נאָר דאָס זיינען אַלץ געווען איינציקע מענטשן... איצט אָבער איז די גאַנצע קריסטנהייט, ווי אַ גאַנצע, געוואָרן סקעפּטיש. דער נייער וויכוח האָט אָנגערירט איטלעכן, ווער עס האָט געלייענט אַ בוך אָדער געהערט אַן אינטעליגענטן שמועס. עס איז אויפגעשטאַנען אַ נייער דור פון יונגעלייט, און זיי האָבן געפונען, אַז די באַשיצערס פון קריסטנטום פירן מלחמה מיט פאַרביסנקייט, אָן ווערדע און ערלעכקייט. דער פראָגרעס פון דער נייער וויסנשאַפט האָט דערוויזן די פאַלשקייט נאָר פון דער אָרטאָדאָקסער טעאָלאָגיע, און די דערצערנטע טעאָלאָגן האָבן דערקלערט, אַז פאַרטשעפעט איז געוואָרן די רעליגיע גופא.

סוף-כל-סוף וועלן מענטשן אפשר געוואָר ווערן, אַז רעליגיע שיינט נאָך ליכטיקער, נאָכדעם ווי זי האָט אָנגעוואָרן די דאָזיקע פּאַפּירענע איינפּאַקונג פון דער דאָקטרינע. נאָר דעם יונגן דור האָט אויסגעוויזן, אַז עס איז טאַקע געווען אַ מלחמה צווישן וויסנשאַפט און רעליגיע, און אַז די וויסנשאַפט האָט געוואונען דעם קאַמף.

די דירעקטע ווירקונג פון דעם דאָזיקן גרויסן וויכוח אויף די געדאַנקען און מעטאָדעס פון די מענטשן פון די רייכע און הערשנדיקע קלאַסן אין דער גאַנצער וועלט פון דער מערבדיקער ציוויליזאַציע איז געווען בלי-ספק שעדלעך. די נייע ביאָלאָגישע וויסנשאַפט האָט קיין שום קאָנסטרוקטיווע אידעע ניט אַריינגעבראַכט, אַפילו אויף צו פאַרנעמען דעם אָרט פון דעם אַלטן מאָראַלישן סדר.

בדרך כלל איז דאָס סאָציאַלע לעבן פון די ראָזיקע קלאַסן אין 20טן יאָרהונדערט געשטאַנען אויף אַ העכערער מדרגה, ווי אין אָנהייב 17 יאָרהונדערט, אָבער אין איין פּרט — בנוגע ניט-אינטערעסירטקייט און געוויסנהאַפטיקייט — איז מסתמא דער שטאַנד פון דער עלטערער תקופה געווען בעסער, ווי פון דער נייער. צווישן די פאַרמעגלעכע און אַקטיווע קלאַסן פון 17טן יאָרהונדערט איז, ניט געקוקט אויף די עטלעכע „אומגלויביקע“, דאָך מסתמא געווען אַ העכערער פּראָצענט מענער און פרויען, וואָס האָבן תפילה געטאָן פון טיפן האַרצן, וואָס האָבן געהאַט מיט אַן אמת חרטה, אויב זיי האָבן געטאָן עפּעס שלעכטס, און וואָס זיינען געווען גרייט איבערצוטראָגן יסורים און צו ברענגען גרויסע קרבנות פאַר דער זאַך, וואָס זיי האָבן געהאַלטן פאַר גערעכט, איידער אין די ערשטע יאָרן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

נאָך 1859 האָט מען שוין דעם גלויבן געהאַט אויף אַן אמת פאַרלאָרן. אין אַ סך פאַלן איז דאָס עכטע גאָלד פון דער רעליגיע געוואָרן אַרויסגעוואָרפן צוזאַמען מיטן אָפּגעריבענעם בייטעלע, וואָס דערין איז עס געלעגן, און צוריק האָט מען דאָס שוין ניט געפונען. אַרום סוף 19טן יאָרהונדערט איז אַ פאַלש פאַרשטאַנענער דאַרוויניזם געוואָרן אומעטום דער עיקרדיקער גייסט-אינהאַלט פון גרויסע מאַסן „געבילדעטע“. די מלכים און פּריצים און הערשערס און פירערס פון 17טן יאָרהונדערט האָבן ערגעץ געהאַט אויפן גרונט פון זייער נשמה

די פאָרשטעלונג, אַז זיי הערשן לויט גאָטס רצון; זיי האָבן טאַקע מיט אַן אמת מורא געהאַט פאַר אים, זיי האָבן געהאַלטן זיך גלחים, כדי זיי זאָלן מאַכן אַ טאָלק צווישן זיי און אים; בעת זיי פלעגן טאָן עוולות, האָבן זיי זיך געסטאַרעט ניט צו טראַכטן וועגן אים. נאָר אין אָנהייב 20טן יאָרהונדערט האָט דער אַלטער גלויבן פון די מלכים, גבירים און מושלים זיך אויסגעוועבט אונטער דער בלענדנדיקער שיין פון דער וויסנשאַפטלעכער קריטיק.

די הערשערס צום סוף 19טן יאָרהונדערט האָבן געגלויבט, אַז זיי געוועלטיקן מיטן כּוח פון דעם „קאַמף פאַרן קיום“, וואָס אין אים איז דער שטאַרקער און דער דורכגעטריבענער גובר דעם שוואַכן און דעם תמימותדיקן. און זיי האָבן געגלויבט, אַז זיי מוזן זיין שטאַרק, ענערגיש, אָנרחמנותדיק, „פראַקטיש“, עגאָיסטיש, מחמת גאָט איז טויט און איז אַלע מאָל, ווייזט אויס, געווען טויט — דער דאָזיקער גלויבן האָט אַריבערגעכאַפּט אינגאַנצן איבער דעם גרענעץ, וואָס די נייע וויסנשאַפט האָט אײַנגעשטעלט און דערוויזן.

באַלד זיינען זיי אַריבערגעקומען אָט דעם ערשטן פאַלשן אויס-טייטש פון דאַרוויניזם, די גראָבע אידעע, אַז איטלעכער מענטש איז פאַר זיך אַליין. נאָר זיי זיינען געבליבן שטעקן אויף דעם צווייטן שטאַפּל. זיי האָבן באַשלאָסן, אַז דער מענטש איז אַ סאָציאַלע חיה, אַ שטייגער ווי דער אינדיאַנישער געיעג-הונט. ער איז אַ סך מער ווי אַ הונט — דאָס אָבער האָבן זיי ניט געזען. און אַזוי ווי אין אַ הינטישער טשאַטע איז נייטיק צו דערשטיקן און אונטערטעניק צו מאַכן די יינגערע און שוואַכערע צוליב דער טובה פון דעם כלל, אַזוי האָט זיי אויסגעוויזן צו זיין גערעכט, אַז די גרויסע הינט פון דער מענטשלעכער טשאַטע זאָלן שטיקן און דריקן די שוואַכע. דער-פון נעמט זיך אַ פרישער ביטול צו די אידעעס פון דעמאָקראַטיע, וואָס האָבן געהערשט אין אָנהייב 19טן יאָרהונדערט, און אַן אויפגע-לעבטע באַוואונדערונג פאַר עזותניקעס און אכזרים.

עס איז געווען גאַנץ כאַראַקטעריסטיש פאַר דער צייט, וואָס מ״ר קיפּלינג האָט געפירט די קינדער פון די ענגלישע מיטלסטע און אייבערשטע קלאַסן צוריק אין די דזשאָנגלס אַריין, כדי צו לערנען

„דאָס געזעץ” און וואָס אין זיין בוך Stalky and Co. האָט ער געגעבן אַ שילדערונג, ווי דריי יינגלעך כאַפּן אַריין דורך אַ קונץ צוויי אַנדערע יינגלעך, בינדן זיי און פּייניקן זיי; דער מחבר האָט מער סימפּאַטיע פאַר די פּייניקער, איידער פאַר די געפּייניקטע.

עס איז כדאי אַ ביסל גענויער זיך צוצוקוקן צו אָט דעם בילד אין Stalky and Co., וואָרעם עס וואַרפט אַ ליכטיקע שיין אויף דער פּאָליטישער פּסיכאָלאָגיע פון דער בריטישער אימפּעריע צום סוף 19טן יאָרהונדערט. מען קאָן ניט פאַרשטיין די געשיכטע אין דער דאָזיקער צווייטער העלפט פון יאָרהונדערט, אויב מען פאַרשטייט ניט די גייסטיקע צעשפּאָלטנקייט, וואָס די דאָזיקע געשיכטע באַווייזט. די צוויי יינגלעך, וואָס ווערן געפּייניקט, זיינען „ווייסע חברהניקעס” — דאָס איז אַ פאַרענטפער פאַר זייערע פּייניקערס, און די לעצטע זיינען געוואָרן אָנגערייצט צו זייער טועכץ דורך אַ גלח. קיין זאַך קאָן ניט פאַרשטיקן די באַזונדערע הנאה, וואָס מיט איר פירן זיי (און מ״ר קיפּלינג מיט זיי) דורך דעם דאָזיקן עסק. דער מוסר השכל פון דער מעשה איז, ווייזט אויס, דער: אַז איידער דו גייסט אַרויס פּייניקן עמעצן, זע אויפצובלאָזן אין זיך עפּעס אַ מאָראַלישן צאָרן, און אַלץ וועט זיין גוט. אויב דו האָסט אויף דיין צד די מאַכטהאָבערס, וועסטו שוין ניט פאַרשעמט ווערן. דאָס איז, באַשיימפּערלעך, די פּשוטע שיטה פון דעם דאָזיקן טיפּישן אימפּעריאַליסט. נאָר די דאָזיקע שיטה איז דער אני מאמין פון אַלע שלאָגערס, זינט די חיה מענטש האָט אַנטוויקלט אין זיך גענוג אינטעליגענץ צו זיין אכזריות־דיק מיט באַוואוסטזיין.

אַ צווייטער פּונקט אין דער דאָזיקער געשיכטע איז זייער באַטייטפול. דער שול־פאַרוואַלטער און זיין קלעריקאַלער באַהעלפער זיינען ביידע פאָרגעשטעלט, אַז זיי ווייסן פון דעם ענין. זיי ווילן, אַז דער געשלעג זאָל פאָרקומען. אָנשטאָט אָנצוווענדן זייער אייגענע מאַכט, נוצן זיי אויס יענע יינגלעך, וואָס זיינען מ״ר קיפּלינגס העלדן, בכדי צו באַשטראָפן די צוויי קרבנות. דער שול־פאַרוואַלטער און דער גלח זיינען טויב צו אַלע טענות פון אַ דערצערנטער מוטער. דאָס אַלץ מעלט מ״ר קיפּלינג אויס ווי אַ צושטאַנד, וואָס עס קאָן גאָר בעסער ניט זיין.

דאָ האָבן מיר דעם שליסל צו דער מיאוסטער, רעטראָגראַדסטער און סוף־כל־סוף פאַטאַלער אידעע פון מאָדערנעם אימפּעריאַליזם: די אידעע פון אַ שטומען אָפּרייד צווישן געזעץ און אומלעגאַלער געוואַלד. פּונקט אַזוי ווי דער צאַריזם איז סוף־כל־סוף געבראָכן געוואָרן דורך דער בגנבה־דיקער אויפמונטערונג פון די כוליגאַנעם פון דער שוואַרצער מאה, וואָס האָבן געקוילעט יידן און אַנדערע מענטשן, וואָס מען האָט געהאַלטן, אַז זיי זיינען פיינדלעך געשטימט קעגן צאַר, אַזוי איז דער גוטער נאָמען פון דער בריטישער קיסרלעכער רעגירונג פאַרפלעקט געוואָרן — און ווערט נאָך איצט פאַרפלעקט — דורך דעם אומלעגאַלן אָנפאַל, וואָס דאָקטאָר דזשיימסאָן האָט געמאַכט אויף טראַנסוואַאַל פאַר דער מלחמה מיט די בורן, דורך די אַוואַנטורעס פון סער עדוואַרד קערזאָן (שפּעטער לאָרד קערזאָן) אין אירלאַנד, וואָס מיר וועלן זיי באַלד באַשרייבן, אָדער דאָס שטילשווייגנדיקע קוקן דורך די פינגער מצד דער בריטישער רעגירונג אין אירלאַנד אויף די אַזוי אָנגערופענע „רעפּרעסיעס", וואָס די לאָיאַליסטן האָבן אָנגענומען קעגן די שולדיקע, אָדער כלומרשטיקע שולדיקע, אין די סין־פיינער־אומרוען.

דורך אַזעלכע פעלשונגען קעגן זייערע אונטערטאַנען ברענגען אימפּעריעס אויף זיך אַ חורבן. די אמתע קראַפט פון אימפּעריעס און רעגירערס שטעקט ניט אין אַרמייען און פלאָטן, נאָר אין דעם גלויבן פון מענטשן, אַז זיי זיינען אָנפּניותדיק גערעכט, געטריי און געזעצלעך. וויבאַלד אַ רעגירונג טרעט אָפּ פון דעם שטאַנדפּונקט, הערט זי אויף צו זיין מער ווי די „הערשנדיקע קליקע", און אירע טעג זיינען געציילטע.

---

7. די אידעע פון נאַציאָנאַליזם.

מיר האָבן שוין אָנגעוויזן דערויף, אַז עס מוז זיין אַ נאַטירלעכע פּאָליטישע וועלט־קאַרטע, וואָס גיט די בעסטע געאָגראַפישע איינטיילונג פאַר די מלוכות. איטלעכע אַנדערע פּאָליטישע איינטיילונג פון דער וועלט, ווי די דאָזיקע נאַטירלעכע פּאָליטישע קאַרטע, וועט ניט אַנדערש זיין אַ דורכפאַל און מוז אַרויסרופן שטרעבונגען פון

פיינדשאַפט און מרידה, וואָס זיינען אויסן אַריבערצורוקן די גרע־נעצן אין דער ריכטונג, וואָס די נאַטירלעכע פּאָליטישע קאַרטע ווייזט אָן.

די דאָזיקע הנהות, וואָס אין פלוג באַדאַרפן זיי ניט קיין באַזונדערע ראיות, זיינען אָבער געווען גאַרנישט פאַר די דיפּלאָמאַטן אין ווין. יענע האָבן קיין מאָל וועגן אַזוינע זאַכן, קענטיק, אַפילו ניט גע־קלערט און האָבן געהאַלטן, אַז זיי מעגן שניידן די וועלט פּונקט אַזוי פריי, ווי פריי זיי שניידן אַזאַ אָנבייגעדיקע זאַך ווי קעז. דער גרעס־טער טייל אויפשטאַנדן און קאָנפליקטן, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן אין אייראָפּע, ווי נאָר די וועלט איז געקומען אַ ביסל צו זיך נאָך די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות, זיינען געווען בפירושע פּרוון פון דעם געוויינטלעכן, פּשוטן בירגער פּטור צו ווערן פון רעגירונגען, וואָס זיינען געווען אַזוי ניט געראָטן, אַז אין אַ סך פאַלן האָט מען זיי ניט געקאָנט אַריבערטראָגן. בדרך כלל זיינען אַלע רעגירונגען אין איי־ראָפּע געווען שלעכט איינגעשטעלט, וואָרעם זיי האָבן ניט פאַרטראָטן די סאָציאַלע קלאַסן און האָבן דערפאַר פאַרהאַלטן די אַנטוויקלונג פון דער פּראָדוקציע און צענישטעוועט מענטשלעכע שאַפונגס־קראַפט. נאָר ווען צו די אַלגעמיינע חסרונות זיינען נאָך צוגעקומען אונטער־שיידן פון רעליגיע און ראַסן־קולטור צווישן די רעגירערס און רע־גירטע (אַזוי ווי אין דעם גרעסטן טייל פון אירלאַנד), אונטערשיידן אין ראַסע און שפּראַך (ווי אין דער עסטרייכישער צפון־איטאַליע און אין גרעסטן טייל פון דער עסטרייכישער אימפּעריע), אָדער אונטער־שיידן אין אַלע די פּרטים (ווי אין פּוילן און דער טערקישער אימ־פּעריע אין אייראָפּע), האָט פאַרביטערונג געטריבן צו בלוט־פאַרגיסונג.

אייראָפּע איז געווען אַ סיסטעם פון רעגירונגס־מאַשינעס, וואָס זיינען זייער שלעכט געווען איינגעשטעלט. אָט די דאָזיקע שלעכטע איינשטעלונג פון דער רעגירונג האָט דאָס געבילדעט די טרייב־קראַפט פאַר די פאַרשיידענע „נאַציאָנאַלע" באַוועגונגען, וואָס שפּילן אַזאַ גרויסע ראָלע אין דער געשיכטע פון 19טן יאָרהונדערט.

וואָס איז דאָס אַזוינס אַ נאַציע? וואָס איז דאָס נאַציאָנאַליטעט? איב אונזער געשיכטע פון דער וועלט האָט עפּעס געוויזן, האָט זי געוויזן, ווי אַזוי ראַסעס און פעלקער האָבן זיך אויסגעמישט, זי האָט

געוויזן, ווי ניט-שטאַנדהאַפטיק עס איז די מענטשלעכע אײַנטײלונג, ווי פאַרשיידנאַרטיק עס זיינען די מענטשלעכע גרופּעס און די מענטשלעכע אידעעס וועגן פאַרבינדונג, אַזוי אַז עס שווינדלט ממש אין די אויגן. אַ נאַציע, האָט מען געזאָגט, איז אַן אײַנזאַמלונג פון מענטשן, וואָס האַלטן, אַז זיי זיינען איין פאָלק. אָבער מען זאָגט אונז, אַז אירלאַנד איז אַ נאַציע, נאָר די פּראָטעסטאַנטן פון אולסטער זיינען דערמיט געוויס ניט מסכּים. און איטאַליע האָט ניט געהאַלטן, אַז זי איז איין פאָלק, ביז וואַנען די פאַראייניקונג איז ניט געוואָרן אַ פאַקט. אַז דער מחבר איז געווען אין איטאַליע אין יאָר 1916, האָבן מענטשן געזאָגט: „די דאָזיקע מלחמה וועט אונז מאַכן פאַר איין נאַציע".

און ווידער אַמאָל זיינען די ענגלענדער אַ נאַציע, אָדער זיי האָבן זיך אויסגעמישט אין דער „בריטישער נאַציאָנאַליטעט"? שאָטלענדער, דוכט זיך, גלויבן ניט שטאַרק אין דער דאָזיקער בריטישער נאַציאָנאַליטעט. עס איז ניט מעגלעך, אַז די געמיינשאַפט פון ראַסע אָדער שפּראַך זאָל בילדן אַ נאַציע, וואָרעם די גאַעלן און די נידערלענדער בילדן די שאָטישע „נאַציע"; דאָס קאָן אויך ניט זיין די שותּפישע רעליגיע, וואָרעם ענגלאַנד האָט זיי טוצנוויז; עס איז אויך ניט די שותּפישע ליטעראַטור, וואָרעם פאַרוואָס איז בריטאַניע אָפּגעטיילט פון די פאַראייניקטע שטאַטן אָדער אַרגענטינע פון שפּאַניע. מיר מעגן אָננעמען, אַז אַ נאַציע איז פאַקטיש אַן אײַנזאַמלונג, אַ געמיש אָדער אַן ערב-רב פון מענטשן, וואָס זיינען אָדער אַרומגענומען אָדער ווילן ווערן אַרומגענומען פון אַן אייגענעם אויסערן-מיניסטעריום, בכדי אַז יעניק זאָל זיי באַהאַנדלען קאָלעקטיוו און דעם זין, ווי אַז זייערע נויטן, פאַרלאַנגען און אײַנריידעניש זיינען ניט אין אַן ערך וויכטיקער, ווי די טובה פון גאָר דער מענטשהייט.

מיר האָבן שוין אָנגעצייכנט, ווי אַזוי די מאַקיאַוועלישע מאָנאַרכיעס האָבן זיך אַנטוויקלט צו דער רעגירונג פון זייערע אויסערן-מיניסטעריומס צו שפּילן די ראָלע פון „גרוים-מלוכות". די „נאַציאָנאַליטעט", וואָס האָט באַהערשט דעם פּאָליטישן געדאַנק פון 19טן יאָרהונדערט, איז פאַקטיש געווען ניט מער ווי די ראָמאַנטישע און עמאָציאָנעלע פאַרשטאַרקונג פון יענע שטרעבונגען, וואָס זיינען

אַרויסגעקומען פֿון דעם ווידעראַנאַנד צווישן דער נאַטירלעכער פּאָליטישער קאַרטע און דער שלעכטער פּאָליטישער אײַנאָרדענונג לטובת די „גרויס=מלוכות“.

אין משך פֿון 19טן יאָרהונדערט, בפֿרט אין זיין צווייטער העלפֿט, איז דער דאָזיקער נאַציאָנאַליזם שטאַרק אויסגעוואַקסן. אַלע מענטשן זיינען לויט זייער טבע פּאַטריאָטן און צוגעבונדן צו אייגענע, אָבער אָט די נאַטירלעכע צוגעבונדנקייט פֿון מענטשן צו זייער אָפּשטאַם איז אין 19טן יאָרהונדערט אומנאַטירלעך גוזמאדיק אויפֿגעבלאָזן געוואָרן צו אַ נאַציאָנאַליסטישן שאַבלאָן.

נאַציאָנאַליזם איז געוואָרן געלערנט אין שולן, אויפֿגעהעצט דורך צייטונגען, מען האָט אים די מענטשן אַריינגעפּרעדיקט אין קירך, אַריינגעזונגען דורך לידער, אַריינגעוויצלט דורך וויצבלעטער. עס איז געוואָרן אַ מין טייוולאָנישער כּישוף, וואָס האָט פֿאַרפֿינסטערט אַלדאָס מענטשלעכע. מען האָט מענטשן געבראַכט דערצו, אַז זיי האָבן זיך גענומען שפּירן אומבאַקוועם אָן אַ נאַציאָנאַליטעט, ווי עמעצער וואָלט געווען אַ נאַקעטער פֿאַר אַ גרויסן עולם מענטשן. אָריענטאַלישע פֿעלקער, וואָס האָבן קיין מאָל פֿריער ניט געהערט פֿון נאַציאָנאַליטעט, האָבן דאָס איבערגענומען, אַזוי ווי זיי האָבן איבערגענומען פֿון מערב די סיגאַרעטן און האַרטע היט. אינדיע, אַ געמיש פֿון ווידעראַנאַנדיקע ראַסעס, רעליגיעס און קולטורן, דראַווידישע, מאָנגאָלישע און אַרישע, איז געוואָרן אַ „נאַציע“. עס איז געווען נשתּומם צו הערן באמת, ווען אַ וויטשעפּעלער יונגער ייד האָט באַדאַרפֿט באַשטימען, צי ער געהער צו דער בריטישער נאַציע אָדער צו דער יידישער.

קאַריקאַטורן און פּאָליטישע פּלאַקאַטן האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פֿון דעם קולט פֿון אָט די נייע און גרויסע שבט=אָפּגעטער — וואָרעם פּאַקטיש זיינען דאָס געווען די מאָדערנע „נאַציעס“ — און האָבן געהאָלפֿן זיי פֿאַרכאַפּן די ממשלה איבער דעם כּוח=הדמיון פֿון ניינצנטן יאָרהונדערט. אויב מען בלעטערט דעם ענגלישן וויץ=בלאַט Punch, אָט די מאָדערנע כראָניק פֿון דער בריטישער נשמה אין קאַריקאַטור, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען זינט 1841, וועט מען געפֿינען די פֿיגורן פֿון די פֿאַרשיידענע געטינס: בריטאַניע, היבערניע, גערמאַניע, פֿראַנס — און פֿאַרשיידענע פּאָזעס

און פאַרשיידענע שטימונגען: פריילעך, ברוגז, קריגנדיק זיך, קושנדיק זיך.

דאָס האָט שטאַרק געהאָלפן די דיפּלאָמאַטן צו פירן ווייטער זייער שפּיל פון גרויס-מלוכות, אין דער פאָרם האָבן זיי געקאָנט אונטערטראָגן פּאָליטיק צו דער סקעפּטיש געשטימטער געזעלשאַפט. דעם געמיינעם מאַן, וואָס איז געווען ברוגז, וואָס מען שיקט אַוועק זיין זון אין דער פרעמד אויף צו ווערן דערשאָסן, האָט מען איינגעטייטשט, אַז דאָס איז אַ נויטווענדיקער טייל פון אַ גערעכטן אומאויסמיידלעכן ריזן-קאַמף צווישן צוויי מעכטיקע גאָטהייטן, און ניט פּשוט דער רעזולטאַט פון דער עקשנות און זשעדנעקייט פון צוויי אויסערן-מיניסטעריומס. מען האָט איינגערעדט דאָס פאָלק, אַז דייטשלאַנד האָט באַוועלט פראַנקרייך, אָדער איטאַליע האָט אַרויסגעוויזן אַ באַזונדער גייסט לגבי עסטרייך.

דעמאָלט האָט דעם בחורס טויט אויפגעהערט צו זיין אַן עוולה קעגן דעם שכל-הישר: עס האָט געקראָגן דעם פּנים פון אַ מין מיטאָלאָגישער ווערדע. אויך מרידה האָט זיך אָנגעטאָן אין דעם זעלביקן ראָמאַנטישן לבוש, ווי דיפּלאָמאַטיע. אירלאַנד איז געוואָרן אַ מין פאַרשטויסענע גאָטהייט Cath een ni Houlinan, פול מיט פּיין און עוולות אָן אַן אויסקויף. און די יונגע אינדיע האָט אירע רעאַלע בענקענישן פאַרקערפּערט אין קולט פון דער געטין באַנדע מאַטאַראַם.

די גרונט-אידעע פון דעם נאַציאָנאַליזם פון 19טן יאָרהונדערט איז די „געזעצלעכע תּביעה" פון איטלעכער נאַציע אויף פולער סוווערעניטעט, די פאָדערונג פון איטלעכער נאַציע צו פירן אַלע אירע ענינים אויף דער אייגענער טעריטאָריע, אָן זיך צו רעכענען מיט די איבעריקע נאַציעס. דער ריס אין דער דאָזיקער אידעע איז דער פאַקט, וואָס די ענינים און אינטערעסן פון איטלעכער מאָדערנער געמיינשאַפט שפּרייטן זיך אויס אין די ווייטסטע ווינקלען פון דער ערד. למשל, דער מאָרד אין סאַראַיעוואָ אין יאָר 1914, וואָס האָט געבראַכט צו דער גרויסער מלחמה, האָט אָנגעטאָן גרויסע צרות ביי די אינדיאַנישע שבטים פון לאַבראַדאָר, ווארעם די מלחמה האָט אָפּגעשטעלט דעם האַנדל מיט רויכוואַרג, וואָס דערפון האָבן זיי געלעבט, ווארעם פאַר

די פּאַרקויפטע פעלן פלעגן זיי קויפן אַמוניציע, וואָס אָן דעם האָבן זיי ניט געקאָנט פאַרשאַפן זיך גענוג שפּייז.

דעריבער איז אַ וועלט פון אומאָפּהענגיקע סוווערענע נאַציעס אַ וועלט פון שטענדיקע עוולות, אַ וועלט פון מלוכות, וואָס אָדער זיי גרייטן זיך צו מלחמה אָדער זיי פלאַנעווען וועגן מלחמה. נאָר קעגן אָט דעם נאַציאָנאַליזם איז צווישן די שטאַרקסטע נאַציעס געפירט געוואָרן אַ מעכטיקע פּראָפּאַגאַנדע פאַר אַן אַנדער גאַנג אידעעס, די אידעעס פון אימפּעריאַליזם, וואָס לויט זיי האָט אַ מעכטיקע און געבילדעטע נאַציע דאָס פולע רעכט צו באַהערשן אַ גרופּע פון ווייניקער געבילדעטע נאַציעס אָדער פּאָליטיש ווייניקער אַנטוויקלטע נאַציעס אָדער פעלקער, וואָס זייער נאַציאָנאַל־באַוואוסטזיין איז נאָך ניט אַנטוויקלט, וואָס די הערשנדיקע נאַציע מיינט, אַז זיי וועלן זיין דאַנקבאַר פאַר איר שוץ און איבערהערשאַפט.

דער איצטיקער באַטייט פון דעם וואָרט אימפּעריע איז באַשיימפּערלעך געווען אַנדערש פון דעם פאַרצייטיקן אוניווערסאַלן באַטייט. די נייע אימפּעריעס האָבן ניט פּרעטענדירט צו זיין דער המשך פון דער רוימישער וועלט־אימפּעריע. זיי האָבן געהאַט אָנגעוואָרן דעם לעצטן באַריר צווישן דער אידעע פון דער אימפּעריע און דער אידעע פון וועלט־שלום.

די דאָזיקע צוויי אידעעס, די אידעע פון דער נאַציאָנאַליטעט און די אידעע פון דער „אימפּעריע“, ווי די קרוין פון דער נאַציאָנאַלער הצלחה, האָבן באַהערשט דעם אייראָפּעישן פּאָליטישן געדאַנק, האָבן באַהערשט פּאַקטיש דעם פּאָליטישן געדאַנק פון דער וועלט, אין משך פון דער צווייטער העלפט 19טן יאָרהונדערט און האָבן אים אַזוי באַהערשט, אַז פּאַקטיש האָט קיין ברייטערער באַנעם פון אַן אַלגעמיינעם מענטשלעכן גליק ניט געקאָנט צוקומען. זיי זיינען געווען אידעעס, וואָס האָבן זיך געלייגט גרינג אויפן שכל און האָבן אַרויסגעבראַכט געפערלעכע רעזולטאַטן. אָבער זיי האָבן ניט פאַרגעשטעלט קיין שום גרונטיקס און שטענדיקס אין דער מענטשלעכער נשמה, און זיי האָבן גאָרנישט מיט וואָס צו ענטפערן אויף די נייע נויטן פון דער

וועלט אין הערשאַפט און זיכערקייט, וואָס די מעכאַנישע רעוואָלוציע טוט זיי אַרויסרופן אַלץ מער מיט יעדן טאָג.

די דאָזיקע אידעעס זיינען אָנגענומען געוואָרן, מחמת מענטשן האָבן בדרך כלל ניט דעם ברייטן און טיפן קוק, וואָס עס קאָן געבן דאָס שטודיום פון דער וועלט-געשיכטע, אויך האָבן זיי מער ניט די פשוטע, פאַרשטענדלעכע גוטסקייט פון אַ וועלט-רעליגיע. ווי ווייט די דאָזיקע אידעעס זיינען געפערלעך פאַר דעם רויִקן גאַנג פון בירגער-לעכן לעבן, האָט קיינער ניט באַמערקט, ביז וואַנען דאָס איז שוין געווען צו שפּעט.

---

8. די גרויסע אויסשטעלונג פון 1851.

נאָכן מיטן פון דעם 19טן יאָרהונדערט האָט די דאָזיקע וועלט פון נייע כוחות און אַלטע אידעעס, אָט דער יוירנדיקער נייער ווייַן אין די אַלטע פלעשער פון דיפּלאָמאַטיע, זיך אַרויסגעריסן פון די שוואַכע צאַמען פון דעם ווינער אָפּמאַך אין אַ ריי מלחמות. דורך אַן איראָנישן צוטראַף האָט די נייע סיסטעם פון מהומות געהאַט אַ הקדמה אַ יום-טוב פון שלום אין לאָנדאָן, די גרויסע אויסשטעלונג פון 1851. די דאָזיקע אויסשטעלונג פאַרדינט, מען זאָל איר אָפּגעבן אַ פּאַראַגראַף.

דער אויפטוער פון דער אויסשטעלונג איז געווען דער פּרינץ אַלבערט פון זאַקסן-קאָבורג-גאָטא, אַ פּלימעניק פון לעאָפּאָלד I, דעם דייטשן קיניג, וואָס איז אויסגעזוכט געוואָרן אויפן בעלגישן טרון אין יאָר 1831 און וואָס איז אויך געווען אַ פעטער פון דער יונגער קיניגין וויקטאָריאַ פון ענגלאַנד פון איר מוטערס צד. זי איז גע-וואָרן קיניגין אין יאָר 1837 צו אַכצן יאָר. די צוויי יונגע שוועסטער-קינדער — זיי זיינען געווען אין איין עלטער — האָבן אין יאָר 1840 חתונה געהאַט מיט זייער פעטערס ברכה. דער פּרינץ אַלבערט איז גע-ווען אַ מענטש מיט אַ געזונטן פאַרשטאַנד און מיט אַן אויסגעצייכנ-טער בילדונג, און אים האָט קענטיק שטאַרק פאַרדראָסן די גייסטיקע פאַרגליווערטקייט, וואָס אין איר איז ענגלאַנד געווען אַריינגעפאַלן.

אָקספאָרד און קיימבריזש, די דאָזיקע אַמאָל גלענצנדיקע צענ-טערס, זיינען איצט פּאַוואָליע געקומען צו זיך נאָך דעם אינטעלעקטועלן אַפּפליץ פון סוף 18טן יאָרהונדערט. די דאָזיקע אוניווערסיטעטן פלעגן ניט צונעמען מער ווי צו 400 נייע סטודענטן יעדער יאָר. די עקזאַמענס זיינען על-פּי-רוב געווען נאָר צערעמאָניעס פון ענטפערן אויף אויסווייניק געשטעלטע פראַגעס. חוץ צוויי קאַלעדזשעס אין לאָנדאָן (דער לאָנדאָנער אוניווערסיטעט) און איינעם אין דורהעם, איז דאָס געווען גאָר די בילדונג פון אַן אוניווערסיטעטס-מדרגה, וואָס ענגלאַנד האָט געהאַט צו באַווייזן.

דער עיקר לויט דער איניציאַטיווע פון אָט דעם יונגן דייטש, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט דער ענגלישער קיניגין, איז באַשטימט געוואָרן די אוניווערסיטעט-קאָמיסיע פון יאָר 1850. און מיט דער כּוונה נאָך מער אויפצוועקן ענגלאַנד האָט ער פאָרגעלייגט צו מאַכן די ערשטע אינטערנאַציאָנאַלע אויסשטעלונג, וואָס האָט באַדאַרפט געבן אַ געוויסע געלעגנהייט צו פאַרגלייכן די קינסטלערישע און אינדוסטריעלע פּראָדוקטן פון פאַרשיידענע אייראָפּעישע נאַציעס.

קעגן דעם דאָזיקן פּראָיעקט איז געווען אַ שטאַרקע אָפּאָזיציע. אין דער אונטערשטער פּאַלאַטע האָט מען נביאות געזאָגט, אַז ענג-לאַנד וועט באַפאַלן ווערן פון פרעמדע באַנדיטן און רעוואָלוציאָנערן, וואָס וועלן פטרן די מאָראַל פון פאָלק און צעשטערן דעם גלויבן און געטריישאַפט אין לאַנד.

די אויסשטעלונג איז געוואָרן אָפּגעהאַלטן אין האַיד-פּאַרק אין אַ גרויסן בנין פון גלאָז און אײַזן — וואָס איז שפּעטער געוואָרן אי-בערגעמאַכט צו דעם קרישטאָל-פּאַלאַץ. פינאַנסיעל האָט זי אַ סך איינגעבראַכט. אַ סך ענגלענדער האָבן איצט צום ערשטן מאָל דערזען, אַז זייער לאַנד איז ניט געווען דאָס איינציקע אינדוסטריעלע לאַנד אין דער וועלט, און אַז קאָמערציעלער וואוילשטאַנד איז ניט באַשטימט געוואָרן פון אויבן נאָר פאַר ענגלאַנד: עס איז געווען אַ קלאָרער באַ-וויז דערפאַר, אַז אייראָפּע איז שוין געקומען צו זיך נאָך די חור-בנות פון די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות, און האָט האַסטיק גענומען אַריבער-יאָגן גרויס-בריטאַניע אין האַנדל און פאַבריקאַציע. נאָך דער אויס-

שטעלונג איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ דעפּאַרטאַמענט פאַר וויסנשאַפט און קונסט (1853), בכדי צו געפינען צוריק, אויב דאָס וועט זיך לאָזן, דעם בילדונגס־וועג, וואָס בריטאַניע האָט געהאַט פאַרלאָרן.

---

9. די קאַריערע פון נאַפּאָלעאָן III.

די גרויסע אויסשטעלונג פון 1851 האָט געשאַפן אַ היפּשן סכום פון אינטערנאַציאָנאַלע רייד און געפילן. דער געפיל פון אינטערנאַציאָנאַליזם האָט געפונען אַן אויסדרוק אין דעם ווערק פון יונגן ענגלישן פּאָעט טעניסאָן, וואָס האָט אַריינגעקוקט אין דער צוקונפט:

„עס רעשן ניט מער די קריגס־פייקלעך,
און איינגעוויקלט זיינען שלאַכט־פאַנעס
אין דעם פּאַרלאַמענט פון מענטשן,
דער פעדעראַציע פון דער וועלט“.

די דאָזיקע זעונג איז געווען אַ פּריצייטיקע. הינטער דעם צודעק פון אַן אויסווייניקסטן שלום פון יענער קורצער הפסקה פון ליבעראַליזם און פון אויבנאויפיקער אויפקלערונג האָבן זיך געצייטיקט די זוימען פון נייע אינטערנאַציאָנאַלע קאָנפליקטן. פראַנקרייך איז נאָמינעל געווען אַ פרייע רעפּובליק. נאָר איר פּרעזידענט איז געווען אַ באָנאַפּאַרט, דער פּלימעניק פון ערשטן נאַפּאָלעאָן. ער איז געווען אַ מענטש אַ דורכגעטריבענער, מיט אונטערנעמונגס־גלוסט, און אים איז געווען באַשערט אַריינצוברענגען אויף פראַנקרייך און אייראָפּע אַפילו גרעסערע חורבנות, ווי יענע, וואָס זיין פעטער האָט אָנגעטאָן מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק.

די פראַנצויזישע רעפּובליק, וואָס האָט באַצוואונגען די אָרלעאַנישע מאָנאַרכיע אין יאָר 1848, האָט ניט לאַנג עקסיסטירט. פון אָנהייב אָן האָט זי געהאַט אויסצושטיין מהומות מצד די סאָציאַליסטן — דאָס האָט געבראַכט צו אַן עקאָנאָמישער דעזאָרגאַניזאַציע, צו אַן אומרויִקייט אין געשעפטס־לעבן. דער נייער נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט, וואָס האָט געמאַכט דעם אָנשטעל פון אַ ליבעראַלן „זיכערן“ מענטשן, וואָס קאָן אויפריכטן דעם צוטרוי און איינשטעלן די געשעפטן, איז אין

אָקטאָבער פון יענעם יאָר אויסגעקליבן געוואָרן פאַר אַ פּרעזידענט. ער האָט געשוואָרן צו זיין געטריי דער דעמאָקראַטישער רעפּובליק און צו באַטראַכטן ווי שונאים אַלעמען, וועד עס וועט פּרובירן איבערבייטן די רעגירונגס-פאָרם. אין צוויי יאָר אַרום (דעצעמבער 1852) איז ער געווען קיסר פון פראַנקרייך.

צוערשט האָט מען אים געהאַלטן אין ענגלאַנד אונטער אַ שטאַרקן חשד ביים הויף פון קיניגין וויקטאָריאַ, וואו דער הויפּט-מאַכער אין אויסלענדישע ענינים איז געווען באַראָן שטאָקמאַר, דער פריינד און דינער פון קיניג לעאָפּאָלד פון בעלגיע. אָט די גאַנצע גרופּע מענטשן פון זאַקסן-קאָבורג-גאָטאַ זיינען געווען באַגייסטערט פאַר דער פאַראייניקונג און פאַרן וואוילזיין פון דייטשלאַנד -- אין אַ ליבעראַלער ריכטונג -- און זיי זיינען געווען נוטה צו ווערן אומרויק, בעת אין פראַנקרייך האָט זיך ווידער געשטעלט ביי דער מאַכט אַ באָנאַפּאַרט. פאַ־קע־ט, לאָרד פּאַלמערסטאָן, דער בריטישער אויסערן-מיניסטער, איז געווען פריינדלעך געשטימט צום אוזורפּאַטאָר פון אָנהייב אָן. ער האָט באַליידיקט די קיניגין, דורך דעם וואָס ער האָט געשיקט פריינדשאַפטלעכע דעפּעשעס צום פראַנצויזישן פּרעזידענט, אָן צו שיקן זיי דער קיניגין, זי זאָל זיי דורכקוקן און האָבן די מעגלעכ-קייט צו האַלטן זיך אַן עצה מיט באַראָן שטאָקמאַר וועגן דעם. דערפאַר האָט לאָרד פּאַלמערסטאָן געמוזט פאַרלאָזן זיין פּאָסטן. נאָר שפּעטער האָט אויך דער ענגלישער הויף אומגעביטן זיין שטימונג און איז געוואָרן פריינדלעכער געניגט צום נייעם אוזאַנטוריסט.

די ערשטע יאָרן פון זיין רעגירונג האָבן צוגעזאָגט גיכער אַ ליבעראַלע מאָנאַרכיע, איידער אַ נאַפּאָלעאָנישע קאַריערע -- אַ רע-גירונג „פון וואָלוועלן ברויט, גרויסע עפנטלעכע אַרבעטן און ימים-טובים", ווי עס שרייבט אַלבער טאָמאַ אין דער „ענציקלאָפּעדיאַ בריטאַניקאַ". נאַפּאָלעאָן האָט זיך אָפּגערופן מיט סימפּאַטיע וועגן דער אידעע פון נאַציאָנאַליזם, און דאָס איז נאַטירלעך געווען צום האַרצן איטלעכן ליבעראַלן דייטשן אינטעליגענט. אין יאָר 1848 איז אַ קור-צע צייט געווען אין פראַנקפורט אַן אַל-דייטשער פּאַרלאַמענט, וואָס די פּריישישע מאָנאַרכיע האָט אים צעטריבן אין יאָר 1849.

פאַר 1848 זיינען אַלע גרויסע אייראָפּעישע הויפן געווען פאַר־בונדן דורך דעם וויגער אָפּמאַך אין אַ מין פאַרבאַנד קעגן אַ מעגלע־כער צווייטער דעמאָקראַטישער רעוואָלוציע, וואָס מען האָט מורא געהאַט, זי זאָל ניט אַרומנעמען נאָך מער לענדער. נאָכדעם ווי די רעוואָלוציע פון 1848 איז דורכגעפאַלן און אין פראַנקרייך איז אויפגעריכט געוואָרן די מאָנאַרכיע, האָט די שרעק פאַר דער רעוואָ־לוציע זיך געפעלט, און די הויפן האָבן איצט געקאָנט אָנהייבן אויפסניי די שפּיל פון זייערע אינטריגעס, ווי אין די צייטן פאַר 1789 — מיט דעם אונטערשייד, וואָס איצט זיינען זייערע אַרמייען און פלאָטן געווען אַ סך מעכטיקער, ווי אין נאַפּאָלעאָנס צייט. נאָך אַ הפסקה פון 60 יאָר האָט זיך ווידער אָנגעהויבן מיט גרוים אימפּעט די שפּיל פון די גרויס־מלוכות, און זי האָט זיך געצויגן אַזוי ביז צו דער קאַטאַסטראָפע פון 1914.

אַ שטיקל צייט איז דער נייער נאַפּאָלעאָן געווען אָפּגעהיט. דער ערשטער, וואָס האָט זיך אַריינגערוקט אין אַ מלחמה, איז געווען דער רוסישער צאַר, ניקאָלאַי I. ער האָט אויפגענומען דעם טראַדיציאָנעלן דראַנג קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, וואָס איז אים איבערגעגאַנגען בירושה פון פעטער דעם גרויסן. ניקאָלאַי האָט דאָס אויסגעקלערט פאַרן סולטאַן דעם נאָמען „דער קראַנקער מאַן פון אייראָפּע" און געפונען אַן אויסרייד דערין, וואָס אין דער טערקישער אימפּעריע ווערן קריסטן שלעכט באַהאַנדלט, האָט ער פאַרנומען אין יאָר 1853 די פירשטנ־טימער ביים דונאַי.

דאָס איז געווען אַן אמתע אינטערנאַציאָנאַלע אַרויסטרעטונג. די אייראָפּעישע דיפּלאָמאַטן האָבן זיך געפונען געשטעלט פאַר אַ „פּראָ־גע" לויט אַן עכטן מוסטער פון 18טן יאָרהונדערט. מען האָט פאַרשטאַנען די זאַך אַזוי, אַז די פלענער פון רוסלאַנד שטויסן זיך צונויף מיט די פלענער פון פראַנקרייך אין סיריע, און אַז זיי שטעלן אין סכנה דעם מיטללענדישן וועג פון גרויס־בריטאַניע קיין אינדיע. דער רעזולטאַט פון דעם איז געווען אַ בונד צווישן פראַנקרייך און ענגלאַנד אויף צו אונטערשטיצן טערקיי אין אַ מלחמה, די קרימער מלחמה, וואָס האָט זיך געענדיקט מיט אַ מפּלה פון רוסלאַנד. אין פלוק האָט מען געמעגט מיינען, אַז די עובדא פון אייגצאַמען רוסלאַנד־

איז געווען גיכער אַן עסק פֿאַר עסטרייך און דייטשלאַנד, אָבער דעם חשק פֿון די אויסערן-מיניסטעריומס פֿון פֿראַנקרייך און ענגלאַנד צו פֿאַרברענען זייערע פֿינגער אויף די רוסלענדער ענינים איז שטענדיק געווען שווער אײַנצוזאַמען. דער נייער נאַפּאָלעאָן האָט געזען אין דער דאָזיקער מלחמה אַ מיטל אײַנצופֿעסטיקן זײַן אומזיכערע פֿרײַנדשאַפֿט מיט בריטאַניע און דעם בריטישן הויף, וואָס האָט ביז דעמאָלט זיך געהאַלטן מיט אים פֿון דער ווײַטן.

דער צווייטער אינטערעסאַנטער פּאַזיס אין דער דאָזיקער אויפֿלעבונג פֿון דער דראַמע פֿון די גרויס-מלוכות איז געווען די שאַפֿונג פֿון קיניגרײַך איטאַליע. דער קיסר נאַפּאָלעאָן III און דער קיניג פֿון קליינעם קיניגרײַך סאַרדיניע אין צפֿון-איטאַליע האָבן אויסגענוצט די שווערקייטן, וואָס די צעטיילונג פֿון איטאַליע האָט געבראַכט, און בפֿרט די שווערע לאַגע פֿון די צפֿונדיקע פּראָווינצן, וואָס האָבן זיך געפֿונען אונטער דער עסטרײַכישער איבערהערשאַפֿט, כּדי זיך אַרײַנצומישן. דער קיניג פֿון סאַרדיניע, וויקטאָר עמנואל, האָט אָפּגערעדט מיט נאַפּאָלעאָנען, אָפּצוגעבן אים פֿאַר זײַן הילף די פּראָווינצן ניצע און סאַוואָי. פֿראַנקרײַך האָט געדאַרפֿט באַקומען די דאָזיקע פּראָווינצן, און דערפֿאַר האָט סאַרדיניע באַדאַרפֿט קריגן גאַנץ איטאַליע. די מלחמה צווישן פֿראַנקרײַך און סאַרדיניע פֿון איין זײַט און צווישן עסטרײַך פֿון אַנדער זײַט האָט אויסגעבראָכן אין יאָר 1854 און האָט זיך געענדיקט אין עטלעכע וואָכן. די עסטרײַכער זײַנען שטאַרק צעקלאַפּט געוואָרן בײַ מאַגענטאַ און סאָלפֿערינאָ. הױות ווי פּרײַסן האָט גענומען סטראַשען פֿון דער זײַט פֿון רײַן, האָט נאַפּאָלעאָן אויף דער גיך געמאַכט שלום, מיט דעם אַז סאַרדיניע האָט צוגעקראָגן לאָמבאַרדיע.

דער צווייטער גאַנג אין דער שפּיל פֿון וויקטאָר עמנואל און פֿון זײַן הויפּט-מיניסטער קאַוואור איז געווען אַן אויפֿשטאַנד-באַוועגונג אין סיציליע, וואָס עס האָט געפֿירט דער גרויסער איטאַליענישער פּאַטריאָט גאַריבאַלדי. סיציליע און נעאַפּאָל זײַנען באַפֿרײַט געוואָרן, און גאַנץ איטאַליע, חוץ רוים (וואָס איז געבליבן געטרײַ דעם פּויפּס) און ווענעציע (וואָס די עסטרײַכער האָבן באַהאַלטן פֿאַר זיך), איז אַרונטער אונטער דער ממשלה פֿון קיניג פֿון סאַרדיניע. אַן אַלגעמיינער איטאַליע-

נישער פאַרלאַמענט איז זיך צונויפגעקומען אין יאָר 1861 אין טורין, און וויקטאָר עמנואל איז געוואָרן דער ערשטער קיניג פון איטאַליע.

איצט האָט דער אינטערעס אין דער דאָזיקער שפיל פון דער אייראָפּעישער דיפּלאָמאַטיע זיך אַריבערגערוקט קיין דייטשלאַנד. דער שכל הישר פון דער נאַטירלעכער פּאָליטישער קאַרטע האָט געגומען זיך אַרויסווייזן. אין יאָר 1848 איז גאַנץ דייטשלאַנד, איינגעשלאָסן, פאַרשטייט זיך, דייטש עסטרייך, געווען אַ געוויסע צייט פאַראייניקט אונטער דעם פראַנקפורטער פאַרלאַמענט. נאָך די דאָזיקע פאַראייניקונג איז געווען צום טייל געווענדט קעגן אַלע דייטשע הויפן און אויסערן־מיניסטעריומס: זיי האָבן ניט געוואָלט, אַז דייטשלאַנד זאָל ווערן פאַראייניקט לויטן ווילן פון איר פאָלק, זיי האָבן געוואָלט, אַז דייטשלאַנד זאָל ווערן פאַראייניקט דורך אַן אַקציע פון מלכים און דיפּלאָמאַטן, אַזוי ווי דאָס איז געשען מיט איטאַליע.

אין יאָר 1848 האָט דער דייטשער פאַרלאַמענט געפאָדערט, אַז די צום גרעסטן טייל דייטשע פּראָווינצן שלעזוויג־האָלשטיין, וואָס זיינען אַריינגעגאַנגען אין דייטשן בונד, באַדאַרפן געהערן צו דייטשלאַנד. ער האָט געגעבן אַ באַפעל דער פּרייסישער אַרמיי צו פאַרנעמען די דאָזיקע פּראָווינצן, נאָר דער קיניג פון פּרייסן האָט זיך אָפּגעזאָגט צו פאָלגן די באַפעלן פון דייטשן פאַרלאַמענט, און האָט אַזוי אַרום פאַרגיכערט דעם אונטערגאַנג פון דער דאָזיקער קערפּערשאַפט. איצט האָט דער קיניג פון דענעמאַרק, קריסטיאַן IX, אָנגעהויבן ניט איבער קיין אַנדער טעם, ווי איבער דער נאַטירלעכער קיניגלעכער משוגעת, אַ ריי רדיפות קעגן די דייטשן אין די צוויי הערצאָגטימער. די פּרייסישע ענינים זיינען דעמאָלט געווען אין די הענט פון אַ מיניסטער פון טיף פון 17טן יאָרהונדערט, דאָס איז ביסמאַרק (גראַף אין יאָר 1865, פירשט 1871), און ער האָט געזען אין די דאָזיקע רדיפות אַ גלענצנדיקע געלעגנהייט. ער איז געוואָרן דער קעמפער פאַר דער דייטשער נאַציאָנאַליטעט אין די דאָזיקע הערצאָגטימער — מען דאַרף געדענקען, אַז דער קיניג פון פּרייסן האָט זיך אָפּגעזאָגט איבערצונעמען די דאָזיקע ראָלע פון די הענט פון אַ דעמאָקראַטישער

דייטשלאַנד אין יאָר 1848 — און ער האָט אַיינגערעדט עסטרייך צו העלפן פרייסן אין אַ מיליטערישער אונטערנעמונג...

אַנטקעגן די דאָזיקע גרויס=מלוכות האָט דענעמאַרק ניט געהאַט קיין שאַנס צו געווינען; זי איז געוואָרן גרינג צעקלאַפּט און געצוואונגען צו פאַרלאָזן די הערצאָגטימער.

דערנאָך האָט ביסמאַרק אויסגענוצט אַ סיכסוך מיט עסטרייך, בכדי צוצונעמען פאַר זיך די ביידע קליינע מלוכות. אַזוי אַרום האָט ער געבראַכט צו אַן אומנוציקן ברודערקריג צווישן דייטשן צוליב דעם כבוד וועגן פון פרייסן און צוליב דער ממשלה פון דער האָהענצאָלערן=דינאַסטיע אין דייטשלאַנד. ער האָט באַפעסטיקט דייטשלאַנד אונטער די פרייסישע האָהענצאָלערנס. דייטשע שרייבערס מיט אַ ראָמאַנטישער ריכטונג שילדערן ביסמאַרקן ווי אַ גרויסן מלוכה=מאַן, וואָס האָט געפלאַנט די אייניקייט פון דייטשלאַנד; נאָר אין דער אמתן האָט ער גאָר קיין זאַך ניט געטאָן אין דעם פרט. די אייניקייט פון דייטשלאַנד איז געווען אַ רעאַלער פאַקט אין יאָר 1848. זי איז געווען און זי איז נאַטירלעך. די פרייסישע מאָנאַרכיע האָט נאָר אָפּגעלייגט דאָס, וואָס איז געווען אומפאַרמיידלעך, כדי עס זאָל אויסזעהן, אַז דאָס איז געטאָן געוואָרן אויף אַ פרייסישן שטייגער. און דערפאַר איז דאָס אויסגעקומען אַזוי, אַז נאָכדעם ווי דייטשלאַנד איז סוף=כל=סוף געוואָרן פאַראייניקט, האָט זי, אָנשטאָט אויסצוזען ווי אַ מאָדערנע ציוויליזירטע מלוכה, זיך פאָרגעשטעלט דער וועלט מיטן פנים פון אַן אַרכאַישן ביסמאַרק, מיט ווילדע וואָנסעס, מיט גרויסע וואַסער=שטיוול, אין אַ קיווער מיט אַ שפּיץ און מיט אַ שווערד.

אין יענער מלחמה צווישן פרייסן און עסטרייך האָט פרייסן געהאַט אויף איר צד איטאַליע, בעת דער גרעסטער טייל פון די קלענערע דייטשע מלוכות, וואָס האָבן זיך געשראָקן פאַר די פרייסישע פּלענער, האָבן זיך געשלאָגן אויף דער זייט פון עסטרייך. דער לייענער איז מסתמא טשיקאַווע צו וויסן, פאַרוואָס האָט נאַפּאָלעאָן III ניט אויסגענוצט די גלענצנדיקע געלעגנהייט און האָט זיך ניט אַריינגעמישט אין דער מלחמה צוליב זיין אייגענער טובה וועגן. לויט אַלע כללים פון דער גרויס=מלוכות=שפּיל האָט ער דאָס געמוזט טאָן. ער האָט דערלאָזט אין אייראָפּע אויסוואַקסן אַזאַ געפערלעכן קאָנ=

קורענט פאַר פראַנקרייך, ווי פּרייסן. ער האָט געמוזט עפּעס טאָן, כּדי דאָס צו פאַרהיטן. נאָר נאַפּאָלעאָן האָט, צו זיין אייגענעם אומגליק, זיך געהאַט פאַרדרייט אין אַ פאַסטקע אויף יענער זייט אַטלאַנטישן ים, און איז ניט געווען בּיכולת זיך אַריינצומישן אין יענער צייט.

ער האָט ניט געקאָנט בּיישטיין דעם נסיון מצד אַמעריקע. דער ווידערשטאַנד צווישן די אינטערעסן פון די צפונדיקע און דרומדיקע שטאַטן פון דער צפון-אַמעריקאַנישער פאַראייניקונג, וואָס האָט זיך גענומען פון די עקאָנאָמישע פאַרשיידנהייטן אויפן יסוד פון שקלאַפעריי, האָט סוף-כּל-סוף געבּראַכט צו אַ בּירגער-קריג. אין ווייטערדיקן פאַראַגראַף וועלן מיר בּאַהאַנדלען גענויער דעם דאָזיקן בּירגער-קריג; דאָ וועלן מיר מער ניט זאָגן, אַז ער האָט געדויערט פיר יאָר און האָט זיך געענדיקט מיט דער ווידער-פאַראייניקונג פון די פאַראייניקטע שטאַטן. נאָר אין משך פון די פיר יאָר, וואָס די רעפּובּליקאַנער האָבּן זיך געשלאָגן צווישן זיך, האָבּן אַלע עלעמענטן פון רעאַקציע אין אייראָפּע אָנגעקוואָלן פון נחת. די בּריטישע אַריסטאָקראַטיע האָט אָפן זיך געשטעלט אויפן צד פון די קאָנפעדערירטע שטאַטן, און די בּריטישע רעגירונג האָט דערלויבּט אייניקע פּריוואַטע שיפן, בּפרט די „אַלאַבּאַמאַ“, אַז מען זאָל זיי אויסריכטן אין ענגלאַנד אָנצופאַלן אויף די שיפן פון די פעדעראַלע שטאַטן.

נאַפּאָלעאָן III איז געווען נאָך מער איבּעראַיילט אין זיין גלויבּן, אַז נאָך אַלעמען איז די נייע וועלט געפאַלן פאַר דער אַלטער. בּיז אַהער האָבּן די פאַראייניקטע שטאַטן ניט דערלאָזט קיין אַריינמישונג פון אייראָפּע אין די ענינים פון אַמעריקאַנער קאָנטינענט. דאָס איז געווען, אַזוי צו זאָגן, אַ פעסטער כּלל פון דער אַמעריקאַנישער פּאָליטיק. איצט האָט נאַפּאָלעאָנען אויסגעדוכט, אַז דער שילד פון דער מאָנראָדאָקטרינע איז אָפּגערוקט אָן אַ זייט, כּדי די גרויס-מלוכות זאָלן ווידער קאָנען זיך מישן אין אַמעריקע, און די בּענטשונגען פון דער אַוואַנטוריסטישער מאָנאַרכיע זאָל דאָרט ווערן אויסגעריכט.

אַן אויסרייד אויף זיך אַריינצומישן האָט מען געפונען דערין, וואָס דער מעקסיקאַנישער פּרעזידענט האָט עפּעס ניט אָפּגעהיט גענוי דאָס אייגנטום-רעכט פון אויסלענדער. האָט אַ פאַראייניקטע עקספּעדיציע פון פראַנצויזן, ענגלענדער און שפּאַניער פאַרנומען די

שטאַט וועראַקרוס. נאָר נאַפּאָלעאָנס פּלענער זיינען פאַר־בינדעטע געווען צו דרייסט, און זיי האָבן זיך צוריקגעצויגן, בעת עס איז געוואָרן קלאָר, אַז ער איז אויסן ניט מער און ניט ווי־ניקער, ווי אַיינצושטעלן אַ מעקסיקאַניש קיסרטום. און נאָך שווערע קאַמפן האָט ער דאָס מאַקע געטאָן, און יאָר 1864 האָט ער געמאַכט ערצהערצאָג מאַקסימיליאַן פון עסטרייך פאַרן קיסר פון מעקסיקע. נאָר פּאַקטיש האָבן דאָס לאַנד פאַרנומען פראַנצויזישע חיילות, און אַ מחנה פראַנצויזישע ספּעקולאַנטן האָבן זיך אַלאָז געטאָן קיין מעק־סיקע, כדי צו עקספּלואַטירן אירע אַרץ־גרובן און אַנדערע אירע רייכטימער.

נאָר אין אַפּריל 1865 איז דער בירגער־קריג אין די פאַראייניקטע שטאַטן געווען געענדיקט, און די קליינע גרופּע געריקע אייראָפּעער, וואָס האָבן געהאַט פאַרכאַפּט מעקסיקע, האָבן געפונען אַנטקעגן זיך די זיגרייכע רעגירונג פון די פאַראייניקטע שטאַטן, גאָרניט פריינד־לעך געשטימט צו זיי, גרייט מיט אַ גרויסער, געפּרלעך אויסזעענדיקער אַרמיי. פאַר די פראַנצויזישע אימפּעריאַליסטן איז פּראַקטיש און פּשוט געשטעלט געוואָרן די אַלטערנאַטיווע: אָדער מלחמה מיט די פאַר־אייניקטע שטאַטן, אָדער אין משך פון די פיר יאָר, וואָס די רעפּובּ־דאָס באַטייט אַן אינסטרוקציע אָפּצופאָרן. אָט דאָס איז געווען דער פּלאָנטער, וואָס האָט געשטערט נאַפּאָלעאָן דעם דריטן זיך אַריינצומישן אין דעם קריג צווישן פּרייסן און עסטרייך אין יאָר 1866, און דאָס איז געווען דער טעם, פאַרוואָס ביסמאַרק האָט זיך געאײַלט דורכ־צופירן זיין קאַמף מיט עסטרייך.

אין דער צייט, וואָס פּרייסן האָט זיך געשלאָגן מיט עסטרייך, האָט נאַפּאָלעאָן III געפּרוווט זיך אַרויסצומאַכן מיט כבוד פון דער פאַרדרייעניש אין מעקסיקע. ער האָט אַרויסגעפונען עפּעס אַ ניש־טיקן אויסרייד מכוח אַ פינאַנסיעלן סיכסוך מיט מאַקסימיליאַנען און האָט צוריקגעצויגן דאָס פראַנצויזישע מיליטער. דערנאָך וואָלט מאַקסי־מיליאַן, לויט אַלע כללים פון דער קיניגלעכער צערעמאָניע, באַדאַרפט אָפּדאַנקען. נאָר אָנשטאָט דעם האָט ער גאָר געפּרוווט קעמפן פאַר זיין אימפּעריע; האָבן אָבער זיינע ווידערשפּעניקע אונטערטאַנען אים געכאַפּט און דערשאָסן ווי אַ שעדלעכן מענטשן פאַר דער געזעל־

שאפט אין יאר 1867. אזוי ארום איז דער שלום פון פרעזידענט מאנראָ ווידער איפגעריכט געוואָרן אין דער נייער וועלט.

אָבער אין דער צייט, ווען נאפּאָלעאָן איז געווען פארנומען מיט זיין שלימזלדיקער אוואנטורע אין אמעריקע, האָבן פּרייסן און איטאליע אפּגעהאלטן א ניצחון איבער עסטרייך (1861). איטאליע איז, אמת, שטארק צעקלאפּט געוואָרן ביי קוסטאצא און אין דער ים־שלאכט פון ליסא, אָבער די עסטרייכישע ארמיי איז אזוי צעשמעטערט געוואָרן דורך די פּרייסן אין דער שלאכט ביי סאדאָוואַ, אז עסטרייך האָט זיך אונטערגעגעבן אָן שום טענות. איטאליע האָט געקראָגן די פּראָווינץ ווענעציע, און האָט אזוי ארום געמאכט א טריט נעענטער צו פאראייניקונג — מער ניט רוים און טריעסט און עטלעכע קליינע שטעט ביי די צפונדיקע און צפונית־מערביתדיקע גרענעצן זיינען געבליבן אויסער דעם קיניגרייך. פּרייסן ווידער איז געוואָרן די פירנדיקע מלוכה פון צפון־דייטשן בונד, וואָס בייערן, ווירטעמבערג, באַדען, העסען און עסטרייך זיינען פון אים געווען אויסגעשלאָסן.

אָט דער ניצחון פון פּרייסן, אָט דאָס אראָפּשטופּן עסטרייך אפילו פון דער נאָמינעלער איבערהערשאפט אין דייטשלאנד, אָט די אויפריכטונג פון דער איבערהערשאפט פון פרידריך דעם גרויסנס מלוכה, האָט אָפן געשטעלט פראנקרייך און פּרייסן ווי צוויי שונאים קעגן אנאנד. עס האָט זיך ארויסגעשטעלט א גרויסע קאָנקורענץ, די קאָנקורענץ, וואָס האָט באדארפט ברענגען צו דער גרעסטער און צעשטערישסטער מלחמה פון גאָר דער וועלט־געשיכטע. עס איז נאָר געווען א פראגע פון צייט, ווען פראנקרייך און פּרייסן וועלן זיך צונויפשטויסן. ביידע האָבן זיך באוואָפנט, נאָר פּרייסן האָט געהאַט בעסערע פאָלקסשול־לערער און א העכערע מדרגה פון דיסציפּלין און פּראָדוקטיוויטעט, ווי פראנקרייך.

עס איז שיר ניט געקומען צו א מלחמה אין יאר 1867: ווי נאָר נאפּאָלעאָן איז פּטור געוואָרן פון מעקסיקע, האָט ער געזוכט ארויסצורופן א סיכסוך מיט פּרייסן צוליב לוקסעמבורג. מיט אן אמתן איז די מלחמה ארויסגעשפּרונגען אין יאר 1870 איבער א טעם, וואָס האָט געפּאסט פאַרן 18טן יאָרהונדערט, איבער א מחלוקת מכּוח קאַנדידאַטן אויף דעם ליידיקן טרוין פון שפּאניע. נאפּאָלעאָנען האָט זיך

אויסגעדוכט, אַז עסטרייך, בייערן, ווירטעמבערג און אַלע איבעריקע מלוכות, וואָס געהערן ניט צום צפון-דייטשן בונד, וועלן זיך שטעלן אויף זיין צד קעגן פּרייסן. ער האָט מסתמא געקלערט, אַז דאָס וועט זיין אַזוי, מחמת ער האָט געוואָלט, עס זאָל אַזוי זיין. נאָר זינט 1848 זיינען די דייטשן, ווי ווייט דאָס איז שייך צו פרעמדער אַריינמישונג, געווען אין גייסט אַ געאייניקט פאָלק. ביסמאַרק האָט אַרויסגעזעצט די מאָנאַרכיע פון די האָהענצאָלערנס מיט פּאַראַד און צערעמאָניעס און מיט בלוט-פאַרגיסן אויף געשעענע פאַקטן. גאַנץ דייטשלאַנד האָט זיך געשטעלט אויפן צד פון פּרייסן קעגן פראַנקרייך.

אָנהייב אַווגוסט 1870 זיינען די פאַראייניקטע דייטשע חיילות אַריינגעדרונגען קיין פראַנקרייך. אין צאָל, דיסציפּלין, פאַרזאָרגונג און אָנפירונג האָבן זיי זיך אַרויסגעוויזן פאַר בעסער ווי די פראַנצויזישע. די מפלה פון פראַנקרייך איז געקומען גיך און איז געווען פולקום. נאָך די שלאַכטן פון ווערט און גראַוועלאָט איז איין פראַנצויזישע אַרמיי אונטער באַזען געווען געצוואונגען זיך איינצושליסן אין מעץ און איז דאָרט געוואָרן אַרומגערינגלט. און דעם 1טן סעפּטעמבער איז אַ צווייטע אַרמיי, וואָס ביי איר איז געווען נאַפּאָלעאָן, געוואָרן צעקלאַפּט און איז געווען געצוואונגען צו קאַפּיטולירן ביי סעדאַן. נאַפּאָלעאָן איז געוואָרן אַ געפאַנגענער. פּאַריז איז געשטאַנען אָן שוץ קעגן דעם אַריינדרינגער. אַ צווייט מאָל האָט דער נאַפּאָלעאָניזם אָפּגענאַרט פראַנקרייך און אַוועקגעשטעלט זי פאַר אַ חורבן.

דעם 4טן סעפּטעמבער האָט פראַנקרייך זיך ווידער דערקלערט פאַר אַ רעפּובליק, און אַזוי ווידער אויפגעלעבט האָט זי זיך געגרייט צו קעמפן פאַר איר קיום קעגן דעם טריומפירנדיקן פּרייסנטום. וואָרעם הגם גובר געווען דעם פראַנצויזישן אימפּעריאַליזם האָט די פאַראייניקטע דייטשלאַנד, אָבער אין זאָטל איז געזעסן פּרייסן. די אַרמיי פון מעץ האָט קאַפּיטולירט אין אָקטאָבער. פּאַריז האָט נאָך אַ באַלעגערונג און באָמבאַרדירונג זיך אונטערגעגעבן אין יאַנואַר 1871, און פראַנקרייך האָט געבעטן שלום.

מיט גרויס פּאָמפּע און צערעמאָניע, אַרומגערינגלט פון אַ מחנה מיליטערישע אוניפאָרמעס, איז דער קיניג פון פּרייסן אין שפּיגל-זאַל פון ווערסאַיל פּראָקלאַמירט געוואָרן פאַרן דייטשן קיסר.

ביסמאַרק און די שווערד פון די האָהענצאָלערנס האָבן פּרעטענדירט, אַז זייער אויפטו איז דאָס די איינהייט פון דייטשלאַנד, וואָס בעצם האָט די שותפישע שפּראַך און ליטעראַטור שוין לאַנג דאָס געהאַט באַזיגלט.

דער שלום פון פראַנקפורט, וואָס איז געקומען נאָך דער מלחמה, איז געווען אַ האָהענצאָלערנשער שלום. ביסמאַרק האָט אויסגענוצט די נאַציאָנאַלע געפילן פון דייטשלאַנד, בכדי צו זיכערן די הילף פון די דרום־דייטשע מלוכות, נאָר ער האָט ניט געהאַט קיין פאַרשטאַנד פאַר די אמתע כוחות, וואָס האָבן געשאָנקען דעם ניצחון אים און זיין קיניגלעכן האַר. דער כוח, וואָס האָט געטריבן פּרייסן צום ניצחון, איז געווען דער כוח פון דער נאַטירלעכער קאַרטע פון אייראָפּע, וואָס האָט ניט אַנדערש פאַרלאַנגט, אַז די דייטש ריידנדיקע פעלקער זאָלן זיך פאַראייניקן. אין מזרח־זייט האָט דייטשלאַנד שוין גע־זינדיקט קעגן דער נאַטירלעכער קאַרטע דורך דער ממשלה איבער פּויזן און אַנדערע פּוילישע געגנטן. אָבער זי איז געווען להוט אײַנצונעמען נאָך טעריטאָריעס, באַזונדערס האָבן איר פאַרשמעקט די אײַזן־גרובן, דערפאַר האָט זי אַנעקטירט אַ גרויסן שטח פון לאָטרינגען, וואו מען האָט גערעדט פראַנצויזיש, דערין איך מעץ, און עלזאַס, וואָס הגם מען האָט דאָרט גערעדט דייטש, זיינען אָבער דאָרט געווען גרויסע סימפּאַטיעס פאַר פראַנקרייך.

עס האָט דאָ ניט אַנדערש געמוזט פאָרקומען אַ צונויפשטויס צווישן די דייטשע רעגירערס אין די פראַנצויזישע אונטערטאַנען פון די אַנעקטירטע פּראָווינצן; דער געפיל פאַר עוולות און פאַרביטערטקייט האָבן געמוזט זיך אָפּרופן אין פּאַריז און האַלטן לעבעדיק דעם ליידנשאַפטלעכן נקמה־געפיל פון די פראַנצויזן.

ווי אַזוי אָט דער געפיל האָט אויפגעפלאַקערט צו אַ גרויסן רעוואַנש, וועלן מיר לייענען שפּעטער...

נאַפּאָלעאָן האָט זיך אויסבאַהאַלטן מיט זיין געפאַלענער גדולה אין ענגלאַנד און איז דאָרט געשטאָרבן אַן ערך אין אַ יאָר אַרום נאָך זיין מפּלה.

אַזוי האָט זיך געענדיקט דער צווייטער באָנאַפּאַרטיסטישער רעזשים אין פראַנקרייך.

10. לינקאָלן און דער בירגער=קריג אין אַמעריקע.

עס איז אַן אָפּרו און אַ נחת=רוח זיך אָפּצוּווענדן פֿון די צעשטערערישע מעשים פֿון דעם באָנאַפּאַרטיסטישן אַוואַנטוריסט אין פֿראַנקרייך און דעם צייטווייליקן ניצחון פֿון דער משפּחה האָהענצאָלערן איבער דער פֿאָלקס=באַוועגונג אין דייטשלאַנד, צו אַ לחלוטין גרעסערער און מער באַטייטפֿולער פֿיגור, צו דער פֿיגור פֿון אייבֿרעהעם לינקאָלן, וואָס אַרום אים לאָזן זיך באַקוועם גרופּירן די געשעענישן פֿון דעם גרויסן בירגער=קריג אין אַמעריקע.

די ערשטע העלפֿט פֿון 19טן יאָרהונדערט, וואָס איז אין אייראָפּע געווען אַ תּקופֿה פֿון רעאַקציע, פֿון אַ צוריקקער צום אַלטן, איז אין אַמעריקע געווען אַ פּעריאָד פֿון ניט=געוויינטלעכן וואוקס. די נייע פֿאַרקערס=מיטלען, די דאַמף=שיף, דער אײַזנבאַן און באַלד דער עלעקטרישער טעלעגראַף, זײַנען געקומען פּונקט צו דער צייט, כּדי צו העלפֿן דער באַפֿעלקערונג זיך אויסשפּרייטן איבערן גאַנצן קאָנטינענט. אָן די דאָזיקע מעכאַנישע הילפֿס=מיטלען וואָלטן די פֿאַראייניקטע שטאַטן נאָך היינט ניט געהאַט דערלאַנגט קיין מערבֿ=זייט אַריבער די פֿעלזן=בערג, און דאָס מערבֿדיקע ברעג=לאַנד וואָלט מסתּמא געהאַט פֿאַרנומען אַ גאַנץ אַנדער פֿאָלק.

פּאָליטיקער זײַנען נאָך זייער שוואַך תּופֿס, ווי ווייט שטחים, וואָס זײַנען אַרומגענומען מיט מלוכישע און אַדמיניסטראַטיווע גרענעצן, זײַנען אָפּהענגיק פֿון די פֿאַרקערס=מיטלען און פֿון דעם כאַראַקטער פֿון לאַנד בנוגע טראַנספּאָרט. בײַ גוטע שליאַכן און שריפֿט, שטרעבן אָפּענע טאָלן צו ווערן קאָנסאָלידירט אונטער איין רעגירונג. בערג=מחיצות האָבן אָפּגעשיידט ניט נאָר פֿעלקער, נייערט אויך רעגירערס. די רוימישע אימפּעריע איז געווען אַן אימפּעריע פֿון שאָסיי=וועגן און פֿון ראָד, און אירע צעטיילונגען און שיידונגען און איר ירידה זײַנען געווען אַ פּועל=יוצא דערפֿון, וואָס עס איז ניט מעגלעך געווען אײַנצושטעלן קיין גיכע פֿאַרבינדונגען צווישן איין טייל און דעם אַנדערן. מערבֿ=אייראָפּע, וואָס האָט זיך אַרויסגעראַטעוועט פֿון דעם נאַפּאָלעאָנישן שטורעם, איז געווען צעטיילט אויף נאַציאָנאַלע מלוכות,

וואָס זיינען, אפשר געווען אַזוי גרויס, ווי זיי וואָלטן געקאָנט ווערן, אויב זייער גרעסטע פאַרבינדונגס־מעטאָדע וואָלט געווען פער־אַקס איבער שאָסיי־וועגן.

וואָלטן די מענטשן פון די פאַראייניקטע שטאַטן זיך אויסגעשפרייט איבער דעם אַמעריקאַנישן קאָנטינענט אין אַזאַ צושטאַנד, אַז אויף זיך צו האַלטן צוזאַמען וואָלטן זיי געהאַט נאָר פערד און פעלדוועגן און בריוו־שרייבן, דעמאָלט וואָלטן משמעות די אונטערשיידן אין די אָרטיקע עקאָנאָמישע תנאים געווים האָבן אַנטוויקלט פאַרשיידענע סאָציאַלע טיפּן, אַ ווייטע צעשיידונג וואָלט פאַרשטאַרקט אונטערשיידן אין דיאַלעקט און אָפּגעמעקט די סימפּאַטיע צווישן די פאַרשיידענע טיילן באַפעלקערונג. וואָס ווייטער דער גרענעץ וואָלט זיך גערוקט קיין מערב, וואָלט אַלץ שווערער געוואָרן צו קומען קיין וואַשינגטאָן צום קאָנגרעס, ביז וואַנען די שטאַטן וואָלטן צעפאַלן אין אַ לויזן פאַרבאַנד פון פאַקטיש אומאָפּהענגיקע און פאַרשיידענע נאַציעס. עס וואָלטן געקומען מלחמות, צוליב מינעראַל־רייכטימער, צוליבן צוטריט צום ים און כדומה אַזעלכע זאַכן, און אַמעריקע וואָלט געוואָרן אַ צווייטע אייראָפּע.

נאָר דער טייך־דאַמפער, דער אייזנבאַן און דער טעלעגראַף זיינען געקומען צו דער רעכטער צייט, כדי צו פאַרהיטן פון אַזאַ צעשיידונג, און די פאַראייניקטע שטאַטן זיינען געוואָרן די ערשטע פון אַ נייעם טיפּ פון אַ מאָדערנער טראַנספּאָרט־מלוכה, וואָס איז אַ סך גרעסער, מעכטיקער און מער באַוואוסט פון איר איינהייט, ווי וואָסער עס איז מלוכה אין דער וועלט איז געווען פריער. וואָרעם איצט איז די טענדענץ אין אַמעריקע ניט צו אונטערשיידן זיך, נאָר זיך אויסצוגלייכן, און בירגער פון פאַרשיידענע טיילן פון די פאַראייניקטע שטאַטן ווערן אַלץ מער ענלעך צו אַנאַנד אין ריידן, דענקען און געוויינהייטן. די פאַראייניקטע שטאַטן לאָזן זיך ניט פאַרגלייכן מיט אַזעלכע אייראָפּעישע גרויס־מלוכות, ווי פראַנקרייך אָדער איטאַליע. עס איז אַ נייער און גרעסערער טיפּ פון פּאָליטישער אָרגאַניזאַציע.

עס זיינען געווען פריער אין דער וועלט אימפּעריעס, וואָס מען קאָן זיי פאַרגלייכן מיט די פאַראייניקטע שטאַטן אין דער גרייס פון דעם שטח און פון דער באַפעלקערונג, נאָר יענע זיינען געווען פּשוט אַ

צונויפגעם פון פאַרשיידענע צינז-צאָלנדיקע פעלקער, וואָס זיינען פאַראייניקט אונטער איין רעגירונג. די איינקייט פון די פאַראייניקטע שטאַטן איז אַן אינעווייניקסטע. דאָס איז אַ געמיינשאַפט מיט אַן אויסקוק אויף איבער הונדערט מיליאָן מענטשן. די אייזנבאַנען, וואָס אין אייראָפּע האָבן זיי נאָר געדיכטער געמאַכט די קאָנפליקטן און רייסענישן, די דערפינדונגען, וואָס האָבן פאַרקלענערט דעם שלאָג-אָפּשטאַנד צווישן די אייראָפּעישע אַרמייען און האָבן זיי געגעבן אַ גרעסערע צעשטער-קראַפט, אַזוי אַז איצט האָט מערב-אייראָפּע די ברירה צווישן אַ פרייוויליקער פאַראייניקונג אָדער אַן איבערגעוואַלדיקער פאַראייניקונג אונטער איין איבערמאַכט אָדער כאַאָס און אונטערגאַנג, — דאָס האָט אין דער רעפּובליקאַנישער אַמעריקע נאָר געשטאַרקט די פרייע איינהייט. פאַר אייראָפּע האָט דער דאַמף געבראַכט ריסערייַ, פאַר אַמעריקע גליק.

נאָר אויפן וועג צו דער איצטיקער גרויסקייט און זיכערקייט איז דאָס אַמעריקאַנישע פאָלק דורכגעגאַנגען דורך אַ פּאַזיס פון אַ שווערן קאָנפליקט. די טייך-דאַמפּערס, די אייזנבאַנען, דער טעלעגראַף און די איבעריקע באַקוועמלעכקייטן, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט זיי, זיינען ניט געקומען האַסטיק גענוג אויף צו פאַרהיטן דעם זיך פאַרטיפנדיקן קאָנפליקט פון אינטערעסן און אידעעס צווישן די דרומדיקע שקלאַפן-האַלטערישע שטאַטן און צווישן דעם אינדוסטריעלן צפון. די אייזנבאַנען און דאַמפּערס האָבן צוערשט נאָך מער פאַרשאַרפט דעם שוין אייַנגעשטעלטן אונטערשייד. עס איז געווען אַ טיפער אונטערשייד אין גייסט צווישן די צוויי טיילן פון די פאַראייניקטע שטאַטן. די אַלץ וואַקסנדיקע פאַראיינהייטלעכונג, וואָס עס האָבן געבראַכט די נייע טראַנספּאָרט-מיטלען, האָט בולט אַרויסגערוקט די פראַגע, וואָסער גייסט זאָל הערשן, דער דרומדיקער אָדער דער צפונדיקער. אַ פשרה איז דאָ כמעט ניט געווען מעגלעך. דער צפונדיקער גייסט איז געווען פריי און אינדיווידואַליסטיש; דער דרומדיקער איז געווען געשאַפן פאַר גרויסע מאַיאָנטקעס און אַ באַוואוסטזיניקן פריצישן קלאַס, וואָס געוועלטיקט מיט שווערער האַנט איבער אַ פינסטערער אונטערטע-

ניקער מאַסע. די סימפּאַטיעס פון דעם בריטישן ליבעראַליזם און ראַדיקאַליזם זיינען געווען פאַרן צפון; די סימפּאַטיעס פון די בריטישע פּריצים און פון בריטישן רעגירנדיקן קלאַס זיינען געווען פאַרן דרום.

איטלעכע טעריטאָריע, וואָס איז געוואָרן אָרגאַניזירט צו אַ שטאַט, איטלעכע נייע איינגלידערונג אין דער גיך וואַקסנדיקער אַמעריקאַנישער סיסטעם איז געוואָרן אַ שלאַכט-פעלד פאַר די צוויי אידעעס, צי זאָל ער ווערן אַ שטאַט פון פרייע בירגער, אָדער עס זאָל הערשן די סיסטעם פון גרויסע מאַיאָנטקעס. פאַוואָליע האָט אָט דער שטרייט פאַרנומען דעם אויבנאָן אין אַמעריקאַנער פּאָליטישן לעבן, נאָכדעם ווי עס האָבן זיך געגרינדעט מיסורי (1821) און אַרקאַנזאַס (1836) ווי שקלאַפן-האַלטנדיקע שטאַטן. זינט 1833 איז געווען אַן אַמעריקאַנישע געזעלשאַפט קעגן שקלאַפעריי, וואָס האָט ניט נאָר געפאָדערט, אַז די דאָזיקע אינסטיטוציע זאָל מער ניט פאַרברייטערט ווערן, נייערט זי האָט אויך אַגיטירט אין גאַנצן לאַנד, אַז שקלאַפעריי זאָל אינגאַנצן ווערן אָפּגעשאַפט.

דער שטרייט האָט זיך צעפלאַקערט אין אַ קאָנפליקט, נאָכדעם ווי טעקסאַס איז אַריינגענומען געוואָרן אין דעם פאַרבאַנד פון די פאַראייניקטע שטאַטן. טעקסאַס איז לכתחילה געווען אַ טייל פון דער רעפּובליק מעקסיקע, נאָר זי איז צום גרעסטן טייל געוואָרן קאָלאָניזירט דורך אַמעריקאַנער פון די שקלאַפן-האַלטנדיקע שטאַטן און זי האָט זיך אָפּגעטיילט פון מעקסיקע, און איינגעטיילט איר זעלבשטענדיקייט אין יאָר 1836. האָט זיך אָנגעהויבן אין די פאַראייניקטע שטאַטן אַ מעכטיקע אַגיטאַציע צו אַנעקטירן טעקסאַס, און אין יאָר 1844 איז זי געוואָרן אַנעקטירט און 1845 צוגעלאָזן פאַר אַ שטאַט. אונטער דעם מעקסיקאַנישן געזעץ איז שקלאַפעריי געווען פאַרבאָטן אין טעקסאַס, נאָר איצט האָט דער דרום פאַרלאַנגט, אַז אין טעקסאַס זאָל דערלויבט ווערן שקלאַפעריי — און מען האָט אים דערין נאָכגעגעבן.

פון דער אַנעקסיע פון טעקסאַס איז אַרויסגעקומען אַ מלחמה מיט מעקסיקע, וואָס נאָך איר זיינען צוגעקומען צו די פאַראייניקטע שטאַטן ניי-מעקסיקע און אַנדערע ערד-שטחים, און אין די דאָזיקע געגנטן איז אויך געוואָרן דערלויבט שקלאַפעריי. עס איז נאָך דורכגעפירט

געוואָרן אַ געזעץ וועגן אַנטלאָפענע שקלאַפן, וואָס האָט געגעבן די מעגלעכקייט די באַלעבאַטים צו כאַפן און צו ברענגען צוריק זייערע שקלאַפן, וואָס זיינען פון זיי אַנטלאָפן אין פרייע שטאַטן.

דערווייל האָט זיך אָבער אַלץ מער אַנטוויקלט די נאַוויגאַציע איבערן אָקעאַן, און פון אייראָפּע זיינען אָנגעקומען אַלץ מער אַיינוואַנדערער, וואָס האָבן פאַרגרעסערט די באַפעלקערונג פון די צפונדיקע שטאַטן. עס זיינען אויך צוגעקומען אין צפון נייע

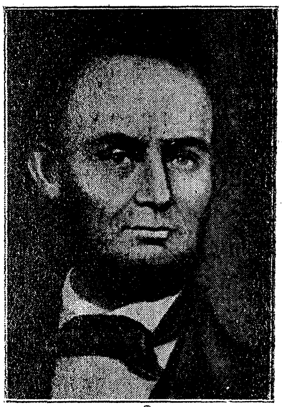

אייבערעהעם לינקאָלן.

שטאַטן: אַיאָוואַ, וויסקאָנסין, מינעסאָטאַ און אָרעגאָן, אַלץ לענדער פון פאַרמערס, און מחמת דעם האָט דער אַנטי=שקלאַפערישער צפון געקראָגן די אייבערהערשאַפט סיי אין סענאַט און סיי אין רעפּרעזענטאַנטן=הויז. האָט דער באַוול=האָדעווענדיקער דרום, אויפגערייצט דורך דער אַלץ וואַקסנדיקער אַבאָליציאָניסטישער (שקלאַפן=באַפרייערישער) באַוועגונג און אין מורא, אַז די אַבאָליציאָניסטן זאָלן ניט קומען צו דער אייבערהערשאַפט אין קאָנגרעס, אָנגעהויבן שמועסן מכוח אָפּטיילן זיך פון פאַרבאַנד. האָבן דרום=לייט גענומען חלומען וועגן אַנעקסיעס אין דרום=זייט, אין מעקסיקע און אויף די מערב=אינדי=

שע אינזלען, וועגן א גרויסער שקלאַפן־מלוכה, וואָס איז אָפּגעטיילט פון די צפון־שטאַטן און גרייכט פון דער מעסאָן־און־דיקסאָן־ליניע ביז קיין פּאַנאַמע.

קאַנזאַס איז געווען די געגנט, וואו עס איז געקומען די לעצטע אַנטשיידונג. די מחלוקת וועגן דער שקלאַפעריי איז אויף דער טעריטאָריע פון קאַנזאַס געוואָרן פּאַקטיש א בירגער־קריג צווישן קאָלאָניסטן פון די פרייע שטאַטן און איינוואַנדערער פון די שקלאַפן־שטאַטן. די דאָזיקע מלחמה האָט זיך געצויגן ביז 1857 און האָט זיך געענדיקט מיטן ניצחון פון די קעגנער פון שקלאַפעריי. נאָר ביז 1861 איז קאַנזאַס ניט אויפגעהויבן געוואָרן צו דער מדרגה פון א שטאַט. די אויסברייטערונג פון שקלאַפעריי איז אויך געווען דער הויפּטשטרייט־פּונקט פאַרן לאַנד אין די פּרעזידענט־וואַלן פון יאָר 1860, און דאָס וואָס אייבּרעהעם לינקאָלן איז ווידער געוואָרן פּרעזידענט, ווי א קעגנער פון שקלאַפעריי, האָט באַוואויגן די דרום־שטאַטן צו שפּאַלטן דעם פאַרבאַנד.

דרום־קאַראָלינע האָט דורכגעפירט א „באַפעל פון שפּאַלטונג" און האָט גענומען זיך גרייטן צום קריג. מיסיסיפּי, פלאָרידע, אַלאַבאַמאַ, דזשאָרדזשיאַ, לויזיאַנע און טעקסאַס זיינען צו איר צוגעשטאַנען אָנהייב 1861, און דער צוזאַמענפאָר, אָפּגעהאַלטן אין מאָנגאָמערי אין אַלאַבאַמאַ, האָט אויסגעקליבן דזשעפערסאָן דייוויס פאַרן פּרעזידענט פון די „קאָנפעדערירטע שטאַטן" פון אַמעריקע און האָט אָנגענומען א קאָנסטיטוציע, ענלעך צו דער קאָנסטיטוציע פון די פאַראייניקטע שטאַטן, נאָר זי האָט באַזונדער גערעדט א באַשטימונג אויפצוהאַלטן „די אינסטיטוציע פון נעגער־שקלאַפעריי".

דאָס איז געווען דער פּאָליטישער מצב, וואָס אין אים האָט אייבּרעהעם לינקאָלן גערעדט צו ווערן ווי דער פּרעזידענט פון די פאַראייניקטע שטאַטן. ער איז געווען פון דעם נייעם טיפּ מענטשן, וואָס זיינען אויסגעוואַקסן נאָך דעם קריג פאַר דער אומאָפּהענגיקייט. זיין משפּחה איז געווען פון גאָר פּראָסטן שטאַנד. זיין פאָטער האָט ניט געקאָנט לייענען און שרייבן ביז נאָך זיין חתונה, און זיין מוטער, זאָגט מען, איז געווען א ניט־געזעצלעך קינד. אָבער זי איז געווען א פרוי פון אויסנאַמלעכער אינטעליגענץ און כאַראַקטער.

זיינע יונגע יאָרן האָט ער פאַרבראַכט ווי אַ טייל פון דעם אַלגעמיינעם שטראָם פון דער באַפעלקערונג, וואָס האָט זיך געצויגן קיין מערב. ער איז געבאָרן געוואָרן אין קענטוקי (1802), יינגלווייז האָט מען אים מיטגענומען קיין אינדיאַנע און שפּעטער קיין אילינאָיס. דאָס לעבן אין די וועלדער פון אינדיאַנע איז געווען אַ שווערס אין יענע טעג; דאָס הויז איז געווען אַ ביידל פון קלעצער אינמיטן דער ווילדערניש, און געלערנט האָט ער צופעליק און ווינציק. אָבער זיין מוטער האָט אים פרי צוגעוויינט צו לייענען, און ער האָט טאַקע אַ סך געלייענט.

צו זיבעצן יאָר איז ער געווען אַ בחור אַן אַטלעט, אַ גרויסער ראַנגלער און לויפער. צו 19 איז ער אַוועק אַראָפּ טייך קיין ניו-אָרלעאַן, אָנגעדונגען זיך פאַר אַן אַרבעט אויף אַ באַט. אַ שטיקל צייט האָט ער דערנאָך געאַרבעט ווי אַן אָנגעשטעלטער אין אַ קראָם, געדינט ווי אַ פרייוויליקער אין אַן אינדיאַנישן קריג, געהאַט אַ געשעפט אַ קראָם צוזאַמען מיט אַ שותּף אַ שיכּור און האָט אָנגעמאַכט חובות, וואָס ער האָט שפּעטער אין פופצן יאָר ניט געקאָנט אינגאַנצן אויסצאָלן. צולעצט, אַז ער איז געווען אַלט 24 יאָר, האָט ער געקראָגן די שטעל פון אַ געהילף ביים קרייז-אינספּעקטאָר אין סאַנגאַמאָן-קאַונטי, אַ שטעל, וואָס ער האָט געזאָגט וועגן איר, אַז „זי האָט צוזאַמענגעהאַלטן דעם גוף און די נשמה“.

די גאַנצע צייט האָט ער אַ סך געלייענט. זיינע ערשטע ביכער — יענע ערשטע ביכער, וואָס בילדן אויס דעם גייסט — זיינען משמעות געווען ווינציק, אָבער גוט. ער האָט געלייענט אַליץ, וואָס ער האָט געקאָנט קריגן. ער האָט גוט געוואוסט שעקספּירן און בוירנסן, דאָס לעבן פון וואַשינגטאָן, די געשיכטע פון די פאַראייניקטע שטאַטן אאַז"וו. ער האָט געהאַט דעם אינסטינקט פאַר אויסדרוק, און זינט זיינע יינגלשע יאָרן האָט ער געשריבן פונקט אַזוי גוט, ווי ער האָט שטודירט, ער האָט געשאַפן פערזן, עסיים וכדומה. אַ סך פון דעם איז געווען פּראָסט, טאַנדעט-מאַטעריאַל. פּאָליטיק האָט אים באַלד צוגעצויגן. אין יאָר 1834, אַז ער איז געווען ערשט 25 יאָר אַלט, איז ער אויסגעקליבן געוואָרן פאַר אַ דעפּוטאַט פון רעפּרעזענטאַנטן-הויז פון שטאַט אילינאָיס. ער האָט געהאַלטן עקזאַ-

מען פאַר אַן אַדוואָקאַט און האָט אויסגעהאַלטן אין יאָר 1836. אַ געוויסע צייט האָט ער געאַרבעט מער ווי אַן אַדוואָקאַט, איידער ווי אַ פּאָליטיקער.

אָבער די גרויסע פראַגע, וואָס איז געשטאַנען פאַרן פאָלק פון די פאַראייניקטע שטאַטן, האָט געמוזט צוציען דעם אויפמערק פון איטלעכן מענטשן מיט פאַרשטאַנד. דער דאָזיקער הויך געוואַקסענער, באַגאַבטער מענטש, וואָס האָט מיט אייגענע כוחות זיך אָנגעשאַפט זיין בילדונג, דער טיפּישער בירגער פון מיטל־וועסט, האָט געמוזט שטאַרק זיך אינטערעסירן מיט דער מחלוקת אַרום דער שקלאַפעריי און מיט דער פראַגע פון דער אָפּטיילונג פון די דרומדיקע שטאַטן. באַזונדערס האָט די מחלוקת געפלאַקערט אין אילינאָיס, וואָרעם פון דאָרט האָט געשטאַמט דער סענאַטאָר דוגלאַס, דער לידער פון דער פּאַרטיי פאַר דער פאַרשטאַרקונג פון שקלאַפעריי אין קאָנגרעס. עס איז אויך געווען אַ פּערזענלעכע קאָנקורענץ צווישן די צוויי: ביידע האָבן זיי זיך געשדכנט צו אַ דאַמע, וואָס איז שפּעטער געוואָרן די פרוי פון לינקאָלן. דוגלאַס איז געווען אַ מענטש מיט גרויסע פעיִקייטן און מיט אַ גרויסן פּרעסטיזש, און עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד האָט לינקאָלן געקעמפט קעגן אים מיט רעדעס און פּאַמפלעטן, צוערשט אין אילינאָיס, און דערנאָך אין אַלע מזרחדיקע שטאַטן, ביז ער איז אים סוף־כל־סוף בייגעקומען. דער שאַרפסטער קאַמף איז געווען די וואַל־קאַמפּאַניע פון יאָר 1860, בעת די וואַלן פון אַ פּרעזידענט. דעם 4טן מערץ 1861 איז לינקאָלן געוואָרן באַשטעטיקט פאַר אַ פּרעזידענט, בעת די דרומדיקע שטאַטן האָבן זיך שוין געהאַט פאַקטיש אָפּגעטיילט און האָבן שוין באַגאַנגען קריגס־אַקטן.

די ערשטע טועכץ פון די קאָנפעדעראַטן איז געווען צו פאַרכאַפּן די פעדעראַלע פאָרטן און לאַגערס, וואָס האָבן זיך געפונען אין זייערע גרענעצן. די דאָזיקע פעדעראַלע פּאָסטנס זיינען געבויט געוואָרן אויף אַ טעריטאָריע, וואָס האָט געהערט צו די שטאַטן, וואָס אין זיי זיינען זיי געשטאַנען, און די דאָזיקע שטאַטן האָבן געפאָדערט דאָס רעכט צו „פאַרנעמען” ווידער זייער אייגנטום. דער גאַרניזאָן פון פאָרט סאָמטער אין טשאַרלסטאָן האָט זיך אַנטקעגנגעשטעלט, און דער קריג האָט זיך אָנגעהויבן מיט דער באָמבאַרדירונג פון דעם

פאָרט דעם 12טן אַפּריל 1861. אַמעריקע האָט אין יענער צייט געהאַט נאָר אַ זייער קליינע רעגולערע אַרמיי; זי איז געבליבן געטריי דעם פּרעזידענט. די קאָנפעדערירטע האָבן די ערשטע אָפּעראַציעס געפירט מיט צונויפגעקליבענע מאַנשאַפטן פון די שטאַטן. פּרעזידענט לינקאָלן האָט באַלד גערופן 75.000 מאַן אין דער אַרמיי, און טעננעסי, אַרקאַנזאַס, צפון קאַראָלינע און ווירדזשיניע זיינען באַלד אַריבער צו דער קאָנפעדעראַציע, וואָס האָט זיך אַפילו געמאַכט אַן אייגענעם פלאַג.

אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן דער בירגער-קריג אין אַמעריקע. ער איז געוואָרן געפירט מיט אימפּראָוויזירטע אַרמייען, וואָס זיינען כסדר געוואַקסן פון אַ פּאָר צענדליק טויזנט ביז צו הונדערטער טויזנטער — ביז די אַרמייען פון די פעדעראַל-שטאַטן האָבן סוף-כל-סוף אַריבערגעשטייגט אַ מיליאָן מענטשן. דער קאַמף איז געפירט געוואָרן איבער אַ גרויסער שטרעקע צווישן ניי-מעקסיקע און דעם מזרחדיקן ים. וואַשינגטאָן און ריטשמאָנד זיינען געווען די הויפּט-צענטערס. מיר האָבן דאָ קיין אָרט ניט צו דערציילן וועגן דער שטייגנדיקער ענערגיע פון דעם דאָזיקן עפּישן קאַמף, וואָס האָט זיך געקייקלט אַרויף און אַראָפּ איבער די בערגלעך און וועלדער פון טעננעסי און ווירדזשיניע און אַראָפּ דעם מיסיסיפּי. עס איז געווען אַ גרויסער חורבן און אַ שחיטה פון מענטשן. אַ קלאַפּ איז געקומען קעגן אַ קלאַפּ; נאָך האָפענונג איז געקומען יאוש, און ווידער האָפענונג און ווידער געבראָכן. טיילמאָל האָט אויסגעוויזן: אָט-אָט פאַרכאַפּן די קאָנפעדערירטע וואַשינגטאָן; און ווידער אַמאָל האָבן די פעדעראַלע אַרמייען שוין געהאַלטן נאָענט ביי ריטשמאָנד.

די קאָנפעדעראַטן, שוואַכער אין צאָל און אַ סך אָרעמער אין מיטלען, האָבן געקעמפט אונטער אַ העכסט פעיִקן קריג-פירער, גענעראַל לי. די קריג-פירערס פון די פעדעראַלע אַרמייען זיינען געווען שוואַכער. אַ צייט לאַנג האָט לינקאָלן זיך געהאַלטן פאַרן גענעראַל מאַק קלעלאַן, דעם „יונגן נאַפּאָלעאָן“, אַ פּעדאַנטישן, פאַרשלעפּערישן און נודנעם קאָמאַנדיר. מען האָט גענעראַלן אָפּגעזאָגט, באַשטימט נייע, און ערשט אונטער שערמאַן און גראַנט איז געקומען דער ניצחון איבער דעם צעריסענעם און אויסגעליידיקטן דרום. אין

אָקטאָבער 1864 האָט אַ פעדעראַלע אַרמײ אונטער שערמאַן זיך דורכגעריסן דורך דעם לינקן פליגל פון די קאָנפעדערירטע און האָט אַראָפּמאַרשירט דורך טענעסי קײן דזשאָרדזשיאַ צום ברעג, גלײך דורך דעם לאַנד פון די קאָנפעדערירטע, און דערנאָך זיך געווענדט אַרויף צו, דורך די קאַראָלינעס, הינטער די רוקנס פון די קאָנפעדערירטע אַרמײען. בינתים האָט גרענט געהאַלטן דעם גענעראַל לי פאַר ריטשמאָנד, ביז שערמאַן האָט זיך מיט אים פאַראײניקט.

דעם 2טן אַפּריל 1865 האָט דאָס קאָנפעדערירטע מיליטער עוואַקויִרט ריטשמאָנד, דעם 9טן אַפּריל האָט לי מיט זײן אַרמײ זיך אונטערגעגעבן, און אין אַ חודש צײט האָבן אַנידערגעלײגט דאָס געווער אויך אַלע איבעריקע דרומדיקע אַרמײען, און די קאָנפעדעראַציע איז געווען אויס.

אָט דער פיראָריקער קאַמף האָט געקאָסט אַ געוואַלדיקע פיזישע און מאָראַלישע אָנשטרענגונג דעם פאָלק פון די פאַראײניקטע שטאַטן. אין אַ סך שטאַטן, למשל, אין מערילענד און קענטוקי, איז די מײנונג וועגן דער מלחמה געווען שטאַרק געטײלט. פאַר אַ סך מענטשן איז דער פּרינציפּ פון אַוטאָנאָמיע פון די אײנציקע שטאַטן געווען זײער טײער, און דאָ האָט אויסגעדוכט, אַז דער צפון וויל צווינגען דעם דרום איבערגעוואַלד אָפּצושאַפן שקלאַפערײ. אַ סך מענטשן זײנען געווען קעגן שקלאַפערײ, אָבער זײ זײנען אויך געווען קעגן דעם, אַז מען זאָל זיך אַרײנמישן אין דעם פּאָליטישן לעבן פון יעדער אײנציקן שטאַט און שטערן זײן פרײער מאַכט איבער זײנע אײגענע בירגער. אין די גרענעץ־שטאַטן האָבן שוועסטערקינדער, און אַפילו פאָטערס און זין, געהערט צו פאַרשײדענע אַרמײען און האָבן געדינט אין די פײנדלעכע אַרמײען. דער צפון האָט געפילט, אַז ער קעמפט פאַר אַ גערעכטער זאַך, אָבער פאַר אַ סך מענטשן איז דאָס ניט געווען קײן גערעכטיקײט, וואָס מען זאָל צו איר גאָר קײן טענות ניט קאָנען האָבן.

נאָר לינקאָלן האָט קײן ספק ניט געהאַט. אינמיטן אַזאַ מהומה איז ער געבליבן בײ זײן קלאָרן געדאַנק. ער איז געשטאַנען פאַר דער אײנהײט; ער איז געשטאַנען פאַרן שלום פון אַמעריקע. ער איז געווען אַ קעגנער פון שקלאַפערײ, אָבער שקלאַפערײ איז, לויט

זיין מיינונג, געווען אַ טפל־פראַגע. דער הויפּט־ציל זיינער איז געווען, אַז די פּאַראייניקטע שטאַטן זאָלן ניט ווערן צעריסן אין צוויי ווידעראַנאַנדיקע און פיינדלעכע טיילן. און אין משך פון די לאַנגע פיר יאָרן פון קאַמף האָט ער אויסגעהאַלטן מיט אַ פעסטער איבערצייגונג, מיט אַ שטאַנדהאַפטיקן ווילן.

אין אָנהייב פון דער מלחמה, אַז דער קאָנגרעס און די פעדעראַלע גענעראַלן האָבן געוואָלט שוין באַשטימען די עמאַנסיפּאַציע פון די שוואַרצע, איז לינקאָלן געווען קעגן דעם און האָט איינגעהאַלטן זייער ברען. ער איז געווען פאַר אַ בהדרגהדיקער עמאַנסיפּאַציע, און מיט דעקונג פאַר די באַלעבאַטים. ערשט אין יאַנואַר 1865 איז דער מצב געווען געקומען דערצו, אַז דער קאָנגרעס האָט געקאָנט באַשטימען אָפּצושאַפן שקלאַפעריי אויף שטענדיק דורך אַ הוספה צו דער קאָנסטיטוציע. דער קריג איז געווען געענדיקט, איידער דער שטאַט האָט די דאָזיקע הוספה ראַטיפיצירט.

אַז דער קריג האָט זיך געשלעפּט אַהין און אַהער אין די יאָרן 1862 און 1863, איז דער ערשטער ברען געווען פאַרביי, און אַמעריקע האָט דערשפּירט די גאַנצע שווערניש און פּיין פון מלחמה. אָנשטאָט פרייוויליקע איז געקומען מיליטער־צוואַנג, און דער קאַמפּסגייסט האָט זיך געביטן סיי אין צפון סיי אין דרום. די מלחמה איז געוואָרן אַ פאַרשלעפּטער, אומגליקלעכער, ברודער־מערדערישער קאַמף.

אין יולי 1863 האָט ניו־יאָרק זיך געבונטעוועט קעגן נעמען רעקרוטן, און די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי אין צפון האָט געוואָלט געווינען די פּרעזידענט־וואַלן דורך דעם לאָזונג, אַז די מלחמה איז אַ דורכפאַל, און מען מוז זי אָפּשטעלן. דאָס וואָלט, פאַרשטייט זיך, באַטייט אַ פּאַקטישן ניצחון פאַר דעם דרום. עס זיינען געווען אָרגאַניזירט פאַרשווערונגען צו צעקלאַפּן די רעקרוטירונג. דער דאַרער, הויכער מאַן אין ווייסן הויז האָט זיך געפונען צווישן דעפּעטיסטן, בוגדים, ברוגזע דעמיסיאָנירטע גענעראַלן, דורכגעטריבענע פּאַרטיי־פּאָליטיקער, הינטער אים אַ קווענקלענדיק און איינגעמאַטערט פאָלק און פאַר אים אומפעיקע גענעראַלן און נידערגעשלאָגענע זעלנערס. זיין איינציקע טרייסט איז געווען, וואָס דושעפערסאָן דייוויס אין ריטשמאָנד האָט זיך געפונען ניט אין קיין בעסערן מצב.

די ענגלישע רעגירונג האָט זיך געהאַלטן מיאוס און האָט דער־
לויבט די אַגענטן פון די קאָנפעדערירטע צו דינגען אין ענגלאַנד
דריי פּריוואַטע שיפן, באַזעצן זיי מיט מענטשן און פאַרכאַפּן אַמע־
ריקאַנישע שיפן אויפן ים — פון די דאָזיקע דריי שיפן איז געבליבן
צום מיינסטן אין געדעכעניש די „אַלאַבאַמאַ“. די פראַנצויזישע אַרמיי אין
מעקסיקע האָט געטראָטן מיט די פיס די מאָנראָ־דאָקטרינע. זיינען
געקומען פון ריטשמאָנד דורכגעטריבענע פאָרשלאָגן אָפּצושטעלן די
מלחמה, איבערצולאָזן די שטרייט־פראַגן אויף אַ שפּעטערדיקער דיס־
קוסיע, און די פעדעראַליסטן און די קאָנפעדעראַטן זאָלן זיך פאַר־
אייניקן און ווענדן צוזאַמען קעגן די פראַנצויזן אין מעקסיקע. נאָר
לינקאָלן האָט אַזעלכע פאָרשלאָגן ניט געוואָלט הערן, ביז עס איז
ניט פאַרזיכערט די איינהייט פון אַמעריקאַנער פאַרבאַנד. די אַמע־
ריקאַנער מוזן טאָן אַזעלכע זאַכן, ווי איין פאָלק, ניט ווי צוויי.

ער האָט פעסט געהאַלטן די פאַראייניקטע שטאַטן דורך לאַנגע,
שווערע חדשים פון מפּלות און אומזיסטע אָנשטרענגונגען, דורך
שוואַרצע צושטאַנדן פון שפּאַלטונג און געפאַלענעם מוט. און עס
איז ניטאָ קיין ידיעה, אַז ער זאָל ווען עס איז האָבן געקווענקלט
אין זיין ציל. עס זיינען געווען צייטן, ווען עס איז גאָרנישט געווען
צו טאָן, ווען ער איז געזעסן אין ווייסן הויז שטיל און אָן באַוועגונג,
נאָר פעסט אַנטשלאָסן ניט נאָכצוגעבן אַ טריט. צייטנווייז פלעגט
ער זיך פאַרטרייבן דעם אומעט דורך קאַטאָוועסן און אַנעקדאָטן.
ער איז געווען פול מיט בייסיקן הומאָר, אָבער אויך זייער צאַרט לגבי
די ליידן פון אַנדערע. ער איז געווען זייער איינגעהאַלטן אין זיינע לעבנס־
געוויינהייטן. ער איז געווען פעיִק צו דעם גרעסטן פליים אָדער צו
געדולד אָן אַ מאָס.

אין די ערשטע חדשים פון יאָר 1865 איז סוף־כל־סוף געוואָרן
קלאָר דער ניצחון, האָט ער מיט אַלע זיינע כּוחות זיך געמיט צו
מאַכן גרינגער דאָס אונטערגעבן זיך. ער האָט געזוכט צו באַהאַנדלען
די באַזיגטע אַזוי, אַז עס זאָל ווערן אָן אָנהייב פון אַ פריינדלעכער פאַר־
אייניקונג. זיין לאָזונג איז געווען און געבליבן די „פאַראייניקטע
שטאַטן“. ער האָט געהאַט קעגן זיך די עקסטרעמיסטן פון זיין איי־

גענער פּאַרטיי, וואָס האָבן געהאַלטן, אַז מען דאַרף די דרום־לייט באַשטראָפן.

ער האָט דערלעבט דעם ניצחון פון די פאַראייניקטע שטאַטן. ער איז אַריין קיין ריטשמאָנד אַ טאָג נאָכדעם, ווי די שטאָט האָט זיך אונטערגעגעבן און האָט געהערט וועגן ליס קאַפּיטולאַציע. ער האָט זיך אומגעקערט קיין וואַשינגטאָן און דעם 11טן אַפּריל האָט ער געהאַלטן זיין לעצטע עפנטלעכע רעדע. זיין טעמע איז געווען די ווידערפאַראייניקונג און דער ווידעראויפבוי פון אַ געזעצלעכער רעגירונג אין די באַזיגטע שטאַטן. דעם 15טן אַפּריל ביינאַכט איז ער געווען אין פאָרדס טעאַטער אין וואַשינגטאָן, און אַז ער איז געזעסן און געקוקט אויף דער סצענע, האָט ער געקראָגן אַ שאָס אין קאָפּ פון הינטן און איז מאָמענטאַל געשטאָרבן. דער מערדער איז געווען אַן אַקטיאָר מיטן נאָמען בוטה, וואָס האָט עפּעס געטראָגן אַ שנאה אויף אים, האָט ער זיך אַריינגעגנבעט אין זיין לאָזשע און אים דערשאָסן.

אויב די אויפריכטונגס־אַרבעט איז צוגעגאַנגען שווער, און אויב די פאַראייניקטע שטאַטן האָבן אין די יאָרן נאָך דער מלחמה געהאַט מער צרות און שווערעניש, ווי עס האָט באַדאַרפט זיין, איז דאָס געווען דערפאַר, ווייל לינקאָלן איז געווען טויט. נאָר זיין אויפטו איז געבליבן פאָרט באַשטיין. און די פאַראייניקטע שטאַטן זיינען געווען געראַטעוועט, און געראַטעוועט לטובה פון דער וועלט. אין אָנהייב פון דער מלחמה איז ניט געווען קיין אייזנבאַן צום ברעג פון שטילן אָקעאַן. איצט האָבן אייזנבאַנען זיך אויסגעשפּרייט אין אַלע זייטן, ביז זיי האָבן אַרומגענומען און צונויפגעוועבט אַלע אָנמאָסיקע טעריטאָריעס פון די פאַראייניקטע שטאַטן אין איין ניט־צעררייסלעכער גייסטיקער און מאַטעריעלער איינהייט.

זינט יענער צייט איז די קאָנסאָלידירונג פון די פאַראייניקטע שטאַטן צוגעגאַנגען כסדר. אין משך פון אַ האַלבן יאָרהונדערט האָט די באַפעלקערונגס־צאָל אַריבערגעוואַקסן הונדערט מיליאָן. און עס איז נאָך קיין סימן ניטאָ, אַז דער וואוקס און אַנטוויקלונג האָבן שוין דערגרייכט צו אַ גרענעץ. די דאָזיקע ריזיקע דעמאָקראַטיע, אָן אַ קיניג און אָן אַ קונציק געדרייטער אויסערן־פּאָליטיק, איז, זאָגן מיר נאָך אַמאָל, אַ

נייע זאַך אין דער וועלט־געשיכטע, זי איז ניט קיין „גרויס־מלוכה“ אין דעם זין, ווי דאָס וואָרט ווערט גענוצט אין אייראָפּע. זי איז אַ מער מאָדערנע דערשיינונג אין איר עצם מהות, און אַ גרעסערע דערשיינונג און מיט אַ גרעסערער צוקונפט.

---

11. דער רוסיש־טערקישער קריג און דער בערלינער טראַקטאַט.

אַ נייער אויפריים פון דעם, וואָס מיר האָבן דאָ אָנגערופן די נאַטירלעכע קאַרטע, קעגן די דיפּלאָמאַטישע מאַכערייען פון דעם ווינער אָפּמאַך האָט זיך אָנגעהויבן אין יאָר 1875. די קריסטלעכע פעלקער אויפן באַלקאַן, בפרט די בולגאַרן, זיינען געוואָרן אומרויק און האָבן גענומען זיך בונטעווען. די טערקן האָבן אָנגענומען האַרטע אונטערדריקונגס־מיטלען און דורכגעפירט גרויסע שחיטות פון דער בולגאַרישער באַפעלקערונג.

דערויף האָט רוסלאַנד זיך אַריינגעמישט (1877). נאָך אַ יאָר שווערער מלחמה האָט זי געצוואונגען טערקיי צו חתמען דעם אָפּמאַך פון סאַן סטעפאַנאָ, וואָס איז, אין גרויסן און גאַנצן, געווען אַ שכלדיקער אָפּמאַך, מחמת ער האָט צעבראָכן די קינסטלעכע טערקישע אימפּעריע און האָט אין אַ גרויסער מאָס אַיינגעשטעלט די נאַטירלעכע פּאָליטישע קאַרטע. נאָר עס איז געוואָרן אַ טראַדיציע פון דער בריטישער רעפּובליק צו טאָן אַלץ להכעיס „די רוסישע פּלענער“ — פּאַרוואָס, ווייס איין גאָט! — ווען נאָר עס האָט אויסגעוויזן, אַז רוסלאַנד האָט פּלענער, און דאָס בריטישע אויסערן־מיניסטעריום האָט, אונטערן אָנפיר פון לאָרד ביקאָנספילד, זיך אַריינגעמישט און געסטראַשעט מיט קריג, אויב רוסלאַנד וועט ניט נאָכלאָזן טערקיי אין אַ סך זאַכן. אַ שטיקל צייט האָט אויסגעוויזן, אַז אַ קריג איז נאָענט. די ענגלישע מיוזיק־האָלס, די בינעס פאַר דער ענגלישער אויסערן־פּאָליטיק, האָבן געפלאַקערט מיט אַ פּאַטריאָטישן פייער, און די לאָנדאָנער יינגלעך ווייסע־חברהניקעס האָבן געזונגען אין די גאַסן אַ ליד, וואָס איז געווען אין איר פּשוטקייט פול מיטן באַוואוסטן פון

אַ גרויסן פּאָלק, אַז עס איז געשאַפן צו עפּעס גרויסן. די ליד האָט דערקלערט:

„מיר ווילן זיך ניט שלאָגן, נאָר ביי דזשינגאָ, אויב יאָ,
וועלן מיר נעמען די שיפן, וועלן מיר נעמען די מענטשן,
דאָס געלט אויך"...

און אַזוי ווייטער ביז צום שפּיץ:

די רוסן וועלן ניט האָבן קאָנסטאַנטינאָפּל".

מחמת אָט דער בריטישער אָפּאָזיציע האָט זיך צונויפגעקליבן אין יאָר 1878 אַ קאָנגרעס אין בערלין, כּדי איבערצוקוקן דעם אָפּמאַך פון סאַן סטעפאַנאָ, דער עיקר לטובת דער טערקישער און דער עסטרייכישער מאָנאַרכיע. די ענגלענדער האָבן געקראָגן דעם אינזל קיפּערן, וואָס זיי האָבן אויף אים קיין מאָל קיין שום רעכט ניט געהאַט און וואָס האָט זיי קיין מאָל קיין מינדסטן נוצן ניט געבראַכט. און לאָרד ביקאָנספילד האָט זיך אומגעקערט מיט טריומף פון בערלינער קאָנגרעס און האָט געבראַכט אַ שלום, וואָס מען האָט דעמאָלט די ענגלענדער געגעבן צו פאַרשטיין, אַז דאָס איז אַ „בכבודיקער שלום".

אָט דער בערלינער טראַקטאַט איז געווען אַ צווייטער הויפּטפאַקטאָר -- דער שלום פון פראַנקפורט איז געווען דער ערשטער — וואָס האָט געבראַכט די גרויסע מלחמה פון 1914 -- 1918.

---

12. דער (צווייטער) געשלעג פאַר דער אימפּעריע אויף יענער זייט ים.

מיר האָבן אָנגענומען, אַז אין דער פּאָליטישער געשיכטע פון איראָפּע צווישן 1848 און 1878 האָט די מעכאַנישע רעוואָלוציע נאָך ניט געהאַט אַריינגעבראַכט קיין שטאַרק רעוואָלוציאָנערע שינויים. די גרויס־מלוכות פון דער נאָכרעוואָלוציאָנערער צייט זיינען זיך געגאַנגען פּאַקטיש אין די זעלביקע וועגן און האָבן זיך געפירט מיט די זעלביקע פּאָרמאַליטעטן, ווי אין די צייטן פאַר די רעוואָלוציעס. נאָר אויב די וואַקסנדיקע זיכערקייט פון דעם טראַנספּאָרט און די

טעלעגראַפישע פאַרבינדונגען האָבן וואו אַריינגעטראָגן זייער באַטייטיקע שינויים אין די תנאים און אין די מעטאָדעס, איז דאָס געווען אין די אונטערנעמונגען אין די קאָלאָניעס מצד בריטאַניע און די אַנדערע אייראָפּעישע גרויס־מלוכות און אין דער קעגנזייטיקער ווירקונג צווישן אַזיע און אַפריקע מיט אייראָפּע.

דער סוף פון 18טן יאָרהונדערט איז געווען אַ פּעריאָד פון צעפאַלן ווערן פון אימפּעריעס און פון מפּלות פאַר פאַרכאַפּערס. דער וועג צווישן שפּאַניע און ענגלאַנד ביז צו זייערע קאָלאָניעס אין אַמעריקע איז געווען אַ לאַנגער און אַ שווערער, און מחמת דעם האָט אַ גרויסער פרייער פאַרקער ניט געקאָנט זיין צווישן די נייע ישובים און דער מעטראָפּאָליע. מחמת דעם האָבן די קאָלאָניעס זיך אָפּגעטיילט און גענומען לעבן זיך באַזונדער אין נייע געמיינשאַפטן, מיט אייגענע אידעעס און אינטערעסן, און אַפילו אַ באַזונדער שטייגער ריידן. וואָס מער זיי זיינען אויסגעוואַקסן, אַלץ מער האָבן זיי אָנגעצויגן דעם שוואַכן און אומזיכערן פאַרבונד פון דער שיפעריי, וואָס האָט זיי פאַראייניקט. שוואַכע האַנדלס־פּאָסטנס אין דער ווילדערניש, ווי די פראַנצויזישע פּאָסטנס אין קאַנאַדע, אָדער האַנדלס־אַנשטאַלטן אינמיטן גרויסע פרעמדע געמיינשאַפטן, אַ שטייגער ווי די האַנדלס־געזעלשאַפט אין בריטיש אינדיע, האָבן נאָך געקאָנט בלייבן פאַרבונדן מיט דער נאַציע, וואָס האָט זיי געגעבן שטיצע און באַרעכטיקונג פאַר זייער עקסיסטענץ. אָט דאָס איז געווען פאַר אַ סך דענקערס אין אָנהייב 19טן י״ה דער גרענעץ, וואָס איז געשטעלט געוואָרן פאַר קאָלאָניאַלער הערשאַפט.

אין יאָר 1820 זיינען די גרויסע אייראָפּעישע „אימפּעריעס" אויסער אייראָפּע, וואָס האָבן אַזוי שטאָלץ זיך אויסגענומען אויף די קאַרטעס פון מיטן 18טן יאָרהונדערט, שטאַרק איינגעשרומפּן געוואָרן. מער ניט די רוסן האָבן זיך אויסגעצויגן אין דער ברייט דורך גאַנץ אַזיע. אגב, האָט אין דער פאַנטאַזיע פון אַ סך אייראָפּעער דער שטח אויסגעוויזן אַ סך גרעסער, ווי ער איז געווען אין דער אמתן, וואָרעם זיי זיינען געוויינט צו לערנען געאָגראַפיע אויף קאַרטעס לויט מערקאַטאָרס פּראָיעקציע, וואָס האָט גוזמאדיק פאַרגרעסערט דעם פאַרנעם פון סיביר.

די בריטישע אימפעריע איז אין יאָר 1815 באַשטאַנען פון די דין באַפעלקערטע געגנטן ביי די טייכן און אָזערעס פון קאַנאַדע און אַ גרויסן הינטערלאַנד פון ווילדע וועלדער, וואו די איינציקע ישובים זיינען געווען די סטאַנציעס פון דער רויכוואַרג-האַנדלס-געזעל-שאַפט פון דער האָדסאָן-בוכטע; אַרום אַ דריטל פון אינדישן האַלב-אינזל אונטער דער רעגירונג פון דער מזרח-אינדישער געזעלשאַפט; די ברעג-געגנטן פון קאַפּ פון דער גוטער האָפענונג, באַוואוינט פון שוואַרצע און פון בונטעריש געשטימטע האָלענדישע קאָלאָ-ניסטן, עטלעכע האַנדלס-סטאַנציעס אויפן ברעג פון מערב-אַפריקע, דעם פעלז פון גיבראַלטאַר, די אינזלען מאַלטאַ, יאַמאַיקאַ, עטלעכע קלענערע ישובים מיט שקלאַפן-אַרבעט אויף מערב-אינדישע אינזלען, בריטיש גוויאַנאַ אין דרום-אַמעריקע און אויפן אַנדער עק וועלט צוויי פאַרשיקונגס-ערטער פאַר פאַרברעכערס אין אַוסטראַליע און טאַסמאַניע.

שפּאַניע האָט באַהאַלטן קובאַ און עטלעכע ישובים אויף די פיליפּינען-אינזלען. פּאָרטוגאַל האָט געהאַט אין אַפריקע עטלעכע רעשטן פון איר אַמאָליקער הערשאַפט. האָלאַנד האָט געהאַט פאַר-שיידענע אינזלען און ישובים אין מזרח-אינדיע און האָלענדיש גווי-אַנע, און דענעמאַרק אַן אינזל אָדער צוויי פון די מערב-אינדישע אינזלען. פראַנקרייך האָט געהאַט איינעם אָדער צוויי מערב-אינדישע אינזלען און פראַנצויזיש גוויאַנאַ. דאָס האָט אויסגעוויזן צו זיין אַליץ, וואָס די אייראָפּעיִשע גרויס-מלוכות דאַרפן האָבן אין דער וועלט, אָדער וואָס זיי קאָנען איינעמען אין דער וועלט. מער ניט די מזרח-אינדישע געזעלשאַפט האָט אַרויסגעוויזן אַ גייסט פון עקספּאַנסיע.

אין אינדיע איז, ווי מיר האָבן שוין דערציילט, אויסגעבויט געוואָרן אַן אייגנאַרטיקע אימפּעריע: דאָס האָט געגרינדעט ניט דאָס בריטישע פאָלק און ניט די בריטישע רעגירונג, נאָר אַ קאָמפּאַניע פון פּרי-וואַטע אַוואַנטוריסטן, וואָס האָבן געהאַט אַ מאָנאָפּאָל און אַ קיניג-לעכן טשאַרטער. די אינדישע האַנדלס-געזעלשאַפט איז געווען גע-צוואונגען צו ווערן אַ מיליטערישער און פּאָליטישער כּוח אין די יאָרן, ווען אינדיע איז געווען צעבראָקלט, און דאָס לאַנד אומזיכער — נאָכן טויט פון אַוראַנגזעב אין יאָר 1707. זי האָט זיך צוגעוויינט צו

האַנדלען מיט מלוכות און פעלקער. קלייוו האָט געגרינדעט די דאָזיקע אימפעריע פון אַ נייעם מין, און וואָררען האַסטינגס האָט זי אָרגאַניזירט. די פראַנצויזישע קאָנקורענץ איז, ווי מיר האָבן שוין דערציילט, צעקלאַפּט געוואָרן. אַרום 1798 איז לאָרד מאָרנינגטאָן, שפּעטער מאַרקיז וועלסלי, דער עלטערער ברודער פון יענעם גענעראַל, וואָס איז געוואָרן לאָרד וועלינגטאָן, געוואָרן גענעראַל-גובערנאַטאָר פון אינדיע — ער האָט ענדגילטיק אײַנגעשטעלט די פּאָליטיק פון דער מזרח-אינדישער געזעלשאַפט אַזוי, אַז זי זאָל פאַרנעמען דעם אָרט פון דער אויסגעוועבטער מאַכט פון דעם גרויס-מאָגול.

נאַפּאָלעאָנס עקספּעדיציע קיין עגיפּטן איז געווען אַ דירעקטע אַטאַקע אויף דער אימפּעריע פון דער דאָזיקער בריטישער קאָמפּאַניע. אין דער צייט, וואָס אייראָפּע איז געווען פאַרנומען מיט די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות, האָט די מזרח-אינדישע געזעלשאַפט געשפּילט אין אינדיע די זעלביקע ראָלע, וואָס עס האָבן פריער געשפּילט די טורקמענען און אַנדערע באַצווינגערס פון צפון-זייט, מער ניט וואָס די קאָמפּאַנע האָט געשפּיילט איר ראָלע מיט מער הצלחה און מיט ווינציקער געוואַלד-מעשים און אכזריות. אויך נאָך דעם זיינער שלום האָט די קאָמפּאַניע זיך ווייטער געפירט ווי פריער, געקליבן אָפּצאָלן, געפירט מלחמות, געשיקט שלוחים צו די אַזיאַטישע מלוכות, ממש ווי אַן אומאָפּהענגיקע מלוכה — נאָר מיט דעם אונטערשייד, וואָס זי פלעגט כסדר אַרויסשיקן עשירות קיין מערב.

אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל האָבן מיר דערציילט בקיצור, ווי אַזוי די אימפּעריע פון גרויס-מאָגול איז צעפאַלן געוואָרן, און עס האָבן זיך באַוויזן די מאַהראַטאַ-מלוכות, די ראַדזשפּוט-פירשטנטומער, די מוסלימישע קיניגרייכן פון אוד און בענגאַל און די סיכס. מיר קאָנען דאָ ניט דערציילן, ווי אַזוי די בריטישע קאָמפּאַניע האָט זיך דורכגעשלאָגן צו איבערהערשאַפט, אַמאָל ווי אַ פאַרבינדעטע פון איין מלוכה, אַמאָל פון אַ צווייטער, ביז זי האָט זיי סוף-כל-סוף אַלע באַצוואונגען. איר ממשלה האָט זיך אויסגעשפּרייט ביז קיין אַסאַם, סינד, אוד. די קאַרטע פון אינדיע האָט גענומען אויסזען ווי זי זעט אויס איצט, אַ פליק-ווערק פון אָרטיקע מלוכות, אַרומגענומען און

צוזאַמענגעהאַלטן דורך גרויסע פּראָווינצן, וואָס געפינען זיך אונטער דער דירעקטער ענגלישער רעגירונג...

אין דער זעלביקער צייט, ווען אָט די אויסטערלישע איינציקאַרטיקע אימפעריע פון דער קאָמפּאַניע איז געוואַקסן אין דעם פּעריאָד צווישן 1800 און 1858, האָט די מעכאַנישע רעוואָלוציע פּאַוואָליע קירצער געמאַכט דעם גרויסן מהלך, וואָס האָט אַמאָל אָפּגעשיידט אינדיע און בריטאַניע. אין די פריערדיקע צייטן פלעגט די רעגירונג פון דער בריטישער קאָמפּאַניע זיך ווינציק אַריינמישן אין דעם אינעווייניקסטן לעבן פון די אינדישע מלוכות: זי האָט געגעבן אינדיע פרעמדע איבערהאַרן, נאָר אינדיע איז געווען געוווינט צו פרעמדע איבערהאַרן און האָט זיי ביז אַהער אַסימילירט. די ענגלענדער פלעגן קומען אין לאַנד יונגערהייט, אָפּלעבן דאָרט דעם גרעסטן טייל פון זייער לעבן און זיינען געוואָרן אַ טייל פון דער סיסטעם. איצטער אָבער האָט די מעכאַנישע רעוואָלוציע אָנגעהויבן איבערצובייטן דעם גאַנצן צושטאַנד. בריטישע באַאַמטע האָבן איצט גרינגער געקאָנט פאָרן אַהיים און פאַרברענגען זייערע וואַקאַציעס אין אייראָפּע, זיי האָבן געקאָנט אַראָפּברענגען זייערע ווייבער און פאַמיליעס. זיי האָבן אויפגעהערט צו ווערן אינדיזירט, זיי זיינען געבליבן מער אָנזיכטיק אייראָפּעיש און מערבדיק — און עס זיינען איצט אויך געווען מער ענגלענדער ווי פריער. האָבן זיי אָנגעהויבן שטאַרקער זיך אַריינמישן און שטערן די אינדישע מנהגים. עס זיינען געקומען אַזעלכע זאַכן ווי טעלעגראַף און אייזנבאַן, וואָס האָבן די אינדער אויסגעוויזן שרעקלעך און סודותדיק. עס האָבן גענומען זיך אַרומדרייען איבערן לאַנד אַ סך קריסטלעכע מיסיאָנערן. אויב זיי האָבן ניט קיין סך אַריבערגעצויגן צו דער קריסטלעכער אמונה, האָבן זיי אָבער געשאַפן סקעפּטיקער צווישן די אָנהענגער פון די אַלטע אמונות. די יונגעלייט אין די שטעט האָבן אָנגעהויבן צו ווערן „אייראָפּעיזירט", צו דער גרויסער אימה פון עלטערן דור.

אינדיע האָט דורכגעמאַכט אַ סך שינויים דורך פריערדיקע רעגירונגען, אָבער קיין מאָל האָבן די שינויים ניט אָנגערירט אַזוי איר

אינעווייניקסט לעבן. אויפגערודערט און דערשראָקן זיינען געווען גלייך סיי די מוסלימישע און סיי די בראַמינישע גייסטלעכע, און די ענג־לענדער זיינען געוואָרן געטאַדלט פאַר דעם פּראָגרעס פון דער מענטשהייט. וואָס נעענטער עס איז געוואָרן אייראָפּע, אַלץ שאַרפער זיינען געוואָרן די צוזאַמענשטויסן פון די עקאָנאָמישע אינטערעסן. עס האָט געליטן די אינדישע אינדוסטריע, בפרט די אַלטע באַוול־אינדוסטריע, פון דער געזעצגעבונג, וואָס האָט געשטיצט די בריטישע פאַבריקאַנטן.

די קאָמפּאַניע האָט אָפּגעטאָן נאָך אַ גרויסע נאַרישקייט, וואָס האָט פאַרגיכערט דעם אויסבראָך. פאַר די בראַמינען איז די קו אַ הייליקע זאַך; פאַר מוסלימס איז דער חזיר אומריין. מען האָט געגעבן די אינדישע זעלנער פון דער קאָמפּאַניע נייע ביקסן, וואָס זיינען געוואָרן געלאָדן מיט פּאַטראָנעס איינגעשמירט מיט פעטס; פאַרן לאָדן האָט מען אַזאַ פּאַטראָן געמוזט איינבייסן. זיינען די זעלנער געוואָר געוואָרן, אַז זייערע פּאַטראָנעס זיינען באַשמירט מיט קייש און חזירשע פעטס. דאָס האָט אַרויסגערופן אַן אויפשטאַנד פון דער אַרמיי פון דער אינדישער קאָמפּאַניע (1857). צוערשט האָט זיך צעבונטעוועט דאָס מיליטער אין מירוט. דערנאָך איז אויפגעשטאַנען דעלהי מיטן מיין אויפצוריכטן די אימפּעריע פון דעם גרויס־מאָגול...

דאָס ענגלישע פּובליקום האָט פּלוצים אַנטדעקט אינדיע. מען איז געוואָר געוואָרן, אַז דער קליינער גאַרניזאָן פון ענגלענדער, וואָס געפינט זיך ווייט אין דעם לאַגד פון פייערדיקן שטויב און ברענענדי־קער זונשיין, האָט צו קעמפן פאַרן לעבן קעגן גרויסע מאַסן אָנפאַלערס. ווי אַזוי קומען זיי אַהין און וואָסער רעכט האָבן זיי דאָרט צו זיין, דאָס האָט דאָס ענגלישע פּובליקום ניט געפרעגט. אין אַזאַלכע פאַלן פון סכנה איז די ליבשאַפט צום אייגענעם בלוט און פלייש גובר אַלע אַזעל־כע פראַגעס. עס זיינען געווען שחיטות און אכזריותדיקע מעשים. דאָס יאָר 1857 איז געווען אַ יאָר פון מוראדיקער שרעק אין גרויס־בריטאַניע. מיט קליינע הייפעלעך מיליטער האָבן די ענגלישע פירערס, באַזונדערס לאָורענס און ניקאָלסאָן, אויפגעטאָן תידושים. זיי זיינען ניט געבליבן זיצן אויף אַן אָרט, בכדי די מורדים זאָלן דערוויל צו־נויפקלייבן און אָרגאַניזירן אַ מיליטערישע קראַפט. דעמאָלט וואָלט

אינדיע געווען פאַרלאָרן אויף אַלע מאָל. זיי זיינען אָנגעפאַלן, אָפטמאָל קעגן מאַסן, וואָס זיינען אַ סך מאָל געווען מער פאַר זיי.

דאָס מיליטער פון די סיכס, גורקאַס, פון פענדזשאַב זיינען אַריבער צו די ענגלענדער. דער דרום איז געבליבן רויק. וועגן די שחיטות אין קאַונפאָר און לוקנאָוו און ווי אַזוי ניט קיין גרויסע אָפטיילונג ענגלישע זעלנער האָבן באַלעגערט און אַיינגענומען דעלהי אין שטורעם, זאָלן דערציילן אַנדערע געשיכטעס. אין אַפּריל 1859 זיינען די לעצטע פונקען פון דעם פלאַם צעטראָטן געוואָרן, און די ענגלענדער זיינען ווידער געווען די האַרן פון אינדיע. דער דאָזיקער בונט איז בשום אופן ניט געווען קיין אויפשטאַנד פון פאָלק. דאָס איז געווען אַן אויפשטאַנד נאָר פון דער בענגאַלישער אַרמיי, וואָס איז דער עיקר געקומען דערפאַר, ווייל די באַאַמטע פון דער אינדישער קאָמפּאַניע האָבן ניט פאַרשטאַנען, ווי זיך צו באַגיין מיט זייערע אינדישע זעלנער. די געשיכטע פון דעם אויפשטאַנד איז רייך מיט פאַלן, וואו אינדער האָבן געהאָלפן און געראַטעוועט ענגלישע פליטים. עס איז אָבער געווען אַ התראה.

דער דירעקטער פועל-יוצא פון דעם אויפשטאַנד איז געווען די אַנעקטירונג פון אינדיע דורך דער ענגלישער קרוין. דורך אַ געזעץ, וואָס טראָגט דעם טיטל „אַ געזעץ וועגן אַ בעסערער רעגירונג פאַר אינדיע“, איז דער גענעראַל-גובערנאַטאָר געוואָרן אַ וויצע-קיניג, וואָס רעפּרעזענטירט דעם סוּווערען, און דעם אָרט פון דער אינדישער קאָמפּאַניע האָט פאַרנומען אַ מיניסטעריום פאַר אינדיע, וואָס איז פאַרענטפערלעך פאַר דעם בריטישן פּאַרלאַמענט. אין יאָר 1877 האָט לאָרד ביקאָנספילד, בכדי צו פאַרפולקומען די זאַך, געלאָזט פּראָקלאַמירן די קיניגין וויקטאָריאַ פאַר דער קיסרינע פון אינדיע.

אויף אָט דעם ניט-געוויינטלעכן אופן זיינען אינדיע און בריטאַניע פאַרבונדן ביזן היינטיקן טאָג. אינדיע איז נאָך אַלץ אַן אויסגעברייטערטע אימפעריע פון דעם גרויס-מאָגול, נאָר אויפן אָרט פון גרויס-מאָגול זיצט די „געקרוינטע רעפּובליק“ פון גרויס-בריטאַניע. אינדיע איז געוואָרן אַן אויטאָקראַטיע אָן אַן אויטאָקראַט. איר רעגירונג פאַראייניקט די חסרונות פון דער אַבסאָלוטער מאָנאַרכיע מיט דער אומפאַרענטפערלעכקייט פון אַ דעמאָקראַטישן באַאַמטנטום. דער אינדער,

וואָס האָט זיך צו באַקלאָגן אויף וואָס, האָט ניט קיין לעבעדיקן מאָנאַרך, וואָס ער זאָל זיך ווענדן צו אים. זיין קיסר איז אַ גילדענער סימבאָל. ער מוז לאָזן אָפּדרוקן און פונאַנדערטיילן פּאַמפלעטן אין ענגלאַנד אָדער פועלן אַן אָנפראַגע אין בריטישן פּאַרלאַמענט. וואָס מער דער פּאַרלאַמענט איז געווען פאַרנומען מיט בריטישע ענינים, אַלץ ווייניקער האָט ער זיך געקאָנט אַרומקוקן אויף אינדיע און אַלץ מער איז זי געווען אָפּגעגעבן אויף דער אַיינזעעניש פון אַ קליינער גרופּע העכערע באַאַמטע.

דאָס האָט באַשיימפּערלעך ניט געקאָנט בלייבן כּסדר אַזוי. דאָס אינדישע לעבן, ביי אַלע מניעות, האָט זיך גערוקט פאָראויס צוזאַמען מיט דער איבעריקער וועלט. עס איז אין אינדיע אַלץ געוואַקסן די צאָל ציימונגען, עס זיינען צוגעקומען אַלץ מער געבילדעטע מענטשן, באַווירקט פון מערבדיקע אידעעס, און עס האָט זיך אַלץ מער געשמאַרקט אַ געפיל פון אַן אַלגעמיינער אומצופרידנקייט קעגן דער רעגירונג. אין משך פון דעם יאָרהונדערט איז אין דער אויסבילדונג און אין דעם כאַראַקטער פון די ענגלישע באַאַמטע אין אינדיע ניט פאָרגעקומען קיין געהעריקע אויסבעסערונג. דער ענגלישער באַאַמטער האָט בדרך כּלל געהאַט אַ הויכע טראַדיציע; ער איז געווען אָפּטמאָל אַ מענטש מיט הויכע מעלות, אָבער די סיסטעם איז ניט געווען גענוג ביינעוודיק און צוגעפּאַסט צו אַלע פאַלן. חוץ דעם, האָט די מיליטערישע מאַכט, וואָס איז געשטאַנען הינטער די דאָזיקע באַאַמטע, ניט אַנטוויקלט ניט קיין כאַראַקטער און ניט קיין אינטעליגענץ אין משך פון דעם יאָרהונדערט. קיין קלאַס איז ניט געווען אַזוי אינטעלעקטועל פאַרגליווערט, ווי די בריטישע מיליטערישע קאַסטע. אין באַגעגענישן מיט מער געבילדעטע אינדער פלעגט דער ענגלישער מיליטער-מאַן אַמאָל געוואָר ווערן די פעלערן אין זיין בילדונג, און אַז ער פלעגט אַרויסקומען לעכערלעך אין אַזעלכע פאַלן, פלעגט ער אַרויסווייזן זיין ברוגז דורך גוואַלד-מעשים; אַמאָל פלעגן אַזעלכע אינצידענטן זיך ענדיקן זייער טרויעריק. אַ מין פאַרענטפער פאַר אָט דעם אויספעל פון וויסן און זעלבסט-באַהערשונג איז געגעבן געוואָרן אין דער גוואַלדטוערישער שיטה פון מ״ר קיפּלינג, וואָס אויף איר האָבן מיר שוין מרמז געווען.

דער וואוקס פון דער בריטישער אימפעריע, חוץ אינדיע, איז אין דער ערשטער העלפט פון 19טן יאָרהונדערט ניט צוגעגאַנגען אַזוי גיך. אַ היפשע שול פון פּאָליטישע דענקערס אין בריטאַניע זיינען נוטה געווען צו באַטראַכטן קאָלאָניעס ווי אַ מקור פון שוואַכקייט פאַרן קיניגרייך. די אַוסטראַלישע ישובים האָבן זיך אַנטוויקלט זייער פּאַוואָליע; נאָר אין יאָר 1842 האָט מען דאָרט געפונען קופּער און אין יאָר 1851 גאָלד, און דעמאָלט האָט די באַפעלקערונג גענומען זיך פאַרגרעסערן. די אויסבעסערונגען אין טראַנספּאָרט האָבן געמאַכט אויך די אַוסטראַלישע וואָל פאַר אַ ווערטפולן האַנדלס=אַרטיקל אין אייראָפּע. אויך קאַנאַדע האָט ניט שטאַרק פּראָגרעסירט ביזן יאָר 1849. זי האָט נאָך געהאַט אויסצושטיין מהומות מחמת די קריגערייען צווישן אירע פראַנצויזישע און ענגלישע איינוואוינערס. עס זיינען געווען דאָרט עטלעכע ערנסטע בונטן, און ערשט 1867, אַז די נייע קאָנסטיטוציע האָט געשאַפן אין קאַנאַדע אַ פעדעראַציע פון שטאַטן, איז דאָרט געקומען רו פון די אינעווייניקסטע מהומות. און צולעצט האָט דער אַייזנבאַן אומגעביטן די פּערספּעקטיוון פון קאַנאַדע. דער אַייזנבאַן האָט געגעבן קאַנאַדע די מעגלעכקייט זיך אויסצושפּרייטן קיין מערב, פונקט ווי די פאַראייניקטע שטאַטן, צו שיקן אויף די אייראָפּעישע מערק תבואה און אַנדערע פּראָדוקטן, און דאָך, ניט געקוקט אויף דעם גיכן אוןברייטן אויספּרייט, צו בלייבן איין געמיינשאַפט בנוגע צו שפּראַך, סימפּאַטיעס און אינטערעסן. דער אַייזנבאַן, די דאַמף=שיף און דער טעלעגראַף=קאַבעל האָבן אומגעביטן אַלע תנאים פון דער אַנטוויקלונג פון די קאָלאָניעס.

ענגלישע ישובים אין ניי=זעלאַנד האָבן זיך שוין געהאַט אָנגעהויבן פאַר 1840, און עס האָט זיך געבילדעט אַ ניי=זעלאַנדישע באָרן=געזעלשאַפט, כּדי צו עקספּלואַטירן די רייכטימער פון דעם אינזל. אין יאָר 1840 איז ניי=זעלאַנד געוואָרן אַ קאָלאָניע פון דער בריטישער קרוין.

ווי מיר האָבן באַמערקט, איז קאַנאַדע געווען די ערשטע צווישן די ענגלישע קאָלאָניעס, וואָס האָט געהאַט רייכע רעזולטאַטן פון אויסנוצן די נייע מעטאָדן פון טראַנספּאָרט. באַלד האָבן אויך די רעפּובליקן פון דרום=אַמעריקע, באַזונדערס די אַרגענטינישע רעפּובליקן,

גענומען שפּירן אין זייער בהמות=האַנדל און אין קאַווע=פּלאַנצונג די נאָענטקייט פון אייראָפּעיִשן מאַרק. ביז אַהער זיינען די הויפּט=פּראָדוקטן, וואָס פלעגן צוציען די אייראָפּעיִשע גרויס=מלוכות אין אומבאַזעצטע און באַרבאַרישע געגנטן, געווען גאָלד אָדער אַנדערע מעטאַלן, געווירצן, העלפאַנדביין אָדער שקלאַפן. נאָר אין לעצטן פערטל פון 19טן יאָרהונדערט, אַז עס איז אויסגעוואַקסן די באַפעלקערונג אין אייראָפּע, זיינען די אייראָפּעיִשע רעגירונגען געווען געצוואונגען זיך אַרומצוקוקן אויף דער וועלט, וואו מען קאָן געפינען שפּייז=פּראָדוקטן. און דער וואוקס פון דער וויסנשאַפטלעכער אינדוסטריע האָט געשאַפן אַ נאָכפרעג אויף נייע רוי=מאַטעריאַלן, ווי פאַרשיידענע מינים פעטס, גומי און אַנדערע שטאָפן, וואָס ביז אַהער האָט מען אויף זיי קיין אַכט ניט געלייגט. עס איז געווען קלאָר, אַז גרויסבריטאַניע און האָלאַנד און פּאָרטוגאַל האָבן געהאַט גרויסע קאָמערציעלע רווחים פון זייער הערשאַפט איבער אַ גרויסן סכום טראָפּישע און סובטראָפּישע פּראָדוקטן. נאָך 1871 האָבן דייטשלאַנד און באַלד אויך פראַנקרייך און שפּעטער איטאַליע גענומען אַרומקוקן זיך אויף נאָך ניט אַנעקסירטע לענדער מיט רוי=מאַטעריאַלן אָדער אויף אָריענטאַלישע לענדער, וואָס מען קאָן זיי מיט ריווח מאָדערניזירן.

אַזוי אַרום האָט זיך אָנגעהויבן אַ פרישער געיעג איבער גאָר דער וועלט נאָך לענדער, וואָס זיינען פּאָליטיש ניט=געשיצט, און נייע קאָנפליקטן און געשלעגן. מער ניט אַמעריקע איז געווען אויסגעשלאָסן פאַר די אַוואַנטוריסטן, געשיצט דורך דער מאָנראָ=דאָקטרינע. נאָענט לעבן אייראָפּע איז געווען דער קאָנטינענט פון אַפריקע, וואָס וועגן זיין נאַטור האָט מען נאָך גאָר ווינציק געוואוסט. אין יאָר 1850 איז גאַנץ אַפריקע נאָך געווען איינגעהילט אין אַ שוואַרצן סוד: באַקאַנט זיינען געווען נאָר עגיפּטן און די ברעג=לענדער. עס איז גענוג אַ קוק צו טאָן אַ קאַרטע פון יענע צייטן, בכדי צו זען, ווי ווינציק אייראָפּע האָט דעמאָלט געוואוסט. מען וואָלט באַדאַרפט האָבן אַזאַ גרויס בוך, ווי דאָס אונזעריקע, בכדי צו דערציילן ווי עס געהער צו זיין די הפלאדיקע געשיכטע פון די אַנטדעקערס און אַוואַנטוריסטן, וואָס האָבן די ערשטע דורכגעריסן אָט דעם נעפּל פון פינסטערניש, און פון די פּאָליטישע אַגענטן, אַדמיניסטראַטאָרן, סוחרים, קאָלאָניסטן און

וויסנשאַפטס=מענטשן, וואָס זיינען געגאַנגען אין זייערע שפּורן. עס איז אויפגעדעקט געוואָרן אַ נייע וועלט — אַ וועלט פון חידושדיקע מענטשן=ראַסעס, ווי די פּיגמייען, מאָדנע חיות, ווי די אָקאַפּי, אויסטערלישע פּירות און בלומען און אינזעקטן, שרעקלעכע קרענק, הפלאדיקע לאַנדשאַפטן פון וואַלד און בערג, גוואַלדיקע אָזערעס און ריזיקע טייכן. מען האָט אויך געפונען (אין זימבאַבווע) רעשטן פון אַ ציוויליזאַציע, וואָס איז פאַרשוואונדן, ניט איבערגעלאָזט נאָך זיך קיין זכר, אַן אַריינדרינג פון אַן אומבאַוואוסטן אַלטן פאָלק קיין דרום.

אין אָט דער נייער וועלט זיינען אַריינגעקומען די אייראָפּעער און האָבן געפונען, אַז עס געוועלטיקט דאָ דער אַראַבישער שקלאַפן=הענדלער מיט דער ביקס אין האַנט, און אַז דאָס לעבן פון די נעגערס איז צערודערט ביזן גרונט. אַרום 1900 איז שוין גאַנץ אַפריקע געווען אויסגעפאָרשט, אַרויפגעטראָגן אויף קאַרטעס, אָפּגעשאַצט און צעטיילט צווישן די אייראָפּעישע גרויס=מלוכות. ביי דער חלוקה זיינען אַרויסגעקומען אַסך קריגערייען און רייסערייען, און סוף=כל=סוף איז איטלעכע מלוכה געבליבן ניט צופרידן מיט איר חלק. אויף דעם וואויל=זיין פון די אָרטיקע אַיינגעבאָרענע האָט מען אין דער דאָזיקער מחלוקת גאָר ווינציק אַכט געלייגט. דער אַראַבישער שקלאַפן=הענדלער איז טאַקע געוואָרן אַיינגעצאַמט, הגם ניט אַרויסגעטריבן, אָבער דער גיעג נאָך גומי, וואָס איז געווען אַ ווילדער פּראָדוקט, וואָס די אַיינגעבאָרענע אין בעלגיש קאָנגאָ זיינען געווען געצוואונגען איבער געוואַלד צונויפצוקלייבן — דער קיניג פון די בעלגיער האָט מיט זיין אומרחמנותדיקער זשעדנעקייט צוגעטריבן דעם גיעג — און די צונויפשטויסן פון די ניט=געניטע אייראָפּעישע אַדמיניסטראַטאָרן מיט דער אַיינגעבאָרענער באַפעלקערונג האָבן געפירט צו מוראדיקע מעשי=אכזריות. קיין איין אייראָפּעישע גרויס=מלוכה האָט ניט קיין ריינע הענט אין דעם פּרט.

מיר קאָנען דאָ ניט דערציילן די פּרטים, ווי אַזוי גרויס=בריטאַניע האָט אין יאָר 1883 פאַרנומען עגיפּטן און איז דאָרט געבליבן, ניט געקוקט אויף דעם פאַקט, וואָס עגיפּטן איז טעכניש געווען אַ טייל פון דער טערקישער אימפּעריע, ניט ווי אַזוי עס איז שיר ניט געקומען אין יאָר 1893 צו אַ מלחמה צווישן גרויס=בריטאַניע און פראַנקרייך, בעת

אַ געווויסער פּאָלקאָווניק מאַרשאַן, וואָס איז דורכגעגאַנגען דורך אַפריקע פון מערבדיקן ברעג, האָט געפּרווט אין פאַשאָדאַ צו פאַרכאַפּן דעם אייבערשטן נילוס. אין אוגאַנדע האָבן פראַנצויזישע קאַטוילישע און ענגלישע אַנגליקאַנישע מיסיאָנערן פאַרשפּרייט אַ פאָרם פון קריסטנטום, וואָס איז אַזוי שטאַרק אָנגעזאַפּט געווען מיטן נאַפּאָלעאָנישן גייסט, און האָבן אַזוי קונציק אויסגעלערנט די שוואַרצע די ניואַנסן פון דער דאָקטרינע, אַז אין עטלעכע יאָר אַרום נאָך דעם אויפשטיין פון דער אייראָפּעישער ציוויליזאַציע איז מענגאָ, די הויפּטשטאָט פון אוגאַנדע, געווען אײַנגאַנצן אויסגעבעט מיט טויטע „פּראָטעסטאַנטן" און „קאַטויליקן", וואָס עס איז זיי געווען זייער שווער צו אונטערשיידן פון די לחלוטין ווילדע קריגסלייט פון אַלטן רעזשים.

מיר קאָנען אויך ניט דערציילן, ווי אַזוי די בריטישע רעגירונג האָט צוערשט דערלויבט די בורן, אָדער האָלענדישע קאָלאָניסטן, פון דעם אָרענדזש-טייך און פון טראַנסוואַל צו גרינדן אומפּאָהענגיקע רעפּובליקן אין די אינעווייניקסטע טיילן פון דרום-אַפריקע און האָט דערנאָך חרטה געהאַט און אַנעקטירט די רעפּובליק טראַנסוואַל אין יאָר 1877; ווי אַזוי די בורן פון טראַנסוואַל האָבן געקעמפט פאַר זייער פרייהייט און האָבן זי צוריקגעוואונען נאָך דער שלאַכט בײַ מעדזשאָבאַ היל (1881). מעדזשאָבאַ היל האָט ניט געלאָזט רוען די ענגלישע פּרעסע, וואָס האָט מיט דעם יאָרן-לאַנג געהעצט דאָס ענגלישע פאָלק. אין יאָר 1899 איז אויסגעבראָכן אַ מלחמה מיט די צוויי רעפּובליקן; זי האָט זיך געצויגן דריי יאָר און האָט אָן אַ שיעור אָפּגעקאָסט דעם ענגלישן פאָלק און האָט זיך געענדיקט דערמיט, וואָס ביידע רעפּובליקן האָבן זיך אונטערגעגעבן.

דער פּעריאָד פון זייער אונטערטעניקייט איז געווען אַ קורצער. אין יאָר 1907 איז געפאַלן די אימפּעריאַליסטישע רעגירונג, וואָס האָט זיי באַצוואונגען. די פּראָבלעם פון דרום-אַפריקע האָבן גענומען אין זייערע הענט די ליבעראַלן, און די דאָזיקע אַמאָליקע רעפּובליקן זיינען געוואָרן פאַרבונדן אין אַ פרייער און גערנוויליקער פאַראייניקונג מיט דער קאַפּ-קאָלאָניע און נאַטאַל צו איין קאָנפעדעראַציע פון אַלע מלוכות אין דרום-אַפריקע, ווי אַן אַליין זיך רעגירנדיקע רעפּובליק אונטער דער בריטישער קרוין.

אין אַ פערטל יאָרהונדערט איז די טיילונג פון אַפריקע געווען פאַרענדיקט. ניט אַנעקטירט זיינען געבליבן דאָ דריי לפי-ערך קליינע לענדער: ליבעריאַ, אַ ישוב פון באַפרייטע נעגער-שקלאַפן ביים מערבדיקן ברעג; מאַראָקאָ — אונטער אַ מוסלימישן סולטאַן; און אַבעסיניע, אַ באַרבאַריש לאַנד, מיט אַן אַלטער און איינגעטימלעכער פאָרם פון קריסטנטום, וואָס האָט מיט הצלחה פאַרטיידיקט איר אומאָפּהענגיקייט קעגן איטאַליע אין דער שלאַכט פון אַדאָוואַ אין יאָר 1896.

---

13. דער אינדישער פּרעצעדענט אין אַזיע.

עס איז שווער צו גלויבן, אַז אַ גרויסע צאָל מענטשן זאָלן מיט אַן אמת האָבן אָנגענומען, אַז די צעטיילונג פון אַפריקע דורך אייראָפּעישע מלוכות זאָל אַזוי בלייבן אויף שטענדיק; עס איז אָבער דער חוב פון היסטאָריקער צו פאַרצייכענען, אַז אַזוי טאַקע איז דאָס געווען אָנגענומען.

דער אייראָפּעישער גייסט פון נייצנטן יאָרהונדערט האָט פאַרמאָגט גאָר אַ פלאַכן היסטאָרישן הינטערגרונט, ער האָט קוים געהאַט אַ געפיל דערפאַר, אין וואָס באַשטייט דאָס אַ דויערנדיקע פּאָליטישע סיסטעם, און האָט קיין שום געוווינהייט פון קריטיק ניט געהאַט. קיינעם איז גאָרניט איינגעפאַלן, אַז די איבערהאַנט, וואָס די אייראָפּעישע גרויס-מלוכות האָבן איבער דעם איבעריקן טייל פון דער אַלטער וועלט אַדאַנק דער טעכנישער רעוואָלוציע, איז גאָר צייטווייליק. אין דער אמתן האָבן נאָר מענטשן, וואָס האָבן לחלוטין קיין השגה ניט וועגן די גרויסע מאָנגאָלישע באַצווינגונגען אין 13טן און 14טן יאָרהונדערט, געקאָנט מיינען, אַז אייראָפּע איז אויף שטענדיק זיכער מיט איר אָנפירנדיקער ראָלע צווישן דער מענטשהייט. די דאָזיקע מענטשן האָבן קיין חוש ניט געהאַט דערפאַר, אַז וויסנשאַפט און אירע רעזולטאַטן קאָנען אַריבערגעטראָגן ווערן פון איין פאָלק צום צווייטן. זיי האָבן זיך ניט פאָרגעשטעלט, אַז כינעזער קאָנען פירן וויסנשאַפטלעכע פאָרשונגען ניט ערגער, ווי פראַנצויזן און ענגלענדער. זיי האָבן זיך איינגערעדט, אַז אין מערב איז פאַראַן אַ באַזונדערער

אַיינגעבאָרענער שטרעב צו אינטעלעקטועלע נייסן, און אין מזרח–אַן אַיינגעבאָרענע פוילקייט און קאָנסערוואַטיזם, וואָס מחמת דעם מעגן די אייראָפּעער זיין זיכער, אַז זיי וועלן אויף שטענדיק באַהערשן די וועלט.

דער רעזולטאַט פון דער דאָזיקער משונהדיקער אַיינרייַדעניש איז געווען, אַז די פאַרשיידענע אייראָפּעישע אויסערן־מיניסטעריומס האָבן זיך ניט נאָר אָנגעזעצט אַרומצוקריגן זיך מיט די ענגלענדער פון וועגן די ווילדע און ניט קולטיווירטע שטרעקעס אויף דער ערד, נייערט זיי האָבן זיך אויך פירגענומען צו צעשניידן די באַפעלקערטע און ציוויליזירטע לענדער פון אַזיע, אַזוי ווי די דאָזיקע פעלקער וואָלטן אויך ניט געווען מער ווי רויער מאַטעריאַל פאַר דער עקספּלואַטאַציע פון די אייראָפּעער. דער פון אינעווייניק אומזיכערער, אָבער פון אויסווייניק גלענצנדיקער אימפּעריאַליזם פון דעם בריטישן רעגירנדיקן קלאַס אין אינדיע און די גרויסע קאָלאָניעס פון די האָלענדער אין מזרח־אינדיע, וואָס זיי האָבן זיי אַריינגעבראַכט גרויס עשירות, האָבן דערוועקט ביי די הערשנדיקע און האַנדלענדיקע קלאַסן פון די איבעריקע גרויס־מלוכות חלומות, אַז זיי קאָנען דאָס נעמלעכע אויפטאָן אין פּערסיע, אין דער צעפאַלנדיקער אָטאָמאַנישער אימפּעריע, אין הינטער־אינדיע, אין כינע און יאַפּאַן.

אין די לעצטע יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט איז געווען אָנגענומען, ווי דער לעזער קאָן זיך איבערצייגן דורך אַריינקוקן אין דער לויפיקער ליטעראַטור פון יענעם פּעריאָד, אַז עס איז אַ נאַטירלעכע און ניט אויסצומיידנדיקע זאַך, אַז גאָר די וועלט מוז אַרונטערפאַלן אונטער דער אייראָפּעישער הערשאַפט. מיט אַ מינע פון איינעם וואָס לאָזט זיך איינבעטן איז דער אייראָפּעער געווען גרייט צו טאָן די טובה און נעמען אויף זיך דאָס, וואָס מ״ר רעדיאַרד קיפּלינג האָט אָנגערופן „די משא פון וויסן מענטשן“ — דאָס הייסט די ממשלה איבער דער וועלט. די גרויסע מלוכות האָבן זיך אַריינגעלאָזן אין דער דאָזיקער אונטערנעמונג, צעקריגט און צעריסן איינע מיט די אַנדערע, ביי אַזאַ צושטאַנד, ווען זייער באַפעלקערונג אינדערהיים איז געווען האַלב געבילדעט אָדער אינגאַנצן אומגעלערנט, מיט וויסנשאַפטלעכער פאָרשונג האָבן זיך פאַרנומען אַ הייפל מענטשן, איינ אַ סך — עטלעכע טויזנט,

זייערע אינעווייניקסטע פּאָליטישע סיסטעמעס זיינען געווען אין אַ צושטאַנד פון שפּאַנונג אָדער גאָר קאָנוואולסיווער איבערקערעניש, זייער עקאָנאָמישע סיסטעם האָט קוים פונקציאָנירט און האָט זיך געהאַלטן אויף משקולת, און זייערע רעליגיעס זיינען שטאַרק געווען געפאַלן. אָט מיט אַזעלכע כוחות האָבן זיי דאָס געמיינט אונטערטעניק צו מאַכן די גרויסע באַפעלקערונג פון מזרח-אַזיע און האַלטן זי אונטער דער אייראָפּעיִשער הערשאַפט אויף לאַנגע יאָרן.

אַפילו נאָך בײַ היינטיקן טאָג זיינען אַ סך מענטשן ניט בכוח תופס צו זיין די גרונט-פאַקטן פון דער לאַגע. זיי פאַרשטייען ניט, אַז אין אַזיע איז דער דורכשניטלעכער מוח ניט אויף אַ האָר נידעריקער פאַרן דורכשניטלעכן מוח אין אייראָפּע; אַז די היסטאָריע באַווייזט, אַז די אַזיאַטן זיינען פונקט אַזעלכע גיבורים און איידעלע לייט און פונקט אַזוי מסוגל זיך מקריב צו זיין פאַר טובת הכלל און פונקט אַזוי פעיִק אויף אַ קאָלעקטיוון אַרויסטרעט, ווי אייראָפּעער; — און אַז אויף דער וועלט זיינען פאַראַן און עס מוזן אויך ווייטער זיין מער אַזיאַטן, איידער אייראָפּעער.

עס איז אַלעמאָל געווען שווער אָפּצוצאַמען פעלקער פון אַנאַנד, אַז דאָס וויסן זאָל זיך ניט דורכשלאָגן פון איינעם צום צווייטן. איצטער איז דאָס סתם ניט מעגלעך. בײַ מאָדערנע תנאים מוז די גאַנצע וועלט אין משך פון דער צייט ניט אַנדערש זיך אויסגלייכן בנוגע צו עקאָנאָמיק און בילדונג. בײַ היינטיקן טאָג קומט פאָר בײַ די אַזיאַטן אַן אינטעלעקטועלע און מאָראַלישע אויפלעבונג. דעם קלענערן אָפּשטאַנד פון אַ יאָרהונדערט צי מער קאָן מען דעריאָגן אין עטלעכע צענדליק יאָר. בײַ היינטיקן טאָג, למשל, זיינען אַנטקעגן איין ענגלענדער, וואָס קען גוט כינעזיש אָדער איז נעענטער באַקאַנט מיטן כינעזישן לעבן און דענקען, פאַראַן הונדערטער כינעזער, וואָס זיינען גוט באַהאַוונט אין אַלע זאַכן, וואָס די ענגלענדער וויסן.

דער באַלאַנס פון וויסן לטובת אינדיע איז אפשר נאָך גרעסער. אינדיע קיין בריטאַניע שיקט סטודענטן; בריטאַניע קיין אינדיע שיקט באַאַמטע — על-פּי-רוב מענטשן, וואָס זיינען ניט געניט אין וויסנשאַפטלעכער אַכטגעבונג. ניטאָ קיין שום אָרגאַניזאַציע פון סטודענטן, ווי סטודענטן, אויף אויסצופאָרשן די אינדיישע געשיכטע, אַרכעאָלאָגיע

און די לויפיקע ענינים, אָדער צו ברענגען געלערנטע אינדער אין קאָנטאַקט מיט בריטישע סטודענטן אין בריטאַניע.

זינט 1898 — דאָס יאָר, ווען דייטשלאַנד האָט פאַרכאַפּט קיאַאָ־טשאַו און בריטאַניע ווײ־האַי־ווײ, און רוסלאַנד האָט גענומען אין אַרענדע פּאָרט־אַרטור, — האָבן די געשעענישן אין כינע זיך אַ רוק געטאָן האַסטיקער, ווי ערגעץ אין אַן אַנדער לאַנד, חוץ יאַפּאַן. אַ גרויסע שנאה צו די אייראָפּעער האָט ווי אַ פלאַם אַרומגעכאַפּט גאַנץ כינע. עס איז אויפגעשטאַנען אַ פּאָליטישע געזעלשאַפט, די באָקסערס, וואָס זייער ציל איז געווען אַרויסצוטרייבן די אייראָפּעער, און אין יאָר 1900 זיינען אויסגעבראָכן גוואַלד־מעשים. דאָס איז געווען אַן אויסבראָך פון ווילדקייט און רציחה אויף גאָר אַן אַלט־פרענקישן שטייגער. אין יאָר 1900 האָבן די באָקסערס דערהרגעט 250 אייראָפּעער און, ווי מען זאָגט, קרוב צו 30.000 קריסטן. כינע איז געווען — שוין ניט דאָס ערשטע מאָל אין איר געשיכטע — אונטער דער ממשלה פון אַ קיסרינע אַן אלמנה. זי איז געווען אַן אומווויסנדיקע פרוי, נאָר מיט אַ שטאַרקן כאַראַקטער און נאָענט פאַרבונדן מיט די באָקסערס. זי האָט זיי אונטערגעהאַלטן און געשיצט יענע, וואָס האָבן אויסגעפירט רציחות אויף אייראָפּעער. דאָס אַלץ איז געווען אַ זאַך, וואָס האָט געקאָנט טרעפן אַן ערך אין יאָר 500 פאַר קר. קעגן די הונען.

דער ענין איז געקומען צו אַ קריזיס אין יאָר 1900. די באָקסערס האָבן אַלץ מער גענומען סטראַשען די אייראָפּעער אין כינע. עס זיינען געמאַכט געוואָרן פרוון צו שיקן מער אייראָפּעיש וואַך־מיליטער פאַר די אַמבאַסאַדעס אין פעקין, נאָר דאָס האָט נאָך פאַרגיכערט די זאַך. אַ זעלנער פון דער קיסרלעכער גוואַרדיע האָט דערשאָסן אין פעקין אויפן גאַס דעם דייטשן מיניסטער. האָבן די איבעריקע אויסלענדישע פאָרשטייער זיך צונויפגעקליבן און באַפעסטיקט זיך אין דעם קוואַרטאַל פון די אַמבאַסאַדעס און האָבן אויסגעהאַלטן אַ באַלעגערונג צוויי חדשים צייט. אַ פאַראייניקטער חייל פון 20.000 אייראָפּעער אונטער דער קאָמאַנדע פון אַ דייטשן גענעראַל האָט אַריינמאַרשירט קיין פעקין און באַפרייט די אַמבאַסאַדעס. די כינעזישע קיסרינע איז אַנטלאָפן קיין סיאַן־פו, דער אַלטער הויפטשטאָט פון טאַי־טסונג אין

שענסי. אייניקע איראָפּעיִשע זעלנער האָבן אָפּגעטאָן ווילדע מעשי-אכזריות קעגן דער כינעזישער ציווילער באַפעלקערונג. דאָס ברענגט צום מצב, לאָמיר זאָגן, פון 1850.

נאָך דער מעשה האָט רוסלאַנד צום טייל אַנעקטירט מאַנדזשוריע. די גרויס-מלוכות האָבן זיך צעקריגט צווישן אַנאַנד, און אין יאָר 1904 איז בריטאַניע אַריינגעדרונגען קיין טיבעט, וואָס ביז אַהער האָט דאָרט קיין איראָפּעער פּוס ניט געטאָרט קומען. אָבער איין זאַך איז געבליבן פאַרהוילן אינמיטן די דאָזיקע געשעענישן, און וואָס מחמת דעם באַקומען זיי גאָר אַן אַנדער פּנים, דאָס איז דער פאַקט, וואָס אין כינע באַווייזן זיך אַ גרויסע צאָל מענטשן, וואָס האָבן אַן איראָפּעיִשע בילדונג און איראָפּעיִש וויסן.

די באָקסער-באַוועגונג איז דערשטיקט געוואָרן, און באַלד באַווייזט זיך די ווירקונג פון אָט דעם נייעם פאַקטאָר: מען נעמט שמועסן וועגן אַ קאָנסטיטוציע (1906), עס ווערט פאַרבאָטן צו רויכערן אָפּיום, עס ווערן געמאַכט רעפאָרמעס אין פאָלקס-בילדונג. 1909 איז צו שטאַנד געקומען אַ קאָנסטיטוציע אויפן יאַפּאַנישן שטייגער, וואָס האָט געמאַכט פון כינע אַ באַגרענעצטע מאָנאַרכיע. כינע אָבער איז ניט געבויט לויטן מוסטער פון יאַפּאַן, און די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג איז ניט איינגעשטילט געוואָרן. יאַפּאַן האָט אין איר רעאָרגאַניזאַציע, אין הסכם מיט איר טעמפּעראַמענט, געווענדט די אויגן צום מאָנאַר-כיסטישן מערב, כינע אָבער האָט אַריבערקוקט אויף יענער זייט שטילן אָקעאַן. 1911 האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע כינעזישע רע-וואָלוציע. 1912 האָט דער קיסר אָפּגעדאַנקט, און די גרעסטע געמיינ-שאַפט אין דער וועלט איז געוואָרן אַ רעפּובליק. די מפּלה פון דעם קיסר איז געווען צוגלייך די מפּלה פון די מאַנטשוס, און דער מאָנ-גאָלישער צאָפּ, וואָס די כינעזער האָבן געטראָגן זינט 1644, האָט אויפגעהערט צו זיין אָבליגאַטאָריש פאַר זיי.

ביי היינטיקן טאָג מעג מען משער זיין מיט געוויסהייט, אַז אין כינע זיינען פאַראַן מער מענטשן מיט גייסט און מער מענטשן, וואָס אַרבעטן ערלעך לטובת דער מאָדערניזירונג און רעאָרגאַני-זירונג פון כינעזישן לעבן, ווי מיר געפינען אין וואָסער עס איז איינציקן איראָפּעיִשן פאָלק. כינע וועט באַלד האָבן אַ מאָדערניזירטע גוט

צוגעפאסטע שריפט, א פרעסע, נייע און גוטע אוניווערסיטעטן, א רעאָרגאַניזירטע אינדוסטריעלע סיסטעם און א וואַקסנדיקע קערפּער־שאַפט פון נאַטורוויסנשאַפטלעכע און עקאָנאָמישע פאָרשער. דער נאַ־טירלעכער פלייס און פעיקייט פון איר גרויסער באַפעלקערונג וועט זיך אַנטוויקלען צו א צוזאַמענאַרבעט אויף גלייכע תנאים מיט דער מערב־דיקער וועלט.

אמת, זי האָט נאָך דורכצומאַכן א סך אינעווייניקסטע שוועריקייטן; וועגן דעם קאָן קיין מענטש ניט משפטן. עס איז ניט אויסצו־מיידן א פּאַזים פון בירגער־קריג און מהומה. אָבער די צייט איז אפשר ניט אַזוי ווייט, ווען די פעדערירטע שטאַטן פון כינע וועלן צוזאַמען מיט די פּאַראייניקטע שטאַטן פון אַמעריקע און מיט א פּאַראייניקטער און באַרוטער אייראָפּע אויפהאַלטן אין איינעם דעם אָרגאַניזירטן שלום פון דער וועלט.

---

14. די געשיכטע פון יאַפּאַן.

נאָר דאָס ערשטע לאַנד, וואָס האָט געבראַכט ווידער צו מאַכט די אַזיאַטישע פעלקער, איז געווען ניט כינע, נאָר יאַפּאַן. מיר האָבן ביז אַהער דערציילט אין אונזער געשיכטע נאָר פון כינע. יאַפּאַן האָט ביז איצט געשפּילט א קליינע ראָלע אין דער דאָזיקער געשיכ־טע: איר אָפּגעזונדערטע ציוויליזאַציע האָט ניט געהאַט קיין צו גרויסן חלק אין אויספורעמען די מענטשלעכע גורלות; זי האָט געקראָגן א סך, אָבער געגעבן ווייניק. די לכתחילהדיקע איינוואוינער פון די יאַפּאַנישע אינזלען זיינען מסתמא געווען א צפונדיק פאָלק, ווייטע קרובים פון די נאָרדישע שבטים, די באַהאָרטע אַינוס. נאָר די איצטיקע יאַפּאַנער געהערן צו דער מאָנגאָלישער ראַסע. פיזיש זיי־נען זיי ענלעך צו די אַמעריקאַנער אינדיאַנער, און עס זיינען פאַ־ראַן א סך טשיקאַווע ענלעכקייטן צווישן דער פרעהיסטאָרישער טע־פּעריי און אַנדערע זאַכן פון יאַפּאַן מיט פערואַנישע פּראָדוקטן פון דעם מין. עס איז ניט אוממעגלעך, אַז זיי זיינען א נאָכשטראָם פון דער וואַנדערונג פון דער נעאָליטישער קולטור איבער דעם שטילן אָקעאַן,

אָבער עס קאָן זיין, אַז זיי האָבן אַריינגענומען אין זיך פון דרום-זייט אַ מאַלאַיִשן און אַפילו אַ נעגריטאָיִשן עלעמענט.

וואָס עס זאָל אויך זיין דער אָפּשטאַם פון די יאַפּאַנער, אָבער עס קאָן גאָר קיין ספק ניט זיין, אַז זייער ציוויליזאַציע, זייער שריפט, זייערע ליטעראַרישע און קינסטלערישע טראַדיציעס שטאַמען פון די כינעזער. זיי שווימען אַרויס פון באַרבאַרנטום אין צווייטן און דריטן יאָרהונדערט פון דער קריסטלעכער ערע, און איינס פון זייערע ערשטע טועכצן ווי אַ פאָלק אויסער זייער אייגענעם לאַנד איז געווען אַן אָנפאַל אויף קאָרעאַ אונטער אַ קיניגין דזשינגאָ, וואָס האָט, ווייזט אויס, געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין איינשטעלן זייער ציוויליזאַציע. זייער געשיכטע איז אַן אינטערעסאַנטע און ראָמאַנטישע. זיי האָבן אַנטוויקלט אַ פעאָדאַלע סיסטעם און אַ טראַדיציע פון ריטערטום. זייערע אָנפאַלן אויף קאָרעאַ און כינע זיינען אַ מזרחדיקער פּאַראַלעל צו די ענגלישע מלחמות אין פראַנקרייך.

יאַפּאַן איז צום ערשטן מאָל געקומען אין באַריר מיט אייראָפּע אין 16טן יאָרהונדערט. אין יאָר 1542 זיינען עטלעכע פּאָרטוגעזן געקומען אַהין אין אַ כינעזישער שיף, און 1549 האָט דאָרט אָנגעהויבן לערנען אַ יעזויטישער מיסיאָנער, פראַנסואַ קסאַוויע. די יעזויטישע באַריכטן שילדערן אַ לאַנד, וואָס איז שטאַרק פאַרוויסט דורך שטענדיקע פעאָדאַלע מלחמות. אַ שטיק צייט פלעגן די יאַפּאַנער פריינדלעך אויפנעמען אייראָפּעיִשע געסט, און קריסטלעכע מיסיאָנערן האָבן אַ סך מענטשן געטויפט. אַ געוויסער וויליאַם עדעמס, פון גילינגהעם אין קענט, איז געוואָרן אַ פאַרטרויטער בעל-יועץ ביי די יאַפּאַנער און האָט זיי געוויזן, ווי אַזוי צו בויען גרויסע שיפן. איצט האָט מען געקאָנט פאָרן אויף שיפן געבויט אין יאַפּאַן קיין אינדיע און פּערו.

דערנאָך האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרפּלאָנטערטע סיכסוכים צווישן די שפּאַנישע דאָמיניקאַנער, פּאָרטוגעזישע יעזויטן און ענגלישע און האָלענדישע פּראָטעסטאַנטן, און איטלעכער צד האָט געוואָרנט די יאַפּאַנער פאַר די שלעכטע פּאָליטישע כוונות פון די איבעריקע. בעת די יעזויטן האָבן געהאַט די ממשלה אין זייערע הענט, האָבן זיי גערודפט און באַליידיקט די בודיסטן מיט גרויס רישעות. די דאָזיקע מהומות האָבן זיך אויסגעמישט מיט די פעאָדאַלע קאָנפליקטן פון

יענער צייט. צום סוף זיינען די יאַפאַנער געקומען צו דער מסקנא, אַז די אייראָפעער מיט זייער קריסטנטום זיינען אַ אָנשיקעניש ניט אַריבער־צוטראָגן, אַז בפרט דאָס קאַטוילישע קריסטנטום איז אַ דעקטוך פאַר די פּאָליטישע חלומות פון פויפּס און פון דער שפּאַנישער מאָנאַרכיע — וואָס האָט שוין דעמאָלט געהאַט פאַרנומען די פיליפינען־אינזלען. האָט מען גענומען רודפן קריסטן, ביז מען האָט זיי אין גאַנצן פאַרטריבן. אין יאָר 1638 איז יאַפּאַן, חוץ איין שלימזלדיקער האָלענדישער פאַקטאָריע אויפן פיצינקן אינזעלע דעשימאַ אין האַפן פון נאַגאַסאַקי, געוואָרן לחלוטין פאַרשלאָסן פאַר אייראָפעער, און איז געבליבן געשלאָסן איבער 200 יאָר.

די האָלענדער אין דעשימאַ האָבן געהאַט אויסצושטיין אַ סך דערנידערונגען. זיי האָבן ניט געטאָרט פאַרקערן מיט קיין איין יאַפּאַנער, חוץ די ספּעציעלע באַאַמטע, וואָס זיינען באַשטימט געוואָרן צו האָבן מיט זיי צו טאָן. אין משך פון צוויי יאָרהונדערטער זיינען די יאַפּאַנער געבליבן פולקום אָפּגעשניטן פון דער איבעריקער וועלט, אַזוי ווי זיי וואָלטן געלעבט אויף אַן אַנדער פּלאַנעטע. עס איז געווען פאַרבאָטן צו בויען גרעסערע שיפן, ווי אַזעלכע וואָס מען פאָרט אויף זיי אַרום די ברעגעס. קיין איין יאַפּאַנער האָט ניט געטאָרט פאָרן קיין אויסלאַנד, קיין איין אייראָפעער האָט ניט געטאָרט אַריינקומען קיין יאַפּאַן.

אין משך פון צוויי יאָרהונדערטער איז יאַפּאַן געבליבן אויסער דעם הויפּט־שטראָם פון דער געשיכטע. זי האָט געלעבט אין אַ צושטאַנד פון אַ מאָלערישן פעאָדאַליזם, באַלעבט דורך בלוטיקע קריגערייען. די סאַמוראַי אָדער קריגס־לייט און די אַדללייט און זייערע משפחות, וואָס האָבן באַטראָפן קוים פינף פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג, האָבן טיראַניש געוועלטיקט אָן באַגרענעצונג איבער דעם איבעריקן טייל פון דער באַפעלקערונג. אַלע מענטשן פון פאָלק האָבן געמוזט פאַלן אויף די קני, ווען אַן אַדלמאַן איז געגאַנגען פאַרביי; אַרויסווייזן דעם קלענסטן סימן פון אומכבוד איז געווען אַ ריזיקע צו ווערן דערהרגעט אויפן אָרט דורך זיינע סאַמוראַי. די אויסדערוויילטע קלאַסן האָבן געפירט אַ לעבן פון ראָמאַנטישע אַוואַנטורעס, אָן אַ פונק פון עפּעס נייס. זיי האָבן געליבט, געשאָכטן מענטשן און נאָכגע־

יאָגט זיך נאָך דעם פּוסטן כּבוד פון אַן אַדל-קאַסטע. די אינטעליגענטע מענטשן צווישן זיי איז די גאַנצע מעשה שטאַרק געווען נימאס. מיר מעגן זיך פאָרשטעלן די פּיין פון אַ וויסנסדאָרשטיקן גייסט, וואָס איז אויסגעגאַנגען צו פאָרן אין ערגעץ און זען, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך, נאָר ער איז געווען אײַנגעשפּאַרט אויף די דאָזיקע אינזלען פון פּוסטן ראָמאַנטיזם.

בינתים האָט די גרויסע וועלט אין דרויסן זיך אַלץ מער אויסגעשפּרייט און האָט זיך אַלץ מער אָנגענומען מיט מאַכט. עס זײַנען געוואָרן אַלץ אָפטער אויסטערלישע שיפן, וואָס פאָרן פאַרבײַ די יאַפּאַנישע ברעג-שפּיצן; טיילמאָל פלעגן פרעמדע שיפן אונטערגיין בײַ די ברעגעס, און מען פלעגט די שיפסלײַט אַרויסראַטעווען אויפן ברעג. דורך דעשימאַ, זייער איינציקן פאַרבונד מיט דער אויסווייניקסטער וועלט, זײַנען אָנגעקומען התראות אָנצוזאָגן, אַז יאַפּאַן איז אָפּגעשטאַנען פון דער מאַכט פון דער מערבדיקער וועלט. אין יאָר 1837 איז אַרײַנגעשוואומען אין דער בוכטע פון יעדאָ אַ שיף, וואָס האָט געטראָגן אַן אויסטערלישן פלאַג מיט שטרײַפן און שטערן; די שיף האָט געבראַכט עטלעכע יאַפּאַנישע ים-לײַט, וואָס זי האָט זיי געפונען ווײַט פאַרטריבן אין גרויסן אָקעאַן אַרײַן. מען האָט זי אָפּגעטריבן דורך אַ האַרמאַטן-שאָס.

דער זעלביקער פלאַג האָט זיך באַלד באַוויזן אויף אַנדערע שיפן. איין שיף איז אין יאָר 1849 געקומען בעטן אַרויסצולאָזן פרײַ אַכצן אַמעריקאַנער ים-לײַט, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון אַן אונטערגעגאַנגענער שיף. שפּעטער, אין יאָר 1853, זײַנען געקומען פיר אַמעריקאַנישע קריגס-שיפן אונטער דער קאָמאַנדע פון פּערי און האָבן ניט געוואָלט זיך לאָזן אָפּטרײַבן. זיי האָבן זיך געאַנקערט אין פאַרבאָטענע וואַסערן און האָבן געשיקט שלוחים צו די צוויי מושלים, וואָס האָבן אין יענער צײַט געהערשט צוזאַמען איבער יאַפּאַן. אין יאָר 1854 איז פּערי געקומען צוריק מיט צען שיפן, חידושדיקע שיפן, געטריבן דורך דאַמף און באַוואָפנט מיט גרויסע האַרמאַטן, און ער האָט פאָרגעלייגט די יאַפּאַנער, זיי זאָלן אָנהייבן האַנד-

לען און פאַרקערן מיט די אַמעריקאַנער. די יאַפּאַנער האָבן קיין כּוח ניט געהאַט צו זאָגן ניין. ער איז אַראָפּ אויפן ברעג מיט אַוואַך פון 500 מאַן, בכדי צו חתמען אַן אָפּמאַך. מאַסן מענטשן, וואָס האָבן מיט די אייגענע אויגן געוואָלט זען די מאָדנע פרעמדע, האָבן אויפגעוואַרט אויף די דאָזיקע באַזוכערס פון דער אויסווייניקסטער וועלט, בעת זיי האָבן מאַרשירט דורך די גאַסן פון שטאָט.

נאָך די אַמעריקאַנער זיינען געקומען מיט די זעלביקע פאָדערונגען רוסלאַנד, האָלאַנד און בריטאַניע. אויסלענדער זיינען אַריין אין לאַנד, און עס האָבן זיך געמאַכט סיכסוכים צווישן זיי און צווישן יאַפּאַנישע שטאָלצע אַדללייט. אין אַ גאַסן-געשלעג איז דערהרגעט געוואָרן אַ בריטישער אונטערטאַן, און די ענגלענדער האָבן באָמבאַרדירט אַ יאַפּאַנישע שטאָט (1863). אַ גרויסער פּריץ, וואָס זיינע מאַיאָנטקעס האָבן באַהערשט דעם דורכגוס פון שימאָנאָסעקי, האָט געהאַלטן פאַר פּאַסיק צו שיסן אויף אויסלענדישע שיפן. האָט זיך צונויפגעקליבן אַ פלאָט פון ענגלישע, פראַנצויזישע, האָלענדישע און אַמעריקאַנער שיפן און זיי האָבן צעשאָסן זיינע באַטערייעס און צעטריבן זיינע זעלנערס. צולעצט האָט אַ פאַראייניקטע עסקאַדרע, וואָס האָט זיך געאַנקערט ביי קיאָטאָ (1865), געצוואונגען צו ראַטיפיצירן אַן אָפּמאַך, וואָס האָט געעפנט יאַפּאַן פאַר דער וועלט.

דורך די דאָזיקע געשעענישן זיינען די יאַפּאַנער שטאַרק דערנידעריקט געוואָרן, און עס האָט דעם פּנים, אַז פעלקער קאָנען געראטעוועט ווערן דורך אַזאַ מין דערנידעריקונג. מיט אַן ענערגיע און אינטעליגענץ ממש אַ חידוש האָבן זיי זיך גענומען צו דערהויבן זייער קולטור און אָרגאַניזאַציע צו דער מדרגה פון די אייראָפּעישע גרויס-מלוכות. קיין מאָל אין דער געשיכטע האָט אַ פאָלק ניט געמאַכט אַזאַ גרויסן שפּרייז, ווי יאַפּאַן. אין יאָר 1866 איז זי נאָך געווען אַ מיטלעלטערלעך פאָלק, אַ פאַנטאַסטישע קאַריקאַטור פון עקסטרעם ראָמאַנטישן פעאָדאַליזם, אין 1899 איז זי שוין געווען אַ פאָלק פון מערבדיקער קולטור מיט אַלע קליפּערלעך, אויף איין מדרגה מיט די אַנטוויקלטסטע אייראָפּעישע מלוכות, און אַ סך ווייטער אַוועק פון רוסלאַנד. זי האָט צו נישט געמאַכט די מיינונג, אַז אַזיע מוז אויף שטענדיק בלייבן הינטערשטעליק לגבי אייראָפּע. לגבי איר פּראָגרעס

האָט דער אייראָפּעישער פּראָגרעס געמוזט אויסווייזן, ווי קוים וואָס ער רירט זיך.

מיר קאָנען דאָ ניט דערציילן די פּרטים פון דער מלחמה פון די יאַפּאַנער מיט די כינעזער אין די יאָרן 1894 — 95. זי האָט באַוויזן, ווי ווייט יאַפּאַן איז אַוועק אין דעם איבערנעמען די מערבדיקע קולטור. זי האָט געהאַט אַ גוטע אַרמיי לויטן מערבדיקן מוסטער און אַ קליינעם, אָבער ענערגישן פלאָט. בריטאַניע און די פאַראייניקטע שטאַטן האָבן שוין געוואוסט צו שאַצן דעם באַטייט פון איר אויפ-

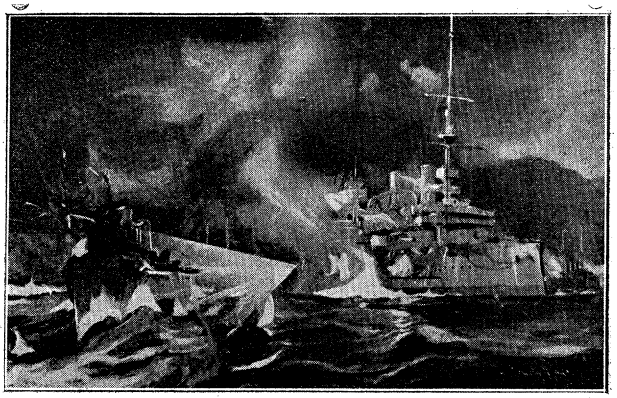

די ערשטע אַטאַקע אויף פּאָרט-אַרטור. די רוסישע שלאַכט-שיף „צעסאַרע-וויטש" ווערט געטראָפן פון אַ יאַפּאַנישער טאָרפּעדאָ, 8 פעברואַר 1904.

לעבונג און זיינען זיך באַגאַנגען מיט איר אַזוי ווי זי וואָלט געווען אַן אייראָפּעישע מלוכה. נאָר דאָס האָבן ניט פאַרשטאַנען אַנדערע מלוכות, פאַרטאָן אין דעם געיעג נאָך נייע אינדיעס אין אַזיע. רוסלאַנד האָט זיך גערוקט דורך מאַנדזשוריע קיין קאָרעאַ, פראַנקרייך האָט זיך געהאַט איינגעפעסטיקט ווייט אין דרום-זייט אין טאָנקין און אַנאַם, דייטשלאַנד האָט אויסגעהונגערט אַרומגעשנאָרעט, זוכנדיק עפּעס אַן אָרט צו שטעלן אַ פוס. די דאָזיקע דריי מלוכות האָבן געוואָלט אויסקלינגען אַזוי, אַז יאַפּאַן זאָל גאָרנישט געווינען פון דער כינעזישער

מלחמה, און בפרט האָבן זיי ניט געוואָלט דערלאָזן, אַז יאַפּאַן זאָל פאַרנעמען וואָסערע פּונקטן, וואָס באַהערשן דעם יאַפּאַנישן ים. יאַפּאַן איז געווען אויסגעמאַטערט דורך דעם כינעזישן קריג, און זיי האָבן איר געסטראַשעט מיט קריג.

אין יאָר 1898 האָט דייטשלאַנד זיך אַריינגעכאַפּט אין כינע: אונטער דעם אויסרייד, וואָס עס זיינען דערהרגעט געוואָרן צוויי מיסיאָנערן, האָט זי צוגענומען אַ טייל פון דער פּראָווינץ שאַנג-טונג. דערויף האָט רוסלאַנד פאַרכאַפּט דעם האַלב-אינזל ליאַאָ-טונג, האָט אַרויסגעריסן ביי כינע דעם הסכם אויף צו דערפירן איר סיבירער אַייזנבאַן ביז קיין פּאָרט-אַרטור, און אין יאָר 1900 האָט זי פאַרנומען מאַנדזשוריע. בריטאַניע האָט ניט געקאָנט ביישטיין דעם נסיון צו טאָן דאָס נעמלעכע, און האָט פאַרכאַפּט דעם האַפן וויי-האַי-וויי (1898).

וואָס פאַר אַן אומרו דאָס האָט באַדאַרפט דערוועקן ביי איטלעכן אינטעליגענטן יאַפּאַנער, איז קלאָר פאַר איטלעכן, וואָס וואַרפט נאָר אַ בליק אויף דער קאַרטע. דאָס האָט געפירט צו אַ מלחמה מיט רוסלאַנד, וואָס צייכנט אָן אַן עפּאָכע אין דער געשיכטע פון אַזיע, דעם סוף פון דעם פעריאָד פון אייראָפּעישן זיך-איבערנעמען. דאָס רוסישע פאָלק איז, פאַרשטייט זיך, ניט געווען שולדיק אין דעם וואָס עס איז געשען. עס האָט גאָרנישט ניט געוואוסט פון דער דאָזיקער פאַרדרייעניש, וואָס מען מאַכט אָן אין זיין נאָמען אויף יענער עק וועלט. אויך די קליגערע מלוכה-לייט זיינען געווען קעגן די דאָזיקע נאַרישע אַוואַנטורעס. נאָר דעם צאַר האָט אַרומגערינגלט אַ קליקע פינאַנסיעלע באַנדיטן, דערין האָבן געשטעקט אויך די גרויספירשטן, זיינע שוועסטערקינדער. זיי האָבן געהאַט שטאַרק אויסגעשטעלט אויף די רווחים, וואָס זיי וועלן אַרויסציען פון אויסרויבן כינע און מאַנדזשוריע, און זיי האָבן ניט געוואָלט דערלאָזן קיין שום אָפּלייג. אַזוי האָט יאַפּאַן גענומען שיקן איבערן ים גרויסע אַרמייען קיין פּאָרט-אַרטור און קאָרעאַ, און אָן אַ צאָל וואַגאָנעס רוסישע פּויערים זיינען געשיקט געוואָרן איבער דער סיבירישער אַייזנבאַן, כדי צו שטאַרבן אין די ווייטע שלאַכט-פעלדער.

די רוסן, וואָס האָבן געהאַט אַ שלעכטע אָנפֿירונג און גנבֿהשע קריגס=פֿאַרזאָרגונג, זיינען געשלאָגן געוואָרן סיי אויפֿן ים און סיי אויף דער יבשה. דער רוסישער באַלטישער פֿלאָט איז אַרומגעשוואומען אַרום דרום=אַפֿריקע, און איז צעקלאַפּט און צעשטערט געוואָרן אין דעם דורכגאַנג פֿון צוסימאַ. אַ רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג צווישן די מאַסן אין רוסלאַנד, וואָס זיינען געוואָרן שטאַרק דערצערנט איבער אָט דער ווייטער און אומזיניקער שחיטה, האָט געצוואונגען דעם צאַר צו ענדיקן די מלחמה (1905). ער האָט ווידער אָפּגעגעבן דעם דרומדיקן טייל פֿון סאַכאַלין, וואָס רוסלאַנד האָט פֿאַרכאַפּט אין יאָר 1875, האָט עוואַקוירט מאַנדזשוריע און געלאָזט יאַפּאַן פֿאַרנעמען קאָרעאַ. דער ווייסער מענטש האָט אָנגעהויבן אָפּצוגעבן זיין רויב אין מזרח=אַזיע. נאָר דייטשלאַנד האָט עטלעכע יאָר נאָך געהאַלטן פֿאַר זיך קיאַאָ=טשאַו.

---

15. דער סוף פֿון פּעריאָד פֿון קאָלאָניאַלן אויסשפּרייט.

מיר האָבן שוין פֿאַרצייכנט, ווי עס איז צעקלאַפּט געוואָרן די אונטערנעמונג פֿון איטאַליע אין אַבעסיניע אין דער שרעקלעכער שלאַכט פֿון אַדאָוואַ (1896), וואָס אין איר זיינען דערהרגעט געוואָרן איבער 3.000 איטאַליענער, און איבער 4.000 גענומען געפֿאַנגען. דער פֿאַזיס פֿון אימפּעריאַליסטישן אויסשפּרייט אויפֿן חשבון פֿון אָרגאַניזירטע ניט=אייראָפּעיִשע מלוכות איז באַשיימפּערלעך געקומען צום סוף. די אַזוי אויך גענוג האַרבע פּאָליטישע און סאָציאַלע פּראָבלעמעס פֿון גרויס=בריטאַניע, פֿראַנקרייך, שפּאַניע, איטאַליע, דייטשלאַנד און רוסלאַנד זיינען געוואָרן נאָך מער פֿאַרפּלאָנטערט מיט די ענינים פֿון היפּשע פֿרעמדע באַפֿעלקערונגס=מאַסן, וואָס האָבן זיך ניט געלאָזט אַסימילירן און ניט גרינג רעגירן. גרויס=בריטאַניע האָט געהאַט עגיפּטן (הגם נאָך ניט פֿאָרמאַל אַנעקטירט), אינדיע, בירמאַ און פֿאַרשיידענע אַנדערע קלענערע פּראָבלעמעס, ווי מאַלטאַ און שאַנכאַי. פֿראַנקרייך האָט אַרויפֿגעלאָדן אויף זיך, חוץ טוניס און

אַלושיר, נאָך טאַנקין און אַנאַם. שפּאַניע האָט זיך געהאַט פאַרפּלאָנטערט אין מאַראָקאָ. איטאַליע האָט געפונען פאַר זיך אַ פּאַרדרייעניש אין טריפּאָלי. און דער דייטשער קאָלאָניאַלער אימפּעריאַליזם, הגם זיין „ווינקעלע אויף דער זון" האָט אויסגעוויזן אַן אָרעמס, האָט דאָך געטרייסט זיך מיט דעם געדאַנק, וואָס פאַר אַ נוצן ער קאָן האָבן פון אַ צוקונפטיקער מלחמה מיט די יאַפּאַנער איבער קיאַאָ־טשאַו.

אַלע די דאָזיקע „אונטערטעניקע" לענדער האָבן געהאַט אַ באַפעלקערונג, וואָס איז אין אינטעליגענץ און בילדונג ניט אויף קיין סך נידעריקער פון דער באַפעלקערונג פון הערשנדיקן לאַנד. עס האָט גאָר אַנדערש ניט געקאָנט געמאָלט זיין, ווי אַז אין איטלעכן לאַנד אַזעלכן האָט זיך געמוזט אַנטוויקלען אַן אָרטיקע פּרעסע, אַ קאָלעקטיווע איינגעבאַוואוסטזיין און די פאָדערונג פון אַן אַליינרעגירונג. און די מלוכה־לייט פון איראָפּע זיינען געווען צופיל אַריינגעטאָן אין דעם עסק צו פאַרכאַפּן די פרעמדע לענדער, אַז זיי זאָלן האָבן וואָסערע קלאָרע פאָרשטעלונגען מכּוח דעם, וואָס וועלן זיי טאָן מיט זיי, נאָכדעם ווי זיי וועלן דאָס שוין האָבן.

אַז די מערבדיקע דעמאָקראַטיעס זיינען אויפגעשטאַנען צו פריי־הייט, האָבן זיי אַנטדעקט, אַז זיי זיינען „אימפּעריעס", און זיינען געווען שטאַרק פאַרחידושט און געפּלעפט דורך דער דאָזיקער אַנטדעקונג. דער מזרח פלעגט קומען אין די מערבדיקע הויפּטשטעט אַריין מיט מאָדנע פאָדערונגען. אין לאָנדאָן האָט דער געוויינטלעכער ענגלענדער, וואָס אים איז גענוג אָנגעדולט געווען דער קאָפּ מיט אייגענע זאָרג, מיט שטרייקן, מיט עקאָנאָמישע רעטענישן, מיט פראַגעס פון נאַציאָנאַליזאַציע, מוניציפּאַליזאַציע וכדומה, געפונען זיך מיט אַמאָל פאַר נייע דאגות. אויף זיינע עפנטלעכע פאַרזאַמלונגען האָט ער גענומען טרעפן זיך מיט אַ גרויסער און אַלץ וואַקסנדיקער צאָל שוואַרצלעכע דזשענטללייט אין טורבאַנעס, פעסקעס און אַנדערע מאָדנע קאָפּצודעקן, וואָס אַלע האָבן מער ווייניקער געטענהט דאָס נעמלעכע: „גוט, איר האָט אונז צוגענומען. די רעגירונג, וואָס פאַרטרעט אייער פאָלק, האָט צעשטערט אונזער אייגענע רעגירונג און לאָזט אונז ניט שאַפן קיין נייע. וואָס אָבער האָט איר בדעה צו טאָן מיט אונז?"

---

16. דער בריטישער אימפּעריאַליזם 1914.

מיר ווילן דאָ בקיצור פֿאַרצייכענען דעם פֿאַרשיידנאַרטיקן כאַראַקטער פֿון די איינציקע באַשטאַנדטיילן פֿון דער בריטישער אימפּעריע אין יאָר 1914. זי איז געווען און איז אַן איינציקאַרטיקע פּאָליטישע קאָמבינאַציע; אַזוינס האָט נאָך קיין מאָל פֿריער ניט עקסיסטירט. זי איז אַ גרעסערע און אַ מער קאָמפּליצירטע זאַך, ווי אַזעלכע נאַציאָנאַלע מלוכות, ווי פֿראַנקרייך, האָלאַנד אָדער שוועדן.

געמעל פֿון גאָיאַ: פּאָרטרעט פֿון דאָנאַ איזאַבעל קאָרבאָ.

דער שפּיץ און דער צענטער פֿון דער גאַנצער סיסטעם איז געווען די „געקרוינטע רעפּובליק“ פֿון די פֿאַראייניקטע בריטישע קיניגרייכן, איינגעשלאָסן דערין (קעגן דעם ווילן פֿון אַ גרויסן טייל פֿון דער אירישער באַפֿעלקערונג) אויך אירלאַנד. דער רוב פֿון בריטישן פּאַרלאַמענט, וואָס איז צונויפֿגעשטעלט פֿון די דריי פֿאַראייניקטע פּאַרלאַמענטן פֿון ענגלאַנד, שאָטלאַנד און אירלאַנד, האָט באַשטימט

די פירערשאַפט, דעם כאַראַקטער און די פּאָליטיק פון מיניסטע־ריום, און באַשטימט האָט ער דאָס אין גרויסן און גאַנצן לויט סברות, וואָס זיינען געווען געדרונגען פון דער בריטישער היימישער פּאָליטיק. אָט דאָס מיניסטעריום איז טאַקע געווען די פּאַקטישע רעגירונג איבער דעם גאַנצן איבעריקן טייל פון דער אימפּעריע, און אין זיין מאַכט איז געלעגן מלחמה און שלום.

אין דער צווייטער ריי לויט דעם פּאָליטישן באַטייט נאָך די בריטישע מלוכות זיינען געווען די „געקרוינטע רעפּובליקן" אַוסטראַליע, קאַנאַדע, ניו־פאַונדלענד (די עלטסטע בריטישע קאָלאָניע, 1583), ניי־זעלאַנד און דרום־אַפריקע, — אַלע פּאַקטיש אומאָפּהענגיקע און אַליין זיך רעגירנדיקע מלוכות, פאַרבונדן מיט גרויס־בריטאַניע, נאָר איטלעכע מיט אַ פאָרשטייער פון דער קרוין, באַשטימט פון דער צענטראַלער רעגירונג.

ווייטער גייט די אינדישע אימפּעריע, וואָס איז אַ פאַרגרע־סערטע אימפּעריע פון דעם גרויס־מאָגול, מיט אַלע מלוכות אָפּ־הענגיק פון איר אָדער אונטער איר פּראָטעקטאָראַט, וואָס גרייכט אַצינד פון בעלודזשיסטאַן ביז קיין בירמאַ און נעמט אַריין אויך אַדען ביים רויטן ים. אין דער דאָזיקער גרויסער אימפּעריע האָט די בריטישע קרוין און דאָס אינדישע מיניסטעריום (אונטערן קאָנ־טראָל פון פּאַרלאַמענט) געשפּילט די ראָלע פון דער אַמאָליקער טורק־מענישער דינאַסטיע.

דערנאָך די צווייטיקע הערשאַפט איבער עגיפּטן, וואָס איז נאָמינאַל געווען אַ טייל פון דער טערקישער אימפּעריע און געהאַט נאָך אַן אייגענעם מאָנאַרך, דעם כעדיוו, אָבער זי איז געווען אונטער דער דעספּאָטישער רעגירונג פון עגיפּטישע באַאַמטע*.

דערנאָך די נאָך מער צווייטיקע „ענגליש־עגיפּטישע" פּראָ־ווינץ סודאַן, וואָס איז פאַרנומען און רעגירט געוואָרן בשותפות דורך דער בריטישער און עגיפּטישער רעגירונג.

---

* עגיפּטן איז געוואָרן אין יאָר 1922 אַ כלומרשט אומאָפּהענגיק קיניג־רייך אין „בונד" מיט בריטאַניע.

דערנאָך אַ צאָל טיילווייז אַליין-זיך-רעגירנדיקע געמיינשאַפטן, טייל לכתחילהדיקע ענגלישע ישובים און טייל ניט, מיט געקליבענע געזעצגעבערישע קערפּערשאַפטן און מיט אַ באַשטימטן אויספיר-אָרגאַן, אַזעלכע ווי מאַלטאַ*, יאַמאַיקאַ, די באַהאַמאַ-אינזלען, בערמודאַ-אינזלען.

דערנאָך גייען די קרוין-קאָלאָניעס, וואָס אין זיי איז די בריטישע היים-רעגירונג (דורך דעם קאָלאָניעס-מיניסטעריום) געוואָרן אַן אויטאָקראַטיע, ווי אין ציילאָן, טרינידאַד און פידזשי (וואו עס איז געווען אַ באַשטימטער ראַט) און גיבראַלטאַר און ס"ט העלענע (וואו עס איז געווען אַ גובערנאַטאָר).

דערנאָך גייען גרויסע שטרעקעס פון (דער עיקר) טראָפּישע לענדער, וויכטיק ווי ערטער פון רוי-מאַטעריאַלן, מיט פּאָליטיש שוואַכע און ניט-ציוויליזירטע אָרטיקע געמיינשאַפטן, וואָס זיינען נאָמינאַל פּראָטעקטאָראַטן, און פּאַקטיש ווערן זיי רעגירט דורך אַן איבער-קאָמיסאַר, געשטעלט איבער אָרטיקע הויפּטלייט (אַזוי ווי אין באַזוטאָ-לאַנד) אָדער איבער אַ טשאַרטער-געזעלשאַפט (אַזוי ווי אין ראָדעזיע). אין טייל פאַלן זיינען די דאָזיקע קאָלאָניעס פאַרנומען געוואָרן דורך דער באַמיונג פון דעם אויסערן-מיניסטעריום, אין טייל פאַלן דורך דעם קאָלאָניאַל-מיניסטעריום, אין טייל פאַלן דורך דעם אינדישן מיניסטעריום, נאָר אין גרעסטן טייל פאַלן האָט דאָס קאָלאָניאַל-מיניסטעריום געטראָגן די אחריות פאַר זיי.

עס איז דעריבער קלאָר, אַז קיין מיניסטעריום און קיין איין מוח האָט קיין מאָל ניט תופס געווען די בריטישע אימפּעריע ווי אַ גאַנצע. זי איז געווען אַן אויסמיש פון אָנוואַקסן און זאַמלונגען, לחלוטין פאַרשיידן פון דעם, וואָס איז פריער ווען עס איז אָנגערופן געוואָרן אימפּעריע.

זי האָט גאַראַנטירט שלום און זיכערקייט איבער ווייטע שטרעקעס. מחמת דעם איז זי געוואָרן אונטערגעהאַלטן פון אַ סך מענטשן צווישן די „אונטערטעניקע" פעלקער — ניט געקוקט אויף די פיל

---

* מאַלטאַ איז, זינט דער 1920 פאַרעפנטלעכטער קאָנסטיטוציע, פאַקטיש געוואָרן אַן אויטאָנאָמע קאָלאָניע.

אונטערדריקונגען און עוולות מצד דער אָרטיקער רעגירונג און ניט געקוקט אויף דער פּאָראַכטונג מצד אַ טייל פון ענגלישן פּובליקום.

פונקט ווי די „אַטענישע אימפּעריע“, איז זי אַן אימפּעריע איבער ימים; אירע וועגן זיינען ים־וועגן און איר אַלגעמיינער פּאַר־בּונד איז דער בּריטישער פלאָט. פונקט ווי אַלע אימפּעריעס, איז איר צוזאַמענהאַנג אָפּהענגיק פיזיש פון אַ מעטאָדע פון פאַרקער. די אַנטוויקלונג פון ים־פּאַרעריי, שיף־בּוי און דאַמף־שיפן צווישן 16טן און 19טן יאָרהונדערט האָט דעם דאָזיקן „בּריטישן שלום“ גע־שאַפן. אויב עס וועט זיך אַנטוויקלען לופט־פליערײ אָדער אַ גיכער טראַנספּאָרט איבער דער יבשה, אָדער אונטערוואַסער־שיפעריי, דע־מאָלט וועט דער דאָזיקער שלום און זיכערקייט שטיין אין סכּנה.

17. מאָלעריי, סקולפּטור און אַרכיטעקטור אין ניינצנטן יאָרהונדערט.

מיר האָבּן געשריבּן וועגן ניינצנטן יאָרהונדערט, מחמת דאָס איז אַ באַקוועמער און אָנגענומענער טערמין, נאָר עס בּאַדאַרף זיין קלאָר פּאַר דעם לעזער, אַז דער פּעריאָד, וואָס דאָס קאַפּיטל נעמט אַרום, איז ניט פון 1800 בּיז 1900, נאָר פון 1815 בּיז 1914. צווישן די דאָזיקע צוויי דאַטעס זיינען ניט געווען קיין גרויסע קאַטאַסטראָפעס, קיין גרויסער איבּערבּראָך. די שינויים, וואָס זיינען פאָרגעקומען, זיינען אמת געווען גאַנץ היפּשע, אָבער ניט זיי זיינען געקומען פּלוצים און ניט זיי זיינען געווען אין וואָסער פּרט איבּערקערעריש אין דעם אַלגעמיינעם פּראָצעס.

איידער מיר בּאַטראַכטן דעם גרויסן בּראָך, וואָס מיט אים האָט זיך געענדיקט דאָס דאָזיקע יאָרהונדערט פון פּראָגרעס און ער־פינדונג, וועט זיין גוט צו געבּן אין דריי פּאַראַגראַפן די קורצע שילדערונג פון די קינסטלערישע פאָרמען, וואָס אין זיי האָט דער דאָזיקער פּעריאָד זיך אויסגעדריקט. מיר האָבּן שוין בּאַהאַנדלט די אַנטוויקלונג פון זיין נאַטורוויסנשאַפט און זיין פּאָליטישער פילאָסאָפיע. מיר וועלן איצט וואַרפן אַ בּליק אויף זיין פּלאַסטישער און מאָלערישער

קונסט, דערנאָך אויף זיין מוזיקאַלישן לעבן און צולעצט אויף זיין שעפערישער ליטעראַטור.

די געשיכטע פון דער אייראָפּעישער מאָלעריי אין דער ערשטער העלפט פון 19טן יאָרהונדערט שפּיגלט אָפּ די סאָציאַלע שינויים פון דער צייט. עס איז געווען אַ צייט, ווען דער מיטל-קלאַס, דער ערנסטער טיף קאָמערסאַנט, איז האַסטיק געוואַקסן אין רייכקייט און באַטייט. עס איז געווען אַ צייט פון אויפקומענדיקע פאַבריקאַנטן

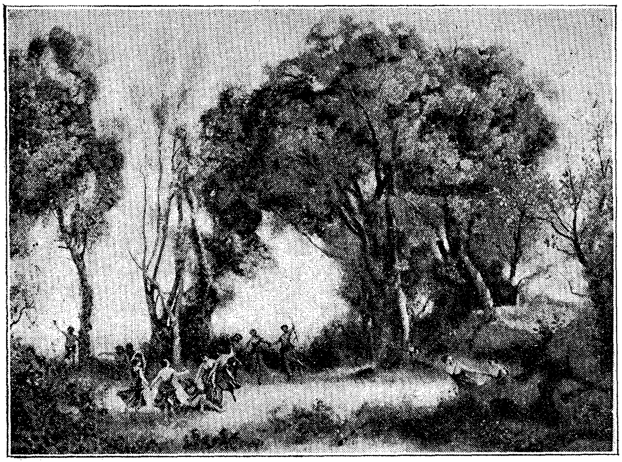

געמעל פון פראַנצויזישן לאַנדשאַפט-מאָלער זשאַן באַפּטיסט קאָראָ, מיטן טיטל „פרימאָרגן”. איצט אין לוווּר, פּאַריז.

און פון נייע פינאַנסיעלע באַגליקונגען. באַלד זיינען געקומען די אייזנבאַנען, דאַמף-שיפן, דער האַנדל מיט די קאָלאָניעס, און די גרויסע ספּעקולאַטיווע פאַרמעגנס, וואָס זיינען דירעקט און אומדירעקט אַרויסגעקומען פון די אַלע זאַכן. די אויפגעריכטע אייראָפּעישע הויפן זיינען געווען נוטה זיך אויפצוקומען און פאַרבינדן זיך מיט די נייע גבירים. דער טיפּישער באַשיצער און ליבהאָבער פון מאָלעריי און אַרכיטעקטור איז געוואָרן דער רייכער פאַבריקאַנט. ער

האָט געפּרווּט זיך צו אַסימילירן מיטן אַדל. אים זיינען בעסער געפעלן געמעלן, וואָס עס שאַפן אַדללייט צוליב אַדללייט, איידער קראַפט וואָס באַאומרויִקט אָדער שיינקייט, וואָס ברענגט אַרויס פון גלייכוואָג. ער האָט געוואָלט האָבן געמעלן, וואָס ער זאָל קאָנען רויִק און מיט נחת זיצן פאַר זיי און עסן זיין מיטאָג אָדער טרינקען זיין טיי, און ער איז געווען גרייט צו צאָלן דערפאַר מיט אַ ברייטער האַנט. דער מייסטערהאַפטער און דער וואונדערלעכער שפּאַניער גאָיאַ (1746 — 1828), די גרויסע ענגלישע לאַנדשאַפטס־מאָלערס קאָנסטייבל (1776 — 1837) און טוירנער (1775 — 1851), דאַוויד און ענגר, וואָס וועגן זיי האָבן מיר שוין גערעדט, אַז זיי האָבן אויסגעדריקט דעם גייסט פון דער פראַנצויזישער אימפּעריע, זיינען אַוועק און האָבן קיין גלייכע צו זיך ניט איבערגעלאָזט. נאָר דאָס מאָלן בילדער איז געוואָרן אַ היפּשע פּראָפעסיע. די בריטישע קעניגלעכע אַקאַדעמיע און דער פראַנצויזישער סאַלאָן פלעגן אַלע יאָר אָפּהאַלטן אויסשטעלונגען פון בילדער, וואָס זיינען געמאָלט געוואָרן צוליב פאַרגעניגן, און קינסטלער האָבן זיך איינגעקויפט אויסגעצייכנטע הייזער און האָבן געלעבט אַ לעבן פון לוקסוס. אין ענגלאַנד זיינען אַ סך אַפילו דערהויבן געוואָרן צום שטאַנד פון ריטערס. סקולפּטור איז געגאַנגען אין די זעלביקע וועגן. אויב די אָפּשאַצונג פון געמעלן האָט אויפגעהערט צו זיין זייער טיף, איז זי דערפאַר געוואָרן זייער ברייט. פאַר גרויסע טיילן פון ענגלישן פּובליקום איז געוואָרן כמעט אַ מוז אַלע יאָר צו קומען קיין לאָנדאָן צו זען די אויסשטעלונג פון דער אַקאַדעמיע.

אָבער אַז דאָס יאָרהונדערט איז אַריבער זיין העלפט, האָט דער זעלביקער אומרו, וואָס האָט צעטרייסלט די רעליגיעזע און סאָציאַלע רוטינע פון אייראָפּע, באַוויזן זיך אויך אין דער וועלט פון קונסט. אין ענגלאַנד האָבן רעסקין (1819 — 1900), און ווילִיאַם מאָריס (1834 — 1896) קריטיקירט די אַקאַדעמישע פּוסטקייט פון דער קונסט און פון דער דעקאָראַציע פון זייער צייט, און מען האָט זיך צו זייערע רייד שטאַרק צוגעהערט. אין דער פּראָפעסיע פון דער מאָלעריי זיינען אַרויסגעקומען שפּאַלטונגען: עס האָבן זיך באַוויזן נייע שולן, צווישן זיי איז כדאי צו פאַרצייכענען באַזונדער די פּרע־

ראַפאַעליטן, וואָס האָבן געזוכט באַגייסטערונג און מעטאָדן אין די ווערק פון פאַרגאַנגענע צייטן, איידער מאָלעריי איז געוואָרן עלעגאַנט. זיי האָבן געווענדט זייערע אויגן צוריק צום מיטלעלטער און האָבן געמאָלט העלדן פון קיניג אַרטורס הויף און געבענטשטע בתולות. רעסקין און מאָרים האָבן זיי דערפאַר געלויבט. אַנדערע, נאָך מער רעוואָלוציאָנערע גייסטער, האָבן געווענדט זייער בליק אויף דער וועלט אַרום זיי. קאָראָ (1796 — 1875) האָט אויפגעהיט דעם כּוח פון זעונג דורך דעם גאַנצן פעריאָד פון צעטומלטקייט, און נאָכן חורבן פון 1870 — 71 האָט זיך אין פראַנקרייך באַוויזן אַ דור קינסטלער, וואָס האָבן זיך געווענדט צו דער טראַדיציע פון רעמבראַנדט און וועלאַסקעז, אַזעלכע מייסטערס ווי דעגאַ, מאַנע און רענואַר. אינאיינעם מיט זיי דאַרף אָנגערופן ווערן דער גרויסער אַמעריקאַנער ווּיסלער (1834—1900). מענטשן איז דערעסן געוואָרן, כּמעט אָן דעם אַז זיי זאָלן זיך האָבן אָפּגעגעבן אַ דין וחשבון, אָט די גלאַטע געשליפענע מאָלעריי. עס האָט זיך פאַרשפּרייט אַ סטיל פון הייזער-אַרכיטעקטור, וואָס האָט ניט דערלאָזט, אַז די ווענט זאָלן ווערן אַרומגעהאַנגען מיט אײַנגעראַמטע אייל-בילדער. צום סוף פון דעם פעריאָד איז געפאַלן שטאַרק דער פאַרקויף פון געמאָלטע לייוונטן, וואָס ליבהאָבער קויפן זיי אויף אויסצוהענגען, וואו עס מאַכט זיך. איצט האָבן זיך די מאָלעריי געווענדט מיט אַלץ וואַקסנדיקן ערפאָלג צו דעקאָראַטיווער קונסט.

אין די לעצטע יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט זיינען געווען אַ סך סימנים וואָס האָבן געוויזן, אַז די צייט פון קינסטלערישן רעאַליזם איז געווען פאַרביי. מען האָט אויפגעהערט אויסצומאָלן בלומען און פיגורן אויף טישטעכער, פאָרהאַנגען און קליידער-שטאָפן; בכלל איז בילדערישקייט געוואָרן אַ טפל-זאַך אין מאָלעריי און סקולפּטור. מיר האָבן שוין פאַרצייכנט אַ פריערדיקן פעריאָד פון רעאַליסטישער שילדערונג אין דער צייט פון עכנאַטאָן אין עגיפּטן און אַ צווייטן בעת דעם גריכיש-רוימישן פעריאָד, און מיר האָבן באַמערקט, ווי גיך דער דאָזיקער לעצטער פאַזיס איז אַריבערגעגאַנגען צו דער שטייפקייט, פלאַכקייט און סימבאָליזם פון די ביזאַנטישע און גאָטישע ווערק, צו די פאָרמעלע און געאָמעטרישע מעטאָדן

פון דער מוסלימישער דעקאָראַציע. נאָך פריער איז נאָך דעם לעבע־דיקן אימפּרעסיאָניזם פון שפּעט־פּאַלעאָליטישן פּעריאָד געקומען דער פאָרמאַליזם פון דער פּרי־נעאָליטישער קונסט. איצט האָט דאָס ווי־דער אַמאָל אַזוי געטראָפן. אין די ערשטע צוויי יאָרצענדליקער פון 20סטן יאָרהונדערט האָט די קונסט זיך אָפּגעווענדט פון רעאַלע ביל־דער, אַזוי ווי זי וואָלט געווען איבערגעזעטיקט מיט רעאַליזם, זי האָט גענומען פאַרזען די אויסווייניקסטע פאָרם צוליב שפּורן פון

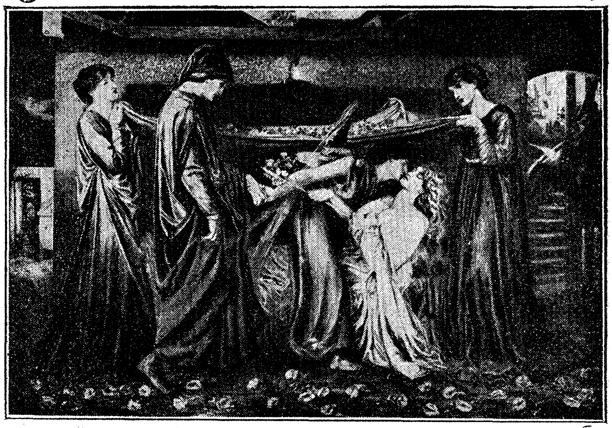

„דאַנטעס חלום" — געמעל פון דאַנטע גאַבריעל ראָסעטי, א מיטגליד פון דער פרע־ראַפאַעליטישער ברודערשאַפט, 1881.

באַוועגונג, זי איז געוואָרן מער אַנאַליטיש און סימבאָליש. די דאָזיקע שטרעבונג גייט, דוכט זיך, ווייטער. זי ווערט געשטיצט דורך דער וואַקסנדיקער קונסט פון פאָטאָגראַפיע, וואָס שטעלט פאָר דאָס זיכּ־לעכע לעבן. די וועלט איז אַיינגעמאַטערט פון דעם הוילן פאַקט.

די אַרכיטעקטור האָט זיך געפונען אין אָנהייב יאָרהונדערט אין צושטאַנד פון פאַרטעמפּטקייט. די קלאַסישע טראַדיציע, אונטערגע־האַלטן דורך דער ממשלה פון די קלאַסישע פּעדאַנטן אין די שולן, האָט בהדרגה באַהערשט און דערשטיקט די פרייע אַנטוויקלונג פון

דעם רענעסאַנס-סטיל, און דער גרעסטער טייל נייע בנינים האָבן אַרויסגעוויזן אַ בענקשאַפֿט צו אַ תּקופֿה, וואָס איז אַוועק מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק. אומעטום האָבן זיך באַוויזן וויס געטינקעוועטע פֿאַסאַדן מיט קאָלאָנאַדעס. שפּעטער, אַז אין דער ליטעראַטור האָט אויפֿגעלעבט די ראָמאַנטיק, וואָס מיר וועלן באַלד וועגן דעם ריידן גענויער, און אַז עס איז געפֿאַלן נאַפּאָלעאָנס פּרווו צו מאַכן אויפֿלעבן די קיסרלעכע רוים, האָט דער אויפֿמערק פֿון דעם היאָזיקן נאָכמאַכערישן פּעריאָד זיך אַריבערגערוקט צום מיטלעלטער. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אויפֿלעבונג פֿון דער גאָטיק, וואָס איז געווען באַזונדערס שטאַרק אין בריטאַניע און האָט, צווישן אַ סך אַנדערע מערקווערדיקע ווערק, אַרויסגעבראַכט אויך דעם איצטיקן בנין פֿון דעם פּאַרלאַמענט. דערנאָך האָט מען זיך געווענדט צום פּעריאָד פֿון דער קיניגין אַנע, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט דורך אַ ספּעציעלער אַנטוויקלונג פֿון די נאָך לעבעדיקע רענעסאַנס-מאָדעס. ענגלישע אַרכיטעקטן האָבן געקאָנט אויסבויען הייזער און פּאַלאַצן אין וואָסער סטיל איינער וויל נאָר: קלאַסיש, גאָטיש, אין סטיל פֿון די שאָטישע באַראָנען אָדער אין סטיל פֿון קיניגין אַנע. מער ניט איין סטיל האָט זיך אין ערגעץ ניט באַוויזן: דאָס איז דער סטיל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. בנוגע זייערע קליידער האָבן ענגלענדער ניט אַרויסגעוויזן קיין חשק אָפּצוטרעטן פֿון דער מאָדע, אָבער זייערע הייזער און עפֿנטלעכע בנינים האָבן זיי אַיינגעקליידט אין די אויסגעוועבטע מאָדעס פֿון פֿאַרצייטן, אַזוי ווי זיי וואָלטן געוואָלט דאָרט אָפּריכטן אַ מין קאָסטיומירטן באַל.

אין פֿראַנקרייך און דייטשלאַנד איז שוין געווען מער אַרכיטעקטורישע איניציאַטיווע; דער רענעסאַנס-סטיל האָט נאָך געלעבט און זיך אַנטוויקלט אין פֿראַנקרייך. אָבער אַזעלכע אינטערעסאַנטע פּראָבלעמען פֿאַר אַרכיטעקטור, ווי דאָס זיינען בנינים פֿון וואָקזאַלן, אייזנבאַן-בריקן, אוניווערסאַלע מאַגאַזינען, פֿאַבריקן, האָט מען אין ערגעץ ערנסט ניט געפּרוווט צו פֿאַרענטפֿערן — אַחוץ אפֿשר אין דייטשלאַנד. פֿאַר אַזעלכע בנינים איז געווען דער געוויינטלעכער כּלל -- פֿינסטערע שטרענגקייט. עס האָט געהאַט דעם פּנים, אַזוי ווי דער אימפּעט פֿון די נייע באַדערפֿענישן, נייע מאַטעריאַלן און נייע

מעגלעכקייטן וואָלט געהאַט פאַרטומלט און פאַרטעמפּט דעם אַר־כיטעקטורישן מוט פון דער תקופה. איינער פון סאַמע מאָדנע און סאַמע טיפּישע פּראָדוקטן פון דעם דאָזיקן פּאַזיס פון צעטומלטקייט איז דער לאָנדאָנער טאָוער־בריק, וואָס אין אים איז אויף אַ גרינגן און מעכטיקן געבוי פון שטאָל אַרויפגעזעצט אַ שווערע מאַכערייַ מיט

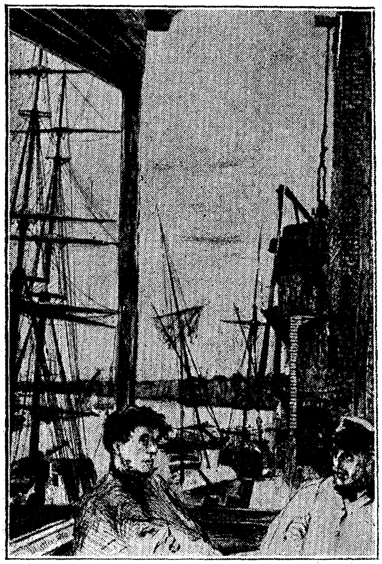

א ראַדירונג פון דזש. וויסלער.

אָנצוהערענישן פון פלעמישער מויערייַ און אָנדענקען פון אַ מיטל־עלטערלעכן אויפצי־בריק. אַלע עפנטלעכע בנינים אין ענגלאַנד פון 19טן יאָרהונדערט האָבן דעם טעם פון אַ מיאוסער ירידה.

די אַרכיטעקטור פון פריוואַטע הייזער איז אין משך פון אַ גרויסן טייל יאָרהונדערט געפאַלן נאָך מער ווי פון עפנטלעכע בנינים. אין אייראָפּע איז די באַפעלקערונג שטאַרק געוואַקסן, און דער גרעס־טער טייל זיינען אָרעמע מענטשן, וואָס קאָנען ניט בויען הייזער

לויט אַן אָריגינעלן גוסט. אין די גרויסע שטעט האָבן זיך פֿאַרשפּרייט אָן אַ צאָל הייזער, וואָס האָבן גאָר קיין אַרכיטעקטורישן טעם ניט: אין ענגלאַנד אָן אַ סוף שורות קליינע הייזלעך, ענלעך איינס צום אַנדערן, ווי זעלנער, און אין די איבעריקע לענדער פֿון אייראָפּע גראָע, פֿינסטערע קאַזאַרמע־הייזער מיט אָן אַ צאָל וואָלוועלע דירות פֿאַר אָרעמעלייט. ערשט גאָר צום סוף פֿון יאָרהונדערט, אַז עס איז געפֿאַלן די צאָל געבוירטן, און מען האָט גענומען מער נוצן אַווטאָמאָבילן, האָט די באַפֿעלקערונג פֿון די גרויסע שטעט געקאָנט זיך אַנדערש פֿונאַנדערזעצן ווי פֿריער, בעת מען האָט זיך געמוזט אַרומשפּאַרן אין ענגשאַפֿט דווקא אַרום די אַייזנבאַן־סטאַנציעס. עס האָט זיך אויפֿגעוועקט אַן אַלגעמיינער אינטערעס צו דער אַרכיטעקטור פֿון וואוין־הייזער, און עס באַווייזן זיך פֿיינע טיפּן פֿון קאָטעדזשן און ווילעס.

אַמעריקע האָט אין די קאָלאָניאַלע צייטן אַרויסגעבראַכט אַן אויסערגעוויינטלעך אָנגענעמען טיפּ פֿון אַ ווילע, בפֿרט אין ווירדזשיניע און אין דרום: דאָס איז געווען די אַרכיטעקטור פֿון אַ בריטישער ווילע, וואָס איז אַרויסגעוואַקסן פֿון דעם פּראָכפֿעדיקן שטאַם פֿון דער רענעסאַנס־תּקופֿה, צוגעפּאַסט צו די אָרטיקע תּנאָים. מיר האָבן שוין פֿאַרצייכנט, וואָס סער קריסטאָפֿאָר ווערן האָט מיטגעווירקט צוליב דער דאָזיקער אַנטוויקלונג. חוץ אָט די דאָזיקע טיפּן וואוינהייזער, איז די אַמעריקאַנער אַרכיטעקטור ביז די לעצטע יאָרהונדערטער געגאַנגען דער עיקר לויט אַריבערגעטראָגענע אייראָפּעיִשע מוסטערן. למשל, דער קאַפּיטאָל אין וואַשינגטאָן איז אַ פֿראַנצויזיש ווערק. ער האָט געקאָנט ווערן געבויט גאַנץ גוט אין פּאַריז אָדער אין בריסל. אַ סך וואוין־הייזער זיינען געווען פּראָסט און באַנאַל. בעת די ענגלענדער האָבן איינגעפֿירט ביי זיך הייבפֿענסטערס, האָט אַמעריקע איינגעהאַלטן די פֿענסטער־פֿאָרם פֿון דעם אייראָפּעיִשן קאָנטינענט. נאָר אין די אַכציקער און ניינציקער יאָרן פֿון דעם יאָרהונדערט, אַז עס איז אויסגעוואַקסן די רייכקייט פֿון די אַמעריקאַנער, און זיי זיינען געוואָרן זיכערער און שטייפֿער ביי זיך, האָט זיך ביי זיי גענומען

אַנטוויקלען אַ נייע און מעכטיקע אַרכיטעקטור. אַמעריקע האָט גענומען נוצן שטאָל, גלאָז און קאָנקרעטע קאָנסטרוקציע מיט אַן אַלץ וואַקסנדיקער דרייסטקייט און הצלחה. אַדאַנק די דאָזיקע מאַטעריאַלן און אַדאַנק דעם, וואָס מען האָט אַרויסגעפונען און פאַרפולקומט דעם ליפט, האָט מען געקאָנט בויען אַזעלכע הויכע און גרויסע בנינים, וואָס זייער גלייכן איז נאָך ניט געווען. אין יאָר 1870 האָט די אַמע־

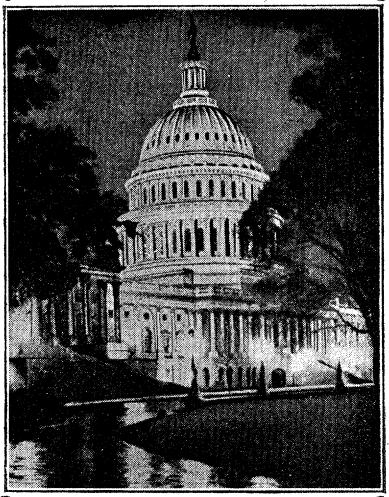

דער קאפיטאָל, דער בנין, וואו עס קלייבט זיך צונויף דער קאָנגרעס פון די אמעריקאַנער פאראייניקטע שטאטן אין וואשינגטאָן, געזען ביינאַכט. אַ מוסטער פון אַמעריקאַנישער ארכיטעקטור.

ריקאַנער אַרכיטעקטור קוים עקסיסטירט; אַרום 1910 איז אַמעריקע געווען ווייט פאָראויס פאַר אַלע איבעריקע לענדער אין דער וועלט דורך דער פרישקייט און דרייסטקייט פון אירע נייע בנינים. נאָך אַן אָפּשטאַנד איז געקומען דייטשלאַנד. די נעמען פון ריטשאַרדסאָן (1838 — 1886) און סטענפאָר ווהייט (1853 — 1906) צייכענען זיך אויס צווישן די אַמעריקאַנער אַרכיטעקטן פון דער נייער צייט.

פון אַמעריקע פון 20סטן יאָרהונדערט האָבן מיר צו וואַרטן אויף דעם בהדרגהדיקן אויסדרוק אין בוי פאַר די נייע כּוחות און מיטלען, וואָס דאָס ניינצנטע יאָרהונדערט האָט אַנטפּלעקט פאַר דער מענטשהייט. צוזאַמען מיט דער אַנטוויקלונג פון אַרכיטעקטור מעגן מיר האָפן אויף אַ נייער און מערקווערדיקער אַנטוויקלונג פון סקולפּטור, מאָלעריי, מאָזאַיִקע און בכלל פון דער דעקאָראַטיווער קונסט. אין אַמעריקע איז פאַראַן מער מעגלעכקייט, מער רייכקייט, מער פרייהייט פון גייסט.

---

18. מוזיק אין ניינצנטן יאָרהונדערט.

דער שטראָם פון דער מוזיקאַלישער שאַפונג, וואָס איז געגאַנגען אין 18טן יאָרהונדערט, איז ווינציק געשטערט געוואָרן אין משך פון דעם פּעריאָד, וואָס ווערט באַהאַנדלט אין דעם קאַפּיטל. מיר האָבן אָנגערופן מאָצאַרט און בעטהאָווען, ווי די גרעסטע מוזיקער פון 18טן יאָרהונדערט. בעטהאָווען טראָגט אונז אַריבער שוין אין 19טן יאָרהונדערט, און לעבן אים מוזן מיר אַוועקשטעלן זיין בן-דור וועבער (1786 — 1826), אַן עקספּערימענטאַליסט און אַ נאַוואַטאָר מיט אַ גרונטיקן באַטייט, און עטוואָס שפּעטער די זייער באַטייטיקע פיגורן פון שובערט (1797 — 1828), מענדעלסאָן (1809 — 1847) און שומאַן (1810 — 1856). מיר טאָרן אויך ניט פאַרזען צעזאַר פראַנקס (1822 — 1890) „קלאַנגען-קאַטעדראַלן“. מוזיק האָט זיך אַלץ מער באַפרייט פון דער אַפּוטרופּסות פון די מלכים און שׂררות און איז אַריין אין די קאָנצערט-זאַלן, וואו זי האָט זיך געשטעלט צום משפּט פון אַ ספּעציעל אויסגעבילדעטן פּובליקום. צוגלייך מיט אָפּערעס זיינען אויך געשאַפן געוואָרן אַ סך לידער צום זינגען און פּיעסעס פאַר פּיאַנאָ צו שפּילן אין פיינע הייזער און טאַנץ-מוזיק פאַר געזעלשאַפטלעכע צוזאַמענקומען. אין דער רעליגיעזער מוזיק איז נאָך די צייטן פון הענדעל און באַך קיין געהעריקער פּראָגרעס ניט פאָרגעקומען. דער קיניגלעכער באַשיצער איז נאָך געווען וויכטיק פאַר דעם קאָמפּאָזיטאָר פון גרויסע אָפּערעס, און די הויפן פון בייערן און רוסלאַנד זיינען באַזונדערס געווען די פלאַנץ-ערטער פון דער נייער דראַמאַטישער אָפּערע, און פאַר אַ נייעם באַנעם פון באַלעט.

אין דער מוזיק פון דעם יאָרהונדערט קאָן מען געפינען די שפורן פון דעם, ווי אַזוי די אינטערעסן פון דער תקופה האָבן זיך פאַרברייטערט. קאָמפּאָזיטאָרס האָבן גענומען זוכן נייע טעמעס און אַ נייעם גייסט אין דער פאָלקס־מוזיק פון מזרח־איירופּע און פון די מזרח־פעלקער.

שאָפּען (1809—1849) האָט אויסגענוצט פּוילישע מקורים, ליסט (1811—1886) און יאָאַכים (1831—1907) אונגאַרישע, און בראַמס (1833—1897) איז אַוועק אַזש קיין אינדיע נאָך מאַטעריאַל צו פאַרקערפּערן דורך

פראַנץ שוּבערט.

זיין אין עצם קלאַסישן אַפּאַראַט. וואַגנער איז געבאָרן 1813 און געשטאָרבן 1883. ער איז געגאַנגען אין די וועגן פון וועבער. ער האָט צעריסן מיט דער איינגעשטעלטער טראַדיציע פון דער אָפּערע, האָט דראַמאַטיזירט און פאַרברייטערט דעם באַנוץ פון דער אינסטרומענטאַלער מוזיק, האָט אָנגעפילט זי מיט פרישן כּוח און ליידנשאַפט. שפּעטער האָבן טשאַיקאָווסקי (1840 — 1893), מוסאָרגסקי (1835 — 1881) און רימסקי־קאָרסאַקאָוו (1844 — 1908) אין רוסלאַנד אַנטדעקט נייע געביטן פון קינסטלערישן גענוס.

דאָ, אין דעם באַגרענעצטן אָרט, וואָס שטייט אין אונזער רשות, קאָנען מיר אָנרופן דעם טשעך דוואָראַק (1841 — 1904), ריכאַרד שטראַוס (געבאָרן 1864) מיט זיין לעבעדיקייט און דעבּיסי (1862 — 1918) מיט זיין פרישער שיינקייט.

אַמעריקע האָט ביז אַהער ווינציק אַריינגעטראָגן אין דער אָנער-קענטער גרויסער מוזיק. נאָר פונקט ווי די פאַראייניקטע שטאַטן האָבן פלוצים אַ שפּרונג געטאָן פאָראויס פון אַרכיטעקטורישער נישטי-קייט צו אַ גרויסער אַרכיטעקטור מיט די נייע געלעגנהייטן מיט דער

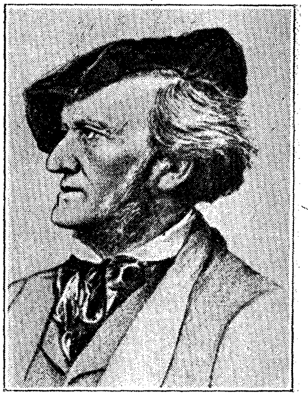

ריכאַרד וואַגנער.

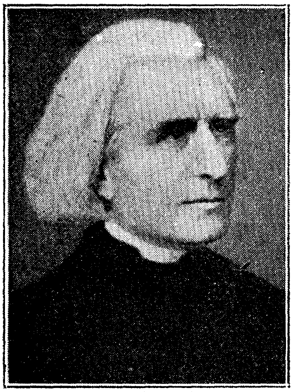

פראַנץ ליסט.

שטאָל-קאָנסטרוקציע און ניט-אויסגעפּרוווטע מאַטעריאַלן פון די ניינ-ציקער יאָרן, אַזוי איז אויך מעגלעך, אַז צו אַ געוויסער צייט זאָלן זיך דאָרט באַווייזן נייע זעלבשטענדיקע מוזיקאַלישע פאָרמען. זינט אַ געוויסער צייט קומען אַריבער פון אַמעריקע קיין אייראָפּע נייע קלאַנגען אין אַלץ אַ גרעסערער מאָס — און טיילמאָל זיינען דאָס זייער ליבּלעכע קלאַנגען. דער נעגער-גייסט האָט זיי אויסגעאַרבּעט אין טאַנץ-לאָקאַלן און מוזיק-האָלן. עס קאָן נאָך אפשר קומען אַ צייט, ווען דער קאָנצערט-זאַל, לכל הפּחות אין אַמעריקע, וועט זיין שטאָלץ

מיט דער שוואַרצער מוזיק אין דרום. נאָר דאָ קאָנען מיר ניט באַ-האַנדלען דעם דזשאַז און ענלעכע ערשיינונגען.

אין דעם „קאָנטור" וועלן מיר מער וועגן מוזיק ניט ריידן. דער איצטיקער פעריאָד איז כאַראַקטעריזירט דערמיט, וואָס איצט איז מו-זיק געוואָרן אויס פריווילעגיע נאָר פאַר די קולטיווירטע קלאַסן און איז פאַרשפרייט צווישן אַלע פאָלקס-שיכטן. דער גראַמאָפאָן, די פיאַנאָלע און צולעצט דער ראַדיאָ האָבן צעטראָגן די ווערק פון די בעסטע און גרעסטע קאָמפּאָזיטאָרס איבער גאַר דער וועלט.

---

19. דער אויפשטייג פון דער נאָוועלע צו פאָר-הערשאַפט אין דער ליטעראַטור.

אין דעם אָרט, וואָס מיר האָבן אין אונזער רשות, איז אוממעגלעך צו געבן מער ווי אַ טרוקענעם קורצן באַריכט פון דעם גרויסן שטראָם ליטעראַרישער אַקטיוויטעט, וואָס דורך איר האָבן די נייע כוחות פון דעם יאָרהונדערט פון גרויסער אויסשפרייטונג גע-זוכט זיך אַן אויסדרוק. מיר האָבן שוין באַהאַנדלט די פירנדיקע אידעעס פון די באַגרינדערס און שאַפערס פון סאָציאַליזם, און מיר האָבן באַטראַכט, ווי אַזוי די פאַרברייטערטע נאַטור-וויסנשאַפטלעכע דערקענטעניש האָט געווירקט אויף די רעליגיעזע, פּאָליטישע און סאָציאַלע אידעעס. נאָר מיר קאָנען דאָ ניט אָפּשאַצן ווי געהעריק דעם באַטייט אין די אָנהאַלטנדיקע השפעה פון אַזעלכע גרויסע פּראַקטישע דענקערס ווי אַדאַם סמיט (1723 — 1790), מאַלטוס (1766 — 1834) און זייערע תלמידים, אָדער אַזעלכע טיפע און דורכדרינגענדיקע חקירות ווי שאָפּענהויערס (1788 — 1860) און ניצשעס (1844 — 1900) אין דייטשלאַנד. העגעל (1770 — 1831) איז ווידער פאַר אונז אַצו רייצנדיקער ביסן צום סוף פון צו אַ לאַנגן מעניו. ער האָט אָפּגעווענדט דעם שטראָם פון מאָדערנעם דענקען אויף זייער אַ טשיקאַוון שטייגער, אָבער עס קערט זיך שוין צוריק אום פון דעם דאָזיקן אָפּווענד.

מיר קאָנען דאָ אויך ניט דיסקוטירן מיט די אָפּנייגן פון געשמאַק און די אַבסורדע איינטייטשונגען, וואָס האָבן געמאַכט פון לאָרד באַיראָן (1788 — 1824), דעם דאָזיקן בדחנישן סאַטיריקער מיט דער פילאָסאָפיע פון אַ ליידיקגייער, אַ גרויסע פיגור אין דעם באַנעם פון דער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור פון 19טן יאָרהונדערט. מיר קאָנען אויך ניט אָפּצושאַצן דעם ווערט פון געטע (1740 — 1832), וואָס איז אַ סך יאָרן געווען דער אינטעלעקטועלער און עסטעטישער גאָט

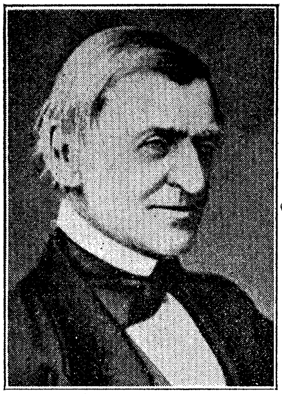

ראַלף וואַלדאָ עמערסאָן.

אָנאָרע דע באַלזאַק.

פון דייטשלאַנד. ער איז שוין איצט מער ניט אַזוי גרויס. ער האָט אָנגעשטאָפּט דייטשלאַנד מיט אַ שלל אויסגעוואָרצלטן און איבערגעפּלאַנצטן קלאַסיציזם. ער איז געווען הויך געוואַקסן, עלעגאַנט און פלייסיק. ער איז געווען דער פריצישער קאָלעקציאָנער אין דער ליטעראַטור, אַזוי ווי באַיראָן איז געווען דער פריצישער בונטאַרישטשיק.

דאָס יאָרהונדערט הייבט זיך אָן מיט אַ באַטייטיקן אויפבלי פון פּאָעזיע, בפרט אין בריטאַניע. דאָס איז געווען אַ פּאָעזיע מיט אייגענע כאַראַקטעריסטישע שטריכן. עס איז געווען אַ נייער אויפנעם פון

דער נאַטור, אַזוי ווי זי וואָלט שטיין אין אַן עמאָציאָנעלער שייכות מיטן מענטשן, אַן אומבאַוואוסטזיניקער ביטול צו דער אמונה און אַן אומבאַגרענעצטע דערנעענטערונג צו די טיפסטע פראַגן פון לעבן, אַזוי ווי כמעט אומבאַמערקטערהייט וואָלט דער פּאָעט געווען אַרויסגעגאַנגען פון דער גאַנצער סיסטעם פון אײַנגעשטעלטע און אָנגענומענע מיינונגען און גלויבנס אין אַ פרייער וועלט אַרויס. די פּאָעטישע ווערק פון יענעם פּאַזיס האָבן בדרך כלל געהאַט אַ דערציילערישן פּאָדעם, וואָס פון אים איז צייטנווייז געבליבן נאָר אַ שאָטן — און זיי האָבן זיך אַרומגעבלאָנקעט גראַציעז, באַריידעוודיק, פאַרשיידנאַרטיק. שעלי (1792 — 1822), קיטס (1795 — 1821), וואָרדסוואָרט (1770 — 1850) זיינען די אויסגעצייכנטע נעמען פון דער דאָזיקער תקופה פון ענגלישן פּאָעטישן אויסדרוק. דער פּאָעטישער אימפּולס איז אין דעם ווייטערדיקן דור אונטערגעהאַלטן געוואָרן מיט אַ גרעסערער מעלאָדישקייט און שיינקייט און מיט ווינציקער טיפקייט דורך טעניסאָן (1809—1892), וואָס איז געוואָרן שטאַרק באַרימט, האָט געחנפעט דער קיניגין וויקטאָריע און איז געווען דער ערשטער צווישן די בריטישע פּאָעטן, וואָס איז געוואָרן געמאַכט פּאַר אַ פּער פּאַר זיין פּאָעזיע. זיין Morte d'Arthur איז ראוי צו שטיין אין איין ריי מיט דער אַרכיטעקטור פון זיין צייט. די באַרימטקייט פון לאָנגפעלאָ (1807 — 1882) איז ניט געווען אַזוי פיל אַן אַמעריקאַנישער עקוויוואַלענט, ווי אַן אַמעריקאַנישער צו־להכעיס קעגן טעניסאָנען.

די פּראָזע־דערציילונג איז געוואַקסן פּאַמעלעכער און קעגן דעם ווידערשטאַנד פון דער שול, דער אַקאַדעמיע און קריטיק. צו ביסלעכוויז האָט די פּראָזע־פאָרם זיך אויסגעגלייכט מיט דער פּאָעזיע, ביז זי איז איר אַריבערגעוואַקסן. דאָס האָבן מענטשן טאַקע מיט אַן אמת געלייענט, דאָס האָט די צייט פאַרלאַנגט. דאָס גרויסע פּראָזאַישע בוך מיט שילדערונגען פון לעבן, מיט אַ דערציילערישן אינהאַלט, ווי ראַבלע האָט שוין געהאַט פירגעצייכנט און פילדינג און סטערן האָבן דאָס ווייטער אַנטוויקלט אין זייערע נאָוועלעס, איז פּאַוואָליע דערגאַנגען צו פאַרפולקומונג און אָנערקענונג וואָס ווייטער אין יאָרהונדערט אַריין. צוזאַמען מיט דער גרויסער דערציילונג האָט זיך באַוויזן אַ קורצע נאָוועלע און קורצע מעשה.

די ערשטע נאָוועלעס זיינען געווען דערציילונגען פון געשעענישן און שטודיעס פון שטייגער. פעני בורני (1752 — 1840) פירט אונז צוריק צו דער וועלט פון ד״ר דזשאָנסאָן. דזשיין אָסטען (1775 — 1817), וואָס האָט געאַרבעט אין שמאָלע גרענעצן, האָט, ווייטער געפירט די טראַדיציע פון ווייבלעכער אכטגעבונג, פיין אויסגעדריקט. די ענגלישע נאָוועלע האָט בהדרגה זיך דורכגעריסן דורך צאַמען און באַגרענעצונגען פון דעם מין שילדערונג פון געפילן און לעבנסשטייגער, אין דער מאָס וואָס דער גייסט פון יאָרהונדערט האָט דורכגעריסן זיינע קייטן.

אַ זייער גרויסע און צענטראַלע פיגור אין דער אויסברייטערונג פון דער נאָוועלע איז געווען דער דייטשער שרייבער זשאַן פּאָל ריכטער (1763 — 1825). זיין דערציילונג איז אַ פאָדעם פאַר בליציקע און שיינע אָפּטרעטונגען. אַ צווייטער גרויסער דייטשער שרייבער איז געווען היינע (1797 — 1856). ריכטער האָט שטאַרק געווירקט אויפן ענגלישן שרייבער טאָמאַס קאַרלייל. דורך קאַרליילן האָט די השפעה פון ריכטערן דערגרייכט צו טשאַרלז דיקענס (1812 — 1870) און דזשאָרדזש מערעדיט (1828 — 1909). טעקעריי (1811 — 1863), דער גרויסער קאָנקורענט פון דיקענסן, האָט געוואַנדערט און פילאָסאָפירט אין אַ שטייגער, וואָס שטאַמט ניכער פון סטערן, איידער פון די דייטשן. טשאַרלז ריד (1814 — 1884) אין זיין „קלויסטער און האַרץ“ שילדערט דעם נאָך לעבעדיקן קאַמף צווישן פּראָטעסטאַנטיזם און קאַטויליציזם אין אייראָפּע דורך דעם אַפּאַראַט פון אַ גרויסן ראָמאַן. סיי טעקעריי און סיי קאַרלייל האָבן באַטראַכט דאָס לעבן ניט פשוט אין דער פאָרם פון דער פרייער פאַנטאַזיע, זיי זיינען געווען נוטה צו פאַרנעמען זיך מיט דער אויסטייטשונג פון היסטאָרישע פאַקטן. עס איז פאַראַן אַ נויטווענדיקע שייכות צווישן דער גרויסער נאָוועלע פון ענגלישן טיפ מיט געשיכטע. קאַרליילס „פראַנצויזישע רעוואָלוציע“ און זיין „פרידריך דער גרויסער“ האָבן זיך געלייענט ווי נאָוועלעס, און שטאַרק האָט אויסגענומען ביים פובליקום מאַקאָליי (1800 — 1859) מיט זיין געשיכטע פון שפּעטערן סטיואַרטישן פעריאָד. אויב מען לייענט ניט געשיכטע אַ סך, איז דאָס מער די שולד פון די היסטאָריקער, איידער פון די לייענער.

אין פראַנקרייך האָט די זעלביקע נויטווענדיקייט, וואָס האָט פאַרברייטערט די ענגלישע נאָוועלע און געמאַכט זי פון אַ פּשוטער מעשהלע אַ בילד און אויסטייטשונג פון לעבן, באַגייסטערט באַלזאַקן (1797 — 1850) צו דער גרויסער שאַפונג „די מענטשלעכע קאָמעדיע“. אויף אַ סך אַ נידעריקערער מדרגה פון אים האָט זיין נאָכמאַכער זאָלאַ (1840 — 1902) געשריבן זיין סעריע רוגאָן־מאַקאַר, אַ גרופּע נאָוועלעס, וואָס שילדערן דאָס לעבן פון אַ פאַרמעגלעכער פראַנצויזישער פאַמיליע אין משך פון עטלעכע דורות. וויקטאָר הוגאָ

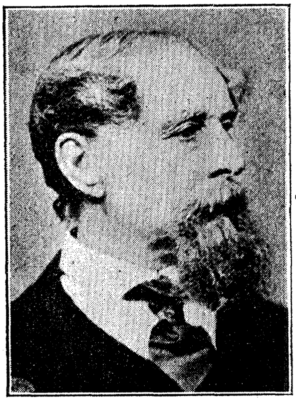

טשאַרלז דיקענס.

וואַלטער סקאָט.

(1802 — 1885) שטייט פאַר זיך, אַ רייכער, דרייסטער, בלומענרייכער און אַמאָל פאַלש בלישטשענדיקער גייסט, וואָס האָט מיט אימפּעט געשאַפן דראַמעס, שירים, נאָוועלעס און פּאָליטישע פּאַמפלעטן. נאָר אין פראַנקרייך האָט די השפּעה פון דער אַקאַדעמיע, די קלאַסישע טראַדיציע פון דער סכאָלאַסטישער דיסציפּלין, הגם זי האָט ניט געקאָנט איינהאַלטן די אויסנאַמלעכע גייסטער, אָבער אין גרויסן און גאַנצן האָט זי איינגעצאַמט און דערשטיקט די דערציילקונסט. זי מוז האָבן „פאָרם“, האָבן געזאָגט די פּעדאַגאָגן. זי מוז זיין „קאָרעקט“.

זי טאָר ניט אָפּנייגן זיך אָן אַ זייט. זי מוז זיין העפלעך אומפּערזענלעך אין אירע מאַנירן. אַזוי אַרום איז די פראַנצויזישע נאָוועלע געווען געשטערט אין איר וועג צו די אומבאַגרענעצטע פרייהייטן פון עקספּערימענט, וואָס עס האָט גענאָסן די ענגלישע שול. אין די אַזוי געשטעלטע גרענעצן איז פלאָבער (1821 — 1880) דער פיינסטער און צייטיקסטער פון די פראַנצויזישע שרייבערס.

טאָמאַס האַרדי (געבאָרן 1840), דער לעצטער פון די גרויסע נאָוועליסטן פון דער וויקטאָריאַנישער צייט, געהער גיכער צו דער פראַנצויזישער שול, איידער צו דער ענגלישער בעלעטריסטישער טראַדיציע. אין זיינע לעצטע יאָרן האָט ער זיך צעבונטעוועט קעגן די גרענעצן, וואָס ער האָט זיך אַליין געשטעלט, האָט פאַרלאָזן אינגאַנצן די פאָרם פון נאָוועלעס און האָט אין „די דינאַסטן", אַ שילדערונג פון דער גאַנצער נאַפּאָלעאָנישער אַוואַנטורע אין דער פאָרם פון אַ דראַמע, אויסגעפירט זיין מייסטערשטיק, נאָר אַ באַווייז דערפאַר, ווי נאָענט עס איז דער גרויסער נאָוועליסט צו דעם אויסטייטשנדיקן היסטאָריקער.

איבער אַלע אייראָפּעיִשע לענדער איז די נאָוועלע אין אירע פאַרשיידענע פאָרמען געקומען צו דער הערשאַפט אין דער ליטעראַטור. אומעטום איז געווען שטאַרק דער פאַרלאַנג צו וויסן עפּעס וועגן לעבן און וואָס קאָן זיך טרעפן אין אַ לעבן. דאָס האָט די פאָרמעל איינגעענגטע פּאָעזיע ניט געקאָנט געבן, פון דער שטרעבונג האָבן זיך אַנטוויקלט די פּראָזאַיִשע בעלעטריסטישע פאָרמען. באַזונדערס דייטשלאַנד, רוסלאַנד און די סקאַנדינאַווישע לענדער האָבן אַרויסגעבראַכט אַ גרויסע ליטעראַטור אין דער פאָרם. דער גרעסטער נאָמען צווישן אַ סך אויסגעצייכנטע דייטשע נאָוועליסטן איז גוסטאַוו פרייטאַג (1816 — 1895). נאָרוועגן האָט איר ביערנסאָן (1832 — 1900); רוסלאַנד אַ גאַנצע פּלעיאַדע גלענצנדיקע שרייבערס, פון גאָגאָל (1809 — 1852) ביז דאָסטאָיעווסקי (1821 — 1881), טורגעניעוו (1818 — 1883), טאָלסטאָי (1828 — 1910) און טשעכאָוו (געשטאָרבן 1904).

אָבער ניט אַלע לעזער פון 19טן יאָרהונדערט זיינען געווען אומגעדולדיק און נייגעריק. אויסגעמישט מיט טיפן און קלאַסן, וואָס

זייער גייסט איז געווען אָנגעפילט מיט ספקות און שטרעבן צו פּראָגרעס, זיינען געווען טיפן און סאָציאַלע שיכטן, וואָס האָבן אַקטיוו זיך אַנטקעגנגעשטעלט קעגן פּראָגרעסיווע אידעעס. לעבן אַ גרויסער און וואַקסנדיקער ליטעראַטור, וואָס האָט געוועקט און גערופן צו מעשים, איז געווען אין אייראָפּע און אַמעריקע אַ שלל געשריבענער מאַטעריאַל אויף פאַרשיידענער מדרגה פון טעכנישער שלמות, וואָס איז געווען באַשטימט צו ווײַלן, אײַנצושלעפערן און צו באַרויקן. מענטשן האָבן זיך צוגעוויינט צו לייענען, מען האָט געהאַט אַ סך צייט, און מען האָט באַגערט צו לייענען, און מען האָט געלייענט גיכער כדי אײַנצוהאַמעווען דאָס געמיט, איידער כדי צו שטאַרקן די אייגענע שטרעבונגען.

סער וואַלטער סקאָט איז אַ פיגור, וואָס זיין באַרימטקייט אין זיין צייט וועט שטאַרק פאַרחידושן די שפּעטערדיקע דורות, פּונקט ווי עס איז דער פאַל מיט לאָרד בײַראָן. ער האָט אָנגעהויבן זיין ליטעראַרישע קאַריערע ווי אַ פּאָעט און האָט אָנגעשריבן צוויי לאַנגע, גלאַטע פּאָעמעס. דערנאָך האָט ער געשריבן אַ ריי היסטאָרישע ראָמאַנען, וואָס אין זיי האָט ער פאַרהערלעכט דעם ראָמאַנטישן עבר, אידעאַליזירט די געטריישאַפט פון דער מאָנאַרכיע, די רייכקייט פון דער טראַדיציע. דאָס איז געוואַלדיק געפעלן געוואָרן דעם אַדל און רייכע לייט, וואָס זיינען געווען באַאומרויִקט דורך דער קאַלטער אומגעוויסהייט פון דעם היינט, וואָס האַלט זיך אין בײַטן און שטעלן קשיות. ער איז געווען דער אָנהייבער פון אַ כוואַליע פון ראָמאַנטישער און בענקעניש־פולער בעלעטריסטיק ניט נאָר אין דער ענגלישרײדנדיקער וועלט, נייערט אויך אין גאַנץ אייראָפּע.

אויפן קאָנטינענט זיינען די דאָזיקע צוויי שרייבערס, וואָס מען האָט זיי אויף אַן אויסטערלישן אופן איבערגעזעצט אָדער פאַראַפראַזירט, אויסגענוצט געוואָרן ווי די סימבאָלן פון אַן אומבאַשטימטער ברייטער כוואַליע פון השפעות, וואָס זיינען אין אָפּשטאַם פאַרפלאָנטערט, אָן אַ צוזאַמענהאַנג אין ציל און כאַראַקטער, און איצט צום גליק צעשפּרייט און אַוועק פון דער וועלט — דאָס וואָס מען האָט גערופן די ראָמאַנטישע באַוועגונג. זי האָט באַטייט מיטלעלטער, זי האָט באַטייט רייכע און בלומיקע פאַרבן, זי האָט באַטייט אַ זשעסט

פון אַוואַנטורע אין ריטערלעכע וואָפן און אַ ביטול צו מאָדערנעם שטייגער און אינטערעסן. זי האָט באַטייט אינסטינקט קעגן שכל און עמאָציע קעגן וויסנשאַפט. איר טענדענץ צו אַן אַרכאַיזירנדיקער שפּראַך איז געוואָרן איינגעהאַלטן דורך דער פוילקייט פון אירע פאָרשטייער. זי האָט געהאַט מער דעם כאַראַקטער פון אַ שיכורער אָרגיע, מיט אַ געשלעג אין פּאָגראָם צום סוף, איידער פון אַ פאַזע פון אינטעלעקטועלן און עסטעטישן פּראָגרעס. זי איז געווען ניט נאָר קעגן די רעאַליטעטן פון איצטיקן לעבן, נייערט קעגן דעם קלאַ-

העינריק איבסען.

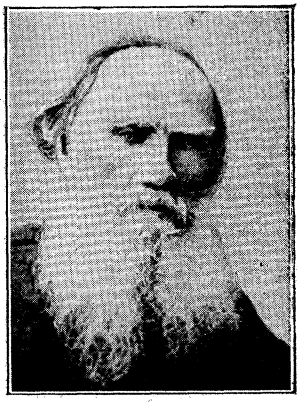

לעוו טאָלסטאָי.

סישן עבר. זי איז געווען קאַטויליש, זי איז געווען אינדיווידואַליסטיש. זי האָט געמאַכט אויפלעבן די פייען-מעשיות און האָט אַרומגעבראָדיעט אין געמלאכהטע לעגענדעס. זי איז געווען עפּעס: זי איז געווען, אַרום און אַרום, גאַרנישט.

אין דייטשלאַנד איז וועגן ראָמאַנטיזם געשריבן געוואָרן אָן אַ שיעור, נאָר ער איז דורכגעגאַנגען גאַנץ אייראָפּע. שעקספּירן האָט מען פאַררעכנט פאַר אַ ראָמאַנטיקער. עס איז געווען „אַ ראָמאַנטישע פילאָסאָפיע" און אַ „ראָמאַנטישע טעאָלאָגיע". אין ענגליש איז גע-

ווען אַ גרויסע פּראָדוקציע פון קאָסטיום-נאָוועלעס, אַ גייסטיקער פּאַראַ-לעל צו דער ענגלישער אויפלעבונג פון דער גאָטישער אַרכיטעקטור. בערזע-מעקלערס און איינגעמאַטערטע געשעפטסלייט האָבן געקאָנט פאַרגעסן זייערע געשעפטן און די פּראַגע, וואוהין זיי גייען, אויב זיי האָבן אַמאָל געקלערט וועגן דעם, און האָבן געחלומט וועגן גאַ-לאַנטע קרייצפאָרערס, זעלנערס, באַנדיטן און טרייסטערס פון פאַרטרויערטע בתולות, וואָס פיגורירן ווי די העלדן פון די דאָזיקע געשיכטעס. זיי האָבן ניט געהאַט קיין פּרעטענזיע צו אַנאַליזירן די ערשיינונגען פון דעם פּעריאָד, וואָס די מעשה איז אין אים געשען, און זיין באַטייט. דערין איז געווען איר רייץ. עס איז געווען אַן אָפּרו פאַר גייסטער. וואָס האָבן היים באַגערט ניט צו טראַכטן. די פּסיכאָלאָגיע פון די העלדן איז געווען די פּסיכאָלאָגיע פון די מענטשן פון פאַר-מעגלעכן מיטל-קלאַס, געלייטערט און אידעאַליזירט.

ר. ל. סטיווענסאָן (1850 — 1894), דער לעצטער פון דער שאָטישער דינאַסטיע פון ראָמאַנטישע שרייבערס, האָט מודה געווען, אַז ער קאָן שרייבן בעסערע זאַכן און האָט זיך אָנגערופן אַ גייסטיקן פּראָסטיטוירטן — און ער איז דאָס טאַקע גע-ווען. די קאָסטיום-נאָוועלע איז געשריבן געוואָרן אויך אויפן קאָנטינענט, זי איז אָבער קיין מאָל ניט געוואָרן קיין ערנסטע אינ-דוסטריע, אַזוי ווי אין דער ענגליש ריידנדיקער סיסטעם, ווייל די האַסטיקע אַנטוויקלונג פון אַ לייענער פון פאַרמעגלעכן מיטל-קלאַס איז אויפן קאָנטינענט אויפגעקומען שפּעטער און אונטער תנאים, ווען עס איז געווען אַ שטאַרק גייסטיק לעבן.

ווי גאָר אַ נייעם אַנטוויקלונגס פּאַזיס קאָנען מיר באַצייכענען דאָס, וואָס נאָך אַ הפסקה אין דער וואוקס פון דער נאָוועלע, האָט זיך גענומען אָנמערקן אַ טענדענץ צו גרופּירן נאָוועלעס אין טרילאָגיעס אָדער אויסציען די נאָוועלע מיט המשכים אויף אַ גרעסערן פאַרנעם. די וויכטיקסטע צווישן די נייע גרויסע נאָוועלעס איז „זשאַן קריסטאָף" פון ראָמען ראָלאַן (געבאָרן 1866), וואָס איז געוואָרן פאַרעפנטלעכט אין צען בענד. נאָענט פאַרבונדן מיט דער דאָזיקער פאַרברייטע-רונג איז די דערשיינונג פון גרויסע ביכער אָן פאָרם און אָן ענד, וואו עס גייען אַריין זכרונות, באַמערקונגען, שילדערונגען; אַ טיפּישער שרייבער פון דעם מין איז דער פראַנצויז פּרוסט (געשט. 1922).

אַ פיגור, וואָס שטייט כמעט אַליין אין דער וועלט-ליטעראַטור פון דער תקופה, איז אַנאַטאָל פראַנס (1844 — 1924), וואָס זיין סעריע ראָמאַנען האָט אויך אַרויסגעוויזן די זעלביקע טענדענץ אַוועקצושטעלן אָנשטאָט דעם אָפגעזונדערטן ראָמאַן אַ שילדערונג פון לויפיקע לעבנס-דערשיינונגען.

אָנצוהערענישן אויף דער דאָזיקער אַנטוויקלונג פון דער מאָדערנער נאָוועלע צו דער טענדענץ גרינג אַרומצונעמען און צו קריטיקירן דאָס לעבן און דעם קוק אויפן לעבן קאָן מען, בלי-ספק, געפינען אין דער ליטעראַטור פון די עלטסטע צייטן אָן, אָנגעהויבן

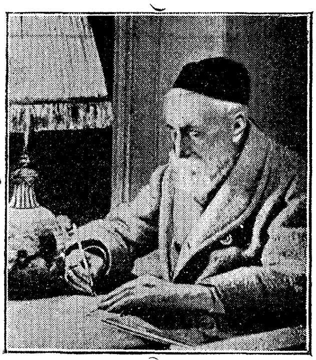

אנאטאָל פראנס.

פון דעם „גאָלדענעם אייזל“. אָבער קיין איינע פון די דאָזיקע אָנצוהערענישן האָט לויט איר פאָרם און מאַסשטאַב ניט דערגרייכט צו אַזאַ פאַרשיידנאַרטיקייט פון פאָרם און אינהאַלט, ווי די שריפטן פון 19טן יאָרהונדערט, וואָס דערנעענטערן זיך מער אָדער ווייניקער צו דער פאָרם פון אַ נאָוועלע, און קיין איינע האָט זיכער ניט געהאַט יענעם אייגנטימלעכן כאַראַקטער פון פרייען, פון קיין זאַך ניט געבונדענעם אורטייל אויף דעם לעבן אין כלל און אין פרט, וואָס צייכנט אויס דעם גייסט פון ניינצנטן יאָרהונדערט צווישן אַלע פריערדיקע פאַזעס פון דער מענטשלעכער אַנטוויקלונג.

די דראַמע איז ביז אַהער געווען אָפּגעהאַנגען פון דער שטיצע
פון אַן איינגעזעסענער געזעלשאַפט מיט פעסט איינגעשטעלטע רגי־
לותן און מיינונגען, וואָס האָט געקאָנט שטעלן רעגולערע סימפּאַ־
טיזירנדיקע אוידיטאָריעס. אין אַ יאָרהונדערט פון סאָציאַלער דע־
זאָרגאַניזאַציע און איבערבוי זיינען די איינגעשטעלטע מנהגים פון
גיין אין טעאַטער בטל געוואָרן, און אין משך פון אַ האַלבן יאָר־
הונדערט און מער זיינען גראָד די מענטשן, וואָס האָבן געקלערט
און געחקירהט זיך און געזוכט נייע זאַכן, קוים געווען פאָרגעשטעלט
צווישן טעאַטער־פּובליקום פון יענער צייט. דער אייראָפּעישער טע־
אַטער האָט דורכגעמאַכט אַ פּאַזיס פון פלאַכקייט און אָנבאַטייטקייט.
ער האָט מער ניט געהאָלפן, פונקט ווי די פּאָפּולערע ראָמאַנען און
נאָוועלעס, פאַרברענגען אָנגענעם די צייט.

די פראַנצויזישע דראַמע איז געווען שיין, אָבער פוסט. אין
ענגלאַנד איז די דראַמע אויך געווען פוסט, אָבער לחלוטין אַזוי שיין.
נאָר פּאַוואָליע און קעגן אַ גרויסער קריטישער אָפּאָזיציע האָבן די
גרויסע כוחות און אידעעס זיך באַוויזן אין דער דראַמאַטישער וועלט.
דער נאָרוועגער איבסען (1828 — 1906) איז געווען די צענטראַלע
פיגור אין דעם צוריקקער פון דער דראַמע צו דער באַהאַנדלונג פון
דער מאָדערנער ווירקלעכקייט. פּאַוואָליע האָט בערנאַרד שאָו (גע־
באָרן 1856) אין ענגלאַנד זיך דורכגעקעמפט צו הערשאַפט און ווידער־
קונג קעגן דער שטייפער ענגלישער טראַדיציע. צווישן די דייטשע
דראַמאַטורגן פון דעם נייעם פּאַזיס פון קראַפט און אויפריכטיקייט
זיינען די וויכטיקסטע הויפּטמאַן (געבאָרן 1862) און זודערמאַן (גע־
באָרן 1857). די מלחמה האָט אויף אַ געוויסער צייט געשטערט דער
דראַמע, נאָר דער סוף פון דער מלחמה האָט באַפרייט אַ סך
לעבעדיקע און האָפענונגסלאָזע ענערגיע אויף ביידע זייטן אַטלאַנ־
טיק. ביי היינטיקן טאָג איז די סצענע סיי אין אייראָפּע און סיי אין
אַמעריקע אין אַ צושטאַנד פון רייכקייט און מעכטיקער באַנייונג.

ווען מיר ווענדן זיך צו דער אַנטוויקלונג פון דער אַמעריקאַנישער
ליטעראַטור, מוזן מיר אונטערשיידן צוויי שאַרף ווידעראַנאַנדיקע פּאַ־
זעס, די פאַזע פון דער איבערהערשאַפט פון אייראָפּע, ענגלאַנד און
פראַנקרייך, און די פאַזע פון באַפרייונג. אין משך פון אַ לאַנגן פּע־

ריאָד איז די ליטעראַרישע אַקטיוויטעט פון אַמעריקע געווען קאָנ-
צענטרירט אין ניי-ענגלאַנד און איז געווען נאָר אַ צווייג, הגם אַ מעכ-
טיקער צווייג פון דער אַלגעמיינער ענגלישער און אייראָפּעישער לי-
טעראַטור. איר צענטער איז געווען באָסטאָן. די שרייבערס פון דער
פּאַזע האָבן גערעדט כסדר וועגן דער דעקלאַראַציע פון אומאָפּ-
הענגיקייט, אָבער וואָס איז שייך דער פאָרם און מעטאָדע, האָבן זיי,
קענטיק, ניט תופס געווען, אַז די דעקלאַראַציע, איז טאַקע געווען אַ
פאַקט. אַמעריקע האָט איר באַזונדער גוסט. זי האָט גיכער געקאָנט

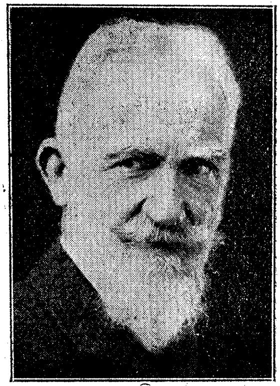

בערנארד שאָו.

אויפנעמען קאַרליילן, ווי ענגלאַנד. אין די עסעיס פון עמערסאָן (1803—
1882) האָט געקלונגען אירע אַן אייגענע נאָטע. נאָר לאָנגפעלאָ איז
געווען פּשוט אַן ענגלישער פּאָעט, וואָס איז צופעליק געבאָרן אין
אַמעריקע און וואָס האָט געשריבן אויף אַמעריקאַנער טעמעס. עד-
גאַר עלען פּאָ (1809 — 1849) איז געווען ווינציקער ענגליש, ווי
אייראָפּעיש אין זיינע מעטאָדן. הענרי דזשיימס (1843 — 1916) איז
געווען אַן אַמעריקאַנער, וואָס האָט געשריבן ניט ווי אַן ענגלענדער און
ניט ווי אַן אַמעריקאַנער, נייערט ווי אַן אַמעריקאַנער, וואָס איז

אַריבּערגעזעצט געוואָרן אין אייראָפּעישע תּנאים; זיין בּצענע איז תּמיד אייראָפּע, און זיין בּאַליבּטע טעמע איז דער צונויפשטויס פון אַ נאַיוון אַמעריקאַנער מיט די פלאָנטערנישן פון די עלטערע ציוויליזאַציעס. אפשר דער צום מיינסט אַמעריקאַנישער שרייבער לויט זיין עצם מהות איז געווען מאַרק טווען (1835 — 1910).

ערשט מיטן אָנהייב פון נייעם יאָרהונדערט האָבּן די אַמעריקאַנער שרייבער ווי אַ קערפּערשאַפט זיך גענומען אָנצופאַלן אויף די ערשיינונגען פון דעם נייעם סאָציאַלן לעבּן אין אַמעריקע און פון זיינע פּראָבּלעמעס מיט אַן ערך דער זעלבּיקער אומבּאַגרענעצטער מאַכט, ווי די בּעסטע אייראָפּעישע טראַדיציע. אַזעלכע בּיכער ווי „מעין סטריט" און „בּעבּיט" פון סינקלער לויס בּאַווייזן אַן אַמעריקאַנער אינטעליגענץ, וואָס איז אינטערעסירט דירעקט און פּשוט אין אַמעריקע און קוקט מער ניט אַרויס קיין מזרח, צו זוכן דאָרט מעטאָדן און שטאַרקונג. אַמעריקאַנישע פּאָעזיע און בּעלעטריסטיק איז געוואָרן כּמעט אַגרעסיוו אומאָפּהענגיק, און אַזעלכע קריטיקער ווי מענקען זוכן צו מאַכן אַן איינדרוק אויף דער וועלט מיט זייער אויסגעצייכנטער פרישקייט און צאַרטקייט פון זעונג, מיט ערנסטקייט און גרויס קראַפט און אויסדרוק. אַזעלכע שרייבערס ווידער ווי שערוואוד ענדערסאָן און דזשיימס בּרענטש קעבּעל אַנטפּלעקן אַ נייקייט און קראַפט פון איניאַציטיווע, וואָס איז פול מיט צוזאָגן. הגם בּיז איצט זיינען נאָך ניט צו פאַרצייכענען קיין גאָר גרויסע נעמען אין דער מאָדערנער אַמעריקאַנישער ליטעראַטור און ניט קיין זייער אַ פולע פּאַרענדיקטע דערגרייכונגען, פונדעסטוועגן, ווען מען נעמט אין אַכט די רייכקייט און די שפע און די שפּעדיקע נייגעריקייט פון דעם גרויסן לייענענדיקן פּובּליקום דאָרט, איז שווער צו גלויבּן, אַז עס זאָל בּאַלד זיך ניט בּאַווייזן אַ בּאַטייטיקע מאַסע פון ליטעראַרישע ווערק פון דער ערשטער מדרגה, אויף בּאַפרידיקן די בּאַדערפעניש פון דעם אַמעריקאַנער לעזער־פּובּליקום.

עס איז בּיי היינטיקן טאָג ניט גרינג פאַר אַן אייראָפּעישן שרייבּער אָפּצושאַצן דעם כאַראַקטער פון דער ליטעראַרישער אַקטיוויטעט פון אינדיע אין משך פון לעצטן יאָרהונדערט. די טענדענץ פון דער

ענגלישער רעגירונג איז צו איגנאָרירן אָדער אַראָפּצודריקן די אינ-
טעלעקטועלע כּוחות פון די אינדער, און עס זיינען פאַראַן ווינציק
איבערזעצונגען פון דער זייער באַטייטיקער צאָל געשיכטעס און נאָ-
ווועלעס פון מאָדערנעם לעבן, וואָס זיינען אַרויס אין די אינדישע
שפּראַכן די לעצטע יאָרן. ראַבינדראַנאַט טאַגאָרע (געבאָרן 1861)
איז ברייט באַוואוסט אין מערב, אָבער מער ווי אַ פּאָעט, איידער ווי אַ
נאָוועליסט אָדער פּובליציסט. דער מזרח גייט קענטיק נאָך דעם מערב
אין זיין עקאָנאָמישער און סאָציאַלער אַנטוויקלונג, און היות ווי די נייע

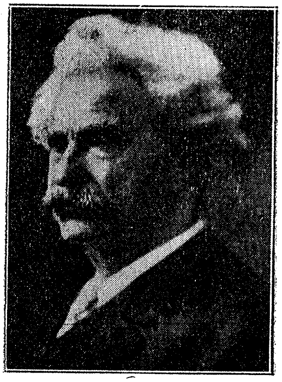

מאַרק טווען (סעמיואל ל. קלעמענס).

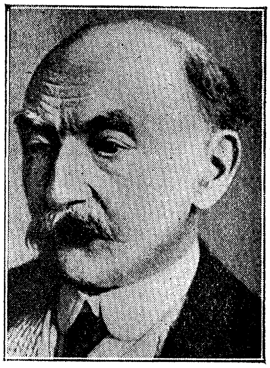

טאָמאס האַרדי.

כּוחות, וואָס האָבן געשאַפן דעם ראָמאַן, די נאָוועלע, די קורצע
דערציילונג און די קורצע לירישע ליד, די לעבעדיקע פאָרמען פון
ליטעראַרישן אויסדרוק אין מערב, ווירקן אויך אין אַזיע, וועלן זיי מסתמא
אַרויסברענגען דאָרט ענלעכע רעזולטאַטן. אין יאַפּאַן און כינע גייט
צו אַ זייער גרויסע אינטעלעקטועלע יוירונג. די קונסט און די אָר-
גאַניזאַציע פון איבערזעצונג און אויסטייטש צווישן מזרח און מערב
איז נאָך ניט-אַנטוויקלט און רוי, אָבער זיי ווערן האַסטיק אויסגעבעסערט
און פאַרברייטערט. עס איז מסתמא ניט ווייט מער די צייט, ווען לכל-
הפּחות פּראָזע-שרייבערס, אויב ניט לירישע פּאָעטן, וועלן באַלד

פון אָנהייב אָן פון זייער קאַריערע זיך ווענדן צו אַ וועלט-ברייטער אוידיטאָריע.

די וויסנשאַפטלעכע פאָרשונג, דער פילאָסאָפישער געדאַנק, די אַלגעמיינע ליטעראַרישע אַקטיוויטעט פון דעם פעריאָד איז געווען אַ סך רייכער, אַ סך העכער אין זיין אַלגעמיינעם כאַראַקטער און איז דערגאַנגען צו אַ סך מער מענטשן און צו אַ סך אַ גרעסערן טייל פון דער באַפעלקערונג פון דער וועלט, איידער ווען עס איז פריער. און עס איז ניטאָ קיין סימן, אַז די דאָזיקע זיך אַלץ מער פאַרברייטערנדיקע גייסטיקע שטרעבונג זאָל באַגעגענען וואו אַן ערנסטן שטער.

אינהאַלט פון Vטן באַנד

בוך VIII. די תקופה פון די גרויסע מלוכות

קאַפּ. 34. פירשטן, פּאַרלאַמענטן און גרויס־מלוכות — זייט

.1	פירשטן און אויסוויינקסטע פּאָליטיק	7
.2	די האָלענדישע רעפּובליק	12
.3	די ענגלישע רעפּובליק	17
.4	אויזערייס און מהומות אין דייטשלאַנד	35
.5	דער גלאַנץ פון דער גרויסער מאָנאַרכיע אין איראָפּע	40
.6	מוזיק אין זיבעצנטן און אַכצנטן יאָרהונדערט	55
.7	מאָלעריי פון זיבעצנטן און אַכצנטן יאָרהונדערט	58
.8	דער וואוקס פון דער אידעע פון גרויס־מלוכות	61
.9	די געקרוינטע רעפּובליק אין פּוילן און איר גורל	69
.10	דער ערשטער געשלעג פאַר אַן אימפּעריע איבער ימים	74
.11	בריטאַניע באַהערשט אינדיע	79
.12	דער מאַרש פון רוסלאַנד צום שטילן אָקעאַן	84
.13	וואָס האָט גיבאַן געקלערט וועגן דער וועלט אין יאָר 1780	87
.14	דער סאָציאַלער וואָפּנשטילשטאַנד האַלט ביים סוף	98

קאַפּ. 35. די נייע דעמאָקראַטישע רעפּובליקן פון אַמעריקע און פראַנקרייך

.1	צרות פון דער סיסטעם פון גרויס־מלוכות	111
.2	די דרייצן קאָלאָניעס און זייער אויפשטאַנד	114
.3	בירגערקריג אויפגעצוואונגען די קאָלאָניעס	120
.4	דער קריג פאַר אומאָפּהענגיקייט	128
.5	די קאָנסטיטוציע פון די פאַראייניקטע שטאַטן	131
.6	פּרימיטיווע שטריכן אין דער קאָנסטיטוציע פון די פאַראייניקטע שטאַטן	140
.7	רעוואָלוציאָנערע אידעעס אין פראַנקרייך	149
.8	די רעוואָלוציע פון יאָר 1789	154
.9	די פראַנצויזישע „געקרוינטע רעפּובליק" פון 1789—1791	159
.10	די רעוואָלוציע פון די יאַקאָבינער	171
.11	די יאַקאָבינער רעפּובליק 1792—1794	185

זייט

12. די דירעקטאָריע 193
13. די הפסקה אין דעם איבערבוי און דער באַגינען פון מאָדער־
נעם סאָציאַליזם 198

קאַפּ. 36. די קאַריערע פון נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט

1. די פאַמיליע באָנאַפּאַרט אין קאָרסיקע 211
2. באָנאַפּאַרט — א רעפּובליקאַנישער גענעראַל . . . 212
3. נאַפּאָלעאָן דער ערשטער קאָנסול, 1799—1804 . . 220
4. נאַפּאָלעאָן I, קיסר, 1804—1814 228
5. די הונדערט טעג 240
6. די קאַרטע פון אייראָפּע 1815 246
7. סטיל אַמפּיר 253

קאַפּ. 37. ווירקלעכקייט און פאַנטאַזיע פון נײַנצנטן יאָר־הונדערט

1. די מעכאַנישע רעוואָלוציע 254
2. די שייכות פון דער מעכאַנישער רעוואָלוציע צו דער אינדו־
סטריעלער רעוואָלוציע 270
3. די יוירונג פון אידעעס, 1848 279
4. די אַנטוויקלונג פון דער אידעע פון סאָציאַליזם . 283
5. חסרונות פון סאָציאַליזם, ווי א פּלאַן פאַר דער מענטשלעכער
געזעלשאַפט 295
6. ווי אזוי דער דאַרוויניזם האָט געווירקט אויף רעליגיעזע
און פּאָליטישע אידעעס 304
7. די אידעע פון נאַציאָנאַליזם 316
8. די גרויסע אויסשטעלונג פון 1851 . . . 322
9. די קאַריערע פון נאַפּאָלעאָן III 324
10. לינקאָלן און דער בירגערקריג אין אַמעריקע . . . 335
11. דער רוסיש־טערקישער קריג און דער בערלינער טראַקטאַט . 348
12. דער (צווייטער) געשלעג פאַר דער אימפּעריע אויף יענער
זייט ים 349
13. דער אינדישער פּרעצעדענט אין אַזיע 361
14. די געשיכטע פון יאַפּאַן 366
15. דער סוף פון פּעריאָד פון אויסשפּרייטונג איבער ימים . 373
16. די בריטישע אימפּעריע 1914 375
17. מאָלעריי, סקולפּטור און ארכיטעקטור אין נײַנצנטן יאָרהונדערט 378
18. מוזיק אין נײַנצנטן יאָרהונדערט 387
19. דער אויפשטייג פון דער נאָוועלע צו פאַרהערשאַפט אין דער
ליטעראַטור 390

אילוסטראַציעס צום באַנד V

	זייט
פראַנץ I, קיניג פון פראַנקרייך	10
מאָליער	18
אָליווער קראָמוועל	23
אָליווער קראָמוועל צעטרייבט דעם „לאנגן פּאַרלאַמענט“	26
וואָלטער	32
אַלברעכט פאָן וואַלענשטיין	39
גוסטאַוו אַדאָלף, קיניג פון שוועדן	44
זשאַן זשאַק רוסאָ	48
סעמיועל ריטשאַרדסאָן	51
לודוויק XIV, קיניג פון פראַנקרייך	54
יאָהאַן סעבּאַסטיאַן באַך	57
אַלעסאַנדראָ סקאַרלאַטי	57
טאַדעוש קאָסציושקאָ	67
די טיילונגען פון פּוילן (קאַרטעס)	73
וו. א. מאָצאַרט	77
ל. בעטהאָווען	82
סאַראַ סידאָנס, די טראַגישע אַקטריסע	88
דער שלאָס פון ווערסאַיל	91
דער היסטאָריקער עדוואַרד גיבּאָן	101
וואָרען האַסטינגס	109
די שלאַכט פון לעקסינגטאָן	121
דזשאָרדזש וואַשינגטאָן האַלט אַ רעדע	128
בּענדזשאַמין פראַנקלין	132
מאַריע אַנטואַנעט, קיניגין פון פראַנקרייך	143
לודוויק XVI, פראַנצויזישער קיניג	150
די שבועה אויפן טעניס-פּלאַץ	156
דער שטורעם פון באַסטיל	163
דער מאַרש פון די פרויען קיין ווערסאַיל	169
רוזשע דע ליל זינגט די מאַרסעליעזע	179
מאַראַ, ראָבּעספּיער	188
דער טעראָר	194

זייט

נאפאלעאן אין עגיפטן	205
די שלאכט פון נילוס	219
קיסר נאפאלעאן I	224
ביים הויף פון קיסר נאפאלעאן	229
אויפן צוריקוועג פון מאסקווע	237
אלכסנדר I	239
טאלייראן	245
נאפאלעאן אויף ס"ט העלענע	250
דער ערשטער לאקאמאטיוו, 1804	256
א דאמפער פון 1801	260
א לאקאמאטיוו, 1831	263
לאקאמאטיוו פון 1825 אין פארגלייך מיט א בייעם	268
א דאמפער פון 1838	272
ראבערט אווען	282
קארל מארקס	293
ג. לענין	299
ל. טראצקי	306
טש. דארווין	311
א. לינקאלן	339
אטאקע אויף פארט-ארטור	371
געמעל פון גאיא	375
געמעל פון קארא	379
געמעל פון ראסעטי	382
ראדירונג פון וויסלער	384
דער קאפיטאל	386
פ־אנץ שובערט	388
וואגנער	389
ליסט	389
עמערסאן	391
באלזאק	391
דיקענס	393
סקאט	393
איבסען	397
טאלסטאי	397
אנאטאל פראנס	399
בערנארד שאו	401
מארק טוועין	403
ט. הארדי	403